

Reyhan Mirzəzadə

**AZƏRBAYCANÇILIQ VƏ
VƏTƏNPƏRVƏRLİK MƏFKURƏSİ**

- 18246 -

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin

İşlər İdarəsi

PREZİDENT KİTABXANASI

Bakı – 2016

REDAKTORU: Musa Ələkbərli

Reyhan Mirzəzadə "Azərbaycançılıq və vətənpərvərlik məfkurəsi" Bakı. "Zərdabi LTD" 2016. 664 səh.

Publisist - politoloq Reyhan Mirzəzadənin imzası Azərbaycan ictimaiyyətinə yaxşı tanışdır. Onun iyirmi ildən artıq bir müddətdə dövlətçilik, ölkəşünaslıq, İslam dini, uşaqların tərbiyəsi, respublikamızın dünyanın müxtəlif millətləri, ölkələri ilə tarixi və müasir mədəni əlaqələri, dostluğu, xalqların tanınmış simaları, eləcə də Azərbaycanın görkəmli dövlət, elm, mədəniyyət xadimlərinin həyatı və xidmətləri haqqında çoxsaylı yazıların müəllifidir. Bu yazı və digər tədqiqat məqalələri ölkə mətbuatında mütəmadi dərc olunub və dərc olunmaqda davam edir. Sayca müəllifin ikinci kitabı olan bu nəşrə daxil edilən materiallar Reyhan Mirzəzadənin yaradıcılıq fəaliyyətindəki yazılarının bir qismidir. Qeyd olunan mövzularla bağlı müəllifin fəaliyyətinin digər nümunələri növbəti nəşrlər üçün nəzərdə tutulmuşdur.

M 470512049457
0103-2016

© Reyhan Mirzəzadə, 2016

Azərbaycançılıq və vətənpərvərlik məfkurəsi

"Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə, mentalitetinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı - Azərbaycanın dilini, mədəniyyətini, milli - mənəvi dəyərlərini, adətlərini yaşatmalıyıq".

"Xalqımız böyük xalqdır. Böyük tarixə, böyük mədəniyyətə malik olan xalqdır. Bu mədəniyyətimizi, onun qədimliyini, dünya miqyasında böyük şöhrətə malik olduğunu xalqımıza nə qədər dərinədən anlatdıra bilsək, bir o qədər də xalqımızda vətənpərvərlik hissini, vətəndaşlıq hissini, azərbaycançılıq hissini yüksəldərik".

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycanın Ümummilli Lideri

"Bizim xaricdə yaşayan böyük ailəmiz vardır, bu, azərbaycanlılardır. Onlar öz doğma Vətəninə bağlı olan adamlardır. Bizi fərqləndirən əlamət ondan ibarətdir ki, harada yaşamağımızdan asılı olmayaraq, öz Vətənimizə bağlıyıq. Bura bizim Vətənimizdir, hamımızın Vətənidir. Müstəqil Azərbaycan bütün azərbaycanlıların Vətənidir. Bizim bir Vətənimiz var - Azərbaycan! Bizim bir dilimiz var - Azərbaycan dili! Bizim ümumxalq ideologiyamız var - azərbaycançılıq məfkurəsi! Mən arzu edirəm ki, dünyada yaşayan bütün azərbaycanlılar həmişə bir yerdə olsunlar. Həmişə bilsinlər ki, onların arxasında güclü Azərbaycan dövləti dayanır və onlar hər zaman Azərbaycan dövlətinə arxalana bilərlər".

İLHAM ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti,
Silahlı Qüvvələrin Ali Baş Komandanı

NAXÇIVANDA YENİ KİTABIN TƏQDİMƏTİ

Bu günlərdə Naxçıvan Dövlət Universitetində Muxtar Respublikanın 75 illik yubileyinə hazırlıq tədbirləri silsiləsindən bu yurdda anadan olmuş Azərbaycan Respublikasının Prezidenti möhtərəm Heydər Əliyev cənablarının 30 illik rəhbərliyi dövründəki həyat və fəaliyyətindən bəhs edən "Azərbaycanı dünyaya saydıran insan" kitabının təqdimat mərasimi keçirilmişdir.

Universitetin rektoru, professor İsa Həbibbəyli mərasimi açaraq qeyd etmişdir ki, Reyhan Mirzəzadənin Naxçıvan ictimaiyyətinə təqdim olunan bu kitabında Heydər Əliyev cənablarının istər 1969-1987-ci illərdə, istərsə də son dövrlərdə Azərbaycanın imicini beynəlxalq aləmdə tanımaq, yüksəltmək, geniş miqyasda təbliğ etmək, elm, təhsil, mədəniyyət, səhiyyə, rabitə, radio və televiziya, iqtisadiyyat, o cümlədən neft, enerji istehsalı, kənd təsərrüfatı, meliorasiya, qaz, kimya, yüngül və ağır sənayelərin, avtomobil və dəmir yollarının, körpülərin tikintilərinin inkişafı istiqamətindəki xidmətləri dəlillər, faktlar, sübutlar və sənədlər məzmunlu bir publisist dillə təqdim edilmişdir.

İsa Həbibbəyli qeyd etmişdir ki, yüksək poliqrafik nəşrlə çap olunmuş kitab hörmətli Prezidentimizin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi 30 illik dövrün həqiqi salnaməsidir.

Mərasimdə iştirak edən yazıçı - jurnalist Zöhrə Əsgərova, Naxçıvan Dövlət Universitetinin prorektoru, tarix elmləri namizədi, dosent İsmayıl Hacıyev, fəlsəfə elmləri namizədi Məmməd Rzayev, Naxçıvanın xalq deputatı, universitetin "Qeyrət" nəşriyyatının direktoru Vəqif Məmmədov, Naxçıvan Dövlət Mərkəzi Kitabxanasının direktoru, yazıçı Həsən Elsevər, Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi sədrinin birinci müavini Abutalıb

Qasımov və digər natiqlər çıxışlarında qeyd etmişlər ki, tariximizin ən yeni dövrü görkəmli siyasi düha - Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Bu şəxsiyyətin siyasi fəaliyyətinin bir qərindənən artıq dövrü bilavasitə müasir tariximizin ən mühüm hissəsidir.

Mərasimin sonunda müəllif Reyhan Mirzəzadə Naxçıvanın bütün rayonlarının mərkəzi kitabxana, arxiv və muzeylərinə, o cümlədən Naxçıvan Dövlət Universitetinə 80 kitab hədiyyə etmişdir.

"Azərbaycan" qəzeti,
28 fevral 1999-cu il.

AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ HAQQINDA KİTABA TÜRKİYƏDƏ BÖYÜK MARAQ

Jurnalist - publisist Reyhan Mirzəzadənin respublikamızın Prezidenti Heydər Əliyevə həsr etdiyi "Azərbaycanı dünyaya saydıran insan" kitabı qardaş Türkiyədə böyük maraqla qarşılanmışdır.

İstanbullu şair-jurnalist Dursun Özdən müəllifə göndərdiyi məktubda bildirir ki, adı çəkilən kitab barədə yazdığı məqalələr, o cümlədən "Oxuduqca (100 kitab - 100 yazar) portretlər" kitabında dərc etdirdiyi geniş məqalə türk oxucuları arasında geniş əks-səda doğurmuşdur. Universitetlər, elm və mədəniyyət mərkəzləri, kitabxanalar, tələbələr tez-tez müraciət edərək soruşurlar ki, "Azərbaycanı dünyaya saydıran insan" kitabını necə əldə etmək olar?

Bunu nəzərə alaraq, D.Özdən kitabın Türkiyədə böyük tirajla nəşri məcələsini qaldırır və bu barədə müəllifin fikrini öyrənmək istədiyini vurğulayır.

"AZƏRTAC"

24 dekabr 2000-ci il.

MƏKRİLİ XƏYANƏTİN XRONİKASI

Bu yaxınlarda Moskvada, "Türklər, azərbaycanlılar, ermənilər: tarixi həqiqətin "soyqırımı" kitabı rus dilində nəşr olunmuşdur. Kitabın müəllifləri Azərbaycan MEA-nın akademiki, Milli Məclisin deputatı Cəlal Əliyev və akademik Budaq Budaqov, redaktoru jurnalist Reyhan Mirzəzadə, nəşiri isə Moskvada çıxan "Antaliya" qəzetinin baş redaktoru, şərqşünas, Azərbaycan ədəbiyyatının gözəl tərcüməçisi İqor Peçenevdir.

Ermənilərin özgə torpaqları hesabına dövlət yaratmaq məqsədi ilə əsrlər boyu apardıqları məkrli siyasət diplomatiya tarixində və elm aləmində müəyyən dərəcədə məlumdur. Bu barədə xeyli kitablar da yazılmışdır. Amma çox təəssüf ki, ümumən, dünya ictimaiyyəti ermənilərin xislətindən o qədər də xəbərdar deyildir. Əksinə, dünyanın hər yerində yayılmış ermənilər saxta, lakin müştəşəkkil və məqsədyönlü təbliğatları nəticəsində özləri barədə "yazıq, əzabkeş millət" təsəvvürü yarada bilmişlər.

Son illər Azərbaycan müəllifləri də bədnam qonşularımızın xain niyyətlərini və rəzil əməllərini ifşa edən bir sıra kitablar yazmışlar. Lakin akademiklər Cəlal Əliyevin və Budaq Budaqovun adı çəkilən bu kitabı məzmunu və məsələnin şərh baxımından digər nəşrlərdən yaxşı mənada fərqlənir. Burada səslənən fikirlər müxtəlif ölkələrdə nəşr olunmuş əsərlərdən və hətta ermənilərin özlərinin qələmindən çıxmış sənədlərdən götürülmüş faktlara əsaslanır. Bu baxımdan erməni millətçi "Hnçaq" Partiyasının müraciətnaməsinin mətni diqqəti cəlb edir. Həmin müraciətnamə erməniləri bütün vasitələrdən istifadə edərək, müstəqil dövlət yaratmaq uğrunda mübarizəyə çağırır. Ermənilər Qafqazda, Kiçik Asiyada gəlmə xalq olduğuna görə, təbii ki, belə dövləti özgə torpağında

yaratmaqdan söhbət gedə bilərdi. Kitabın müəllifləri bu fikri daha da tutarlı dəlillərlə əsaslandırmaq üçün XIX əsrin sonunda Fransanın İstanbuldakı səfirinin Xarici İşlər nazirinə göndərdiyi məktubdan sitat gətirirlər. Hələ 1897-ci ildə dərc olunmuş həmin məktubda deyilir: "Müstəqil Ermənistan haqqında düşünməyə də dəyməz. Əgər Avropa hansısa ağlasığmaz şərait ucbatından Ermənistan yaradılmasını təklif edərdisə, bu yeni dövlətin hətta sərhədlərini belə göstərmək, demək olar ki, mümkün olmazdı".

Müəlliflər erməni təbliğatına deyil, vicdanlı elmi araşdırmaların nəticələrinə əsaslanan tədqiqatçıların əsərlərindən gətirdikləri konkret faktlarla bir daha sübut edirlər ki, tarixdə "erməni soyqırımı" olmayıb, əsl soyqırımını ermənilər türklərə, azərbaycanlılara qarşı törədiblər. Son illərdə erməni təbliğat maşınının yenidən həmin məsələ ətrafında ajiotaj yaratdığını nəzərə alsaq, bu barədə əsl həqiqəti dünyanın bilməsi çox vacibdir. Bu baxımdan Cəlal Əliyev və Budaq Budaqovun kitabının böyük əhəmiyyəti var. Cənab İqor Peçenevin AzərTAC-ın müxbiri ilə söhbətində dedi ki, kitabın ingilis dilinə tərcüməsi onun daha geniş yayılmasına imkan verəcəkdir.

Kitabda ermənilərin azərbaycanlılara qarşı nankorluğu, zaman-zaman xalqımızın başına gətirdikləri müsibətlər və nəhayət, Dağlıq Qarabağı Azərbaycandan qoparmaq kimi sərsəm niyyətlə başladıkları münaqişənin, müharibənin ağır nəticələri barədə də söhbət gedir. Müəlliflər belə bir cəhəti də vurğulayırlar ki, etnik təmizləmə ilə kifayətlənməyən ermənilər 1930-cu illərdən bəri Ermənistan deyilən ərazidə 15 mindən çox Azərbaycan coğrafi adlarını da planlı şəkildə dəyişdirmişlər.

Akademiklər Cəlal Əliyev və Budaq Budaqovun kitabını oxuyarkən belə bir qəti qənaətə gəliрсən ki, müasir dünyada saxtakarlığın, yalan, böhtan və uydurmaların

həqiqət kimi gələmə verilməsi, əsl həqiqətin isə özünə çətinliklə yol açmasının əsas səbəbi tarixi faktlara, hadisələrə ikili standartlarla, qərəzli yanaşmaqdan irəli gəlir. Bu isə olduqca təhlükəlidir. Çünki cinayət cəzasız qaldıqca, daha çox bəlalar gətirir. Ona görə də ermənilərin çox böyük canfəşanlıqla və həyasızlıqla, eyni zamanda ustalılıqla yaydıqları uydurmalar, onların saxta təbliğatı qətiyyətlə ifşa olunmalı və gələcəkdə daha böyük bəlalərin baş verməməsi üçün dünya ictimaiyyəti, nəhayət, erməni-daşnak millətçiliyin əsl mahiyyətini bilməlidir. Adı çəkilən kitab bu baxımdan çox dəyərlidir.

AZƏRTAC

11 dekabr 2002-ci il

SAXTA SOYQIRIMINA TUTARLI CAVAB

Moskvada "Türklər, azərbaycanlılar, ermənilər: tarixi həqiqətin "soyqırımı" kitabı rus dilində yenidən nəşr olunub. Kitabın müəllifləri Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının akademiki, Milli Məclisin deputatı Cəlal Əliyev və akademik Budaq Budaqovdur. Erməni millətçilərinə tutarlı cavab olan bu kitabın nəşri ilə bağlı "Xalq" Mətbuat Mərkəzində mətbuat konfransı keçirildi.

Mətbuat konfransında "Türklər, azərbaycanlılar, ermənilər: tarixi həqiqətin "soyqırımı" kitabının redaktoru, jurnalist Reyhan Mirzəzadə və nəşiri Moskvada çıxan "Antaliya" qəzetinin baş redaktoru, şərqşünas alim İqor Peçenev yeni nəşr haqqında məlumat verdilər. Reyhan Mirzəzadə qeyd etdi ki, ermənilərin məkrli siyasəti elm aləmində məlumdur. Onlar özge torpaqlarının hesabına dövlət yaratmağa cəhd edirlər. Təəssüf ki, dünya ictimaiyyəti erməni xislətindən həli deyil. Onlar məkrli xəyanətlərindən əl çəkmirlər, dünyanın hər yerində özləri haqqında "yazıq millət" təsəvvürü yaradırlar. Ancaq akademiklər Cəlal Əliyevin və Budaq Budaqovun haqqında danışdığımız kitabı "yazıq millət" in iç üzünü açır.

R. Mirzəzadə bildirdi ki, erməni məkrinə cavab olan çox kitablar işıq üzü görüb. Sonuncu nəşr tamamilə fərqlidir. Burada faktlar geniş şərh olunur. Bu mənbədə erməni soyqırımını ifşa edən tədqiqatçıların - Castin Makkarti, Karolin Makkarti, Erix Fayql, Ezzel Kural Şounun əsərlərindən sitat gətirilir. Bu kitabı rus dilinə azərbaycanlıların yaxşı tanıdığı İqor Peçenev tərcümə edib. Kitabdan yaxın vaxtlarda ingilis, alman, fransız, azərbaycandilli oxucular da istifadə edə biləcəklər.

Şərqşünas, türkoloq, yazıçı, tərcüməçi, Rusiya Yazıçılar İttifaqının üzvü İqor Peçenev isə kitabda istinad

edilən faktların əhəmiyyətindən danışdı. O, çıxışına "dil ağrıyan dişin ətrafına fırlanar" - atalar sözü ilə başladı. Nətiq fikrini belə açıqladı ki, Dağlıq Qarabağ problemi hər bir azərbaycanlının, türkün ağırlı yeridir. Son vaxtlar çoxlu yazılar yazır, kitablar çap etdirirsiniz. Həmin materialların oxucusu məhdud saydadır. Yaxşı bilirsiniz ki, bu kitabın rus variantını minlərlə, milyonlar oxuyacaq, əsl həqiqəti biləcəklər. O, yeni işıq üzü görən kitabla Rusiya Federasiyasının Prezidenti Vladimir Putinin tanış olduğunu, rəyini bildirdiyini də xatırlatdı. İqor Peçenev çıxışının sonunda belə dedi:

- Ermənilərin azərbaycanlılarla davasının tarixi böyükdür. Dağlıq Qarabağ davası da qurtarmayıb. Prezidentiniz Heydər Əliyevin səyi ilə atəşkəs əldə edilib. Hazırda müharibə informasiya xarakteri daşıyır. İnformasiya müharibəsində ermənilərin fəallığına tez-tez rast gəlirik. Onlar faktları təhrif edib öz iddialarına bəraət qazandırırırlar. Siz real faktlara söykənilərək həqiqəti sübut etməlisiniz.

Mətbuat konfransında kitabın məziyyətlərindən geniş bəhs edildi. Sonda jurnalistlərin çoxsaylı suallarına ətraflı cavablar verildi.

Şahin Əliyev

"Xalq qəzeti"

18 dekabr 2002-ci il

MÜSTƏQİL ERMƏNİSTAN HAQQINDA DÜŞÜNMƏYƏ DƏYMƏZ

Fransanın İstanbuldakı səfiri Xarici İşlər nazirinə yazdığı məktubda belə qeyd edib

Dünən "Xalq" qəzetinin Mətbuat Mərkəzində bu yaxınlarda Moskvada rus dilində nəşr olunmuş "Türklər, azərbaycanlılar, ermənilər: tarixi həqiqətin "soyqırımı" kitabının təqdimatı ilə bağlı kütləvi informasiya vasitələrinin nümayəndələri üçün mətbuat konfransı keçirildi.

Tədbiri giriş sözü ilə açan kitabın redaktoru, jurnalist Reyhan Mirzəzadə əvvəlcə yenidən çapdan çıxmış kitab haqqında ətraflı məlumat verdi. Bildirdi ki, kitabın müəllifləri Azərbaycan MEA-nın akademiki, Milli Məclisin deputatı Cəlal Əliyev və Budaq Budaqov, nəşri isə Moskvada çıxan "Antaliya" qəzetinin baş redaktoru, türkoloq-şərqşünas, Azərbaycan ədəbiyyatı nümunələrinin əksəriyyətini rus dilinə tərcümə edən İqor Peçenevdir. R. Mirzəzadənin sözlərinə görə, kitab ilkin variantda 10 min tirajla çap edilib. Bundan sonra onun ingilis, alman, fransız və Azərbaycan dillərində nəşr edilməsi də nəzərdə tutulub ki, hal-hazırda bu sahədə işlər gedir. Nətiqə onu da bildirdi ki, kitab Kremlə yüksək qiymətləndirilməklə yanaşı, Rusiya rəhbərliyinin böyük marağına səbəb olub.

Akademiklər Cəlal Əliyevin və Budaq Budaqovun bu kitabı eyni məzmununda dərc olunmuş digər kitablardan fərqi və özəlliyi, burada səslənən fikirlərin müxtəlif ölkələrdə nəşr olunmuş əsərlərdən və hətta ermənilərin özlərinin qələmindən çıxmış sənədlərdən götürülərək faktlara əsaslanmasıdır. Bu baxımdan erməni millətçi "Hınç" Partiyasının müraciətnaməsinin mətni diqqəti cəlb edir. Həmin müraciətnamə ermənilərin bütün vasitələrdən

istifadə edərək, müstəqil dövlət yaratmaq uğrunda mübarizəyə çağırır. Ermənilər Qafqaza, Kiçik Asiyaya gəlmə xalq olduğuna görə, təbii ki, belə dövləti yalnız özge torpağında yaratmaqdan söhbət gedə bilərdi. Kitabın müəllifləri bu fikri daha da tutarlı dəlillərlə əsaslandırmaq üçün XIX əsrin sonunda Fransanın İstanbuldakı səfirinin Xarici İşlər nazirinə göndərdiyi məktubdan sitat gətirirlər. Hələ 1897-ci ildə dərc olunmuş həmin məktubda deyilir: "Müstəqil Ermənistan haqqında düşünməyə də dəyməz. Əgər Avropa hansısa ağılasız şərəit ucbatından Ermənistanın yaradılmasını təklif edərdisə, bu yeni dövlətin hətta sərhədlərini belə göstərmək demək olar ki, mümkün olmazdı".

Müəlliflər erməni təbliğatına deyil, vicdanlı elmi araşdırmaların nəticələrinə əsaslanan tədqiqatçıların əsərlərindən gətirdikləri konkret faktlarla bir daha sübut edirlər ki, tarixdə "erməni soyqırımı" olmayıb, əsl soyqırımını ermənilər türklərə, azərbaycanlılara qarşı törədiblər. Son illərdə erməni təbliğat maşınının yenidən həmin məsələ ətrafında ajiotaj yaratdığını nəzərə alsaq, bu barədə əsl həqiqəti dünyanın bilməsi çox vacibdir. Bu baxımdan Cəlal Əliyev və Budaq Budaqovun kitabının böyük əhəmiyyəti var.

Kitabda həmçinin, ermənilərin azərbaycanlılara qarşı nankorluğu, zaman-zaman xalqımızın başına gətirdikləri müsibət və nəhayət, Dağlıq Qarabağı Azərbaycandan qoparmaq kimi sərsəm niyyətlə başladıkları münaqişənin, müharibənin ağır nəticələri barədə söhbət gedir. Müəlliflər belə bir cəhəti də vurğulayırlar ki, etnik təmizləmə ilə kifayətlənməyən ermənilər 1930-cu illərdən bəri Ermənistan deyilən ərazidə 15 mindən çox Azərbaycan coğrafi adlarını da planlı şəkildə dəyişdirmişlər.

Reyhan Mirzəzadə onu da əlavə etdi ki, kitabın sonunda müəlliflər Fransa Prezidentinə xitabən ondan bu məsələlər barəsində xəbəri olub-olmadığını soruşurlar.

Sonra söz kitabın araya-ərsəyə gəlməsində böyük rolu olan İqor Peçenevə verildi. Kitab haqqında ürək sözlərini bildiren natiqin bir deyimi xüsusilə diqqəti cəlb etdi: "Dil həmişə ağrıyan dişin ətrafında fırlanar". Ölkə başçısı Heydər Əliyev bütün səfər və görüşlərində birinci növbədə söhbət açdığı, önə gətirdiyi, daim onu narahat edən ağrılı məsələnin Qarabağ problemi olmasını bu nümunə ilə müqayisə edən İqor Peçenev bir daha xatırlatdı ki, Ermənistanla Azərbaycan arasında elan edilməmiş müharibə davam edir və biz indi onun bir mərhələsini yaşayırıq. Atəşkəs olsa belə, ermənilər daim hazırlaşır və çox ciddi işlər görürlər.

Sonda onu da geyd edək ki, türkoloq-şərqşünas İqor Peçenev hal-hazırda Xocalı soyqırımı ilə bağlı kitab üzərində işləyir.

Zərnışan Ağaızı
"Yeni Azərbaycan" qəzeti,
18 dekabr 2002-ci il

YALANCI ERMƏNİ TƏBLİĞATI İLƏ MÜBARİZƏYƏ XİDMƏT EDƏN FUNDAMENTAL ƏSƏR

Dünya şöhrətli alim, akademik, Milli Məclisin deputatı Cəlal Əliyevin və akademik Budaq Budaqovun "Türklər, azərbaycanlılar, ermənilər: tarixi həqiqətin "soyqırımı" kitabı ermənilərin Azərbaycana qarşı apardığı təbliğat müharibəsi ilə mübarizədə çox böyük əhəmiyyəti olan fundamental əsərdir.

Yanvarın 17-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasında kitabın təqdimat mərasimi keçirilmişdir.

Akademiyanın rektoru professor Seyfəddin Qəndilov təqdimat mərasimi iştirakçılarını, o cümlədən xarici ölkələrin səfirlərini salamlayaraq bildirdi ki, respublika Prezidenti Heydər Əliyevin "Azərbaycanlıların soyqırımı haqqında" fərmanından sonra tarixi həqiqətlərin araşdırılıb dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasında müəyyən irəliləyiş hiss olunsa da, bu iş hələlik lazımı səviyyədə deyildir. Ona görə də tədqiqatçılar dövlətimizin başçısının bu sahədə qarşıya qoyduğu vəzifələri lazımı səviyyədə yerinə yetirmək üçün daha geniş və məqsədyönlü araşdırmalar aparmalıdırlar.

Kitabın müəlliflərindən biri, akademik Budaq Budaqov öz çıxışında 1915-ci il qondarma "erməni soyqırımı"na dair iddiaların əsassızlığını konkret faktlarla açıqladı. Tarixi faktlar göstərir ki, həmin dövrdə 2,5 milyona yaxın azərbaycanlı, türk və kürd qətlə yetirilmişdir, öldürülmüş ermənilərin sayı isə 600 min nəfərdir. Hələ bu rəqəmin özü də şübhə doğurur. Alim belə bir faktı da xatırlatdı ki, Birinci Dünya müharibəsi zamanı ermənilər qarşıduran tərəflərin hər ikisinə məktublar göndərərək,

onlara "sədaqətlərini" sübut etmək üçün dəridən-qabıqdan çıxırdılar. Budur onların riyakarlığı! Buna görə də biz hesab edirik ki, təqdimatı keçirilən kitab "yazıq, məzlum erməni xalqı"nın məkrliliyini Rusiya, eləcə də digər Avropa ölkələri ictimaiyyətinə olduğu kimi göstərməyə kömək edəcəkdir. B.Budaqov alimlərimizi erməni təbliğatının əsaslığını və uydurma, iftira olduğunu sübut edən tarixi faktları daha dərinədən araşdırmağa çağırırdı.

Mərasimdə iştirak edən kitabın nəşiri, tanınmış türkoloq, azərbaycanşünas İqor Peçenev bu mühüm əsərin nəşrinin hazırlıq prosesindən danışdı. O, belə bir faktı da vurğuladı ki, Rusiya Prezidenti Vladimir Putinin əsərlə tanışlıqdan sonra demişdir: "Kitabı məmnuniyyətlə oxudum və açığını deyim ki buradakı faktlar məni düşündürməyə vadar edir".

Cənab Peçenev də təsdiq etdi ki, tarixi faktlar 1915-ci ildə ermənilərə qarşı soyqırımı törədildiyini tamamilə təkzib edib. O zaman Türkiyədən deportasiya olunmuş ermənilər isə bəzi Moskva qəzetlərinin ermənipərəst müəlliflərinin yazdığının əksinə olaraq, heç də həlak olmamış, sadəcə, Rusiyanın Anapa, Soçi və digər şəhərlərində məskunlaşmışlar. Rusiyalı türkoloq Azərbaycanın bütün publisist və tarixçilərini daha çox fəallıq göstərməyə və Rusiya mətbuatında da sanballı məqalələrlə çıxış etməyə çağırırdı.

Sonra kitabın rektoru Reyhan Mirzəzadə, Milli Məclisin deputatı, Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü Asəf Hacıyev və başqaları çıxış etdilər.

Təqdimat mərasimində kitabın ölkəmizin ali məktəblərinin mühazirə kurslarına daxil edilməsi barədə təkliflər də səsləndi.

"AZƏRTAC"

18 yanvar 2003-cü il

MOSKVADA NƏŞR OLUNMUŞ "DAĞLIQ QARABAĞ AZƏRBAYCANIN QANI, CANIDIR" KİTABININ TƏQDİMATI OLMUŞDUR

Dünya şöhrətli seleksiyaçı alim, Milli Məclisin deputatı, əməkdar elm xadimi, akademik Cəlal Əliyevin Moskvada rus dilində çap olunmuş "Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın qanı, canıdır (tarixi replika)" kitabının Bakı Dövlət Universitetində geniş təqdimatı olmuşdur.

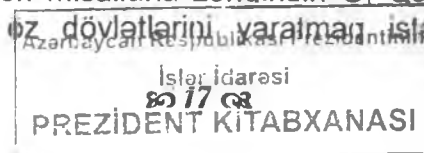
Universitetin rektoru, Milli Məclisin deputatı, AMEA-nın müxbir üzvü Abel Məhərrəmov çıxış edərək akademik Cəlal Əliyevin Azərbaycan xalqı qarşısındakı əvəzsiz xidmətlərindən danışmışdır.

O, akademik Cəlal Əliyevin qəsbkar Ermənistan tərəfindən zəbt olunmuş torpaqlarımıza-Dağlıq Qarabağa həsr etdiyi təqdim olunan kitabında qəsbkar qonşumuzun işğalçılıq siyasəti barədə tarixi faktlarla dəqiq məlumatlar verildiyini bildirmişdir.

Xarici İşlər nazirinin müavini Xələf Xələfov Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün beynəlxalq aləmdə tanındığını nəzərə çarpdırmış, erməni caynağında qalan torpaqlarımızın tezliklə azad ediləcəyinə əmin olduğunu söyləmişdir.

Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin sədri Şeyxülislam Hacı Allahşükür Paşazadə, akademik Fuad Qasımzadə, AMEA-nın müxbir üzvləri Məsumə Məlikova, Vəsim Məmmədəliyev və digər nətiqlər də nəşr haqqında fikir və mülahizələrini açıqlamışlar.

Qeyd olunmuşdur ki, akademik Cəlal Əliyevin təqdim edilən əsəri tarixi faktlarla, tarixçi alimlərdən, xronikaçılarından gətirilən misallarla zəngindir. O, Qafqazda, türk torpaqlarında öz dövlətlərini yaratmaq istəyən quldur

erməni siyasətçilərinin, daşnakların hiyləgər siyasətlərini ifşa edir. Kitabda Dağlıq Qarabağın əsrlər boyu Azərbaycan xalqına məxsus olmasını təsdiq edən tarixi nəşrlərə xüsusi əhəmiyyət verilir.

Nəşrin çox dəyərli tarixi əsər olduğunu qeyd edən nətiqlər, onun ingilis, alman, ərəb və digər dillərə tərcümə edilməsinin zəruriliyini vurğulamışlar.

Kitabın redaktoru publisist Reyhan Mirzəzadə, naşiri rusiyalı yazıçı şərqşünas, türkoloq və tarixçi alim İqor Peçenevdir.

"AZƏRTAC"

25 aprel 2006-cı il

MOSKVADA NƏŞR OLUNMUŞ "DAĞLIQ QARABAĞ AZƏRBAYCANIN QANI, CANIDIR" KİTABININ TƏQDİMATI OLMUŞDUR

Aprelin 24-də Bakı Dövlət Universitetində Milli Məclisin deputatı, akademik Cəlal Əliyevin "Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın qanı, canıdır (tarixi replika)" kitabının təqdimatı keçirildi. Qeyd edək ki, əsər bu yaxınlarda Moskvada rus dilində işıq üzü görüb. BDU-nun rektoru, deputat Abel Məhərrəmov bildirdi ki, hər il aprelin 24-də ermənilər uydurma soyqırımı günü keçirirlər. Əslində soyqırımı azərbaycanlılara qarşı həyata keçirilib. Kitabın müəllifi Cəlal Əliyev 400-dən çox elmi əsərin, çoxsaylı kitabların müəllifidir.

Hörmətli akademiklərin elm sahəsində böyük xidmətlərinin olduğunu vurğulayan nətiqin sözlərinə görə, Cəlal Əliyev ermənilərin mürəccə siyasətinə qarşı da mübarizə aparır. İndiyə qədər Cəlal Əliyevin Dağlıq Qarabağ münasqışəsi ilə bağlı bir neçə kitabı nəşr olunub. Onun "Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın qanı, canıdır" adlı kitabı gələcəkdə ingilis, fransız və digər dillərə də tərcümə olunacaq. Kitab çox dərin məzmun kəsb edən nəşrdir. Biz ermənilərin böhtançı əməllərinə qarşı mübarizə aparmalı, hər bir vətəndaş öz sahəsində onların bəd əməllərini ifşa etməlidir. Tədbirdə akademik Fuad Qasımzadə çıxış edərək nəşrin müəllifi Cəlal Əliyevin biologiyanın ən müasir problemləri ilə bağlı tədqiqatlar apardığını xatırlatdı. Amma Cəlal Əliyev bioloq olsa da, dəyərli ictimai-siyasi əsərlərin də müəllifidir. Onun "Həqiqət elmi" Azərbaycan toponimləri ilə bağlı kitabları işıq üzü görüb. Hazırkı nəşrdə yalançı "erməni soyqırımı" barədə yığcam məlumat verilir.

Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, professor Məsumə Məlikovanın sözlərinə görə, bu kitab dünya ictimaiyyəti üçün də dəyərli məlumatdır.

maiyyətinə müraciətdir ki, onlar Dağlıq Qarabağ məsələsinin ədalətli həllinə qoşulsunlar. Cəlal Əliyevin təbiri-cə, bu gün həqiqət bizim üçün son dərəcə zəruridir. Kitabda göstərilir ki, ermənilərin ağılsız, həyata keçirilməsi qeyri-mümkün olan planları qonşu Rusiya, Qafqaz bölgəsi, ümumiyyətlə, bütün bəşəriyyət üçün çox təhlükəlidir. Kitab ermənilərin işğalçılıq siyasətinin qəsbkarlıq planlarının epopeyasıdır.

BDU-nun professoru, Şeyxülislam Hacı Allahşükür Paşazadə bildirdi ki, Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həllinə tərəfdardır. Ermənilərin iç üzünün açılmasına xidmət edən "Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın qanı, canıdır" kimi kitablar daha çox yazılmalıdır.

Akademik Cəlal Əliyevin təqdim olunan əsərinin keçmiş tarixə və indiki problemlərə həsr olunduğunu vurğulayan Xarici İşlər nazirinin müavini Xələf Xələfov qeyd etdi ki, Ermənistan - Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı problem dövlətimizin siyasətində ən prioritet və tələyüklü məsələlərdən biridir. Əsas hədəfimiz Azərbaycanın haqq işini ləyaqətlə sona çatdırmaqdır. Bu mübarizənin uğurla nəticələnməsi üçün hamımız öz töhfəmizi verməliyik.

Kitabın təqdimatında çıxış edən Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, professor Vasim Məmmədəliyev xatırlatdı ki, indiyə qədər Cəlal Əliyevin Budaq Budaqovla birlikdə hazırladıqları "Soyqırımı" kitabı çap olunub. "Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın qanı, canıdır" əsəri həmin kitabın məntiqi davamıdır. Kitab kiçikhəcmli, lakonik olsa da, Dağlıq Qarabağ probleminin tarixi, ermənilərin məkrli siyasətləri barədə dolğun məlumatlar verir. V. Məmmədəliyevin sözlərinə görə, nəşr faktların zənginliyinə və siqletinə görə stolüstü kitaba çevriləcək. Kitabın Azərbaycan,

ingilis, fransız, ərəb və fars dillərinə tərcümə olunaraq işıq üzü görməsi məqsədəuyğundur.

Milli Məclisin deputatı Fəttah Heydərov Cəlal Əliyevin seleksiya sahəsində çox böyük uğurlar, nailiyyətlər qazandığını vurğuladı. Qeyd etdi ki, təqdim olunan kitabda Azərbaycan xalqının müsibətləri barədə, ona qarşı törədilən soyqırımı haqqında tarixi faktlar üzə çıxarılıb. Biz bu cür kitablar vasitəsilə Azərbaycan həqiqətlərini dünyaya yaymalıyıq.

Kitabın redaktoru Reyhan Mirzəzadə bildirdi ki, akademik Cəlal Əliyev öz əsərində tarixdə heç zaman erməni soyqırımının olmadığını sübut edir, bunun yalan və uydurmadan başqa bir şey olmadığını təsdiqləyir.

Tədbirin sonunda kitabın nəşri şərqşünas, türkoloq İqor Peçenev çıxış edərək əsərin digər dillərdə də buraxılacağını və Amerika, Almaniya, Fransaya göndəriləcəyini bildirdi.

I.Cəfəroğlu
"Azərbaycan" qəzeti
25 aprel 2006-cı il

"DAĞLIQ QARABAĞ AZƏRBAYCANIN QANI, CANIDIR"

Iqor Peçenev: "Akademik Cəlal Əliyevin bu kitabı
azərbaycanlıların yeritdiyi ədalətli siyasətin təbliğinə
xidmət edir"

Dünən "Xalq Mətbuat Mərkəzi"ndə dünya şöhrətli seleksiyaçı alim, Milli Məclisin deputatı, əməkdar elm xadimi, akademik Cəlal Əliyevin "Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın qanı, canıdır (tarixi replika)" kitabının təqdimat mərasimi keçirilmişdir. Kitabın nəşiri - rusiyalı yazıçı, şərqşünas, türkoloq, azərbaycanşünas və tarixçi alim Iqor Alekseyeviç Peçenevin iştirakı ilə keçən mərasimi nəşrin redaktoru, publisist Reyhan Mirzəzadə aparırdı.

Tədbirin əvvəlində qeyd edildi ki, Iqor Peçenev məşhur Azərbaycan alimi Ziya Bunyadovla eyni dövrdə, eyni fakültədə oxuduğu illərdən bəri, yəni 40 ildən çoxdur ki, Azərbaycan tarixinə və mədəniyyətinə böyük maraq göstərir. O, Mirzə Fətəli Axundov, Süleyman Rəhimov, Sabit Rəhman, Qılman İlkin, Anar və bir çox başqa Azərbaycan ədibinin əsərlərini rus dilinə çevirib. Qardaş Türkiyə ədəbiyyatından etdiyi bir tərcümə isə Rusiya poliqlafiyasında rekord göstəricilərdən birini qazanıb. Belə ki, Rəşad Nuri Güntəkinin "Çalı quşu" əsəri Iqor Peçenevin tərcüməsində Rusiyada 55 dəfə nəşr olunub. Müxtəlif illərdə və müxtəlif nəşriyyatlarda işıq üzünə gələn bu kitab, ümumilikdə 20 milyon tirajla çıxıb.

"Mən Azərbaycanı bu xalqın şərəfli tarixinə, böyük mədəniyyətinə və səmimiyyətinə görə sevirəm", "Heç bir erməni soyqırımı olmayıb, əksinə, ermənilər türkləri və azərbaycanlıları soyqırımına məruz qoyublar"- kimi cəsa-

rətli bəyanatların müəllifi olan Iqor Peçenev, ermənilər tərəfindən çoxlu hədə - qorxularla, təzyiqlərlə üzləşib.

Aparıcı geyd etdi ki, adı çəkilən kitab akademik Cəlal Əliyevlə tarixçi alim Iqor Peçenevin ilk əməkdaşlığı deyil. Belə ki, bir müddət əvvəl işıq üzünə görmüş azərbaycanlı akademiklər Cəlal Əliyevlə Budaq Budaqovun "Türklər, azərbaycanlılar, ermənilər: tarixi həqiqətin "soyqırımı" kitabının nəşiri də məhz Iqor Peçenev olmuşdu.

Martın 16-da Bakıda keçirilən Dünya Azərbaycanlılarının II Qurultayına hədiyyə olaraq işıq üzünə gələn növbəti kitab faktlarla daha zəngin olduğu kimi, poliqlafik cəhətdən də xeyli üstündür. Azərbaycanın Rusiya Federasiyasındakı fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri Polad Bülbüloğlunun Moskva ziyalıları və ictimai-siyasi təşkilatları arasında yaydığı bu kitabın bəzi hissələri hələ ötən ilin payızında (kitab işıq üzünə görməmişdən əvvəl) Azərbaycan dilinə tərcümə edilərək rəsmi qəzetlərdə dərc edilmişdir.

Iqor Peçenev öz çıxışında akademik Cəlal Əliyevin toxunduğu məsələləri müasir Azərbaycan dövlətinin yeritdiyi ədalətli siyasətin düzgün təbliğinə xidmət adlandırdı. Alim qeyd etdi ki, türk-erməni, türk-kürd, türk-rus münasibətləri fonunda tədqiq etdiyi Azərbaycan-Ermənistan münasibətləri mənə bir həqiqəti ucadan söyləmək imkanı verdi: "Dağlıq Qarabağ həqiqətən də Azərbaycanın əzəli torpağıdır". Amma mənə və bütün azərbaycanlılara gün kimi aydın olan bu həqiqəti dünya ictimaiyyətinə çatdırmaq, xüsusən öz xəyali aləminə qapılan erməniləri inandırmaq zərurəti ortaya çıxır. Akademik Cəlal Əliyevin adı çəkilən kitabında məhz həmin məqamlara aydınlıq gətirilir. Gəlin, fikrimizi dəqiq faktlarla ifadə edək. Məsələn, kitabda Amerika tarixçiləri Vilyam Lankerin "İmperializmin diplomatiyası: 1890-1902", C. Makkarti və K. Makkartinin "Türklər və ermənilər", rus tarixçisi V. Veliçkonun

“Qafqaz”, rus məmuru S.Qlinkanın “Azərbaycan ermənilərinin Rusiya ərazisinə köçürülməsinin təsviri” və başqa mənbələrdən istifadə edilib. Qafqazşünas alim, coğrafiyaçı M.Skibitskinin 1899-cu ildə Tiflisdə nəşr edilmiş kitabında bu məsələ ilə bağlı çox əhəmiyyətli məqamlar vardır. Həmin alim hansı kənddə ermənilərin, hansı kənddə azərbaycanlıların yaşadığını göstərən izahlı xəritəni də öz kitabında veribmiş. Ancaq erməni “tarixçiləri” Moskva, Leningrad, Tbilisi və İrəvan kitabxanalarından həmin xəritələri “yoxa çıxarıblar”. Ermənilərin vayşivən qaldırdığı soyqırımı məsələsinə gəlincə isə, akademik Cəlal Əliyev yazır: “Ermənilərin Türkiyədəki soyqırımı barədə qışqır-bağır salması Avropa meşşanları və digər sadələvh xristianlar arasında özünəuyğun şərait tapan ağ yalandır. İndi qızıışdırılan soyqırımı məsələsi Dağlıq Qarabağı əldə saxlamaq məqsədi güdür. Bu soyqırımı söhbəti onların özlərindən başqa kimsəyə lazım deyil... Soyqırımı barədə “tarixi faktlar” uydurmaq Dağlıq Qarabağı işğal edənlərin xilasını kimi düşünülüb”. Amma ermənilər yanılırlar. Çünki kitabın ilk səhifələrində Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevdən gətirilən sitatda deyilir: “Bu gün müharibə humanitar fəlakət deməkdir... Biz öz torpaqlarımızı azad etməliyik, biz onu heç kimə verməyəcəyik və nəyin bahasına olursa-olsun, geri qaytaracağıq”. Yəni, ermənilərin uydurduğu istənilən “tarixi fakt” Azərbaycan xalqının ədalətli mübarizəsinin qarşısını ala bilməyəcək.

Tədbirdə çıxış edən Azərbaycan Hərbi Vətənpərvərlik və İdman Cəmiyyətinin sədri, general-mayor Sərdar İsrəfilov oxucu kütləsinə təqdim edilən yeni kitabın tarixi faktlara və həyat həqiqətlərinə istinad edilərək qələmə alınmış bu kitabın bütün MDB məkanı üçün gərəkli vəsait olduğunu söylədi: “Amma bu kitab ilk növbədə istənilən

azərbaycanlı gənc üçün zəruri, hər gün oxunan kitaba çevrilməlidir”.

Sonra nətiqlər jurnalistləri maraqlandıran sualları cavablandırıdılar.

İttifaq Mirzəbəyli
“Xalq qəzeti”,
7 aprel 2006-cı il

BAKIDA “QADINLAR VƏ DÖVLƏT QURUCULUĞU” MÖVZUSUNDA BEYNƏLXALQ KONFRANS KEÇİRİLDİ

8 Mart Beynəlxalq Qadınlar günü ərəfəsində Azərbaycan Sosial Rifah Partiyasının keçirdiyi “Qadınlar və dövlət quruculuğu” mövzusunda Beynəlxalq Konfransda müasir cəmiyyətdə qadınların artan rolu, dövlət quruculuğunda onların fəal iştirakı, bu sahədə ölkəmizin uğurları və demokratik dövlətlərin təcrübəsi diqqət mərkəzində oldu.

Konfransdan əvvəl Türkiyə, Özbəkistan, Qırğızıstan, Misir, Küveyt, İordaniya, Səudiyyə Ərəbistanı, Fransa, Rusiya, Ukrayna, Belarus, Gürcüstan və Macarıstandan gəlmiş qonaqlar Fəxri Xiyabanda ümümmilli lider Heydər Əliyevin və Şəhidlər Xiyabanında azadlıq, Vətənin müdafiəsi qurbanlarının xatirələrini dərin ehtiramla yad etdilər.

Tədbir “Park-Inn” mehmanxanasının mərasim zalında keçirilirdi. Beynəlxalq məclisin iştirakçılarını salamlayan Azərbaycan Sosial Rifah Partiyasının sədri, millət vəkili, professor Xan Hüseyin Kazımlı ölkəmiz müstəqil qazandıqdan sonra Ulu öndər Heydər Əliyevin müstəsna diqqət və qayğısı sayəsində qadın, ailə və uşaq problemlərinin dövlət siyasəti səviyyəsində nizama salınmasından, Prezident İlham Əliyevin bu siyasəti uğurla davam etdirməsindən, Heydər Əliyev Fondunun rəhbəri, YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri, millət vəkili Mehriban xanım Əliyevanın qadın hərəkətində öncül mövqeyindən söz açdı. Natiq iştirakçı ölkələri və Azərbaycandakı beynəlxalq qurumları təmsil edən qadınları qarşıdan gələn bayram münasibətilə təbrik etdi, qadınlara

sülh, demokratiya və tərəqqi yolunda mübarizədə əlbir səylərlə daha ciddi nəticələr əldə etməyi arzuladı.

Müxtəlif ölkələrin milli geyimlərində salona daxil olan bağçayaşlı uşaqların ayrı-ayrı dillərdə ifa etdikləri mahnı və rəqslər məclisə şən ovqat gətirdi, azərbaycanlı balaların dünya analarına ünvanlanmış xoş dileklərini sərgilədi.

Əcnəbi qonaqları təqdim edən və gündəliyi açıqlayan Konfransın Təşkilat Komitəsinin sədri Reyhan Mirzəzadə son illərdə Azərbaycan qadınlarının dövlət quruculuğunda fəal iştirakından da söz açdı və məclisin iştirakçılarını bu mövzuda sənədli filmə baxmağa dəvət etdi. Qadınlarımızın ictimai həyatdakı fəal mövqeyindən, onların ölkənin daxili və xarici siyasətinin uğurla həyata keçirilməsində iştirakından, qadın, uşaq və ana probleminin həlli istiqamətində ciddi irəliləyişdən bəhs edən kadrlara qonaqlar maraqla tamaşa etdilər və öz münasibətlərini alqışlarla bildirdilər.

“Qadınlar və dövlət quruculuğu: problemlər və perspektivlər” mövzusunda məruzə ilə çıxış edən Azərbaycan Sosial Rifah Partiyası Qadınlar Şurasının sədri, professor Maarifə Hacıyeva Azərbaycan qadınlarının cəmiyyətin yükünü tarixən kişilərlə bərabər daşımada, dövlət müstəqilliyi illərində bir sıra ağır problemlərin həllinə onların sanballı köməyindən geniş danışdı. Məruzəçi müasir dünyada qadınların üzləşdiyi problemlərin aradan qaldırılması üçün beynəlxalq aləmdə səylərin birləşdirilməsi lüzumundan da söz açdı. O, sivil cəmiyyətlər üçün layiqli övladlar yetişdirilməsi, müharibə, terror, narkotizm, yoxsulluq, savadsızlıq kimi bəşəri bəlaların qarşısını almaqda ana, qadın sözünün kəsərini artırmağın vacibliyini vurğuladı.

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi sədrinin müavini Bahar Muradova, Misir Ərəb Respublikası Parlamenti

sədrinin müavini Zeynəb Radvan, Rusiya Dövlət Dumasının deputatı, Ailə, Uşaq və Qadın Komitəsi sədrinin birinci müavini Natalya Karpoviç, Dağıstanın Mədəniyyət və Turizm naziri Zümrüd Suleymanova, İordaniya Həşimilər Krallığı Siyasi İnkişaf Nazirliyi Qadın və Gənclər Departamentinin rəhbəri Lina Timircan, Küveyt Ali Təhsil Nazirliyinin vəkili, Qadın Hüquqların Komitəsi sədrinin nümayəndəsi, professor Rəşad əl-Humud əl-Cabir əl-Səbbah, Fransa Milli Araşdırmalar Mərkəzinin elmi işlər üzrə rəhbəri Kristin Fore, Qırğızıstan Parlamenti sədrinin müavini Çolpon Baekova, Ukrayna Mədəniyyət nazirinin müşaviri Lida Lixac, Tbilisi Dövlət Universitetinin professoru Şukiya Apridonidze, Belarus "Envira" Qadınlar İnstitutunun rektoru Larisa Çerepanova, Macarıstan ELTE Universitetinin professoru Barbara Obrusanski, Azərbaycan Milli Məclisinin deputatları Qənirə Paşayeva və Həvva Məmmədova, Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin sədrinin müavini Sədaqət Qəhrəmanova, təhsil nazirinin müavini, professor İradə Hüseynova, mədəniyyət və turizm nazirinin müavini Sevdə Məmmədəliyeva, Daxili İşlər Nazirliyinin məsul əməkdaşı Səidə Mahmudova, Gənclər və İdman Nazirliyinin məsul əməkdaşı Günay Rəhimova "Qadınlar və dövlət quruculuğu" mövzusu ilə bağlı mülahizə və təkliflərini söylədilər, bu sahədə Azərbaycan Respublikasında əldə edilmiş uğurları qeyd etdilər. Məclisdə ayrı-ayrı ölkələrdə dövlətin qadın siyasəti, qadınların ictimai fəallığı sahəsində müsbət təcrübədən də söz açıldı, qadın təşkilatlarının əlaqələrini genişləndirməyin zəruriliyi qeyd edildi.

Konfrans iştirakçıları beynəlxalq qadın təşkilatlarına müraciət qəbul etdilər. Sənəddə Azərbaycan qadın hərəkatının uğurları, Qarabağ münaqişəsinin ölkəmizə gətirdiyi fəlakətlər vurğulanırdı.

Konfrans iştirakçılarından aldığımız qısa müsahibələri oxucularımıza təqdim edirik:

Natalya Karpoviç, Rusiya:

- Yüksək səviyyədə təşkil olunmuş bu məclis müxtəlif ölkələrdən olan qadınlara mühüm bir mövzuda geniş diskussiya aparmaq, problemlərdən birgə səylərlə çıxmaq yollarını tapmaq, bir-birinin təcrübəsinə belə olmaq imkanı yaratdı. Azərbaycanda qadın, ailə, uşaq problemlərinin həlli sahəsində görülmüş böyük işlər sevincidir. İctimai həyatda qadınlara geniş yer ayrılıb, bu sahədə davamlı dövlət siyasəti yeridilir. Mərhum Prezident Heydər Əliyevin və indiki dövlət başçısı İlham Əliyevin gördüyü işlərə heyran qalmamaq olmur. Birinci ledi Mehriban Əliyevanın çoxcəhətli fəaliyyəti, xoşməramlı əməlləri də böyük marağımıza səbəb oldu. Ölkə Prezidenti seçkilərinə xeyli qalsa da, sizin qadınlar Prezident İlham Əliyevə dərin rəğbətlərini və bu dəfə də ona səs verəcəklərini gizlətmədilər. Əlbəttə, qadınlara hərtərəfli dövlət qayğısı göstərən Prezidentin siyasətini müdafiə etmək əsl qədirbilənlikdir.

Zeynəb Radvan, Misir:

- Azərbaycanın son illər qazandığı uğurlar bizi ürəkdən sevindirir. Sizin qadınlar cəmiyyətin həyatında geniş miqyasda iştirak edirlər. Bu müsəlman ölkələri üçün bir nümunədir. Dövlətinizin, onun rəhbərinin tərəqqi və demokratiya xəttinə sadıqlığı, qadın problemini himayə etməsi də bizdə xoş fikirlər doğurdu. Ölkələrimizin qadınlarının bir-birini yaxından tanımasına böyük ehtiyac duyulur.

Lida Lixaç, Ukrayna:

- Azərbaycanın birinci ledisi Mehriban Əliyevanın mədəni həyatı, təhsili, kimsəsiz uşaqları geniş himayə etməsi barədə konfransda deyilənlər bizə xoş təsir bağışladı. Ölkələrimiz arasında sıx əlaqələri qadın təşkilatlarının əməkdaşlığı ilə tamamlamaq problemlərin həllinə kömək edərdi. Ölkənizə sülh, tərəqqi, Azərbaycan qadınlarına səadət arzulayıram.

Çolpon Baekova, Qırğızıstan:

- Azərbaycanda ikinci dəfədir ki, oluram. Səkkiz il ötəndən sonra Bakını tanıya bilmədim. Ölkənizin yüksək inkişafı qadın problemlərinin həllini də sürətləndirib. Prezident İlham Əliyev və onun xanımı Mehriban Əliyeva ümummilli lideriniz Heydər Əliyevin qadınlara göstərlidiyi yüksək himayəni geniş miqyasda davam etdirirlər. Azərbaycan dövləti qadını, uşağı, ailəni hərtərəfli himayə etdiyi bir ölkə kimi yadımızda qaldı.

Miri Qəmbərov, millət vəkili:

- Deputat həmkarım Xan Hüseyin Kazımlının rəhbərlik etdiyi partiyanın qadınlar bayramı ərəfəsində keçirdiyi bu beynəlxalq məclis əsl bayram əhvalı ilə keçdi. Qadınlar dünyanın ağır problemlərini, önə çəkdi, müsbət meylləri dəyərləndirdilər. Məclisdə Azərbaycanın uğurları, problemləri, xüsusən Qarabağ münaqişəsi də diqqət mərkəzində oldu. Mən qadınlar bayramı münasibətilə bütün anaları, bacıları, qız balaları təbrik edirəm. Qoy qadınların nəsibi xoş günlər, əmin-amanlıq, firavanlıq olsun! Bütün kişilər bu zərif, nəcib məxluqun qayğısını çəkməli, onlara arxa-dayaq olmalıdırlar.

Tahir Aydın oğlu

"Xalq qəzeti", 6 mart 2008-ci il

"BÜTÜN CAHAN SƏNƏ HEYRAN..."

Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin unudulmaz bir kəlamı var: "Xalq bir çox xüsusiyyətləri ilə tanınır, sayılır və dünya xalqları içərisində fərqlənir. Bu xüsusiyyətlərdən ən yüksəyi, ən böyüyü mədəniyyətdir".

Elə Azərbaycanımız da bəşər tarixində bir çox xüsusiyyətləri ilə, iqtisadiyyatı, coğrafi gözəlliyi, elm dühaları, mədəniyyəti və incəsənəti ilə tanınıb, sevilib. Dünya ədəbiyyatında bu barədə az yazılmayıb. Fransadan başlayaq. Qeyd edim ki, Fransa həyatı, fransız xalqının mədəniyyəti Azərbaycan yazıçılarının əsərlərində zaman-zaman təsvir edildiyi kimi, fransız yazıçılarının da Azərbaycan xalqının coğrafi və milli xüsusiyyətlərindən, adət-ənənələrindən bəhs edən əsərləri vardır.

Fransız şair və yazıçısı Jerar de Nerval (Jerar Labrüni) Şərqə səyahətə çıxarkən gördüklərini qələmə almış, "Şərq səyahət", "Şərq həyatından səhnələr" adlı əsərlərində Türkiyə, İran, Tiflis haqqında məlumat vermiş və yazılarında Azərbaycana da yer ayırmışdı. Avropa yazıçılarından öz əsərlərində Azərbaycan haqqında daha geniş məlumat verən yazıçılar Aleksandr Düma (ata) və onun dostu Jül Vern olmuşdur.

Dünya ədəbiyyatı xəzinəsinə 301 cild əsər bəxş etmiş, "Qraf Monte Kristo", "Üç müşkətyor", "Dəmir maskalı adam", "Qara zanbaq" kimi əsərləri dəfələrlə ekranlaşdırılmış məşhur fransız yazıçısı Aleksandr Düma tarixdə həm də səyyah kimi tanınıb. O, bir sıra ölkələri gəzib, yerli əhalinin etnoqrafik xüsusiyyətləri, yaşayış tərz, milli adət-ənənələri, incəsənəti və musiqi mədəniyyəti ilə marqlanıb. Təbii ki, Azərbaycan da Dümanın həyatında xoş xatirələrlə yadda qalıb.

Yazıçı 1858-ci ilin noyabr ayında Moskvadan səfərə çıxaraq Həştərxandan, Gizlərdən, Dərbənddən keçib, Qubaya gəlib. Azərbaycan xalqının tarixi, etnoqrafiyası və məişəti ilə dərinlən maraqlanan Düma, səyahət zamanı yurduğunun həyatı ilə ətraflı tanış olub, özünə yaxın adamlar tapıb, yazacağı kitab üçün materiallar toplayıb. Onun Quba, Şahdağ və bu dağlarla əlaqədar əfsanələr haqqında məlumatı indi də böyük maraqla oxunur. Yazıçı xüsusilə Quba xalqlarına yüksək qiymət verib.

Aleksandr Düma Bakıda olarkən təsadüfən knyaz Xasay xan Usmiyev və onun ailəsi də Bakıya gəlmişdi. Həmin vaxtlar Bakı qubernatoru M.Piqulyevski Dümanı öz evinə qonaq dəvət edərkən Xasay xan arvadı Xurşud Banu bəyim Natəvan, qayınanası Bədircahan bəyim, oğlu Mehdiqulu xan və qızı Xanbikə ilə qubernatorun qonağı idilər.

Düma Piqulyevskinin evindəki ziyafətdə Qarabağdan gəlmiş qonaqlarla görüşmüş və özünün yazdığı "Qafqaza səyahət" adlı kitabında bu görüşdən aldığı xoş təəssüratı belə ifadə etmişdi: "...Biz faytona minib dəvət olunduğumuz evə tərəf yollandıq. Mən qonaq otağına daxil olarkən ev sahibi məni gülərüzlə qarşıladı. Bizi qarşılayanlar içərisində ev sahibinin 34 yaşlı bacısı və 16 yaşlı qızı da var idi".

Düma Avropa qaydasında qarşılandığına görə Xurşud Banu bəyim və anası məclisdə açıq üzlə oturmuşdular. Bu isə Dümanı daha çox heyrətləndirmiş, xüsusilə Natəvanın gözəlliyi fransız qonağını məftun etmişdi. Düma xatirələrində Natəvanın əri knyaz Usmiyev haqqında yazır: "...Xasay xan Usmiyev 35 yaşlı məğrur və yaraşıqlı bir kişi idi. Fransız dilini heç də parisilərdən pis danışmırdı. O, əyninə çərkezi çuxa geymiş, başına qələmi papaq qoymuşdu. Belində qızıla tutulmuş xəncər asılmışdı.

Knyazın fransızca danışığına, ağılına, mədəniyyətinə heyran qalmışdım".

Dümanın yazılarından aydın olurdu ki, o, Xasay xanla və arvadı Xurşud Banu bəyimlə bir neçə dəfə görüşmüş və bu görüşlərin birində Düma Xasay xana tapança bağışlamış, Natəvan isə yazıçıya iki arxalıq və özünün toxuduğu pul kisəciyini hədiyyə vermişdi. Amma təəssüflər olsun ki, Natəvanın şairəliyindən, onun yazdığı əsərlərdən, çəkdiyi rəsmlərdən Dümanın xəbəri olmamışdı. Görünür, Natəvan təvazökarlıqdan bu barədə söhbət açmamışdı. Necə deyirlər, müvəffəqiyyətlərini gizləmək, ən böyük müvəffəqiyyətdir. Düma daha sonra Bakıdan Şamaxıya getmiş, Nuxada (Şəkiddə) olmuş və oradan Tiflisə yola düşmüşdü. Fransız yazıçısını Şamaxıda müşayiət edən dost və tanışlarının yazdıqlarına görə, Düma Şamaxıda qaldığı iki gün ərzində öz mülayim xasiyyəti və mehribanlığı ilə yerli əhalinin hədsiz hörmət və məhəbbətini qazanmışdı. Bu qısaca müddətdə yazıçı Şamaxının tarixi ilə, yerli əhalinin adət və məişəti, xüsusilə şər qnağı və əfsanələri ilə maraqlanmış, özünü şərqli kimi aparmışdı. O, xalı üzərində bardaş qurar, qəlyan çəkər və həvəslə ləzgihəngi oynayırdı. Bunu görən Şamaxı camaatı hər yerdə əziz qonağı sevgi və səmimiyyətlə qarşılayırdı. Bu barədə Düma yazırdı: "...Şamaxıda mənə, Avropanın uzaq diyarından gəlmiş qonağa göstərilən ehtiram və hörməti ifadə etmək üçün söz tapmaqda çətinlik çəkirəm". Azərbaycan, onun təbiəti və insanları yazıçının ürəyində dərin izlər qoyur. "Nə olaydı, mənə bir də bu yerlərə gəlmək qismət olaydı!"-deyir. Nuxanın da ab-havasına, bumbuz sulu bulaqlarına, füsunkar təbiətinə məftun olan yazıçı, heyranlığını gizlətmir, Azərbaycandan ayrılarkən bu ayrılığa təəssüflənirdi: "...Bazarı və şəhəri xeyli gəzdik.

Elə bil üreyimə dammışdı ki, daha Nuxadan gözəl bir yer görə bilməyəcəyik".

"Qafqaza səyahət" kitabında xalqımızın təbii sərvətləri, tarixi abidələri haqqında maraqlı məlumatlar verən yazıçı, eyni zamanda azərbaycanlıların həssas, mehriban, zəkali, qayğıkeş, qonaqpərvər, sözübütöv, mərd, işgüzar, yaraşıqlı, gözəl olduqlarından xüsusi bəhs edir. Diqqətə onu da çatdırır ki, elə xalqların adamları var öz əli ilə imza qoyduğu, möhür vurduğu sənəddən belə boyun qaçırır. Azərbaycanlılarda isə kişi sözü var. Onlarla bir şey barədə sövdələşəndə sənəd, imza, möhür tələb etmək lazım deyil. Azərbaycanlılar verdiyi sözdən heç vaxt dönməz.

Elmi-fantastik romanların müəllifi kimi dünya şöhrəti qazanan fransız yazıçısı Jül Vern də əsərlərinin bir neçəsində Azərbaycan haqqında məlumat verir. Doğrudur, Jül Vernin Azərbaycanda olub-olmaması şübhəli idi. İddia olunurdu ki, o, Azərbaycan haqqında bir səyyahdan geniş məlumatlar almış və yazıçı həmin məlumatlardan özünün "Klodius Bombernək" əsərində bəhs etmişdi. Tədqiqatçıların bəziləri isə güman edirdilər ki, Azərbaycan haqqındakı hissələri yazıçının dostu Aleksandr Düma ona vermişdi. Ümumiyyətlə, Jül Vernin Azərbaycanda olub-olmaması hələlik aydın deyildir. Jül Vern də Aleksandr Düma-tək öz əsərində Azərbaycana xas olan "papaq", "arxalıq", "yapıncı", "xəncər", "zurna" və digər bu kimi sözlər işlədir, Azərbaycanın sevimli milli xörəyi olan plovun hazırlanmasından danışır. Yazıçı Tiflis - Bakı yolundan söhbət açaraq yazır: "...Bu yolların ikisi də Naftoluqdan, Poyludan, Ağstafadan, Dəllərdən, Yelizavetpoldan, Kürdəmirdən, Ələtdən, Bakıdan keçərək Kür düzənliyini kəsir".

Stansiyalar üzrə hərəkət edən səyyah Klodius Bombernək – Jül Vern nəhayət, Azərbaycanın qədim şəhəri

Gəncəyə gəlir. O, Gəncəni belə təsvir edir: "...Tiflisin yüz yetmiş kilometrliyində, Kürün qollarından biri sayılan Gəncə çayı üstündə salınmış, 20 min əhalisi olan bu kiçik şəhərdə mən nə gördüm?". Yazıçı öz sualına cavab olaraq Yelizavetpolun qədim çinarlarından, şiş uclu divar hasarlarından da danışır. Yelizavetpoldan, Şirvandan keçən Jül Vern Goran, Ləki, Yevlax, Ucar, Kürdəmir, Qarasu, Nəvai kimi yerlərin adını çəkir. O, Azərbaycanın təbii mənzərəsinə heyran qaldığını, aşiq olduğunu söyləyir. Bakıya çatan yazıçı öz qəhrəmanının dili ilə yazır: "Üç cərgə daşlı hasarla əhatə olunmuş Bakı şəhəri Abşeron yarımadası, Qafqaz silsiləsinin qurtaracaq ətəklərində yerləşmişdir". Yazıçı Bakını adım-adım gəzərək, onunla tanış olur, Qədim Xan Sarayına, "Qız Qalası"na baxmaqdan doymadığını bildirir.

Azərbaycan və hind xalqları arasındakı dostluğun tarixi hələ neçə əsr bundan əvvəl başlayıb. Zaman-zaman respublikamıza Hindistandan xeyli səyyah, tacir, elm xadimi, şair və yazıçı qonaq gəlib. R.Taqor, S.Vurğun qarşılıqlı ehtiramı ədəbiyyatımızda silinməz izlər qoyub. Zamanında kinoteatrlarımızda fasiləsiz nümayiş etdirilən hind filmlərinə tamaşaçılarımız təkrar-təkrar baxmaqdan doymurdu. Dünya şöhrətli müğənnimiz Rəşid Behbudovla görkəmli hind aktyoru Rac Kapurun dostluğu dillər əzbəri idi. Bakıya gələn hindistanlı şairlər içərisində Amrit Qayalın xüsusi yeri vardı.

Görkəmli şair Azərbaycanda olarkən xalqımızın milli adət-ənənələri, ecazkar mədəniyyəti və incəsənəti ilə yaxından tanış olmuş, şəhər və kəndlərimizin füsunkar təbiəti onu valeh etmişdi. Şair yurdumuza olan sevgisini bir neçə şeirində tərənnüm etmişdi. Onlardan birini-məhəbbət dolu "Azərbaycan" şeirini bütövlükdə oxucuların diqqətinə təqdim edirəm:

Qafqazda var Odlar yurdu, gözəl məkan, Azərbaycan!
Ağ göyərçin qanadını, aç, qanadlan, Azərbaycan!

Bakı özü – mirvaridir, insanları ondan gözəl,
Boyunbağı işıqları – karvan-karvan, Azərbaycan!

Xəzər mavi güzgü tutub onun gözəl surətinə,
Sahilləri sahilsizdi – əlvan-əlvan, Azərbaycan!

Gözəl gözlər, qara-gözlər, mavi kirpik gözəllərin
Ən qiymətli sərvətindir, oldum heyran, Azərbaycan!

Ürəklərdə sevinc gördüm, aləm gülür, şadlıq edir,
Yer üzünün sevinc, fərah yuvasısan, Azərbaycan!

Qəlbə aç, istiqanlı, qonaqpərvər bir ölkəsən,
Elə bildim öz evimdi burda hər yan, Azərbaycan!

Mənim doğma diyarımdı həm Qucarat, həm də Qayal,
Mən də sənə doğmalaşdım, ey mehriban Azərbaycan!

70 ildən artıq sovetlər birliyində bir-birimizə mənəvi
arxa, dayaq olduğumuz, bir-birimizin uğurlarımıza sevin-
diyimiz qazax və özbək xalqları, onların unudulmaz söz
ustadları, sənətkarları həmişə bizə əzizdir, doğmadır.
Sədaqətli qardaşlarımızın həmin illərin yadigarı olan şeir-
lərinin munis misraları hər bir azərbaycanlıya yüksək
ovqat, xoş əhval - ruhiyyə, qürur hissi bəxş edir. Qazax
şairi Əbdülkərim Əhməd "Azərbaycan! Azərbaycan!"
şeirində yazır:

Əssalamü əleyküm...ey...tarixlərdən mənə əyan,
Gündoğandan günbatana zaman-zaman şölə yayan,
...Doğma balan kimi gəldim sənə Ana qucağına,
Alqış ulu tarixinə, o çağına, bu çağına.
Vurulmuşam hər daşına, hər guşənə, bucağına,
Baş əyirəm üstü – gülzar, altı – yanar torpağına.
Bütün bəşər sənə valeh, bütün cahan sənə heyran

Azərbaycan!

...Ozanların qopuzunda tellər günəş şüasıdır,
Qılınclaşan qopuz bizə Koroğlunun mirasıdır,
Arada səd deyil Xəzər, qardaşlığın aynasıdır,
Bu dostluğa kəm baxsa kim, xar olası, sınaşıdır,
Qoca Şərqi qapısında yan əbədi məşəl kimi!
Yüksəl aya, ulduzacan Azərbaycan! Azərbaycan!

Özbək şairi Qafur Qulam sanki bugünkü Azərbay-
canı vəsf edir:

...Azərbaycan, əzəldən azadlıq aşiqisən,
Mənim azad nəğməmi bilirəm ki, duyarsan.
Keşməkeşdən, vuruşdan çıxmısan vüqarla sən,
Ürəyimi verdiyim bir sevimli diyarsan.

...Azərbaycan, sevirsen böyük şeiri, sənəti,
Tarixə həkk olunub öz şöhrətin, öz adın.
Hələ keçmişlərdə də çox dühalar səndədi,
Şəfəqlər saçdı dahi Nizamitək ustadın.

Bizə yaxşı tanışdır Füzulilə Vidadi,
Biz ürəkdən sevirik sizin böyük Vurğunu.
Üzeyir! Çox əzizdir sənəti, sözü, adı,
Könüldə bəsləyirik bir xoş duyğutək onu.

...Sevimli bayramında ey əziz, qardaş diyar,
Xəzərtək qalxıb-enir iftixar ilə sinə.
Mübarək bayramında mənim bir sözüm də var:
Yaşa, əbədi yaşa! Salam, afərin sənə!

Pavel Pançenkonun "Azərbaycan" şeirindən. Çox
bəyəndim bu misraları:

...O, can atmış bir yerə ki,
Yoxdur orda paşayla xan.
Mənim hələ çoxdur sənə
Çoxdur sözüm, Azərbaycan!

Könlüm sənə mahnı qoşur,
Yüksək uçur o qartaldan;
Bulaq kimi axır-gedir
Mənim nəğməm, Azərbaycan!

Koroğlular ölkəsisən,
Tanı məni qanadımdan.
Qartallarla bir uçuram
Göylərində, Azərbaycan!

Mən sənə rus nəğməkarın,
Mən yaxınam sənə dostdan,
Adım Pavel Pançenkodur,
Mən oğlunam, Azərbaycan!

Polyakəsilli şair, tərcüməçi Robert Rojdestvenskinin
"Sağ ol!" şeirindən. Necə də gözəl yazıb:

Məğruram ki, gördüm səni,
Şeir, sənət torpağısan,
Sən ki, zəhmət torpağısan.
And içirəm,

unutmaram,
Sənin fəhlə əllərini.
Nə zaman ki, maşın keçər,
Xatırlaram axşam – səhər
Sənin zəhmət səhərini.
Bax bu anda, bax bu çağda
Mən qoyuram ürəyimi bu
torpaqda.

Düşsəm yaza, düşsəm qara
Mən yenə də ürəyimçin
Qayıdaram bu diyara.
qayıdaram...

İndi bu gün ayrılıq.
Biz sabahkı görüş üçün
ayrılıq.

Unutmaram heç bir zaman
Doğmayıq biz, Azərbaycan!
Qəlbi təmiz Azərbaycan!
Sağ ol, Bakı,
Sağ ol, əziz Azərbaycan!

Böyük rus yazıçısı L.N.Tolstoyun sözüdür: "Dil millətin ruhudur. Dil ideyanın, hissin, təfəkkürün canıdır". Doğrudan da dil hər millətin, xalqın varlığı deməkdir. Hər bir xalqın milliliyini, mənəvi dəyərlərini yaşadan, inkişaf etdirən onun dilidir. Hər bir xalq öz dili ilə yaranır. Ancaq xalqın dilini yaşatmaq, inkişaf etdirmək və dünya mədəniyyəti səviyyəsinə qaldırmaq xalqın qabaqcıl adamlarının, elm, bilik xadimlərinin fəaliyyəti nəticəsində mümkün olur.

Azərbaycana hərtərəfli sədaqəti ilə xalqımızın qabaqcıl adamına çevrilən Abram Plavnik kimi.

Abram Plavnik əslən Belarusdan olub. Körpəlikdən ata-anadan yetim qalıb. Taleyi uşaqlıqdan onu yurdu-muza bağlayıb. Sonralar kamil bir mütəxəssis kimi yetkinləşən Plavnik, neçə-neçə şair və yazıçılarımızın əsərlərini rus dilinə tərcümə, onların əksəriyyətini Bakı – Moskva nəşriyyatlarında kitab şəklində çap etdirib. Azərbaycan Vətənim deyib onu saf bir məhəbbətlə sevən şair – mütərcim Abram Plavnik “Azərbaycan dili” şeirində Ana dilimizə olan ülvəi duyğularını misralarına köçürüb:

...Qanıram özümü – duymaq bəs deyil,
Üzməyi bilməyən dənizdə batar.
Ey böyük dahilər dilləndirən dil,
Sənin də dəniz tək dərinliyin var.

...Bu dilin özünün cazibəsi var
Bu yerin, bu xalqın cazibəsi tək...
Bütün incəliyi qəlbimə aşkar
Mütərcim nə lazım, lüğət nə gerek?

...Azərbaycan dili aydındır mənə
Aydındır quşların cəh-cəhi kimi
Vətənim! demişəm mən bu Vətənə,
Ömürlük sevmişəm Vətən dilimi.

Bəşəriyyətin səcdə etdiyi varlıqdan və mövzudan biri Anadır. O Ana ki, A.S.Puşkin onun nümunəvi obrazını üç cümlə ilə yaradır: “Qadın - Ana adlanır. Onun Ana qəlbi olmalıdır. Bu qəlb yalnız öz övladına deyil, hamı üçün Ana qəlbi olmalıdır, hər işdə, hər addımda onun mərhəmətli, səxavətli, cəmərd Ana olması hiss edilməlidir”. Böyük şairin bu fikirləri gözlərim önündə Azərbaycan

Anasının surətini canlandırır. Güləruz, cəfəkeş azərbaycanlı Ananın. Məktəbli yaşlarımdan saxladığım “Azərbaycan qadını” jurnalındakı rus şairi Anatoli Peredreyevin “Azərbaycanlı Ana” şeir-hekayətini bilmirəm neçənci dəfə oxuyuram:

...Yığışdıq maşına, mindik maşına,
Dedik: yolda gerek yollar yolçusu.
Başımız üstündə dayandı Ana,
Titrək əllərində bir qab təmiz su.
O səssiz, astaca çıxıb eyvana,
Oğluna, oğlunun qonaqlarına,
Xeyir-dua verdi, hey yana-yana.
Baxdı, arxamızca su atdı Ana.
Bizə asan gələn bu adi səfər
Onunçün çətindi, çətindi əlbət.
Bu su aydınlıqdır, atılmır hədəf,
Anaya əzizdir bu qədim adət.
Baxıb yola düşdük biz deyə-gülə,
Ana nurlandırdı düz yolumuzu.
Qızıl torpaq üstə rahat yol ilə,
Bizi sağ-salamat apardı o su
O vaxtdan nə qədər yolları yorub,
Gəzmişəm dünyanı belədən-belə.
O Ana eləcə eyvanda durub,
Məni hifz eləyir nəzərlərilə.
Alanda üstümü hərdən duman, sis
Çatır harayıma o Ana, o su...

Vaxtilə paytaxtımızı ziyarət etmiş Bolqarıstanın mədəniyyət xadimi Rza Mollovun mənəvi arxivimizin xəzinəsini şölələndirən və qəzet səhifələrində əbədləşən “Bakı düşüncələri”ndəki lövhələrlə bir anlıq 70-ci illərə pərvaz-

lanmaq istəyirəm. O vaxtlar Rza bəy deyirmiş: "Azərbaycanda alim deyəndə şair, şair deyəndə alim anlaşılır. Burada, alimin bir elmi kitabı varsa, ən azı üç şeir kitabı vardır. Şairin bir şeir kitabı varsa, üç də elmi əsəri var. Yerinə düşər azərbaycanlılara şair-alim və alim-şair xalq desək!"

"Mən əgər rəssam olsaydım, süzgün baxışlı azərbaycanlı qızını rəsm edərdim. Bununla da Azərbaycana məxsus gözəlliklərdən birinin rəmzinə yaradardım".

"Haraya baxıram, gözəl-göyçək qızlar. Hansını gör-səm, "gəlinim olaydı" düşünürəm. Cavan oğluma bəyənirəm bütün bu gözəlləri. Sonra da fikirləşirəm: "Kaş bu gözəllərin sayı qədər oğlum olaydı".

"Xəzri əsdimi, sahilə get. Günəşin şüaları altında Xəzərin suları rəng-rəng, naxış-naxışdır. Oğulsan, gör, amma sevmə, vurulma Xəzərə - bu par-par parıldayan od ürəkli, minbir rəngli dənizə".

"Qobustan daşlarına rəsm edilən şəkillərdə üç şey var: ov, mərdlik, qadın...Nağıl və dastan qəhrəmanlarımız buradan çıxmamışlarmı?! Qobustan daşlarını görməsəydim əgər, "insanın qüdrətini anlayıram" deyə bilməzdim!"

"Qərribə qonaqpərvərlər bu azərbaycanlılar. Kiminlə tanış oluruq, "bu gün qonağımızsan" deyir və bizi evlərinə aparır. Artıq yeni-yeni insanlarla tanışlıqdan çəkinirəm, kökələcəyəm vallah! Bu yaşda kökəlmək də səhhatimə zərərdir. Azərbaycan xərəklərinin damağımda qalan dadı da bu yandan məni rahat buraxmır! Yeyə də bilmirəm ki..."

"Nə zaman televizorun önünə gəlirəm, nə zaman radioya qulaq asıram, mahnı sədaları eşidirəm. Musiqi canı, nəfəsidir bu azərbaycanlıların, vəssalam!"

"Gözəl şeydir bakılı olmaq! Heyranam Bakının parlaq səmasına, ilıq havasına, saçlarını Xəzər dənizində

yuyan mehtabına, otağa bənzər eyvanlarına, gülərlü kişilərinə, çatmaqaşlı, sürməgözlü qızlarına. Gözəl şeydir bakılı olmaq! Sevdim bu Bakını!"

Dost Bolqarıstanın bu incəruhlı yazarının ürəkdolu saf, büllur kimi sözlərindən sonra yenə gözəl bir bolqar şairinin – Dimitr Zlatevin "Bakı gecələri" adlı şeirindəki misraları dinləmək yerinə düşərdi :

Sakit yatan limana enir payız gecəsi,
Sirli nağıl içində əriyir Bakı qat – qat.
Kiminə əllərlə yanır milyon çilçirəq,
Sonuncu gecəsini töhfə verir Şəhrizad.

Dənizkənarı parkda sanki Yesenin gəzər,
Şirin – şəkər səsilə səsləyir Şahanəni.
Bəyaz köhlənə bənzər bəyaz dalğalı Xəzər,
Şirin pıçıltılarla sanki ona səs verər.

...Tütək səsi astaca inləyər bu arada,
Bax, ağ yaylıq yellədir kimsə

Qız qalasından.
Nal səsləri kəsilir qədim karvansarada,
Qızıl Aypara kimi Bakı yanır anbaan.

Ağzı nara bənzəyir gümüşü fantanların,
Üzündən günəş doğur fədakar insanların.
Gülüştür gözündəki, qürurdur alnındakı,
Qollarını çırmayıb sabaha addımlayır,
həm qoca, həm gənc Bakı.

Tarixin ən qədim səhifələrindən oxuyuruq ki, Abşeronun zəfəranı, duzu, nefti hələ uzaq keçmişdən yurdu-muzu çox ölkələrdə tanıdıb. VIII əsrin tarixçisi Yaqut Ba-

kının əzəmətini yığcam bir cümlədə ifadə etmişdi: "Bakı. Bakıda isə neft var". Əsrlərin yadigarı olan bu qısa kəlmələr Albaniya şairi Həmzə Koçionu və onun "Bakı" şeirini yada salır:

...Mən şair olmağı düşünməzdim heç,
Sevdim, şair oldum görəndən səni.
İndi bircə gün də saxlamaq olmur,
Sinəmdə çağlayan, coşan nəğməni!

...Alqış, zəhmət sevən o mərd fəhlənin,
Memarın, alimin amallarına!
Alqış, zavoduna, mədənlərinə,
Alqış, qəlbin kimi gen yollarına!

Alqış, buruqları nur saçan dəniz!
Alqış, gözəl Bakım, şöhrətim-şanım!
Sən mənə həmişə əzizsən əziz,
Ölkəmin qardaşı Azərbaycanım!

Anisim Kronqauz Rusiyada yaşamış yəhudiasilli şairlərdəndir. Zəngin yaradıcılığı, ruhu oxşayan şeirləri var. Şairin "Gözəl Bakı" şeiri həm Bakımıza olan dərin məhəbbətindən, həm də onun istedadlı qələm sahibi olmasından xəbər verir:

- Ana Volqa Xəzərə axır - dostlar, bunu biz
Uşaqlıqdan bilirik - uzun illərdən bəri.
Lakin nə qədər xoşdur, sevimlidir, bilsəniz,
Durub gözəl Bakıda seyr edəsən Xəzəri.

...Baxasan ordu kimi dənizə hücum çəkən
Uca dorlara bənzər buruqlara bir zaman,
Görəsən göy sulara üzən gəmiləri sən,
Onları seçmək olmur dəniz buruqlarından.

...Ana Volqa Xəzərə, buradan görürəm mən
Coşqun dalğalarıyla qüdrət gətirib gəlir.
Bakı neftçilərinə qardaş rus ellərindən
Tükənməz bir məhəbbət, qüvvət gətirib gəlir.

Sevilən Bakımızın dayağı, vüqarı olan əzəmətli Abşeronumuzun hüsnünə neçə-neçə əsərlər, şeirlər, poemalar həsr olunub. Həmyerlimiz Abram Plavnikin "Abşeron" şeiri isə sanki saf bir çeşmənin suyu kimi ürəyə süzülür:

Dəniz əngin yaşıllığa bürünür
Şəfəq gəmi bayrağı tək görünür.
Bağ-bağatlı, od-alovlu Abşeron,
Xəzri qopsa – başı lovlu Abşeron,
Sükutunda müdrik, həzin bir muğam
Qumunda dürr, qayasında ehtişam
Açıq, təmiz ürəyimiz Abşeron
İlhamımız, çörəyimiz Abşeron!

Dahilər haqlı deyib ki, görkəmli şəxsiyyətlər xalqın zəkası, elmi, mədəniyyəti, mənəviyyatını dünyaya nümayiş etdirirlər. Görkəmli şərqşünas, iranşünas, türkoq, SSRİ EA, İran EA, Ərəb (Dəməşqdə) EA-nın müxbir üzvü, Özbəkistan və Tacikistanın əməkdar elm xadimi Yevgeni Eduardoviç Bertels Nizami Gəncəvi yaradıcılığı ilə bağlı tədqiqatlarına görə 1948-ci ildə SSRİ Dövlət Mükafatı laureatı adına layiq görülüb. Onun Nizaminin həyat və

yaradıcılığı ilə bağlı elmi əsərləri 1939-cu ildən çap olunmağa başlanılıb.

Bertels Nizami irsinin tədqiqatını apararkən konkret tarixi üsullardan istifadə edərək, görkəmli Azərbaycan şairinin əsərləri ilə ondan əvvəlki, yaxud müasirlərinin yaradıcılıqları arasında sıx əlaqəni aşkar etmişdi. Alim "Orta əsr Şərq ədəbiyyatında fars dilində yazılan və özünün dəst-xətti olan Azərbaycan poeziyası mövcuddur" fikri ilə ilk dəfə məhz əsl həqiqəti açıqlamışdı. Bertels "Dahi Azərbaycan şairi Nizami" kitabında yazır:

"Nizaminin müxtəlif ölkələrdə fars və ərəb dilləri vasitəsi ilə öz dünyagörüşünü yaya və şöhrətlənə bilməsi faktına diqqət yetirməmək olmaz. Yalnız bu səbəblə böyük sənətkarın necə dəyərlər, əli-qolu bağlı qalmışdır. Onun yaratdığı əsərlərin itməməsi üçün o, öz dövrünün yazılı ədəbiyyat dilinin tələblərinə riayət etmək məcburiyyətində idi".

Ədəbi tarixdən məlumdur ki, müxtəlif xalqların xeyli sayda şərqşünas, türkoloq və tədqiqatçıları Nizami irsinə müraciət edərək, bu barədə cild-cild kitablar yazmışlar. Dünyanın neçə-neçə şairi Nizami sözünün, Nizami şeirinin qüdrətini yaddaşlara ərməğan etmişlər. Qardaş xalqlar Nizami gücündən və istedadından xüsusi qürur duymuşlar. Elə görkəmli qazax şairi Xalican Bekxojin kimi. Nizamiyə həsr etdiyi "Afaqnamə" adlı poemasında şair sanki böyük söz dühasına üzünü tutub deyir:

Ey şeir mülkünün şahı, sultanı,
Sözünlə bəzədin bütün dünyanı.

Firdovsidən alıb söz bayrağını,
Ucaltdın sənətin təmtərağını.

...Səsin ariflərin öz səsi oldu,
Nəğmənin sevinclərin Kəbəsi oldu.

Yer qızını elə bəzədin ki, sən,
Cənnət huriləri yandı həsəddən.

Nakam məhəbbəti Leyli-Məcnunun
Etdi çox şairin qəlbini məhzun.

Yaxındır ruhuma gözəl Şirin də;
Gözəllik gəzirəm hər şeydə mən də.

Sən də eşq oduna yandın, ay ustad;
Səni də duyğu qoymadı rahat.

...Qılınclardan iti sözün-söhbətin
Sırrını açıbdır əbədiyyətin.

Aşiq sinəsinə dağ çəkənlərin
Külünü göylərə sovurub şeirin.

İncə qəlb sahibi neçə nazənin
Əbədi ad alıb sayəndə sənin.

Sən başı göylərə dəyən uca dağ,
Mən isə bir ovuc torpağam ancaq.

Hələ sovetlər dönəmində xalqımızın rəğbət və məhəbbətini qazanan bir sıra çinli görkəmli yazıçı və şairlər Bakıya gələrək iqtisadi və mədəni həyatımızla, xalqımızın əldə etdiyi nailiyyətlərlə yaxından tanış olmuşdular. Çinin tanınmış yazıçılarından biri Mao Dun demişdi: "Azərbaycan xalqının qədim mədəni ənənələri vardır. XII əsrin şairi Nizaminin gözəl əsərləri Azərbaycan xalqının nəcib

hisslərini, çoxəsrlik yüksək mədəniyyətini bizə aydın göstərir. Görkəmli şair Səməd Vurğunun, gözəl nasirlərdən Mirzə İbrahimov və Mehdi Hüseynin ən yaxşı əsərlərini çinlilər sevə-sevə oxuyurlar. Azərbaycan mahnı və rəqs ansamblının qastrolları Çin tamaşaçılarının qəlbini fəth etmişdir. Ansamblın parlaq milli koloriti, yüksək musiqi və xoreoqrafiya sənəti qastrolun böyük müvəffəqiyyətini təmin etmişdir. Bizim rəqs və musiqi ustalarımız Azərbaycan ansamblının çıxışlarından çox şey öyrənmişlər”.

Çin şairi Ke Çjun-Pin əmək və zəhmət səltənəti, dostluq və qardaşlıq şəhəri olan Bakıdan aldığı təəssürat nəticəsində paytaxtımıza şeir həsr etmişdi. Şair buruqları göylərə baş vuran Bakıda qaynayan əmək həyatından, neft diyarının cəsarətli adamlarından, dənizin dərinliklərindən qara qızıl çıxaran qəhrəmanlardan fəxrlə danışır, Azərbaycan və Çin neftçilərinin dostluğundan bəhs edərək, doğma paytaxtımızın ona Çinin neft rayonlarını xatırlatdığını söyləyirdi:

Çində də neft çıxarırlar, mən o yerdə doğulmuşam,
İlk dəfədir gəlib səni görsəm də mən,
Qızıl Bakı əməyinlə, ürayinlə çoxdan bəri dost
olmuşam.

Budur, Xəzər sahilində nəhəng-nəhəng meşələr var,
Onlar qalxır əzəmətlə hər qış, bahar.

O meşələr, o meşələr uca dağlar zirvəsindən
Addımlayır göy Xəzərə, sulara ki, meşə bitməz?!
Bitər! – dedim mən baxdıqca heyran-heyran bu yerlərə,
Nağıllardan gözəl ölkə, nağıllardan gözəl diyar!..
Bu əfsunlu qüdrətini aldın hardan, gözəl diyar?
Yoxdur, yoxdur, bir qəm izi, kədər izi bu torpaqda,
Sıxdı isti qucağına məhəbbətlə

Ellər bizi bu torpaqda.

Öz doğma Vətəni naminə xarüqələr yaradan Azərbaycan zəhmətkeşlərinin mədəni həyatı İraq şairi Məhəmməd Saleh Bəhrul - Ülumun da dost qəlbini rıqqətə gətirmişdi. Sevimli yurdu İraqdan azərbaycanlı qardaşlarına salam yetirən, Nizami və Füzuli kimi ölməz söz bahadırları yetişdirən Azərbaycan xalqına dostluq hisslərlə həsr etdiyi “Bakılı dostlar” adlı şeirini aşağıdakı misralarla bitirirdi:

Yanaşı döyünsün ürəklərimiz,
Var olsun sədaqət, vəfa, etibar.
Bir gün də Bağdadda görüşərik biz,
Əlvida, mehriban bakılı dostlar!

İstər slavyan, istərsə də Orta Asiya xalqlarının ziyalıları ilə bərabər, bayaq qeyd etdiyim kimi, Avropa xadimləri də Azərbaycanımıza, qədim və müasir mədəniyyətimizə daim maraq göstərmişlər. Onların milli və mədəni dəyərlərimizə hörmət və məhəbbətlə yanaşması inanın ki, arxivdəki “yadigar abidələri” üzə çıxardıqca, ruhumu səmalara qanadlandırırdı. Oxuyur, oxuyur, zövq alırdım. Bir daha azərbaycanlı olmağımla fəxr edirdim. Axı necə sevinməyəsen? Ürayin qürur hissi ilə döyünməsin? Görün, xalqımızın incəsənət və ədəbiyyatının tərəqqisini yüksək qiymətləndirən alman yazıçısı Anna Zegers nə deyir: “Fikrət Əmirovun “Sevil” operasını dinlədim, gördüm və duydum. Xalqın, yaradıcı xalqın yaratdığı incəsənəti mən böyük incəsənət adlandırıram. Azərbaycan incəsənəti isə xalq incəsənətidir; buna görə də onun pərəstişkarı çoxdur”.

Nazim Hikmətsə söyləyirdi: “Azərbaycan mədəniyyətinə bağlıyam. Bu, yalnız Azərbaycanın bugünkü mədəniyyətinə deyil, inqilabdan əvvəlki mədəniyyətinə də

aidir. Məsələn, "Dədə Qorqud" bir Azərbaycan yazıçısı üçün də ilk böyük ədəbi abidədir, mənim üçün də. "Koroğlu" həm Azərbaycanın xalq qəhrəmanıdır, həm də mənim".

"Azərbaycan poeziyası çox zəngin bir keçmişə malikdir. Şeirə məhəbbət, həqiqi şairə hörmət - Azərbaycan xalqının keçmişindən gələn, hələ də yaşayan ənənələrindəndir. Azərbaycana etdiyim səyahətimdə xalqın şeiri necə dinlədiyinin, şeiri necə sevdiyinin şahidi oldum".

"Füzuli Azərbaycan xalqının, azərbaycanlı qardaşlar, izin verin deyim ki, mənim də xalqımın sizin dühanız sayəsində insanlıq, mədəniyyət tarixinə yolladığı ən böyük elçilərdən biridir".

"İnsana, bəşəriyyətə hədsiz məhəbbət böyük yazıçının yaradıcılığının əsas qayəsini təşkil edir. Bu keyfiyyət M.F.Axundovun ədəbi əsərlərinin canına, qanına keçmişdir və mütəfəkkirin siyasi-fəlsəfi görüşlərini müəyyənləşdirir".

"Sabir - Azərbaycan ədəbiyyatının ilk realist, xalqçı satiriki, heyranı olduğum ustad mənim də ənənələrim içində böyük bir yer tutur".

"Mənə elə gəlir ki, Azərbaycanda Səməd Vurğunun adını eşitməmiş, Səmədin şeirini oxumamış, onun şeirinə qulaq asmamış bir insan tapmaq mümkün deyil. Səməd necə də xoşbəxtidir".

"Rəsul Rza xalq və klassik ədəbiyyata pərəstiş edən bənzərsiz bir şair, Azərbaycan poeziyasının novatorlarından (yenilikçilərindən - R.Mirzəzadə) biridir".

"Əhməd Cəmilin poetik dili hay-küysüz və pafossuz (təm-təraqsız - R.Mirzəzadə) danışan adamların dilinə yaxındır. Mən şeirdə məhz belə bir dili sevirəm. Onun bir sıra şeirləri həqiqətən dost söhbətini xatırladır".

Bunları Nazim Hikmət deyirdi. Əziz və unudulmaz Nazim Hikmətimiz.

Azərbaycanımızın bir parçası, ürəyinin yarısı olan Naxçıvan da dost və əcnəbi yazarların diqqətindən heç zaman yayınmamışdır. Onun təbii nemətləri, memarlıq abidələri, müqəddəs yerləri, bu yerlər qədər əziz olub vəsf edilən qalaları şirin-şirin söhbətlərin mövzusu, maraqlı yazıların hədəfi olub. Məğrurluq və qeyrət rəmzi olan Əlincə Qalasını seyr edən Pyotr Saykonun heyrətamiz duyğuları sanki yazdığı "Əlincə Qalası" şeirinin sətirlərinə hopub:

Dağlarda vüqarla durub Əlincə,
Tarixdən əbədi bir xatirə tək.
Göstərir işğalçı xanlara necə
Bu yer qalib gəlib odlar keçərək.
O, şöhrət qazanıb vuruşmalarda,
Polad səngər olub ellərə dünən.
Amansız Teymurun qılıncı burda
Zirəhli döşlərlə düşüb kəsərdən.
Dağların əyilməz təbiətini,
O, bir kitab kimi danışır bizə,
Qoca Nəiminin məhəbbətini
Yadigar saxlamış ellərimizə.
Onun görkəmində bir əzəmət var,
Zirvələr ucadır, dərələr dərin.
Zərbinə dözmüşdür bu sərt qayalar,
Silaha söykənən cahangirlərin.
Bu gün o, göstərir bütün cahana,
Odlar ölkəsinin məğrurluğunu,
Şərəf çələngidir Azərbaycana,
Dağlar öz köksündə saxlayır onu.

Gəncəmizin bir addımlığında olan, təbiətimizin nazlı gözəli – Göy gölümüz. Günah olmazmı bu füsunkar gözəli unutmaq? Rus şairi Pyotr Kolosov “Göy Göl” şeirini necə də ürəkdən yazıb:

Günəş qızıl balıqtək sularında oynayır,
Göygölüm!
Camalına baxıram – könlüm, gözüm doymayır,
Göygölüm!
Sən bir qövsi-qüzehsən, suların neçə rəngdir,
Göygölüm!

Qoy dünyalar eşitsin: gözəl, mavi çələngdir
Göygölüm!
Günəş qızıl telini hörər suyunda sənin,
Göygölüm!
Ceyranlar öz əksini görər suyunda sənin,
Göygölüm!
Göllərin gözəlisən, göllərin qəşəngisən.
Göygölüm!
Söylə, hardan almısan bu hüsnü, bu rəngi sən.
Göygölüm!
Camalının önündə sanki laldır ürəyim.
Göygölüm!
Mən qayıtdım, elə bil səndə qaldı ürəyim,
Göygölüm!

Şərq xalça sənətinin əsas mərkəzlərindən biri olan Azərbaycan hələ qədim zamanlardan yüksək keyfiyyətli xovlu və xovsuz xalçaları ilə dünya şöhrəti qazanıb. Xalçaçılıq xalqımızın mənəvi və maddi sərvəti olub, xalqımızın milli rəmzinə çevrilən qədim el sənəti kimi sevilib. Azərbaycanda xalçaçılıqla hələ Tunc dövründən məşğul

olublar. Yurdumuzda xalçaçılığın inkişafı haqqında Herodot, Klavdi Elian, Ksenofont, Kalankatlı və digər qədim dünya tarixçiləri məlumat veriblər. Sasanilər dövründə Azərbaycanda xalça sənəti daha da inkişaf edib, ipəkdən, qızıl-gümüş saplardan nəfis xalçalar toxunub. Onlar bəzən daş-qaşlarla da bəzədilib. Müxtəlif dövrlərdə Azərbaycanda olmuş istər Qərb, istərsə də Şərq tarixçi və səyyahları, o cümlədən Əbu Cəfər Məhəmməd ibn Cərir ət-Təbəri, Əl-Müqəddəsi və Məsudi, Yaqut Həməvi, Marko Polo və b. xalqımızın milli el sənətindən bəhs edərkən onun xalı və xalçalarını yüksək qiymətləndirmişlər. Dünyanın məşhur muzeylərindəki Azərbaycan xalçalarına tamaşa edən yüz minlərlə insan əsrlərdən bəri xalqımızın ilmələrdə yaşatdığı möcüzələrə heyran qalmışlar. Hələ XIII əsrdə məmləkətimizi gəzmiş italyan səyyahı Marko Polo yazırdı: “Buraya (Azərbaycana) gələn tacirlər çox böyük mənfəət götürürlər”. O, həmçinin qeyd edirdi ki, səlcuqilər ölkəsində dünyada ən gözəl və ən nazik xalçalar toxuyurlar.

Gözəl sənət əsəri kimi yüksək dəyərləndirilən Azərbaycan xalçaları müxtəlif dövrlərdə görkəmli Avropa rəssamlarının bir sıra məşhur əsərlərində zینət vasitəsi kimi geniş istifadə edilib. Avropa rəssamlarının tablolarında təsvir edilmiş xalçalar artıq XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində Avropa və Amerika sənətsünaslarının diqqətini cəlb edib. Avropa sənətsünasları bu xalçaları təyin edərkən onları ümumi ad altında gah Şərqə, gah Kiçik Asiyaya, gah da Qafqaza aid etmişdilər.

İstedadlı sənətkarımız, görkəmli xalçaşünas alim Lətif Kərimov ilk dəfə olaraq Avropa rəssamlarının əsərlərindəki xalçaların dördünün, 1969-cu ildə etnoqraf Mehdi Quliyev isə üçünün Azərbaycanda toxunduğunu tədqiq edib. Lətif Kərimov Avropa rəssamlarından Hans Memlin-

qin "Məryəm öz körpəsi ilə" və Hans Holbeynin "Səfirələr" əsərlərindəki xalçaları Şirvana, Karlo Krivellonun "Müjdə" əsərindəki xalçanı isə Gəncə – Qazax zonasına aid edib. H.Memlinqin eyni adlı – "Məryəm öz körpəsi ilə" adlanan ikinci əsərində də Azərbaycanda "Muğan" adı ilə məşhur olan xalça təsvir edilib. XV əsr Niderland boyakarlıq sənətinin banilərindən biri hesab edilən Yan van Eykin taxta üzərində işlənmiş üç hissədən ibarət "Mehrab" əsəri xüsusilə maraqlıdır. M.Quliyev əsaslı tədqiqatları ilə bu xalçanı Azərbaycanın Şirvan zonasına aid edib. Etnoqrafiya "Bağçada güllər" və "Saxsıda güllər" adı ilə Qarabağ qrupuna aid etdiyi ikinci xalçalar məşhur italyan rəssamı Antonello da Messinanin "Müqəddəs Sebastyan" əsərindəki xalçalardır. Azərbaycan xalçasının təsviri XVI əsr italyan rəssamı Pintura İkkonun "Silvio Pikolomini Eneyin həyatından bir səhnə" adlı əsərində də müşahidə edilib. İtaliya rəssamlarından Domeniko di Bortolonun "Findlinqin toyu", həmçinin Domeniko Moçellinin "Müqəddəs Fomanın təvəllüdü" və həmin rəssamın "Vinsenzo fererio" əfsanəsi əsasında çəkilmiş rəsminə təsvir edən Azərbaycan xalçaları da böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Bütün bunlar, yazılanlar və yazılacaqlar qürurla qeyd etməyə haqq verir deyək ki, millətimizin imzası parlanmış və parlayır millətlər və məmləkətlər içində. 1918-ci ilin 28 mayında dünya tarixinin ən demokratik dövlət qurumlarından biri, türk-müsəlman şərqində ilk parlamentli respublika - Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (Azərbaycan Demokratik Respublikası) müstəqillik qazanıb 23 ay yaşasa da, nadanlar tərəfindən süquta uğradılsa da, tarix öz ədalətli diqtəsini yenidən verdi. 1991-ci ilin 18 oktyabrında respublikamız öz tarixi müstəqilliyini bərpa etdi. Müstəqilliyimizin 21-ci bayramında zaman-zaman yaşadığı siyasi rejimdən asılı olmayaraq, Vətənimə, xalqıma,

onun övladlarına, sərvətlərinə ünvanlanmış bu səmimi kəlmələri, misraları, ilmələrimizin şərəf gətirən duyğularını bir daha yad etməsəydim, bunu özümə qəbahət hesab edərdim. Xoşbəxtəm ki, xalqımın və dövlətimin müstəqilliyinin bərpasını gözlərimlə gördüm. 21 ildir ki dünyanın 50 milyondan artıq azərbaycanlısı ilə bərabər bu səadətə yaşayıram. Amma bəzən ürəyim sızıldayır. Sızıldayır ona görə ki, Stalin repressiyalarının günahsız qurbanları olan neçə-neçə Azərbaycan övladları, şairləri, yazıçıları, elm xadimləri bu günü görmədi.

Ruhunuz şad olsun, haqq dünyasına qovuşan azadlıq həsrətli azərbaycanlılar! Ölkəmiz, xalqımız indi yenidən müstəqildir, azaddır, öz sahibidir, söz sahibidir. Müstəqil Azərbaycanın azad bayrağı ən böyük, ən nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlarda, tədbirlərdə dalğalanır. Azərbaycan indi heyretləndirici inkişafı ilə dünyanın hər tərəfli diqqət mərkəzindədir. Yurdumuza inam, hörmət və məhəbbət anbaan sərhədləri aşmaqdadır.

Milyonlarla soydaşımın, yurddaşımın qəlbi kimi mənim də ürəyim Azərbaycana kainata sığmayan sonsuz sevgi hissi ilə döyünür. Bu məhəbbət dolu ürəyinsə bir tərəfi nə edim ki, yaralıdır. Bu, qaysaqlanmış Qarabağ yarasıdır...

...1998-ci ildə Türkiyənin Elazığ vilayətində ədəbiyyat tədbirlərinin birində iştirak edirdim. Orada Nurala Göktürk adlı Doğu Türkünstanlı bir şairə xanımla tanış oldum. Daxilən parlaq və zəngin insan olan Nurala ilə müxtəlif mövzularda xeyli söhbət etdik. Mövzumuz hər ikimizin ağırlı yerinə gəlib çıxdı. Yurdumuzun talan edilmiş mədəniyyət beşiyi olan Qarabağa, Qarabağ dərdinə. Bir qədər danışdıqdan sonra ayağa qalxdı, əlində kitabla geri döndü. Onu mənə hədiyyə etdi. Kitabı dərhal vərəqlədim. "Gökbayrak sevdası" adlı kitab "Azerbay-

canıma" adlı şeir - üsyanla bitirdi. Şairə xanım sanki içindən bir haray çəkirdi:

Baku'de atılmış toplar tüfeklər
Karabağ'da ezilmiş nice yürekler
Yurt için savaştı güçlü bilekler
Perişan edene lanetlər olsun...

Anaları çocuklardan ayırmış
Suçsuz vücutlardan kanlar sıyırmış
Nice başı gövdesindən ayırmış
Haksız ayırana yazıklar olsun...

...Allahım Azeri Türk'üne kuvvet
Gavurda yoktur ki imanlı kudret
Her birinden ediyorum yürekten nefret
Nefret etməyene yazıklar olsun...

İnsanlığı tapdalamış düşməne nifrətlə əslində haqqın-ədalətin səsinə ucaldan bu qeyrətli türk qızı ona "lanetlər olsun!"- deyir. Düz deyir. Olsun! Çünki illərlə çörəyini yediyi, suyunu içdiyi xalqa xəyanət və riyakarlıq edən, onun müqəddəs torpağına xaincəsinə göz dikən, günahsız insanları vəhşicəsinə qanına qəltan edən bir qonşunun "nailiyyəti" bəşəriyyətin bəslədiyi məhz lənət, nifrət olmalıdır və olacaqdır. Bu nifrət və lənətdir onun "uğuru", "qazancı". Biz isə əlbəttə ki, səbirliyə, hələ dözüürük. Yenidən qanlar tökülməsini, göz yaşları axdılmasını istəmirik. Lakin səbrin də bir həddi, hüdudu var. Yəqin ki, ermənilərin güvəndiyi Fransanın əziz Düması sağ olsaydı, azərbaycanlıların o kişi sözünü lənətlənmişlərə xatırladardı.

Bəli, Azərbaycan öz qətiyyətli sözünü deməyə qadirdir və onun ətrafında haqq sözünü deyən tərəqqipərvər

qüvvələr də az deyil. İsraili politoloq, İsrail İmmiqrasiya Nazirliyinin baş elmi işçisi Vladimir Xanin, Azərbaycandakı Dağ Yəhudiləri ləğvünün başçısı Semyon İxilov, Quzey Kıbrıs Türk Cümhuriyyətinin Azərbaycandakı nümayəndəliyinin rəhbəri Zəki Qazioğlu tək yüz minlərlə sağlam təfəkkür və əqidə sahiblərinin dediyi kimi:

"Dağlıq Qarabağ gec-tez Azərbaycanın nəzarətinə keçəcək!".

"Gec-tez dünya kimin haqlı, kimin nahaq olduğunu başa düşəcək. İstər Xocalıda, istərsə də Qarabağın digər bölgələrində cinayət törədənlər öz cəzalarına çatacaqlar!".

"Qarabağ Azərbaycandır və üçrəngli Azərbaycan bayrağı orada dalğalanacaqdır!".

"Lent.az"

18 oktyabr 2012-ci il

MİLLƏTİN MİLLİLİYİNİ SAXLAYAN ONUN DİLİDİR

21 fevral - Beynəlxalq
Ana Dili Günüdür

"Dilimiz xalqın yaratdığı dastanlar, zərb-məsəllər, hekayə və nitqlər vasitəsilə dünyanın ən böyük dilləri ilə rəqabət edə bilər."

Azərbaycan dili o qədər qüvvətli, onun sərf və nəhv qaydaları o qədər möhkəm və təbiidir ki, hətta onun içinə daxil edilmiş fars və ərəb kəlmələri xaric edilsə belə, onunla böyük fikirləri, ali məqsədləri yazıb şərh etmək mümkündür".

Seyid Cəfər Pişəvəri
Tanınmış dövlət xadimi,
publisist və jurnalist

Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin nəsilərə yadigar qalan gözəl kəlamları və tövsiyələrindən biri də budur: "Mənim üçün hər şeydən üstün mənim milli mənlidir. Milli mənlirim məni həmişə bütün çətin vəziyyətlərdən çıxarıb. Milli mənlimə görə də mən istədiyim yolla gedə bilmişəm və xalqıma xidmət edə bilmişəm. Ona görə də milli mənlimizi gərək itirməyək. Milli mənlimiz də var, onunla da biz fəxr edə bilərik. Azərbaycan xalqının dili onun milli varlığını müəyyən edən başlıca amillərdəndir".

Bu fikirlər vaxtilə Azərbaycanın görkəmli ziyalılarından çalışdığı "Füyuzat" jurnalındakı bir "duygulu səda"nı yaddaşımda səsləndirdi: "Layla ilə vücuda yerləşən, hafizəyə yazılan, məndə mənim olub bütövləşən, mərhəmət dilim, şəfqət dilim, qeyrət dilim, şücaət dilim - Ana dilim!".

Azərbaycanın görkəmli yazıçı və dövlət xadimi Nəriman Nərimanov elə bil bu sədaya ilham verirdi: "Ana dili! Bir dil ki, mehriban bir vücut öz məhəbbətini sənə bu dildə bəyan edir. Bir dil ki, sən hələ beşikdə ikən bir layla şəklində öz ahəng və lətafətini sənə eşitdirib, ruhun ən dərin guşələrində nəqş bağlayıbdir".

Bu gün bütün dünyada Beynəlxalq Ana dili Günü qeyd olunur. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı 1999-cu ilin noyabrında Banqladeş səfirinin təşəbbüsü ilə fevralın 21-ni Beynəlxalq Ana dili Günü elan edib. Hadisənin tarixi xeyli əvvələ gedir.

21-22 fevral 1952-ci ildə Pakistanda benqal dilinin qadağan edilməsinə etiraz əlaməti olaraq keçirilən aksiyada polis və silahlı qüvvələrin toqquşması nəticəsində dörd nəfər günahsız insan şəhid olmuşdu. Banqladeş nümayəndələri BMT-yə bu tarixi günü həmin şəhidlərin xatirəsinə ehtiram hissləri nümayiş etdirilməsi məqsədi ilə Ana dili günü elan olunmasını təklif etmişdilər. YUNESKO-nun Baş Konfransında qeyd olunan tarix Beynəlxalq Ana dili günü kimi rəsmiləşdirilib və üzv ölkələrə bildirildi ki, həmin gün məktəblərdə, universitetlərdə Ana dilinin əhəmiyyəti ilə bağlı tədbirlər, seminarlar keçirilsin. Əlbəttə, buna böyük ehtiyac vardı. Çünki hər bir xalq öz dili ilə yaranır və hər bir xalqın ən böyük sərvəti ilk növbədə onun Ana dilidir. Bu baxımdan gürcü xalqı hörmət və məhəbbət rəmzi olaraq paytaxt Tbilisinin gözəl bir guşəsində Ana dili abidəsi ucaldıb. Hər il sentyabr ayının 1-də məktəblilər bu abidənin önündə öz Ana dili və Ana Vətəninə sədaqət andı içirlər. Olduqca əhəmiyyətli və alqışalayaq əənəndir.

Bizim respublikamızda müvafiq sərəncamdan sonra hər il avqustun 1-i Azərbaycan Əlifbası və Azərbaycan dili Günü kimi qeyd olunur. Bu tarix ölkəmizdə sevimli bay-

rama çevrilib. Həmin gün müvafiq müəssisə və təşkilatlarda Ana dilimizin müqəddəsliyinə həsr olunmuş tədbirlər həyata keçirilir, mətbuatda məqalələr dərc olunur, efir məkanlarında silsilə verilişlər yayımlanır.

Çoxmilyonlu Azərbaycan xalqının tükənməz varlığı olan Azərbaycan dili tarixin çətin sınaqlarından uğurla çıxıb, yadelli işğalçıların təzyiqləri qarşısında yenilməz qaya kimi dayanıb. Elə bir azərbaycanlı tapılmaz ki, öz Ana dilinin keçmiş, mövcud dövrü və gələcəyi barədə düşünməsin, bu dilin əsrlər boyu keçdiyi yol haqqında fikirləşməsin.

Dünya xalqları öz doğma Ana dili gününü bayram etdiyi anlarda millətimin fəxri olan Azərbaycan dilimizin tarixi, onun qədimliyi haqqında söhbət açmağı özümə borc bilirəm.

Bayaq dediyim kimi, xalqımın dili zamanın sınaqlarından şərəflə, qürurla çıxıb. Dilimiz inkişaf etdikcə, onun düşmənləri də artıb. Həqiqətdən uzaq olanlar şərəndyalandan yan keçməyiblər. Onlar zəif iradəli adamları daim öz əqidəsinə tabe etməyə çalışıblar.

Təəssüflə qeyd etmək istəyirəm ki, İranda yaşayan tədqiqatçı Əhməd Kəsrəvi 1921-ci ildə "Azəri ya zəban bastane Azərbaycan" adlı kitabını çap etdirib. Müəllif bu əsərində azərbaycanlıların türksöylü xalq olmadığı, azəri adlı ayrı bir millət mövcud olduğu fikrini irəli sürüb. Kəsrəviyə görə, Azərbaycan dili türk dili ailəsinə mənsub deyil və guya bu dil İran mənşəlidir. Onun iddiasına əsasən, guya azərilər səlcuqların İrana gəlməsi ilə türkləşməyə başlayıblar.

O da məlumdur ki, Əhməd Kəsrəvi "Azəri ya zəban bastane Azərbaycan" kitabında irəli sürdüyü iddianı əsaslı şəkildə isbat və təsdiq edə bilməyib. Buna baxmayaraq,

İranda S. Fəqih, M. Məşkur, Ə. Dehqani, Z. Səfa, R. Şəfəq və b. kimi müəlliflər də Kəsrəviyə dəstək veriblər.

Hər kəsin öz fikrində azad olmasını nəzərə alsaq, müstəqil ölkəmizdə də bu gün Kəsrəvinin doğru olmayan iddiasına tərəfdar olanlar tapılır. Əsl həqiqəti isə tarixin özündə arayaq.

Orta Asiyanın türk köçəri tayfalarından olan səlcuqlar XI əsrin əvvəllərində Orta Asiyanın Mərkəzi və Qərb hissəsini, İranı, İraqı, Qafqazı, Dağıstanı, Dərbəndi, Gürcüstanı işğal etmişdi. Həmin ərazilərdə türk dilləri ilə qohum olmayan dillərdə danışan çoxlu xalqlar yaşayırdı. Sual olunur, əgər səlcuqların gəlməsi onların işğal etdiyi yerlərdəki xalqların dillərini tamamilə dəyişdirə bilirdisə, bəs nə üçün erməni, yaxud gürcü dilini, habelə Dağıstandakı bir çox dilləri dəyişib səlcuqların dilinə çevirmədi? Səlcuqlar o vaxt İran, İraq, Misir və bir sıra ərəb ölkələrini də tutmuşdular. Eyni müddətdə və eyni şəraitdə səlcuq işğalı nəticəsində farsların və ya ərəblərin dilləri niyə dönmüb türk dillərindən biri olmadı?

Tarixdən məlumdur ki, hələ səlcuqlardan çox-çox əvvəl Azərbaycanı ərəblər işğal etmişdilər. Səlcuqlarla ərəb işğalları arasında təxminən 350 - 400 illik bir tarixi dövr vardır. Niyə bəs bu uzun müddətdə Azərbaycan dili dönüb ərəb dili olmadı?

Azərbaycan dili səlcuqların Azərbaycanı tutmasından qabaq da mövcud idi. Sadəcə, Qafqazdakı başqa dillərdən, məsələn, gürcü, erməni və s. dillərdən fərqli olaraq, Azərbaycan dili o vaxt Azərbaycana gəlmiş səlcuqların dili ilə qohum olmuşdur. Buna görə də səlcuqların dili Azərbaycan dili ilə qaynayıb-qarışmış, bu dilin daha da yayılmasına, hələ o dövrdə geniş istifadəsinə şərait yaratmışdı.

Onu da bilirik ki, şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələri yazılı ədəbiyyatdan çox-çox əvvəllər yaranmış, nəsillərdən - nəsillərə ötürülmüş, ağızlardan-ağızlara keçmiş və zamanəmizə qədər gəlib çıxmışdır. Şifahi xalq ədəbiyyatının nəsr qolu söyləyənlərin danışq tərzinə, ləhcəsinə uyğun olaraq, müəyyən söz, ifadə, cümlə dəyişikliyinə uğraya bilər. Lakin folklorun şeirlə yaranmış hissəsi – bəyatılar, qoşmalar, laylalar, tapmacalar, atalar sözləri və s.vəzn, qafiyə və müəyyən ölçü ilə bağlı olduğu üçün demək olar ki, dəyişmir və ilkin formasını olduğu kimi qüvvədə saxlamış olur. Buna görə də şifahi xalq ədəbiyyatının şeir qolunda dilin qədim xüsusiyyətləri, habelə xalqın tarixi ilə bağlı digər əlamətlər zamanın yaddaşından heç vaxt silinmir. Bu barədə çox nümunələr göstərmək olar. Mənsə bu yazımda mövzuya münasibətim tanınmış Azərbaycan alimi, dilçisi, professoru, pedaqoqu Qəzənfər Kazımovun yüksək dəyər verdiyim fikirləri ilə yekunlaşdırmaq istəyirəm:

"Azəri dilinin İran dil qrupuna aid olması barədə iddialar xalis cəfəngiyyətdir. Bir anlığa düşünək ki, bu iddialar (Azərbaycan əhalisinin dilinin azəri adlanan İran köklü tayfa dili olması) doğrudur və ölkə əhalisinin dili fars dilindən fərqli bir dil imiş. Cəmi 37-38 il ömür sürmüş Şah İsmayıl bu dili necə dəyişib türk dilinə çevirə bilirdi? Şah İsmayıldan 200 il əvvəl Həmdullah Qəzvini Təbriz, Xoy kimi iri şəhərlərin, paytaxt şəhərinin əhalisinin türkdilli olduğunu qeyd edirsə, o zaman "İranköklü" azəri dilində kim danışmış?

"Azəri" sözü bizim dilimizi bütövlükdə (şimalı-cənublu) adlandıra bilən ən uğurlu termindir. Azərbaycan türklərinə daim azəri türkləri demişlər və bu ifadə Azərbaycan xalqını həm Anadolu türklərindən, həm də Şərq türklərindən fərqləndirmişdir. Hələ Nəsrəddin Şah döv-

ründə İranda buraxılmış "Name-i Daneşvaran" adlı kollektiv əsərdə Cənubi Azərbaycan əhalisinin dili azəri dili adlandırılmış və aydın olmaq üçün izahat verilmişdir: "Azəri dili"- yə'ni "zəban-i turkan" (türk dili).

Qərbin görkəmli şərqşünas alimləri və o cümlədən ingilis şərqşünası Q.A.Stranqe də bu cür nəzərdə tutmuş, azəri sözünü "Azərbaycanın qədim türk dili" adlandırmışdır".

Əslən azəri türklərindən olan Cahangir Zeynaloğlunun 1924-cü ildə İstanbulda çap etdirdiyi "Müxtəsər Azərbaycan tarixi" əsərində yazılır: "Hər yerdə olduğu kimi, burada da (Azərbaycanda) azlıq çoxluğa tabe olaraq, qədim əhalidən tat, talış, ləzgi və sonradan gələn ərəb, kürd kimi millətlər yerli türklər ilə qarışib birləşmişlərdir və bəyləcə yeni bir türk xalqı, yeni azəri türkləri vücuda gəlmişdir... Gözəllik və sadəliyi sayəsində bütün Qafqaz və Rusiyada, hətta İran və bütün Asiyada işlənən, beynəlmiləl bir dil halını da almışdır".

1805-ci ildə Azərbaycanı ziyarət edən fransız şərqşünası P.Amde Jober Azərbaycan dilinin öyrənilməsinə nəinki yalnız dilçilərə, həm də tarixçilərə və şərqşünaslara da məsləhət görərək yazırdı: "Bu dil təkəcə dilçilik və tarixşünaslıq nöqtəyi-nəzərindən deyil, eyni zamanda Şərqdə yeganə siyasi bir dildir".

P.Amde Joberin müasiri, görkəmli rus şairi Mixail Yuryeviç Lermontov Azərbaycanın bir neçə şəhərlərini gəzmiş və Azərbaycan dili haqqında öz fikirlərini belə ifadə etmişdi: "Avropada fransız dili kimi, Asiyada da Azərbaycan dili zəruri bir dildir".

Böyük Lermontovun dilimizə verdiyi yüksək qiymətdən sonra elə rus xalqının daha bir şair oğlu Boris Dubrovinin "Azərbaycan dili" şeirini (tərcümə Xəlil Rzanındır) ehtiram hissi ilə yada salmaq zəruridir:

Ah, sədəfli sazın tarım telləri
Susuz könlümüzə yenə bulaq çək.
Vurğunun vulkan tək qüdrətli şeiri
Dil açsın səninlə həmrəng, həmahəng.

Gəmidə, mədəndə, tarlada, sexdə
Sevgi çələnginə çevrilir bu dil.
Onda qızılgülün zərifliyi var,
Onda bənövşədən saçılan ətir.

Bir şair qəlbindən güc alıb gələn
Qaynar nəhrlərin gəncliyi onda.
Xəzər dənizinin büllur vüsəti,
Qoşqarın, Şahdağın dağ əzəməti
Yaşayır ildırım misralarında!

Ağ, qara şanının şəhdi, şərbəti
Xalqın ləyaqəti, qüdrəti onda.
Qəhrəman ürəkli Rəsul Rzanın
Süngü sözlərinin cürəti onda.

Şair Nəbi Xəzri qanadlanır ki,
Zamanla, tarixlə yanaşı getsin.
Söz üstə yananlar elə yanır ki,
Xeyri işıqlatsın, şəri kül etsin.

Azərbaycan dili silahdı, qafil,
Qalacaq cahanda günəş qalınca.
Gül yarpağı qədər bu tər, incə dil
Qəzəbli vaxtında dönür qılınca.

Ulu öndərimiz Heydər Əliyev dilimizlə qürur duyurdu: "Dilimiz çox zəngin və ahəngdar dildir, dərin tarixi

köklərə malikdir. Şəxsən mən öz Ana dilimi çox sevir və bu dildə danışmağımla fəxr edirəm".

Fəxrimiz olan Ana dilimizin inkişafında görkəmli ziyalılarımız Mirzə Kazım bəy, Mirzə Fətəli Axundzadə, Rəşid bəy Əfəndiyev, Sultan Məcid Qənizadə, Məhəmməd ağa Şaxtaxtlı, Nəriman Nərimanov, Üzeyir Hacıbəyli və başqalarının böyük xidmətləri olub. Bu sahədə Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Bəkir Çobanzadə, Cavad Axundzadə, Xalid Səid Xosayev, Məmmədəğa Şirəliyev, Əbdüləzəl Dəmirçizadə, Muxtar Hüseynzadə, Əliheydər Orucov, Səlim Cəfərov, Ələvsət Abdullayev, Fərhad Zeynalov və digər alimlərimizin zəhməti də danılmazdır.

Heydər Əliyev sovetlər birliyi zamanı Azərbaycana rəhbərlik etdiyi illərdə bəzi müttəfiq respublikalardakı həmkarlarının və keçmiş SSRİ başçılarının qısqancılıq və maneçiliklə yanaşmasına baxmayaraq, mübarizə yolu ilə 1978-ci ildə Konstitusiyamızda Ana dilimiz - Azərbaycan dilinin rəsmi dil kimi qəbul edilməsinə nail oldu.

1995-ci ildə artıq müstəqil dövlətimizin qəbul edilən yeni Konstitusiyasında Ulu öndərin tarixi əsasları və dilimizə xalqın milli - mənəvi sərvəti kimi yanaşmanı bir daha rəhbər tutaraq, dövlət dilinin adı bərpa olunub Azərbaycan dili qeyd edildi. Bundan sonra dövlət və hökumət səviyyəsində Ana dilinin inkişafı və qorunması istiqamətində mühüm sənədlər imzalandı. Ölkə Parlamentində 18 iyun 2001-ci ildə "Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında", 30 sentyabr 2002-ci ildə "Azərbaycan Respublikasında Dövlət dili haqqında" Qanunlar qəbul olundu.

Prezident İlham Əliyevin müxtəlif tarixlərdə imzaladığı "Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında", "Azərbaycan Milli Ensiklopediyasının hazırlanması haqqında", "Azərbaycan

dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkişafına dair Dövlət Proqramı haqqında” Sərəncamları və bu istiqamətdə görülmən digər işlər dilimizin inkişafına böyük qayğının təzahürüdür.

Dünyaya göz açanda qəlbimə günəşin özüylə axan
Ana dilimizə olan məhəbbətimi və son sözlərimi böyük
şairimiz Bəxtiyar Vahabzadənin çox sevdiiyim misraları
ilə ifadə etmək istəyirəm:

Bu dil - bizim ruhumuz, eşqimiz, canımızdır,
Bu dil bir - birimizlə əhdi-peymanımızdır.
Bu dil - tanıtmış bizə bu dünyada hər şeyi.
Bu dil - əcdadımızın bizə qoyub-getdiyi
Ən qiymətli mirasdır, onu gözlərimiz tək
Qoruyub, nəsillərə biz də hədiyyə verək.

Ana dilim, səndədir xalqın əqli, hikməti,
Ərəb oğlu Məcnunun dərdi səndə dil açmış.
Ürəklərə yol açan Füzulinin sənəti,
Ey dilim, qüdrətinlə dünyalara yol açmış.
Səndə mənim xalqımın qəhrəmanlıqlarla dolu
tarixi varaqlanır,
Səndə neçə min illik mənim mədəniyyətim,
Şan - şöhrətim saxlanır.
Mənim adım - sanımsan,
Namusum, vicdanımsan.

“Reportyor.com”
21 fevral 2013-cü il

İSLAM – PAKLIQ, ƏDALƏT, NAMUS, BƏRABƏRLİK, DOĞRULUQ DİNİDİR

Onun mənəviyyat abidəsi olan müqəddəs
Quran mübarek Ramazan ayında
nazil olub

1920-ci ildə Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulandan sonra, bolşevik liderləri xalqa yaxınlaşmaq, onların hüsn-rəğbətini qazanmaq məqsədi ilə təntənəli surətdə belə bir təlimat verdilər ki, onlar müsəlmanların dini-imanlarına, adət-ənənələrinə böyük ətiram və hörmətlə yanaşacaqlar. Təəssüf ki, bu vəd də bolşeviklərin başqa vədləri kimi, ancaq sözdə və kağızda qaldı. 1923-cü ildən istər ümumən Sovetlər İttifaqında, istərsə də Azərbaycanda müsəlman ruhaniliyinin təqibinə başlandı. Artıq 1928-ci ildə dindarlar bütün hüquqlarından məhrum edilmişdi.

Oxucuların diqqətinə 1923-cü ildə proletariatin “dahi rəhbəri” adlandırılan V.Leninin Kremlə keçirdiyi müşavirədən bəzi faktları çatdırmaq istərdim.

Müşavirədə L.Trotski, F.Dzerjinski, G.Çiçerin və başqaları iştirak edirdi. V.Lenin: “Nəhayət, ən əsas məsələ. Biz dinin kökünü kəsməliyik. Bu işə müsəlmanlardan başlamalıyıq. İslam bizə ciddi müqavimət göstərə bilər. Ona görə də gözlərinin odunu almaq, başqalarına dərs olmaq üçün Qafqazda on min, Türküstanda da bir o qədər din xadimi güllələnməli, məscidlərin hamısı yerlə yeksan edilməli, ən nadir müsəlman ibadətgahlarından isə klub, anbar kimi istifadə olunmalıdır. Biz ölkədə ideoloji vakum, bir növ ideoloji xaos yaratmalıyıq. Bu işləri biz əzizim Lev Davidoviç, (Trotski) sizə tapşırıq!”

Azərbaycanın qabaqcıl ziyalıları həmin dövrlərdə dinimizə qarşı yönəldilən kütləvi hücumları tam açıqlığı ilə

görür və dərk edirdilər. Unudulmaz ədibimiz Abdulla Şaiq Talıbzadə yazırdı: "Mədəniyyətimizə hər vəchlə daxil olmaq istəyən ateizm insanlıq üçün ən böyük belədir".

1923-cü ildən Azərbaycanda başlayan ateizm təbliğatının məntiqi nəticəsi 1925-ci ilin aprel ayında Bakıda "Allahsızlar cəmiyyəti"nin yaradılması oldu. Cəmiyyətin sədri tanınmış bolşevik Vəli Xulufu təyin olunmuşdu. Məktəb uşaqları, gənclər məcburi şəkildə "Allahsızlar cəmiyyəti" nə üzv edilirdi. Onlardan 30 qəpik alıb, əvəzində qırmızı kitabçalar verirdilər. 1926-cı ilin martında Bakıda "Allahsızlar cəmiyyəti"nin 1-ci konfransı çağırıldı. İki il ərzində cəmiyyət üzvlərinin sayı 1200-1400 nəfərə çatmışdı ki, onların da əksəriyyəti xaçpərəst və yəhudilər idi. Həmin o "Allahsızlar cəmiyyəti"nin üzvlərinə tanrı necə qəzəbləndisə, onların böyük əksəriyyəti kütləvi şəkildə 1937-1938-ci illərin repressiya qurbanlarına çevrildilər.

Xalqımızın milli məniyyətinin əsasını təşkil edən İslam dəyərləri tarixin böyük imtahanlarından üzüağ çıxdı. Millətimiz bu ali dəyərləri müqəddəs varlıq kimi daim uca tutdu. Zamanın hökmü ilə sınsa, əzilsə belə, xalqımız İslama, Qurana, böyük Allaha misilsiz məhəbbətini hər zaman yaşatdı. Milli məfkurəmizin tarixi abidəsi olan böyük "Dədə Qorqud"umuzu xatırlayaq.

"Kitabi-Dədə Qorqud"u oxuduqca, burada Allahın "Qadir" adının daha tez-tez işləndiyi müşahidə olunur. "Qadir Tanrıdan hacət dilədi", "Ya qadir Allah, birliyin, varlığın, həqiqiçün", "Qadir qorsa, yapam, çıxam", "Qadir qorsa, başın kəsəm", "Qadir Tanrı yol vermiş" və s. Dastanda bir olan Allaha "Üstümüzdə Allah", "Qəhhar", "Haqq Təala", "Yaradan qadir Tanrı" "Yaradan Allah", "Ucalardan uca", "Yoxdan var edən Allah", "Padşahlar padşahı", "Əziz", "Cabbar", "Səttar", "Əhəd", "Səməd", "Ulu", "Comərdlər comərdir" və başqa adlarla müraciət olunur.

Oğuzların bir olan Allahı necə sevmələri abidədə Dəli Domrulun, Bəkil oğlu Əmranın dilindən söylənilmiş, Qazlıq Qoca oğlu Yeynəyin söyləmələrində belə təsvir olunmuşdur:

Ucalardan ucasan, uca Tanrı!
Kimsə bilməz necəsən, körklü Tanrı!
Sən anadan doğmadın,
Sən atadan olmadın,
Kimsə rizqin yemədin,
Kimsəyə güc etmədin,
Qamu yerdə əhədsən,
Allahu-Səmədsən...
...Ululuğa həddin yox:
Sənin boyun-qəddin yox.
Ya cismilə cəddin yox.
Urduğun ulıtmayan, ulu Tanrı!
Basdığın bəliitməyən bəlli Tanrı!
Götürdüyn göyə yetirən görklü Tanrı!
Qaqdığın qəhr edən qəhhar Tanrı!..

Böyük Allahın "Kitabi-Dədə Qorqud"dakı adlarının demək olar ki, əksəriyyəti İslamın müqəddəs kitabı, elə dastanın özündə də "Yazılıb-düzülüb göydən endi Tanrı elmi" adlandırılan, vəhy yolu ilə 23 il ərzində Məhəmməd Peyğəmbərə yetişən "Qurani-Kərim"dən götürülmüşdür.

Təsadüf deyildir ki, ümumdünya şöhrətli Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvi şah əsərləri olan "Leyli və Məcnun", "Sirlər xəzinəsi", "Xosrov və Şirin", "Yeddi gözəl", "İsgəndərnamə" mənzum romanlarında ən qiymətli fikri, ecazkar sözü Allahın tərənnümünə həsr edib. "Sirlər xəzinəsi" belə bir bəşəri misralarla başlayır:

Şəfqətli, ədalətli Tanrının adı ki var,
Hikmət xəzinəsini açan açardır açar.

“İsgəndərnamə”yə diqqət yetirək:

Ey Tanrı, dünyada sənsən padişah,
Biz kiçik bəndəyik, sən böyük Allah.

Yaxud “Leyli və Məcnun”dakı misraları yada salaq:

Ey adı ən gözəl başlanğıc olan,
Adınla başlanır yazdığım dastan.

Nizaminin hər bir əsərinə Allahın tərənnümü ilə başlaması dediyimiz kimi, təsadüfi deyildir. Bu onun yüksək zəka, dərin mənəviyyat, geniş dünyagörüşü, mərifət, hikmət sahibi olduğuna dəlalət edir. “Allah”, “Tanrı”, “Yaradan” məfhumlarını Nizami bir mənə siqlətinə malik anlayışlar kimi təqdim edir. Burada Nizaminin böyüklüyü, dahiliyi bir də onunla ölçülür ki, o, təkallahlıq (monoteizm) ideyasına gəlməklə Məhəmməd Peyğəmbərin təkallahlıq anlayışını təsdiqləyir. Şair bununla da vahid din ideyasını irəli sürməklə xalqlar, millətlər, milli etnik qruplar, tayfalar arasında mövcud olan milli-dini zəmində çəkişmələrə, münaqişələrə son qoymaq istəyir.

“Xosrov və Şirin” poemasında Allahın tərənnümündən sonra “Peyğəmbərin tərifı” ndə oxuyuruq:

Böyük Məhəmmədə yüz min afərin!
Xilqət torpağıdır, buna ol əmin.

Nizami İslam şəriətinin böyük əxlaqi, mənəvi dəyərlərə malik olduğunu yüksək qiymətləndirir. Yaxud götürək

onun “Sirlər xəzinəsi” poemasında “Peyğəmbərin mədhi” şeirindəki fəlsəfi fikirlərini:

İslamın sütunotək o dörd bayraq ucaldı
Şəninə gecə-gündüz beş kərə təbil çaldı
Oldu Məkkən, Mədinən çiçəklənən gülzarın,
Gözünə işıq gədi hər bir qərrib zəvvarın.

Azərbaycanın orta əsrlər və sonrakı dövrlərdə yaşayıb-yaratmış Bəhmənyar, Sührəverdi, Şeyx Mahmud Şəbüstəri, Seyid Yəhya Bakuvı kimi filosof və mütəfəkkirləri, Fələki Şirvani, Xacə Nəsrəddin Tusi, Hüseyn Tiflisi, Əbdürrəşid Bakuvı, Hacı Zeynalabdin Şirvani kimi alimləri, Xaqani, Nəsimi, Füzuli, Məsihi, Marağalı Əhvədi kimi dahi şairləri məhz İslam zəminində yetişib böyük şəxsiyyətlər kimi tanınmışlar. Xüsusi ilə yada salmaq istərdim ki, həmin dövrdə aparılan tədqiqatlarda çox zaman din və mövhumat bir-biri ilə qarışdırılır, dolaşmaq salınır, görkəmli mütəfəkkir və sənətkarların fanatizmə, xürafata qarşı mübarizəsi dinə qarşı mübarizə kimi təqdim edilirdi. Bu proses sonralar da davam etdi. Qasım bəy Zakir, Mirzə Ələkbər Sabir, Seyid Əzim Şirvani, Cəlil Məmmədquluzadə, Hüseyn Cavid, Cəfər Cabbarlı və digər görkəmli şəxsiyyətlərin mövhumata, cəhalətə qarşı ucalmış etiraz səsləri dinə qarşı olan münasibət kimi qələmə verilirdi. Tanınmış yazıçımız və nəşirimiz Cəlil Məmmədquluzadənin bir hərəkatı belələrinə ən yaxşı cavab idi. Məlumdur ki, 1930-1931-ci illərdə “Molla Nəsrəddin” jurnalının adı dəyişdirilib “Allahsız” qoyulmuşdu. Bu işdən hiddətlənən böyük ədib: “Mən heç vaxt Allahsız olmamışam, mən yalnız mövhumata, xürafata qarşı mübarizə aparmışam”-deyib jurnalın redaktorluğundan imtina etmiş və ailəsini dolandırmaq üçün Bakı hamamlarından birində xəzinədar

işləməyə məcbur olmuşdu. Bəzi alimlər isə öz elmi tədqiqatlarında bu cür böyük şəxsiyyətlərə böhtan atıb onlara materialist, ateist və.s kimi damğalar vurmuşdular.

Qurani-Kərimin nazil olmasından bir müddət əvvəl Fransada "Qadın insandır mı və ya onu insan saymaq olarmı?" mövzusunda toplantı keçirilmiş və bu toplantıda "Qadın insan olsa da, qüsurlu bir məxluqdur və kişinin 1/3-nə bərabərdir" qərarı qəbul olunmuşdu. İngiltərədə qadın çirkin bir məxluq elan edilmiş və onun İncilə əl vurmasına yasaq qoyulmuşdu. İngilis qadınına İncil oxumaq haqqı 1509-cu ildə hakimiyyətə gəlmiş kral VII Henrinin hakimiyyəti vaxtı verilmişdi.

Qadınların adam sırasına aid olmadıqlarının daha bir "isbatı" 1753-cü ildə Almaniyada buraxılmış bir kitabda da əksini tapmışdı. 1690-cı ildə Almaniyada latın dilində nəşr edilmiş başqa bir kitabçada da qısa və aydın yazılmışdı: "Qadın adam deyil". Hətta XX əsrdə Almaniyada bir yazıçı qadının yazdığı "Qadın-bizim dövrümüzün azarındır" adlı əsərinə bənzər bir cox kitablar buraxılmışdı.

Sonralar alman faşistləri də ağılığı ələ keçirdikləri ölkələrdə qadınların hüquqsuzluğunu müdafiə edirdilər. Onlar deyirdilər ki, siyasət və sənət qadınlar üçün deyil. Hitler Nyunberq qurultayında bildirmişdi ki, Reyxstaqda qadınlar iştirak etmiş olsaydı, onu rüsvay edərdi. Hitlerin yaxını Hebbels də qürurlanırdı ki, biz nasional-sosialistlər qadını ictimai həyatdan qovmuşuq. Təbiət qadınları dörd divar arasındakı həyat üçün yaratmışdır.

Qadın haqqında məşhur xristian kilisə atası Loann Zlatoust görün nə sərsəmləmişdi: "Qadınlardan ən yaxşıları yalnız bəzənmiş tabutlardır".

Bütün bunlar İslamdan əvvəlki cahilliyyət dövrünü xatırladır. Çünki həmin dövrdə qız uşağına, qadına vəhşi bir münasibət mövcud idi. O dövrdən yadigar qalan bir rə-

vayət indi də adamı sarsıdır. Qəbilə başçılarından biri İslamı qəbul etməmişdən əvvəl qızını diri-diri torpağa basdırır. Bu zaman balaca zavallı ona deyir: "Ata, əl saxla, qoy saqqalındakı tozunu silim..."

İslam dini qadına həmişə mərhəmətlə yanaşmış, onu yüksək dəyərləndirmişdir. Məhəmməd Peyğəmbərdən əvvəl ailədə qız uşağının dünyaya gəlməsi bədbəxtlik sayılırdı. Lakin Peyğəmbər qız uşağının doğulmasını ulu göylərin xüsusi xeyirxahlığı adlandırırdı. Ananın ayaqları dəydiyi yeri cənnət hesab edirdi. Qız uşağının doğulduğuna görə körpənin valideyin tərəfindən qətlə yetirilməsi Quranda pislənilirdi: "Allah-taala axirət günü hər bir uşağın hansı günahına görə diri-diri torpağa gömüldüyünü soruşacaqdır".

Məhəmməd Peyğəmbər müraciətlərinin birində buyurmuşdu: "Mən sizə vəsiyyət və sifariş edirəm ki, öz qadınlarınıza yaxşılıq edin. Ona görə ki, qadınlar sizin əlinizdə olan ilahi bir əmanətdirlər və Allah yalnız onların icazəsi ilə qadınları sizə halal edibdir".

Bir nəfər Peyğəmbərin yanına gəlib deyir: "Mən cihad etmək istəyirəm, amma buna gücüm çatmır". Peyğəmbər soruşur: "Valideynlərinizdən sağ olanı varmı?" Həmin adam anam var"- deyir. Peyğəmbər buyurur: "Onun qulluğunda durmaqla Allahın hüzuruna yetiş, bunu etsən, həm həcc və ümrə ziyarəti, həm də cihad etmiş olarsan".

Məhəmməd Peyğəmbərdən belə bir hədis nəql edilir: "Merac gecəsi mənə qadınlar haqqında o qədər tövsiyələr buyurdular ki, ümumiyyətlə, qadını heç bir vəchlə boşamağın mümkün olmadığını dərk etdim". Böyük Peyğəmbər onu da bildirmişdi ki, qadın barəsində ərin şübhəsini həmin hadisəni öz gözləri ilə görən dörd nəfər şəxsin şahidliyi təsdiq edilməlidir.

Göründüyü kimi, İslam dini qadına münasibətdə özündən əvvəlki bütün dinlərdən müqayisəedilməz dərəcədə irəli getmiş, bir sıra vəhşi adətləri qadağan etmişdi. Dinimiz hərbi yürüşlərdə qadınların köməyinə də böyük əhəmiyyət vermiş, qadının ailə-məişət həyatındakı misilsiz xidmətlərini qəbul etmiş, qadını zəriflik, gözəllik nümunəsi saymış, etibarlı və sədaqətli qadınları yüksək qiymətləndirmişdi. İslam aləmində ağıllı və cəsarətli qadınların dövlət xadimi, cəsur sərkərdə, istedadlı şairə, elm və ədəbiyyat xadimləri kimi yetişməsi nümunələri az deyildi.

Məlumdur ki, adın həyatda böyük əhəmiyyəti vardır. İslam təfəkkürünə görə, insan bütün həyatı boyu, hətta axirətdə də ona qoyulan adla çağırılacaqdır. Gündəlik həyatda bəzi adamların öz adına görə xəcalət çəkdiyini müşahidə edirik. Bu xəcalətin əsas səbəbi valideynlərin öz övladlarına ad qoymaqda düzgün qərar verməmələridir. Məhəmməd Peyğəmbər Abdullah və Əbdürrəhman kimi adları sevir, onlara üstünlük verirdi. Həmin dövrdə Əbdülüzza və Əbdüşşəms kimi Allaha şəriklər qoşmağı ifadə edən adlar müsbət qarşılanmırdı. Uşaqlara gözəl adlar qoymağın vacibliyi haqqında Peyğəmbər demişdi: "Qiyamət günü şübhəsizki adlarınızla və atalarınızın adları ilə çağırılacaqsınız. Elə isə özünüze gözəl ad seçin".

Malik ibn Ənəs ailədə mütləq bir adamın Məhəmməd adını daşmasını tövsiyə edər və deyirdi ki, ailədə bir adam Məhəmməd adını daşıyarsa, ailənin bütün üzvlərinin ruzisi bol olar.

İslam dinində müharibə heç bir zaman iftixar ediləsi hadisə olmamışdır. Əgər müharibə baş verirdisə, bunun arxasında zor tətbiq etməklə hakimiyyət qurmaq deyil, məhz özünü müdafiə etmək və dünyada sülhü bərqərar etmək niyyəti olmuşdur. Məhəmməd Peyğəmbər məkkəli

müşriklərin zülmü dözülməz hala çatdıqda zalımın müsibətlərinə son qoymaq üçün məcburən döyüşə icazə vermişdi. Lakin uşaqlar döyüşlərə əsgər kimi əsla cəlb olunmurdu. Vuruşlar zamanı düşmən tərəfin uşağı olsa belə, onun öldürülməsinə qəti icazə verilmirdi. İslam aciz, gücsüzlərə toxunmağı qadağan, onları hətta döyüş təhlükələrindən qorumağı əmr etmişdi.

Misir ruhanilərindən olan doktor Fuad Məhəmməd Qahirədə çıxan "Minbər əl-İslam" jurnalında (1964-cü il, №1) dərc olunmuş məqaləsində təsdiq edirdi ki, ilkin müsəlman icmasının nizamnaməsi və şəriət müharibədə iştirak edən müsəlman əsgərlərinə uşaqları, qadın və qızları, xəstələri, qocaları, yaralıları öldürməyi, əkin sahələri və meyvə bağlarını məhv etməyi qadağan edirdi. Məhəmməd Peyğəmbər Mədinəyə köçdükdən sonra müsəlman icmasının nizamnaməsini tərtib etmişdi. İcmanın nizamnaməsində deyilirdi: "Bundan sonra mühacirlərlə ənsarilər vahid bir icma təşkil edirlər. Yəhudi və bütperəstlər də həmin icmaya daxil olub öz dinlərini mühafizə edə bilirlər". Sonra həmin nizamnamədə istila olunmuş xalqların daşınan və daşınmayan əmlakının dağıdılması qadağan olunurdu.

İslam dönə-dönə təlqin edirdi ki, mənəvi hakimiyyət ancaq Allaha məxsusdur. Hökm ancaq Allahındır. Haqqı ancaq o bəyan edir. Hökm edən Allahdır, heç kəs onun hökmünü dəf edə bilməz. O, heç kəsi öz hökmünə şərikin etməz. Kim Allahın hökmlərini qoyub, onun yaratdıqlarının hökmü ilə oturub-durursa, sonda peşmançılıq çəkəcəkdir.

Mütəxəssislər haqlı olaraq qeyd etmiş və edirlər ki, Məhəmməd Allahın rəsulu kimi onun yer üzündə birbaşa təmsilçisi idi və İslam dövlətinin bütün forma və funksiyalarını öz simasında birləşdirirdi.

Təbii ki, dövlətin müəyyən funksiyaları vardı. O, daxili təhlükəsizliyi qorumaq, sərhədlərin düşmənlərin hücumundan müdafiəsini təşkil etməli, təcavüzün qarşısını almalı, ədaləti təmin etməli, cinayətkarları cəzalandırmalı, ictimai binalar tikdirməli, yollar çəkdirməli idi.

Qazılar olmasa da, hakimlər vardı. Hakim insanlar barəsində hökmü icra edənə, zülm edənə zülm etməyə qoymayana deyirdilər. Mübahisə, yaxud münaqişə meydana çıxanda, kiməsə zərər yetiriləndə hakimlər hökm verirdilər. Hər qəbilənin öz hakimləri vardı. Onlar ağıllı, geniş dünyagörüşünə malik, ədalətli, zülm və rəzilətdən uzaq olan adamlar kimi tanınırdı. Hakimlər içində qadınlar da vardı.

Qeyd etdiyimiz kimi, Quran İslamın mahiyyətini təmsil edən, müsəlmanların həyat tərzinin ifadəçisi olan, davranış qaydalarını tənzimləyən, ictimai mənə daşıyan müqəddəs abidədir. İslamın dövlət dini olduğu ölkələrdə onun kəlamları hüquq normalarının və qanunvericiliyin əsasını təşkil edir. Böyük İslam övladlarının müsəlman əqidəsinə həkk olunan mərhəmətli fikirlərinin Quranın nazil olduğu bu mübarək Ramazan ayında ruhlara nur bəxş etməsi arzusundayıq. Belə ki, Peyğəmbər deyirdi: "Allahın ən sevimli bəndələri insanlar üçün daha xeyirli olanlar və Allahın haqqını yerinə yetirməyə daha çox çalışanlar, həmişə xeyir işlər görmək və yaxşılıq etmək istəyənlərdir". İmam Həsən Əsgəri buyururdu: "Allah oruc tutmağı həm də ona görə vacib etmişdir ki, ehtiyacsız yaşayanlar aclığın nə olduğunu bilsinlər və nəticədə yoxsul-lara qarşı mehriban olsunlar".

Ramazan ayının töhfəsi, ilahi kitablardan sonuncusu və ən böyüyü olan Qurani - Kərim məlum olduğu kimi, ərəb dilində nazil olmuş və İslamın zühurundan başla-

yaraq onu qəbul etmiş bütün xalqlar tərəfindən yalnız bu dildə oxunmuş və oxunmaqdadır.

Quran öz məzmun və formasına görə möcüzəli və bənzərsiz sayıldığından (buna bir istilah kimi "İcaz əl-Quran" deyilir) müsəlman ruhaniləri onun mətninin adı insan tərəfindən başqa dilə tərcüməsini nəinki qeyri-mümkün saymış, hətta bunu zərərli və küfr hesab edərək həmin təşəbbüsdə olanları cəzalandırmışlar. Elə bu səbəbdən də Quranın əsl ərəb mətni olmadan başqa müsəlman xalqlarının dillərinə çevrilməsinə uzun müddət icazə verilməmişdir. Yalnız XX əsrin 30-cu illərində Qahirədəki məşhur əl-Əzhar dini mərkəzi tərəfindən bu yasaq aradan götürüldükdən sonra Quranın ilk öncə Türkiyədə olmaqla, həmin dillərə ayrıca və müstəqil tərcümələri yaranmışdır.

Quranın tərcüməsinin yasaq edilməsinə baxmayaraq, İslamı qəbul etmiş qeyri-ərəb xalqlar hələ erkən vaxtlarda bu müqəddəs kitabdakı mətləbləri öz Ana dillərində oxumağa, onu doğru-düzgün dərk etməyə ehtiyac duymuşlar. Bu ehtiyac onları Qurani-Kərimin tərcüməsi ilə bağlı düşünüb-daşınmağa, yeni yollar axtarmağa sövq etmişdir. Həmin axtarışların nəticəsi olaraq, X yüzillikdən başlayaraq, Quranın ilkin sətirləti tərcümələri meydana çıxmışdır. Günümüzə qədər gəlib çatmış qədim əlyazmalar sübut edir ki, bu işdə farslar öncül olmuşlar. Quranın belə sətirləti tərcümələrində bu müqəddəs kitabın adətən iri sülə xətt ilə yazılan ərəbcə mətninin altında hər bir sözün aşağısında narin nəsx xətt ilə (daha sonralar nəstəliq xətt ilə də) onun farsca daşdığı lüğəti mənası yazılmışdır. Tərcüməni əsl mətndən seçdirmək üçün çox vaxt onu qırmızı mürekkəblə yazırdılar. X yüzilliyə aid belə Quran tərcümələrindən birinin əlyazması Kabuldakı Milli Arxivdə saxlanılır.

Quranın türkcəyə ən qədim tərcüməsi Sankt-Peterburq Şərqşünaslıq İnstitutunun kitabxanasında saxlanılan və "Orta Asiya təfsiri" kimi tanınan əlyazma hesab olunur. Bu əlyazmanın katibi və köçürülmə tarixi qeyd olunmasada, V.Bartold, F.Köprülü kimi dünya şöhrətli türkoloqların fikrincə, tərcümənin dil xüsusiyyətləri sübut edir ki, onun əslı XI əsrdə hazırlanmışdır.

İnqilabdan əvvəl Azərbaycan dilində Quranın iki tərcümə-təfsiri nəşr olunmuşdur. Tərcümənin birincisinin müəllifi Bakı qazısı, görkəmli Azərbaycan alimi, mükəmməl dini təhsil görmüş, dövrünün böyük ruhanisi və müctəhidi Mirməhəmməd Kərim Ağa olmuşdur. İkinci tərcümə-təfsir ilk Zaqafqaziya Şeyxülislam Məhəmməd həsən Movlazadə Şəkaviyə məxsusdur ki, onun bu kitabı 1908-ci ildə Tiflisin "Qeyrət" mətbəəsində çap olunmuşdur.

1988-ci ilin sonunda Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin tövsiyəsi ilə Quranın Azərbaycan dilinə daha uyğun şəkildə yeni tərcüməsi görkəmli alimlər akademik Ziya Bünyadov və Vasim Məmmədəliyevə həvalə olundu. Yeni variantda Qurani-Kərimin məsləhətçisi və redaktoru Şeyxülislam Hacı Allahşükür Paşazadədir. Müstəqilliyimizin ilk illərində qeyd olunan tərcümələrlə bərabər, Şeyxülislam Hacı Allahşükür Paşazadənin "Quranın təfsiri və tərcüməsi tarixi" və "İslamda ümmət və şüubilik" əsərləri ilə Azərbaycanda Quran elmləri təşəkkül tapmağa başladı. A.Məmmədovun bir sıra əsərlərində İslam ictimai və fəlsəfi fikri tədqiq edildi. R.Mürsəlov, K. Məmmədova, R.Asanova, R.Əliyev və başqaları İslam elm və təliminin dünyəvi prinsiplərinin meydana gəlib inkişaf etməsi proseslərini öyrənmək istiqamətində səmərəli fəaliyyət göstərdilər. Bu işlər indi də layiqincə davam etdirilir.

İslamın cəmiyyətin həyatındakı rolunu yalnız ibadət, əxlaq və məişət məsələləri ilə məhdudlaşdırmaq, onun

siyasət və dövlət məsələlərinə nüfuz etmədiyini düşünmək heç də doğru olmazdı. Bütün səmavi dinlər, o cümlədən İslam da cəmiyyətə dini-əxlaqi dəyərlərlə yanaşı, sosial-siyasi, iqtisadi, mədəni prinsip və meyarlar gətirmişdir. Məhəmməd Peyğəmbər özünün varislik əlaqəsini belə izah edirdi: "Mənim məndən qabaqkı peyğəmbərlərə oxşarlığım ona bənzər ki, bir nəfər bir bina tiksın, onu yaxşı və gözəl tiksın, amma onun küncələrindən birində bir kərpic yeri boş qalsın. Adamlar gəlib binanın ətrafında dolansınlar, ona heyran olsunlar, amma bir kərpicin naqisliyinə görə təəssüflərini bildirsınlər. Mən həmin o kərpic misalındayam, Peyğəmbərlərin möhürüyəm".

Quranın dünyəvi əhəmiyyəti tarix boyu öz üstünlüklərini kainata diqtə etmişdir. İngilis mütəfəkkiri Herbert Uells Avropada nəşr edilən bir elmi jurnalın verdiyi "Bəşəriyyət tarixinin əvvəlindən başlayaraq hansı kitab ona daha çox təsir bağışlamış və hansı kitab daha əhəmiyyətlidir?" sualına belə cavab vermişdi: "Ən əhəmiyyətli kitablardan biri Qurandır. Başqa kitablardan fərqli olaraq, yalnız bu kitab bütün dünyaya təsir göstərmişdir. Yalnız və yalnız bu kitab həqiqi dinin, təkaləhlığın, əxlaq qaydalarının, mənəviyyatın düzgün göstəricisidir".

İngiltərənin siyasi və hərbi xadimi Corc Alonsonun sözləridir: "İslam dini paklıq, ədalət, namus, bərabərlik, doğruluq dinidir".

Avstriyalı siyasətçi, islamşünas Leo Poldvis İslam dinini necə qəbul etməsi haqqında deyirdi: "Mən İslamı qəbul etməzdən əvvəl bu din haqqında heç bir xüsusi təlimim olmayıb. Məni İslama gətirən onun yüksək əxlaqi dəyərləri və elmiliyi olmuşdur. İslam mənim nəzərimcə, digər dinlərlə müqayisədə ən kamilidir. Bu dində artıq, ya əskik heç nə yoxdur. Hər şey həmahəng və bir-birini tamamlayandır. Mən Qurani, sünnət və hədisləri döənə-dö-

nə mütaliə elədim, İslam tarixini oxudum. Onun əleyhinə və lehinə yazılmış kitablarla tanış olaraq İslamı qəbul etdim. İndi müsəlman olmağımla fəxr edirəm".

Yaponiyalı iqtisadçı, ictimai xadim, rahib Ömər Mitanın dedikləri:

"Mən əminəm ki, İslam tezliklə Yaponiyanın sadə, zəhmətsever xalqı tərəfindən tədricən qəbul ediləcək. İslam-yəni Sülh! İslam - yeni fiziki və mənəvi paklıq! İslam - yeni insanın insana məhəbbəti, sonda Allaha itaət!"

Tailand alimi Teyatat Teyasen də etiraf edir: "Mən inanıram ki, Quranda 1400 il əvvəl ifadə edilmiş hər şey doğrudur və elmi yollarla sübut edilmişdir. Bu, bütün elm-ləri bilən Allahın ilhamıdır. Beləliklə, bunu deməyin vaxtı gəlmişdir: Allahdan başqa Tanrı yoxdur və Həzrət Məhəmməd (c) onun Rəsuludur".

"Azad Azərbaycan" qəzeti,
17 avqust 2012-ci il

DÜNYANI MAARİFLƏNDİRƏN DİN

İslam aləmi Qurban bayramına hazırlaşır

"Mən Qurani hər yöndən araşdırdım. Hər kəlməsində böyük hikmətlər gördüm. Mən bunu iddia edirəm ki, Həzrəti Məhəmməd seçilmiş bir insandır. Belə bir insanın yenidən dünyaya gəlməsi ehtimaldan uzaqdır.

Ey Məhəmməd! Sənin çağdaşın ola bilmədiyim üçün çox kədərlənirəm. Öyrətdiyin və yaydığın bu kitab sənin deyildir. Bu, Allah kəlamıdır. Bu kitabın Allah sözü olduğunu inkar etmək bugünkü elmlərin lazımsızlığını iddia etmək qədər gülüncdür. İnsanlıq sənin kimi seçilmiş bir qüdrəti bir dəfə görmüş, bundan sonra bir daha görməyəcəkdir. Hüzurunda tam hörmətlə əylirəm!"

Otto Bismark
(dəmir kansler)

XIX əsrdə Almanıyanın görkəmli
dövlət xadimi, diplomati və kansleri

Miladi tarixi ilə 610-cu ilin adı bir Ramazan gecəsi idi. Əbasına bürünmüş Məhəmmədin ürəyi yenə həyəcan içində çırpınırdı. Birdən vücudları sarsıdan əzəmətli bir səda eşidildi: "Ey əbaya bürünmüş! Əbanı at! Ayağa dur, şəhər civarındakı Nur dağının Hıra mağarasına gəl! Deyilənlərə əməl etsən, anadangəlmə mübtəla olduğun bu hal bir daha təkrar olunmayacaq!"

Bu sədanı Məhəmmədin xanımı Xədicə, əmisi oğlu Əli və Məhəmmədin övladlığa götürdüyü Zeyd ibn Sabit də eşitdi.

Məhəmməd büründüyü əbasını atıb, cəld bir hərəkətlə ayağa durdu. Gecəyarısı Hıra mağarasına yollan-

maq istəyən Məhəmmədi Əli müşayiət etmək istərkən həmin səda "Tək gəl!" - deyə qətiyyətlə əmr etdi.

Nur dağının Hıra mağarasına yetişəndə Allahın Cəbrayıl adlı ulu mələyi onun gözlərinə göründü. Cəbrayıl dedi: "Ya Məhəmməd! Sən Allahın Peyğəmbəri, Rəsulu-san! Allahın vahidliyini, Allahdan başqa heç kimə və heç nəyə ibadət edilməyəcəyini insanlara bildirməlisən; getdikləri yolun düz yol olmadığını onlara sən başa salmalısan!".

Cəbrayıl Quranın "Oxu! Yaradan Rəbbinin adı ilə oxu!" ilk ayələrini oxumağa başlayaraq, əlavə etdi:

– Sənə Allah-Təala tərəfindən vəhy olunan bu ayələri və gələcəkdə vəhy olunacaq ayələri oxu və yazdır!

– Axı mən oxumaq və yazmaq bilmirəm...

– Bilirik! Bizə hər şey məlumdur! Ona görə də "Yaz!" demirik, "Yazdır!" deyirik.

– Axı yadımda qalmaz...

– Hər şey bizim əlimizdədir! Elə edərik ki, heç vaxt yadından çıxmaz!

Cəbrayılın verdiyi bu təminatdan sonra Məhəmmədə ilahi bir yaddaş, mükəmməl bir hafizə bəxş olunur...

Məhəmməd (s) miladi tarixi ilə 571-ci ildə Məkkədə, son dərəcə ləyaqətli bir ailədə anadan olub. Atasının adı Abdullah, anasının adı Aminə idi. Anadan olmasından iki ay əvvəl atasını, altı yaşında ikən anasını itirib. Səkkiz yaşına qədər babası Abdulmütəllibin yanında qalıb. Babası öləndən sonra əmisi Əbu Talib onu yanına aparıb. Peyğəmbərimizin uşaqlıq həyatı saf, pak, əziyyətli və yetimçiliklə keçib. Məhəmməd heç bir insanda əks olunmayan, son dərəcə təmiz, dürüst, halal, qayğıkeş, əməli-saleh, parlaq bir şəxsiyyət olub. Ömründə birçə dəfə də yalan danışmayıb, hiyləgərlik, saxtakarlıq etməyib. Dostu,

düşməni onu "Məhəmmədül Emin"- deyə çağırıb. O, 25 yaşında ikən Məkkənin yüksək təfəkkürlü, saf mənəviyyatlı və zəngin qadını olan 40 yaşlı Xədicə ilə evlənib. Altı uşağı olsa da, Fatmadan başqa o biri övladları hələ Peyğəmbərin sağlığında ikən ölüb. 40 yaşına çatınca, Allah tərəfindən ona beləcə Peyğəmbərlik verilib.

... Həmin gündən başlayaraq, həyatının son anına qədər Peyğəmbərimiz Quranın bütün ayə və surələrini əzbər bilir. Allah onun gözlünü və könlünü açır, qəlbi nurla, elmlə, biliklə dolur, gözləri gizli bir aləmin işıqları ilə aydınlaşır. O, əvvəllər bilmədiyi hər şeyi bilir və bildirir, görür və göstərir.

Həmin vaxtlar ərəblər bütlərə ibadət edirdilər. Müqəddəs Kəbədə 360 büt var idi. Zülm, abırsızlıq və mənəviyyatsızlıq dünyanı götürmüş, cahillik və nadanlıq əqidələri bürümüşdü. Böyük-küçük bilinmir, haqq-ədalət gözlənilmir, zəiflər əzablar altında inləyir, qız uşaqları anadan olan kimi diri-diri torpağa gömülür, adamlar öz şəxsi mənfəətlərindən başqa heç bir şey düşünmürdü. Qadınlar ortağ mal kimi varisdən-varisə keçir, analıq haqqı, qadınlıq şərəfi ayaqlar altında tapdalanırdı.

Təkbaşına bu bəlaları, deyərdim ki, faciələri aradan götürmək, insanları yüz illərdən bəri getdiyi əyri yoldan döndərmək necə də çətin və ağır idi. Peyğəmbərimiz isə bütün insanları doğru yola dəvət etməyə məmur olunurdu. Fəqət, Məhəmməd bu müşkül vəzifə ilə mükəlləflənərək evə döndü.

Məhəmməd Peyğəmbər (s) Cəbrayıl (ə) vasitəsi ilə ayələri aldıqca, ən etibarlı məsləkdaşlarına diqtə edir, onlar da Peyğəmbərin diqtəsi ilə ayələri dərinin, sümüyün, xurma yarpaqlarının, gil lövhələrin üzərinə yazırdılar. Ayələri köçürən belə səhabələrə "vəhy katibləri", yəni vəhyi yazıya alanlar deyilirdi. Ən məşhur vəhy katibləri

Həzrət Əli (ə), Abdullah ibn Məsud, Zeyd ibn Sabit və Übeyy ibn Kəb idi.

Qeyd etmək yerinə düşərdi ki, hər bir ayə nazil olduqca, Peyğəmbər onun Qurandakı yerini də müəyyən, yeni ayələrin bir-birinin ardınca düzülüş qaydalarını təyin edirdi. Peyğəmbər vəfat edərkən Quran hələ bütöv kitab şəklində mövcud deyildi. Müqəddəs kitab ilk dəfə Əbu Bəkrin xilafəti dövründə, Həzrət Əlinin (ə) rəhbərlik etdiyi səhabələr birliyi tərəfindən toplanıb kitab halına salınmışdı. Lakin illər keçdikdən sonra səhabələrin arasında Quran ayələrinin oxunuş qaydaları mübahisələrə səbəb oldu. Bəzi səhabələr tərəfindən köçürülən Quran nüsxələri arasında fərqlər üzə çıxdı. Bu fərqlilikləri aradan qaldırmaq üçün üçüncü xəlifə Osman Quranı gözəl bilən bir neçə səhabədən ibarət heyət yaratdı. Onlara vahid Quran nüsxəsi tərtib etməyi tapşırırdı. Bu heyət Quranın yeganə və mübahisəsiz variantını Peyğəmbərin vaxtında olduğu kimi bərpa etdi. Osman bütün başqa Quran nüsxələrini ləğv etdirib, heyət tərəfindən təqdim edilmiş yeni nüsxənin üzündən surətlər çıxartdırdı və onları müsəlman dövlətinin əsas şəhərlərinə göndərirdi. Həmin dövrdən etibarən bu günə kimi müsəlmanlar yalnız bu nüsxələrin üzündən köçürülmüş Quranlardan istifadə edirlər.

... Peyğəmbərimiz İslam dinini üç il gizli yaymağa çalışır. Sonra İslamın açıq-aydın təbliğ olunması üçün Allahdan əmr gəlir. O, Səfa təpəsinə çıxaraq məkkəlilərə müraciət edir: "Ey Qüreyş! (qəbilənin adıdır). Bilin ki, Allah birdir! Ondən başqa İlahi yoxdur! Allahdan başqasına ibadət etmək, inanmaq sapqınlıqdır, ən böyük günahdır! Mən Allahın Peyğəmbəriyəm; onun buyruqlarını sizə bildirən elçiyəm, Allahın Rəsuluyam! Allahın vahidliyini və mənim Peyğəmbərliyimi qəbul edin! Bütlərə inanmaqdan imtina edin! Sözlərimə inanmayıb, göstərdiyim Allah yolu

ilə getməsəniz, böyük fəlakətə, dəhşətli əziyyətlərə uğrayacaq, cəhənnəm əzabına düşər olacaqsınız!

Məkkəlilər çaşıb qalır. Babalardanqalma dinə, yüz illərdən bəri ibadət etdikləri bütlərə açıqdan-açıq tənqid ifadə edilir, getdikləri yolun onları cəhənnəmə aparacağı çəkinmədən söylənirdi.

Məhəmməd Peyğəmbəri (s) min bir vasitə ilə bu əqidəsindən döndərməyə çalışan məkkəlilər istəklərinə nail ola bilmirlər. Qüreyş qəbiləsinin böyüyü də, kiçiyi də Peyğəmbərimizə, onun ailə üzvlərinə və müsəlmançılığı qəbul edənlərə qarşı amansız düşmən kəsilir, onlara hər cür təhqir, işgəncə və zülmələr etməkdən çəkinmirlər.

Azərbaycanın Xalq Şairi Nəbi Xəzri böyük Məhəmmədə həsr etdiyi "Peyğəmbər" poemasında yazırdı:

İslamın ilk zəfər vədələrində
Gördün kafirlərdən bəla nə qədər!
Alovlu cəhənnəm vadilərində
Düşməne yer ayır, ulu Peyğəmbər!

Elin halalına haram qatanlar
Titrəyir, qorxular düşüb canına
Xalqa qan uddurub divan tutanlar
Çəkilsin tezliklə haqq divanına.

Kasıba, yoxsula imdad eylədin,
Ürək ver, atəşli ürəklə bizə.
Nə qədər qulları azad eylədin,
Biz də qullarınıq, rəhm eylə bizə.

Elə müqəddəssən, genişqəlblisən
Bəşər taleyində təlaş görürün.
Nə yaxşı, şairlə Peyğəmbəri sən
Cənnət yollarında yanaşı gördün.
Nurlu qanadını üstümüze sər,
Vəfalı Peyğəmbər, doğma Peyğəmbər!

Sevimli Peyğəmbərimiz düz 23 il (daha dəqiq desəm, 22 il, 2 ay, 22 gün) həyatının son məqamlarına-dək hər əzaba dözüür. Hər cür məşəqqətlərə qatlaşır. Fəqət, Allahın əmr və buyruqlarını təbliğ etməkdən, açıqlamaqdan və yaymaqdan bir an da olsun geri çəkilmir. Bu müddətin on üç ili Peyğəmbərimizin həyatının Məkkə, qalan on ili isə Mədinə dövrünü əhatə edir. Quranın Məkkədə nazil olması Ramazan ayının Qədr gecəsinə (ayın 27-ci gecəsinə) təsadüf edir və xalqımızın dilinin əzbəri olmuş "Gün var min ayə dəyər" məşhur kəlamı da mübarək Qədr gecəsinə aiddir. Quranın Məkkədə nazil olduğu ayələr Məkki, Mədinədə göndərilən ayələr isə Mədəni ayələr adlanır. Yeganə "Rəhman" surəsinə Məkki-Mədəni surə deyilir. Bütövlükdə Quran 114 surədən və 6200 ayədən ibarətdir. Məkkə dövrünə 90, Mədinə dövrünə 24 surə daxildir.

Qurani-Kərim bu ilahi kəlamla, Bismillahir-rəhmanir-rəhim (yəni mərhəmətlilərin ən mərhəmətlisi, rəhimilərin ən rəhimlisi olan Allahın adı ilə) kəlamı ilə başlayır.

Quran sözü "Oxu!", "Qiraət et!" anlamında olub, lüğəti mənası "Gözəl səsle ucadan, avazla, düzgün oxu!" deməkdir. "Qurani-Kərim" sözünün lüğəti mənası isə belədir: alicənab, səxavətli, mərhəmətli, müqəddəs Allah kitabı.

İslam alimləri və müsəlmanlar Quranı "Kəlamı-şərif", "Allahın kəlamı", yaxud "Allah sözü", "Allahın vəhyi", "Kitablar anası", "Böyük", "Hikmətli", "Şöhrətli", "Möhətərəm", "Nursaçan", "Nəsihətamiz" və nəhayət, "Bütün dünyanı və xalqları maarifləndirən kitab" adlandırırlar. Quranda Allah sözü 400 dəfədən çox təkrar olunur. 14 əsrlik bir müddətdə İslam dini Atlantik okeanından başlayaraq, Çinə qədər olan ərazidə yaşayan müsəlmanların ictimai həyatının müxtəlif sahələrini-siyasəti, təsərrüfatı, hüququ əha-

tə etmiş və onu nizama salmışdır. Quranın yeddi nəşri olmuşdur: ikisi Mədinədə, biri Məkkədə, biri Bəsrədə, digəri Kufədə, biri Suriyada və nəhayət, ümumi nəşri. Qurani-Kərimdə adları çəkilən Peyğəmbərlər bunlardır: Adəm, İdris, Nuh, Hud, Salih, İbrahim, Lut, İsmayıl, İshaq, Yaqub, Yusuf, Eyyub, Şuayb, Musa, Harun, Davud, Süleyman, İlyas, Elyesa, Yunus, Zülkifl, Zəkəriyyə, Yəhya, İsa (ə), Məhəmməd (ə).

Peyğəmbərimiz "Sizin içərinizdə ən xeyirliniz Quranı öyrənən, ondan da xeyirliniz Quranı öyrədəndir"- deyə buyurmuşdur.

Əsrlər boyu dünyanın böyük elm xadimləri, ziyalıları Qurani - Kərimin gücünə, varlığına, əzəmətinə, təfsir və izahına, məna və anlamına, oxunuş tərzinə, bəlağətinə, icazına və digər xüsusiyyətlərinə dair yüz minlərlə əsərlər, kitablar yazmış, bu yoldakı xidmətlərini həyatlarının dəyərli mənası kimi qiymətləndirmişlər.

Təəssüflər olsun ki, Azərbaycan xalqı da 70 ildən artıq sovetlər rejimində yaşadığı dövrdə digər müsəlman respublikaları kimi dinindən demək olar ki, ayrı salınmışdı. O zamanlar kütləvi informasiya vasitələrində güclü ateizm təbliğatı aparılır, İslam dininin əleyhinə qərəzli yazılar dərc olunurdu. Müxtəlif imkanlarla müsəlman xalqlarına dininə qarşı ziddiyətli mövqedə olmaları üçün mənavi və psixoloji təsirlər göstərilirdi. Bu baxımdan "Nauka i religiya" jurnalı da "xidmətini" əsirgəmirdi. Qərbi Almaniyada jurnalı olan "Ostyeuropa"-da isə sovet rejiminin müsəlmanların İslam dininə bağlılığına qətiyyətli sədd çəkən təbliğatını kəskin şəkildə tənqid edən məqalələr dərc olunurdu. Sovet vətəndaşı olan alim Bəymirzə Xahitov rejimin təzyiqlərinə baxmayaraq, İslamın düşmənlərinə "Ostyeuropa" jurnalında çap olunan yazıları ilə layiqli cavablar verirdi.

1978-ci ildə Səudiyyə Ərəbistanının Ciddə şəhərində Kral Əbdül Əziz adına Universitetin nəzdində "Azlıqda qalan müsəlmanların işi üzrə İnstitut" yaradılmışdı. İnstitutun proqramında antikomunist və antisovet istiqamət dəqiq müəyyənləşdirilmişdi.

Bəymirzə Xahitov həmin institutun iclaslarının birində "Rusiyada müsəlmanların vəziyyəti" mövzusunda çıxış edib bütün dünya ölkələrini SSRİ-də yaşayan müsəlmanların hüquqları uğrunda mübarizəyə çağırırmışdı. B.Xahitov kommunist ölkələrində yaşayan müsəlmanların vəziyyətindən, bu ölkələrdəki İslam mədəniyyətindən də narahatçılığını bildirmiş, Türkünstanın müsəlman rayonlarını Allahsızların istismarından azad etmək fikrini irəli sürmüşdü.

İmperiyada yaşayan müsəlman xalqlarına daim öz müqəddəs dini ilə bərabər olması üçün böyük Allahın öz kömək oldu və yüz minlərlə insanlar siyasi müstəqilliyi ilə birgə öz dini azadlığına da qovuşdular. Artıq 23 ildir ki, Azərbaycan xalqı da ölkə başçısının rəhbərliyi altında öz dini bayramlarını ən yüksək - dövlət səviyyəsində qeyd edir.

İslam dinində bir çox ayın, mərasim və bayramlar: Quran oxuma, namaz, sünnet, fitrə və zəkat, Məkkəni ziyarət etmək, Kəbəyə efqad, müqəddəs qəbirlərə ziyarət, oruc tutmaq, Ramazan bayramı, Qurban bayramı, merac, aşura, mövlud bayramı və s. mərasimlər mövcuddur. Həyatımızda özünəməxsus rolu olan azandan bəhs etmək istərkən yadıma düşür ki, Birləşmiş Ərəb Əmirliklərindən olan ərəb alimi Əbdülhəmid əl-Fadil haqqa çağırış nidası-azanın hər gün 24 saat boyu ucalmasında böyük Allahın bir möcüzəsini təsdiqləyən cəbri bərabərliyi aşkara çıxarıb. Alim yazır ki, azan bütün yer kürəsi boyu yayılmasında nəinki bir saat, bir dəqiqə olsun belə, kəsilmir,

bir qurşaqda qurtarmamış digər qurşaqda yayılır. Azanın müddəti dörd dəqiqə çəkir. Hər qurşağın özünün saat vaxtını təyin edən 360 meridian mövcuddur. Bu meridianların hər biri bir-birindən dörd dəqiqə ilə ayrılır. Tutaq ki azanın verildiyi yer birinci sıfır meridianındadır. Azan dediyimiz kimi, dörd dəqiqə çəkir. Bu dörd dəqiqə bitən kimi o biri meridiağa keçir. Beləliklə, ardıcıl 1,2,3,4-cü və s. meridianlara ötür. $360 \text{ meridian} \times 4 \text{ dəqiqə} = 1440 \text{ dəqiqə}$. $1440 \text{ dəqiqə} : 60 \text{ dəqiqə} = 24 \text{ saat}$. Bu riyazi göstərici füsunkar azan sədasının bir an belə yer üzündən kəsilməməsini bir daha təsdiq edir.

Müsəlmanların ən əsas bayramı Qurban bayramıdır. Ərəbcə "Eydüləzha", yəni qurbanlıq heyvanın kəsildiyi bayram adlanır. Ramazan ayında 30 günlük orucluq bitəndən 70 gün sonra, İslam təqvimini ilə zilhiccə ayının 10-da başlanır və 3-4 gün davam edir. Qurban bayramı hər il Məkkəyə ziyarət mərasiminin başa çatdığı vaxtda qeyd olunur.

İslama görə belə nəql edilir ki, İbrahim Peyğəmbərin (ə) birinci arvadı Saranın uşağı olmadığı üçün İbrahim onun razılığı ilə misirli qızı, qulluqçu Həcərlə evlənir. Lakin qadınlar yola getmirlər. Mübahisələr kəskinləşəndən sonra İbrahim Saranın təkidi ilə Həcəri evdən Məkkə ilə Qüds arasındakı səhraya qovur. Lakin Həcər oğlu İsmayilla birlikdə Məkkəyə gətirilir. Burada susuzluq ona da, körpəsinə də əziyyət verir. Həcər uşağı qucağına alıb, su axtarmağa yollanır. Susuzluqdan dodaqları qurumuş ana-bala Səfa və Mərvə təpələri arasında olarkən qəflətən səs eşidilir: "Su buradadır!". Həcər bu sözü eşitcək, dərhal əvvəlcə Səfa təpəsinə doğru qaçır, lakin burada su görmür. Sonra Mərvə təpəsinə yüyürür. Burada da su tapa bilmir. O, iki təpə arasında yeddi dəfə o tərəf bu tərəfə yüyürsə də, sudan əsər-əlamət olmur. Həcər

ümitsiz halda fəryad qoparır: "İstəmi ileyyə, ya İlahi!", yeni "İlahi, eşit məni, İlahi!"

İsmayılın ağladığını eşidib geri qayıdan Həcər, oğlunun yanında dumduru suyu olan bir quyu görür. Allahın mərhəməti ilə körpə beləcə müqəddəsləşir. Sonralar İsmayıl quyusu adlanan bu quyunun suyu məşhur Zəm-Zəm suyu kimi varlıqları şəfalandırır.

İsmayıl böyüyəndə İbrahim Peyğəmbər (ə) yuxuda Allahdan əmr alır ki, oğlunu qurban kəssin. İbrahim Allahdan qorxan adam olduğu üçün onun əmrini yerinə yetirməyə bilməzdi. Lakin insan cildinə girmiş şeytan, yeni İblis İsmayılın yanına gəlib onu azdırmaq istəyir ki, valideynlərinin sözünü qəbul etməsin. İsmayıl İblislə razılaşmır. Ata-oğul Allahın əvvəlcədən nəzərdə tutduğu qurban kəsmə yerinə yollanır. Onlar həmin yere çatanda, İblis yenə İsmayılın gözüne görünür və onu təkrar itaətsizliyə sövq etməyə çalışır. Vəziyyəti belə görən İsmayıl, sirri atasına açır. İbrahim Peyğəmbər (ə) övladını yoldan çıxaranın İblis olduğunu başa düşür və ona görə də əmr edir ki, oğlu İblisi daşa bassın.

İbrahim Peyğəmbər (ə) oğlunun başını kəsmək üçün əlinə bıçaq götürür. Bıçağı İsmayılın boğazına çəkəndə, Allah həmin an baş mələk Cəbrayıl deyir: "Tez bəndəmin yanına get və çatdır ki, övladına əl qaldırmasın və ona heç bir xətdə toxundurmasın! Çünki artıq mən bildim ki, İbrahim mənə sadıqdır və yolumda öz yeganə oğlunu məndən əsirgəmir".

Cəbrayıl dərhal göydən yerə enir və bıçaq İsmayılın boğazına toxunan an onu kütləşdirir. İbrahim Peyğəmbər (ə) başını qaldırıb Cəbrayılın kəsilmək üçün ona qoyun gətirdiyini görür və sevincindən qışqırır: "La ilahə illəllah! Allahu Əkbər!" yeni "Allahdan başqa məbud yoxdur! Allah böyükdür!" İbrahim bu sınaqdan alnıaçıq çıxdığına görə,

Allah onu alqışlayır və bildirir ki, onun nəslini göydəki ulduzlar, dəniz sahilindəki qumlar kimi artıracaqdır.

Bu əsl ilahi möcüzəli tarixi hadisəni dünya müsəlmanları əsrlərdən bəri xoşməramlı mərasim kimi qeyd edir və müqəddəs yolda kəsilən bütün heyvanlar öz xüsusiyyətləri ilə seçilir. Belə ki, islami şərtə görə, Qurban bayramında kəsilən qoyun yeddi aylıqdan kiçik olmamalıdır. Bayramda keçi (bir yaşlı), dəvə (beş yaşlı), dana kəsilməsi də qəbul olunub. Heyvanlar erkək olmalı, xəstə, qoca, zəif olmamalıdır. Heyvanı kəsməzdən əvvəl onu üzü Məkkəyə, yeni qibləyə tərəf olmaqla, böyrü üstə yığırlar. Ağzına çox vaxt nabat qoyur, sonradan çıxarırlar ki, heyvan müqəddəsləşsin (qoyunun gözlərindən sonradan gözmuncuğu hazırlayırlar). Digər dini qaydalardan sonra Qurban ətinə yoxsullara paylayır, ondan müəyyən qədər də götürüb ailənin bayram süfrəsi üçün yemək bişirirlər. Bu anlar gözlərim önündə canlanarkən imam Baqirin kəlamı yadıma düşür: "Allah-Təala yemək yedirməyi və Qurban kəsməyi sevir".

İslamın əsas şərtlərindən biri də qeyd etdiyimiz kimi, Həcc ziyarətidir. Yetkinlik yaşına çatmış, maddi imkanı olan hər kəsə ömründə heç olmasa bir dəfə Həccə getmək vacibdir. Həcc zamanı ziyarət olunması vacib bilinən Kəbə "Allahın evi" adlandırılmışdır. Əlbəttə, bu, məcazi mənada başa düşülməlidir. Çünki Allah cisim deyil ki, evə sığışsın. Allah Kəbənin qüdrət və əhəmiyyətini insanlara bəyan etmək üçün onu məhz özünün evi adlandırmışdır. Onu da deyim ki, Misirdən olan ərəb alimi Hüseyn Kəmaləddin elmi tədqiqatları əsasında Məkkənin Yer kürəsinin mərkəzində yerləşdiyini aşkara çıxarıb. Bütün müsəlmanlar üçün Həcc dinin dirilik rəmzidirsə, Məkkə onların könül paytaxtı, Kəbə ürəklərin birləşdiyi və həm də

günahların bağışlandığı müqəddəs ocaqdır. Dahi Sədi Şirazi buranı ziyarət etdikdən sonra yazmışdı:

Kəbənin önündə bir yolçu gördüm
Ağlaya-ağlaya deyirdi haman:
"Demirəm qəbul et itaətimi,
Lütf edib keç mənim günahlarımdan.

Kəbənin küncələrindən birində "Həcərül-əsvəd", yəni "Qara daş" yerləşdirilib. Qara daş Allah tərəfindən öz qüdrətinin bir əlaməti kimi insanlara göndərilib. Həcc ziyarəti zamanı hacılar Kəbənin ətrafına yeddi dəfə dolarkən, hər dövrəni Qara daşın qarşısından başlayıb, orada da qurtarırlar. Həccin bir çox ənənəvi qaydaları mövcuddur ki, hər bir müsəlman onu yerinə yetirməyə təbii ki, borcludur. Görəsən müsəlman təkcə düzgün ibadətəmi borcludur?..

Məhəmməd Peyğəmbər (s) deyirdi ki, qonşusu ac ikən özü tox yatan kəs mənə iman gətirməmişdir. Yoxsul-lar Allahın dostlarıdır. Qorxun kasıbın qarğıışından! Allahın ən sevimli bəndələri insanlar üçün daha xeyirli olanlar və Allahın haqqını yerinə yetirməyə daha çox çalışanlar, həmişə xeyir işlər görmək və yaxşılıq etmək istəyənlərdir.

Həzrət Əli (ə) etiraf edirdi ki, axirəti üçün sədəqə verməyənlərə dünyanın heç bir faydası yoxdur. Tamah-kardan zəlil adam yoxdur. Hər kəs səndən xeyir umursa, onu ümitsiz etmə! Xalqa daha çox xeyir verən kəs xalqın ən fəzilətlisidir.

Ulu babalarımızdan yadigar qalan nəsihətləri zaman-zaman söz dühaları da əsərlərində vəsf etmişlər. Müsəlman aləminin fəxri olan Sədi yenə yazırdı:

Bilsən əcdadının qədrini uca,
Adın ləkələnməz dünya durduqca.
Nə qədər ki, vardır əlində qüdrət,
Kərəm sahibi ol, göstər mərhəmət.

Bəli, İslam tərəqqipərvər din kimi yüzlərlə, minlərlə qeyri-müsəlmanların qəlbinə də işıqlandırılıb. Bu barədə xeyli yazılı abidələr mövcuddur. Əlbəttə, onların mində birini belə, bir məqalədə təqdim etmək mümkün deyil. Epiq-rafda qeyd etdiyim fikirlərin davamı kimi yalnız bunları əlavə edirəm.

Tanınmış ingilis yazıçı-dramaturqu, Nobel Mükafatı laureatı Bernard Şou "Məhəmməd (s) - Allahın elçisi" əsərində yazırdı: "Mən həmişə Məhəmmədin (s) dininə, malik olduğu möcüzəli həyat gücü və enerjisinə görə dərin ehtiram bəsləmişəm. Mənim fikrimcə, İslam taleyin cürbəcür fitnələrini və sivilizasiya fərqlərini dəf etmək yolunda uğur qazana bilən yeganə dindir. Mən qabaqcadan görürəm ki, avropalılar bir-birinin ardınca İslam dinini qəbul edəcəklər".

Dünya şöhrətli fransız maarifçisi, yazıçı və tarixçisi Volter (Mari Fransua Arue) İslama qarşı öz heyranlığını açıq etiraf edib deyirdi: "İlahi, kaş bütün Avropa xalqları müsəlmanları özlərinə nümunə götürəydilər!".

Azərbaycanın məşhur ictimai-siyasi xadimi, yazarı, filosofu, eyni zamanda hərbi-generalı Abbasqulu ağa Bakıxanovun sözüdür: "Əgər bizim hər işi görməyə ixtiyarımız olsa da, yenə Allahın rızası olmasa, o işi görə bilmərik".

Bəli, dünyanı öz nuruna boyayan İslamın, İslam aləminin əziz bayramı- Qurban bayramı yaxınlaşır. Dünya müsəlmanları bu bayrama böyük həvəslə hazırlaşır. İndi Yer kürəsinin neçə milyon zəvvarı Səudiyyə Ərəbista-

nına, Həcc ziyarətinə, Məkkə, Mədinəni, Ulu Peyğəmbərimizin məzarını salamlamaq üçün bu müqəddəs məkana yola düşüb. Onların içində xeyli sayda həmvətənlərimiz, soydaşlarımız da var. 73 illik həsrətdən sonra öz məmləkətinin azad vətəndaşı olan azərbaycanlılar, kafirlərin qadağalarından xilas olub hər il Bakıdan qədim Mədinəyə uzanan yollarla öz Peyğəmbərinin qəbrini qucmağa tələsir. Böyük şairimizin, Nəbi Xəzrinin dediyi kimi:

Cahan dəyişdikcə öz təməlindən
Qədim Mədinəyə yollar uzanır.
Odlar diyarından, Azər elindən
Qəbrini qucmağa qollar uzanır.

Eşit səsimizi sən, ey Məhəmməd,
Tək qadیر Allahdan, tək Səndən mədəd.
Nuruna səcdəyə gəlir dünyalar,
Gəlir elçiləri bütün aləmin.
Xəzər sahilində bir şair də var
İmanı, biəti sənədir...Amin!

İndi doğrudan da bütün aləmin-böyük İslam aləminin imanı, biəti Allaha və onun Rəsulu Məhəmməd Peyğəmbərin ruhunadır. İndi milyonlarla əllər haqqın dərgahına uzanıb. Dualar, arzular, istək və niyyətlər bir-birini əvəz edir. Dinimiz, birliyimiz yolunda kəsiləcək qurbanlar öz səadət məqamlarını gözləyir.

Əzizlərimin dualarına qoşularaq, varlığına, böyüklüyünə sığınaraq, mən də üzümü mərhəmətlilərin ən mərhəmətlisi, rəhimlilərin ən rəhimlisi olan Uca Tanrıya tuturam: İlahi! Səni and verirəm öz izzəti-cəlalına! Bizlərə və gələcək nəsillərə sağlam düşüncə, elm və mərifət, möhkəm iman, səbr və dözümlük, güc və qüdrət əta et! Haq-

qı nəhaqqa heç zaman qurban verməyən Allahım! Öz zəhməti, halal əməyi ilə yaşayan və ucalanları şərdən-bəladan hifz et! Xalqı, yurdu naminə çalışan parlaq zəkaları, dünyada inildəyən bütün məzlumları, köməksizləri xəbislərdən sən özün qoru Ulu Tanrım! Günahsız bəşəriyyəti müharibələrdən, fəlakətlərdən, qırğınlardan, xəstəliklərdən böyük qüdrətinlə xilas et, ey Yaradan! Düşməni tapdağında inildəyən torpaqlarımızı azad etməkdə bizə dayaq olmaqla, şəhidlərimizin ruhunu sən özün şad et, Ya Rəbbim!"

"Azad Azərbaycan" qəzeti,
1 noyabr 2011-ci il

UŞAQLARIN GƏLƏCƏYİ ALDIQLARI TƏRBİYƏDƏN ASILIDIR

2 aprel - Beynəlxalq Uşaq Kitabı Günüdür

"Əziz balalar! Biz gedən yol qayət qaranlıq, daşlı, torpaqlı, iti tikanlarla səpilmiş olarkən sizin həyatınızın yolu işıq, təmiz, yumşaq görünür... Üsuli - cədid məktəblərimiz günbəgün artmaqda, milli qəzetlərimiz tərəqqidə bulunarkən, sizin öhdənizə qalan bircə oxumaq, elm təhsil etmək deyilmi? Bizim qüvvətimizin yarısı müharibələrdə sərf olundu. Sizin qüvvətiniz isə bütün təhsili-elmə sərf olunacaqdır".

Nəriman Nərimanov
Azərbaycanın tanınmış
dövlət və mədəniyyət xadimi.

Aprelin 2-də bütün dünya uşaqlarının əsl bayramıdır. Qırx altıncı dəfədir ki, bu bayram hər il qeyd olunur. Beynəlxalq uşaq kitabı, uşaq ədəbiyyatı günündə nəinki balacaların, yeniyetmələrin, gənclərin də, yaşlıların da, qocaların da sevinci sevincə, təbəssümü təbəssümə qarışır. İnsanlar xoş ovqatdan bir-birinə pay verir. Tədbirlər tədbirlərə, mərasimlər mərasimlərə, sərgilər sərgilərə qovuşur. Balaca oxucular, kitabsevərlər dünyanın "yeni möcüzələri"ni - kitablar, jurnallar, şeir və nağıllarını soraylayır. Onların baxışlarındakı səadət dolu ilğim xoşbəxt gələcəkdən xəbər verir. Çünki əsl həyat yolu kitaba məhəbbətdən başlayır. Kaş irqindən, rəngindən asılı olmayaraq, Yer kürəsinin bütün uşaqları beləcə xoş günlər, xoş məramlar üçün doğulaydı... Kaş...

Çoxsaylı müəlliflər təcrübəyə əsasən söyləyirlər ki, uşaqlar üçün yazmaq asan deyil. Onun özünəməxsus

psixoloji xüsusiyyətləri yazıçı və şairdən fitri istedadla malik olub elmi biliklərə yiyələnməklə bərabər, uşaq aləmini dərinlən öyrənməyi vacib hesab edir. Müxtəlif yaşlı uşaqların baxışlarını, maraq dairəsini, zövqünü bilmədən onu müəyyən bir məqsədə doğru istiqamətləndirmək, onun fərdi meylini inkişaf etdirmək mümkün deyil. Beləki kiçikyaşlı məktəblilərin oxuduğu bədii əsərlərin dili sadə, aydın və rəvan olmalıdır. Şeirlərdə olduğu kimi, nəsr əsərlərinin dilində də lirizmə üstünlük verilməlidir. Əks halda, yorucu təhkiyə uşağı mətləbdən uzaqlaşdırar, məzmun isə təbii ki yaddan çıxar.

Böyük şairimiz Səməd Vurğun "Balalarımız üçün gözəl əsərlər yaradaq" adlı məqaləsində yazırdı ki, uşaq qəlbini tərbiyə etdiyimiz zaman o qəlbə həyat və təbiətin həqiqətləri ilə qanad verməliyik. Şair uşaqlar üçün yazmağın nə qədər məsuliyyətli və çətin bir iş olduğunu, uşaq qəlbini, uşaq təbiətini, ümumiyyətlə, uşaq həyatını tərənnüm etməyin nə qədər vacib olduğunu həmkarlarına dönə-dönə söyləyirdi. Səməd Vurğun yazırdı: "Uşaq insandır! Onun sadə görünən oynaq, daima xoşbəxt və azad təbiətində böyük insanların bütün xassələri mövcuddur".

Uşaqlara daim ülvə məhəbbət, dərin sevgi ilə yanaşan şair, onlara xeyli şeirlər həsr etmişdi. Onun "Uşaq bağçası" adlı şeiri könuəllərdə xoş əhval-ruhiyyə yaradır:

... Burda dəstə-dəstə gəzən balalar
Əl-ələ tutuşub yallı gedirlər.
Çalır orkestro... Onun qəlbə var,
Verir körpələrə dünyadan xəbər.
Əl-ələ tutuşub yallı gedirlər.

...Burda, bu bağçada hər oğlan, hər qız
Böyüyüb bir igid, bir ər olacaq.
Onların nəsibi həyatdır yalnız,
Onların ilk dərsi hünər olacaq;
Hər biri bir igid, bir ər olacaq.

Gəlin, balalarım, öpüm sizi mən,
Bir duman görməsin xoş sifətiniz.
Oxuyun, zövq alın mənim şeirimdən,
Var olsun qəlbiniz, məhəbbətiniz,
Bir duman görməsin xoş sifətiniz!..

Uşaqlar üçün yazılan əsərlər içərisində qədim hind abidəsi "Kəlilə və Dimnə", ərəb xalqlarının əfsanələri ilə zəngin olan "Min bir gecə" dastanı, "Qabusnamə", bir çox Şərq xalqlarının uşaq ədəbiyyatı nümunələri toplanmış "Oxuyan piyalə" kitabı, Firdovsi, Xəyyam, Sədi, Hafiz, Cami, Xosrov Dəhləvi, Nəvai kimi sənətkarların nəsib-hətamiz - ibrətamiz kəlamları Şərq aləmi, Şərq mədəniyyəti haqqında zəngin bilik əldə etmək imkanı yaradır. Bu ənənəyə xalqımız da öz tövhəsini bəxş edib. Görkəmli Azərbaycan alimi, mədəniyyət və dövlət xadimi Xacə Nəsirəddin Tusinin "Əxlaqi-Nasiri"(yəni Nasirin əxlaqa aid kitabı) əsəri əsrlər boyu Orta və Yaxın Şərqdə əxlaq və mədəniyyət dərsləri kimi şöhrət qazanıb. Təsiyə görə, uşaqlara qarşı son dərəcə həssas olmaq, onların kiçik bir hərəkətini belə gözdən qaçırmamaq, vaxtında pis adət və hərəkətinin qarşısını almaq, ən kiçik yaxşı bir hərəkət baş verdikdə onu tərifləyib adətə çevirmək vacib elementlərdən biridir. Uşaqlarda əməksevərlik, düzlük ənənələrinə, bilik və peşəyə həvəs yaratmaq, xeyirxahlıq, başqalarına kömək vərdisləri aşılamaq düğularını formalaşdırmaq xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Tənbəlliyə, yalana, böhtana,

iftiraya, xudpəsəndliyə meyillilik, adamlara bədxahlıq etmək niyyətlərinin yaranması qəti yolverilməzdir. Ədib uşaqları pis təsirlərdən qorumağı, çirkin, nalayiq davranış olan və nəzakət normaları pozulan mühitdən uzaqlaşdırmağı, yalan danışmaq nəyi isə gizlətməyə imkan verməməyi valideyn və tərbiyəçilərə tövsiyə edir. Qeyd edir ki, heç bir surət bir-birinə oxşamadığı kimi, heç bir xasiyyət də başqa xasiyyətə oxşamaz. Ona görə tərbiyə və təlimdə səhlənkarlıq edilsə, hər kəsin cilovu öz təbiətinin ixtiyarına verilsə, o, bütün ömrü boyu hansı xasiyyətdə doğulmuşdusa, elə də qalar: bəziləri quduzluq zəncirində, bir dəstəsi şəhvət girdabında, bir qismi hərislik pəncəsində, bir hissəsi təkəbbür caynağında. Hər bir insanın ilk tərbiyəçiləri, ümumiyyətlə, onun vicdan səsi olar, ikinci tərbiyəçiləri təmiz əqidəli, düzgün fikirli adamlar olar ki, bunlardan hikmət öyrənib tədricən kamillik dərəcələrinə yiyələnərlər. Deməli, ata-ananın borcudur ki, hər şeydən əvvəl övladlarını vicdanlı olmağa öyrətsinlər, sonra müxtəlif təlim-tərbiyə işlərinə başlasınlar.

Azərbaycanın tanınmış maarifpərvər ziyalıları, ictimai və siyasi xadimi Abbasqulu ağa Bakıxanovu yada salaq. General rütbəli filosof da bu barədə yazırdı: "Uşaqları lap kiçik yaşlarından mədəni-əxlaqi gözəlliyə öyrətmək lazımdır ki, bu gözəl xüsusiyyət onlarda adət və vərdiş şəklində alıb, təbiətlərinə daxil olsun".

Bakıxanov özünün "Təhziyə-əxlaq" əsərindən xülasə olan "Nasayeh", yəni "Nəsihətlər" adlı əsərini gənc nəslə tövsiyə məqsədi ilə sadə dildə yazmışdır. 103 nəsihətdən ibarət olan əsər bu gün də böyük tərbiyəvi əhəmiyyət daşıyır.

Abbasqulu ağa Bakıxanov uşaqlara birinci növbədə öz ata-anasını sevməyi, onları heç vaxt incitməməyi, ailədə özündən böyükələrin sözlərinə baxmağı məsləhət

görür. O, vəzifə və elmdə, yaxud yaşda üstün və böyük olanlara hörmət etməyi vacib bilir. Məzlumlara, çətinə düşənlərə gülməməyi, əksinə, imkan daxilində onlara kömək və qayğı göstərməyi əsl insanlıq dəyərləri hesab edir. Ədib uşaqlara onu da məsləhət görür ki, elm və kamal təhsilinə hər şeydən çox çalış, çünki hər şey onların köməyi ilə əldə edilir.

Bakıxanov yeniyetmələrin gələcəkdə cəmiyyət üçün daha ləyaqətli adam olmaları üçün faydalı tövsiyələr verir. Ailədə, məclislərdə, kütlə içərisində davranış qaydalarına riayət etməyi, adət-ənənələrə hörmətlə yanaşmağı vacib sayır.

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı yaradıcılarından biri olan Abbas Səhhətin bir çox şeirlərində Vətən məhəbbəti, vətənpərvərlik hissləri səmimi və poetik ilhamla tərənnüm olunur:

Könlümün sevgili məhbubu mənim
Vətənimdir, Vətənimdir, Vətənim...
Anadır hər kişiye öz Vətəni,
Bəsləyib sinəsi üstündə onu...
Vətəni sevməyən insan olmaz,
Olsa, ol şəxsdə vicdan olmaz.

Şairin "Vətən" şeirindən gətirdiyim bu sitat XX əsr Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının inciləri sayılan əsərlərin epigrafi kimi səslənirdi desəm, mənəcə yanılmaram.

Uşağı düzgün tərbiyə etmək, doğru yola istiqamətləndirmək xüsusi bacarıq, gərgin əmək, ilk növbədə mə-nəvi saflıq tələb edir. Bu işdə ailənin rolu çox böyükdür. Hər bir valideyn uşağa həssas yanaşmalı, müəllimin yaxın köməkçisi olmalıdır. Təəssüf ki, həmişə belə olmur. Bəzi valideynlər tərbiyənin əsl mahiyyətini aydın təsəvvür

edə bilmirlər. Bu baxımdan Abbas Səhhətin "Oğru və anası" şeiri insanı xeyli düşündürür. Əslində uşaqlıqda düzgün olmayan tərbiyəyə tuş gəlib yolunu azmış bir gəncin harayı olan şeirdə əxlaqa zidd olan mənəvi qüsurlar ifşa olunur. Şeirdə deyilir ki, yoldaşının kitabını oğurlayan uşaq, anası tərəfindən tərbiyə edilmədiyi üçün onda pis sifətlər get-gedə artır. O, cib kəsir, çirkin xislətli, əliyəri adamlara qoşularaq, peşəkar oğruya çevrilir. Nəhayət, ələ keçib məhkəməyə verilir. Uşaq ancaq məhkəmədə ayrılır:

-Ay hakimlər, müqəssirəm, doğrudur,
Həqiqətdə mənim anam oğrudur.
Əvvəl dəfə oğurluğa uyarkən,
Yoldaşımdan kitab oğurlayarkən,
Etse idi anam məni məzəmmət,
Olmaz idim indi bu növ bədbəxt.
Mənə anam belə olmuş müdəbbir,
İnsaf ilə deyin, kimdir müqəssir?

Müəllif bu şeirində uşaqlara heç də nəsihət etmir, onlara əxlaq dərsi vermir, hadisəni, əhvalatı olduğu kimi danışır, nəticə çıxarmağı isə oxucunun öhdəsinə buraxır.

Azərbaycan maarifi tarixində Abdulla Şaiq qədər uzun müddət xidmət göstərən ikinci bir müəllim təsəvvür etmək çətindir. O, ömrünün 60 ilini bədii yaradıcılığa, maarif və mədəniyyət işlərinə, müəllimliyə həsr etmişdir. Abdulla Şaiq məktəblilər üçün xeyli dərslər kitabları yazmış, proqramlar tərtib edib ərsəyə gətirmişdir. Yaradıcılığının mühüm hissəsini uşaqlara və gənclərə həsr edən şair, maraqlı kompozisiyası olan "Tıq-tıq xanım", "Tülkü həccə gedir" və "Yaxşı arxa" kimi mənzum hekayələrinin mövzusunu heyvanlar və quşlar aləmindən götürmüş və onları

nağıl formasında, balacaların anlaya biləcəyi bir dildə işləmişdir. Satirik gülüş və yumor bu əsərlərdə əsas xüsusiyyət kimi önə çəkilmiş, xudpəsəndlik və lovğalıq, acgözlük və riyakarlıq, tamahkarlıq və zorakılıq kimi eybəcərliklər tənqid atəşinə tutulmuş, eyni zamanda uşaqlara nəcib insani keyfiyyətlər aşılarmışdır.

Respublikamızda uşaq tərəkürünün inkişafı istiqamətində mətbuatın da az rolu olmayıb. Azərbaycanda uşaqlar üçün mətbuatın ilk təməl daşı "Dəbistan" adlı jurnal qoyulub. Jurnal 1906-cı ilin aprelindən nəşr olunmağa başlayıb. "Dəbistan" jurnalı az ömür sürsə də, "torpağa atdığı ilk toxumlar" sonrakı illərdə öz bəhrəsini verib. Məslək baxımından "Dəbistan"a yaxın olan "Rəhbər" jurnalının ilk nömrəsi 1906-cı ilin sentyabrında çıxıb. Bu jurnal əsasən məktəb və tərbiyə məsələlərindən bəhs edib, geniş xalq kütləsinin savadlanmasına xüsusi diqqət yetirib. "Rəhbər" in də millətimizin balalarının maariflənməsi yolunda fəaliyyəti qısa olub. Onun işini "Məktəb" jurnalı davam etdirib.

Görkəmli maarif xadimi Qafur Rəşad Mirzəzadənin və tərəqqipərvər pedaqoq, jurnalist Əbdürrəhman Əfəndizadənin redaktorluğu ilə çap olunan, uşaqların əxlaqına, biliyinin artmasına müsbət təsir edən, onların həyatını işıqlandıran "Məktəb" jurnalı Azərbaycan pedaqoji fikir tarixində mühüm yer tutub. Onun birinci nömrəsi 1911-ci ilin 29 noyabrında çıxıb. Fəaliyyətini on il davam etdirən "Məktəb", "Dəbistan" və "Rəhbər"dən fərqli olaraq, öz səhifələrində müasir yazıçılarla yanaşı, müxtəlif dövr ədəbiyyatımızın görkəmli nümayəndələrinin şeir və hekayələrini, lətifələri, atalar sözləri və məsəlləri, müxtəlif məzmunlu təmsilləri, öyüd və nəsihətləri də dərc edib, rus və dünyəvi ədəbiyyatına geniş yer verib. Rus, Avropa və Şərq ədəbiyyatından edilən tərcümələr, təbdil və iqtibaslar

müxtəlif mövzularda olsalar da, elmə, təhsilə həvəs oya-dıb, hiyləgərlik, eqoizm, təkəbbürlülük kimi sifətlər pislənilib.

Azərbaycan ədəbiyyatında görkəmli uşaq şairi kimi də tanınan Mir Mehdi Seyidzadənin Böyük Vətən müharibəsi dövründə yazdığı "Qəhrəman" şeirini bu gün də həyəcənsiz oxumaq olmur. Çünki tarix boyu qəhrəmanları ilə qürur duyan Ana yurdumuz Azərbaycan 20 ildən artıqdır ki, faciə və bəlalarla üzləşib. Xalqımız işğal olunmuş Qarabağımızın dərdi ilə, torpaqlarımızın erməni faşistlərindən azad olunması niyyəti ilə yaşayır. Hələlik danışıqlar yoluna üstünlük verən humanist xalqımız hər an ayağa qalxıb döyüş yolu ilə torpaqlarımızı azad etməyə, Mir Mehdi Seyidzadənin "Qəhrəman"ı ilə övladlarına xeyir-dua verməyə hazırdır:

... Get, igid tərən!

Get, səni çağırır bu əziz Vətən.

Onunçün bəslənib böyümüsən sən.

Get, çarpış, düşməyə meydan dar olsun!

Anan fərəhlənsin, bəxtiyar olsun!

Azərbaycan ədəbiyyatında elə bir şair və yazıçı yoxdur ki, yaradıcılığı dövründə balalarımızı unudub, onları vəsf etməsin. Əlbəttə, bu, mümkünsüzdür. Çünki şair qəlbi, yazıçı ürəyi o qədər həssas, incə olur ki, o, heç zaman "torpağın canlı çiçəkləri"nə biganə qala bilməz. Elə xalq şairimiz Cabir Novruz kimi. Şair "Baharımız - balalar" şeirində deyir:

Bahar gəlib yer üzünə, balalar,

Amma əsil baharımız sizsiniz.

Sizsiz bizim ömrümüzü qış alar,

Sevincimiz, nubarımız sizsiniz!

Biz uçuruq siz sevinib güləndə,
Arzumuzun ləçəkləri, balalar.
Yüz yaşında qoca sizi görəndə
Cavanlaşır, ürəklənir, balalar.

...Bu dünyada pis atalar yaşayır,
Sizə güllə, sizə bomba axtarır.
Biz onları susdurarıq, biz varıq,
Elələri qoy özündən usansın.

Biz qoymarıq, gül balalar, qoymarıq
Qanlı əllər sizə sarı uzansın.
...Körpəyə bax, ilk dəfədir dil açır,
İlk dəfədir "Ana"- deyə çağırır.
Gül balalar dərdimizin əlacı!
Gül balalar ömrümüzün nağılı.

Hələ bir neçə il bundan əvvəl uşaqların həyatı ilə bağlı əsərlərlə tanış olanda, mərhum şairimiz Qabilin "Həzin nəğmələr" silsiləsindən "Ağrı" adlı şeiri diqqətimi cəlb etdi. Şeirin məzmunu orta məktəb sinfində müəllimin müşahidə etdiyi doğrudan da ağrılı, insanı kövrəldən, son dərəcə təsirləndirən duyğuları əks etdirir. Qəribədir, bu şeiri bəlkə yüz dəfə oxusam da, ürəyimdən keçən ağrı hissi zərrə qədər azalmayıb, əksinə hər dəfə çoxalıb. Hər dəfə uşağın körpə qəlbinin yaşadığı nisgil və kədər, baxışlarındakı qüssə, doğma Ana nəfəsinə, isti Ana nəvazişinə həsrət qaldığı zərif varlığı gözlərim önündə canlanır:

"Nə üçün çox istəyirəm mən öz anamı"
Bu barədə yazı yazır sinifdə hamı.
Xışıldayır kağız-qələm, yol çəkir gözlər,
Ehtiyatla sıralanır sadəcə sözlər...

Hamı gərgin, hamı məşğul, başlar aşağı,
Bütün sinif yazı yazır, göz qoyuram mən.
Bütün sinif... bütün sinif... bəs o uşağı
Lap küncdəki o uşağı görmürəm nədən?
Əllərini niyə vurmur ağdan-qaraya?
Kimi çatır lap axıra, kimi yarıya.
Qəzəbimi, hiddətimi boğub güc-bəla,
İstehzal təbəssümlə söylədim: - bala!
Görünür ki, öz ananı çox sevdiyindən
Bu söhbətdən bir kənara çəkilmisən sən?
Uşaq baxdı gözlərimə məlul, mülayim,
Pıçıltıyla: - Anam yoxdur, - dedi, - müəllim!..

Şairə Xanımana Əlibəyli uşaqlar üçün yazdığı əsərləri, otuzdan çox kitabı, ona yaxın pyesi ilə balacaların sevimlisinə çevrilmişdi. Vaxtı ilə onun "Dovşanın ad günü" və "Ay can" pyesləri Dövlət Mükafatlarına layiq görülmüşdü. Bir müddət əvvəl şairənin 90 illik yubileyi ilə əlaqədar "Dovşanın ad günü" pyesi 100-cü dəfə səhnədə nümayiş etdirildi.

Kiçikyaşlı oxucuların dostu olan Zahid Xəlil də uşaqlarımıza bir-birindən gözəl əsərlər ərməğan edib. Ötən illər şairin altı cildə ibarət seçilmiş əsərləri azyaşlı oxucuların ixtiyarına verilib.

Qeyd edirəm ki, hamısından bəhs etmək mümkün olmasa da, Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının çoxsaylı zəhmətkeş nümayəndələri və onların yüzlərlə gözəl əsərləri vardır. Bununla bərabər, dünya uşaq ədəbiyyatından nümunələrin dilimizə tərcümə olunmasının davam etdirilməsi zəruridir. Müstəqillik dövrümüzün azyaşlı oxucularına kitabların latın əlifbası ilə təqdim olunması zamanın tələbidir. Bu barədə ölkəmizin başçısı cənab İlham Əliyevin müvafiq sərəncamından sonra 100 cildlik "Dünya

uşaq ədəbiyyatı kitabxanası" seriyasından olan yeni nəşrlər ölkəmizdə kitabxana şəbəkə sisteminin latın əlifbalı ədəbiyyat fondunu xeyli zənginləşdirdi.

İndi dünyanın bütün balaca kitabsevərləri öz sevimli bayramına hazırlaşır. Məşhur Danimarka yazıçı və şairi, uşaq ədəbiyyatına böyük töhfələr bəxş edən Hans Kristian Andersenin doğum günü 1967-ci ildə Beynəlxalq Uşaq Kitabı Günü elan olunub. 2 aprel 1805-ci ildə Fyün adasının Odense şəhərində kasıb çəkməçi ailəsində doğulan Andersen ilk dəfə nağılları atasının söylədiyi "Min bir gecə" əhvalatlarından eşidib. Atasını itirdikdən sonra Andersen on bir yaşında əvvəlcə toxucu və dərzi yanında köməkçi, sonra isə tütün fabrikində işləyib. Uşaqlıqdan zəif, xəstəhal olmasına baxmayaraq, uzun və mənalı ömür sürüb. Dərin müşahidə qabiliyyəti olan balaca oğlan kiçik yaşlarından pyeslər yazıb. İyirmi yaşında Kopenhagen Universitetində təhsil almaq hüququ qazanıb. Onun ilk şeirləri 1826-cı ildə nəşr olunub. Şair əsl ədəbi fəaliyyətə 1829-cu ildə "Holmen kanalından Amager adasının Şərq burnuna qədər piyada səyahət" əsəri ilə başlayıb. Onun "İmprovizator", "Yalnız skripka çalan" poemalarında xalq içərisindən çıxmış istedadlı adamların acınacaqlı taleyi təsvir edilir. Şairin "Mulat" pyesi irqi bərabərsizlik əleyhinə yönəldilib. Lakin Andersen dünya ədəbiyyatında uşaqlar üçün yazdığı nağılları ilə şöhrət qazanıb. Onun "Uşaq nağılları", "Yeni nağıllar", "Rəvayətlər" kitabları nəşr edilib. Yüz yetmiş nağıl, iyirmiye qədər pyes, beş roman, xeyli oçerk və şeirlərin müəllifi olan Andersenə hələ sağlığında ikən özünə qoyulmuş abidəni görmək nəsim olub. Onun laylaları ilə uşaqları yatızdırıblar, tamaşaları teatrlarda uğurla nümayiş etdirilib. Amma hamı onu daha çox nağılçı kimi sevib. "Çirkin ördək bala-sı", "Bülbül", "Su perisi", "Çaxmaq daşı", "Noxud üstündə

yatmış şahzadə qız", "Düyməcik", "Kölgə", "Kralın təzə libası", "Qar kraliçası", "Vəhşi Qu quşları" daxil olan kitablar piştaxtaya qoyulan kimi satılıb.

Dünya uşaqlarının çox sevdiyi əsərlərdən biri rus yazıçısı Aleksey Nikolayeviç Tolstoyun "Qızıl açar və yaxud Buratinonun macəraları" adlı nağılıdır ki, bu nağılın motivləri əsasında 1975-ci ildə Belarusfilm kinostudiya-sında "Buratinonun macəraları" adlı ikiseriyalı musiqili film çəkilib. Filmə bu gün də dünyanın istər balaca, istərsə də böyük tamaşaçıları maraqla tamaşa edirlər.

Avstrid Liqre XX əsr İsveç uşaq ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsidir. Onun "Uzuncorab Peppi", "Myo, mənim myom" povestləri, "Balaca və damda yaşayan Karlson" trilogiyası balaca oxucuların sevimli əsərlərinə çevrilmişdir. Xanım Liqre 1965-ci ildə Moskvada olarkən kitabxanaların birində ona qeyri-adi hədiyyə - "Balaca və damda yaşayan Karlson"un oxumaqdan didik-didik olmuş nüsxəsi verilmişdi. Kitabın içinə yapışdırılmış qeydiyyat vərəqəsindən məlum olurdu ki, onu həmin vaxta qədər 1000-dən çox uşaq alıb oxumuşdu.

Karlson obrazı azərbaycanlı balaların da böyük marağına səbəb olmuşdu. Yazıçı Əzizə Əhmədova uşaq aləminə yeni töhfə bəxş etdi. Əsas qəhrəmanlarından biri Karlson olan "Damdabaca" romanından sonra "Damda yaşayan Karlsonla bacada yaşayan damdabacanın macəraları" adlı kitabı ilə həm balacaları, həm də böyükləri sevindirdi.

Bacalarımızın daimi sakini Damdabaca Karlsonu Bakıya dəvət edir. Roman isveçli qonağın Abşeronla tanışlığı ilə başlayır. Yazıçı bu yolla balaca oxucuları Bakının keçmiş, onun qədim memarlıq abidələri - Qız Qalası, İçərişəhərlə tanış edir. Damdabaca Karlsonu qarış-qarış Bakını gəzdirir, xalqımızın milli adət və ənənələrindən

bəhs edir. Ona atalar sözlərimizi, tapmacalarımızı, yanıltmacalarımızı öyrədir, əfsanələr, rəvayətlər danışır. İsveçli qonaq Azərbaycan toyunda iştirak edir. Zəngin Azərbaycan mətbəxinin dadlı təamlarından dadır. Gördükləri yeni, qərribə olan Karlsonla Damdabacanın başına neçə-neçə macəralar gəlir.

Burada bir qədər haşiyəyə çıxmaq istəyirəm. Çünki yazar Gülzar İbrahimovanın müasir ruhda böyüyən azəri balaları üçün mövzusu aktual olan nağılları yadıma düşür. Çoxsaylı nağılları içində Gülzar xanımın əfsanəvi qəhrəman, hökmdar xanım Tomiris, Məhəmməd Peyğəmbər, Naxçıvanın Əlincə qalası, Qəbələnin tarixi və füsunkar təbiəti, dünyanın yaxşı tanıdığı məşhur loğman Hippokrat, Odlar Yurdumuzda neftin kəşfi, Roma qoşunlarının Qobustana yürüşü, atəşpərəstlik, karfagenlərlə romalıların döyüşü haqqındakı nağılları təbii ki uşaqlar üçün xüsusilə yaddaqalandır.

Dünya uşaq ədəbiyyatının ən tanınmış və ən sevimli sənətkarlarından biri fransız şair və tənqidçisi, Fransa Akademiyasının üzvü Şarl Perrodur. Bütün dünyada əsl bədii-ədəbi nağıl janrının banisi - yaradıcısı Perro sayılır. Çünki o, həmin janrı demək olar ki, yenidən yaradaraq, uğrunda mübarizələr aparmalı olmuşdur. Şairin yaşadığı XVII -XVIII əsrlərdə Fransada sənətin hər sahəsində ciddi problemlər mövcud idi və mütərəqqi sənət uğrunda qızğın mübarizə gedirdi. Yaradıcılığı bir çox xalqların sənətkarlarına müsbət təsir edən Şarl Perroya qələbə və dünya şöhrəti qazandıran onun nağıl janrında yazdığı bədii əsərləri oldu. "Anam Qız Xatunum nağılları və ya keçmiş zamanlardan ibrətli əhvalat" kitabını Perro oğlu Darmannurun adı ilə nəşr etdirmişdi. O, xalqilik ənənələri ilə yaranan nağıl janrını dəyərli, tərbiyəvi, əxlaqi əsərlər yaratmaqla yazılı bədii ədəbiyyatın janrları sırasına daxil

etdi. Sonralar bu janr geniş yayılıb ümumdünya əhəmiyyəti qazandı. Şarl Perronun qeyd olunan kitabına onun "Qırmızı papaq", "Çəkməli pişik" və s. əsərləri də daxil edilmişdi.

Fransız yazıçısı, məşhur "Balaca şahzadə" romanının müəllifi Antuan dö Sent Ekzüperinin adı zəngin uşaq dünyasına yaxşı məlumdur. Yada salım ki, təyyarəçi Ekzüperinin "Gecə uçuşu" əsəri 1931-ci ildə filosof - yazıçıya Femina Mükafatı qazandırmışdı. Ədəbi aləmdə Ekzüperi qədər həyatı və yaradıcılığının bir-biri ilə sıx bağlı olduğu ikinci bir yazıçı tapmaq çətindir. Bəşəriyyət səmanın maraqlı sirlərini, təyyarəçilik peşəsinin romantikasını Ekzüperinin əsərləri ilə mənimsəmiş, səmadan Yer kürəsinə ilk dəfə fransız yazıçısının gözü ilə baxmış, planetimizin gözəlliyini, əzəmətini Ekzüperi ilə duymuşdur. Təyyarəçilərin danışmaları, raportlarında olan aydınlıq, lakonizm və yığcamlıq Ekzüperi yaradıcılığının, eləcə də "Gecə uçuşu"nun səciyyəvi cəhətlərindəndir.

Amerika romantizminin görkəmli nümayəndəsi Ceyms Fenimor Kuperin "Dəri corab" pentalogiyasına daxil olan "Sonuncu mogikan" romanında Amerikada ingilislərin və fransızların daha böyük ərazilər ələ keçirmək uğrunda mübarizəsi ilə yanaşı, yerli hindu qəbilələrinin ekzotik və mürəkkəb həyatı təsvir edilmişdir. Əsər müxtəlif dillərə, o cümlədən Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuşdur.

İngilis yazıçısı Robert Luis Stivenсон macəra ədəbiyyatının tanınmış nümayəndələrindən biri kimi sevilir. Onun "Dəfinələr adası" romanında tamahkarlıq, varlanmaq ehtirası pislənir, insana inam, yüksək mənəvi keyfiyyətlər təcəssüm olunur.

Dünya uşaq ədəbiyyatı içərisində özünəməxsus yeri olan "Ellada qəhrəmanları" adlı kitab bəşər xalqına zən-

gin bir irs bəxş etmiş ellinlərin-qədim yunanların mifologiya qəhrəmanları Yazon və Herakldan bəhs edir. Kitabda adı çəkilən arqonavtlar (gəmi və dəniz səyyahı mənasını verir) qədim yunan mifologiyasında əjdahanın qoruduğu qızılyunlu qoç dərisini gətirmək üçün Yasonun başçılığı ilə "Arqo" gəmisində Kolxidaya gedən qəhrəmanlardır. Cadugar qadın Medeyanın köməyi ilə arqonavtlar qızılyunlu qoç dərisini ələ keçirmiş və Yunanıstana gətirmişdilər. Kitabın birinci hissəsində qızıl yun dalınca Kolxidaya yollanan arqonavtlar və onların başçısı Yazondan danışılır. İkinci hissədə isə yunan miflərinin ən güclü qəhrəmanlarından olan Heraklin on iki qoçaqlığından bəhs edilir.

Tanınmış rus şairi Ivan Savviç Nikitinin şeirlərində uşaqlara qayğıkeş münasibət xüsusi yer tutur. Sonralar xəstə ikən yazdığı "Uşaqlıq xatirəti" adlı şeirində şair öz uşaqlıq illərini həsrətlə gözünün önündə canlandırır:

Nə yaxşıdır uşaqlığın halları,
Nə gözəldir uşaqlıq xəyalları!
Yada gəlir ağılamağım, şadlığım,
Bu dünyanın qəmindən azadlığım.

Şeirin digər misralarını oxuduqca, çöhrəmizə təbəssüm qonur:

Şirin-şirin nənəm nağıllar deyir,
Mənim yuxum qaçır, nənəm əsnəyir.

Şair haqlıdır. Doğrudan da uşaqlığın xəyalları yaxşıdır, pakdır, safdır, gözəldir, əvəzolunmazdır. O, ömür boyu insana sədaqətli dost, həmdəm olur. Uşaqlıq aləmi müqəddəs kainatdır. Gəlin hamımız bərabər bu kainatı sevek, əzizləyək və qoruyaq!

"Azad Azərbaycan" qəzeti,
1 aprel 2012-ci il

UŞAQLAR DÜNYANIN ƏN BÖYÜK SƏADƏTİDİR

"Uşaq kitabları tərbiyə üçün yazılır, tərbiyə isə böyük işdir: o, insanın taleyini həll edir".

V. Belinski
Rus yazıçısı,
filosofu və ədəbi tənqidçisi

"İnsanın başqaları üçün görə biləcək ən yaxşı iş öz ailəsində ləyaqətli uşaqlar tərbiyə etməkdir".

Çingiz Aytmatov
Qırğız yazıçısı və ictimai xadimi

İki xalqın görkəmli simalarının dəyərli fikirlərini iqtibas seçməyim təsadüfi deyil. Həqiqətən tərbiyə ailədə müqəddəs vəzifə olmaqla, həm də ciddi ümumxalq işidir, ictimai işdir, vətəndaşlıq borcudur. Tərbiyə işinin uşaqlıqdan, kiçik yaşlardan düzgün qurulmasının böyük əhəmiyyəti vardır.

Görkəmli İrlandiya yazıçısı, şairi və filosofu Oskar Uayld yazırdı ki, uşağa buyurmaq yox, öyrətmək, yol göstərmək; idarə etmək yox, istiqamət vermək; əmr etmək yox, məsləhət vermək; öyüd vermək yox, isbat, sübut etmək lazımdır. Uşaqlara qarşı mümkün qədər tələbkar olmaq, amma mümkün olduğu qədər də böyük hörmət qoymaq lazımdır. Tələb etməzdən əvvəl, öyrətmək lazımdır.

Görkəmli fars şairi Sədi Şirazi deyib: "Uşağa yalnız ana-ata olmaq kifayət deyildir, həm də ona yaxşı dost, əsl sırdaş olmaq lazımdır.

Rus yazıçısı Maksim Qorkinin tövsiyəsi idi: "Belə eləmə" az deyilməlidir. Göstərmək lazımdır: bax, belə elə".

Azərbaycanın maarifpərvər yazıçı və filosofu Mirzə Fətəli Axundzadə dönə-dönə bildirirdi ki, uşaqları tərbiyə edərkən onlara çubuq və sille vurmaq uşaqların əxlaqını pozur, təbiətini alçaldır, fitri cövhərini boğur, onların qorxaq və yalançı olmalarına səbəb olur.

Deməli, uşaqların tərbiyəsində ailənin və cəmiyyətin üzərinə böyük məsuliyyət düşür. Bu yolda ən güclü təsir qüvvələrindən biri ədəbiyyatdır. Xalqın sabahı, xoşbəxt gələcəyi naminə balalarımızın mükəmməl tərbiyə alıb böyüməsində həlledici amil kimi uşaq ədəbiyyatının rolu danılmazdır.

Məşhur alman yazıçısı Jella Lepmanın "Uşaqlara kitab verin, bununla onlara qanad vermiş olacaqsınız" fikirləri reallığı əks etdirir. Bu xanımın təşəbbüsü, YUNESCO-nun Beynəlxalq Uşaq və Gənclər Ədəbiyyatı Şurasının qərarı ilə 1967-ci ildən etibarən dünya şöhrətli nağılçı N.Andersenə hörmət və sevgi əlaməti olaraq, yazıçının doğum günü-2 aprel tarixi Beynəlxalq Uşaq Kitabı Günü elan edilib. Hər iki ildən bir həmin tarixdə uşaq yazarlarına və kitab qrafikası rəssamlarına Andersenin adını daşıyan beynəlxalq mükafat - Qızıl Medal təqdim olunur. Yalnız həyatda olan müəlliflərə verilən bu mükafatı "Balaca Nobel" adlandırırlar.

Mütəxəssislər deyirlər ki, insan yaddaşının təsirləri ən yaxşı qavrayan, ən həssas dövrü 5-12 yaşlardır. Bu dövrdə uşağın ətrafında hər şey gözəl və rəngarəng olmalıdır: geyimi də, eşitdiyi sözlər də, mahnılar da, divardakı bədii lövhələr də, ata-ananın, yaxud müxtəlif tərbiyəçilərin bir-birinə münasibəti də.

İlk dəfə körpə yaddaşına nəqş olunan bütün bu yeni təsirlər çox dərin izlər buraxır və əksəriyyəti ömürlük

hafizədə qalır. Yəqin buna görədir ki, uşaqlıqda eşitdiyimiz "Şəngülüm-şüngülüm", "Ala-bula boz keçi", "Gəl-gəl, a yaz günləri" yaddaşımızda həmişəlik yaşayır.

İstər ölkəmizdə, istər başqa məmləkətlərdə uşaq ədəbiyyatında təzə nümunələr üzə çıxdıqca, mənəvi sərvətimiz zənginləşdikcə, uşaqlarımızın yaddaş xəzinəsinə yeni-yeni qiymətli incilər daxil olur. Bu, çox sevindiricidir. Lakin etiraf edək ki, bu gün arxivlərimizdə də ötən dövrlərin yadigarı-balacalar üçün yazılmış zövq oxşayan gözəl poeziya nümunələri az deyil. Latin əlifbasına keçdikdən sonra dünyanın müxtəlif xalqlarına məxsus olan uşaq şeirlərinin heç də hamısı yeni əlifba ilə nəşr olunmayıb. Unudulmasın və balalarımız bu şeirlərdən faydalansın deyə, ən müxtəlif mənbələrdən onları tapıb, seçib Beynəlxalq Uşaq Ədəbiyyatı Günü münasibəti ilə bəzilərini bütöv, bəzilərini ixtisarla balaca şeirsevərlərimizə hədiyyə etmək arzusundayam.

Əvvəlcə uşaq ədəbiyyatı barədə məni düşündürən məsələlərdən söz açmaq istədim.

Balacalar üçün yazılan əsərlərə, uşaq poeziyasına dərinləndirən bələd olduqca, bir daha anlayıram ki, uşaq yazıçısı, yaxud şairi hər şeydən əvvəl tərbiyəçi və pedaqoq olmalıdır. Çünki onun üzərinə bədii, keyfiyyətə zəngin əsər yaratmaqla bərabər, eyni zamanda tərbiyə etmək, ləyaqətli, cəsur, Vətəninə və xalqını sevən sədaqətli, bir sözlə, əsl insan yetişdirmək vəzifəsi düşür. Götürək bu sadə və səmimi misraları Ukrayna şairi Platon Nikitoviç Voronkonun "Ən gözəl yer Vətəndir" şeirindən:

Durna-durna-dur-durna!
Çox gəzdi qur-qur durna.
Qanadını yordu o,
Ayağını qırdı o.

Soruşduq biz durnadan:
-Haradır ən gözəl yer?
Durna uçdu durmadan:
-Ən gözəl yer Vətəndir!

Görün bu bir neçə kəlmədə körpə şüurlara Vətənə məhəbbət, Vətənə bağlılıq necə həssas duyğular və təbii çalarlarla aşılır. İlk baxışdan adama elə gəlir ki, bunları yazmaq asandır. Amma elə deyil.

Uşaq ədəbiyyatının öz səciyyəsi, mürəkkəb xüsusiyyətləri vardır. İstər şeir olsun, istər nəsr nümunəsi, burada surətin reallıq və canlılığı, hadisələrin təbiilik və axarlılığı, təsvirin oynaqlıq və şirinliyi, mükəllimələrin yığcamlığı, nəinki sözlərin, səslərin belə qulağı oxşaması, durğu işarələrinin yerli-yerində işlənməsi əsas və başlıca şərtlərdəndir. Çünki uşaqlar bədii ədəbiyyatda şüarçılıq və yersiz haşiyələri sevmir, onlar yazıçıdan sübut və nəticə tələb etmirlər. Onlara surət, boya və səs lazımdır. Uşaqlar üçün yazılan əsərlərdə hər şeydən əvvəl əyləndirici, cəzbedici və sövqedici süjet xətti olmalıdır. V. Belinski demişdi ki, uşaq yazıçısı fitrətən bu qabiliyyətə malik olmalı, sonradan uşaq yazıçısı olmamalıdır. Bu da bir növ vergidir. Burada yalnız istedad deyil, xüsusi bir düha lazımdır. Bəli, uşaq yazıçısının yaranması üçün çox, olduqca çox şərtlər vardır: nəcib, sevən, rıqqətli, sakit, körpə qəlbi kimi saf bir ürək, yüksək məlumatlı bir ağıl, əşyalara aydın bir baxış, yalnız canlı təsəvvür deyil, həm də yaradıcı, şairanə bir xəyal, hər şeyi canlı, rəngarəng surətlər halında təsəvvür etməyə qabil bir xəyal lazımdır.

Aydındır ki, uşaqlara məhəbbət, uşaq yaşının tələb, xüsusiyyət və təfərrüatını dərinləndirmək də ən mühüm şərtlərdəndir. Uşaq yazıçısı sənətkarlığının bu "sirri" nə gəlincə, bu, yalnız uşaq ədəbiyyatında, hətta yalnız

ədəbiyyatda deyil, bütün sənətlərdə sənətkarın istedadı məsələsidir. Ümumiyyətlə, sənətkardan öz sənətinə təkcə istedad tələb olunursa, uşaq yazıçısından, uşaq rəsəsamından, uşaqlar üçün yazan şairdən, uşaq tərbiyəsi ilə məşğul olan hər bir şəxsdən əlavə olaraq, xüsusi pedoqoji istedad, tərbiyəçilik qabiliyyəti, eyni zamanda uşaqlara böyük qayğı və məhəbbət tələb olunur. Çünki uşaqların başa düşəcəyi kimi sadəcə yazmaq, fikirləri şux, bədii obrazlı ifadə etmək o qədər də asan iş deyil. Voronkonun "Bahar nəğməsi" nə diqqət yetirək:

- Bahar,
Bahar
ay Bahar!
- Oksana, gəldim, nə var?
- Tez qov dumanı, qaçsın,
Novruzgülülər açsın.
Gəlsin aprelin səsi,
Deyək "Bahar nəğməsi".
Bahar güldü ürəkdən:
-Balaca Oksana, al,
Bağışladım sənə mən
Günəşli, xoş günləri,
Meşədəki gülləri,
Bu "Bahar nəğməsinə"
Verdim sənə, Oksana,
Mənə də oxusana.

Zənnimcə, şərhə ehtiyac yoxdur.

İstedadlı uşaq yazıçısı, şairi həyata yaratdığı qəhrəmanın gözü ilə baxmağı bacarmalıdır. Bu bacarıq yazardan geniş müşahidə qabiliyyəti tələb edir. Bir sözlə, uşaq yazıçısı və şairi məhz "uşaq dilində" yazma bilməlidir.

Mütəxəssislərin dediyi kimi, bu uşaq dili isə bəzilərinin yanlış başa düşdükleri tək heç də "r" əvəzinə "y", "ş" əvəzinə "s", "k" əvəzinə "ç" hərfləri işlətməkdən, yeni uşaq tələffüzünü yamsılamaqdan ibarət deyil. Eyni zamanda uşaqlar üçün yazılan əsərlərdə sadəliyi dayazlıqla, dərinliyi səthiliklə, məzmunu sözçülüklə, təbiiliyi sadə təqlidçiliklə qarışdırmaq da olmaz. Uşaq ədəbiyyatının dili canlı, dolğun, dəqiq, düzgün, oynaq, məzəli olmalıdır. Ədəbiyyatın başlıca mövzusu müasir həyat məsələlərindən, inkişaf etmiş yeni cəmiyyətin gələcək vətəndaşına layiq xarakter tərbiyə etməkdir ki, bu cəhətdən ümumi ədəbiyyatla uşaq ədəbiyyatı arasında deyərdim ki, heç bir fərq yoxdur. Uşaq əsərlərində çox sadə və adi məsələlərdən: təmizkar, səliqəli, sədaqətli olmaq, zəifə kömək, ata-anaya, böyüyə hörmət etmək, sənət seçmək kimi gündəlik məsələlərdən danışılır ki, bunlar da müasir dünya uşaq ədəbiyyatının ən yaxşı nümunələri kimi sevilir. Yunan şairi Fotula Yannokopulunun "Ana uşağını çimdikləndə" şeirində olduğu kimi:

Ağ köpüklü sabunun,
Suyla dolu ləyənin,
Gözləyir, gəl, çim, oğlum,
Təmiz olsun bədəninin.

...Ağlayır şeytan oğlum
Canına su dəyəndə.
Amma çiməndən sonra
Çıxmaq bilmir ləyəndən.

Ləyən boşalır, dolur,
Bədəni təmiz olur.
...Ana, zərif əlinlə
Çimdir hər vaxt oğlunu.

Öz göyərçin balanı,
Körpə, şıltaq oğlunu.
Təmiz olsun bədənini
Təzə yağmış qar kimi,
Ağ olsun qular kimi.

Əbəs yerə deməyiblər ki, sənət həyatın dərsliyidir. İtalyan uşaq yazarı Canni Rodarinin "Hər sənətin ətri var" şeiri bu bərdə gözəl nümunədir. Şeirdə sənətlər haqqında balacalar məhz kiçik yaşlarından məlumatlandırılmaqla bərabər, onlarda sənətə qarşı maraq, zəhmətə qarşı həvəs duyğuları oyadılır:

Hər bir sənətin
Öz ətri olur.
Bişən bulkanın
Ətri yayılır.
Salsan yolunu
Emalatxanaya-
Taxta yonqarı
Xoş ətir yayar.
Rəngsazın üst-başı
Rəng ətirlidir.
Şüşəsalandan-
Təzə yaxıncın
Qoxusu gəlir.
Sürücüdən gəlir
Benzinin iyi.
Maşın yağdır
Fəhlə pencəyi
Təzə ləpənin
Getmir qoxusu
Şirniyyatçıdan.

Xələtli həkim
Qoxuyur hər vaxt
Şəfali dərman.
Şumlayan zaman
Kotanla yeri-
Gəlir kəndlidən
Torpağın ətri.
Dəniz ətrini,
Balıq iyini
Duya bilərsən
Balıqçıdan sən.
Heç bir şey ətri
Gəlməz işsizdən!
Tənbəl varlılar
Ətirlənsə də
Gündə o ki var-
Bunun xeyiri
Yoxdur bir kəsə,
Bilin, uşaqlar!

Öz milli dəyərlərinə, Ana dilinə, doğma xalqına bağlılığını başlıca meyar kimi önə çəkməklə, beynəlxalq mədəni ənənələri, yeni təfəkkürün formalaşması proseslərini də öyrənmək vacibdir. Çünki tərbiyə yalnız bir xalqa, bir millətə və bir nəsle xas olmayıb, bütün bəşəriyyətə aid olan ənənədir. Buna görə də biz tərbiyəvi anlayışlara, nəzəriyyələrə və ideyalara həm müxtəlif millətlərin, həm də Azərbaycan xalqının istər şifahi ədəbiyyatında - ulu babalarımızın idrakı və hikməti ilə yaranmış rəvayət, hekayət, nağıl, lətifə, atalar sözləri və zərbi-məsəllərdə, istərsə də kitabə və əlyazmalarda tez-tez rast gəlirik. Bütün bunlar öz yerində. Amma bir etiraf da yerinə düşür. Elə bir xalq yoxdur ki, onun yeni nəslinin tərbiyəsinə nağıl qə-

dər geniş yayılan ikinci uşaq ədəbiyyatı nümunəsi təsir göstərmiş olsun. Uşaqlar nağılları maraqla qarşılayır, həvəslə dinləyir, yaddaşlarına həkk edir, sevə-sevə bir-birlərinə danışirlər. Qərribə əhvalatların maraqlı dillə təsviri, haqqın nahaq üzərində qələbəsi, sehirli əşyaların möcüzələri, qorxulu qüvvələrin məhvi, yurda bağlılıq, saf məhəbbətin təntənəsi və c. balacaları əsrarəngiz bir aləmə qərq edir. Görkəmli rus pedaqoqu K.Uşinski yazırdı ki, mən xalq nağıllarını uşaqlar üçün yaradılan və yazılan hər hansı bir əsərdən qat-qat üstün tuturam.

Hələ məktəbli ikən qəzetdə oxuduğum maraqlı bir məqalə təbəssümlə yadıma düşür.

1910-cu ildə Lev Tolstoyun ölümündən sonra bir uşaq Qorkiyə belə bir məktub yazır:

"Əzizim Maksim Qorki, bütün rus yazıçıları ölüb getdilər. Bircə sən qalmısan. Mənə bircə dənə nağıl yaz, göndər".

Qorki bu kiçik məzəli məktuba belə bir cavab yazmışdı:

"Mənim əzizim İlyuşa! Düzdür, Tolstoy insandı - o, vəfat etdi, lakin dahi bir yazıçı kimi o, hələ ölməmişdir, o, həmişə bizimlədir. Bir neçə il keçəndən sonra sən böyüyüb boya-başa çatacaqsan, Tolstoyun gözəl əsərlərini özün oxumağa başlayacaqsan, mənim əziz balam, onda sən böyük sevincə hiss edəcəksən ki, Tolstoy ölməzdir, o, sənindir, onu oxuduqca həzz alırsan. Bir də Vladimir Korolenko adında gözəl bir yazıçı var. Atana de ki, o, sənə Korolenkonun "Qoca zəngçalan" adlı hekayəsini uca-dan oxusun. Məktubuna görə təşəkkür edirəm. Arzunu yerinə yetirib sənə bir nağıl yazıb göndərirəm".

Bu gün xalqlar və ölkələr arasında əlaqələrin möhkəmləndiyi, müəyyən fikir və münasibətlərin çox iti sürətlə yayıldığı bir vaxtda uşaqlarımızın dünyadakı yaşıdlarının

necə və hansı arzularla yaşamaları, hansı qayğılarla əhatə olunmaları ilə tanışlığımız zəruridir. Bu yazımda mövzu ilə əlaqədar uşaq poeziyasının dilini canlandırmaq istəyimin bir səbəbi də əvvəlki "Uşaqların gələcəyi aldıkları tərbiyədən asılıdır" ("Azad Azərbaycan" qəzeti, 1 aprel 2012-ci il) adlı məqələmdə dünya uşaq nəsr əsərlərindən artıq geniş bəhs etməyimdirdi.

Kitab bayramı münasibəti ilə dünyanın bütün uşaqlarını Azərbaycanın tanınmış şairi, nasiri, qabaqcıl maarif xadimi Mikayıl Rzaquluzadənin "Salam, uşaqlar!" ilə salamlayıram:

İstərdim gəzim, görüm, bu dünyada nələr var?
Bir görüm, yer üzündə neyləyirlər uşaqlar?
Bilim, nədir adları, günləri xoşmu barı?
İstərdim ki, bir bilim, kimdir bu uşaqlardan
qaranlıqdan qorxmayan?
Bir bilim ki, onlara dostlar əl uzadırmı?
Hamısı şirin-şirin,
rahat-rahat yatırmı?
Hərdən, gecə uzunluq qaçanda yuxuları,
Onları məhəbbətlə oxşayan varmı barı?..
Gəzərdim mən bu sayaq dünyanı diyar-diyar,
Deyərdim uşaqlara: "Salam, əziz uşaqlar!
Siz ey dərisi qara, ağ, qırmızı, ya sarı,-
Düzlərin, meşələrin, dağların uşaqları!
Ey Turin uşaqları, ey Berlin uşaqları!
Siz, ey xoşbəxt Moskva, şən Pekin uşaqları!
Siz, rəngarəng qitənin ey qəmgin uşaqları!..
Ey hərbin dəryazının önündə şux çiçəklər!
Nə rəngdə olur-olsun saçınız, nə fərqi var:
Salam,
əziz uşaqlar!.."

Alim Əliyar Qarabağlı qeyd edirdi ki, körpə uşaq olan hər evdən layla səsi gəlir. İlk nəzərdə laylalarda məqsəd-hələ bir yaşa çatmamış körpələrin həyatında mühüm yer tutan yuxunun rahatlığını təmin etməkdir. Mahnının gözəl ahəngi, pəsdən oxunması, Ana səsinin nəvazişli titrəyişi uşağa məstəddici təsir bağışlayır. Uşaq, məzmununu başa düşmədiyi sözlərin, səslərin ahəngindən, musiqisindən məst olur.

Laylalar əslində beşik nəğmələridir. Bir-iki yaşlı uşağın həyatı beşikdə, yaxud Ana qucağında keçir. Bir sıra xalqlarda, o cümlədən rus, ukrayna, belorus, komi, mordva, latış, litva və s. xalqlarda körpələrin yatırılması zamanı oxunan nəğmələr beşik mahnıları, bizdə isə nənələr (yəni körpə uşaqları yatırtmaq üçün asılan kiçik yatacaq) adlanır.

Kuba şairi Emilio Balyaqasın "Zənci laylası" mənə öz şirin laylalarımızı, yaxud nənələrimizi xatırladır:

Yat, mənim şeytan balam,
Yat, mənim zənci balam.
Ay mənim şəkər balam,
Gül balam, inci balam.
... Layla dedim yatasan,
İstəyinə çatasan.
Dərdi-qəmi qazıyıb
Yurdumuzdan atasan.
...Yat, gözümün işığı,
Yat, incitmə gəl məni.
Gözlərini yummasan,
Xortdan aparar səni.
...Yat, mənim oğul balam,
Qənd balam, noğul balam.
Taleyn göylərində
Ulduz tək doğul balam.

İstedadlı yunan şairi, sülh uğrunda alovlu mübariz, İkinci Dünya müharibəsi dövründə öz xalqının azadlıq və istiqlaliyyəti uğrunda döyüşən cəsur vətənpərvər Fotula Yannokopolunun uşaqlar üçün yazdığı "Xoruz" şeiri ilə bizim sevimli Abdulla Şaiqin yazdığı "Xoruz" şeiri arasında oxşarlıq, bir doğmalılıq hiss olunur:

Bala xoruz oyadır
Uşağımı səhərdən,
Nazik səslə oxuyur
Bu nəğməni çox erkən:

Oyan, balaca oğlum,
Oyan, qurbanın olum,
Saçılarda şəfəqlər,
Günəşə bax, hər səhər.

...Bax, göyərən çöllərə,
Aç yaxanı yellərə.
Mələşir qoyun, quzu,
Axıb gedir dağ çayı,
Yuyunmağa çağırır
Zümzüməylə o, bizi.
Oyan, balaca oğlum,
Oyan, qurbanın olum.

Erkən durub yuxudan
Gəzmişəm bağça-bağı,
İştaham var yeməyə
Həvəsim artıb yaman
Oxuyub oynamağa,
Nəğmə, şeir deməyə...

Fotula Yannokopolunun "Uşağını geyindirən Ananın mahnısı"nı oxuyanda, istər-istəməz adamın öz uşaqlığı

yadına-düşür. İstər qız olsun, istər oğlan, ürəyi övlad sevgisi ilə dolu olan hər bir Ana, balasına beləcə məhəbbətlə yanaşır:

Darayıram başını,
Dizim üstə oğlumun,
Quzu dərisi kimi
Qıvrımdır saçı onun.

Çilədim üstə ətir,
Ev də ətirlə doldu,
Tutdum dırnaqlarını-
Əlləri qəşəng oldu.

Geydirdim köynək, tuman
Kiçik şalvar ona mən
Qaranquş şəkilli bir
Döşlük asdım döşündən.

Bu da isti corabı,
Ağ çəkmə ayağında...
Geydirdim paltosunu,
Papağını bir anda.

Bu əlcəyi, bu şərfi...
Gedir bağçaya indi
Rəngli oyuncaqları
Kiçik səbətindədir.
O gedir addım atıb
Bağ içiylə tıppatıp.

Bəzən uşaqlar valideynlərinə və ya digər doğmalarına düşündürücü suallar verirlər. Uşağın kiçik təfəkkür

dünyasının maraqlı suallarından birini türk şairi Faruq Nafiz Camlıbel "Mələk" şeirində görək necə cavablandırıb:

Ana dünən Zeynəbə
"Mələk balam" deyirdi.
Eşidincə bu sözü
Qız belə sual verdi:
-Mələk balam nə demək?
Doğrusu, anlamadım.
Mələk qanadlı olar,
Hanı mənim qanadım?

Cavab verdi anası,
-Üç balam daha vardı,
Onlar qanadlanaraq
Əlimdən uçdu... qurtardı.

Üçü də yalnız qoydu-
Bu talesiz qadını
Barı sən uçma deyə-
Qopardım qanadını.

Uşaqlar!..Uşaqlar!..Təbiətin və həyatın canlı çiçəkləri olan uşaqlar!.. Siz necə də sevimli varlıqlarsınız! Türk şairi İbrahim Ələddin Gövsənin "Ana sevgisi"ndə uşaq zəkasının nuru qəlbləri də rəvnəqləndirir:

Bir ananın iki balası varmış,
Ən kiçiyi beş yaşında olarmış.
Bir gün ana sonbeşiyi sevrəkən
Uşaq dedi:

- Əziz Ana, səni mən
Nə qədər çox sevdiyimi bilməzsən!
Bəlkə məni sən o qədər sevməzsən.
-Niyə oğlum?
-Çünki balan ikidir:
Sənin könlün iki eşq ilə vurur,
Mənim yalnız bir sevgili Anam var!

Uşaqların tərbiyəsində nənələrin və babaların sevgisi və rolu az deyil. Onlar yaxşı bilirlər ki, uşaqları böyütməyin ən yaxşı yolu onları sevindirməkdir. Nəvələrinə ən ülvə, ən munis duyğular bəsləyən nənələr və babalar daim bu kiçik vətəndaşların yanında olmağa çalışırlar, isti nəfəsi ilə onları əyləndirməkdən, şənəndirməkdən zövq alırlar. Türk şairəsi Əminə Ərtəmin "Nəvələrim, xoş gəldiniz" şeirində nənə-nəvələr məhəbbəti zərif duyğularla təqdim olunub. Nənə nəvələrini xoş ovqatla salamlayıb deyir:

Biri Günay, biri Güntan,
Sizləri gözlədik hər an.
Yanağına güllər qonan-
Nəvələrim, xoş gəldiniz!

Bağ-bağçaya sevinc doldu,
Gözüm daha nurlu oldu!
Barım-bəhrəm necə boldu-
Nəvələrim, xoş gəldiniz!

Bu könlümün sızsız gülü!
Xoşbəxtliyin sərin yeli.
Ürəyimdə sevgi seli-
Nəvələrim, xoş gəldiniz!

Ömrü, günü bahar olun,
Uca duyğularla dolun!
Güclü olun, güclü qalın,
Nəvələrim, xoş gəldiniz!

İngilisdilli xalqların folklorunun birində "Uşaqlara məsləhət" verilir. Gəlin, öyrənək bu əhəmiyyətli məsləhət nədir elə?

Yaxın gəlin, uşaqlar,
Qulaq asın siz mənə.
Yaxşı demiş atalar,
Baxın onlar deyənə:

İşləyəndə işləyin,
Gəzməyin də vaxtı var.
Bu, xoşbəxtlik yoludur,
Gedir qoçaq adamlar.

İş yarımçıq görülsə,
Ürək açmaz, doğrusu.
Təmiz görülmüş işdən
Gələr çiçək qoxusu.

"Uşaqlara məsləhət" şeiri məzmunu və ahəngdarlığı ilə sanki sevimli şairimiz, Azərbaycanda doğulub boya-başa çatan, ədəbiyyatımıza sədaqətlə xidmət edən, hazırda Almaniya da yaşayıb Azərbaycan naminə yaradıcılıq dolu zəhmətini əsirgəməyən yəhudiəsilli Simax Şeydanın "Atalar deyib..." şeirinin poetik notlarına köklənib. Hər iki şeir balacaları zəhmətə, halallığa, işin dəyərini anlamağa sövq edən tərbiyəvi motivlərlə zəngindir. Bəzi misralarla tanış olaq:

...Ancaq düzgün başa düş,
Əziz dostum sən mənə.
Qoymaq olmaz tarlada
Yerdə qalan bir dəni.

Buğda vardır, dövlətdir,
Buğda həyatdır, həyat.
Vətən çörəkli olsa,
Basıla bilməz heç vaxt!

Onun üçün zəhmətdən
Gərək qalmasın heç kəs.
Atalar yaxşı deyib:
İşləməyən dişləməz.

Ana və müəllim həm balacalar, həm də böyüklər üçün son dərəcə əziz olan varlıqlardır. Bu varlıqlar ən böyük məhəbbətə, ən dərin sevgiyə layiqdirlər. Simax Şeydanın "Əlvan çiçək" şeirində Ana və müəllim obrazı bir insanın vücudunda cəmləşib. Bir insanın obrazında cəmləşən munis sevginin nuru körpə qəlbləri hərarətlə, günəş işığı tək isindirir. Müəllif balacalar eyni zamanda müəllim sənətinə bir daha böyük ehtiram hissləri aşılayır:

Müəllimlər günüdür,
Bu günü gözlər hamı.
Səhər tezdən durmuşam,
Təbrik edim Anamı.

Əvvəl-əvvəl yanaşıb
Öpdüm iki üzündən.
Bir dəstə çiçək verdim,
Sıxdım əlini şən-şən.

Neçə ildir məktəbdə
İşləyir o hörmətlə.
Sevir bütün uşaqlar
Anamı məhəbbətlə.

Zəhmətinin bəhrəsi
Ordeni də var onun.
Yaxasında gün kimi
Alışib yanır onun.

Balaca qardaşım da
Gəldi Ana deyərək.
Verdi ona sevinclə
Bir dəstə əlvan çiçək.

Ürək ağrısı, acı təəssüf hissləri ilə qeyd etməyə
borcluyam ki, elm və texnikanın ən yüksək səviyyədə
inkişaf etdiyi bir dövrdə mütərəqqi bəşəriyyət tərəfindən
müharibə fəlakətləri, insan qırğınlarının qarşısının alın-
masına hələki nail olunmayıb. Televiziya efirləri, infor-
masiya texnologiyaları vasitələrində məhv olunmuş, şi-
kəst edilmiş, al-qanına boyadılmış günahsız adamların,
uşaqların, dilsiz körpələrin dəhşətli görüntülərini, göz
yaşalarını seyr etmək, sözlə ifadə edilə bilməyəcək dərə-
cədə ağır və üzüntülüdür. Elə yapon şairi Akimi Sukimu-
qanın qələmə aldığı "Bir məktəblinin xahişi" də əslində
həmrəy olan dünyanın bütün uşaqlarının xahişidir:

Bütün dünyadakı ata-analar!
Dinləyin döyüntüsünü qəlbimizin.
Övladlarınız sizə əzizdirsə,
Atom sınaqlarına son qoyun,
Müharibə ocağı közərməsin.

Çox şeyi anlaya bilmir uşaqlar ancaq,
Dəhşətli xəbər çatır onlara.
Gah deyirlər filan yerdə,
Uşaqlar qaldı yetim, avara...
...Evlər bomboş.
Yuvalar bomboş...
Uşaqların üzü kədərli.
Gözlərində görünmür müjdəsi ilk baharın.
Ey bütün dünyadakı atalar-analar!
Qaytarın,
Uşaqların dinc, bəxtiyar yuxusunu
Onlara qaytarın!

M.Rzaquluzadə uşaq şeirinin dili ilə əslində yetkin
insanlığa üz tutaraq ciddi və bəşəriyyət üçün son dərəcə
vacib olan bir məsələni önə çəkir – "Qoruyun gələcəyi!":

Bir əlində gül-çiçək,
Bir əlində telli saz,-
Şəfəqli bir səhər tək
Ellərə gələndə yaz,-
Könül həvəsə gəlir,
Şən nəğmələr yüksəlir:

Nə şirindir yaşamaq,
Ölkəmiz nə qəşəngdir!
Nə şirindir yaşamaq,
Çöllər güldür-çiçəkdir!

...Uşaqlar bu dünyada
Əsl canlı çiçəkdir!
Uşaqlar bu dünyada
Sabahdır, gələcəkdir!

...Hər elin öz bağında
Açılsın çiçəkləri!
Hər eldə öz çağında
Açılsın çiçəkləri!..

Bəli, açılsın... Ancaq
Açılsın çiçəklər, -
Göydən yer üzərinə
Güllə, mərmi yağarsa?

Açılsın çiçəklər, -
Çaylardan su yerinə
İnsan qanı axarsa?
Çiçəklər açılsın, -
Ölən oğullar üçün
Analar yas saxlarsa?!

Çiçəklər açılsın, -
Cavan qızlar-oğlanlar
Yenə şikəst qalarsa?!
...Ey analar, atalar!
Qoruyun hər çiçəyi!
Gəlin verək əl-ələ,
Qoruyaq gələcəyi!..

Qoruyaq gələcəyi! Haqlı tövsiyədir. Millətlərin taleyi, bəşəriyyətin sabahı olan balaları qanlı qırğınlar, terrorlar, göz yaşlarından, qaranlıq gələcəkdən hamımız qorumalıyıq.

Uşaqlar dünyanın ən böyük səadətidir. Dünyanın ən böyük səadətini qorumaq üçün, yaşatmaq, ucaltmaq üçün hamımız səylə çalışmalıyıq. Hamımız işləməli, ya-

ratmalı, maarifləndirməliyik. Alim də, yazar da, tərbiyəçi də, sadə vətəndaş da.

Unutmaq olmaz ki, tərbiyə - böyük işdir. Uşağa uşaq ikən ədəb öyrətmək dəş üzərində naxış vurmaq kimidir. Bu, atalar sözüdür. Vaxtı ilə Lev Tolstoy deyirdi: "Mən indi nəyə qadirəmsə, hamısını uşaqlıqda qazanmışam. Görəsən o vaxt- elə qısa müddətdə bu qədər çox şey götür-düyümüz halda, ömrün sonrakı çağlarında onun yüzdə birini əldə edə bilirikmi? Təzə doğulan körpədən beş yaşlı uşağadək olduqca uzaq məsafədir. Beş yaşlı uşaqdan mənim hazırki yaşımadək isə çox yaxındır".

"Beş yaşlı uşağadək olduqca uzaq məsafə" də hamımız tələsməliyik. "Ondan sonrakı məsafə" isə doğrudan da yaxındır. Həm də çox yaxın...

"Azad Azərbaycan" qəzeti,
1 aprel 2015-ci il

**“POEZİYA HƏR ŞEYDƏN ƏVVƏL HƏYAT,
SONRA İSƏ İNCƏSƏNƏTDİR”**

21 mart - Beynəlxalq Poeziya Günüdür

Türkiyənin tanınmış mədəniyyət xadimi, şairi, dramaturqu, rejissoru və tərcüməçisi Tarik Günerselin ilk təşəbbüsü ilə Beynəlxalq Poeziya Günü'nün qeyd olunması təklifi istər sənət aləmində, istərsə də xalqlar arasında ehtiramla qarşılandı.

1999-cu ildə YUNESKO-nun 30-cu iclasında 21 mart Beynəlxalq Poeziya Günü elan olundu. Bu hadisə xalqımız üçün ikiqat bayrama çevrildi. Çünki ruhun musiqisi adlandırılan bəşəri poeziyanın ritmik notları ilə baharı, çiçəklənməyə hazırlaşan ecazkar təbiəti, saflıq və birlik rəmzi olan əziz Novruzunu salamlamaq doğrudan da əsl səadətdir. Səadətdir həm də ona görə ki, Odlar Yurdu, iqtisadi sərvəti ilə zəngin olan Anamız Azərbaycan həm də mənəvi sərvəti ilə məşhurdur və əsrlərdən bəri də məşhur olub. Xalqımız şeirliyə və mədəniyyətə misilsiz töhfələr, nadir söz ustaları, böyük sənətkarlar bəxş edib. Odur ki, Azərbaycanın ürəyi həm də şeirlə, poeziya ilə bərabər döyünüb. Müasir dövrümüzün ustalarından biri kimi hörmətlə yad olunan Məmməd Araz demişken:

Azərbaycan - mayası nur, qayəsi nur ki...
Hər daşından alov kimi ox ola bilər.
“Azərbaycan!” deyiləndə ayağa dur ki,
Füzulinin ürəyinə toxuna bilər...

Zaman ötdükcə, böyük Səməd Vurğunumuz da məmləkətimizi şeir, sənət ocağı kimi sevdirdi. Bu ocağın neçə-neçə unudulmaz söz sahiblərindən biri olan sevimli

Şəhriyar qəlbini, ruhunu şeirə, sözə, poeziyaya bağışlayıb dedi:

Şeir mədəniyyət, incəsənətdir,
İncə ruh, incə zövq, incə sənətdir.
O da musiqi tək qəlbin səsidir,
Həyatın ən böyük möcüzəsidir.

Həyatın ən böyük möcüzəsinə, şeirə rəsmi tərif versək, əlbəttə, deməliyik ki, şeir - mənsum söz sənətidir. Nərdən fərqli olaraq, fikrin vəznli, obrazlı, ritmik, qafiyəli ifadəsidir. Fransız yazıçısı Anatol Frans haqlı olaraq qeyd edib ki, şeirlə insan ruhu arasında qədim bir ünsiyyət var. Buna görə də insanın sevincli və kədərli anlarında şeir həmişə onunladır. Bu məqamlarda Livan yazıçısı və rəssamı Xəlil Cübranın sözləri yada düşür: “Şeir qanı axan yaranın və ya gülümsəyən dodaqların nəğməsidir”. Rus şairi, Nobel Mükafatı laureatı İosif Brodski səmimi şəkildə bildirib ki, poeziya ən yaxşı sözlərin ən yaxşı düzümü deyil, poeziya dilin adi mövcudluq formasıdır.

İslam dininin böyük yaradıcısı, müsəlman aləminin fəxri olan Məhəmməd Peyğəmbər hələ neçə əsr bundan qabaq daim insanlara tövsiyə edib ki, şeir əzbərləyin, çünki şeir dili düzəldir, danışığı, nitqi gözəlləşdirir.

Zaman-zaman dahilər “Poeziya sözlərin, ruhun musiqisidir. Poeziya həyatın çırağıdır” - deyər bu həyatı varlığa yüksək dəyər verib.

Dediyimiz kimi, Azərbaycan poeziyasının qüdrəti qədimlərdən şölələnir. Bu barədə mənbələrdə kifayət qədər sübutlar, dəlillər var. Yazımın məramı isə beynəlxalq poeziya bayramına töhfə olaraq Azərbaycan şairlərinin yaradıcılığında əks olunan müxtəlif ölkələrə, xalqlara, onların mübariz övladlarına, qərib torpaqlarda

uyuyan həmyerlilərimizin ruhuna olan hörməti, ehtiramı və məhəbbəti oxucularımla paylaşmaqdır.

Taleyin və zamanın diqtəsi ilə həyatımızın 200 ili qüdrətli rus xalqı ilə sıx bağlı olub. Mədəniyyətlərimiz bir-birindən faydalanıb. Neçə-neçə ədəbiyyat nümunələrimiz dillərimizə təcrümə olunub. Rus şeiri respublikamızda sevilə-sevilə oxunub, öyrənilib. Tanınmış rus şairi Aleksandr Sergeyeviç Puşkinin "Yevgeni Onegin" poemasını Azərbaycan dilinə təcrümə edən Səməd Vurğun, "Böyük şairin şərəfinə" adlı şeirində öz işindən zövq alıb, bu barədə qürurla söz açıb:

Axıtdım alnımın inci tərini,
Yanmadım ömrümün iki ilinə.
Rusiya şeirinin şah əsərini
Çevirdim Vaqifin şirin dilinə!

... Şairlər oylağı, ey əziz Vətən!
Söylə, tanışmıdır sənə Onegin?
Bilirəm, Puşkini çoxdan sevirsen...
Qızın da, oğlun da əzbərdən desin.
Bizdə şeir də var, sənət də vardır!
Şairə, sənətə hörmət də vardır!..

Sovet İttifaqı Qəhrəmanı, alman faşizminə qarşı mübarizədə misilsiz şücaətlər göstərmiş Azərbaycanın mərd oğlu Mehdi Hüseynzadə 1944-cü il noyabrın 16-da partizan birləşməsi qərargahının tapşırığı ilə faşistlərin böyük hərbi ləvazimat anbarını partladıb geri qayıdarkən faşist keşikçiləri ilə üz-üzə gəlir. Qəhrəman döyüşçü xeyli düşmən öldürür. Döyüş zamanı ağır yaralanır. İgid partizan çoxlu qan itirib həlak olur. "Mixaylo"nun ölümü Adriatik dənizinin bütün sahilinə yayılır. Çepovani kəndində (keç-

miş Yuqoslaviya Sosialist Respublikası ərazisində) dəfn olunan qəhrəmanın başdaşı üzərinə bu sözlər həkk olunub: "Rahat yat, Azərbaycan xalqının qəhrəman oğlu, əzizimiz Mehdi. Azadlıq naminə göstərdiyin ölməz rəşadət dostlarının qəlbində daim yaşayacaqdır".

Azərbaycanın həssas ürəkli şairi Nəbi Xəzri Çepovani kəndini, Mehdi "Haradasan Çepovani kəndi?" adlı şeirində həsrət və munis bir hisslərlə soraqlayır. Şair duyğularını böyük şeirin zərif sətirlərinə köçürür:

Mən sənin adını eşitdim erkən,
Xəyalsan, nağılsan, nəğməsən mənə.
Ey səni bir dəfə görmədiyim kənd,
Bilirsən nə qədər doğmasan mənə!

Keçdim yaxın eli, uzaq ölkəni,
Səni arzuladım Yer kürəsində.
Xəritə-xəritə gəzsəm də səni
Tapdım taleyimin xəritəsində.

... Ucaltdıq Bakıda bir tunc abidə,
Sanki Mehdi yenə döyüşə gedir.
O, sənin qoynunda yatan igidə,
Həm sənin özünə bir abidədir...

Nəbi Xəzrinin qəhrəmanlarından biri olan Rixard Zorge Bakıda, Sabunçu qəsəbəsində, neftçi-texnik Adolf Zorgenin ailəsində doğulub. Babası Albert Zorge Almaniya vətəndaşı idi. Rixard Zorge üç yaşı olanda valideynləri ilə bərabər Almaniya köçüb.

1924-cü ildə Sovet İttifaqına qayıdan Rixard Zorge, 1929-cu ildə sovet kəşfiyyat xidmətinin işinə cəlb edilir. Otuzuncu illərdə Almaniya və Yaponiyada işləyərkən bu

iki ölkənin Sovetlər İttifaqına qarşı hərbi əməliyyatlara hazırlaşmaları və hətta hücumların konkret vaxtları haqqında məlumatları sovet rəhbərliyinə çatdırır. 1941-ci ildə Rixard Zorge Yaponiyada həbs olunur. 1943-cü ildə haqqında ölüm hökmü verilən Zorge, 1944-cü ildə Yaponiyada edam olunur. Ölümündən iyirmi il sonra, 1964-cü ildə ona Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adı verilir.

Bakıda onun adını daşıyan küçə və park var, igidliyi haqqında bədii film çəkilib. Nəbi Xəzri qəhrəmanın məzarını ziyarət etdikdən sonra "Rixard Zorgenin qəbrinin önündə" adlı təsirli bir şeir yazıb. Həmin şeiri həyəcənsiz oxumaq mümkün deyil. Şair yazır:

Yatırsan yad torpaq qucağında sən,
Yaddır başın üstə asıman, Zorge.
Bakıdan gəlmişəm, eşidirmisən?
Sənin doğulduğun Bakıdan, Zorge.

Saf Vətən suyundan içib gəlmişəm,
Yolda neçə səhər, neçə də axşam!
Zorge küçəsindən keçib gəlmişəm,
Sənin öz küçəndən özünə salam!

...Nə yaxşı oldu ki, mən səni gördüm,
Diz çökdüm qəbrini öpməkdən ötrü.
Zorge məzarından torpaq götürdüm
Zorge küçəsinə səpməkdən ötrü...

Xalqımız və ölkəmiz öz milli dəyərləri, yurdseverliyi, qonaqpərvərliyi, dostla, qardaşa məhəbbəti ilə daim şöhrət qazanıb. Ellərdən-obalardan bizə qonaq gəlib duz-çörəklə qarşılanan cəfakəş simalar, yazıçılarımız kimi, şəirlərimizin də ruhunun ilham mənbəyinə çevrilib. Qələmlər

öz sözünü deyib. Nəbi Xəzrinin "Xoş gəldin, özbək qardaşım!" şeirindəki kimi:

Gəldi doğma qardaş doğma torpağa,
Yaşıldan biçildi dağların donu.
Mehriban dostlarım, sizi qucmağa
Anam Azərbaycan açdı qoynunu.

Səhərə calayıb nurlu səhəri,
Hər ürək çevrildi günəşə, gəldi.
Nəvai adlayıb yüzillikləri
Böyük Nizamiylə görüşə gəldi!

Çağladı ümmantək söz də, ilham da,
Ürəklər qovuşdu dost əllər kimi.
Vurğun da göründü, Qafur Qulam da
Qoşa addımlayan heykəllər kimi.

Şimal diyarı olan Finlandiyanın təbiəti öz gözəlliyi və özünəməxsus füsunkarlığı ilə insanı valeh edir. Yaşıl meşələr, sahələrə bölünmüş əkin yerləri, dərin göllərin güz-gü kimi parlayan səthi, iti axan astanalı və şalaləli çayları, dəniz sahillərinin mənzərəli görünüşü ölkə təbiətinin səciyyəvi əlamətidir. Təsədüfi deyil ki, Finlandiyanın "Min göllər ölkəsi" adlandırılır. Nəbi Xəzri "Göllər ölkəsi" şeirində dost diyarın təbii mənzərəsini yaratmaqla bərabər, fin xalqının mehribanlığından sehvə-sehvə bəhs edir:

Qədim Finlandiya... Uzaq bir diyar...
Güllü, çiçəklidir bağlar, bağçalar.
Açıqdır üzlər də ürəklər kimi,
Alışan yanaqlar çiçəklər kimi.
Deməyin bu yurda: göllər ölkəsi,
Söyləyin: mehriban ellər ölkəsi.

...Bizi qarşıladı dostlar çiçəklə,
Mehriban ürəklə, açıq ürəklə:
- Alın bu gülləri, - dedilər bizə, -
Əziz dostluğumuz gəlməsin gözə...
Deməyin bu yurda: göllər ölkəsi,
Söyləyin: çiçəklər, güllər ölkəsi.

Görkəmli şair olmaqla bərabər, Nəbi Xəzri Azərbaycanda Beynəlxalq Dostluq Cəmiyyətinin sədri kimi də xeyli yaxın-uzaq ölkələri ziyarət edib. Bu ölkələr və onların xalqları şairin yaddaşında dərin izlər qoyub. Həmin izlər söz sənətinin qiymətli sərvəti kimi poeziya tarixində daim şəfəq saçıır. Belə ki, Nəbi Xəzri "Əlvida, Yaponiya" şeirində sanki kövrək baxışlarını bu uzaq yurda dikib vidalaşır:

...Baxdım... gözlərimdə doğma bir ölkə...
Söz açdım Xəzərə sədaqətimdən.
Günəş okeandan qalxmırdı bəlkə,
Qalxırdı okean məhəbbətimdən.

Gedirəm, xoşbəxt ol, bu cahanda sən
Bir də görüşümüz görəndə haçandır?
Gündoğan ölkəsi çağırılsan da sən,
Mənimçün gündoğan Azərbaycandır!

Azərbaycanın şeir kainatının nümayəndələrindən biri olan Xalq Şairi Cabir Novruzun yaradıcılığı milyonların sevgi və məhəbbətini qazanıb. Müxtəlif mövzularla şeiriyyətə müraciət edən şair, "Şekspirin evində" adlı əsərini təəccüblü və heyranlıq duyğuları ilə ərsəyə gətirib.

Şair yazır ki, Şekspirin adı gələndə, bu korifey mədəniyyət xadiminin saraylarda yaşadığını düşünür-

düm. Evinin parlamentdən nəhəng, yurd-yuvasının varlı, zəngin olacağını zənn edirdim. Amma... Sən demə, bu söz dühası kiçik, sadə bir otaqda qələm çalib yaşayırmış. Cabir Novruz gördüklərini həm təəssüf, həm də kövrək hisslərlə qələmə alır:

Stretford şəhərində, onun doğma evindəyəm,
Dəstə-dəstə axır bura insanların gur axını.
Çox qərribə fikirlərin, xəyalların seyrindəyəm,
Heyrət ilə seyr edirəm onun kiçik otağını.

... Bir otaqda ömr eləyib oğlu ilə, qızı ilə,
Bir otağa yerləşdirib hamletləri, maqbetləri,
Baxıb göyə bu xırdaca pəncərənin gözü ilə,
Burda yazıb yer üzünə sığışmayan hikmətləri.

... Nə şan-şöhrət, nə təntənə, Şekspirin özü elə,
İngiltərə şöhrətinin rəmzi olub, ilki olub.
O, ikinci İngiltərə yaradıb öz sözü ilə,
O, ölkənin daxilində ikinci bir ölkə olub.

Deyirlər, həqiqi şair insanlığın müəllimidir. Doğrudan da belədir. İnsanlığın ən ülvə hissləri Anaya, Vətənə, Torpağa məhəbbətdən və sədaqətdən başlayır. Ana Vətənə, Ana Torpağa isə hərtərəfli bağlı olan insanı həyat daim ucaldıb. Elə Cabir Novruz kimi. "Qürbət bayatıları..." şeirində görün şair nə deyir:

... Qürbət üfüqləri doğulan kimi,
Həsret çalır səni bir ilan kimi...
Gözlərin Vətəni görmək istəyir,
Ayağın yad yerə toxunan kimi.

Gah qürbət görməyə məcbur olmuşam,
İtmişəm, batmışam, məchul olmuşam,
Vətən! Vətən! - deyə haray salmışam,
Leylini axtaran Məcnun olmuşam...

... Qürbətdə neyləyir ömür sürənlər,
Yad yeri özünə pənah bilənlər,
İki ayağından asılmalıdır
Vətəni qürbətə dəyişdirənlər...

Nelson Mandela Cənubi Afrika Respublikasının ilk qaradərili Prezidenti kimi tarixə düşüb. O, 1994-1999-cu illərdə ölkəsinə rəhbərlik edib. 1993-cü ildə Nobel Sülh Mükafatı laureatı adına layiq görülən Nelson Mandela, əvvəllər həyatın ağır sınaqlarına tuş gəlib. Belə ki, o apartheyd əleyhinə (apartheyd - CAR-da Afrikanın bantu xalqlarına və qeyri-avropalı, yaxud qarışıq mənşəli digər etnik qruplara qarşı qəddar ayrı-seçkilik siyasətinə əsaslanan irqi sequeqasiya prinsipidir. 1948-ci ildən rəsmi dövlət siyasəti kimi tətbiq edilib. Apartheyd siyasəti BMT Baş Məclisi sessiyalarının qərarlarında dəfələrlə pislənib) apardığı mübarizəyə görə 27 il həbsxanada yatıb. 11 fevral 1990-cı ildə onun azadlığa buraxılması prosesi canlı efirlə bütün dünyaya yayımlanıb. Həmin vaxtlar Moskvada Lefortovo zindanında yatan Azərbaycanın tanınmış şairi Xəlil Rza Ulutürk bu hadisədən sonsuz sevinc hissi yaşayaraq "Təbrik, Nelson Mandela!" şeirində yazıb:

Əziz Nelson Mandela - səngərdaşım, qardaşım.

Əli əlimə çatmaz arkadaşım, sirdaşım.

... Salam! Nelson Mandela! Gözün aydın, günaydın!

Yurdun kişi övladı yurda bir də qayıdır.

Bu gün "Viktor Ferster" barmaqlığı sökülür.

Coşqun təbrik gülləri dağ başına tökülür.

Ulutürkü oxuduqca, fransız şairi Pol Elüarın sözü yadıma düşür: "Poeziyanın məqsədi faydalı həqiqətdir". Daxili aləmində daim azadlıq, müstəqillik ruhu yaşadan Xəlil Rzanın Lefortovoda yazdığı şeirlər içində faydalı həqiqətə xidmət edən "Vyetnam"-ın öz yeri var. Onun bu əsərini oxuyanda, Vyetnam xalqının vətənpərvər oğlu Xo Şi Minin mübarizə dolu həyat yolu gözlərimiz önündə bir daha canlanır. Qeyd edirəm ki, Vyetnamda milli-azadlıq hərəkatının əvəzsiz xadimi olan Xo Şi Min fəhlə və milli-azadlıq hərəkatına dair bir sıra əsərlərin müəllifi kimi də nüfuz qazanmışdı. O, 1946-1955-ci illərdə Vyetnamın həm Prezidenti, həm də eyni zamanda Baş naziri olub. Ümumdünya Sülh Şurası Xo Şi Min mükafatı təsis edib. Onun anadan olduğu 19 may günü istiqlaliyyət və azadlıq uğrunda Beynəlxalq Mübarizə Günü elan olunub. Xəlil Rza bu barədə görək nə yazır:

Qollarımla ölçmüşəm, yaxud ekvator ilə
Vyetnam dəyanətini, Vyetnam mədəniyyətini.
Milyon-milyon dalğa tək qoy çırpılım sahilə
Öpüm, qucum, oxşayım sal qaya qüdrətini.
Vyetnam dəyanətini, Vyetnam mətanətini.
Orda Hanoy şəhəri, heykəlləşən Xo Şi Min,
Xo Şi Min ordusunun sırası əsgəriyəm.
Sağ qalan beş-on nəfər, ölən, qırılan min-min,
Min dəfə güllələndim, mən hələ də diriyəm,
Xo Şi Min ordusunun sırası əsgəriyəm.

Artıq səhifə bitməkdədir. Bir məqalədə isə dünya poeziyasının inciləri sayılan, ən gözəl, ən zərif, ən ibrətamiz nümunələrini ərsəyə gətirib yaşadan Azərbaycan poeziyasından, onun bütün söz, sənət korifeylərindən bəhs etmək mümkün deyil. Poeziyamız yenə ucalmaqda,

inkişafdadır. Onun yeni istedadlı nəslə yetişməkdədir. Uğur olsun!

Mənsə Azərbaycan şeirini dərin məhəbbətlə sevən bir vətəndaş kimi bu yazımda nəsə deməyi bacardımsa, yenə poeziyamıza borcluyam. Poeziyamıza minnətdaram. Çünki rus yazarı V. Belinski demişkən: "Poeziya hər şeydən əvvəl həyat, sonra isə incəsənətdir".

"Azad Azərbaycan" qəzeti,
16 mart 2012-ci il

AZADLIQ CARÇISI

Atatürkün anası!

Adi bir insan, bir ana

Zaman ötdükcə də

Minnətdar olur hər kəs ona;

Böyük bir millətə bir gün

Ata doğmuş o ana!

Bəxtiyar Vahabzadə

Vaxtilə dünyada qüdrətli bir dövlət kimi tanınmış Osmanlı İmperiyası XIX əsrin axırlarında yarım-müstəmləkə vəziyyətinə düşmüşdü. Üstəlik, XX əsrin əvvəllərində ölkənin ictimai-siyasi həyatında yaranmış gərgin vəziyyət imperiyanı müstəmləkəyə doğru sürükləyirdi. Zaman keçdikcə, siyasi və iqtisadi həyatda özünü göstərən böhran və tənəzzül bütün sahələrə sirayət edirdi.

Hələ Birinci Dünya müharibəsinin başlanması ərəfəsində imperialist dövlətlər Sultan Türkiyəsinə öz aralarında bölüşdürmək barədə danışıqlara başlamışdılar. Onların 1915-1917-ci illərdə bir-biri ilə bağladıkları sazişlər imperiyanın demək olar ki, bütün torpaqlarının əlindən alınmasını və öz aralarında bölüşdürülməsini nəzərdə tuturdu: Şərqi vilayətləri Rusiyaya keçməli idi, Suriya və ətrafı Fransaya verilməli, Mesopotamiya, habelə İzmir - Aydın dəmir yollarının keçdiyi əraziyə ingilislər göz dikmişdilər, Anadolu isə almanlar üçün nəzərdə tutulmuşdu.

Sultan Türkiyəsinin taleyini 1920-ci il avqustun 10-da İstanbul hökumətinin imzaladığı Sevr müqaviləsi həll etdi. Həmin müqavilənin şərtlərinə görə Sultan Türkiyəsi öz ordusunu buraxmalı, hərbi donanmasını ləğv etməli idi. Türkiyə özünün Suriya, Fələstin, Ərəbistan yarım-

adası, Transiordaniya və Mesopotamiyadakı torpaqlarından məhrum olmuş, Şərqi Frasiyadakı ərazisinin əksəriyyətini itirmiş, İzmir isə əslində Yunanıstana verilmişdi. Ermənistanı müstəqillik verilməsi və onun ərazisinin Ərzurum, Van, Trapezund və Bitlis rayonlarına qədər genişləndirilməsi müqavilədə ayrıca maddə kimi nəzərdə tutulmuşdu. Kürdüstan hökuməti yaradılacağı da müqavilədə qeyd edilirdi. Müqavilənin şərtlərinə görə, Türkiyəyə yalnız Mərkəzi Anadolu yaylası qalmalı idi.

O dövrü sonralar Atatürk belə qiymətləndirirdi: "Osmanlı məmləkətləri tamamilə parçalanmışdı. Ortada bir ovuc türkün yaşadığı ata yurdu qalmışdı. Son məqsəd bunun da bölüşdürülməsini həyata keçirməkdən ibarət idi. Osmanlı dövləti, onun istiqlalı, padşah və xəlifə, hökumət – bunların hamısı öz məzmununu itirmiş ifadələrdən ibarət idi".

Bir əsrdən də az bir dövrdə Türkiyədə özünü göstərmiş bütün bu ciddi siyasi-iqtisadi dəyişikliklər üçün türk xalqı özünün böyük oğlu Mustafa Kamala minnətdardır. "Ya istiqlal, ya ölüm!" şüarını irəli atmış Mustafa Kamal, ilk baxışda mümkün olmayan bir şəraitdə xalqı antiimperialist müharibəyə çağırdı. Və tarixdə öz layiqli yerini tutmuş olan milli - azadlıq hərəkatına başçılıq etdi.

Mustafa Kamal Atatürk 1881-ci ildə Yunanıstanda iri liman şəhəri olan Salonikidə anadan olmuşdu. Atası Əli Rza əfəndi, anası Zibəyde xanım idi.

1886-cı ildə Mustafa Kamal ibtidai təhsilə başlamışdı. O, bir az əvvəl məhəllə məktəbinə getmiş, sonra çağdaş təhsil verən Şəmsi əfəndinin məktəbinə keçərək, ibtidai təhsilini burada bitirmişdi. 1893-cü ildə Atatürk Salonikidə hərbi Rüştiyyəyə daxil olmuşdu. O, qısa bir müddətdə Saloniki Mülkiyyə Rüştiyyəsində təhsil almış, sonra Hərbi Rüştiyyəyə daxil olmuş və 1896-cı ildə bu

məktəbi bitirmişdi. Məktəbdə təhsil alan vaxt riyaziyyat müəllimi Mustafa əfəndi gənc tələbəsi Mustafanın geniş təfəkkür və zəkasına görə onun adının sonuna "Kamal" ismini əlavə etmişdi.

1896-cı ildə Atatürk Monastır Hərbi İdadəsinə daxil olub, 1899-cu ildə həmin idadəni bitirmişdi. İstanbulda hərbi məktəbin piyada sinfinə yazılmışdı. 1902-ci ildə texmen (leytenant) rütbəsi ilə hərbi məktəbi bitirib və təhsilini Hərbi Akademiyada davam etdirmişdi. 1903-cü ildə ona üstəgmen (baş leytenant) rütbəsi verilmişdi. 1905-ci ildə Atatürk Qərargah Yüzbaşısı rütbəsi ilə Hərbi Akademiyanı bitirib, həmin il Ştab təcrübəsi üçün Şamda 5-ci orduya göndərilmişdi. 1907-ci ildə Atatürk kolağası (baş yüzbaşı) rütbəsinə layiq görülmüşdü.

1908-ci ildə İstanbulda İkinci Konstitusiyaya elan edildi və buna qarşı atıcı batalyonların qiyamı ilə böyük üsyan başladı. (31 mart qiyamı) Atatürk əməliyyat ordusu ilə İstanbulla gəlib üsyanı yatırdı.

1911-ci ildə italyanlar Liviyada Osmanlı dövlətinə müharibə elan edib hücumə keçdilər. Atatürk könüllü olaraq jurnalist Mustafa Şərifin adına yazılan vəsiqə ilə Liviyaya gedib Tripolidə italyan işğalçılarına qarşı səhra döyüşlərində iştirak etdi. Həmin il Mustafa Kamal minbaşı (mayor) rütbəsində uğur qazandı. 1912-ci ildə indiki Çernoqoriya Respublikası (Yugoslaviya Federasiyasına daxildir) müharibə elan etdi və Balkan müharibəsi başladı. Mustafa Kamal Liviyadan İstanbulla hərəkət etdi. 1914-cü ildə Atatürkə yarıbaylıq (podpolkovnik) rütbəsi verildi. Həmin ildə Almanıyanın Rusiyaya müharibə elan etməsi ilə Birinci Dünya müharibəsi başladı və Osmanlı dövləti müharibəyə qoşuldu. Atatürk Təkirdağa gəlib 19-cu Diviziyanı yaratdı və Çanakkala boğazını keçməyə çalışan ingilis donanmasını ağır itkilərə məruz qoyub məğlub etdi.

1915-ci ildə ona aybaylıq (polkovnik) rütbəsi və hərbi medal verildi. Mustafa Kamal general Limon fon Sander-sin əmri ilə Anafartalar Qrupu komandirliyinə təyin edildi.

İngilislər yenidən qoşun çıxarmağa başladı. Atatürkün komandanlığı altında olan qüvvələr Conkbayırıda ingilislərə qarşı hücum keçdi və düşmənin irəliləyişinin qarşısı alındı. Bu döyüşlər zamanı Atatürkün ürəyinə tuşlanmış bir güllə döş cibindəki saata dəyib geri qayıtdı və Mustafa Kamal aşkar ölümdən xilas oldu. 1916-cı ildə Atatürkə Mirliva (general-mayor) rütbəsi verildi.

1920-ci ilin aprelin 23-də Ankarada Türkiyə Böyük Millət Məclisi yaradıldı və Atatürk Məclisin sədri seçildi. Mustafa Kamal Türkiyə Böyük Millət Məclisinin sədri seçilməsi ilə əlaqədar etdiyi təşəkkür nitqində dedi: "...İstər hərbi, istərsə siyasi həyatım boyu etdiyim mübarizələrimdə həmişə rəhbər tutduğum şüar milli iradəyə əsaslanaraq, millətin və Vətənin möhtac olduğu məqsədlərə doğru yürümək olmuşdur".

1921-ci il avqustun 5-də Atatürkə böyük səlahiyyətlər və Baş komandanlıq vəzifəsi verildi. Avqustun 23-də Yunan ordusunun hücumu ilə Sakarya meydan müharibəsi başlandı. Müharibə 22 gün davam etdi. Atatürkün əmrində deyilirdi: "Müdafiə xətti yoxdur, səthi müdafiə vardır. O səth bütün Vətəndir. Vətənin hər qarış torpağı vətəndaşın qanı ilə islanmasa, tərk olunmaz". Sentyabrın 13-də Sakarya meydan müharibəsi düşmənin darmadağın edilməsi ilə nəticələndi. Atatürkə Böyük Millət Məclisinin qəbul etdiyi qanunla müşir (marşal) rütbəsi və "Qazi" adı verildi. Həmin il Türkiyə Böyük Millət Məclisi hökuməti ilə Qafqaz respublikaları (Azərbaycan, Gürcüstan, Ermənistan) arasında "Qars müqaviləsi" imzalandı.

Qurtuluş savaşında oğluna böyük dəstək olan Mustafa Kamalın anası Zibeydə xanım övladına marşal rütbəsi və Qazi adı verilməsi münasibətilə göndərdiyi teleqramda yazırdı: "Millətin haqqımızdakı bu sevgi və etimadı benim kadar kimsə duyğulandırmaz. Kız kardeşinlə beraber alnından öperek və bağrımıza basarak seni tebrik ederiz".

Atatürkün anasına göndərdiyi cavab teleqramı da çox sadə və dəyərli idi: "Benim için dünyevi mükafatların en yükseyi olan tebrikinizlə məsud oldum". (29 iyul 1921-ci il)

1923-cü il iyulun 24-də Lozanna müqaviləsi imzalandı. Atatürk bu barədə demişdir: "Lozanna sülh müqaviləsinin qəbul etdiyi əsasları digər sülh müqavilələri ilə müqayisə etməyə ehtiyac görmürəm. Bu müqavilə türk milləti əleyhinə əsrlərdən bəri hazırlanmış və Sevr müqaviləsi ilə həyata keçirildiyi zənn edilən böyük bir sui-qəsdin aradan qaldırılmasını ifadə edən bir vəsiqədir. Osmanlı dövrünə aid tarixdə örnəyi olmayan bir siyasi zəfər əsəridir".

1923-cü il oktyabrın 29-da Türkiyə Respublika elan olundu və Atatürk ölkənin Prezidenti seçildi. Atatürkə Türkiyə Böyük Millət Məclisinin qərarı ilə yaşıl-qırmızı haşiyəli İstiqlal Medalı təqdim edildi.

Bu xəbərdən sonra övladının böyüklüyü qarşısında ona bir daha ehtiramını bildirmək ehtiyacını duyan Zibeydə xanım oğlunun əlini öpmək üçün Çankayaya gəlir. Atatürk anasını sayğı ilə qarşılayaraq onun əlini öpür.

Xeyli söhbətdən sonra Zibeydə xanım ayrılarkən oğlunun əlini öpmək istəyəndə, Atatürk: "Nə yapıyorsun, anne?! - deyib, həyəcanla əlini çəkməyə çalışır. Bu zaman Zibeydə xanım oğluna deyir: "Ben senin annenem. Əlimi öpməklə bana karşı övlətlilik edebini göstərirsin. Feqet, sen Vatanı, ulusu felaketden qurtaran bir komandan

və devlet başçısıdır. Ben de ulusun bir nümayəndəsiyəm. Onun üçün elini öpə bilirəm".

1926-cı il iyunun 14-də İzmirdə Atatürkə hazırlanan sui-qəsdin üstü açıldı. Bu barədə o, Anadolu Agentliyinə verdiyi müsahibədə bildirirdi: "... Alçaq təşəbbüsün mənim şəxsimdən daha çox müqəddəs respublikamıza və onun istinad etdiyi yüksək prinsiplərimizə yönəldilmiş olduğuna heç bir şübhə yoxdur... Mənim miskin vücudum, əlbəttə, bir gün torpaq olacaqdır. Fəqət, Türkiyə Respublikası daim yaşayacaqdır".

Mustafa Kamal Atatürk 1938-ci il noyabrın 10-da Dolmabağça Sarayında saat 9.05-də vəfat etdi. Atatürkün Türkiyə bayrağına sarınmış cənazəsi 1938-ci il noyabrın 16-da Sarayın böyük təntənə salonunda kəfəyə qoyularaq millətin ziyarətinə çıxarıldı. Noyabrın 21-də cənazə Etnoqrafiya Muzeyinə gətirildi və hazırlanan mərmər məzarə yerləşdirildi. 1953-cü il noyabrın 10-da böyük bir hüznə Anıtgəbirdə Atatürkün vücudu Vətən torpaqlarına təslim edildi.

Atatürkün 77 il öncə söylədiyi bu sözlər əbədi olaraq tarixin səhifələrinə yazılmışdır: "Mən Qərb millətlərini, bütün dünyanın millətlərini tanıyıram. Fransızları tanıyıram, almanları, rusları və bütün dünyanın millətlərini şəxsən tanıyıram. Və bu tanışlığım da döyüş meydanlarında olmuşdur, atəş altında olmuşdur, ölüm qarşısında olmuşdur. Sizi əmin edirəm ki, bizim millətimizin mənəvi qüvvəsi bütün millətlərin mənəvi qüvvəsindən üstündür".

"Azərbaycan" qəzeti,
29 oktyabr 1997-ci il.

P.S. Bir neçə il əvvəl Ankarada, Anıtgəbirdə "Azərbaycanın kədəri bizim kəderimiz, sevinci bizim sevincimizdir" - deyən böyük Mustafa Kamal Atatürkün məzarını ehtiramla ziyarət etdim. Mustafa Kamalın məzarının dairəvi çevrəsinə Türkiyənin 81 vilayətindən gətirilib dəmir qablarda düzülmüş torpaqlar gördüm. İki qabda qardaş yurdlardan gələn torpaq vardı: Biri Quzey Kibrisdən, o biri – Azərbaycandan. Kövrəldim. Gözlərimdən yaş axsa da, təbəssümlə qürurlandım: Atatürk həm də Azərbaycan torpağında uyuyurdu...

QARDAŞ XALQIN CÜMHURİYYƏT BAYRAMI

29 oktyabr - Türkiyə Respublikasının
yaranması günüdür.

"...Türkiyənin yeni və modern bir dövlətə ehtiyacı var. Bu məmləkət yuxarıdan aşağıya dəyişdirilməlidir. Ordu biliksiz, ləyaqətsiz və şərəfsiz zabitlərdən təmizlənməlidir. Köhnə qanunlar ləğv edilməlidir. Fəş atılmalı, qadın qəfəsdən çıxarılmalı, onlara azadlıq verilməlidir. Bir kişi bir qadından artıq başqasıyla evlənməməlidir! Kişilər və qadınlar eyni hüquqlara sahib olmalı, avropalılar kimi yaşamaladırlar.

Demokratik bir cəmiyyətdə Türkiyənin bütün sosial məsələlərini həll etmək olar. Allah qismət edərsə, günün birində Türkiyənin idarə olunmasında rolum olarsa, bilirəm edəcəyim yenilikləri..."

Mustafa Kamal Atatürk

1923-cü ildən bəri bu əzəmətli tarixi günü qardaş Türkiyə Cümhuriyyəti özünün qürur mənbəyi olan milli bayramı kimi geniş qeyd edir. Türk dünyasının digər ölkələrində olduğu kimi, Azərbaycan xalqı da bu bayram günündə öz sevincini qardaş Türkiyə ilə, dini bir, dili bir, qanı bir olan türk xalqı ilə bölüşür.

Tarix və zaman sübut edir ki, müstəqillik yolu çətin və məsuliyyətli, ağır və əzablı, böyük siyasi fırtınalardan keçən, lakin çox şərəfli və müqəddəs bir yoldur. Bu mübarizə yolunu keçən hər bir xalq daha da möhkəmlənir, mətinləşir və bəşəriyyət tarixində öz layiqli yerini tutur. Və yurdunun, torpağının, ölkəsinin müstəqilliyi naminə bu xalqın içərisində yetişən fədakar insanların böyük xid-

mətləri heç bir zaman unudulmur, onların arzu və amalları, məqsəd və ideyaları əsrlər boyu nəsillərin, tarixin zəngin yaddaşında yaşayır. Belə tarixi şəxsiyyətlərdən biri və xalqının baş tacı olan Mustafa Kamal Atatürk xüsusi qeyd etmək istəyirəm.

Tarix boyu bir çox dövlət və imperiyalar quran türklər, sonuncu dəfə dünyanın ən böyük və ən uzunömürlü imperiyasını yaratmışlar. Bu dövlət 600 ildən çox yaşamış. Birinci Dünya müharibəsində məğlubiyyətə uğramışdı. Bundan sonra Türkiyənin həyatında olduqca çətin dövr yaranmışdı. Çünki 1918-ci ilin 30 oktyabrında imzalanan Mudros sülh müqaviləsinin şərtlərinə görə, Anadolu torpaqları yadellilər tərəfindən işğal olunmağa başlanmışdı.

Xalqın xarici işğalçılara qarşı müqavimət hərəkətini təşkil etmək üçün 1919-cu il mayın 12-də 19 nəfərlik bir dəstə ilə Qara dənizdəki Samsun limanına gələn Mustafa Kamal Atatürk, ölkənin o vaxtkı vəziyyətini belə təsvir edirdi: "Osmanlı İmperiyasının daxil olduğu dövlətlər qruplaşması müharibədə məğlub olub. Orduda aləm birbirinə qarışıb. Bizim üçün əlverişsiz şərtlərlə sülh bağlanıb. Uzun illər müharibədən üzülmüş ölkədə yoxsulluq hökm sürür... Antanta ölkələri barışığa gəlmək fikrində deyillər. Onlar müxtəlif bəhanələrlə hərbi dəniz və piyada qüvvələrini İstanbula cəlb edirlər. Fransızlar Adana vilayətini, ingilislər Urfanı, Maraşı işğal ediblər. Konyada İtaliya qoşunları yerləşdirilib..."

Göründüyü kimi, işğalçılar Türkiyəni tamamilə bölüşdürməyə hazırlaşmışdılar. Türklərin əlində yalnız Anadolu yarımadasının mərkəzindəki beş-altı vilayət qalmışdı.

Türkiyənin fəlakət günü gəlib çatmışdı. Marşal və generallar bütün ümidlərini itirmişdilər. Çoxları təslim olmağı üstün tuturdular.

Hər şeyini itirmiş ölkədə tək bir Kişi düşmənlərə qələbə çalacağına inanırdı. Bu, Çanaqqala müharibəsinin böyük komandanı Mustafa Kamal idi. Həmin vaxt komandan mü sahibə aparan jurnalistə bildirmişdi:

"Müttəfiqlər indi qələbə sevinci içindədir. Qazandıqlarını bölüşmək üçün çəkişirlər. Onların bu zəif damarından istifadə edib Anadoluya keçilərsə, azadlıq döyüşünə girilərsə, müttəfiqlər əsla müdaxilə edəmməz, sadəcə olaraq seyrçi kimi qalarlar".

Mustafa Kamal Paşanın müstəqillik uğrunda öz mübarizə planı var idi. O, özünün əvvəllər üzv olduğu "Gənc Türklər" təşkilatının proqramından fərqli olaraq, silahlı üsyan yolu ilə hakimiyyəti ələ keçirməyə çalışmırdı. Başa düşürdü ki, müstəqillik uğrunda mübarizə nə qədər mütəşəkkil olsa belə, onu tək partiya üzvləri ilə deyil, məhz xalq ilə bərabər aparmaq lazımdır.

Mustafa Kamal Paşa əmin idi ki, milli inqilab demokratik prinsiplərə əsaslansa, qalib gələ bilər və hər şeydən əvvəl bu mübarizə üçün siyasi zəmin yaradılmalıdır. Buna görə də Türkiyədə müstəqillik uğrunda mübarizə hərbi xarakter alanadək öncə siyasi sahədə aparılırdı. Mustafa Kamalın bütün ideya və amalları geniş kütlənin istəyi ilə eyni olub üst-üstə düşdüyündən, böyük Türkiyə xalqı onun arxasında durdu, millət dalınca getdi. Atatürk tarixdə heç bir komandan və dövlət adamının qarşılaşmadığı gücün üzərində qələbə çaldı. Qızgın döyüşlərə sinə gərdi. Türkiyənin yeni mədəni tarixi bu qüdrətli insanla başladı.

Mustafa Kamal Paşanın Ankaraya gəlişindən sonra 1920-ci il aprelin 23-də Türkiyə Böyük Millət Məclisi təsis edilib fəaliyyətə başladı. 1923-cü ilin 13 oktyabrında ölkə Parlamenti Ankaranı yeni paytaxt elan etdi. Həmin il Mustafa Kamal Paşanın və onun silahdaşlarının Böyük Millət Məclisinə verdikləri təkliflə dövlət quruluşunun cümhu-

riyyət (respublika) forması qəbul edildi. Daha sonra Atatürk yekdilliklə Türkiyə Cümhuriyyətinin ilk cümhur başqanı, Prezidenti seçildi. Oktyabrın 30-da Mustafa Kamal Paşanın ən yaxın silahdaşı İsmət İnönü tərəfindən respublikanın ilk hökuməti qurularaq "Yurdda sülh, cahanda sülh" təməlləri üzərində yüksəlməyə başladı.

Vətən və xalq qarşısında böyük xidmətlərinə görə Türkiyə Böyük Millət Məclisi 1934-cü ildə Mustafa Kamal Paşaya "Atatürk" adını verdi.

Mustafa Kamal Atatürk misilsiz sərkərdə olduğu kimi, həm də son dərəcə diqqətli, alicənab, qayğıkeş, cəfakəş, elm və mədəniyyət sahəsində fəaliyyət göstərən istedadlı insanları qiymətləndirən, onların qədrini bilən dahi bir şəxsiyyət idi. Oxuduğum xatirələrin birində təsvir olunan hadisə məni çox kövrəltdi, bu qüdrətli insan göz-lərimdə daha da ucaldı, ona hörmət və ehtiramım daha da dərinləşdi.

Türkiyənin tanınmış yazarı Əhməd Rasim vaxtilə böyük və çoxsaylı əsərləri hesabına çoxlu pul qazanmış, ancaq dünya malında gözü olmadığından onu ehtiyacı olan insanlara, dostlarına xərcləmişdi. İllər ötdükdən sonra o, xəstəliyə tutulur. Sağlamlığını və gücünü yavaş-yavaş itirən Əhməd Rasim, ehtiyac içində yaşayır. Ömrünün bu çağında o, bir idarə işində çalışmaq istəyir.

Elə bu fikirlə də qatara minir. Qatardan düşüb Ankaraya ayaq basdığı zaman dövrünün mütərəqqi hökumət adamlarından olan İsmayıl Müştəq Maykonla qarşılaşır. Onlar uzun illərdən tanış idilər və bir-birilərinə böyük məhəbbətləri vardı. Hal-əhvaldan sonra İsmayıl Müştəq soruşur:

- Xeyir ola, ustad? Hansı ruzgar gətirib bura səni?!

Əhməd Rasim kədər qarışıq dalğınlıqla cavab verir: "Yeməklər öncə dörd evə çatardı, indi birinə də çatmır!..

Bir loxma çörək tapmışdım, fəqət əlimdən düşüb yuvarlandı, onun dalınca buraya qədər qaçdım, dostum!.. İndi həmən çörək aslanın ağzındadı!..”

Bir qədər sonra ayrılırlar. İsmayıl Müştəq Əhməd Rasimlə aralarındakı söhbəti həmən gecə Çankayada olduğu kimi Atatürkə danışır. Atatürkün ilk sualı bu olur:

- Nə cavab verdin ona?!

- Heç nə! -deyir Maykon.

Atatürk əsəbləşərək:

- Otuz ildən artıq bu yurdun mədəniyyətinə xidmət etmiş bir insan sənə “acam” demək istəmiş, əvəzində isə laqeydlik göstərmisən!..

Həmin gecə polislər Ankaranın hər tərəfini yoxlayıb Əhməd Rasimi Atatürkün hüzuruna gətirirlər. Atatürk onu ayaq üstə qarşılayır, süfrədə yanında oturdur. Hal-əhvaldan sonra Atatürk:

- Ustad, - deyir, - İstanbul millət vəkilliyini lütfən qəbul edəsinizmi?

Əhməd Rasim ayağa qalxıb Atatürkün əlini öpdükdən sonra:

- Dediym düz çıxdı. Çörək aslan ağzındaymış!..- deyir.

Əhməd Rasim 1927-ci ildə İstanbul millət vəkili olur. Elmə, mədəniyyətə böyük qiymət verən Atatürkün sayəsində.

Ötən əsrin sonlarında yeni iqtisadi strategiyani həyata keçirməyə başlayan Türkiyə, Qərb ilə əlaqələrini inkişaf etdirmiş və dünya bazarındakı mövqeyini xeyli yaxşılaşdırmışdı.

Qoca tarixin səhifələrinə türk dünyasının onlarca böyük hökmdarlarının adları və xidmətləri yazılıb. Aləmdar Mustafa Paşa, Alp Arslan, Atilla, Babur şah, Qazi Osman Paşa, Qılınc Əli Paşa, Köprülü Mehmet Paşa, I Mə-

likşah, IV Murad, I Səlim Yavuz, Uluq bəy, Fateh Sultan Mehmet, Feyzi Çakmak və başqaları.

1938-ci il noyabrın 10-da dünyasını dəyişən Mustafa Kamal Atatürk hələ ölümündən əvvəl, düşmənlər üzərində qələbə çalarkən öz əməlinə belə qiymət vermişdi:

“Allah məni Türkiyəni bələdan qurtarmağa məmur etdi”.

“Xalq qəzeti”
27 oktyabr 2001-ci il

“HƏR BİR SƏUDİYYƏ İNSANININ ÜRƏYİNDƏ AZƏRBAYCANIN XÜSUSİ YERİ VAR”

Sovet dövründə Azərbaycan və Səudiyyə Ərəbistanı Krallığının əlaqələrində fasilə yaransa da, onlar tarixi və mədəni köklərilə həmişə bir-birinə bağlı məkanlar olub. Vaxtilə ziyalılarımız, sadə insanlarımız bu müqəddəs diyarı böyük arzu və ümidlərlə ziyarət edib. Azərbaycanın tanınmış şairi, yazıçısı, alimi, mütəfəkkiri və tərcüməçisi Abbasqulu ağa Bakıxanovun 1847-ci ildə ən ülvü mətləbi ilə Həcc ziyarətinə getməsi, arzusuna nail olub son niyyəti kimi Tanrıdan məhz bu torpaqlarda vəfat etməsini diləməsi, İlahinin hökmü ilə Məkkə və Mədinə şəhərləri arasında, Vadiyi-Fatimədə dünyasını dəyişib burada dəfn olunması haqqında mənbələrdən həyəcanla oxumuşam.

Şükürlər olsun ki, müstəqilliyimizin səadəti içində xalqlarımız yenə bir-birinə qovuşdu. Əlaqələrimiz bərpa olunub genişləndi. Dünyanın nəhəng iqtisadi mərkəzlərindən, inkişaf etmiş güclü dövlətlərindən biri olan Səudiyyə Ərəbistanı Azərbaycana isti qucaq açdı. Ən çətin günlərimizdə bizimlə bərabər oldu. İqtisadiyyatımızın dirçəldilməsinə kömək etdi, imtiyazlı kreditlər verdi, “Əsrin müqaviləsi”nə töhfəsini əsirgəmədi, təmənnasız qardaş yardımları göndərdi, qaçqın və məcburi köçkünlərimizə ən böyük qayğılarını unutmadı. Beynəlxalq aləmdə Azərbaycan həqiqətlərini müdafiə etdi. Torpaqlarımızın işğalına etirazını bildirdi. Xocalı faciəsinə qəzəbini bəyan etdi. Azərbaycana qarşı ədalətsiz mövqeyinə görə, Ermənistanla heç bir əlaqə yaratmadı. Bakı və Ciddə şəhərləri qardaşlaşıb bir daha doğmalaşdı.

Ulu öndərimiz Heydər Əliyev Azərbaycanda ikinci dəfə respublika rəhbərliyinə gələrkən Səudiyyə Ərəbis-

tanı ilə hərtərəfli əlaqələrin genişlənməsinə böyük dəyər verdi. Öndərimizin qardaş ölkədəki müqəddəs yerləri, Həcc necə böyük məhəbbət və qürurla ziyarət etməsi gözlərimiz önündən indi də çəkilmir.

Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyevin bu ilin aprelində bəşəriyyətin iki müqəddəs ocağına ziyarəti dünyanın diqqət mərkəzində oldu. Prezidentimizin bu ocaqlara məhəbbətli və ehtiramlı yanaşmalarından birini yada salıram: “...Səudiyyə Ərəbistanı müsəlman dünyasının mərkəzidir, bu ölkədə bizim ziyarətgahlarımız yerləşir, Vatikan isə xristian dünyasının mərkəzidir. Dini, milli, mənəvi dəyərlərimizə sadıq qalaraq, Azərbaycan uğurla, əmin addımlarla, müasirləşmə yolu ilə irəliləyir”.

Hörmətli Prezidentimizin müsəlman dünyasının dini mərkəzi olan Səudiyyə Ərəbistanına xüsusi münasibəti öz hərəkətini müvafiq çıxışlarında hər zaman özünü göstərir. Ötən ay müqəddəs Ramazan ayı münasibəti ilə Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi tərəfindən verilmiş iftar mərasimində möhtərəm İlham Əliyev nitqində dedi: “Bir neçə il bundan əvvəl mən Məkkə ziyarətində müqəddəs Kəbənin içində dualar edərək niyyət etmişdim ki, Azərbaycanda böyük, möhtəşəm məscid tikiləcək və bu məscidin adı Heydər Məscidi olacaq. Bu ilin aprel ayında mənə yenidən Kəbənin içində dualar etmək xoşbəxtliyi nəsib olub. Müqəddəs Kəbənin qapıları mənim, şeyx həzrətlərinin, ailə üzvlərimin üzünə açılmışdır və yenidən müqəddəs Kəbənin içində dualar edərək, ürəyimdə dedim ki, Heydər Məscidi tikildi. Bir müsəlman kimi mənim üçün bundan böyük xoşbəxtlik ola bilməz. Bu, atamın ruhu qarşısında mənim borcumdur. Bir müsəlman kimi mən xoşbəxt adamam ki, buna nail ola bilmişəm və eyni zamanda xoşbəxt adamam ki, müqəddəs Kəbənin içində üç dəfə dualar etmişəm”.

Ölkə rəhbərimizin öz müsəlmanlığından qürur duy-ması və bunu fəxrlə ifadə etməsi İslam aləminə böyük nü-munədir. Elə bu parlaq yanaşma ilə də Prezidentimizin böyük dəyər verdiyi məmləkətə yollanacaq çoxsaylı in-sanlarımızın Həcc ziyarəti və bu dost, qardaş ölkənin milli bayramı ərəfəsində Səudiyyə Ərəbistanı Krallığının səfir-liyində ölkənin birinci diplomatı ilə maraqlı söhbətim oldu.

Müsaid bin İbrahim əs-Süleym Səudiyyə Ərəbistanı Krallığının Azərbaycandakı fəvqəladə və səlahiyyətli səfi-ri, qardaş ölkənin təcrübəli diplomatlarından biridir.

O, 1963-cü ildə Uneyzədə anadan olub. Ər-Riyad-dakı Kral Səud adına Universitetdə hüquq sistemləri, London Universitetində beynəlxalq və diplomatik araşdır-malar üzrə ali təhsil alıb. İngilis, yapon və ispan dillərini bilir.

Səudiyyə Ərəbistanı Krallığının daxilində və xari-cində təşkil edilmiş siyasi, diplomatik, iqtisadi inkişaf-la bağlı tədqiqatlara həsr olunan çoxsaylı kurs və kon-franslarda iştirak edib, ixtisaslaşmış bir çox daimi və qey-ri-daimi komissiyaların üzvü olub. Ərəb Ölkələri Əmək-daşlıq Şurası, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı, Birləşmiş Mil-lətlər Təşkilatı çərçivəsində bir sıra Zirvə Toplantıları, nazirlər görüşü, Komissiya iclaslarında iştirak edib.

Cənab Müsaid bin İbrahim əs-Süleymin səfir kimi ilk təyinatı isə məhz bizim ölkəmizə, Azərbaycan Respub-likasına olub. Yurdumuza və xalqımıza böyük sevgisi olan səfirle söhbətimizdə ilk sualım da elə bu barədə oldu:

- Cənab səfir, ölkəmizə gəlməmişdən əvvəl Ya-poniya və Böyük Britaniya kimi fərqli dövlətlərdə diploma-tik fəaliyyətdə olmusunuz. Səudiyyə Ərəbistanı Krallığının Xarici İşlər Nazirliyində məsul vəzifə - beynəlxalq iqtisadi əlaqələr şöbəsinin müdiri vəzifəsindən sonra səfir kimi ilk

təyinatınızı məhz Azərbaycana almısınız. Gəlməmişdən əvvəl Azərbaycanı necə tanıyırdınız?

- Şübhəsiz ki, hər bir Səudiyyə insanının ürəyində Azərbaycanın xüsusi yeri var. Səudiyyə xalqının digər nümayəndələri kimi, mən də Azərbaycanı qədim tarix və zəngin mədəniyyətə malik olan, bizim üçün əziz bir müsəlman ölkəsi kimi yaxşı tanıyırdım. Azərbaycan Res-publikasının müstəqilliyindən sonra xalqlarımız əlaqələrini yenidən gücləndirməyə başladılar. Qarşılıqlı səfərlərin artması onların bir-biri ilə daha çox tanış olmasına, mü-asir nailiyyətləri barədə yeni məlumatlar əldə etməsinə şərait yaradı. Hazırda xalqlarımız və ölkələrimiz arasında birbaşa təmaslara və münasibətlərə mane olacaq heç bir çətinlik yoxdur. Ona görə də qardaş Azərbaycanı yaxşı tanıyıraq və onun sevincini də, qəmینی də bölüşürük.

- İki qardaş ölkə - Azərbaycan və Səudiyyə Ərəbis-tanı Krallığı arasında dostluq və əməkdaşlıq yüksək sə-viyyədədir. Bu əlaqələrin yaradıcıları ümummilli liderimiz Heydər Əliyev və İki Müqəddəs Ocağın Xadimi, kral Fəhd ibn Əbdüləziz əl - Səud (Allah hər ikisinə rəhmət eləsin!) olmuşlar. 1994-cü ildə Heydər Əliyevin ölkəmizə ilk rəsmi səfəri zamanı Azərbaycan Respublikası və Səudiyyə Ərəbistanı Krallığı arasında iqtisadiyyat, ticarət, investisi-ya, texnika, mədəniyyət, gənclər və idman sahələrində əməkdaşlığa dair Baş Saziş imzalanıb. Baş Saziş əlaqə-lərimizdə hansı perspektivlər yaradı?

- Məlum olduğu kimi, ölkələr arasındakı əlaqələrin hüquqi bazaya ehtiyacı var. Bayaq qeyd etdiyim kimi, Azərbaycanın müstəqilliyindən, yəni keçən əsrin 90-cı il-lərindən qabaq ölkələrimiz arasında heç bir əlaqə ol-mamışdı. Amma mərhum Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin Krallığa rəsmi səfəri çərçivəsində, 1994-cü ilin 10 iyul tarixində Azərbaycan Respublikası hökuməti ilə

Səudiyyə Ərəbistanı Krallığı hökuməti arasında imzalanmış Baş Saziş iki ölkə arasında müxtəlif sahələr üzrə əməkdaşlığına güclü hüquqi bünövrə yaratdı. Adından göründüyü kimi, bu iqtisadiyyat, ticarət, investisiya, texnika, mədəniyyət, gənclər və idman sahələrində əməkdaşlığın mühüm sahələrini müəyyən edən əsas və geniş bir Sazişdir. Daha sonralar ikitərəfli əlaqələrimizin hüquqi çərçivələrini müəyyən edən digər mühüm sazişlər də imzalandı. Bununla belə, qeyd edilən Baş Saziş qardaş ölkələrimizin əlaqələrini konkret hüquqi baza üzərində gücləndirməsində önəmli rol oynamışdır.

- Xalqlarımız arasında mədəni əlaqələr qədim tarixi köklərə malikdir. Hələ orta əsrlər boyunca bir çox Azərbaycan şairləri ərəb dilində də böyük əsərlər yaradıblar. Bir faktı da yada salmaq istəyirəm, 2010 -cu ildə Xarici İşlər Nazirliyinizin Diplomatik Araşdırmalar İnstitutunda "Heydər Əliyev və Azərbaycanda milli siyasət" kitabının ərəb dilində ikinci nəşrinin təqdimatı bizdə xoş duyğular yaratdı. Bu, mədəniyyətlərimizə bəxş olunan gözəl bir töhfə idi. 2007-ci ildə Səudiyyə Ərəbistanındakı Azərbaycan mədəniyyəti günləri, 2008-ci ildə isə Azərbaycandakı Səudiyyə Ərəbistanı mədəniyyəti günləri xalqlarımızın xatirəsində unudulmaz izlər qoydu. Bu sahədə gələcəkdə yeni planlar varmı?

- Bu gün mədəniyyət əlaqələrimiz tam sürəti ilə irəliləməkdədir. Mədəniyyət sahəsində məsul şəxslərin qarşılıqlı səfərləri həyata keçirilir. Bu yaxınlarda Səudiyyə Ərəbistanından yüksək səviyyəli nümayəndə heyəti, 18-19 may tarixində Bakıda keçirilən III Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumunda iştirak etmək üçün Azərbaycana səfər etmişdilər. Bu cür forumlar dünya xalqları arasında mədəniyyət mübadiləsi həyata keçirməkdə böyük əhəmiyyətə malikdir. Bu Forum çərçivəsin-

də ikitərəfli mədəniyyət əlaqələrimizin möhkəmləndirilməsi məqsədi ilə mühüm toplantılar keçirilmişdir. Bundan əlavə, hazırda "Səudiyyə Ərəbistanı Krallığının Mədəniyyət və İnformasiya Nazirliyi ilə Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi arasında mədəniyyət sahəsində əməkdaşlıq haqqında icraiyyə proqramı" layihəsinin hazırlanması üzərində iş gedir. Qeyd edilən Proqram iki ölkədə bir çox maraqlı mədəniyyət tədbirlərinin keçirilməsini nəzərdə tutur. Yaxın vaxtlarda bu Proqramın hazırlanması başa çatandan sonra oradakı tədbirlər haqqında ətraflı məlumat veriləcək.

- Azərbaycan Prezidenti möhtərəm İlham Əliyev ölkəmizlə Səudiyyə Ərəbistanı arasında hərtərəfli əlaqələrin inkişafına xüsusi diqqət ayırır. Bu baxımdan cənab Əliyev mütəmadi olaraq ölkənizə səfərlər edir. Dörd ay əvvəl ölkə başçımız cənab İlham Əliyevin Səudiyyə Ərəbistanına səfəri ölkələrimizin dostluq və əməkdaşlıq tarixində yeni səhifələr açdı. Bu hadisə ölkənizin və ictimaiyyətinizin həyatında hansı təəssüratları yaratdı?

- Düzü, zati-aliləri Prezident İlham Əliyevin Səudiyyə Ərəbistanına səfəri nəinki ölkəmizdə, eləcə də xaricdə böyük diqqətə səbəb olmuşdur. Bütün dünya mediası bu səfəri geniş işıqlandırmışdır. Ər-Riyad şəhərində onu qarşılayanların önündə İki Müqəddəs Məscidin Xadimi Kral Salman bin Əbdüləziz Al Səud (Allah onu qorusun!) və Krallığın ali rütbəli şəxsləri var idi. Məncə qarşılanma və görüşlərin səviyyəsi Krallığın zati-aliləri Prezidentə və Azərbaycan xalqına bəslədiyi hörmət və ehtiramın bariz nümunəsidir. Bəlkə də ev sahibləri kimi bizim Azərbaycan Prezidentinə göstərdiyimiz yüksək iltifat və qonaqpərvərlik haqqında danışmaq düz olmazdı. Məncə bu səfər haqqında təəssürat ən gözəl formada Azərbaycan Prezidentinin özü tərəfindən ifadə olunub.

Zati-aliləri, Prezident iyulun 17-də müqəddəs Ramazan ayı münasibətilə Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi tərəfindən təşkil olunan iftar süfrəsi zamanı məmnunluqla buyurmuşdur ki, İki Müqəddəs Məscidin Xadimi, Səudiyyə Ərəbistanı Kralının şəxsi göstərişi ilə müqəddəs Kəbənin qapıları onun və ailə üzvlərinin üzünə açılmışdır və həmçinin o xoşbəxt adamdır ki, müqəddəs Kəbənin içində üç dəfə dualar edib. Qeyd etməliyəm ki, bu səfər zamanı iki qardaş ölkə arasında ikitərəfli əməkdaşlığın perspektivləri ətrafında fikir mübadiləsi aparılmış və bu əməkdaşlığın müxtəlif sahələr üzrə, o cümlədən neft-qaz, turizm, kənd təsərrüfatı, qarşılıqlı investisiyalar sahəsində möhkəmləndirilməsi yolları müzakirə olunmuşdur. Allah qoysa, yaxın vaxtlarda bu müzakirələrin səmərəsini görəcəyik.

- Cənab səfir, ölkələrimiz arasında qarşılıqlı surətdə tələbə və müəllim mübadiləsi, onların hazırlığını nəzərdə tutan müvafiq memorandum mövcuddur. Bundan əlavə, Krallıqla Azərbaycan arasında gənclərdən ibarət nümayəndə heyətlərinin qarşılıqlı səfərləri həyata keçirilir. Bu barədə fikirlərinizi bilmək istədik.

Azərbaycan və Səudiyyə Ərəbistanı Təhsil Nazirlikləri arasında 15 yanvar 2007-ci il tarixində imzalanmış "Elmi və Təhsil Sahəsində Əməkdaşlıq Haqqında Memorandum" hər iki ölkə universitetlərinə şərait yaratdı ki, onlara uyğun olan təhsil müəssisələri ilə ikitərəfli əlaqələr qursunlar. Buna uyğun olaraq, hazırda hər iki ölkənin bəzi hökumət və özəl universitetləri arasında ikitərəfli əməkdaşlıq və birgə təhsil mərkəzlərinin yaradılması ətrafında danışıqlar gedir.

İmzalanmış "Elm və Təhsil Sahəsində Əməkdaşlıq Haqqında Memorandum"un canlandırılması üçün son zamanlar Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzi ilə Səudiyyə Ərəbistanı Təhsil

Nazirliyinin nəzdində olan Tərcümə İdarəsi arasında əməkdaşlıq əlaqələri qurulmuşdur. Memorandumun 13-cü maddəsinə uyğun olaraq, razılığa gəlinmişdir ki, Krallıq və Azərbaycanın ərəb və Azərbaycan dillərində olan ən mühüm elmi və ədəbi kitablarının seçilməsi üçün hər iki tərəfdən komissiya təşkil edilsin. Həmin kitablar iki ölkə universitetləri nəzdindəki tərcümə mərkəzləri ilə əməkdaşlıq edilməklə, tərcümə olunsun. Həmçinin qərara alınmışdır ki, Səudiyyə Ərəbistanı universitetləri ilə müvafiq Azərbaycan universitetləri arasında ümumi maraq kəsb edən sahələr üzrə araşdırma fəaliyyəti gücləndirilsin və həmin işlər ərəb və Azərbaycan dillərinə tərcümə edilsin.

Elm sahəsində əməkdaşlığı daha da inkişaf etdirmək məqsədi ilə Səudiyyə Ərəbistanı Krallığı Kral Əbdüləziz adına Tədqiqat və Arxiv Fondundan olan nümayəndə heyəti bu ilin may ayında Azərbaycana səfər etmişdir. Fondun Əlyazmalar Arxiv Sənədlər Mərkəzinin direktorunun başçılıq etdiyi nümayəndə heyəti Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Əlyazmalar İnstitutunda olmuş, oranın fəaliyyəti ilə tanış olmuş və əməkdaşlıq yollarını müzakirə etmişdir. Qərara alınmışdır ki, Kral Əbdüləziz adına Tədqiqat və Arxiv Fondu ilə Əlyazmalar İnstitutu arasında əməkdaşlıq sazişi imzalansın. Bu Sazişə əsasən qurumlar arasında arxiv materialları və əlyazmaların surətlərinin mübadiləsi həyata keçiriləcək. Həmçinin qədim Azərbaycan əlyazmalarının rəqəmsallaşdırılması - elektron variantın yaradılması sahəsində əməkdaşlıq ediləcək.

- Dünyanın hər yerində hər cür terror, ekstremizm və zorakılığın əleyhinə olan Səudiyyə Ərəbistanı özü də terrordan əziyyət çəkib. Bu baxımdan keçmiş kral Abdulah bin Əbdüləziz əl-Səudun təklifi ilə BMT-nin tərkibində Terrorla Mübarizə üzrə Beynəlxalq Mərkəz təsis edilib.

Əlahəzrət kral Mərkəzin effektiv fəaliyyəti üçün ora 100 milyon dollar həcmində maliyyə yardımı ayırıb. İndi həmin Mərkəzdə işlər necə davam edir?

- Bildiyiniz kimi, terrorizm dövlət, millət, mədəniyyət sərhədi tanımayan, bəşər cəmiyyətinə təhlükə yaradan ən ciddi global problem sayılır. Buna görə bu problemin bütün istiqamətləri, təzahürləri və kökləri aradan qaldırılmalı, onu doğuran səbəblər həll olunmalıdır. Bu problemə mübarizə aparmaq və axırına çıxmaq üçün beynəlxalq səylər birləşdirilib, daha da artırılmalıdır. Səudiyyə Ərəbistanı Krallığı əvvəllər olduğu kimi, indi də terrorizmlə mübarizə aparan dövlətlərin önündə gedir. Krallıq terrorizmlə mübarizə üzrə bir çox konfransların keçirilməsini zəruri hesab edərək, çoxlu təşəbbüslərlə çıxış etmişdir. Onların ən başlıcası isə sizin qeyd etdiyiniz kimi, 2005-ci ildə BMT-nin nəzdində terrorizmlə mübarizə üzrə Beynəlxalq Mərkəzin yaradılmasının təşəbbüskarı olmaq və tək region üçün deyil, bütün dünya üçün bir təhlükəyə çevrilən bu problemin öhdəsindən gəlmək üçün həmin Mərkəzə 100 milyon dollar yardım göstərməsi olmuşdur. Hazırda da terrorizmlə mübarizə üzrə bu Beynəlxalq Mərkəz müxtəlif istiqamətlər üzrə aktiv fəaliyyətini davam etdirir. Bildiyimə görə, Mərkəzin ən son fəaliyyəti 21-22 iyul tarixində Mərakeş Krallığının Kasablanka şəhərində 30 dövlətin hüquq-mühafizə orqanları rəhbərlərinin iştirak etdiyi beynəlxalq konfransın təşkili olmuşdur. Konfrans zamanı onlar sərhəd təhlükəsizliyi, terrorizm və mütəşəkkil cinayətkarlıqla mübarizə sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın gücləndirilməsi məsələlərini müzakirə etmişlər. Krallıq arzu edir ki, həmin təhlükəli bəlanın qarşısının alınması üçün bütün dost ölkələr bu Mərkəzin fəaliyyətində iştirak etsinlər. Ümumiyyətlə, Krallığın terrorizmlə mübarizədə oynadığı rol, onun İŞİD təşkilatına

qarşı vuruşan beynəlxalq Koalisiyada yer almasında da öz təcəssümünü tapmışdır. Belə ki, bu ilin sentyabr ayında Səudiyyə Ərəbistanının Ciddə şəhərində keçirilən konfrans İŞİD təşkilatına qarşı Beynəlxalq Koalisiyanın təşkili üçün bir təməl oldu. Krallığın rolu bu təşkilata qarşı keçirilən hərbi əməliyyatlarda iştirakla məhdudlaşmaya-raq, həmçinin ondan zərər çəkənlərə humanitar yardımlar göstərmək, terrorçu qrupların maliyyə qaynaqlarının qurudulması üçün beynəlxalq aləmlə əməkdaşlıq etmək, mərhəmət dini olan İslamın təlimlərinə zidd olan bu qrupların kriminal xarakterini ifşa etmək kimi fəaliyyətləri də əhatə edir. Güman edirəm ki, bütün bu səylər terrorçuluğun kökünün kəsilməsini təmin edəcəkdir.

- Cənab səfir, İslam dünyasının ayrılmaz tərkib hissəsi olan Azərbaycan Respublikası ilə Səudiyyə Ərəbistanını bir sıra doğma amillər bağlayır ki, onlardan biri də İslamın müqəddəs yerlərinin ölkənin ərazisində yerləşməsi, hər il yüzlərlə azərbaycanlının, digər müsəlman vətəndaşlarımızın bu yerləri ziyarət etməsi və bu ziyarətlərin iki qardaş ölkə arasında əlaqələrin genişlənməsinə xidmət etməsidir. Zəhmət olmasa deyin, bir müddət sonra Səudiyyə Ərəbistanı Həcc ziyarətinə gələcək yüz minlərlə zəvvarlar, o cümlədən Azərbaycan vətəndaşları üçün hansı yeni əlverişli imkanlar həyata keçirəcək?

- Həcc zəvvarlarına göstərilən xidmət ildən-ilə təkmilləşdirilir. Bu il də təhlükəsizlik, səhiyyə, təşkilati, xidmət, nəqliyyat, asayiş, profilaktik proqramların həyata keçirilməsinə böyük qüvvə sərf edilmişdir. Bu, bütün hacılara imkan verəcək ki, İslam dininin böyük əsaslarından olan həmin ayını tam asan və rahat şəkildə icra etsinlər. Hazırda Allah Evini ziyarət edən hacılara göstəriləcək xidmətlər, güzəştlər, asayiş təminatı və müqəddəs ərazilərdə hərəkəti üçün nizamlanmış nəqliyyatın mükəmməl

sistemi yaradılmışdır. Bu il ziyarətə gələn bütün zəvvarlar, o cümlədən azərbaycanlı hacılar Krallığın bu sahədə gördüyü uğurlu işləri öz gözləri ilə görəcəklər. Bu işlərə İki Müqəddəs Məscidin genişləndirilməsi, ayinlərin keçirildiyi ərazilərin abadlaşdırılması, yol, körpü və tunellərin inşası, onlarla xəstəxana, yüzlərlə tibbi mərkəz tikintisi və s. daxildir. Habelə sevindirici haldır ki, keçən ay Səudiyyə Ərəbistanının Ciddə şəhərində Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə Səudiyyə Ərəbistanı Krallığı Hökuməti arasında hava əlaqəsi haqqında Saziş imzalanıb. Bu Azərbaycandan Krallığa və əks tərəfə gedən həcc, ümrə zəvvarlarının, eləcə də adi ziyarətçilərin rahat və tez daşınmasına şərait yaradacaq. Bundan əlavə, birbaşa hava xəttinin açılması iki ölkə arasında ticarət dövriyyəsi və turizm mübadiləsinin daha da artıb çoxalmasına imkan verəcək.

- Sentyabr ayının 23-ü Səudiyyə Ərəbistanı Krallığının milli bayramı - Krallığın yaranmasının 83-cü ildönümüdür. Bu bayram tədbiri hər il Bakıda da qeyd olunur. Bu tarixi gün haqqında ətraflı danışmağınızı xahiş edirəm.

- 1932-ci ildə Əlahəzrət Kral Əbdüləziz bin Əbdürəhman Al-Səud (Allah ona rəhmət eləsin!) ölkəni "Səudiyyə Ərəbistanı Krallığı" adı altında birləşdirərək, dünyaya yeni bir dövlətin yarandığını bəyan etmişdir. Krallıq həmin hadisəni özünün Milli Günü kimi qeyd edir. Mərhum qurucu Kral otuz iki il ərzində çox çətin şəraitdə qəhrəmancasına yeni dövlətin bünövrəsini Allah Kitabı – Qurani-Kərim və onun Peyğəmbərinin (Ona Allahın salavat və salamı olsun!) sünnəsi əsasında quraraq, İslam dininin qaydaları ilə çiçəklənən, bu dinin saf və humanist təlimləri ilə dünyaya səs salan, sülh və xeyir yayan, elm və tərəqqiyə can atan, özünün və bütün bəşəriyyətin daha gözəl sabahına doğru sürətli addımlarla irəliləyən gənc

bir dövlətin qüdrətli memarı olmuşdur. Bu inkişaf və quruculuq prosesi daha sonra onun sadıq övladları tərəfindən davam etdirilmiş və onlar dövlətçiliyin bütün sahə və səviyyələrində müasir tərəqqinin əsasını qoymuşlar. Məhz bunun sayəsində Səudiyyə Ərəbistanı Krallığı bu gün İki Müqəddəs Məscidin Xadimi Kral Salman bin Əbdüləziz Al-Səudun (Allah onu qorusun!) rəhbərliyi dövründə özünün ən parlaq günlərini yaşayır. Onun dövründə Krallıq bir çox sahədə, o cümlədən təhsil, səhiyyə, bələdiyyə işi, tikinti, yol və kommunikasiya sahələrində nəhəng layihələrin şahidi və icraçısı olmuşdur. Səudiyyə vətəndaşının məişət və təhsil səviyyəsinin artırılması, həmçinin müasir inkişaf və tərəqqiyə yönəlmiş digər işlər Krallığı dünyanın mütərəqqi ölkələri sırasına çıxarmışdır.

"Azad Azərbaycan" qəzeti,
19 avqust 2015-ci il

"AZƏRBAYCANIMIN SƏSİDİR ÖZ SƏSİM"

Yəhya kişinin və Pəricahan xanımın halalçörəkli ocağında Zeynəb adlı bir körpə doğulanda, heç kimsə bilmirdi ki, illər ötəcək, bu qızciğaz Azərbaycan adlı məmləkətini bütün dünyaya tanıdacaq, milyonlara sevdirecək. Milli mədəniyyətimizin beşiyi olan Azərbaycan muğamı, təsnifi, musiqisi ilə yüzlərlə ölkələri, şəhərləri diyar-diyar dolaşacaq. Zeynəbi dinlədikcə, Zeynəbi duyduqca qəlbimdə bir sual oyanır. Bu sənətkar-insanın ruhunda təkcə fitri istedad, qabiliyyətmi var? Yox, Azərbaycanın mədəni dünyası hər zaman Zeynəb yetişdirə bilməz. Vətən məhəbbətli, ülvidiləkli, yanarürəkli, kövrəkqəlbli, kişi qeyrətli Zeynəb xanımlar! Axı nə yazım, nə deyim ki, sənin saf dünyana uyğun gəlsin?

Bəli, Zeynəb halal zəhmətlə yaşayan bir ailədə doğulub. Bu ailənin saf duyğusu, təmiz dünyası, ülvi niyyəti tutduğu həqiqət yolu, paklıq yolu, enişli-yoxuşlu cığır-larla onu sənət adlı bir varlığın şöhrət zirvəsinə doğru addım-addım istiqamətləndirib. Zeynəb min bir əziyyətə qatlaşıra qora bişirən istilərdə, şaxtanın qılınc kimi kəsdiyi açıq havalarda, hətta qızdırmadan inildəyən körpəsini yataqda gözüyolda qoyub nəhəng meydanlarda, möhtəşəm salonlarda həvəslə konsertlər verib, oxuyub. Ona görə yox ki, o təkcə müğənnidir, Zeynəb Xanlarovadır, oxumalıdır. Həm də ona görə ki, o, Azərbaycan qızıdır, damarlarında azərbaycanlı qanı, qeyrət qanı axır. Bu qan onun beyninə, ruhuna işləyib. Ona qüvvət verib, dayaqlayıb. Planetimizin saysız, hesabsız şəhərlərində, günəş kimi parıldayan saraylarda Zeynəb Azərbaycanı, doğma yurdunu tanıdıb, sevdirib, dəyərləndirib. Əcnəbi tamaşaçı Azərbaycan mədəniyyəti, musiqisi qarşısında səcdə edib. Milyonlarla musiqiseverlər, hətta Azərbaycanı

xəritədə tapa bilməyən adi vətəndaş belə Azərbaycan adı gələndə ayağa durub, təzim edib.

Yaxınlarımdan biri Zeynəb xanımın oğlu Raminə dərs demiş müəllimlərdən olub. Hər dəfə Ramin yadına düşəndə "Allah saxlasın, çox tərbiyəli, çox məsuliyyətli uşaqdır, ağıllı oğlandır, Anasına, ailəsinə layiq baladır. Ramal da ondan heç geri qalmır", - deyər Rəna xanımlar keçmiş tələbəsinə xoş təəssüratla, təbəssümlə xatırlayır. Zeynəb xanımın övladlarından ağız dolusu söz açır.

Ramin artıq ali təhsilli hüquqşünasdır. Müstəqil dövlətimizin qanun keşikçisidir. Hüquq-mühafizə orqanlarının birində çalışır. Ramal isə hələ tələbədir. Gəncliyin ilk kövrək addımlarını atır.

Müğənninin ömür-gün yoldaşı Səlim müəllim həyatın enişli-yoxuşlu yollarında Zeynəb xanıma həmişə böyük arxa, onun ən yaxın dostu, ən yaxın məsləkdaşı olub. Bu mehriban ailənin bünövrəsi möhkəm bir təməl üzərində qurulub. Müğənniyə böyük sənət yollarında inamla addımlamağa ilham verən, onu daha uca zirvələrə pərvazlanmağa sövq edən qüvvə də məhz ailəsi olub.

Zeynəb xalqı yolunda həyatını şam kimi yandırır. Lakin bu şam getdikcə əriməyib, yandıqca çilçırağa dönüb, daha çox şəfəq saçır, milyon-milyon insanın qəlbinə sevinc, xoş ovqat gətirir. İnsanlar bulaq kimi qaynayan bu səsin qeyri-adi ahəngindən mənən ruhlanırlar. Bu səs saysız-hesabsız adamları düşündürüb. Düşündürdükcə də həm sevindirir, həm də kədərləndirir. Bu səsin sədasından Azərbaycan adlı bir Vətən, Azərbaycan adlı bir məmləkət boylanıb. Qərbiqəndəki övladlarına həsrətlə boylanıb. Axı qürbətdə yaşayan bir azəri Zeynəbin səsinə-Azərbaycanın səsinə necə kövrəlməsin, yanaqlarından göz yaşları necə axmasın? Dünya azərbaycanlılarını dünya boyda ürəyində birləşdirən azəri qızı! Tanrı-

nin qarşısında nə qədər savab qazanmışan! Adını eşidən şikəst də, səsini eşidən dünya işığına həsrət qalan da qarşına tələsib. İyirmi il küsülü qalan ata-balanı barışdırmışan. Cana ürək, ürəyə can bağışlamışan, Zeynəb!

Zeynəbin mədəniyyətimiz qarşısında, xalqımız qarşısında xidmətləri olduqca böyükdür. Bu xidmətlər ona həmişə qol - qanad verib. Böyük mənəvi çaraları ilə onu bəhrələndirib. Zeynəb daxilən zənginləşib, onun zəhməti xalqının qəlbində həmişəlik yuva qurub. On il də, yüz il də, min il də ötsə, Zeynəb unundulmazdır, əbədidir, təkrarolunmazdır. Zeynəb şöhrət qalasıdır. Zeynəb qeyrət qalasıdır. Zeynəb Azərbaycan boyda bir məkandır. Zeynəb əbədi bir kainatdır. Bu kainatın ən parlaq ulduzları onun nəğmələridir, qitədən-qitəyə, materikdən-materikə, eldən-elə sərhədsiz dolaşan mahnılarıdır. Harada Zeynəb varsa, orada Azərbaycan var, Azərbaycan bayrağı var. Harada Azərbaycan varsa, orada Zeynəb var, orada zəhmət var, orada sadəlik, səmimilik, orada gözəllik, orada təravət var. Məhz belə bir xanım cəmiyyətə tərbiyəli balalar, ağıllı övladlar bəxş edə bilər. Qadın kimi, Ana kimi. Yalnız belə bir insan Ana hissini, Ana duyğusunu dərinlən başa düşə bilər, oğul qədri, övlad qədri bilər. Ona görə də Azərbaycan ağlayanda Zeynəb göz yaşları tökdü, Azərbaycan şəhidlər verəndə Zeynəb susdu, nəğmələri hicqırdı. Tək özü yox, o möhtəşəm salonlar susdu, zeynəbsevərlər susdu. Zeynəb ağı dedi, igid oğul və qızlarını, torpaqlarını itirən Azərbaycanın taleyinə layla çaldı. "Oğull"-deyib nalə çəkən ana-bacılarımızın yangılı fəryadına qoşuldu. Zeynəb aylarla qara geyindi, dünyanın "Zeynəb, oxu!" deməyə cəsareti çatmadı. Zeynəbin qara örpəyindən ürəyində zərrə qədər mərhəmət olan erməni də içində xəcalət çəkdi, öz qan-ıçən soydaşlarına nifrət etdi. "Azərbaycan"ın, "Azərbay-

can maralı"nın, "Bakı gecələri" nin, "Xəzər oğlu" nun, "Göygöl"ün, "Çahargah"ın, "Dağlar"ın, "Solmaz"ın, "Xalidə"nin, "Reyhan"ın, "Leylican"ın yanıqlı həsrəti, Zeynəbin şəffaf səsi, büllur nəğmələri üçün düşmənlər də qərİbsəyir, için-için göynəyirdi.

Zeynəb Xanlarovanın xarici ölkələrə ilk qastrol səfəri düz 34 il bundan öncə, 1963-cü ilin oktyabrında Bolqarıstana olmuşdu. Həmin il Bolqarıstan Xalq Respublikasında Azərbaycan mədəniyyəti ongünlüyü keçirilirdi. Respublikamızın görkəmli mədəniyyət ustaları sırasında Zeynəb də ongünlüyün iştirakçısı idi. O, bir sıra xalq nəğmələrini, muğamları və bəstəkarların ən yaxşı mahnılarını seçib repertuarına daxil etmişdi. Azərbaycan mədəniyyəti dost ölkədə bütün çaraları ilə təmsil olunmuşdu. Yerli qəzetlər Zeynəb Xanlarovanın fotosəklini dərc etmiş və çıxışları barədə müsbət rəylər vermişdi. "Rabotniçesko delo" qəzetində yazılırdı: "Azərbaycan xanəndəlik məktəbi bütün Yaxın Şərqdə şöhrət tapmışdır. Xalq musiqisi yaradıcıları həmişə el-obada hörmətlə qarşılanmışlar. Son zamanlar böyük səhnəyə ayaq açmasına baxmayaraq, Zeynəb Xanlarovanı da doğma xalqı çox sevərək əzizləyir. Buna o, özünün istedadı və oxumaq bacarığı sayəsində nail olmuşdur. İndi ölkəmizdə keçirilən Azərbaycan mədəniyyəti günlərinin bədii proqramında çıxış edən Zeynəb Xanlarovanı şəxsən görüb dinlədikdən sonra yuxarıdakı rəyin reallığına inanırıq".

Müğənni Azərbaycanın musiqi tarixində həm də ona görə özünəməxsus yer tutub ki, "Çahargah" kimi çətin muğamı qadın sənətkarlar arasında ilk dəfə məhz Zeynəb xanım Xanlarova oxuyub. Və Zeynəbin "Çahargah"-ını Seyid Şuşinski, Şəmsi Bədəlbəyli, Əfrasiyab Bədəlbəyli kimi sənət dühaları son dərəcə yüksək qiymətləndirib.

1963-cü il Zeynəbin həyatında ən uğurlu və yaddaqalan illərdən biri oldu. Müğənninin ilk qrammofon valı "Çahargah" və "Şur təsnifi" ilə həmin ildə buraxıldı.

1964-cü ilin yay mövsümündə M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Akademik Opera və Balet Teatrı Tbilisidə qastrol tamaşaları göstərdi. Kollektiv qardaş respublika sənətseverlərinə "Leyli və Məcnun" operasının tamaşasını təqdim etdi. Tamaşada Leyli rolunda Zeynəb Xanlarova səhnəyə çıxdı. Gürcü musiqiseverləri bu adla ilk dəfə tanış olurdular. İlk tanışlıq onların qəlbində dərin iz buraxdı. Hər tamaşa axşamı salondakılar Zeynəbi ürək-dən alqışlayırdılar. Sənətşünas M.Berulavanın "Veçerni Tbilisi" qəzetinin 1964-cü il 16 iyul tarixli nömrəsində çıxmış resenziyasında deyilirdi:

"Operanın partiturası orjinal və spesifikdir, vokal epizodlar əsasən muğam üzərində qurulmuşdur. Aydındır ki, qəhrəmanların vokal xüsusiyyətlərinin özünəməxsusluğu müvafiq ifaçılar tələb edir. Bizim baxdığımız tamaşada Leyli partiyasını artist Zeynəb Xanlarova ifa edir. Dinin kəskin qanunlarının qurbanı olan hüquqsuz qızın obrazını müğənni hərarətlə, təsirli boyalarla yaradır. Hərgah, birinci pərdədə Leyli-Zeynəb Xanlarova yüksək arzularla qanadlanan incə bir qızıdırsa, Məcnundan ayrı düşdüyü sonrakı səhnələrdə ifası faciəvi motivlərlə zənginləşir, fəğanı qəlbləri göynədir. Zeynəb Xanlarova özünün fitri istedadı, təsirli oyunu ilə qısa müddətdə tibilisililərin rəğbətini qazana bilib".

1967-ci il də Zeynəb Xanlarovanın həyatında əlamətdar oldu. Musiqi-ifaçılıq mədəniyyəti qarşısında mühüm xidmətlərinə görə istedadlı sənətkar "Azərbaycan SSR Əməkdar Artisti" fəxri adına layiq görüldü. Bu, Zeynəbin böyük fərəhinə səbəb oldu, onun yaradıcılıq məsuliyyətini daha da artırdı. Müğənninin repertuarında Fik-

rət Əmirov, Cahangir Cahangirov, Tofiq Quliyev, Arif Məlikov, Ramiz Mustafayev, Şəfiqə Axundova, Emin Sabitoğlu, Telman Hacıyev, Tofiq Bakıxanov, Ramiz Mirişli, Oqtay Kazımov, Oqtay Rəcəbov və digər onlarca istedadlı bəstəkarların mahnıları geniş yer tuturdu. Bu siyahıya Azərbaycanın görkəmli şairləri, söz ustadlarından Süleyman Rüstəm, Nəbi Xəzri, Bəxtiyar Vahabzadə, Cəbir Novruz, Nəriman Həsənzadə, Gəray Fəzli, Teymur Elçin, Aslan Aslanov, Məmməd Araz, Fikrət Qoca, Rəfiq Zəka Xəndan, İsgəndər Coşqun və başqalarının da adlarını əlavə etmək vacibdir. Çünki bu tanınmış söz – sənət sahiblərimizin adlarını çəkdiyim bəstəkarlarımızla birlikdə Zeynəb xanım üçün, xalqımızın musiqi, muğam, mahnı mədəniyyətini yüksəltmək, yaşatmaq üçün bir-birindən gözəl sənət əsərlərinin yaranıb şöhrət tapmasında xeyli zəhmət çəkmişlər.

Azərbaycanda məhsul yığımının qızğın dövrü idi. Zeynəb xanım Sabirabada, rayon zəhmətkeşləri ilə görüşə gəlmişdi. Konsertin başlanmasına yarım saat qalmış müğənninin əhvalı birdən - birə dəyişdi. Güclü başağrısı və halsızlığa baxmayaraq, o, özünü mətinliklə idarə edib səhnəyə çıxdı. Zeynəb vəziyyətini onu məhəbbətlə dinləyən tamaşaçılara qəti hiss etdirmədi. Bütün qüvvəsini toplayıb, üç saat fasiləsiz olaraq gözəl mahnı, təsnif və muğamlar ifa etdi. Sonuncu mahnısından sonra Zeynəb səhnə arxasında artıq huşunu itirmişdi. Təcili yardımın həkimləri dərhal onu müayinə etdilər. Qoyulan diaqnozla müğənninin həmin vəziyyətdə çoxsaylı insanlar qarşısında bu qədər canlı oxuyub qəlblərə sevinc bəxş etməsi hamını heyretləndirmişdi.

1970-ci ildə Zeynəb Xanlarova Türkiyədə ilin ən yaxşı müğənnisi elan olunmuş və Türkiyə Prezidenti C.Sunay ona xüsusi mükafat təqdim etmişdi. Yerli

qəzetlərin yazdığına görə, dünyanın heç bir adlı-sanlı müğənnisi Zeynəb Xanlarova qədər ölkədə sevilməmiş, konsertləri bu qədər geniş əks-səda verməmişdi.

SSRİ Xalq Artisti, Lenin mükafatı laureatı, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı İqor Moiseyev yazırdı:

"Zeynəb Xanlarovanın nadir istedadı mənə, üç cəhətlə səciyyəvidir:

- 1.Yüksək artistizm, teatrallıq (bu sonuncu sözü sırf teatr mənasında işlətmirəm);
- 2.Millilik, vətənpərvərlik;
- 3.Yorulmazlıq, əməksevərlik.

Bu gün o, xalq ifaçıları arasında ən şöhrətli müğənnilərdəndir, buna görə də nəhəng auditoriyası vardır. Özü də onun konsertlərinə "dəbdə olan" müğənnini görmək üçün deyil, Xanlarovanın böyük sənəti ilə qovuşmaq, dilruba mahnılarının qanadlarında musiqi adlı heyretəməz aləmə daxil olmaq üçün tələsirlər".

Mərhum yazığımız Mirzə İbrahimovun bu kəlmələri isə müğənni haqqında deyilən bütün sözlərin yekunudur: "Zeynəb xanımın səhnəyə gəlib-gətməsi özü böyük bir konsertdir".

1976-cı ildə Zeynəb Xanlarova Azərbaycan SSR Xalq Artisti, 1978-ci ildə Ermənistan SSR Xalq Artisti, 1980-ci ildə SSRİ Xalq Artisti fəxri adlarına, 1985-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Dövlət Mükafatına, 1986-cı ildə "Xalqlar Dostluğu" ordeninə layiq görüldü. Daha sonra Zeynəbin "Qızıl val"ı onun zəhmət dolu həyatını bəzədi.

İndi dünyanın neçə-neçə ölkəsində Zeynəb Xanlarovanın konsertləri xüsusi lentlərə köçürülüb, həmin ölkələrin mədəniyyət xəzinələrinin "Qızıl fond"unda qorunur. Tarix üçün, gələcək nəsillər üçün saxlanılır. Müğənninin adı dünyanın ən məşhur adamları sırasında (Azərbaycan

və SSRİ ensiklopediyalarından əlavə) dünya ensiklopediyasına daxil edilib.Bu, xalqımızın mədəni tarixinə, bütövlükdə Azərbaycana verilən qiymət deyilmi?

Zeynəb xanımın respublikamızın ictimai-siyasi həyatında da böyük rolu olub. O, dəfələrlə Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin deputatı seçilib. Müstəqil ölkəmizin Parlamentində Zeynəb xanım bu gün də millətini təmsil edir.

1990-cı ilin Qanlı Yanvar hadisələri, xalqının başına gətirilən dəhşətli faciələr Zeynəbi son dərəcə sarsıtdı. Faciə zamanı insanlardan, törədilən qırğınlardan hər an, hər dəqiqə ürək ağrısı ilə xəbər tutan Zeynəb, bir an belə rahatlıq tapa bilmirdi. Müğənni baş vermiş hadisə ilə bağlı Ali Sovetin təcili keçirilən sessiyasında iştirak etmək üçün oraya tələsən ilk deputatlardan biri oldu. Zeynəb hər addımda baş verə biləcək ölüm və təhlükələrdən qorxmayaaraq, xalqının başına gətirilən müsibətləri lentə köçürmək məqsədilə videokamerasını paltosunun içində gizlədərək, bir çox maneələrdən keçirib iclas zalına yetişdi.

Qanlı Yanvardan bir qədər sonra "Pravda" qəzetində M.Qorbaçovun əli ilə SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin Birinci müavini vəzifəsindən istefaya gedən və qırğın gecəsinin ertəsi günü Moskvada Azərbaycan nümayəndəliyində hadisəni və onun səbəbkarlarını ifşa edən Heydər Əliyevin ünvanına "Əliyevçilik, yaxud "xoş əyləmlər"ın xiffəti" adlı iftira və böhtan dolu məqalə dərc etdirildi. Zeynəb Xanlarova vəzifəsindən, kreslosundan qorxub əqidəsindən üz döndərən bəzi kişilərdən fərqli olaraq, Azərbaycanın böyük oğlu Heydər Əliyevə qarşı edilən haqsızlığa dözə bilmədi. Moskvaya vurduğu teleqramında "Pravda" nın yalan və böhtanlarına qarşı etiraz səsini ucaltdı:

"...Respublika ağlayır. Minlərlə günahsız adamların qanının sel kimi axıdılmasına görə ağlayır. Bu qanın axıdılmasına əmr edənləri və buna yol verənləri məsuliyyətə çağırmaq əvəzinə, "Pravda" bütün bələlarda Əliyəvi yalnız ona görə təqsirləndirməyə çalışır ki, o, həqiqəti söyləmişdir-Azərbaycanda hərbi aksiyanı açıq-aşkar şəkildə antidemokratik, antihumanist və hüquqazidd adlandırmışdır. Çoxsaylı həmkarlarım, dostlarım və yoldaşlarım kimi mən də "Pravda" qəzetinin dərc etdiyi kobud və yalan yazıya görə dərinədən hiddətlənmişəm, aşkarlıq və demokratiya dövründə düzgün deyilmiş sözə görə adamı təqib etməyi, Azərbaycandakı qanlı faciənin əsas təqsirkarları-Vəzirov və onun mərkəzdəki himayədarları haqqında susmağı yolverilməz hesab edirəm".

Bu, həmin məqamlar idi ki, Kremlə Zeynəb Xanlarovanın Sosialist Əməyi Qəhrəmanı fəxri adına layiq görülməsi barədə fərman artıq hazırlanmışdı. Və fərmanın imzalanmasına çox az bir vaxt qalmışdı. Zeynəbin imzalanmamış fərmanı Moskvaya, "Pravda" ya qarşı "ittham"ından sonra M.Qorbaçovun iş masası üzərindən dərhal "uzaqlaşdırıldı". Lakin Zeynəbi artıq tarix qiymətləndirmişdi, səhnə qiymətləndirmişdi, bütün türk, müsəlman dünyası, bəşəri təfəkkür sahibləri olan yüzlərlə xalq və millətlər qiymətləndirmişdi.

Qanlı Yanvarın istər mənəvi, istərsə də fiziki iztirabları Zeynəb xanımın sağlamlığına ciddi təsir etmişdi. Əsəb gərginliyi və sarsıntıdan altı ay xəstə yatan müğənni, yuxudan tez-tez səksəkə ilə ayılır, kəskin nəfəs daralması və boğulmadan əziyyət çəkirdi. Həkimlərin böyük səyi nəticəsində Zeynəb sağalıb yenidən ailəsinə, xalqına qaytarıldı. Zeynəb səhnəyə qaytarıldı.

1996-cı ildə Zeynəb Xanlarova Azərbaycan mədəniyyəti qarşısındakı xidmətlərinə görə müstəqil döv-

lətimizin böyük mükafatlarından birinə - "Şöhrət" ordeninə layiq görüldü.

Zeynəb Xanlarovanın qastrol coğrafiyasına Amerika Birləşmiş Ştatları, İtaliya, Fransa, Almaniya, Yaponiya, Türkiyə, İraq, Cənubi Yəmən, Çin, Avstraliya kimi 70-dən artıq ölkənin (müğənni dünyanı artıq ikinci dəfə dövr edir. Elə ölkələr var ki, xanım orada 6-7 dəfə olub) siyahısı daxildir. O, həmişə sənətkarın səhnə mədəniyyətinə, yüksək oxu tərzinə böyük qiymət vermişdir. Onun 20 il bundan öncə ifa tərzini barədə söylədiyi fikirlər bu gün də öz aktuallığını itirməyib. Fəzil Rəhmanzadənin "Nəغمə dolu könül..." kitabından:

- Zeynəb xanım, bir müğənni kimi məhsuldarsınız mı?

- Şair Bəxtiyar Vahabzadənin şeirindəki sətirlərlə nigarançılığınıza son qoymaq istəyirəm:

Yalnız ondan razıyam ki,
Özümdən narazıyam.

Mən bir gün özümdən razı qalsam ki, son həddə çatmışam, məhsuldaram, bu gün elədiklərim bir ilə kifayətdir və s. demək, yerimdə sayıram. Demək, mən müasir dövrün Zeynəbi deyiləm. Dünənki az-çox uğurun kölgəsində gizlənirəm. Zənn edirəm ki, daha məhsuldar ola bilərdim. Bəzən repertuarıma yol tapan bir sıra mahnılar üzərində bəstəkarı təkrar-təkrar işlətməliydim. Nə isə, yaradıcılıq belə şeydir: dünən nə etmişənsə, kifayət deyil, bu gün daha artıq etməlisən. Lakin bütün bunlarla bərabər, mən şüurlu olaraq yaradıcılıq yolumu özüm istədiyim məcraya istiqamətləndirmiş və bu yoldakı təbii çətinliklərə, əzab-əziyyətlərə sinə gərərək addımlamışam

və addımlayıram. Bu yol naminə sonra da hər bir fədakarlığa hazıram.

Qətilik, prinsipiallıq, dönməzlik, müasirlik! Bax, mənim yaradıcılıq həyatımda bu dörd söz həmişə yaddaşımın mərkəzində olub. Sənətin sirlərini öyrənməkdə bu meyarı əsas tutmuşam. Və həmişə də öz yolumun gerçəkliyinə inanmışam. İndiyədək 600-dən çox mahnı oxumuşam. Amma təsəvvür edin ki, heç zaman kağızla səhnəyə çıxmamışam. Bu, ilk növbədə salondakılara hörmətsizlikdir. Hər halda mən belə düşünürəm. İkinci bir şey də həmişə mənə yaddır: fonoqram ilə oxumağın qəti əleyhinəyəm. İndi məndən soruşa bilərsiniz ki, bəs nə üçün Zeynəb bir tərəfdən belə deyir, digər tərəfdən yeri gələndə fonoqram ilə ekrana çıxır?

Bəyəm, hər şey müğənnidən asılıdır? Bir də görürsən, televiziya "Mavi işıq" gecəsi təşkil edilir. Bəli, uzaq-uzaq rayonlardan, kəndlərdən, Bakının, Gəncənin, Sumqayıtın sənaye müəssisələrindən hörmətli əmək qabaqcıllarını toplayırlar teleteatra, yaxud da studiyanın "Oktyabr" salonuna. Budur, müğənni gəlir, hər şey yerli yerindədir, ansambl da yanında. Fəqət, fonoqram fəğan qoparır, müğənni yalandan ağzını açır, dodaqlarını süni surətdə tərpədir, hətta bayağı gülüşlər, yersiz emosiya yaratmaq cəhdi, nə bilim daha nələr... Mahnı bitir, arxadan işarə edilir ki, oturanlar müğənnini alqışlasınlar. Axı nə üçün? Niyə bu hala yol verilir? Məgər tamaşaçının nəfəsini duyub, pis-yaxşı canlı konsert versək, bu daha təbii və məntiqli olmazmı? Əgər müğənni oxumağa hazırlaşmayıbsa, səsi yerində deyilsə, onu niyə belə mötəbər məclisə dəvət edirlər? Belə görüşlərin böyük dəyəri bir də ondadır ki, diqqətəşayan hünər göstərən zəhmətkeş insana bu və ya digər müğənni özünün canlı olaraq

mahnısını hədiyyə versin. Heç təsəvvürə gətirirsinizmi, bunun estetik dəyəri nə ölçüdə olar?

Bir də görürsən, studiyada işin qızgın çağına rejissor, yaxud operator "konsert"i kəsdi, başladı müğənni ilə kəskin söhbətə. Axı sənətkarı adam yanında nüfuzdan, hörmətdən salmaq nə dərəcədə doğrudur? Elə bilirəm ki, telestudiyada bu barədə nəhayət, qəti tədbir görəcək, real hərəkət edəcəklər.

- ...Təsəvvür edin ki, Azərbaycanın bütün dövrlərinin yaradıcı dühaları toplaşsınlar bir yerə və bunlara ayrı-ayrılıqda hansı sualları verərdiniz? Bu dühaların 10 - un adını çəkin.

- Yaxşı, gəlin elə bax, bu mənzilimdə xəyali bir məclis təşkil edək. Və Dədə Qorqud, Nizami, Füzuli, Əcəmi, Sabir, Cəfər Cəbbarlı, Müşfiq, Üzeyir Hacıbəyov, Bülbül, Ələcgər Ələkbərov oturlar masa arxasında. Əvvəla, onlara əla süfrə açardım. Ən ləziz milli xörəkləri, şirniyyat nümunələrini hazırlayıb düzərdim süfrəyə. Mat-mat baxardım onların yeyib-içməyinə, xırda-xırda qulaq asardım söhbətlərinə. Bütün danışdıqlarını köçürərdim lentə. Ancaq heç birinə sual verməyə cürətim çatmazdı. Bircə xahiş edərdim axşam yığışıb Bakıda solo-konserti-mə baxmağa gəlsinlər.

- Həsretini çəkdiyiniz səhnə?

- Var, var: Təbrizdə hər hansı səhnə... Qəribədir, Təbrizi görməmişəm deyə, "xarici şəhərlər kolleksiyamdakı" boşluğu aydın hiss edirəm. Eh, görən bu mənə nə vaxt qismət olacaq?.."

Zeynəb xanım 1988-ci ildə Danimarkada verdiyi konsertləri belə xatırlayır: "Bütün konsertlərimiz təntənəli, şən, böyük ruh yüksəkliyi ilə keçirdi. "Azərbaycan" mahnısını oxuyurdum, Azərbaycan kəlməsi, "Azərbaycan mara-

lı"nda Qarabağ eşidiləndə salonda bir hay-küy, bir alqış qopurdu ki, uğultudan qulaq tutulurdu.

Böyük bəstəkarlardan biri müğənni haqqında gözəl deyib: "Elə oxu ki, hər hansı əcnəbi doğma dilini, bu mahnını, doğulduğun diyarı sevsin..." Nə üçün bu cümləni xatırladım? Bir dəfə məndən xahiş etdilər ki, "Şuşanın dağları"nı oxuyum. Oxumağa başladım və gördüm bütün salon mənə qoşulub. Yalnız azərbaycanlılar deyil, salonda oturan bütün tamaşaçılar xorla ritmi tutmağa səy edirdilər..."

Bəli, Zeynəb xanım, sənin, Azərbaycanımızın qara örpək bağlayacaq müsibətlərimizin yeni mərhələsinin bünövrəsi məhz Danimarkadakı təsvir olunan mənzərənin cərəyan etdiyi ildən başlayırdı. Başlayır, nə başlayırdı...

İndi artıq tək birçə salon tamaşaçı deyil, bütün bəşəriyyət, bütün dünya Azərbaycan adlı müqəddəs yurduumuzun Qarabağ dərdlərinin, Qarabağ həqiqətlərinin ritmini tutmağa çalışır. Bu işdə sən də payın, sən də zəhmətin var, Zeynəb xanım!

Zeynəb Xanlarova bu gün yüzlərlə qocalara, xəstələrə, şikəstlərə, şəhid ailəsinin üzvlərinə, imkansız adamlara, kimsəsiz uşaqlara, keçid dövrümüzün qayğıları əhatəsində daha çox əziyyət çəkən insanlara kömək edir, əl tutur. Bu barədə yazmamağımı Zeynəb xanım xahiş edəndə, sual dolu baxışlarıma o belə cavab verdi: "Bu, mənim xalqım qarşısında müqəddəs borcumdur. Mən bunu etməsəm, yaşaya bilmərəm. Azərbaycan xalqı mənim həyatımdır, nəfəsimdir, taleyimdir, qismətimdir. Haraya getsəm də, planetin hansı nöqtəsində olsam da, istər nəhəng Amerikada, istər uzaq Avstraliyada, yenə xalqım üçün, Azərbaycanım üçün körpə uşaq kimi qəribəyəirəm. Ana Vətənimin isti qucağına, Xəzərimin gah coşqun, gah da sakit dalğalarına baxmağa tələsirəm. Baxıram, hey

baxıram doğma Bakıma, doymuram. Hər dəfə də ürəyimdə sakit bir səsle pıçıldayıram:

Yurdumun öz halal çörəyi, duzu var,
Hər vuran ürəkdə min arzu, dilək var.
Eşit, Ulu Tanrım, bu qəlbimin səsin
Azərbaycanımın səsidir öz səsim.
Allah, Allah, Allah, Allah, eşit məni, Allah,
Saxla bəd nəzərdən, sən xalqımı Allah!

"Azərbaycan" qəzeti,
8 noyabr 1997-ci il.

GÖZƏL İNSAN, QEYRƏTLİ QADIN, BÖYÜK SƏNƏTKAR

38 il əvvəl vəfat etmiş ərəb xalqının böyük sənətkarı,
dünya şöhrətli Misir müğənnisi Fatma İbrahim əl-
Baltacının (Umm Gülsümün) əziz xatirəsinə

Hansı ərəb ölkəsinə gedirdimsə, orada Umm Gülsümdən söhbət açmağı unutmurdum. Bu xanım haqqında, möcüzəli səsə malik sənətkar haqqında daha çox öyrənmək istəyirdim. Hər yerdə ona məhəbbət, ülvə münasibət, xatirəsinə ehtiram görürdüm. Amma təəssüflənirdim ki hələ də Azərbaycanımda bu fenomen müğənni-şəxsiyyət haqqında məlumatı olmayanlar var. Onun ifaları bizim efir məkanlarımızda ya heç səslənmir, ya da o qədər az eşidilir ki, nəzəri cəlb etmir. Onu da deyim ki, məmləkətimizdə bu sənətkar xanımı, müsəlman aləminin fəxri-ni sevib dinləyənlər də var. Ən azı Azərbaycanımız müstəqilliyini bərpa edəndən, dünyaya qapılarımız taybatay açılandan sonra digər ölkələrə olduğu kimi, Misirə də gediş-gəlişimiz artdı, uzun illərin həsrətindən sonra ərəb bacı-qardaşlarımıza qovuşduq. Onların musiqiləri, nəğmələri, poeziyaları ruhumuzu rəvnəqləndirdi. Bu sənət incilərinin diskləri, audio-video lentləri evlərimizə, ocaqlarımıza pərvazlandı. Evdə ayırdığım guşədə bu mədəniyyət sərvətlərinin içində Umm Gülsüm "fəxri yer" tutdu.

1898-ci ilin 30 dekabrında (bəzi mənbələrdə nədənsə 4 may 1904-cü il qeyd olunur) Misirdə-Nil çayının mənsəbində yerləşən Tamaz əs-Zahayra adlı kiçik kənddə kasıb bir dindar ailəsində Fatma adlı qız uşağı dünyaya gəldi. Atasını kənd məscidinin imamı idi. Fatma beş yaşında olanda atası onun gözəl səsə malik olduğunu kəşf etdi. Ecazkar səsle Qurani-Kərimi oxuyan qızciğaz, hamının sevimlisinə çevrildi. O zamanlar heç

kim bilmirdiki, vaxt gələcək, Fatma parlaq istedadı ilə nəinki Misirin, hətta bütün müsəlman aləminin əvəzolunmaz sənətkarı, böyük mədəniyyət xadimi, dünyanın tanınmış müğənnisi, ərəb musiqisinin korifeyi olacaq, incəsənət dünyasında XX əsr tarixinin ən görkəmli sənətkarı kimi əbədi şöhrət qazanacaq. Lakin o vaxtlar, Fatma kiçik yaşlarında olanda, qız uşağının kişilər olan yerdə oxumağına yaxşı baxmırdılar. O, belə məclislərdə oğlan geyimi ilə çıxış edib ilahi mahnılar oxuyurdu. Sonralar Umm Gülsüm adı ilə məşhurlaşan Fatma İbrahim, doğulduğu ailənin təmiz, saf tərbiyəsindən bəhrələndi, dinimizin uca mənəvi dəyərlərindən, yüksək əxlaqi keyfiyyətlərindən qüvvətləndi. İlk dərslərini məhz böyük Qurandan, müqəddəs varlığımızın misilsiz fəlsəfi məzmun, dərin və zəngin mənalara kəsb edən surələrindən aldı. Uşaqlıqdan ərəb xalq mahnılarının bənzərsiz ifaları ilə könüllərə xoş əhval-ruhiyyə bəxş edən Umm Gülsüm üçün elə bu nəğmələr böyük bir məktəb oldu. Onun ifa etdiyi laylalarda, bayatılarda, oxşama və ağılarda da sadə xalqın istək və arzuları ifadə olunurdu. Onun səsi müqayisəedilməz dərəcədə güclü idi. Təmiz, ifadəli, gözəl tembrli, zəngin çalarlı, daha dəqiq desəm, nadir səs idi.

On altı yaşı olanda atası onu Qahirəyə, məşhur müğənni Məhəmməd Əbül Əlanın yanına səs təhsili almağa gətirdi. Burada qısa müddətdə tanınmış bəstəkar Zəkəriyyə Əhməd və Məhəmməd Əbdülvahab kimi sənətkarın təcrübəsindən faydalanan Fatma, çox çəkmədi ki, şöhrətdə müğənni Munirə Mehdini ötüb keçdi və ölkənin bir nömrəli ifaçısına çevrildi.

Qahirə Universitetinin müəllimləri belə bir nəticəyə gəlmişdilər ki, Umm Gülsümün səsinə bir saniyədə 14 min səs telləri titrəyişi və cingiltisi var idi ki, bu da adi ada-

mın səsindən dörd dəfə artıq idi. Onun üçün xüsusi olaraq mikrofon yaradılmışdı. Müğənninin səsinin qeyd etdiyim nadir xüsusiyyəti həmin mikrofonda nəzərə alınırdı.

Umm Gülsümün ilk qastrolları 1932-ci ildə Dəməşq, Beyrut, Bağdad, Tripoli şəhərlərinə olub. Məşhur xanəndənin ilk böyük və ilk rəsmi konserti 32 yaşnda olanda, yəni 1930-cu ildə keçirilib. 1937-ci ildən Qahirə radiosunda çıxış edib. Ərəb xalqının Umm Gülsüm yaradıcılığına olan məhəbbət və səmimiyyətin, hörmət və ehtiramın nümunəsidir ki, Qahirə radio kanallarından biri 24 saat ərzində, bütün gecə və gündüz onun mahnı və nəğmələrini səsləndirməkdə davam edir. Müğənninin ifa etdiyi elə sənət əsərləri vardır ki, onlar müvafiq kiçik musiqi fasilələri nəzərə alınmaqla, iki saat davam edirdi. Bu mahnıların özünəməxsus giriş hissələri olurdu. Əsərdə tək-cə giriş hissələri yarım saat çəkirdi.

Umm Gülsüm aktrisa kimi də fəaliyyət göstərüb. O, ilk dəfə 1935-ci ildə filmə çəkilib. Kral ailəsinin də sevimlisi olan müğənni, ailə qarşısında dəfələrlə çıxış edib. 1944-cü ildə Misir kralı Faruk müğənnidən əvvəl yalnız məşhur siyasətçi, dövlət xadimləri və kral ailələrinin üzvlərinə verilən ölkənin ən ali mükafatı - ƏL KAMAL nişanını Umm Gülsümə təqdim edib.

1970-ci ildə keçmiş SSRİ-yə ilk dəfə qastrola gələn müğənninin burada nəzərdə tutulan konserti baş tutmur. Yüksək səviyyədə hazırlıq gedən proqramın başlanmasına azacıq vaxt qaldıqda, o, Misir Prezidenti Kamal Əbdül Nasirin ölüm xəbərini eşidir və təcili olaraq Qahirəyə qayıdır.

Əlli ildən artıq ərəb musiqisini bütün dünyada tanıdıb sevdiren Umm Gülsümü nəhaq yerə "Şərqi ulduzu", "Ərəblərin Piafi" adlandırmayıblar. Onun Misir estradasının, ərəb musiqisindəki mahnı janrının inkişafında çox

böyük xidmətləri olub. Sosioloqlar ifaçının uğurunun necə qazanıldığı ilə marqlanıblar. Bunun sirlərini öyrənmək istəyiblər.

Kral Faruk müğənninin başına xeyli qızıllar yağdırıb. Umm Gülsümün konsertlərinə düşmək üçün gərək bir il əvvəl bilet alınaydı. Yoxsa, mümkün deyildi. Bilet tapmaq olmurdu. Hələ 60-70-ci illərdə xanımın konsertinə olan biletin ən ucuz qiyməti 100 ABŞ dolları idi. Müğənnini bütün ərəb ölkələrinin Xalq Artisti adlandırırdılar. Hər bir ərəbin evində xanəndənin heç olmasa, bir valı var idi (İndi təbii ki bu valları müasir diskler, audio və videokasetlər əvəz edir).

İngilis jurnalisti Terri Deçarden görkəmli müğənninin iştirak etdiyi konsertindən bəhs edərək yazırdı: "Umm Gülsümü kimlərlə müqayisə etmək olar? Qərbin ən böyük nəğməkarlarından biri olan Piafla! Bəli, bəli, Edit Piafla! Ona görə ki, Umm Gülsümün də mahnıları Editin nəğmələri kimi hər bir qərblinin ürəyindən idi.

Bir dəfə mən Umm Gülsümü Abu-Dabidə dinlədim. Romantik bir yerdə. Fars körfəzinin sahillərində. Belə vaxtlarda bu yerlərə iynə atsan, yerə düşməz. Adam əlindən tərpənmək mümkün deyildi. Bir yandan da isti. Qaynar bir gün. Qızmar günəşin odlı şəfəqləri altında saatlarla durmaq olardı. Tək-cə bu müğənniyə baxmaqdan ötrü.

Əvvəl təbillər çalındı. Çalğıçıların çoxunun əlində skripka var idi. Milli ərəb musiqi alətləri olan rübab və xudanın da səsi eşidilirdi.

Umm Gülsüm gəldi. Ağ geyimdə. Səliqəli bir görkəmdə. Onun sifətində tam bir sakitlik vardı. Mərhəmət tökülürdü üz-gözündən. Rəhmlik yağırdı. Sadəliklə məhribanlıq ona xüsusi gözəllik verirdi.

Sanki möcüzə baş verdi. Hər şey yoxa çıxdı, onun sifətində gördüyüm bütün ifadələr qeyb oldu. Qaldı bir qadın mehribanlığı, bir də ifadəli səs, məlahətli oxu. Bu səs üç saatdan artıq ürəkləri rıqqətə gətirdi. Ürəkləri yandırdı. Soyutdu. Sakitləşdirdi. Görünməz həyəcanla doldu ürəklər.

Qərb adamlarına doğrudan da ərəb musiqisinə qulaq asmaq çətinidir. Cazın cazibəsi nəticəsində biz Afrika musiqisi ilə tanış olduq. Ancaq ərəb musiqisindəki təkrar motivlərin qanunauyğunluğu, qeyri-adi düzümü bizə əlçatmaz bir şeyi xatırladır. Konsertdə istənilən bir yad musiqi alətini görənlər o saat anlayar, başa düşər və ən başlıcası razılaşırlar ki, o, təkcə ərəb estradasının ulduzu deyil, həm də dahi müğənnidir. Onun istedadı, onun musiqi mədəniyyəti və mahnıları necə dəyərlər, bir xalqın qəlbinə sığmır, bir xalqın deyil. Umm Gülsüm dünyanın ən məşhur, ən adlı-sanlı simfonik orkestrlərinin müşayiəti ilə oxumağa hazır idi...”

Hələ Misirdə İyul inqilabı baş verməmişdən əvvəl Umm Gülsüm xalqının dərini, çətinliklərini, onun istək və arzularını yanıqlı nəğmələri ilə dünyaya yayırdı. Həmin dövrün qayğılarını yaşayan bir Misir ziyalisinin xatirələrində oxuyuram: “Onun bütün mahnılarında insan qəlbinin hıçqırıqları, ağrıları var. Bu ağrılarda məhəbbətin səsi yaşıyır. Bu səs həmişə adamları mübarizəyə səsləyir. Bu səs gözəldir. Gözəldir ona görə ki, onda bədbəxtlikdən qurtulmağın yolları var. Bu səs deyir ki, bədbəxtliyi məhv etmək olar. Bax, uzun illər idi ki, ərəblər səadətə nə olduğunu bilmirdilər. Ancaq Umm Gülsüm bizə ümid verdi. Bizi yaşatdı. O, bütün ərəblərə aydın olan mahnıları ilə bizi inandırır ki, biz qüvvətliyik, mübarizə aparmalıyıq! Biz öz zəngin mədəniyyətimizlə gözəllik yarada bilərik! Bax, bunları bizə Umm Gülsüm mahnıları ilə deyirdi...”

...Misirin həyatı son dərəcə təhlükədə idi. Qonşu İsrail havadarları ilə Misirin xeyli torpağını işğal etmişdi. Qızgın savaqlar on minlərlə insanı şəhid, əlil etmişdi. Ölkədə vəziyyət getdikcə ağırlaşdı. Pul, vəsait tükənirdi. Yurdunun maddi və mənəvi dəstəyə ehtiyacını görən Umm Gülsüm dözə bilərdimi? O, ayağa qalxıb, millətinin, soydaşlarının harayına səs verdi. Onsuzda neçə-neçə ailəni, sahibsiz qalmış uşaqları, şikəstləri, qocaları himayəsinə götürüb qayğısı ilə əzizləyən Umm Gülsüm, bu dəfə dünya banklarındakı vəsaitlərinin ən çox hissəsini müharibə xərclərinin hesabına köçürdü. İllərlə halal zəhməti ilə qazandığı pulları, qiymətli zinət əşyalarını canından artıq sevdiyi millətə və dövlətə bağışladı. Və bundan böyük qürur duydu. Misir xalqı cəsur övladlarının möhkəm iradəsi, birliyi və şücaəti ilə müharibədən qalib çıxdı. Bu qələbə millətin əsl vətənpərvərlik məfkurəsi ilə qazanılmışdı.

Umm Gülsüm Azərbaycanın xanəndələri, muğam ifaçıları, sənətkarlarını çox sevirdi. Onları həvəslə dinləyirdi. Öyrəndikləri az olmurdu.

1960-cı ildə Azərbaycanın tanınmış müğənnisi Sara Qədimova Misirdə konsert verərkən gözləri artıq dünya işığından məhrum olmuş Umm Gülsümü qolundan tutub zala gətirirlər. Sara xanım məşhur ərəb mahnısı - “Xəyalımın nuru”nu oxuyarkən Umm Gülsüm kövrəlib göz yaşları axıtmağa başlayır.

Görkəmli sənətkarımız Şövkət Ələkbərova ərəb ölkələrinə tez-tez qastrola gedirdi. Əlcəzairdə olarkən Umm Gülsümün məşhur “Bəndi şələbiyyə” mahnısını simfonik orkestrlə ifa edib bitirən kimi zalda “bravo” sədaları, fit səsləri, alqışlar qopur. Ərəblər ayaqlarını yerə vurur, bununla müğənniyə ehtiramını bildirirlər. Sən

demə, onlar səhnədə yalnız Umm Gülsümü belə həyəcanla, sonsuz məhəbbətlə qarşılayırmışlar.

38 il əvvəl, fevral ayının 3-də qara xəbər bütün ərəb aləmini, dünyanı sarsıtdı: Sevimli Umm Gülsüm Qahirənin Meadi xəstəxanasında vəfat etmişdi. Hıçqırıqlar, göz yaşları bir-birinə qarışdı. İndi bütün ərəb dünyası, İslam aləmi öz əziz balasına laylay deyirdi. Ağrı deyirdi. Kişi, qadın fərqi yox idi. Uşaq, böyük hamı matəm içində idi.

Umm Gülsüm istəkli xalqı ilə əbədi vidalaşmış, haqq dünyasına qovuşmuşdu. Əslində hər bir ürəkdə ömürlük yuva qurduğu əbədi mənzilinə köçürdü. Məhəbbət və sevgi ilə dünya durduqca yaşamaq üçün köçürdü. Onu bu mənzilə sadəcə xalqla bərabər, neçə-neçə ölkə liderləri, dünya məşurları, alimlər yola salırdı.

Bizə həm də unudulmaz Rəşidimizin sənət dostu kimi əziz olan Umm Gülsümü Azərbaycan xalqı da heç bir zaman unutmayacaq. Allah ona rəhmət eləsin!

"Yeni xəbər" qəzeti,
19 mart 2005-ci il

ƏRƏB XALQININ UNUDULMAZ OĞLU

Yusuf əs - Sibainin vəfatından 38 il keçir

Tanınmış Misir yazıçısı, görkəmli ictimai-siyasi və dövlət xadimi kimi xalqların qəlbində əbədi yaşayan Yusuf əs-Sibainin yaradıcılığı çox zəngindir. Lakin ədibin zəhmət və mübarizə dolu fəaliyyəti heç də asanlıqla bu zənginliyə qovuşmayıb. Ərəb xalqının bu layiqli oğlunun parlaq yaradıcılıq zirvəsinə getdiyi yol siyasi aşırımlardan keçdiyi üçün əvvəlcə bu barədə bəhs etmək istəyirəm.

Yusuf əs-Sibainin yaradıcılığında mühüm yer tutan "Riyakarlıq yurdu" romanı mürəkkəb bir tarixi şəraitdə yazılmışdır. Qeyd edirəm ki, 1944-1949-cu illərdə Misirdə hökumət beş dəfə dəyişilmişdi. Misir-İsrail müharibəsi ölkənin iqtisadiyyatına ağır zərbə vurmuşdu. Müharibə ərəfəsində irticaçı mülkədar, komprador hökuməti ölkənin mütərəqqi qüvvələrini həbs etmişdi.

Sibainin "Riyakarlıq yurdu" romanı 1952-ci il İyul İnqilabından üç il əvvəl, 1949-cu ildə nəşr olunmuşdu. Bu roman həmin dövrdə ictimai mühitin və monarxiya quruluşunun yaramazlığı, idarə və nazirliklərdə bürokratizm, polis sistemində xalqa qarşı edilən özbaşınalıq və ədalətsizlik əleyhinə yazılmış kəskin bir əsərdir.

Zamanın mütərəqqi ziyalıları ölkənin bu ağır vəziyyətinə acıyır, qələmə sarılaraq ölkədəki mövcud quruluşu tənqid edirdilər. Bu barədə haqqında söhbət açdığım əsərə resenziya yazan Misir tənqidçisi Bint əş-Şati yazırdı: "Riyakarlıq yurdu" şəhadət verir ki, romandakı hadisələr həqiqi, realdır: qələm sahibləri qələmin şərəfini qorumuş, böyük mübarizədə öz qələmləri ilə qorxmadan və riyakarlıq etmədən vuruşmuşlar.

Əsərin qəhrəmanı Əmək Nazirliyində işləyir. O, açıqfikirli, köhnə adət və ənənələrə qarşı çıxan, dövrün

iyrənc qayda-qanunlarını rədd edən bir ziyalıdır. Ancaq o təkdir, ölkədə yaranmış dəhşətli vəziyyəti aradan qaldırmaq üçün çıxış yolu, mübarizə üsulu axtarır. Odur ki, mübarizəyə ilk növbədə işlədiyi nazirlikdən başlamalı olur. Burada gördüyü nöqsan və ədalətsizliklərə, bürokratiyaya qarşı çıxır. Cəmiyyətin eybəcərliklərindən ancaq yoxsul, kasıb insanlar, yarıac dolananlar əziyyət çəkirlər. Əsərdəki dul qadının vəziyyəti bunu bir daha təsdiq edir: "Bu qovluq Vəqf Nazirliyinin işçisi mərhum Abdul Vahid İbrahim Əfəndinin arvadı Zəhra Abdul-Hamid xanımandır. Bu qadın mərhum ərinin maaşından onun payına düşən miqdarı artırmağı hökumətdən xahiş edir, çünki ərinin əmək haqqından cüzi vəsait qalır ki, bu da vur-tut dörd funt təşkil edir. Ailə başçısı öz maaşından başqa, sonrakı günə heç bir irs saxlamamış ki, ailə onunla dolansın.

Qovluq şişmiş, imzalı və dərkənarlı kağızlarla dolmuşdur. Necə də şişməsin, qadının tələbindən iki il keçməsinə baxmayaraq, qovluq hələ də nazirliyin idarələrində dolaşır, siyirmələrdə "mürgüləyir" və kabinetlərdə "yadır".

Əsərin yazıldığı dövrdə Misirdə ictimai ədalətsizlik o dərəcəyə çatmışdı ki, hətta küçələrdə dəstə-dəstə gəzən yoxsullar, dilənçilər belə ölümə məhkum edilmişdilər. Yazıçı bu vəziyyəti öz romanında real və inandırıcı şəkildə təsvir edir: "Burada milyonlar kömək istəməyə haqlıdır, ancaq onlar cəsarət etmirlər ki, əllərini uzadıb soruşsunlar... Bunlar göz yaşlarından başqa hər şeyini itirənlər, ürək açıqlığından savayı, hər şeydən məhrum olanlardır!.."

Yazıçı öz qəhrəmanını ictimai həyatın müxtəlif səhnələrindən keçirir və o, bu səhnələrdə döyülür, təhqir edilir, işgəncələrə məruz qalır. Qəhrəman xeyirxahlıq,

nəciblik göstərir, lakin onu başa düşən tapılmaz, səsinə səs verən olmur. Onu yalnız yoxsullar, dilənçilər və sadə xalq başa düşür.

Yusuf əs-Sibainin öz qəhrəmanını müxtəlif həyat səhnələrindən keçirməkdə məqsədi budur ki, ictimai həyatda qanun şəklində olan riyakarlıq, saxtakarlıq, hərc-mərclik və ictimai ziddiyyət hallarını geniş planda açıb göstərə bilsin. Dul qadının vəziyyəti, polis idarəsində qəhrəmana qarşı olan özbaşınalıq, dilənçilərin müdhiş yaşayışı, seçki sistemindəki alver və nəhayət, qəhrəmanın ictimai həyatı "əxlaq vəbası" ilə "zəhərlədiyinə" görə mühakimə edilməsi, bunların hamısı cəmiyyətin yaramazlığına qarşı öldürücü ittihamnamədir.

"Riyakarlıq yurdu"ndan sonra yazıçı 1952-ci ildə "Sudaşıyan öldü" romanını yazır. Bir qədər sonra onun "Ən xeyirxah adamlar" kitabı müxtəlif dillərə tərcümə olunur.

1958-ci ildə Asiya və Afrika qitələrində müstəmləkə zülmü altında inləyən xalqların milli - azadlıq hərəkatına və milli istiqlaliyyətinə kömək etmək məqsədilə Asiya və Afrika Xalqlarının Həmrəylik Təşkilatı yaradılır. Yusuf əs-Sibai bu təşkilatın Baş katibi seçilir. Həmrəylik təşkilatının maddi, mənəvi və siyasi dəstəyi sayəsində həmin vaxtdan etibarən Asiya və Afrika qitələrində yaşayan xalqlar müstəmləkə zülmündən xilas olaraq, 60-dan yuxarı müstəqil dövlət yaradırlar. Odur ki, təşkilat milli istiqlaliyyət əldə etmiş, bu istiqlaliyyət uğrunda çarpışan xalqların dərin hörmət və nüfuzunu qazanmışdı.

Sonralar həmrəylik təşkilatının təsiredici qüvvəsini, fəaliyyətini daha da gücləndirmək məqsədi ilə Asiya və Afrika Ölkələri Yazıçılarının Cəmiyyəti yaradılır. Bu cəmiyyət Hindistan yazıçılarının təşəbbüsü və buna tərəfdar olan ölkələrin səyi nəticəsində meydana gəlir.

1966-cı ildə Asiya və Afrika Yazıçıları Cəmiyyəti Daimi Bürosunun iqamətgahı Kolombodan Qahirəyə köçürülür, Büronun Baş katibi vəzifəsinə isə yekdilliklə Misir Yazıçıları Cəmiyyətinin Baş katibi Yusuf əs-Sibai seçilir. Görkəmli ədib eyni zamanda Asiya və Afrika Yazıçıları Cəmiyyətinin mətbuat orqanı olan "Lotos" jurnalının ("Lotos-şanəgüllə", göldə bitən bitkidir) baş redaktoru təyin olunur.

1960-1973-cü illərdə Yusuf əs-Sibai ərəb aləmi ilə bərabər, Asiya və Afrika xalqlarının tərəqqisi naminə onların ictimai-siyasi həyatında gərgin fəaliyyət göstərməklə bərabər, öz yaradıcılığı sahəsində də əzmkarlıq nümayiş etdirib, Misir mədəniyyəti və ədəbiyyatına böyük töhfələr bəxş edir. "Qəlbimin cavabı", "Nadiyə", "Biz tikan əkmirik", "Biz tək deyilik", "Qəlbimi qaytar", "Mən köçürəm", "Qayıdış yolu", "Ömür bir anlıqdır" romanlarını, "Zamandan daha güclü" pyesini, "İki okean arasındakı təyyarədə" oçerkini bu gün tək ərəb xalqı deyil, dünyanın bir çox millətləri, ədəbiyyatsevərləri müəllifə məhəbbət dolu hisslərlə oxuyur.

Daha sonra "Əzrailin müavini", "On iki qadın", "Nəhayət, millət güldü", "Naməlum aləmdə", "İman vergisi", "Pərdə arxasında", "Günlər keçir" əsərlərini qələmə alan Yusuf əs-Sibainin gərgin zəhmətlə işləməsini onun "Xarabalıqlar arasında" əsərini yazdığı qısa müddətdən bir daha görmək olar: "Səhər saat 9-dan axşam saat 5-dək gündəlik "həbs əməliyyatına" başladım: po-vesti 20 günə yazıb qurtardım".

Məlumat üçün deyim ki, yazıçının əlli adda kitabı vardır ki, bunlar on beş roman və povest, üç dram əsəri, qalanları isə hekayələr məcmuəsi və ədəbiyyata dair tənqidi məqalələrdən ibarətdir. Ədəbiyyat sahəsindəki xidmətlərinə və siyasi fəaliyyətinə görə Yusuf əs-Sibai 1960-

1974-cü illərdə Jolio-Küri adına Qızıl Sülh medalı ilə təltif edilmiş və beynəlxalq "Lotos" mükafatına layiq görülmüşdür. "Əl-Hilal" jurnalı idarə heyətinin rəisi vəzifəsini də icra edən yazıçı, Misirin Ədəbiyyat və İncəsənət İşləri üzrə Ali Məclisinin Baş katibi və Misir-Ərəb Respublikasının Mədəniyyət naziri vəzifələrində ucalmışdır.

1976-1977-ci illərdə Yusuf əs-Sibai iki dəfə Azərbaycanda olmuş, tanınmış ədəbiyyat, mədəniyyət və incəsənət xadimlərimizlə görüşmüş, onlarla gözəl xatirələrə çevrilən maraqlı fikir mübadilələri aparmışdır.

1978-cil il fevralın 18-də 61 yaşlı Yusuf əs-Sibai Cənubi Kiprin Nikosiya şəhərində keçirilən Asiya və Afrika Xalqlarının Həmrəylik Təşkilatının növbəti sessiyasında terrorçular tərəfindən qətlə yetirilmişdir.

Hər il Misir xalqı başda olmaqla, bütün ərəb aləmi, o cümlədən bir çox müsəlman xalqı böyük ədib, ictimai və siyasi xadim Yusuf əs-Sibainin şəhidlik gününü qeyd, onun əziz xatirəsini yad edir. Bu mərasimlə bağlı bir neçə il əvvəl Misirin Azərbaycandakı səfirliyinin Mədəniyyət Mərkəzində xalqımızın necə-neçə ziyalı, yazıçı və şairləri, rəssam və kinomatoqrafçıları, alim və şərqşünasları, jurnalist və tarixçilərinin iştirak etdiyi tədbiri və həmin tədbirdə Mədəniyyət Mərkəzinin müdiri doktor Seyyid Qanimin çıxışını xatırladım. Ədibin həyat və fəaliyyətindən, xüsusilə peşəkar hərbi kimi nailiyyətlərindən və onun general rütbəsinədək yüksəlməsindən bəhs edən Seyyid Qanim deyirdi: "Misirdə mərhumun cənazəsi hərbiçilərə məxsus təntənə ilə son mənzilə yola salındı. Vida mərasimində Prezident Ənvər Sadat, ərəb dünyasının, o cümlədən Misirin bir çox ədibi iştirak edirdi. Onlar bu hadisədən çox kədərlənmişdilər. Mərhumun dostu Sərvət Akaşa o müdhiş gecəni belə xatırlayır: "Həmin gecə Misir ağlayırdı... Qərb və Şərqi paytaxtlarının qol-

larını açaraq salamladıqları sülh elçisinə ağlayırdı. Elə bil ədibə ağlayırdı ki, sanki səma ona ürəklərin dərinliklərinə sirayət edə biləcək sözün sirrini bəxş etmişdir”.

Həmin vaxt Yusuf əs-Sibainin əsərlərinə çəkilən çoxsaylı filmlərdən biri olan “Biz tikan əkmirik” kinofilminə maraqla tamaşa etdik. Sadə, yetim və məzlum bir qızın-Seyyidənin acınacaqlı taleyindən bəhs edən bu film müəllifin qayğıya möhtac olan, kimsəsiz, sahibsiz uşaqlara necə üreyi yandığının, daim bu acının ağrıları ilə yaşadığının, insanların dərdinə həssaslıqla şərik olduğunun, onların hüquqlarının müdafiəçisi kimi çalışdığının və hər cür haqsızlığa qarşı öz mübarizəsini əsirgəməyən bir söz sahibi kimi tanındığının bir daha şahidi olurduq...

Yusuf əs-Sibainin vəfatından 38 il keçir. O, milyonların qəlbində əbədi məskən saldığı kimi, bizim də hər zaman ürəyimizdə, ruhumuzda yaşayır və yaşayacaqdır.

“Azad Azərbaycan” qəzeti,
15 mart 2005-ci il

ABİDƏYƏ DÖNƏN MƏHƏBBƏT

Mixay Emineskunun 155 illik yubileyi münasibəti ilə

Rumın xalqı dünya mədəniyyətinə, bəşər fəlsəfi düşüncəsinə böyük töhfələr bəxş edib. Boyar Kimpulunq Nyakşu, Nikolaye Olaxus, Ioann Xonterus, Dmitri Kantemir, Milku-Kleyn, George Şinkay, Buday-Delyanu, Vasile Aleksandri, Mixail Sadovyanu, Mariya Banuş, Xarikleya Darkle, Ştefan Dimitresku kimi tanınmış rumın mədəniyyət və incəsənət xadimlərinin böyük xidmətlərini dünya ictimaiyyəti, o cümlədən Azərbaycan oxucuları yüksək dəyərləndirib və onların adları ilə bərabər, sənətini də həmişə məhəbbət və ehtiramla yad edib.

Dünyada və ölkəmizdə sevilən rumın şair yazıçılarından biri də Mixay Emineskudur. Bəşər poeziyasının gözəl nümunələrini yaradan vətənpərvər şairin 155 illik doğum gününü yer üzünün bir çox xalqları qeyd edir.

Mixay Eminesku 1850-ci il yanvarın 15-də Rumıniyanın Botoşari şəhərinin İpateşt kəndində çoxuşaqlı sadə bir ailədə doğulub. Uşaqlıq illərini kəndlilər arasında keçirən Mixay, öz zəkası, dərin düşüncəsi, orijinal xarakteri ilə yaşıdlarından seçilib. Onun təxəyyülünün formalaşmasında ilk öncə atasının kiçik kitabxanasının müəyyən təsiri olub. Sonralar yaradıcılığında ilk kövrək addımlarını atan Mixayın həyatında sevimli müəllimi Aron Rumnunun böyük rolu olub. Bir müddət Mixay onun evində yaşayıb. Müəlliminin zəngin kitabxanası onu heyran edib. Həvəslə geniş mütaliyəyə başlayıb. Buradakı kitabları sevə-sevə oxuyub. Dünya ədəbiyyatının dərinliyinə baş vurub.

Aron Rumnunun ölümü Mixayı sarsıdır. İstəkli

müəllimindən əbədi ayrılığı onun üçün dözülməz bir itkiyə çevrilir. Elə ilk şeirini də bu əziz, doğma insana həsr edir. "Aron Rumnunun ölümünə" adlı şeirində Mixay əslində bu dəhşətli itkiyə ağı deyir:

Bukovina, qara geyin, yasdasan!
Yaşıl sərv ağacı bələnmiş sənə.
Aydın sabahımın oğlun itirdin,
Yandı, qürub etdi, batdı o ulduz,
Bir yoxa çevrildi, itdi hardasa.

Yayılr hər yana qəmli fit səsi,
Titrəyən mis zəngin öz zənguləsi.
İlahi, bir dahi, qayğıkeş insan
Getdi ölməzliyə, qayıtmaz daha,
Qayıtmaz, qayıtmaz nurlu sabaha.

İki bəndini təqdim etdiyim bu şeir rumın ədəbiyyatının elegiyasına çevrilir.

Əvvəl seminariyada oxumuş Mixay, sonralar universitetin ədəbiyyat və fəlsəfə kurslarında təhsilini davam etdirmək istəsə də, onu başa vura bilməmişdir. O, maddi və mənəvi cəhətdən çətin güzəran, acınacaqlı həyat tərzini keçirsə də, şairin qələmindən çıxan əsərlər rumın xalqının mədəni sərvətinə, dünya söz xəzinəsinin zəngin kapitalına çevrilmişdir. Ehtiyac içində yoxsul ömür sürən ədib, bu gün şöhrət baxımından "dünyanın ən varlı şəxsiyyətləri"ndən biridir. İlk şeirini on altı yaşında çap etdirən Mixay, Höte, Şiller, Alfreda de Vini, Lamartin, Hero, Puşkin, Qoqol, Hafiz kimi bəşər fikrinin qabaqcıl nümayəndələrinin əsərlərini mütaliə etməklə yüksəlmiş, öz xalqının ən görkəmli, ən sevimli oğlu olmuşdur.

Mixay Eminesku öz əsərləri ilə daima xalqın qəddar

düşmənlərinə, riyakar burjua millətçilərinə qarşı mübarizə aparmış, kasıbları, zəhmətkeş və əməkçi xalqı müdafiə etmişdir. 1864-1869-cu illərdə yazdığı "Ailə", "Kaş mən də...", "Ümid", "Aktrisa", "Heykəlin məhəbbəti", "Qəriblikdə", "Bukovinaya", "Elladaya", "Venera və Madonna" şeirləri yazıçı İosif Vulkanın rəhbərliyi ilə işıq üzünə görə "Familia" jurnalında nəşr olunmuşdur. İnsan haqqında fəlsəfi düşüncələri, haqq-ədalət naminə mübarizə, Vətən həsrəti, nakam məhəbbətdən yaranan kədər bu şeirlərin əsas məzmununu təşkil edirdi. Bir müddət doğma yurdundan kənar düşən, qübbətdə Vətən üçün ürəyi sızıldayan şair, "Qəriblikdə" şeirini yazarkən öz ürək ağrılarını belə təsvir edir:

O zaman ki yaz gəlir, yer gülür, torpaq gülür,
Böyük-küçük şadlanır, başlanır səfəli gün.
Bircə mənim ürəyim danxır Vətəndəki
Doğma zəmilər üçün, doğma kəndimiz üçün.

Novruz Gəncəlinin tərcümə etdiyi şeirin növbəti bəndlərinin birində şair öz yurd həsrətini oxucularla bölüşür:

O doğma dərəməzi yenə görmək istəmə,
Doymamışam o büllur çayın zümzüməsindən.
Məşəmizin dolanbac cığırında gəzmək!..
Uşaqılıqda sevdirdim hər şeyə həsrətəm mən.

Qeyd etdiyim kimi, Mixay Eminesku Vətənə məhəbbət hissi o qədər güclü idi ki, kimliyindən asılı olmayaraq, yurduna xor baxan nadanları kəskin tənqid edirdi. Bu baxımdan şair "Pozğun gənclər" satirik şeirində Vətənin taleyinə laqeyd münasibət bəsləyənləri ifşa etmişdir.

Bir sıra görkəmli əsərləri ilə yanaşı, şairin "Meşə, sən niyə ləngər vurursan?", "Yenə həmin döngədə", "Görüş", "Gecəniz xeyir" kimi nəğmələri sevilə-sevilə, nəsildən-nəslə keçə-keçə öz müəllifinə ümumxalq məhəbbəti qazandırmışdır.

Nəriman Həsənzadənin tərcüməsində "Xeyrə qalsın gecəniz..." nəğməsində şair insanlara həzin rəya, şirin yuxu arzulayır:

Quşlar kəsdi səsinə,
Yuxuyla doldu yol-iz.
Yatdı yorğun çiçəklər,
Xeyrə qalsın gecəniz.

Çayın səsi gəlir tək,
Meşə yatır... bir az sus.
Nəğmə yatır elə bil,
Şirin olsun yuxunuz.

Mixay Eminesku nəsr sahəsində də qələmini sına-
mış və böyük uğur qazanmışdır. Onun ilk nəsr əsəri
1868-1869-cu illərdə yazdığı "Vəhşiləşmiş ruh" romanıdır.
Roman 1904-cü ilədək əlyazma halında qalmış, yalnız
nasirin ölümündən sonra çap olunmuşdur.

Mən "nasir" sözünü təsadüfi qeyd etmədim. Ədibin
"Mənim kölgəm", "Ad günündə", "Çezara", "Bədbəxt
Dionis" kimi əsərləri onun həm də istedadlı bir nasir
olduğunu sübut edirdi. Onun qəhrəmanları da özü kimi
kasıb, ehtiyac içində yaşayan, lakin əxlaqı, ləyaqəti, digər
mənəvi dəyərləri çoxlarından üstün olan ağıllı və istedadlı
gənclərdir. Onların məhəbbətləri də ömür yolları kimi fa-
ciələrlə sona yetir. Bədbəxt Dionis də belə gənclərdəndir.

"...Dionis də məhz kasıb bir gənc idi. Daha betəri.

Təbiəti etibarilə də yoxsulluğa meyilli adam olduğundan,
günü-gündən daha da həyatın dibinə enirdi. O, gənc idi,
deyərsən, hələ on səkkiz yaşı tamam olmamışdı. Görəsən
qarşıda onu hansı həyat gözləyirdi? Kağızların üzünü
köçürməklə keçinən bu gənc o qədər də dərin biliklər
əldə edə bilməmişdi. Bildikləri də səthi idi... Nəzarətsiz
seçim azadlığı sayəsində yalnız öz ruhunun xəyalpərəst
meyllərinə cavab verən əsərləri oxumuşdu. Mistik
hadisələr, metafizik incəliklər onun əqlini özünə maqnit
kimi çəkirdi; onda bu gənc üçün xəyalın həyat, həyatın da
xəyal olduğuna təəccüblənməyə dəyərmə? Heç
mövhumatçı olmağına da təəccüblənmək lazım deyil. O,
tez-tez taleyin ona ayırdığı sonsuz kədəri və sıra ilə ötən
yeknəsəq illər haqqında düşünərdi. Adətən payızda
ağaclardan yarpaqlar da beləcə süzülüb düşərdi.
Məhəbbətdən məhrum olan bu gənc bilirdi ki, "həyatın bu
qanunauyğunluğunda" (o, bizim həyat möhnətimizi belə
adlandırırdı) heç kəs onu nə təbəssümlə, nə də göz yaşı
ilə qarşılamayacaq: heç kəsin bağlılığını və nifrətini belə
bilmədən, heç kəsin heç zaman xatırlamayacağı qığılcım
kimi sönüb gedəcək. Onun bu həyatda heç kəsi yox idi.
Elə özü də təkliyəmeyli adam olduğundan həyatını daha
xoşbəxt axara yönəldə biləcək qədər mənəvi gücü də yox
idi. Səhrada yaşayanın sığınacağına bənzəyən qaranlıq,
hörümçəklərin sevimli yeri olan dəftərxana arxivinin
küncü və qəhvəxanaların bivec, yuxulu mühiti - onun
bütün həyatı bundan ibarət idi. Heç kəsi maraqlandırmırdı
ki, onun da ürəyi var. Kimsə ondan soruşacaqmı ki, yaxşı
geyinmək, sevmək, sevilmək istəyirmi? Sevmək... Bu fikir
onun ürəyini tez-tez sıxardı. O, necə sevə bilərdi? Ona
taleyni etibar edəni necə qucağında gəzdirər,
ilahiləşdirərdi?"

Gərgin fəlsəfi, psixoloji cüjet xətti olan "Bədbəxt

Dionis" əsərində müəllifin tarix, dünya, dünyanın idarə olunması, Tanrı haqqındakı təsəvvür və düşüncələri də maraq doğurur.

Şair - yazıçı ciddi nəsr əsərləri yazmaqla bərabər, balacaları da unutmamış, uşaqların və böyüklərin çox sevdiyi "Göz yaşından yaranmış Fet Frumos", "Hind nağılı" adlı nağılları da qələmə almışdır.

Emineskunun bədii yaradıcılığı ilə yanaşı, ictimai-siyasi fəaliyyəti də təqdirəlayiq idi. "Timpul" qəzetində işlədiyi müddətdə o, bir çox publisistik məqalələr yazmışdır. Həmin dövrdə "Epiqon"dan sonra kəndli mövzusunda həsr olunmuş "Mələk və İblis" poeması ərsəyə gəlmişdir. Daha sonra inqilabi mübarizə ruhu ilə aşılانmış "İmperator və proletar" poeması oxucuların ixtiyarına verilmişdir.

Eminesku yaradıcılığının şah əsəri "Luçaferul", yəni "Dan ulduzu" poeması hesab edilir. Bu əsər üzərində şair üst-üstə səkkiz il işləmişdir. Burjua cəmiyyətində yaradıcı şəxsiyyətin faciəsini əks etdirən poemanı Azərbaycan dilinə Fəridə Hacıyeva tərcümə etmişdir. Əsəri oxuyarkən aydın olur ki, folklor materialları əsasında yaranan bu poema fəlsəfi motivlərlə çox zəngindir. Məsələn:

Gəlsəm də hüzuruna,
Ey könlümün pərisi.
Anam dənizdi mənim,
Atam göylər qübbəsi.

Yaxud:

Dünyamdan yerə enib,
Gəldim oğrun, sakitcə.
Atam günəşdi mənim,
Anamsa zülmət gecə.

Xalqın böyük şairinin "Namələr" əsərində 1881-89-cu illərdə ictimai ədalətsizlik əleyhinə etiraz üsyanı ədəbiyyat səhifələrinə köçürülür.

... Bu gün Rumıniyada, Konstantsa şəhərində, Qara dəniz sahilində Emineskunun möhtəşəm abidəsi ucalır. Lakin o, burada tək deyil. Şairin dərin bir məhəbbət bəslədiyi sevgilisi, gözəllər gözəli Veronika da onunla birlikdədir. O Veronika ki, Mixay yoxsulluq, daim ehtiyac içində yaşaması ucbatından həsrət çəkdiyi sevgilisinə qovuşa bilməmişdi.

Veronika Mikle istedadlı rumın şairəsi idi. Mixay onunla 1872-ci ildə ədəbiyyat gecələrinin birində tanış olur və onu saf bir məhəbbətlə sevir. Sevgisinin qarşılıqlı olması Emineskunu sevindirə də, maddi sıxıntı onu Veronika ilə bir yerdə olmaq, birgə yaşamaq arzusunun içində boğmağa məcbur edir. Sabahını kədərlə düşünən, heç özünün belə gündəlik ehtiyaclarını ödəmək imkanı olmayan xəstə şair üçün sevgilisinə qovuşmaq ömrünün sonuna qədər əlçatmaz bir xülyaya çevrilir. Şair öz məhəbbət duyğularını "Meşə haqqında nağıl", "Göl", "Arzu", "Ulduzlardan pay istədim" şeirlərində təsvir edir.

"Tənhalıq", "İlham pərim", "Ah, necə qəmgin könül", "Sevmirəm yer üzünü", "Səndən nə qədər uzağam mən...", "Xahiş edirəm qal", "Məhəbbət getdi", "Ayrılıq" şeirlərində şair öz həsrətini çox ağrılı şəkildə kağız və qələmlə "bölüşür". Mixayın Veronikaya həsr etdiyi, 1965-ci ildə Kamilə Nemətova tərəfindən Azərbaycan dilinə tərcümə olunan "Sən hələ yoxsan..." şeiri diqqəti cəlb edir:

De, bir yadımdamı isti yay günü,
Nədən hiss etmirdik biz o bürkünü?
Sənə hey deyirdim, ey sədaqətim,
Mənim məhəbbətim, ey məhəbbətim.

Çox gözəl görmüşəm, qadın görmüşəm,
Yaqut dodaqlıdan tez ötürmüşəm.
Heç zövq almamışam bu gözəllikdən,
Səni axtarmışam, aramışam mən...

Veronika da Mixayı o qədər dərin bir məhəbbətlə sevirdi ki, ağır xəstə olduğu zaman bir an da olsun, şairdən ayrılmır, qayğı və isti nəfəsini ondan əsirgəməirdi. Eyni ildə dünyaya göz açan iki sevgili, eyni ildə də, 1889-cu ildə həyatdan köçür. Əvvəlcə Mixay, qısaca müddətdən sonra Veronika...

Bu gün bu cüt sevgililər milyonların qəlbində, onları hər gün təzə-tər çiçəklərlə ziyarətə gəlib xatirəsini əziz tutan neçə - neçə insanın, qarşılıqlı məhəbbətlə ailə həyatı qurub ömür yollarında bir-birlərinə sədaqət andı içən neçə-neçə gəncin ürəyində əbədi bərabərlik abidəsinə dönüblər. Əbədi bərabərlik, əbədi məhəbbət abidəsinə! Heykəlləri Qara dəniz sahilində olsa da...

"Azad Azərbaycan" qəzeti,
18 yanvar 2005 - ci il

MERDEKA - İNDONEZIYA DİLİNDƏ "AZADLIQ" DEMƏKDİR

"Bu ölkəni daha yaxından izləməliyik, çünki on il sonra İndoneziya çox fərqli bir mövqedə olacaq".

(Türkiyə jurnalistinin İndoneziya səfərindən sonra yazdığı məqaləsindən)

İndoneziya adalar dövlətidir. Asiya ilə Avstraliya arasında, Sakit okeanla Hind okeanı arasında olan üç min adadan ibarət böyük bir tağım adalarıdır. İndoneziya dünyada ən böyük arxipelaqdır. 230 milyon nəfər əhali sayına görə dünyada Çin, Hindistan və ABŞ-dan sonra dördüncü yeri tutur. Əhalinin 96 faizini dil, mədəniyyət və mənşəcə yaxın, 150-dən çox xalqdan ibarət olan indoneziyalılar təşkil edir. Ölkədə eyni zamanda indiyədək ibtidai icma formalarını saxlayan qəbilə və tayfalar, həmçinin çinlilər, ərəblər, Hindistan, Pakistan və banqladешdəngəlmələr, hollandlar da yaşayır. Ümumiyyətlə, İndoneziyada 300 etnik qrup mövcuddur, əhali 728 dildə danışır.

İndoneziya dünya iqtisadiyyatı və siyasətinə birbaşa təsir göstərə bilən nəhəng 20-lik (G-20 kimi qeyd olunur) ölkələr qrupuna daxildir və iqtisadiyyatının sürətli artım tempinə görə bu qrupda Çindən sonra ikinci yerdədir. Ölkənin ümumi daxili məhsulunun həcmi 1 trilyon ABŞ dollarından çoxdur. Dünya iqtisadiyyatı ədəbiyyatında İndoneziya, Malayziya, Sinqapur iqtisadiyyatlarının sürətli inkişafına görə "pələng dövlətlər" adlandırılır. Mütəxəssislərin proqnozlarına görə, yaxın gələcəkdə İndoneziyanın dünya iqtisadiyyatında rolu daha da artacaq, bu ölkə iqtisadiyyatının artım sürətinə və həcminə görə ilk 10-luqda yerini tutacaqdır.

İndoneziya fərqli millətlərin, dinlərin bir-birinə səmimi dostluq münasibəti, qarşılıqlı ehtiram göstərdiyi ölkələrdən biridir. Burada müxtəlif millətlərin dinini, mədəniyyətini və tarixini özündə birləşdirən saysız-hesabsız məbəd və abidələr vardır. Yazılı mənbələrdən məlum olurki, İndoneziya ərazisində mövcud olan ilk din budizmdir. Buddizm dini bu ərazilərdə III-IV əsrlərdə meydana gəlib. Buddist abidələrinə İndoneziyanın demək olar bütün ərazilərində rast gəlmək olar. Buddizmin ilk yayıldığı yer olan Bali adasında bir-birindən əzəmətli və heyranedicə minlərlə buddaçı məbədləri mövcuddur. Bali adası bu mədəniyyət və memarlıq inciləri ilə o qədər zəngindir ki, deyilənə görə, burada hər evdə, mağarada, bazarda və hətta benzindoldurma məntəqələrində belə məbədlərə rast gəlmək mümkündür.

V-VII əsrlərdə İndoneziya və Hindistan arasında ticarət və mədəni əlaqələrin inkişafından sonra İndoneziya ərazisində Hindistan mədəniyyəti və memarlığı ilə bərabər, hinduizm dini də yayılmağa başlayıb. Hinduizm və buddizm bir-birinə yaxın dinlər olduğu üçün bu dinlərə sitayiş edənlər eyni məbədlərdə görüşürdülər.

İndoneziyada İslam dini XI-XIII əsrlərdə Malayziya və Hindistandan keçməklə yayılmağa başlayıb. XVI əsrdə xristianlıq meydana gəlib. Əvvəlcə portuqallar tərəfindən katoliklik yayılıb və katolik kilsələri tikilib. Sonralar hollandlar protestantlığı yaymağa başlayıb və katolik kilsələri protestant kilsələri ilə əvəz olunub. Müxtəlif əsrlərdə dinlərin bir-birini əvəz etməsi ölkə ərazisində xeyli sayda məbədlərin tikilməsinə səbəb olub. Təkcə buddizmə aid 22 min buddaçı məbədi tikilib. Bunlardan ən böyük və ən qədimi bütün dünyada məşhur olan Borobudur məbədi-dir. Məbəd Yava adasında paytaxt Cakarta şəhərindən 40 km şimal-şərqdə yerləşir. "Dağlarda Buddha məbə-

di" adlanan bu möcüzəli tikili kvadrat şəklindədir. Kvadratin hər tərəfinin uzunluğu 120 metrdir. Ümumi ərazisi 55 min kv metrdir. Tikilidə iki milyon daş bloklardan istifadə olunub. Məbədin içində Buddanın 504 heykəli, 1460 dini mövzuda işləmələr var. Məbədin zirvəsinə qalxmaq üçün səbrlə bir neçə km məsafə qət etmək lazımdır. Zirvəyə qalxan yol spiral şəklindədir. Alimlər məbədi təqribən VII-IX əsrlərə aid edir. Zaman-zaman ərazidə baş verən zəlzələ və vulkanlar tikiliyə ziyan vursa da, bərpa işləri aparılıb. İndi məbəd İndoneziyanın ən qiymətli sənət abidələrindən biri kimi dövlət tərəfindən qorunur. Eyni zamanda Borobudur məbədi YUNESKO-nun Ümumdünya İrsi siyahısına daxil edilib.

İndoneziyada YUNESKO-nun Ümumdünya İrsi siyahısına düşən tarixi memarlıq abidələrindən biri də buddizmin və hinduizmin ən böyük nümunələrindən biri olan "Prambanan" kompleksidir. Kompleks X əsrin əvvəlində tikilib. Yava adasının mərkəzində, Cakarta şəhərindən 18 km şərqdə, Borobudur və məşhur çar sarayı olan Ratu Bokodan bir qədər aralıda yerləşir. 1918-1953-cü illərdə holland alimi tərəfindən bərpa edilib. Ratu Boko sarayını XVII əsrin sonunda portuqaliyalılar tikib.

Alimlərin və çoxsaylı turistlərin diqqət mərkəzində olan məşhur məbədlərdən biri də Lara Conqranq adlanır. Məbəd X əsrdə Mataram hökumətinin başçısı Caksa tərəfindən tikilib. Adının mənası "Qamətli qız" olan Lara Conqranq 47 metr hündürlükdədir və Şiva adlı Allahın şərəfinə yaradılıb.

Cənub-şərqi Asiyada ən böyük məscid olan İstiqlal məscidi Cakarta şəhərində yerləşir. Bu, İndoneziyanın Milli Məscidi kimi çoxsaylı müsəlmanların əziz ziyarətgahıdır. Regionun ən böyük məscidi, eyni vaxtda 120 min

nəfər insanı qəbul edir. İstiqlal, İndoneziya azadlığına nail olduqdan sonra xalqın Allaha bir daha məhəbbətinin və təşəkkürünün təzahürü kimi inşa edilib. İstiqlal sözü ərəb dilində "azadlıq" deməkdir. 1953-cü ildə İstiqlal məscidinin tikilməsi üçün komitə yaradılıb. Bir neçə memarın layihəsi təklif olunub. Memar Fredrik Slabanın layihəsi məqsədəuyğun hesab edilib. 1961-ci il 24 avqustda Prezident Əhməd Sukarno tikintinin təməlini qoyub. Tikinti 17 ilə tamamlanıb. 1978-ci il fevralın 22-də İndoneziyanın növbəti Prezidenti Suxarto Milli Məscidin açılışında iştirak edib.

İndoneziya olduqca maraqlı ölkədir. Ölkənin öz təqvimidir. İndoneziyalılar şən həyatı sevir. Onların təqvimlərində o qədər bayramlar mövcuddur ki, sanki ölkə hər gün bayram edir. İldə 230 gün bayram günüdür. Təkcə Kuningan və Qalunqan adlı dini bayramlar on gün davam edir. Bayram günləri ailələr bir məkana yığılıb Allaha dua edirlər ki, Tanrı ocaqlarındakı səadəti qorusun. Buna görə bayrama səadət bayramı da deyilir.

İndoneziya təqvimində bir bayram da var ki, bu, 8 mart beynəlxalq qadınlar gününə çox yaxındır. Həmin gün, 21 aprel-Kartini günü İndoneziyada qadınlar bayramıdır.

Raden Adjenq Kartini İndoneziyanın yazıçısı, ictimai-siyasi xadimi, ideoloqu, ilk feminist qadını və Milli Qəhrəmanı olub. Yüksək ziyalı ailəsində doğulub, Qərb təhsili alıb. Qadınların maariflənməsinə çalışıb. Köhnə feodal qanunlarının, çoxarvadlılığın, erkən nigahların əleyhinə gedib. Qadın hüquqlarının müdafiəçisi kimi məqsəd və amallarını yazdığı "Zülmətdən işıqlığa" adlı kitabında əks etdirib. Xanımın fəaliyyəti İndoneziyada milli hərəkatın simvollarından biri kimi qiymətləndirilib. Məktəblərə adı verilib.

Dost və qardaş ölkənin - İndoneziyanın siyasi tarixində bütün xalq üçün əziz olan bir gün var. Bu, 17 avqust - Müstəqillik Günüdür. Bu şanlı tarixə gedən yol olduqca çətin, iztirablı, eyni zamanda şərəfli və qürurlu yol olub. Bu yolda ölənlər də az olmayıb, həbsxanalarda zülmətlərə düşən olanlar da, min cür dərd tapıb məhv olanlar da çox olub, amma İndoneziya düşmən qarşısında əyilməyib. Döyüşüb, mübarizə aparıb və qalib gəlib.

...Artıq XVI əsrdə İndoneziya müsəlman sülalələrinin başçılıq etdikləri kiçik dövlətlərə bölünür. Avropa müstəmləkəçilərinin ilk dəfə İndoneziyaya gəlməsi həmin əsrə aid edilir. XVIII əsrdə hollandlar Yava adasının əsas bölgələrini, XIX əsrdə isə bütün İndoneziyanı işğal edir. XX əsrin əvvəlindən İndoneziyada mütəşəkkil milli azadlıq hərəkatı başlayır. 1908-ci ildə ilk milli təşkilat - Budi Utomo, 1911-ci ildə İslam Kütləvi-Siyasi təşkilatı - Səriqat təşis edilir.

1939-cu ildə İndoneziyada milli şüurun güclənməsi nəticəsində ilk vahid milli cəbhə təşkilatı-İndoneziya Siyasi Birliyi təşkilatı yaranır. 1942-1945-ci illərdə İndoneziyanı Yaponiya qoşunları işğal edir. 1945-ci ilin 17 avqustunda milli-azadlıq hərəkatının güclü mübarizliyi nəticəsində keçmiş müstəmləkə ərazisində azad, müstəqil dövlətin-İndoneziya Respublikasının yaranması elan olunur. O vaxtdan 17 avqust ölkədə milli bayram-Müstəqillik Günü kimi geniş qeyd olunur. Ölkənin ilk Prezidenti Sukarno seçilir.

Əhməd Sukarno kasıb müəllim ailəsində doğulmuşdu. İndoneziyada mövcud olan bir neçə dildən əlavə, ingilis, fransız, alman və yapon dillərini də yaxşı bilirdi. 1927-ci ildə yaranan İndoneziya Milli Partiyasının banilərindən biri və partiyanın sədri olmuşdu. Xalq arasında Bunq Karno, yəni qardaş Karno adı ilə məşhur idi.

Müstəmləkəçiliyə, əsarətə qarşı mübarizədə iştirak etdiyinə görə 1929-1931-ci illərdə hollandiyalılar tərəfindən Bandunqda iki il həbs cəzasına məhkum edilmişdi. 1932-ci ildə İndoneziya Milli Partiyasının əvəzində yaradılmış İndoneziya Partiyasına daxil olub onun sədri seçilmişdi. 1933-1942-ci illərdə səkkiz il Sumatra və Flores adalarında sürgün həyatı yaşamışdı. 1945-ci ildə İndoneziyanın istiqlaliyyətini bəyan edib onun ilk Prezidenti seçildikdən sonra, 1963-cü ildə Əhməd Sukarnoya inqilabın böyük rəhbəri titulu verilmiş və o, ömürlük Prezident elan olunmuşdu. Lakin 1965-ci il 30 sentyabr hadisələri nəticəsində ölkədə hərbi-bürokratik rejimin yaradılması ilə Sukarnonun siyasi fəaliyyəti məhdudlaşdırılmış və o, 1966-cı ildə hakimiyyətdən uzaqlaşdırılmışdı. Hakimiyyətdən uzaqlaşdığı ildən ömrünün sonuna qədər ev dustağı idi. Onun ideologiyası ölkədə qadağan olunsada, 1970-ci ildən sonra ideologiya üstünlüyü ilə haqqa tapındı, bu qadağa aradan götürüldü. Nəydi bu ideologiya? Gəlin, tarixi sənədlərə müraciət edək və arxivin səhifələrində bunu necə deyərlər, onun öz dilindən eşidək.

1956-cı ilin sentyabrın əvvəlində İndoneziyanın ilk Prezidenti Əhməd Sukarno keçmiş SSRİ-yə rəsmi səfərə gələrkən ölkənin bir çox yerlərini gəzdi. Müsəlman xalqlı respublikalarda - Özbəkistanda və Azərbaycanda olarkən onun etdiyi çıxışlarda müsəlman doğmalığı özünü aydın büruzə verirdi. O, deyirdi: "Sizin aranızda çoxlu müsəlman olduğunuzu bildiyimə görə, mən sizə müsəlmancasına salam vermək istəyirəm. İndoneziyada ən müxtəlif dinlərə etiqad edən adamlar yaşayır, orada müsəlmanlar, xristianlar və büdpərəstliyə etiqad edən adamlar vardır, lakin İndoneziya xalqı özünü vahid bir xalq hiss edir və indoneziyalılar bir-birilərini İndoneziya dilində "Merdeka!"-

deyə salamlayırlar. Bu söz isə İndoneziya dilində Azadlıq deməkdir.

Biz 350 il müstəmləkə əsarəti altında olmuşuq, 350 il bundan əvvəl birinci dəfə olaraq hollandiyalılar bizim ölkəmizə gəlmişlər. İndoneziyada milli mübarizə 1908-ci ildə başlanmışdır. Əvvəlcə kiçik bir hərəkət olan bu mübarizə tədricən genişləndi və bütün İndoneziya xalqının, 80 milyonluq indoneziyalıların hamısını bürüdü. 1945-ci il avqustun 17-də biz özümüzü müstəqil dövlət elan etdik, İndoneziya xalqını azad və müstəqil xalq elan etdik!

İndi məndən qabaq çıxış edən alim, bizim qəhrəmanlarımızdan Suopatinin və Kipokaqorun adını çəkdi. Bəli, doğrudan da onlar mübarizə aparmışlar. Onlar nəyin uğrunda mübarizə aparmışlar? Onlar ideya uğrunda mübarizə aparmışlar. Bir çoxları həbsxanalara göndərilmişdir. On minlərlə adam həbsxanalarda həlak olmuşdur, on minlərlə adam güllələnmişdir. Onlar nəyin xatirinə bu yol ilə getmişlər? Müəyyən ideyanın xatirinə. Biz də müəyyən ideya xatirinə inqilab etmişik. Bu ideya xatirinə İndoneziya Respublikası yaradılmış, İndoneziya xalqının istiqlaliyyəti elan edilmişdir. İndoneziya xalqının qəlbində yaşayan bu ideya hansı ideyadır? Bu, azadlıq, xoş güzəran, bərabərlik və bütün dünyada sülh ideyasıdır. Dövlət həyatında bu ideya məlum "Pənça sila" prinsiplərində ifadə edilmişdir. İki növ "Pənça sila" vardır. İndoneziyada elan edilmiş "Pənça sila" prinsipləri vardır. Bunlar İndoneziya dövlətinin əsaslandığı beş prinsipdir. Bu prinsiplər aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Allaha etiqad etmək və bütün dinlərə hörmət etmək.
2. Vətənə məhəbbət.
3. Humanizm
4. Dövlətin istiqlaliyyəti və suverenliyi.
5. İctimai xoş güzəran.

Bu "Pənça sila" prinsipləri İndoneziya dövlətinin daxili prinsipləridir. Lakin bütün dünyada məşhur olan və 1955-ci ilin aprel ayında Asiya və Afrika ölkələrinin Bandung konfransında elan edilmiş "Pənça sila" prinsipləri də vardır. Bu "Pənça sila" prinsipləri dövlətlərin dinc yanaşı yaşaması, qarşılıqlı faydaya və bərabərliyə əsaslanan əlaqələr yaradılması prinsipləridir

"Pənça sila"- beş məlum prinsip ideyası müxtəlif ölkələrin dinc yanaşı yaşamasından, istiqlaliyyətindən və bir-birilərinə hörmət etməsindən bəhs edir. Biz qoca rəhbərlər bəlkə də bu ideyanın həyata keçiriləcəyi vaxta qədər yaşaya bilmədik, lakin gənclər bütün dünyada sülhü görəcəklər, bütün dünyada dostluğu görəcəklər, qarşılıqlı hörməti görəcəklər. Gənclər dünyanın bütün ölkələrinin dinc yanaşı yaşamasının şahidi olacaqlar. Biz həmişə gənclərimizi öz ideyalarımızı inkişaf etdirməyə çağırırmışıq. İndoneziya rəhbərlərinin daşdıqları bu ideyaları İndoneziya gəncləri inkişaf etdirəcəklər. Biz öz mübarizəmizi İndoneziya gənclərinə tapşırıq. Biz deyirik ki, biz qocalar bir yerə toplaşsaq, dağı yerindən qaldıra bilərik, lakin gənclərin hamısı bir yerə toplaşsalar, onlar bütün dünyanı dəyişdirə bilərlər. "Pənça sila" ideyası hazırda İndoneziya gənclərinin qəlbində yaşayır... Mən Şimalda, Cənubda, Qərbdə və Şərqdə yaşayan bütün adamlara müraciət edirəm. Mən dərisinin rəngindən, ağ və ya qara, sarı və ya qəhvəyi olmasından asılı olmayaraq, bütün adamlara müraciət edərək deyirəm: gəlin dostlar, sülhün xeyri üçün hamımız birlikdə işləyək, hamımız birlikdə çalışaq. Mən bütün dünyanın adamlarına müraciət edərək, onları möhkəm sülhün həyata keçirilməsi uğrunda birlikdə çalışmağa və birlikdə mübarizə aparmağa çağırıram".

Sentyabrın 6-da Sukarno Bakıya gəldi. Yada salmaq üçün qeyd etmək istərdim ki, o vaxtlar respublikamızın rəhbəri İmam Mustafayev idi. Təyyarə meydanında qonağı Respublika Ali Soveti Rəyasət Heyətinin sədri Mirzə İbrahimov və digər rəsmi şəxslər qarşıladılar. M.İbrahimov qonaqla görüşərkən dedi: "Bir neçə gün bundan əvvəl yolüstü burada olduğunuz zaman biz Sizi sevincle ilk dəfə qarşılayıb salamlamaq səadətinə nail olmuşuq. İndi də hamımız, bütün xalqımız Sizə deyirik: "Əziz qardaşımız Karno, xoş gəlmisiniz!.. 80 milyonluq İndoneziya xalqı Şərq xalqlarının milli-azadlıq hərəkatı tarixinə bir çox parlaq səhifələr yazmışdır. Müstəmləkəçiliyə qarşı, öz azadlıq və milli istiqlaliyyəti uğrunda İndoneziya xalqının qəhrəmancasına azadlıq mübarizəsi həmişə bizi heyran etmiş, qəlbimizdə ən yaxşı duyğular oyatmışdır.

Əziz qardaşımız Karno, bu böyük mübarizədə şəxsən Sizin çox əmək sərf edib xidmət göstərməyiniz bizim üçün xüsusilə xoşdur... Öz xalqının azadlığı yolunda yorulmaz mübarizə aparan, İndoneziya xalqının şanlı oğlu, əziz dostumuz Karnoya səmimi salam!".

Prezident Sukarno cavabında M.İbrahimovun onu qardaşcasına, məhəbbət və hörmətlə salamlamasından razılığını bildirib, Bakının ölkə həyatı üçün böyük əhəmiyyətə malik olduğunu bir daha qeyd edib, dedi: "Yenidən burada olmaq üçün mənə imkan verildiyinə görə, bir daha təşəkkür edirəm. Bakının müəssisələrinə getmək, şəhərinizin həyatı ilə tanış olmaq üçün mənə imkan verildiyinə görə təşəkkür edirəm... Mən Sizə 80 milyonluq İndoneziya xalqından salam gətirmişəm. Bu salama qəbul edin və bilin ki, biz Sizə qardaşlıq və həmrəylik hissi bəsləyirik".

Sentyabrın 7-də Prezident Əhməd Sukarno Bakıdan yola düşərkən hava limanında şəhərimizdə olmasından

son dərəcə məmnunluğunu, keçirilən görüşlərdən, gördüyü yerlərdən xoş təəssüratlarını, istiqanlı xalqımızın səmimi münasibətlərindən yaranmış sevinc dolu duyğularını bölüşüb sonda dedi: "Sizin sözləriniz, sizin bütün hərəkətləriniz sizin xalqınızın bizə-İndoneziya xalqına məhəbbətini nümayiş etdirdi. İndoneziya xalqı da sizin xalqınıza məhəbbət, dostluq və qardaşlıq duyğuları bəsləyir. Məhz bu məhəbbət bizim möhkəm dostluğumuzun sarsılmaz əsasıdır. Mən sizdən ayrılığımız dəqiqədə demək istəyirəm ki, əminəm, biz sizinlə tez-tez görüşəcəyik, görüşlərimizi xatırlayacağıq, ümumi ideyalarımız haqqında, yeni cəmiyyət qurmaq uğrunda mübarizə baxışlarımız haqqında düşünəcəyik.

Sizdən ayrılarkən bir fransız məsəli yadıma düşdü: "Ayrılıq əzabdır". İndi mən doğrudan da belə bir əzab hiss edirəm..."

Bu fikirlərdə Sukarnonun ümumbəşəri ideologiyası zənnimcə, əksini aydın tapıb. Haqqa, ədalətə, humanizmə, saf mənəvi dəyərlərə, əsl islami prinsiplərə söykənən ideologiya!

Sukarno hakimiyyətdən uzaqlaşdırıldıktan sonra heç kəsin ağlına gəlməzdi ki, onun ölkəsinin məhz müstəqilliyindən sonra dünyaya gələn qız övladı vaxt gələcək atasının yerində, Prezident kürsüsündə əyləşəcək. Əyləşəcək və atasının vaxtı ilə gənclərə etibar etdiyi Ana Vətən İndoneziyanın taleyi, arzuları, məqsədləri, böyük hərlərlə yazılan ideologiyasını parlaq əməlləri ilə işıqlandıracaq.

Əhməd Sukarnonun qızı Meqavati, Prezidentin Fatmavati adlı həyat yoldaşı ilə evliliyindən dünyaya gəlmişdi. O, Sukarnonun ilk qızı, ikinci övladı olub, uşaqlığı ölkənin paytaxtı Cakarta şəhərindəki Prezident Sarayında keçmişdi. Qızçıqaz dünyaya gələndə yağış yağdığından

ona mənası yağış buludu olan Meqa, yaxud Meqavati adı verilmişdi.

Meqavati on doqquz yaşında olarkən atası Sukarnonun hakimiyyəti qeyd olunduğu kimi, hərbi hakimiyyətlə əvəz edilir və ailəsi siyasətdən uzaqlaşdırılır. Əhməd Sukarno böyük siyasi və dövlət xadimi olsa da, maddi cəhətdən zəngin adam deyildi. O, ölkəyə rəhbərlik etdiyi dövrdə var-dövlət yığmaq barədə düşünməmişdi. Odur ki, vəfat edəndən sonra ailəsinə cüzi miras qalmışdı. Ömrü boyu halal və təmiz mənəviyyət, saf əqidə sahibi olan Sukarnonun bu keyfiyyətləri qızına da keçmişdi. Sadəliyi, təvazökarlığı və səmimiyyəti ilə seçilən xanım Diah Permata Meqavati Setiava Sukarnoputri ölkədə yoxsul və kimsəsizlərin rəhbəri imicini qazanmışdı. Hələ 1979-cu ildə o, dostları ilə bərabər, bahalı mehmanxanalara xidmət edən gül-çiçək dükanı açmışdı və əldə etdiyi gəlirləri kasıb uşaqlara xərcləyirdi. Özünün və ailəsinin pula böyük ehtiyacı olduğuna baxmayaraq, Meqavatinin ürəyi geniş, mənəviyyəti dərin, təfəkkürü zəngin idi. Bu daxili varlılıq qazandığı pulların çoxunu aclara, məzlumlara, xəstələrə sərf etməyə səvq edirdi.

Meqavati 40 yaşında siyasətə gəldi. Siyasətdəki konstruktiv rolu, uzaqgörənliyi onu 2001-ci ildə Prezident kürsüsünə ucaltdı. Atası Əhməd Sukarnonun 36 il öncə tərk etməyə məcbur edildiyi kürsüyə artıq qızı sahib olmuşdu.

Meqavati Sukarnoputri hakimiyyət başına gələrkən ölkədə xeyli problem vardı. Korrupsiya, rüşvət də öz yerində. Meqavatiyə görə xalq arasında "Korrupsiya bəbləri ilə çarpışan İndoneziyada təmiz bir ad meydana gəldi" fikri geniş yayılmışdı. O, İndoneziyanın ilk qadın Prezidenti idi. Çox keçmədi ki, xanım Meqavati ölkədə Meqa Ana kimi sevilirdi.

Diah Permata Meqavati Setiava Sukarnoputri 2004-cü ildə Dünyanın ən güclü 100 qadını siyahısında sekizinci yeri tuturdu. Onun adı müsəlman dünyasında ölkəyə rəhbərlik edən, Prezident və ya Baş nazir olan beşinci qadın kimi tarixə yazıldı.

Mən Türkiyə jurnalistinin dediyi, yuxarıda qeyd etdiyim fikri ilə tam razıyam. İndoneziyanı görməsəm də, onun haqqında daim oxuyur, bu qardaş ölkənin həyatını imkanım daxilində diqqətdə saxlamağa çalışıram. Və şahidi oluram ki, həmin jurnalistin məcazi mənada dediyi kimi, doğrudan da uyuyan div artıq oyanmaqdadır. Ölkənin birinci Prezidentinin isə dedikləri sadəcə arxiv materialları deyil, Azərbaycan-İndoneziya dostluğuna, qardaşlığına olan məhəbbət və güvənc dolu Birinci Xeyir-dua, Birinci tövsiyə, Birinci alqış və Birinci Ata nəsihətidir. Bu xeyir-duanı və nəsihəti heç bir azərbaycanlı və heç bir indoneziyalı unutmamalıdır. Bu, bizlərə yadigar qalan böyük irsidir. Azərbaycan da suverenliyinə nail olandan sonra bu irsi yaşatmaq üçün Tanrı öz qapılarını üzümüzə açdı.

İndoneziya Azərbaycanın müstəqilliyini dərhal, 28 dekabr 1991-ci ildə tanıdı. İki ölkə arasında diplomatik münasibətlər 24 sentyabr 1992-ci ildə quruldu.

Son illərdə İndoneziya və Azərbaycan arasındakı münasibətlər daha da genişləniib. Ölkələrimiz arasında ticarət dövriyyəsi 2 milyard ABŞ dolları təşkil edir. Beynəlxalq aləmdə İndoneziya hər zaman Azərbaycanın milli maraqlarını, həqiqətlərini, ərazi bütövlüyünü qətiyyətlə müdafiə edir, ona dəstək verir. Hər il bu dost ölkədə Xocalı soyqırımının anım günü qeyd edilir. Bu ilin fevralın 26-da İndoneziyanın 130 min məscidində Qarabağ azanı səsləndirildi. Dünyanın ən böyük qeyri-hökumət təşkilatı, 80 milyon nəfər üzvü olan "Nahdlatul

Ulama" müsəlman dini qurumunun sədri professor Aqil Siracın məlumatına görə, Qarabağı işğal edən və Xocalı soyqırımını törədən ermənilər həmin məscidlərin imamlarının xütbələrində lənətləndilər.

Əlaqələrimiz güclənməkdədir. Bu işdə hər birimizin üzərinə mənəvi borc düşür. Heç birimiz bu müqəddəs amala töhfəmizi əsirgəməməliyik. Bu istiqamətdə iki təqdirəlayiq faktı da qeyd etmək istərdim.

Heydər Əliyev elektron kitabxanasının İndoneziya dili üzrə tərcüməçisi professor Həbib Zərbəliyev 2008-ci və 2009-cu illərdə Malayziyanın Baş nazirinin təsis etdiyi mükafat uğrunda tələbələr arasında malay və İndoneziya dilləri üzrə keçirilmiş beynəlxalq müsabiqədə münəsfilər heyətinin sədri olub. Həmyerlimiz 2008-ci ildə İndoneziya Prezidenti cənab Susilo Bambang Yudhoyononun şəxsi dəvəti ilə Prezident sarayında keçirilmiş "İndoneziya Prezidentinin dostları" proqramında iştirak edib. Uzun illər İndoneziya mədəniyyətinin təbliği, Azərbaycanda İndoneziya dili və ədəbiyyatının tədrisi, tədqiqi sahəsində göstərdiyi xidmətlərinə görə Həbib Zərbəliyev İndoneziya Prezidenti tərəfindən iki dəfə mükafata- "Mədəniyyət sahəsində xidmətlərinə görə" ordeni və "Xidmətlərinə görə 1-ci dərəcəli Şərəf ordeni"nə layiq görülüb. Həmyerlimizin bu nailiyyətlərini bir daha alqışlayırıq. Bəs əsas məsələlərdən biri olan təhsil sahəsində nə kimi uğurumuz var?

İndoneziyanın ali məktəblərində 30-dan yuxarı azərbaycanlı tələbə müxtəlif ixtisaslar üzrə təhsil alır. Ölkənin aparıcı təhsil ocaqlarından biri olan Padjadjaran Universitetində (İndoneziyanın tanınmış dövlət xadimlərinin bir çoxu bu universiteti bitirib) Siyasi elmlər və beynəlxalq münasibətlər üzrə magistr dərəcəsi alacaq ilk mütəxəssisimiz istedadlı gənc Elmar İsgəndərov olacaq. İnşallah. Elmar çox fəal, çalışqan oğlandır. İndoneziyada

dövlət təqaüdü ilə təhsil alan, planetin müxtəlif ölkələrindən gəlmiş 800 tələbəni birləşdirən İndoneziya Beynəlxalq Tələbə Assosiasiyasının vitse - prezidenti seçilib. Bu təşkilata rəhbərlərdən biri kimi ilk dəfə olaraq azərbaycanlı tələbə seçilir. Elmar eyni zamanda İndoneziyada Azərbaycanlı Tələbələr Assosiasiyasının sədridir. Arzu edərdim ki, İndoneziyada tələbələrimizin sayı daha çox olsun, iki ölkə arasında gələcəyin qarantı olan tələbə mübadilələri daha geniş vüsət alsın.

İndoneziyanın azadlığı uğrunda mübariz həyat yolu keçən şair və yazıçıları da unutmaq olmaz. Anak Aqunk Panci Tisna, Əbdül Muis (eyni zamanda İndoneziyanın Milli Qəhrəmanıdır), Marah Rusli ("Müasir İndoneziya romanının atası" adlandırılır), Xayril Ənvər, daha sonrakı nəslin nümayəndələrindən Taufik İsmayıl, Sutarci Kalzum Bəhri, Əbdül Hadi Vici Muxtari və digərlərinin həm adları, həm ictimai-siyasi fəaliyyəti, həm də əsərləri ictimaiyyətimizə yaxşı məlumdur.

Bu gün İndoneziyanın dövlətçilik prinsipləri öz tarixi prinsiplərini yaşatmaqla, Təkamülçülük, Adil və müasir cəmiyyət, İndoneziyanın birliyi, Demokratiya, Sosial ədalət kimi yüksək dəyərləri özündə cəmləşdirir. Bu dəyərlər, böyük tərəqqi yolu İndoneziyanı hələ çox zirvələrə qaldıracaq. Dost ölkənin hələ çox uğurlarının şahidi olacağıq.

Bu məqaləni yazıb ərsəyə gətirdiyim vaxtlarda qardaş ölkədən şad xəbər aldım. Orada keçirilən Prezident seçkilərində cənab Coko Widodo qalib gəlmişdi. Efrdə Azərbaycanın Prezidenti möhtərəm İlham Əliyevin İndoneziyanın yeni Prezidentinə təbrik məktubu oxunurdu. Məktubda belə bir cümlə vardı: "Ümidvaram ki, Azərbaycan ilə İndoneziya arasındakı dostluq və əmək-

daşlıq münasibətləri xalqlarımızın mənafeyinə uyğun olaraq bundan sonra da inkişaf edəcək və genişlənəcəkdir".

Dinlədiyim bu hərarətli məktub qəlbimi daha da rəvnəqləndirdi. Prezidentimizi əmin etmək istəyirəm ki, bu müqəddəs işdə bizlərin üzərinə hansı vəzifələr düşürsə, onu həyata keçirməkdə zəhmətimizi əsirgəməyəcəyik. Qoy hörmətli dövlət başçımızın dediyi kimi, Azərbaycan ilə İndoneziya arasındakı dostluq və əməkdaşlıq münasibətləri xalqlarımızın mənafeyinə uyğun olaraq, bundan sonra da daim inkişaf etsin, daim genişlənsin!

"Azad Azərbaycan" qəzeti,
12 avqust 2014-cü il

KORDOVA İGİDLƏRİNİN VƏTƏNİ

Dost və qardaş Mərakeşdə taxt-tac günü
qeyd ediləcək

Mərakeş haqqında neçə illər bundan əvvəl, Azərbaycanın böyük siyasi, ictimai və dövlət xadimi Nəriman Nərimanovun 1906-cı ildə yazdığı "Mərakeş məsələsi" və "Quzğunlar cəmdək üstə", 1907-ci ildə tanınmış ziyalımız Sultanməcid Əfəndiyevin qələmə aldığı "Müstəmləkət məsələsi" adlı tarixi məqalələri oxuyandan sonra bu ölkə ilə ətraflı maraqlanmağa başlamışdım. Məqalələrin üçündə də Mərakeşin taleyindən narahatlıq və üzüntülər əksini tapmışdı. Demək, bu tarixi simalarımızın həyəcanında nəsə bir özəl səbəb vardı. Bu səbəb isə Mərakeşə olan dost, doğma münasibət, qardaşlıq hissləri idi. Nərimanov səmimi duyğuları ilə yazırdı: "Bu axır vəqtdə Avropa qəzetləri Mərakeş məsələsinin barəsində çox bəhs edirlər. Mərakeş hal - hazırda Afrikanın şimal-məğrib (yəni şimal-qərb) tərəfində balaca müsəlman padşahlığı hesab olunur. Haman bu padşahlıq mazidə(yəni keçmişdə) böyük müstəqil padşahlıq olub, Afrikanın hamı şimal tərəfini tutmuşdu. Bu padşahlığın yavaş-yavaş kiçilməyinə səbəb bir yandan müsəlmanların arasında olan bəlayi - əzim - nifaq (yəni böyük bəla, nifaqayrılıq, düşmənçilik), o biri tərəfdən Avropa dövlətlərinin "pərəstarlığı" olubdur. Haman bu səbəblərə görə firənglər (yəni fransızlar) vəqtdə Tunisi zəbt etdilər; bu səbəblərə görə hal-hazırda Mərakeşə dəxi əl uzadırlar...Bu səbəbə indi üç həftədir İspaniya dövlətində Aljiras adlı şəhərdə konferensiya qurulub, Mərakeş məsələsi həll olunur...

...Mərakeşin Əlcəzayir ilə ümumi sərhəddi olmağına səbəb, Fransiyə tələb edir ki, qoşun ancaq firənglərin

tərəfindən gerek olsun. Germaniyə isə buna razı olmuyub, qoşunların Avropa dövlətlərinin tərəfindən göndərilməsini istəyir. Və dəxi xahiş edir ki, Mərakeş bir neçə hissəyə bölünsün və hər bir hissəyə qoşun təyin olunsun...Xülasə, Mərakeşdə hansı dövlətdən qoşun çox və güclü olsa, o dövlətin əsəri Mərakeşin xarici və daxili işlərinə səbəb olacaqdır... Belə hərəkətə Avropa dilində "pərəstarlıq" deyilir; biz isə buna "güclünün yanında gücsüz həmişə təqsirkardır" deyərik..."

Bu məqalədən təxminən ay yarım sonra "Quzğunlar cəmdək üstə"ni ərsəyə gətirərkən Nərimanov yenə ürək ağrısı ilə yazırdı: "...Gözəl yerlər! Gözəl Mərakeş! Mazidə böyük mənalı, ümid məkanı! Hal-hazırda zəlil, həqir, sərgərdan qalmış! İki ay bundan müqəddəm hökmü rəvan, müstəqil soltan hal-hazırda dilsiz, fikirsiz, əlləri qoyunda oturub dəvət olunmamış qonaqların təkliflərinə "bəli - bəli" deyir... On iki milyon nüfuslu Mərakeş yer cəhətcə Yaponan iki dəfə, Almaniyadan bir dəfə yarım böyük olarkən, indi...

Əcəba! Quzğunlar ölü ruhsuz cəmdəyin üstə yığılırlar. 12 milyon Mərakeş ərəblərini ruhsuzmu hesab edirlər? Ya köməksiz görüb ruhunumu puç etmək istəyirlər? Yox, cənab quzğunlar! Səhv edirsiniz, hal-hazırda şikarınızda olan mərakeşlilər Kordova igidlərinin (bu anda 711-ci ildə İspaniyanı fəth edən və Avropanın cənubunda Kordova adlı İslam xilafəti yaradan müsəlman sərkərdə Tariq bin Ziyadı və dünya memarlıq xəzinəsinin böyük nümunəsi olan məşhur Kordova məscidini xatırlayıram. Sonralar sərkərdənin adı verilmiş və "Tariqin dağı" anlamını verən boğazın adı Cəbəllütariqdir – R. Mirzəzadə) nəvə, nəticə, kötükçəsidirlər! Bunları asanlıq ilə puç etmək olmaz! Sizin "ədalətinizi" görəndən sonra öz başlarına çarə qırlarlar...Dəyəneyin iki başı olar...Bir başı

cəmdəyə dəyəndə, o biri başı cəmdəyin üstə oturan quzğunlara dəyər..."

Sultanməcid Əfəndiyev də bir azərbaycanlı kimi Mərakeşin halına acıyıb yazırdı: "...Fransa sərmayədarları da İngiltərə, İspaniya, Germaniya sərmayədarları ilə ittifaqda sərvəti-təbiisi istifadə olunmamış və camaatı əcirlənməmiş Marokkonun (Mərakeşin) sinəsinə minmiş, öz şikarlarını bölməyə qədəm qoymuşlar..."

Daha sonra S.Əfəndiyev tərəqqipərvər mətbuatın məqaləsindən sitat gətirib əlavə edir: "...Hamı millətlərin sərmayədarlarının qabağında Marokkonun qapıları açıqdır, hamı sərmayədar üçün sənət, ticarət və mavrları (Mərakeş ərəblərini) sərmayə zənciri altında əcir etmək sərbəstdir: məlumdurki, Mərakeşin sahibləri olan ərəblərdən izin və filan almaq istəmirlər..."

İkinci Dünya müharibəsi qurtarıqdan sonra dünyanın bəzi regionlarında olduğu kimi, Şimali Afrikada da atəş kəsilmədi. Qan axıdılması dayanmadı. Hələ XIX əsrin axırlarında müstəmləkəçi dövlətlər Mərakeş üstündə bir-biri ilə şiddətli mübarizə aparmağa başlamışdılar. Mərakeş üstündə gedən dava hər şeydən əvvəl Mərakeşin hərbi-strateji mövqeyinin əlverişli olması idi. Xatırladım ki, Mərakeş Misir və Sudandan sonra üçüncü böyük ərəb dövlətidir. Ölkə şimaldan Aralıq dənizi, qərbdən Atlantik okeanının suları ilə (bu imkan balıqçılığın inkişafına xeyli təsir göstərir) əhatə olunub. Bundan başqa, krallığın ərazisindən çoxlu çaylar axır.

Mərakeş Afrikanı Avropa, Yaxın Şərq və Amerika ilə birləşdirən əsas ticarət marşrutlarının kəsişməsində yerləşir. Bu coğrafi mövqe isə Mərakeşin regionun ixrac mərkəzinə dönmək imkanlarının böyük olduğuna zamanət verirdi.

İmperialistlər Mərakeşin zəngin faydalı qazıntı yataqlarına da göz dikmişdilər. Fosfat (hazırda fosfat turşusunun satışına görə Mərakeş dünyada birinci yeri tutur), kobalt, manqan ehtiyatlarına görə ölkə öncül sıralarda idi. Digər təbii sərvətləri kömür, qurğuşun, dəmir filizi, gümüş və mis də öz yerində. Ölkə ərazisinin geniş münbit torpaqlara malik olması imperialistlərin diqqətindən yayınmırdı.

Mərakeş üstündə gedən mübarizə 1905-ci və 1911-ci illərdə iki dəfə son dərəcə kəskinləşərək, hərbi münaqişə həddinə çatmışdı. Lakin 1912-ci ilin əvvəllərində imperialist dövlətlər öz aralarında sazişə gələrək bildilər və martın 30-da Mərakeş ərazisi fransız qoşunları tərəfindən işğal edildi. Ölkənin sultanı Şərif İmperiyasının (Mərakeş dövlətinin o vaxtkı rəsmi adı) Fransa protektorluğuna çevrilməsi haqqındakı müqaviləni imzalamağa məcbur oldu.

İllər ötdü, Mərakeşlə, Afrika ilə bərabər, Nərimanov, Əfəndiyev kimi şəxsiyyətlərimizin simasında bütün Azərbaycan xalqının da arzuları çin oldu. 1956-cı ildə qardaş ölkənin taleyinə azadlıq, müstəqillik günəşi doğdu.

Afrika materikin şimal-qərb hissəsində İslam dövləti olan Mərakeş, ərəb dilində əl-Məğrib, tərcümədə yəni "qərb", yaxud Məğrib əl-Əksa, yəni "Uzaq qərb" deməkdir. Ölkənin tam rəsmi adı-Mərakeş Krallığı ərəb dilində Əl-Məmləkə Əl-Məğibiyyə adlanır. Əhalisinin sayı 34 milyon nəfərə yaxındır.

Qeyd etdiyim kimi, Mərakeş Fransa tərəfindən işğal edilib, 1912-ci ildən 1956-cı ilə qədər Fransanın protektoratı (yəni müstəqilliyini formal olaraq saxlayan zəif dövlətin daha güclü dövlətdən faktiki asılılıq forması) olub. Həmin illərdə ölkəyə kral Sultan Məhəmməd

rəhbərlik edib. Onu 1961-ci ildən oğlu II Həsən əvəz edib və o da 38 il Mərakeşin kralı olub.

II Həsən Yaxın Şərqdə sülhün bərqərar olunması naminə çox işlər görüb və dünyanın siyasi liderləri arasında özünəməxsus nüfuz qazanıb.

Onun vəfatından sonra 1999-cu il iyul ayının 30-da oğlu VI Məhəmməd hakimiyyətə gəlir. Hər il bu tarixi, taxt-tac gününü xalq böyük sevinclə qeyd edir. Həmin gün ölkədə hərbi nümayiş və bayram konsertləri keçirilir, kralın xalqa müraciəti olur.

Tam adı Məhəmməd ibn əl-Həsən bin Məhəmməd olan kral VI Məhəmməd 21 avqust 1963-cü ildə Mərakeşin paytaxtı Rabat şəhərində anadan olub. Kral II Həsən və onun xanımı Lalla Lətifə Hammanın böyük oğlu, ailənin ikinci övladıdır. O, ilk təhsilini dörd yaşında ikən Quran məktəbində alıb. Öz ölkəsində hüquqi sahədə bakalavr təhsili alan VI Məhəmməd, daha sonra təhsilini Fransada, Nitssa Sofiya Antipolis Universitetində davam etdirib. 1666-cı ildən etibarən Mərakeşdə hakimiyyətdə olan Alauitlər sülaləsinin iyirmi üçüncü monarxi, üçüncü kralıdır.

Hakimiyyətə gələndən sonra yeni kral ölkədə bir sıra siyasi, iqtisadi və sosial liberallaşma kursuna üstünlük verdi. Kral VI Məhəmmədin ilk əsaslı islahatı "Mudavana" qanunu hesab edilir. Bu qanun qadınlara daha çox hüquqi imkanlar verdi. "Mudavana" qəbul olunarkən dini mühafizəkarlar etirazını bildirsələr də, müqəddəs Quranın prinsiplərini əlində rəhbər tutan kral, belə hüquqların qadınlara Quranda da verildiyini nümunə göstərdi.

Hakimiyyətdə olduğu müddətdə kral eyni zamanda yoxsulluqla mübarizə apararaq, "kasıbların hamisi" titulu qazanmışdır. 2003-cü ildə Kasablankada törədilmiş

terror hadisələrindən sonra hakimiyyət ekstremistlərə qarşı həlledici addımlar atmağa, terrorizmə qarşı yeni mübarizə qanunları tətbiq etməyə başlamışdır. ABŞ Mərakeşin iqtisadi, siyasi cəhətdən stabilliyini, konstruktiv mövqeyini qiymətləndirərək, ölkəyə "NATO xaricində tərəfdaş" statusu vermişdir.

2011-ci ildə kral VI Məhəmməd ölkədə Konstitusiya islahatları aparılması istiqamətində Parlamentin, Baş nazirin səlahiyyətlərinin, məhkəmə sisteminin müstəqilliyi zəmanətliyiylə artırılması, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının genişləndirilməsi zəminində xeyli işlər həyata keçirmişdir. Korrupsiyaya qarşı mübarizə gücləndirilmişdir. Bərbər dili ərəb dili ilə bərabər rəsmi status almışdır.

Kral 2002-ci ildə xanım Lalla Salma Bennani ilə ailə həyatı qurub. Lalla xanım ixtisasca informasiya texnologiyaları mühəndisidir. 2003-cü ildə ailənin ilk oğul övladı Mulay Həsən, 2007-ci ildə qız övladı Lalla Xədicə dünyaya gəlib.

Bu gün Mərakeş istər iqtisadi, istərsə də elmi, mədəni, siyasi və sosial sahələrdə günü-gündən inkişaf etməkdədir. Ölkənin iqtisadi modeli liberalizm, şəffaflıq və struktur islahatlara meyllilik kimi xüsusiyyətləri özündə cəmləşdirir ki, bu da ölkə iqtisadiyyatının daxili və beynəlxalq kontekstdə möhkəmliyini təmin edir. Ötən il xarici sərmayənin həcmi 4 milyard ABŞ dolları təşkil etmişdir. Xarici sərmayənin həcminə görə Mərakeş Afrika qitəsində Cənubi Afrika Respublikasından sonra ikinci yeri tutur. İnflasiya 2 faiz səviyyəsindədir və işsizlik 8,9 faiz təşkil edir.

Dost ölkədə günəş enerjisindən istifadə etmək üçün artıq iki günəş stansiyası istifadəyə verilib, iki stansiya da tikilmək üzrədir. Buna paralel olaraq külək enerjisindən

istifadə ilə bağlı layihə üzərində iş gedir. Neft-qaz sahəsində 20-dən çox xarici şirkət Mərakeşdə fəaliyyət göstərir. Bu sahə üzrə birgə əməkdaşlığa dair Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti ilə də danışıqlar aparılıb.

Krallıq eyni zamanda cəlbedici turist məkanındır. Statistikaya görə, keçən il on milyon nəfərdən artıq turist ölkəni ziyarət edib. Hazırda turistlərin sayının iyirmi milyon nəfərə çatdırılması üçün bir sıra layihələr həyata keçirilir. Mərakeş eyni zamanda bir çox mədəni və bədii festivallara ev sahibliyi edir ki, bu da ölkəyə gələn çeşidli turistlərin həm bu festivallardan, həm də Mərakeşin əsrarəngiz, füsunkar təbiətindən zövq almaqlarına xidmət edir.

Mərakeşin Kasablanka şəhəri Şimali Afrikanın aparıcı ticarət şəhəri olmaqla bərabər, eyni zamanda krallığın işgüzar, maliyyə və sənaye paytaxtıdır. Atlantikanın iri limanı buradadır. Kasablankada xeyli tarixi, dini və müasir abidələr mövcuddur. Bu abidələr həm də gözəl memarlıq və zəngin incəsənət nümunələridir.

Şəhərin ən əzəmətli abidələrindən biri 20 ildən artıq kral II Həsənin şəxsi memarı olan görkəmli fransız sənətkarı Mişel Pinsonun inşa etdiyi II Həsən Məcid məscididir. Tikintisi dörd ilə başa gələn məscid 1993-cü ildə istifadəyə verilib. İnşasına 800 milyon ABŞ dolları xərclənib. Böyüklüyünə görə Məkkə məscidindən sonra ikinci məsciddir. Minarəsinin hündürlüyü 200 metrdir. Binada kitabxana və Milli Muzey də yerləşir.

Müasir Kasablanka Afrikanın Qahirədən sonra ikinci böyük şəhəridir. Cənubi Avropa şəhərlərinə bənzəyən bu şəhər orta əsrlərdə çox varlı idi və Ənfa adı ilə tanınırdı. 1468-ci ildə portuqaliyalılar şəhəri dağıtdı, şəhər 1515-ci ildə bərpa olundu. 1755-ci ildə baş verən güclü zəlzələdən sonra həmin dövrdə sultan Sidi

Məhəmməd bin Abdallahın rəhbərliyi ilə şəhər yenidən salınaraq Dər-əl Beyda (ərəbcə "Ağ ev", ispanca "Kasablanka") adlandırıldı.

İkinci Dünya və Böyük Vətən müharibəsinin qızgın dövründə antihitler koalisiyasının, ABŞ Prezidenti Franklin Ruzvelt və Böyük Britaniyanın Baş naziri Uinston Çörçil arasında, həmçinin 1961-ci ildə müstəqil Afrika ölkələrinin rəhbərləri tərəfindən keçirilən (Asiya qitəsi ərazisində müstəmləkə ağalığı məhv edildikdən sonra müstəmləkəçilərə qarşı mübarizə alovları imperialistlərin son dayağı olan Afrikanı da bürüdü. İngiltərədə çıxan "Deyli meyl" qəzeti 1948-ci ildə yazırdı: "Ola bilsin Afrika bizim son pənahımızdır". Lakin həyat imperialistlərin bu son ümidini puça çıxardı. Afrika xalqları böyük mübarizə yolu ilə müstəmləkə ağalığından xilas oldular-R.Mirzəzadə) konfransın məhz Kasablankada baş tutmasını da xatırlamamaq mümkün deyil.

Dünyanın ən qədim universiteti sayılan Əl-Qarauin Universiteti Mərakeşin Fəs şəhərində yerləşir. Bura İslam dünyasının ən tanınmış təhsil müəssisələrindən biridir. Ginnesin rekordlar kitabının tərtibçiləri onu dünyanın fasiləsiz fəaliyyət göstərən ən qədim ali təhsil müəssisəsi hesab edirlər. XII əsrdən başlayaraq həmin universitetdə İbn Xəldun, İbn Bitruqi, İbn Xarəzm, İbn Vəzzən, hətta deyilənə görə ərəb rəqəmlərini Avropaya aparan, orta əsrlərin böyük alimi, kilsə xadimi Papa II Silvestr kimi məşhur adamlar təhsil alıb, dərslər deyiblər. Bu universitetin yetirmələri müxtəlif fəlsəfi-estetik cərəyanlara aid olan şair və filosoflar İbn Rüşd, İbn Tüfeyl, İbn Zühr sonradan ümumislam mədəniyyətinə və elminə böyük töhfələr vermişlər.

Mərakeşdə hər il 600-ə qədər yeni kitablar çap olunur. Məhəmməd Şükri, Tahar Bəncəllun, Dris Şraybi,

Fuad Lauri, May Binebin, Racaye Benşemsi, Əbdəllətif Laabi, xanım yazarlardan Hana Bennun, Malikə Əl-Asimi, Leyla Əbuzeyd və s-nin əsərləri Avropada və digər regionlarda sevilə-sevilə oxunan kitablardır. Amerikanın məşhur yazıçı, dramaturq və bəstəkarları Pol Boulz, Tennesi Uilyams, Cek Keruak, Uilyam Berrouz və başqaları bir müddət Mərakeşdə yaşayıb-yaradıblar.

2009-cu ildə Azərbaycanda Mərakeş mədəniyyəti günləri keçirilərkən dost və qardaş ölkənin şairlərindən Həsən Nəjmi, Əhməd Bərəkət və Bakouri Əl-Əminə ölkəmizin qonağı olmuş, ictimaiyyətimizin nümayəndələri, ziyalılarımız, şair və yazıçılarımızla bir sıra görüşlər keçirmişlər.

Mərakeş ecəzkar ölkə kimi, dağları, dənizi, səhrası, yaşılıqları ilə turistləri ilboyu özünə cəlb edir. Bundan başqa, Mərakeş dünyanın hər yerindən gələn məşhur sənətçi, ifaçı, rəqqasların iştirakı ilə böyük beynəlxalq festivallar təşkil edir. Festivallar mövzusuna görə ayrı-ayrı şəhərlərdə keçirilir. Beləki, dini musiqilər Fəsdə, caz Es Suveyra, Rabat və Tanjerdə, pop, rap və digər musiqilər Kasablankada, amazinq, yenə caz Aqadirdə, ərəb və milli musiqilərin təqdimatı isə Rabatda keçirilir. Həmçinin Rabat, Aqadir, Mohammedia, Kasablanka və Mərakeş şəhərlərində keçirilən qolf turlarına axın edən bütün dünya qolf azarkeşləri üçün də Mərakeş sevimli ölkədir.

Yəqinki Azərbaycanda az adam tapılar ki, iqamətgahı Mərakeşdə yerləşən İSESCO- İslam Ölkələri Təhsil, Elm və Mədəniyyət Təşkilatını tanımasın. Bu təşkilat xalqımızın mənafeyi naminə dostluq və qardaşlıq köməyini əsirgəmir. Dünyanın 51 ölkəsini birləşdirən İSESCO çox nəcib, humanist bir ideyanı həyata keçirir. 1979-1980-ci illərdə yaradılan təşkilatın başlıca məqsədi dünya ölkələrinin elm, təhsil və mədəniyyət sahələrində

əlaqələrinin yaradılması və xalqlararası dialoqun qurulmasıdır. İSESCO öz fəaliyyətini sırf müsəlman ölkələri ilə məhdudlaşdırmır. O, əhalisinin tərkibində müsəlmanların sayı az olan ölkələrlə də sıx əməkdaşlıq edir, elmin, mədəniyyətin və təhsilin inkişafı üçün proqramlar hazırlayır. İSESCO-nun fəaliyyətinin mühüm istiqamətlərindən biri də müharibə ilə üzləşmiş müsəlman dövlətlərinin zəngin tarixi irsinin qorunub saxlanması və gələcək nəsillərə ötürülməsidir.

Azərbaycan Təhsil Nazirliyinin İSESCO ilə birgə əməkdaşlığı çərçivəsində Azərbaycanın görkəmli şərqşünas alimi Aida xanım İmanquliyevanın "Yeni ərəb ədəbiyyatının korifeyləri" kitabı ərəb dilinə tərcümə edilərək, İSESCO tərəfindən çap olunub. 2006-cı il noyabrın 23-də Heydər Əliyev Fondunda kitabın təqdimat mərasimi keçirilib. Mərasimdə həmçinin Heydər Əliyev Fondunun Prezidenti, YUNESKO-nun xoşməramlı səfiri, Azərbaycan Parlamentinin deputatı Mehriban xanım Əliyeva dünyəvi sivilizasiyaların bir-birinə yaxınlaşmasındakı xidmətlərinə görə İSESCO-nun da xoşməramlı səfiri adına layiq görüldü. "Mehriban Əliyeva təşkilatın bu yüksək adına layiq görülmüş ilk qadındır"- deyə İSESCO-nun Baş direktoru doktor Əbdüləziz bin Osman Əl - Tüveycri Azərbaycanın Birinci xanımına fəxri adın verilməsi haqqında diplomu ona təqdim edərkən bildirib. Qeyd edimki, bu təşkilatın xoşməramlı səfiri adına həmin vaxtadək İslam dünyasının üç görkəmli dövlət və ictimai xadimi layiq görülmüşdü.

Heydər Əliyev Fondu İSESCO ilə 2007-ci ildə əməkdaşlıq haqqında sənəd imzalayıb. Həmin sənədə əsasən Azərbaycanda elm, təhsil və mədəniyyət sahəsində müxtəlif tədbirlər və layihələr həyata keçirilib. Bu çoxsaylı işlərin həyata keçirilməsində Mehriban xanım

Əliyevanın ölkəmizin, xalqımızın, gələcək nəsillərin tərəqqisinə verdiyi töhfələr danılmazdır.

2008-ci il idi. Bakıda "Bakı-İslam mədəniyyətinin paytaxtı-2009" mədəniyyət ilinə həsr olunmuş təntənəli mərasim keçirilirdi. İSESCO-nun Baş direktoru Əbdül-əziz bin Osman Əl - Tüveycrinin çıxışındakı bu sözlər indiki kimi xatirimdədir: "Bu əziz ölkənin, çox istədiyim Azərbaycan ərazisinin müəyyən hissəsi erməni işğalı altındadır. Bir çox tarixi abidələr, dini məbədlər, muzeylər, mədəniyyət və sivilizasiya məkanları dağıdılıb. Biz İSESCO olaraq bunu qəti şəkildə pisləyirik. Biz beynəlxalq ictimaiyyəti bu gözəl ölkənin zəngin və şanlı tarixini qorumaq üçün öz konstruktiv rolunu oynamağa çağırırıq".

Xüsusilə yada salmaq yerinə düşərdi ki, Dağlıq Qarabağ problemi ilk dəfə beynəlxalq arenada 1994-cü ildə məhz Mərakeşdə keçirilən İslam Konfransı Təşkilatının Zirvə Toplantısında dilə gətirilmişdi. Azərbaycan ərazisinin dərhal işğaldan azad olunması tələb edilmişdi.

Həmin vaxt Zirvə Toplantısında Azərbaycanın Prezidenti kimi iştirak edən Ulu öndərimiz Heydər Əliyev təsirli çıxışı ilə dünya ictimaiyyətinin diqqətini ölkəmizin üzləşdiyi böhran və çətinliklərə, hərbi münaqişələrə cəlb etmişdi. Qarabağla, Azərbaycan həqiqətləri ilə bağlı ciddi məsələlərə aydınlıq gətirmişdi. Ulu öndərimizin məhz buradakı, Mərakeşdəki çıxışından sonra beynəlxalq aləmdə Azərbaycanla bağlı əsl həqiqət qəbul edilməyə başlanmışdı.

Azərbaycan həqiqətlərinin dünyaya yayılması və milli maraqlarının müdafiə olunmasında istər İslam Konfransı Təşkilatının, istərsə də İSESCO-nun böyük xidmətləri, xalqımıza misilsiz dəstəyi vardır. "İkinci Dünya müharibəsi zamanı bəşəriyyətə qarşı törədilən faciələr,

vəhşiliklər və cinayətlər 1992-ci ildə Xocalıda və Dağlıq Qarabağın digər ərazilərində təkrarlandı!.." - deyərək Əbdül-əziz bin Osman Əl-Tüveycri dəfələrlə Ermənistanı və ona dəstək verən işğalçı qüvvələrin əməllərini pisləyib və Cənubi Qafqazda sülh və sabitliyin bərqərar olması üçün beynəlxalq birliyi erməni silahlı qüvvələrinin Azərbaycanın işğal olunmuş torpaqlarından dərhal çıxarılması üçün lazımı addımlar atmağa çağırıb.

Azərbaycan tərəfindən cənab Tüveycrinin xidmətləri həmişə böyük ehtiramla qarşılanıb. Beləki elm, təhsil və mədəniyyət sahəsində əlaqələrin yaradılması və xalqlar arasında dialoqun qurulmasında səmərəli fəaliyyətinə görə cənab Tüveycri Heydər Əliyev Fondunun "Qızıl Çinar" Beynəlxalq Mükafatının 2011-ci il üzrə qalibi elan olunub.

Ölkəmizin Prezidenti möhtərəm İlham Əliyev də İSESCO-nun Azərbaycana olan münasibətini və bu mötəbər təşkilatın rəhbəri cənab Tüveycrinin fədakar fəaliyyətini yüksək qiymətləndirərək, onu Azərbaycan dövlətinin "Şöhrət" ordeni ilə təltif edib.

ISESCO-nun yaradılmasının 30 illiyi münasibəti ilə Mərakeş kralı VI Məhəmmədin dəstəyi ilə təşkilatın mənzil - qərargahında keçirilən yubiley mərasimində Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyevin İSESCO-nun Xatirə Qızıl Medalı ilə təltif olunması bildirilib. Medal və "ISESCO: 30 ilin nailiyyətləri" adlı kitab ölkəmizin rəhbərinə çatdırılması üçün krallıqdakı səfirimiz və İSESCO-dakı daimi nümayəndəmiz S. Ağabəyova təqdim olunub.

Azərbaycan və İSESCO arasında sıx əməkdaşlıq bu gün də parlaq şəkildə davam edir. Bir çox layihələrin həyata keçirilməsi uğurla davam edir. Ölkəmizdə dinlər-arası münasibətlərdə mövcud olan tolerantlığın ən yüksək səviyyəsinə məmnunluğunu bildiren Əbdüləziz bin

Osman Əl -Tüveycrî bunu dünyada nadir rast gəlinən nümunə kimi qiymətləndirib. Odur ki, ISESCO, Azərbaycanda yaradılması həyata keçirilən Tolerantlıq Mərkəzinin həmtəsisçisi olmaqla da bu müqəddəs işə köməyini əsirgəmir.

Bütün bu qardaşlıq missiyalarının həyata keçirilməsində Mərakeşin Azərbaycandakı xalqımızın dostuna çevrilən səfiri cənab Həsən Həminin əməyini unutmamaq olmaz. Cənab Həmi dəyərli ziyalı, səmimi insan, həm də istedadlı qələm sahibidir. Bakıda işlədiyi vaxt yaradıcılığından da qalmayıb. Xeyli kitablar ərsəyə gətirib. Kitablarda maraqlı süjetlər, azərbaycançılıq motivləri də məhəbbətlə əksini tapıb.

Xalqımızın etibarlı dostu, qardaş Mərakeş və mərakeşlilərin milli bayramı ərəfəsində duyğularımı sevimli oxucularımla paylaşmasaydım, rahatlıq tapa bilməzdim. Bu gözəl ölkə, onun əzəməti, simaları haqqında bir qəzet səhifəsinə sığacaq nəse deməyi bacardım, deməli, qürur hissi yaşamağa haqqım var. Yalnız o zaman ki, mövzu ilə bağlı yazılarım davam etsin. Bu qardaşlığa töhfələrimi bəxş etməkdə mən də özümü borclu sanıram.

“Azad Azərbaycan” qəzeti,
16 iyul 2014-cü il

İRANDAKI MƏDƏNİYYƏT ABİDƏLƏRİ HAQQINDA NƏ BİLİRİK

“Bizi İranla bağlı hər şey maraqlandırır: Onun həm qədim mədəniyyəti, tarixi abidələri, böyük ədəbi-mədəni irsi və bizim bir-birinə bənzəyən, yaxud eyni olan adət və ənənələrimiz maraqlandırır”.

Heydər Əliyev

Böyük dövlət xadimi, Azərbaycan xalqının unudulmaz ümummilli liderinin dediyi bu fikirlərdə doğrudan da böyük həqiqət var. Qonşu və dost ölkənin həyatı, qədim və müasir mədəniyyəti yaradıcı mütəxəssisləri də çox maraqlandırır. Odur ki, bu maraqdan yaranan zərurətlə tarixin zəngin yaddaşına həvəslə müraciət etdim.

İran mədəniyyəti qədim tarixə malikdir. Bu mədəniyyət hələ eramızdan əvvəl dünya mədəniyyətinin irəlində gedən və başqalarına nümunə olan bir hissəsi idi.

XIII-XIV əsrlərdən başlayaraq şeir və musiqi ilə yanaşı, İranda rəssamlıq, nəqqaşlıq, təsviri sənətin başqa növləri də təzahür etdi. Bütün dünyada məşhur olan İran miniatür sənəti orta əsrlərdə öz inkişafının ən yüksək mərhələsinə çatdı. Bu dövrdə İsfahanda, Yezddə və Heratda qüdrətli boyakarlıq ocaqları yaradıldı.

O dövrün görkəmli sənətkarı Kəmaləddin Behzad haqlı olaraq “Şərqin Rafaeli” kimi fəxrli ada layiq görülmüşdü. Əgər Behzad Herat məktəbinin təməlini qoymuşdusa, onun gözəl ənənələri Təbriz, İsfahan, Şiraz miniatür məktəblərinin təşəkkülündə böyük rol oynamışdı.

Şiraz hələ qədim dövrlərdən İranın mərkəzi şəhərlərindən biridir. Şeyx Müslühəddin Sədi Şirazinin və Hafiz Şirazinin anadan olduğu doğma məkandır.

İlk dövrlərdə Şiraz miniatür məktəbində çəkilən rəsmlərin əksəriyyəti insan geyimləri, geyimlərə vurulan güllər və bəzəklərdən ibarət idi. Bu, milli xüsusiyyətlərə əsaslanırdı. Şirazda miniatür məktəbində işlənən kitablardan biri Firdovsinin "Şahnamə" si olmuşdur. 1330-1340-cı illərdə işlənən bu əsərin bir nüsxəsi İstanbulda Topkapı Muzeyində, başqa nüsxəsi isə Sankt-Peterburqda Saltikov-Şedrin adına Dövlət Kitabxanasında saxlanılır.

Məlum olduğu kimi, Təbriz miniatür məktəbinin şöhrəti hələ XVI əsrdə bütün dünyaya yayılmışdır. Bu məktəbin görkəmli nümayəndələri Kəmaləddin Behzad, Sultan Məhəmməd, Mir Seyid Əli, Məhəmmədi və bir çox başqa məşhur Azərbaycan miniatürçülərinin yaratdıqları gözəl sənət inciləri dünya muzeylərinin bəzəyinə çevrilmişdir. Təbriz rəssamlarının zəngin yaradıcılığından müxtəlif dövrlərdə müxtəlif Şərq rəssamları ilham almış və bəhrələnmişdir.

Tehranda yaşayıb-yaradan müasir İran rəssamı Əli Kərimi klassik Təbriz miniatür boyakarlığı ənənəsini özünəməxsus şəkildə davam etdirən sənətkarlardan idi. 1944-cü ildə Bakıya gəlmiş rəssam iki miniatürünü Azərbaycan İncəsənət Muzeyinə hədiyyə etmişdi. Həm istedadlı boyakar, həm də gözəl xəttat sayılan Əli Kərimi sonralar Moskvada olarkən miniatürlərdən bir neçəsini Şərq Xalqları İncəsənəti Muzeyinə bağışlamışdı.

Respublikamızda İncəsənət Muzeyində İran müzeylərinə mənsub olan yüzlərlə eksponat, o cümlədən XV əsrdən müasir dövrə qədər Şərq poeziyası mövzuna həsr olunan rəsmlər, portret və mənzərə xarakterli

miniatürlər dəfələrlə nümayiş etdirilmişdir. Bu sərgilər hər dəfə sənət həvəskarları, geniş xalq kütləsi tərəfindən maraqla qarşılanmış, onlar İran təsviri incəsənəti ənənələrinin nə qədər zəngin olduğunun şahidi olmuşlar.

Görkəmli xəttat və şair Sultanəli Məşhədi XV-XVI əsr Şərq mədəniyyətinin görkəmli siması idi. Dolğun və mənalı ömrünü kitab işinə sərf etmiş bu sənətkarın xəttatlığa etdiyi töhfələr əvəzsizdir. Təsədüfi deyilki, hələ sağlığında ona "katiblər qibləsi" və "xəttatlar sultanı" adı verilmişdi. Böyük xəttat bir müddət Səmərqənd hakimi Əbu Səidin sarayında çalışmış, sonra Herata köçmüşdü. Burada o, Herat xəttatlarına başçılıq edərək böyük məktəb yaratmış, əlyazma və kitab işini nəfis sənət səviyyəsinə qaldırmışdı.

Əlişir Nəvainin yaradıcılığı ustad xəttatın həmişə diqqət mərkəzində olmuşdu. Şairin bir neçə divanı, habelə bu divanların bir çox nüsxəsini mahir xətlə məhz Sultanəli Məşhədi köçürmüşdü. "Məclisun nəfais" əsərində onun haqqında məlumat verən Ə. Nəvai yazırdı: "Sultanəli Məşhədinin elə yaxşı xasiyyəti və qılığı var ki, qələm bunu təsvirə acizdir. Xəttatlıqda isə onun misli yoxdur". Nəvainin Sultanəli Məşhədi tərəfindən köçürülmüş "Xəmsə"si və ilk divanı Saltikov-Şedrin adına Sankt-Peterburq Dövlət Kitabxanasında saxlanılır. Onun Məşhədi tərəfindən üzü köçürülmüş üç divanı Daşkənddə Əbu Reyhan Biruni adına Şərqşünaslıq Institutundadır. Həmin Institutun kitabxanasındakı əlyazmalar içərisində Hüseyn Vayiz Kaşifinin "Hətəmmə" və "Cəvahirnamə" əsərləri də Sultanəli Məşhədinin xətti ilə yazılmışdır. Türkiyənin məşhur "Topkapı" Muzeyində ustad xəttatın qələmindən çıxmış əsərlər - Nəvainin "Xəmsə"si, Əmir Xosrov Dəhləvinin "Xəmsə" si, Hüseyn Bayqaranın "Divan"ı, Sədinin "Divan"ı, Arifinin əsərləri, həmçinin

məcmuə və mürəkkələr saxlanılır. Qahirədə Misir Milli Kitabxanasında mühafizə olunan Sədinin "Bustan"ını görkəmli xəttatın özü köçürmüş, Kəmaləddin Behzadın miniatürləri ilə bəzəmişdir.

Sultanəli Məşhədinin dəst-xətti dünyanın ən böyük kitabxana və muzeylərində toplanıb. Bu xətt nümunəsini London, Paris, Berlin, Leypsiq, Qahirə, Tehrandə və başqa şəhərlərdə tapmaq olar. Onun xətti ilə köçürülmüş böyük Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin "Xəmsə"si "Topkapı" Muzeyinin ən qiymətli əlyazmalarındandır. Məşhədinin 1500-cü ildə köçürdüyü Nəvainin "Divan"ı Nyu-Yorkun "Metropoliten" Muzeyindədir.

Miyana şəhəri İranın Gərməri vilayətinin mərkəzidir. Şəhər üç dağın – Büzgüm, Qaflantı və Üçtəpə dağlarının arasında yerləşdiyi üçün adını "Miyana", yəni "Ortaqlıq" qoymuşlar.

Miyananın ətrafında Miyana (buna Şəhri çayı da deyilir), Qarranqu, Ayıdoğmuş və Qızılözən adlanan dörd çay axır. Bu çayların üçü şəhərdən təxminən dörd kilometr aralı, cənub-şərqdə yerləşən "Miyana körpüsü"nün 3-4 metrliyində birləşib körpünün altından keçir. Miyana körpüsü 24 gözdən ibarət olub, qədim körpülər kimi tağ üsulu ilə tikilmişdir. Körpünün eni təxminən 5 metr, uzunluğu 300 metr, hündürlüyü isə 10 metrə yaxındır. Hər gözün arası təxminən 12 metrdir.

Miyana ətrafındakı ikinci qədim və maraqlı körpüyə Qız körpüsü deyilir. Qız körpüsü də XIII-XIV əsrlərin, monqolların hakimiyyəti dövrünün məşhurludur. 1527-ci ildə Məhəmməd bəy Mosillinin qızı Şah Bəyimxanım körpünü təmir etdirmiş, bəlkə də elə buna görə körpü Qız körpüsü adlandırılmışdır. Bu körpü Qızılözən çayının üstündədir. Qız körpüsünün qərb sahilində Qaflantı dağından böyük, sıldırım bir qayanın üstündə hündürlüyü

14 metr olan bir qala tikilmişdir ki, buna "Qız qalası" deyilir. Qaflantıda Qız körpüsünün sağ sahilində Şah Abbas karvansarası adlanan bir bina var ki. Bu, Miyana ətrafında olan iki karvansaradan biridir. Tarixçilərin və xalqın dediyinə görə, Səfəvilər sülaləsinin beşinci şahı, I Şah Abbas hakimiyyəti tabeliyində olan ərazidə İraq və Xorasandan Tiflisə qədər 999 karvansara tikdirmişdi. Həmin karvansaralardan ikincisi Miyanadan 30 kilometr aralı Camalabad kəndindədir.

XV-XVI əsrlərdə Səfəvilərin hakimiyyəti zamanı İran memarlıq və incəsənəti özünün ən yüksək zirvəsinə çatmış, İranın çoxəsrlik mədəniyyətinin ən parlaq səhifələrini təşkil etmişdir. İsfahan və eləcə də ölkənin digər yerlərində o dövrdə inşa edilmiş inzibati, ictimai, dini və s. binaların tərtibatı mütəxəssislər tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir.

XI əsr İran müəllifi Nasir Xosrovun yazılarında göstərilir ki, İsfahanın havası gözəldir, çoxlu arxları var, şəhər abaddır. İndiki İsfahan şəhəri Səfəvi şahlarının tikililəri ilə tanınır. Şah Abbas hökmdarlığının (1587-1628) ilk illərindən Səfəvi şahlığının paytaxtı Qəzvindən İsfahana köçürülmüş, qısa bir zaman içində bu kiçik şəhərcik parlaq və dəbdəbəli şəhərə çevrilmişdi. Deyilənə görə, bu dövrdə bir milyon nəfərə yaxın əhalisi olan İsfahanda 162 məscid, 48 mədrəsə, 1800 karvansara, 273 hamam varmış. Gözəl bağlar, geniş xiyabanlar, dəbdəbəli saraylar, gümbəzləri alışıb yanan məscidlər İsfahanı dillər əzbəri etmiş, onu əzəmət və şöhrət simvoluna çevirmişdi.

XII əsrdə İsfahanda olmuş italyan səyyahı Petro Della Valle bu şəhər haqqındakı xatirələrində yazmışdı ki, şəhərin baş küçəsində dörd gözəl bağ yerləşir. Bura Çaharbağ adlanır. Hezar-Carib adlı park isə bu küçənin qurtaracağında salınmışdır. İtaliyalının yazdığına

görə, Çaharbağ şaha məxsus imiş və gözəlliyinə görə öz dövrünün Roma, Neapol, Genuya və s. şəhərlərinin baş küçələrini kölgədə qoyurmuş.

1616-cı ildə İsgəndər bəy Türkmənin yazdığına görə, İsfahanda abadlıq işləri başlayarkən ilk növbədə Şah Abbasın yaşadığı "Nəqşi-Cahan" adlı (1597-1617-ci illərdə Teymurilər dövründə belə adlanırdı) sarayın ətrafında yeni, gözəl binalar tikilir. Sonralar bu yer Şah meydanına çevrilir. Uzunluğu 512 metr, eni 159 metr olan Şah meydanı iri düzbucaqlı şəklindədir. Şəhərin baş Məscidi olan Şah məscidi cənub, Şeyxlütfulla məscidi şərqdə meydana birləşir.

Şah məscidi əsl sənət incisidir. Bu məscidi bədii dolğunluğuna görə İran məscidlərinin şahı sayırlar. Məscidi 1611-ci ildə memar Əbdülkəzım tikməyə başlamış, 1638-ci ildə memar Ələkbər tamamlamışdır. Məscidin memarlıq bəzəyində təbrizli xəttatlar Əli Rza Abbasi, Əbdülbağı və Abdulla iştirak etmişlər. Hündürlüyü 50 metrdən artıq olan bu binanın giriş darvazaları qiymətli metallarla-qızıl, gümüşlə, tacı isə qızıl ilə bəzədilmişdir.

Şah məscidinin günbəzi İranın ən iri günbəzlərindən biridir və İsfahanın hər yerindən görünür. Günbəzin bayır üzü füzəyə rəngdədir.

Dünyanın məşhur memarlıq ansambları içərisində yüksək yeri olan İsfahan Şah meydanı estetik konsepsiyaları, memarlıq prinsipləri ilə Avropa ansambllarından seçilir. 1638-ci ildə Ser Tomas Herbert Şah meydanını London və Parisdəki Kral meydanları ilə müqayisə edib göstərir ki, İsfahan meydanı onlardan altı dəfə böyükdür. Ondan 300 il sonra fransız tədqiqatçısı A.Qodar yazmışdır: "Əgər planın xətlər, kütlələr, görünüşlər və nəhəng perspektivlərlə birliliyini desək, bu, əla konsepsiya Versaldan yarım əsr qabaq doğulub".

İranın qədim şəhərlərindən biri olan Marağa ölkənin qərbində, Səhənd dağının cənubunda yerləşir. "Marağa" sözünün mənası "otlaq yeri" deməkdir. Marağa bağ-bağatı, meyvəsi, xüsusilə üzüm, doşab və kişmiş ilə məşhurdur. Şəhər, meyvəsindən əlavə, taxılı və gözəl mərməri ilə də böyük şöhrət qazanmışdır.

Keçmiş əsrlərin yadigarı, dünyanın hər zaman diqqət mərkəzində olan Marağa rəsədxanası 1259-1261-ci ildə yaradılmışdır. Rəsədxana Misirdən Çinə qədər geniş bir ərazinin görkəmli alimlərini öz ətrafına toplayaraq, həmin dövrün bütün elmləri ilə məşğul olduğu üçün, bir növ akademiyanı əvəz edirdi. Rəsədxana haqqında məlumat verən əsərlərdə qeyd olunduğuna görə, onun memarı Fəxrəddin Əhməd ibn Osman Mərağeyi olmuşdur.

Həmin dövrdə rəsədxanada planetlərin şəkilləri, dairələr, 12 bürcün təsviri, yer üzünün, adalar və dənizlərin xəritəsi, coğrafi en və uzunluq ölçülərinin olduğu müəyyənləşdirilmişdir. Təxminən 52 il fəaliyyət göstərən Marağa rəsədxanası 600 ildən sonra, XIX əsrin ortalarında tədqiq olunmağa başlanılmışdır.

Rəsədxanada işləmiş alimlərin sayı haqqında hələlik dəqiq məlumat yoxdur. Lakin "Rövzətüssəfa"-nın müəllifi Əbqə xan tərəfindən Xacə Nəsirəddinin şagirdlərindən yüz nəfərinin mükafatlandırılması barədə məlumat verilir.

İranın, haqqında yazılmalı tarixi və memarlıq abidələrinin sayı çox, mədəni irsi isə zəngindir. Hələ çox-çox tədqiqatçılar, yazarlar bu mövzuya müraciət edəcək, yeni-yeni məlumatları oxucuların, xalqın diqqətinə çatdıracaqlar. Sağlıq olsun!

"Azad Azərbaycan" qəzeti,
30 mart 2004-cü il.

ABŞ - IN İLK PREZİDENTİ

“Ümidvaram ki, səmimiliyi qoruyub saxlamaqda sarsılmaz və bəs qədər dözümlü olacağam. Bu, yüksək titullar içində ən qibtə edilənidir”.

Corc Vaşinqton

22 fevral amerikalıların milli bayramıdır. Çünki Amerika dövlətçiliyinin əsasını qoyan 1732-ci ilin bu günündə dünyanın məşhur dövlət xadimi, böyük siyasətçisi və ölkənin ilk Prezidenti olan Corc Vaşinqton doğulub.

Corc Vaşinqtonun atası, varlı pansion sahibi olan Avqustin ilk dəfə 1715-ci ildə, 21 yaşında evlənir. Bu nikahdan onun Lourens, Avqustin adlı iki oğlu, Ceyn adlı bir qızı doğulur.

1729-cu ildə həyat yoldaşı vəfat edəndən sonra Avqustin uşaqlarını da götürüb İngiltərəyə gəlir. Lakin burada ona daha bir bədbəxtlik üz verir. O, yaralanır və dostunun evində qalıb uzun müddət müalicə olunur.

Avqustin burada Amerikadan qohumları ilə qonaq gəlmiş iyirmi yaşlı Meri ilə tanış olur. Qız ona mərhəmətlə yanaşır, qulluq göstərir, qayğısına qalır. Onlar bir-birlərinə isinişir və aralarında dərin məhəbbət yaranır.

Üç ildən sonra Avqustin Meri ilə evlənir və onu Amerikaya, Virciniyaya gətirir. Oğlanları isə İngiltərədə qalır, qızı Ceyn xəstəlikdən vəfat edir.

1732-ci ilin 12 (köhnə təqvimlə) fevralında onların bir oğlu doğulur. Corcdan sonra ailədə daha beş övlad dünyaya gəlir.

Corc on bir yaşında olanda atasını itirir və bir neçə ildən sonra ögey qardaşı Lourensin dəvəti ilə Maunt - Vernon şəhərinə gedir.

21-22 yaşında Virciniya milis dairələrindən birinə komandirlik edir, 1759-cu ildə polkovnik rütbəsində istefaya çıxır. Həmin il Marta Kastis adlı ağıllı, zəngin bir xanım ilə ailə qurur. Həyat yoldaşı Corcun dayağına, əsl silahdaşına çevrilir.

On beş il Virciniya qanunvericilik məclisinin deputatı olan Corc Vaşinqton, 1775-ci ildə üsyançı ordunun baş komandanı seçilir və nizami ordu yaratmağa nail olur.

XVI əsrdə avropalılar gələndə ABŞ-ın indiki ərazisində hindular və eskimoslar yaşayırdı. XVII-XVIII əsrlərdə İngiltərə, Hollandiya, Fransa, İspaniya işğal hesabına Şimali Amerikadakı ərazilərini xeyli genişləndirmişdi.

Amerikada azadlıq, torpaqların işğaldan xilas edilməsi uğrunda mübarizə başlamışdı. Bu mübarizənin başında Corc Vaşinqton dayanırdı.

1776-cı ilin qışı, Milad ərəfəsi idi. Kontinental Ordunun (Vaşinqton bu ordunun komandanı idi) ac-yalavac, minlərlə döyüşçüsü yorulub silahı yerə qoymaq istəyirdi. Uğradıqları məğlubiyyətlərdən sonra çoxları ruhdan düşmüş, Amerika inqilabını bitmiş hesab edirdi. Bütün var-dövlətini xalqın azadlığı uğrunda sərf edərək, komandanlığı öz üzərinə götürmüş Vaşinqton da vəziyyətin ağırlığından xəbərdar idi.

1775 - 1783-cü illərdə Corc Vaşinqton partizan dəstələri ilə birlikdə İngiltərənin qoşunlarını məğlubiyyətə uğradır. ABŞ və İngiltərə arasında Parisdə Versal sülh müqaviləsi imzalanır. Müqaviləyə görə, İngiltərə ABŞ-ı müstəqil və suveren dövlət kimi tanıyır. İngiltərə gələcəkdə ona heç bir iddia irəli sürülməyəcəyinə təminat verir.

Artıq Vaşinqtonun Prezident olacağı heç kimdə şübhə doğurmurdu. Hətta 1788-ci il 4 iyul Konstitusiya bayramı şənliklərində də “Vaşinqton - Prezident!” kimi şüarlar səsləndirilirdi. Nəhayət, 1789-cu il fevralın 4-də

keçirilən Prezident seçkilərində Corc Vaşinqton ABŞ-ın ilk Prezidenti seçilir. O, Seçicilər Kollegiyasında səslerin 100 faizini qazanmış yeganə ABŞ Prezidenti kimi tarixə düşür. Onun Maunt Vernondan Nyu-Yorka gəlişi bayram kimi qeyd olunur. Vaşinqton 30 aprel 1789-cu ildə inauqurasiya (andıçmə) nitqi söyləyir.

İlk ABŞ Konqresi Vaşinqtona ildə 25 min dollar (o dövrə görə bu, böyük məbləğ idi) maaş verilməsinə qərar çıxarır. Buna baxmayaraq, o, maddi vəziyyəti yaxşı olduğu üçün bu maaşdan imtina edir. Lakin bu addım gələcəkdə yalnız varlıqların Prezident kürsüsü tutmasına ənənə ola bilərdi. Buna görə, o, maaş almağa razılıq verir.

Cəmiyyətdəki nüfuzuna baxmayaraq, o, ikinci dəfə Prezident seçilmək istəmirdi. Maunt Vernona qayıdıb sakit həyat sürmək onun başlıca arzusu idi. Lakin nazirlər onu yenidən Prezident görmək istəyirdilər.

Vaşinqtonun ikinci prezidentlik dövründə Avropada müharibələr səngimək bilmirdi. Prezident var qüvvəsi ilə ABŞ-ı bu müharibələrdən kənarda saxlamağa çalışırdı. Tərəfdarlarına isə birmənalı şəkildə bildirmişdi ki, növbəti Prezident seçkilərində iştirak etməyəcək.

Bəzi düzəlişlərlə hazırda qüvvədə olan ABŞ Konstitusiyası Corc Vaşinqtonun sədrliyi ilə hazırlanmışdı. Vaşinqton eyni zamanda ABŞ-da ikipartiyalı sistemin yaradıcısı idi.

İndi ölkə paytaxtında ABŞ-ın ilk Prezidentinin şərəfinə ucaldılmış abidə və Kapitoli şəhərin hər yerindən görünür. Konqresin qəbul etdiyi qanuna əsasən, paytaxtda bu iki tikilidən hündür bina inşa edilməsinə icazə verilmir. Amerikalılar ilk Prezidentlərinə və demokratiyaya hüsn-rəğbətlerini ifadə edirlər.

1790-cı ildə yeni paytaxtın salınması üçün Potomak çayı sahilindəki yeri də Vaşinqton seçmişdi. Şəhər əvvəl-

lər onun şərəfinə Corctaun, sonra isə Vaşinqton adlandırıldı. Vaşinqtonda hündür evlər, göydələnlər yoxdur. Şəhərin planını dövlət xadimi T. Ceffersonun iştirakı ilə fransız mühəndisi P. Lanfan hazırlayıb. Evlər bir-birindən aralı, küçələr olduqca genişdir. Şəhərdə çoxlu park var.

Kapitoli Amerika Konqresinin binasıdır. Bu möhtəşəm bina memarlar Tornton, Latrob və Volterin layihəsi ilə 72 ilə tikilib. Daim diqqətdə olan məşhur Ağ Evin də daxili quruluşu oranı ziyarət edənləri heyran qoyur.

Ağ Evdə ən böyük zal Şərq zalıdır. Burada müxtəlif tədbirlər-təntənəli qəbullar, ballar, mərasimlər keçirilir, konsertlər təşkil olunur. Prezident bəzən Konqresin təsdiq etdiyi qanunları da burada imzalayır. Bu zaman onu həmin qanun layihəsinə səs vermiş Konqres üzvləri əhatə edirlər.

Prezident qızları Nelli Qrant, Alisa Ruzvelt və Linda Consonun toyları burada olub. Prezidentlərdən Uilyam Makkinili və Con Kennedinin cənazələri vida mərasimində Şərq zalında qoyulub. Avraam Linkoln, Franklin Ruzvelt və başqa Prezidentlərin matəm mərasimi həmin zalda keçirilib.

Corc Vaşinqtonun rəssam Hilbert Stüart tərəfindən çəkilmiş portreti də Şərq zalında asılıb. 1914-cü ildə ingilislər Ağ evi yandıranda Prezident Ceyms Medisonun həyat yoldaşı Dolli Medison həmin portreti çətinliklə xilas edə bilib.

Ağ Evin Qızıl, Büllur, Yaşıl, Mavi, Qırmızı adlı qonaq otaqlarının, kitabxanasının, diplomatik qəbul, təntənəli ziyafət zallarının hər biri özünəməxsusluğu ilə seçilir. Məsələn, Ağ Evin kitabxanasında asılan təkrarsız çilçiraq əvvəllər yazıçı Fenimor Kuperin ailəsinə məxsus olub.

Yaşıl qonaq otağına sərilmiş türk xalçası bən-zərsizliyi, gözəl ilməli naxışları ilə gələnləri heyran edir.

Prezident Qrover Klivlendin toyu Mavi zalda keçirilib. Bu, Ağ Evdə təşkil edilmiş yeganə Prezident toyu olub.

Amerika tarixinin ən böyük hadisələrinin şahidi olmuş Ağ Ev əvvəllər "Prezident Evi", "Prezident Sarayı" adlanıb. Bu bina da 1792-ci ildə Corc Vaşinqtonun seçdiyi yerdə tikilib. Binanın memarı əslən irlandiyalı olan Ceyms Hobandır. İngilislər yandırandan sonra çölü ağ rəngləndiyi üçün binaya Ağ Ev adı verilib. Sonralar bina dəfələrlə təmir edilib, ona yeni tikililər əlavə olunub. Günəş enerjisi ilə qızdırılan Ağ Ev gözəl parkla əhatələnib. Parkda tarixi abidə kimi qorunub saxlanılan bir çox nadir ağac növləri var. Prezidentlərdən Endrü Ceksonun əkdüyü maqnoliya, Con Adamsın əkdüyü Amerika qarağacı da tarixin ağacları olmuş şəkildir. Jaklin Kennedi bağı parkın gözəl guşələrindən biridir.

1800-cü ildə Ağ Evə ilk dəfə Amerikanın ikinci Prezidenti Con Adams öz arvadı ilə qədəm qoyub. Təntənəli ziyafətlər zalında, marmər lövhədə Ağ Evin ilk sakininin bu sözləri həkk olunub: "Dua edirəm ki, Allah bu Evdən və burada yaşayanlardan öz mərhəmətini əsirgəməsin. Qoy, bu damın altında yalnız vicdanlı və müdrik adamlar hökm versinlər". Ağ Evin devizi budur.

Gözəl devizdir. Bu, həm də 281 yaşlı böyük şəxsiyyətin Corc Vaşinqtonun ideyalarına və ruhuna verilən qiymətdir.

"Azad Azərbaycan" qəzeti,
18 fevral 2005-ci il

POLŞA KONSTITUSİYASI AVROPANIN ƏN QƏDİM, DÜNYANIN İSƏ ABŞ-DAN SONRA İKİNCİ KONSTITUSİYASIDIR

3 may - Polşa Respublikasının milli bayramıdır

Hər dəfə Polşanın və polyak xalqının adını eşidəndə üzümə təbəssüm qonur, ürəyimi doğma hisslər bürüyür. Hər dəfə də şahidi oluram ki, bu duyğular tək mənim yox, bütün Azərbaycan xalqının qəlbinə, yaddaşına hopub. Çünki səmimi xalq kimi sevgiyə və hörmətə layiq olan polyakların altı əsrə yaxındır ki, dostluğa sədaqətini görmüşük. Bizdən əvvəl yaşayan nəsillərimiz də, bizlər də. Bu yaddaşların xatirələrini bir daha əziz tutmaq üçün gəlin tarixə kiçicik ekskursiya edək.

Azərbaycan və Polşa məsafəcə bir-birindən uzaqda yerləşsə də, xalqlarımız tarixən sıx əlaqələr saxlayıb və bu əlaqələr bünövrəsi qoyulandan heç bir zaman kəsilməyib. XV əsrdə Ağqoyunlu və Polşa dövlətləri arasında diplomatik, Azərbaycan hökmdarı Uzun Həsənlə Polşa kralı Yagellon arasında dostluq münasibətləri mövcud olub. Həmin əsrin 70-ci illərində Uzun Həsən öz səfirini Polşaya göndərib. Xalqlarımız arasında dostluq körpüsünün təməli qoyulub. O vaxtdan polyaklar və azərbaycanlılar arasında ünsiyyət yaranıb, bir-birinin iqtisadiyyatına, ədəbiyyatına maraq oyanıb. İki dövlət arasında ticarət əlaqələri artıb. Azərbaycandan Polşaya xalılalçalar, xəncər və digər Şərqlə silahları aparılıb. Polşadan Azərbaycana kəhraba və müxtəlif növ odlu silahlar gətirilib.

Polşa Krallığı və Şimali Azərbaycan Rusiya tərkibinə daxil olduqdan sonra çar ordusuna çağırılan polylakların bir qismi Azərbaycanda hərbi xidmət keçib. Bir

çox inqilabçı polyaklar Azərbaycana sürgün olunub. Həmin vaxtlar məmləkətimizdən Polşaya neft, pambıq, kürü, şərab, meyvə qurusu aparılıb, Polşadan da Azərbaycana sənaye məhsulları, geyim və ayaqqabı gətirilib.

1618-ci ildə Şamaxıda məscid tikən polşalı memar Yan Dembovskinin xalqımıza yadigar qoyduğu bu misilsiz sərvət də çox dəyərli varlıq kimi sevilib. Azərbaycanın Avropada qədim və zəngin məmləkət kimi tanınmasında polşalı səyyahların, ədiblərin böyük xidməti olub. XVIII əsrdə yurdumuza gələn səyyah Tadeuş Kruşinski latın dilində çap etdirdiyi yol qeydlərində elimizin tarixi, mədəniyyəti, təbiəti haqqında xeyli məlumatlar verib.

Azərbaycanla Polşa arasında mədəni əlaqələr XIX əsrin birinci yarısından genişləniib. Hələ XVII əsrin birinci yarısında dünya şöhrətli İran şairi Sədi Şirazinin "Gülüstan" əsəri Avropa dilləri arasında ilk dəfə polyak dilinə məhz azərbaycancadan tərcümə olunub. Tarixi mənbələrdən məlum olur ki, həmin dövrdə Polşa kral dəftərxanasının tərcüməçisi Samuel Otvinovski İstanbulda mühacirətdə olan Xoca Yusif adlı bir azərbaycanlı ziyalı ilə tanış olur. Xoca Yusif hörmət əlaməti olaraq, "Gülüstan"ın Azərbaycan dilinə tərcüməsini polyak dostu Samuel Otvinovskiye bağışlayır. O da əsəri bir neçə ildən sonra Azərbaycan dilindən polyak dilinə çevirir.

Polşada hərbi xidmətdə olan görkəmli Azərbaycan yazıçısı İsmayıl bəy Qutqaşınlı burada bədii yaradıcılıqla da məşğul olur. Beləki o, Azərbaycan nəsrinin ilk nümunələrindən sayılan "Rəşid bəy və Səadət xanım" əsərini polyak torpağında fransız dilində yazır və 1830-cu ildə Varşavada nəşr etdirir. Uzun illər azərbaycanlı oxuculardan gizli qalan "Rəşid bəy və Səadət xanım" əsəri yal-

nız Sovet hakimiyyəti illərində əldə edilib Azərbaycan dilinə tərcümə olunur.

Polşa-Azərbaycan ədəbi əlaqələrinin inkişafında görkəmli şərqşünaslar Aleksandr Xodzko və Lüdviq Şpitsnaqelin də böyük rolu olmuşdu. Peterburq Universitetinin tələbəsi olarkən universitetin fars dili və ədəbiyyatı bölməsinin müdiri azərbaycanlı professor Mirzə Qafar Topçubaşov digər polşalı tələbələrə bərabər, onlara da dərs demişdi. Məhz bu iki alimin nümunəvi xidmətləri sayəsində Qərb dünyası Azərbaycan mədəniyyəti barədə məlumat alırdı. Şpitsnaqel görkəmli Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin "İsgəndərnamə"sindən parçalar, Azərbaycan dilini mükəmməl öyrənmiş Xodzko, parlaq Nəsimi poeziyasından nümunələri polyak dilinə tərcümə etmişdi. Şərq ədəbiyyatı üzrə tanınmış mütəxəssis Stanislava Rumkiyeviç Azərbaycanın böyük söz ustalarından biri Məhəmməd Füzulinin əsərlərindən bir neçəsini polyak dilinə çevirmişdi.

Azərbaycanın tanınmış yazıçı - filosoflarından biri olan Abbasqulu ağa Bakıxanov 1833-cü ildə Varşavaya gəlmiş və burada altı ay yaşamışdır. O da Qutqaşınlı kimi Polşada bədii yaradıcılıqla məşğul olmuş və "Xəyalın uçuşu" adlı əsərini burada fars dilində qələmə almışdır. Bakıxanov həmin poemasında Lehistan (Polşa) və onun paytaxtı Varşavanı dərin sevgi ilə tərənnüm edib yazırdı:

...Bu şəhərin bağı cənnət bağıdır,
Hər görüşdə ələmləri dağıdır.
Hər gözəllik bu şəhərdə olmuş cəm,
Bu yerlərin təsvirində acizəm.
Tərif etmək mümkün deyil söz ilə,
Görmək lazım bu şəhəri göz ilə.

Abbasqulu ağa Bakıxanov Varşavada o dövrün bir çox mədəni ziyalıları ilə tanış olmuşdu. Onlardan biri də Aleksandr Sergeyeviç Puşkinin bacısı O.S.Pavlişşeva idi. Bu fakt da maraqlıdır ki, Bakıxanov sonralar "Gülüstani-İrəm" əsərini Tiflisdə polyak şair Tadeuş Lado-Zabiotski ilə birlikdə rus dilinə tərcümə etmişdi. Məhz həmin dövrdə görkəmli polyak yazıçısı Xodzko Azərbaycanın qəhrəmanlıq dastanı olan "Koroğlu"nu tərcümə edərək ingilis və fransız dillərində nəşr etdirmişdi. Digər polyak yazıçısı Stefan Jeromskinin "Bahar ərəfəsi" romanının ilk süjeti məhz Bakıda vəqə olmuşdu.

Tarixən Azərbaycan xanımlarına məxsus olan gözəl, zərif, ecazkar, yaraşlıq zinət və bəzək əşyaları yurdumuza gələn heç bir qonağın diqqətindən yayınmayıb. Onların sorağı uzaq-uzaq elləri dolaşib. Bu işdə polşalı qardaşlarımız da zəhmətini əsirgəməyib. Belə ki, uzun müddət Bakı quberniyasının zərgərlik məmulatları üzrə baş əyərmiş Zqlenitskinin 1900-cü ildə Fransa'nın paytaxtı Paris şəhərində keçirilmiş Ümumdünya sərgisində Azərbaycanın zərgərlik nümunələrini geniş nümayiş etdirib tanıtması xalqımızın milli-mədəni irsinə daha da maraq oyatmışdı.

XX əsrin əvvəllərində hər bir xalqın inqilabi ruhda olan milli mahnıları ilə yanaşı, bütün bəşəriyyətin beynəlmiləlçi zəhmətkeş qüvvələrini təmsil edən mahnıları da dillər əzbəri idi. Belə mahnıların ən geniş yayılanlarından biri "Varşavyanka" idi. Mərkəzi və Şərqi Avropada məşhur olan "Varşavyanka"nın melodiyası XIX əsrin ortalarında Parisdə yaşayan polyak mühacirlərinin oxuduqları bir nəğmədən götürülmüşdü.

1883-cü ildə Polşa inqilabçılarından Vatslav Svenitski bir neçə il həbsxanada yatdıqdan sonra "Varşavyanka"nın polyak dilində olan ilk mətnini yaratmışdı.

Sonralar mətn alman, çex, rumin, Azərbaycan və başqa dillərə də tərcümə olunmuşdu.

Azərbaycanın görkəmli simalarından olan Nəriman Nərimanov və Məşədi Əzizbəyov hələ 1908-ci ildə "Varşavyanka"nın Azərbaycan dilinə tərcüməsini təşkil etmişdi. Sonralar şair Mirzə Əbdülqədir Vüsaqi İsmayilzadə (Mikayıl Müşviqin atası) mətnin yenidən tərcüməsinə nail olmuşdu. Bu da məlumdur ki, Müslüm Moqamayevin Balaxanı, Sabunçu fəhlələrindən və məktəblilərindən təşkil etdiyi xor dəstəsi "Varşavyanka"nı həmin tərcümədə dəfələrlə ifa etmişdi. Azərbaycanın tanınmış bəstəkarı Fikrət Əmirov özünün "Sevil" operasında "Varşavyanka"nın melodiyasından faydalanmışdı.

Vaxtilə paytaxtımız Bakı şəhərinin baş memarı olan polyak mühəndis Yuzef Qoslavski, şəhərsalmanın inkişafına dair mükəmməl plan işləyib hazırlamışdı. Bibiheybət körfəzindəki ilk neft quyuları polyak mütəxəssis Pavel Potoskinin rəhbərliyi ilə qazılmışdı. Professor Mixail Abramoviç uzun illər Azərbaycan Neft Yataqlarının Kəşfi İnstitutunun direktoru vəzifəsini icra etmişdi. 1913-cü ilin məlumatına görə, təkcə Bakıda 2183 polyak yaşayırdı. Onları maarifləndirmək məqsədi ilə paytaxtımızda "Polşa evi" yaradılmışdı. Birinci Dünya müharibəsi başladıqdan sonra "Polşa çarlığı əhalisinə yardım komitəsi" təsis olunmuşdu. Birinci Dünya müharibəsindən sonra deportasiya zamanı on minlərlə polyak Azərbaycana gəlmişdi. Xüsusilə yada salmaq istəyirəm ki, 1918-ci ildə yaradılmış Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin ilk Milli Ordusunun qərargah rəisi də milliyyətçə polyak olan general Sulkeviç olmuşdur.

1918-ci il Azərbaycanın siyasi tarixində müstəsna rol oynadığı kimi, Polşanın da həyatında əvəzsiz izlər qoydu. Polşa torpaqları XVIII əsrin sonunda Prussiya,

Avstriya-Macaristan və Rusiya arasında bölüşdürülmüşdü. Buna baxmayaraq, polyak xalqı öz milli dövlətinin bərpası uğrunda güclü mübarizə aparırdı.

Birinci Dünya müharibəsi dövründə, yəni 1914-1918-ci illərdə Rusiya tabeliyində olan Polşa torpaqlarını Almaniya və Avstriya-Macaristan qoşunları işğal etdi. Polşanın azadlığı uğrunda mübarizələr getdikcə daha geniş vüsət aldı.

Polşanın müstəqilliyi uğrunda gərgin mübarizələrdə Polşanın Milli Qəhrəmanı, marşalı Yuzef Klement Pilsudskinin böyük xidmətləri olmuşdur. Hərbi əməliyyatlarda səlahiyyət sahibi kimi həlledici gedişlər edən Pilsudski, 1917-ci ildə Maqdeburqda 15 ay müddətinə həbsxanaya salınmışdı.

1918-ci il noyabrın əvvəlində Birinci Dünya müharibəsi bitdikdən sonra sovet hökuməti müstəqil Polşa dövlətini tanıdığını bildirdi və Polşanın bölüşdürülməsinə dair əvvəllər çar hökumətinin bağladığı bütün müqavilələri ləğv etdi. Noyabrın 9-da Yuzef Pilsudski həbsxanadan azad olunub, Varşavaya gəldi, Polşanın siyasi tarixində ən böyük şərəfə - Polşanın müstəqilliyinə nail oldu və ölkənin rəisi kimi dövləti idarə etməyə başladı. Lakin 1926-cı ildə polyak xalqı Pilsudskinin fəaliyyətində diktatorluq dönüşünün şahidi oldu. Doğrudur o, tarixə zəmanəsinin Mussolini və Hitler kimi qatı diktator müasirləri kimi düşmədi. Çünki onun 1934-cü ildə faşizmlə - Hitlerlə bağladığı hərbi müqaviləyə əsasən Şərqi Avropa və SSRİ-ni darmadağın etmək niyyətləri polyak xalqının heç də ürəyindən deyildi.

1935-ci ildə Pilsudskinin vəfatından sonra həmin müqavilə demək olar ki, mənəvi cəhətdən qüvvədən düşmüşdü və 1939-cu ildə Hitler öz simasını bir daha nümayiş etdirərək, hüquqi cəhətdən qüvvədə olan həmin

müqaviləyə əhəmiyyət vermədən Polşaya amansızcasına hücum etdi.

İkinci Dünya müharibəsində faşizmə qarşı mübarizədə tək Polşa altı milyon nəfərədək itki verdi. 1945-ci ilin yanvarında keçmiş Sovet Ordusu və Polşa qoşunları Varşavaya daxil olanda, şəhər faşist işğalçıları ilə döyüşlərdə həlak olmuş 700 min varşavalının məzarına bürünmüşdü. İndi ölkənin paytaxtında yaradılmış süni təpədə Varşava üsyanı qurbanlarının da xatirəsini əbədləşdirən abidə ucaldılmışdır. Ətrafına xeyli xırda çay daşları döşənmiş "Məğlub edilməyən həlak olanlar" adlandırılan memorial polyakların və ölkəyə gələn qonaqların ziyarət etdikləri məbədgaha çevrilmişdir. Hər il oktyabrın 1-də xüsusi olaraq on minlərlə insan buraya gəlir, daşlar arasında saysız-hesabsız şam yandırır. Gecə burada əfsanəvi bir mənzərə yaranır.

1950-ci ildə Ümumdünya Sülh Tərəfdarlarının ikinci konqresində Varşava şəhəri Fəxri Beynəlxalq Sülh Mükafatı ilə təltif olunmuşdu.

Polyak xalqı Polşanın müstəqilliyi naminə böyük xidmətlər göstərən Yuzef Pilsudskinin xatirəsinə ehtiramla yanaşır. Bu gün Polşada onun heykəlləri qoyulmuş, küçə və xiyabanlara Pilsudskinin adı verilmişdir. Politoloq və tarixçi Meçislav Pruşinski demişdir: "Pilsudski özünə elə bir şöhrət qazanıb ki, yəqin ki, Polşada yaxın iki əsrdə çətin kimsə ona nəsib olsun".

Hər bir xalqın müstəqillik tarixi ona əziz olduğu kimi, Azərbaycanımızın da bu müqəddəs amal uğrunda keçdiyi şanlı yol bizlərə əzizdir, unudulmazdır. 1918-ci ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin banilərindən və Azərbaycan siyasi mühacirətinin liderlərindən biri olan Məmmədemin Rəsulzadə 1920-ci ilin aprelində Azərbaycan bolşeviklərin Qırmızı Ordusu tərəfindən işğal olunduqdan

sonra tez bir zamanda ölkəni tərk etməli oldu. Finlandiyadan sonra Polşaya gələn Rəsulzadə burada bir neçə il yaşadı. 1921-ci ildə Polşa artıq bolşevik Rusiyasını məğlub edib öz müstəqilliyini yenidən bərpa etmiş bir ölkə idi. Qafqazın, ilk növbədə Azərbaycanın da öz istiqbalıyyətinə nail olmasını istəyən Polşa hökuməti M.Rəsulzadənin bu ölkədə fəaliyyət göstərməsinə imkan yaratdı.

Həmin illərdə Varşavada "Wschod" (polyak dilində "Şərq" deməkdir) jurnalı nəşr olunurdu. Bu jurnalın mövzusu Polşanın Şərqdəki mənafelərinin, onun Sovet Rusiyası ilə münasibətlərinin təhlili idi. 20-ci illərin ikinci yarısından etibarən jurnaldakı məqalələrin çoxu Qafqaz məsələlərinə həsr olunmuşdu. M.Rəsulzadə həmin vaxtdan bəri mütəmadi olaraq "Wschod" jurnalında məqalələrini çap etdirirdi. 1930-cu ildə jurnalın 12-ci nömrəsində M.Rəsulzadə "Azərbaycan Respublikası" adlı geniş məqaləsində Azərbaycan xalqının mədəni inkişafını və azadlıqsevərliyini qısaca təsvir etmişdi. Azərbaycanda incəsənət və ədəbiyyat ənənələrini, iqtisadi potensialını və kommunizm ideologiyasının Azərbaycan xalqının dəyərlər sistemində zidd olduğunu jurnalın çoxsaylı oxucularına təqdim edən Rəsulzadə, Azərbaycanın yalnız müstəqil şəraitdə inkişafının tərəfdarı olduğunu bir daha sübut etmişdi.

Polyak xalqı Azərbaycan mədəniyyətinə, musiqi və incəsənətinə həmişə böyük məhəbbətlə yanaşmışdır. Dahi sənətkarlarımız Üzeyir Hacıbəyov və Rəşid Behbudov ölkədə vaxtilə çox məşhur olmuş və onlar indi də sevgi ilə xatırlanırlar. "Arşın mal alan" komediyası barədə tanınmış Polşa dramaturqu Povolotski 1979-cu ildə yazırdı: "Mən istər Rəşid Behbudovun söhbətindən, istərsə də komediyanın rus mətnindən gördüm ki, Üzeyir Hacıbəyov təkcə böyük bəstəkar deyil, həm də böyük

komediyanəvisdir. Onun bənzərsiz obrazları, incə, təbii yumoru həyata nikbin baxışı hamını valeh edir. Bəli, bu gün fəxr edirəm ki, "Arşın mal alan" komediyasının polyak dilinə ilk tərcüməçisi mən olmuşam. "Arşın mal alan" musiqili komediyası mənim tərcüməmdə ilk dəfə 1954-cü ildə A.Venqerska adına Belostok Dövlət Teatrında tamaşaya qoyulmuşdur. Sonra öyrənəndə ki, bu, polyak səhnəsində ilk Azərbaycan pyesidir, sevincim ikiqat artdı. Deməli, mən Azərbaycan dramaturgiyasından Polşa səhnəsinə əsər gəlməsinin ilk təşəbbüskarıyam. Mən ilk körpüsalanam. Aldığım məlumata görə, son bir neçə ildə "Arşın mal alan" Polşa səhnələrində 1500 dəfədən çox oynanılmışdır. Təkcə Vrotslav şəhər teatrında 450 tamaşada getmişdir".

Onu da qeyd edim ki, vaxtilə Katovitse şəhərində konsertlər vermiş Rəşid Behbudovun mahnılarını katovitselilər heç zaman unutmurlar. Polyaklar ölməz Rəşidi "Katovitse qızları" mahnısının ən mahir ifaçısı kimi qəbul etmişdilər.

Yaxşı yadımdadır ki, YUNESKO-nun qərarı ilə böyük şairimiz Nəsiminin dünya miqyasında 600 illik yubileyi qeyd olunan zaman şairin həyat və fəaliyyəti ilə yaxından tanış olub heyrlənən polşalı heykəltəraş Qustav Zemla Nəsiminin portretini yüksək sənətkarlıqla işləmiş, həmin portret Fransa və Almaniyada keçirilən sərgilərdə nümayiş etdirilmişdi.

1810-cu ildə Varşava yaxınlığında dünyaya göz açmış Friderik Şopen cəmi 38 il ömür sürsə də, gözəl əsərləri və mahir ifaçılığı ilə musiqi korifeyləri arasında özünə layiqli yer tutmuşdur. Ömrünün təxminən yarısını Parisdə yaşamasına baxmayaraq, Şopen daim Polşa ilə sıx bağlı olmuş, doğma yurdundan ayrı düşdüyü üçün üzüntülərini musiqilərində səsləndirmişdir. Şopenin yara-

dıcılığı Polşa milli musiqisinin böyük nailiyyəti olmaqla yanaşı, dünya klassik musiqi sənətinin zirvələrindən birini təşkil edir. 1927-ci ildən başlayaraq, Varşavada pianoçuların Şopen adına ənənəvi beynəlxalq müsabiqəsi keçirilir. 1970-ci ildə Azərbaycan pianoçusu Validə Rəsulova bu müsabiqənin diplomuna layiq görülmüşdü. Polyak xalqının Azərbaycan musiqisinə sonsuz sevgisinin nümunəsidir ki, XX əsrin əvvəllərində Varşavada Polşanın məşhur "Sport - Rekord" şirkətində Azərbaycanın bir çox muğam ustaları və ifaçılarının əsrarəngiz nümunələri qrammofon valına yazılmışdı. Müslüm Maqomayev 1969-cu ildə Sopotda keçirilən beynəlxalq estrada mahnısı festivalında Birinci Mükafata layiq görülmüşdü.

Polşa həm də dünya elminə Nikolay Kopernik kimi böyük alim-astronom verməsilə tanınır. Kopernik 1473-cü ildə Torun şəhərində doğulub. 1973-cü ildə məşhur astronomun anadan olmasının 500 illiyi ilə əlaqədar Torunda yubilyarın adını daşıyan universitet şəhərçiyi salınıb. Əlbəttə, mən Koperniki təsadüfən yada salmadım. Xatirə Bakıxanovun "Əsrarül-mələkut" əsəri gəlir. Abbasqulu ağa düz dörd əsr sonra Kopernikin "Səma sferasının dövrləri haqqında" kitabını əldə edir, oxuyur, astronomun heliosentrik sistemini müdafiə edir və onun əsasında özünün həmin əsərini yazır. Bu əsərində azərbaycanlı mütəfəkkir görkəmli polyak astronomunun dərin zəkasına, hərtərəfli biliyinə, parlaq istedadına, mətin iradəsinə ehtiram hissi ilə yanaşır, onun kəşflərini yüksək qiymətləndirir.

Bu gün paytaxtımız Bakı şəhərinin mənzərəsinə diqqət yetirdikdə, Azərbaycanda yaşamış istedadlı polyak memarların füsunkar işlərini heyranlıqla seyr edirik. Belə ki, XIX və XX əsrlərdə Polşa memarları müasir Azərbaycan memarlığına böyük töhfələr bəxş etmişlər. Me-

mar Skibidski 1900-cü ilə kimi 250 binanın, o cümlədən Dəmiryolu İdarəsi binası, Tağıyev teatrının layihələrini hazırlamışdı. Memar Qoçlavskiyə 1891-ci ildə Müqəddəs Aleksandr Nevski kilsəsini tikmək tapşırılmışdı. O, həmçinin Bakı Sovetinin binası və Zeynalabdin Tağıyevin sarayının layihəsini hazırlamışdı. Digər polyak memar Skureviç çoxsaylı ictimai binaların, o cümlədən ilk Milli Bankın binasının müəllifi idi. Venesiya qotikası üslubunda yaradılmış, milli ornament və xəttatlıq nümunələrimiz ilə bəzədilmiş, neft sənayeçisi Musa Nağıyevin tikdirdiyi məşhur "İsmailiyyə" binasının memarı da milliyətçə polyak olan Ploşko olmuşdur. Ploşko həmçinin Murtuza Muxtarovun tikdirdiyi çoxmərtəbəli evlər və Müqəddəs Mariya katolik kilsəsinin layihələrini işləyib hazırlamışdır.

"Azərbaycan" jurnalının 1972-ci ildə çap olunan 3-cü sayında əvvəllər Bakıda yaşamış polyak yazıçı Stanislav Strumf-Voytkeviçin "Mənim Bakıya qayıtmağım" adlı məqaləsini oxuyuram. Yazıçının səmimiyyəti ürəklərə asanlıqla yol tapır. Uzun illərdən sonra yenidən Bakıya gələn Strumf - Voytkeviçin bu yazısında maraqlı qeydlər çoxdur. Bu qeydləri oxuduqca, köhnə Bakının sanki filmlərdə əksini tapan görüntüləri gözlərim önündə canlanır. Yazıçı yazır: "...57 ildən sonra yolu düz getdiyimə doğrusu, o qədər də əmin deyildim. Məktəb binasının qarşısında yana buruldum, bərbərxanaya girdim, icazə alıb ağsaçlı ustanın kreslosunda əyləşdim.

- Tinin o tərəfindəki küçə köhnə Persidski deyilmi? - deyə soruşdum.

Usta cavab verdi:

- Bəli, elə adlanırdı.

-O küçəylə getsəm, Kamenistiyyə çatarammı?

-Çatarsan, çatarsan... Ancaq indi Şors küçəsi adlanır. Sən Bakıda nə vaxt olmusanki?

- Axırncı dəfə 1917-ci ildə. Hər şeyi tanıya bilmirəm. Bu rayonda nəşə dəyişilibdir.

Usta başımı qırxdı, daradı və ayrılarda təsəlli verdi:
- Ancaq insan dəyişilmir.

...Bakıya gələndən iki gün sonra telestudiyaya dəvət olundum. Telestudiya Kirovun abidəsi ucalan Dağüstü parkın yaxınlığındadır. Buraya funiklyorla da qalxmaq olar.

Televiziya redaktoru ilə söhbətim Moskvadan göstərilən bir sensasiyalı futbol oyunu qurtaran kimi verildi. O gecə yorğun idim, pis danışdım, sonra şəhərin tərəqqisinə gələndə, necə oldusa, birdən-birə açılışdım. Doğrudan da 300 mindən bir milyon 300 min nəfər əhaliyə, bir neçə orta məktəbdən və 90 faiz savadsızlar mühitindən doqquz ali məktəb və başqa yüzlərcə təhsil ocaqlarına qədər-məsafə çox böyükdür! Hələ çoxlu digər elmi müəssisəni, muzeyləri, Elmlər Akademiyasını, bir neçə teatrı, operanı, filarmoniyanı, kitabxanaları, mədəniyyət evlərini, stadionları, Şirvanşahlar Sarayı silsiləsi ilə birlikdə tarixi abidələri, məscidləri, əfsanəvi Qız qalasını, İçəri şəhəri dövrələmiş qala divarlarını demirəm.

Bu böyük nailiyyətlərdən ətraflı danışandan sonra, intervümün axırında təəssüfləndim ki, "yoldaşlarımdan çoxunu tapmadım, məsələn, əziz dostum, Bakının bir nömrəli taksi şoferi Mustafa Əliyev vəfat etmişdir..."

Bunlar sözün əsl mənasında köhnə Bakının sanki filmlərdə əksini tapan görüntüləri idi. Düşünürəm, nə olaydı, kaş Stanislav Strumf-Voytkeviç indi həyatda olaydı, bir daha, bir daha Bakımıza gələydi, bu gün sevimli paytaxtımızı seyr edərdi, dünyanı heyrləndirən Bakıya öz gözləri ilə yenidən baxaydı...Oxucularım qoy məni qınamasın, bilmirəm, vallah bilmirəm o, nələr yaşayardı, nələr deyərdi? Duyğularını hansı sözlərlə,

hansı ifadələrlə, hansı kəlmələrlə bölüşərdi? İnanın ki, bilmirəm!.. Bakı müstəqilliyimizdən sonra inanılmaz dərəcədə, bəlkə göz dəyməsin, kosmik sürətlə dəyişdi, gözəlləşdi. Azərbaycan möcüzələrlə üz-üzə dayandı. Allah bəd - nəzərdən qorusun!

Bəli, suverenliyimiz bizə çox şey verdi.Azərbaycan Respublikası 1991-ci ildə öz müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra Polşa ilə tarixi əlaqələrini daha yeni məcrada inkişaf etdirdi və bu ənənə bu gün də şərəflə davam etdirilməkdədir.

Qarşıda dost ölkənin şanlı tarixinin böyük nümunəsi olan Milli Bayramı yaxınlaşır. 3 may gününü onlar Konstitusiya günü kimi dövlət səviyyəsində qeyd edirlər. Əslində bu bayram ümumbəşəri xarakter daşıyır. Çünki Avropanın ən qədim, dünyada isə tarixinə görə Amerika Birləşmiş Ştatları Konstitusiyasından sonra ikinci Konstitusiya sayılan Polşa Konstitusiyası 1791-ci ildə qəbul edilib və 220 ildən artıq mübariz yol keçib. Polşada Ali Seym tərəfindən Konstitusiya qəbul edildikdən iki gün sonra, 3 may tarixi Milli Bayram elan edilib. Sonralar ölkə işğal altında olduğu illərdə bu bayram uzun illər qeyd olunmayıb. Bayram yalnız 1918-ci ildə ölkənin müstəqilliyinin bərpa olunmasından sonra yenidən keçirilməyə başlanılıb. 1946-cı ildə, İkinci Dünya müharibəsindən sonra kommunist hakimiyyəti bayramın geniş şəkildə qeyd olunmasını qadağan edib, bütün nümayişlər milis tərəfindən sərt şəkildə yatırılıb. 1951-ci ildə isə bayram rəsmi şəkildə ləğv edilib.

1990-cı ildən etibarən 3 may günü yenidən Polşanın dövlət bayramı və qeyri-iş günü elan edilib. Hər il Varşavada, Pilsudski meydanında yerləşən Naməlum Əsgərin məzarı qarşısında Konstitusiya günü münasibəti ilə təntənəli mərasim keçirilir. Mərasimlər hərbi paradla, top

atəşləri, qarovulun ali səviyyədə dəyişdirilməsi və əklil qoyulması ilə müşaiyət olunur.

Tarixin bir daha təsdiq etdiyi kimi, Azərbaycan və polyak xalqları arasında dostluq, qardaşlıq əlaqələri zamanın böyük, çətin sınaqlarından keçib. Deyərdim ki, uğurla, hətta çox uğurla keçib. Məhz elə buna görə də Polşa Respublikasının, Polşa vətəndaşlarının, polyak xalqının sevinci də, səadəti də bizim sevincimiz, bizim səadətimizdir.

3 may - Konstitusiya Gününü bayram edən bacı-qardaşlarımızı müstəqil ölkəmizin azad övladları kimi bizlər də ürəkdən təbrik edir, "Qoy birliyimiz, dostluğumuz əbədi olsun! Möhkəm olsun!" - deyirik.

"Strategiya.az"
30 aprel 2013-cü il

BİZƏ YAXIN VƏ DOĞMA HİNDİSTAN

Tac-Mahal Şərq memarlığının nadir incisidir

Hindistanı, hind xalqını və hind mədəniyyətini çox sevirəm. Hələ uşaq və yeniyetmə ikən hind filmlərinə sonsuz maraqla tamaşa edir, əfsanəvi hind nağılları, müxtəlif yazıçı və şairlərinin əsərlərini həvəslə oxuyurdum. Böyük hind aktyoru Rac Kapurla görkəmli sənətkarımız Rəşid Behbudovun mehriban dostluğuna sevinc dolu bir hisslə qibtə edirdim. Sonralar bu iki dost xalqın - Azərbaycan və hind xalqının tarixi əlaqələri barədə mütaliələrə xeyli maraqlı məlumatlar öyrəndim.

Azərbaycanla Hindistan arasında əsrlər boyu davam edən mədəni əlaqələrin zəngin tarixi vardır. Bu əlaqələr demək olar ki, heç bir vaxt kəsilməmişdir. İki xalq arasında təxminən min ildən artıq yaşı olan bu yaxınlıq iqtisadi, fəlsəfi, ədəbi və mədəni əlaqələrin inkişafında özünü daim göstərmişdir.

Tarixdən məlum olduğu kimi, əlaqələrimizin kökü X əsrdə Bəsrədə təşkil olunan "İxvan-əs-Səfa" ("Saf qardaşlar") adlı fəlsəfə cəmiyyətinin fəaliyyəti ilə başlanır. Xatırlatmaq istərdim ki, cəmiyyətin məqsədi İslam dünyasında yunan fəlsəfəsi ilə bərabər, hind fəlsəfəsini də yaymaqdan ibarət idi. Bu cəmiyyətin ensiklopediyasını yazan müəlliflər sırasında azərbaycanlılar da var idi ki, bunlardan biri də Əbül-Həsən Harun Zəncanidir. Sonrakı əsrlərdə, yeni XI əsrdə Qətran Təbrizi, XII əsrdə Xaqani Şirvani, Nizami Gəncəvi, Mücirəddin Beyləqani, XIII əsrdə Zülfüqar Şirvani, XIV əsrdə Nəsimi Şirvani, XVI əsrdə Bayram xan Baharlı, Məhəmməd Füzuli, Fədai, Allahi Ərdəbili, İbrahim Ordubadi, Sənan Hüseyn, Pir Məhəmməd Şirvani, Şeyx Həsən Təbrizi, Əli Nəzmi

Təbrizi və bir çox başqaları, XVII əsrdə Qövsi Təbrizi, Saib Təbrizi, Bəzmi Ərdəbili, Bürhan Təbrizi, XVIII əsrdə Marağalı Hamid, Şeyx Əhməd Şirvani, Hacı Zeynalabdin Şirvani, Əbdül-Məcid Təbrizi, Sayir Ordubadi, Əvəzəli Şirvani, XIX əsrdə Mirzə Şəfi Vazeh, Abbasqulu ağa Bakıxanov, Mirzə Fətəli Axundov Hindistan xalqlarının böyük mədəniyyətinə dərin maraq göstərərək, ona ehtiramla yanaşımlar.

Hindistanı azərbaycanlılara, eləcə də bütün dünyaya tanımaq məqsədi ilə Azərbaycanın tanınmış coğrafiyaşünas-səyyahlarından XV əsrdə yaşamış Əbdürreşid əl-Bakuvi və XVIII əsrdə yaşamış Hacı Zeynalabdin Şirvaninin adları xüsusi olaraq çəkilməlidir. Ayrı-ayrı əsrlərdə Hindistana səfər etmiş səyyahlarımız bu ölkənin tarixi, əhalisi, şəhərləri, mədəniyyəti, memarlıq abidələri, həyat tərz, adət-ənənələri haqqında zəngin məlumatlar təqdim etmişlər.

Hindistanla mədəni əlaqələr saxlayan azərbaycanlı müəlliflərdən bəziləri Hindistana köçmüş, Hindistanı özələrinə ikinci Vətən hesab edərək burada qalıb yaşamışlar. Onlar bu Vətənlərinə də sədaqətlə xidmət edib, onun yüksəlişində yaxından iştirak etmişlər. Bu barədə azərbaycanlı elm və zəka sahiblərindən biri kimi Bayram xan Baharlıni misal göstərmək olar. O, Hümayun şahın qoşununun baş komandanı, o vəfat edəndən sonra oğlu kiçik yaşlarında taxta çıxan Əkbər şahın regenti təyin olunmuşdu.

Hindistan mənbələrinin çoxunda qeyd edilir ki, müsəlman ölkələrindən Hindistana gələnlərin arasında Şeyx Əhməd Şirvani qədər böyük alim-filosof olmamışdır. Görkəmli alimin ən böyük və unudulmaz xidməti bu idi ki, o, Hindistanda "İxvan-əs-Səfa" fəlsəfə cəmiyyətinin ensiklopediyasını nəşr etdirmişdi. Onun şəxsi kitab-

xanasında bu ensiklopediyanın XIV əsrdə Şamaxı şəhərində əl ilə yazılmış bir nüsxəsi varmış və həmin ensiklopediya Hindistanda bu nüsxənin üzündən çap edilmişdir.

Zəngin mədəniyyətə malik olan hind xalqının nəcib xarakteri Azərbaycanın ən istedadlı şair və mütəfəkkirlərinin əsərlərində yüksək qiymətləndirilmişdir. Əvvəldə qeyd etdiyim kimi, Nizami Gəncəvi, Mirzə Fətəli Axundov, Abbasqulu ağa Bakıxanovun əsərləri ilə bərabər, Molla Pənah Vaqif, Qasım bəy Zakirin qəzəllərində, Cəfər Cabbarlının dramaturgiyasında, Səməd Vurğun, Süleyman Rüstəm, Rəsul Rza, Məmməd Rahimin şeirlərində Azərbaycan xalqının hind elinə sonsuz məhəbbəti ifadə olunmuşdur.

Hind mədəniyyətinə olan dərin maraq və ehtiram hissi N.Gəncəvinin "Yeddi gözəl" poemasının dəyərli novellalarında da öz bədii ifadəsini tapmışdı. Poemada şair Hindistan şahzadəsi Furakın gözəlliyini tərənnüm edərək ay işığının hind qızının gözəlliyi qarşısında qaranlığa büründüyünü göstərmişdi.

Nizami özünün ikinci əsəri olan "Xosrov və Şirin" poeması üzərində çalışarkən qədim hind ədəbi abidəsi olan "Pançatantra"-nın (yəni "beş kitab"-ın) motivlərindən istifadə etmişdi.

Azərbaycanın görkəmli lirik şairi Məhəmməd Füzuli özünü Nizami Gəncəvinin şagirdi adlandıran Əmir Xosrov Dəhləvini dünyanın ən istedadlı şairlərindən biri hesab edirdi. Dəhləvi böyük hind şairi, alimi, musiqişünası kimi dünya ədəbiyyatında tanınmış sima idi. Füzuli özü də hind mədəniyyəti və ədəbiyyatı ilə dərinləndirən maraqlanırdı, hind fəlsəfəsini yunan fəlsəfəsi qədər dəyərləndirirdi. "Ənisül-qəlb" adlı poemasında Füzulinin hind fəlsəfəsinə yaxından bələd olduğunu aydın hiss etmək olar.

Sevimli şairimiz Səməd Vurğunun şeirlərində hind xalqının mübarizəsindən, onun qədim və zəngin mədəniyyətindən məhəbbətlə danışılır. Şair "Buruqlar səltənəti" adlı poemasında məşhur hind alim və şairi Rabindranat Taqorun müdrik sözlərini Azərbaycanın şeir dilində canlandırmış, Hindistanda gedən milli-azadlıq hərəkatına böyük rəğbət bəsləyərək yazmışdı:

"Azad şüur" deyir "zəncirsiz ürək",
O qocaman Taqor, o böyük insan,
Onun rübabilə vəcdə gələrək,
İstiqbal eşqilə yanır Hindistan.
Qoy onun kiçik bir şeirini mən
Burdaca köçürüm öz dilimizə,
Hər böyük dühanın xəzinəsindən
Sadə bir inci də dövlətdir bizə:

"Bir aləm ki, nə zindan var, nə zəncir,
İnsan oğlu ömür sürür vüqarla.
Fikir dustaq, ürək dustaq deyildir,
Bölünməmiş min bir hasarla.

Həqiqətin ürəyindən söz gəlir,
Ağlın hüsnü şəfəqlənir günəş tək.
Şərəf sözü ülviliyyətə yüksəlir,
Qaralmayır çirkablara düşərək.
Bu azadlıq göylərində Ya Rəbbim!
Qoy göz açsın mənim də öz Vətənim!"

Hörmətli oxucum ölməz şairin son kəlmələrinə yəqinki daha həssaslıqla yanaşacaq. Bəli, Səməd Vurğun "Qoy göz açsın mənim də öz Vətənim!" deməklə, əsl həqiqətdə hələ sovet rejimində ikən Vətəni Azərbaycanın

göz açaraq azad, müstəqil, dostu Hindistan kimi suveren bir məmləkət olmasını arzulayırdı.

Hind xalqının müstəqillik qazanmaq uğrunda apardığı böyük mübarizə yolunun tarixi səhifələrinə qısa nəzər salaq.

1746 -1763-cü illərdə İngiltərə və Fransa arasında Hindistana sahib olmaq uğrunda aparılan rəqabət İngiltərənin xeyrinə qurtardı. Hindistan hissə-hissə zəbt olunaraq 1859-cu ildə tam İngiltərənin müstəmləkəsinə çevrildi. Lakin yadellilərin hökmranlığı xalqı son dərəcə həyəcanlandırmışdı. Odurki, milli - azadlıq uğrunda mübarizə güclənməyə başladı.

İngiltərə Parlamentinin 1935-ci ildə qəbul etdiyi qanun Hindistanın müstəmləkə vəziyyətini daha da ağırlaşdırdı. Hindistanın əsas siyasi qüvvələri həmin qanuna qarşı etiraz hərəkatında birləşdilər. Siyasi vəziyyət kəskinləşdi.

Milli-azadlıq mübarizəsinin qələbəsi nəticəsində 1947-ci ildə Hindistanda ingilis ağalığına son qoyuldu. Həmin il avqustun 15-də Hindistan ərazisində dini xüsusiyyətlərə görə Hindistan və Pakistan adlı iki müstəqil dövlət yarandı.

1950-ci ildə Hindistan Respublika elan olundu. Bu siyasi qələbənin əldə olunmasında Hindistanın mədəniyyət xadimləri, yazıçı və şairlərinin böyük xidməti vardı. Azərbaycanın görkəmli yazıçısı Mirzə İbrahimov Hindistan Tərəqqipərvər Yazıçılar Cəmiyyətinin növbəti konfransındakı çıxışında bu barədə demişdi: "...Böyük hind xalqının müstəmləkə əsarəti zəncirlərini necə uzun çəkən mübarizədən sonra, nə cür qəhrəman səylər sayəsində, nə qədər əzablar, məhrumiyyətlər və qurbanlar bahasına parçalayıb atdığını biz yaxşı bilirik. Bu mərdanə mübarizədə tərəqqipərvər hind ədəbiyyatının, xalq və Vətən

qarşısında öz borcunu dərk edən yazıçıların nə qədər böyük rol oynadıqları bizə məlumdur. Hindistan yazıçıları bədii sözün qüdrəti ilə milyonlarla insanları azadlıq və tərəqqi uğrunda acgöz, heç bir qarətcarlıqdan doymaq bilməyən imperialistləri Vətən torpağından qovub çıxarmaq uğrunda mübarizəyə ruhlandırırdılar.

Bu gün Hindistanın tərəqqipərvər yazıçılarının keçmiş mübarizə səhifələrini vərəqləyərkən mən böyük Prem Çandı hədsiz ehtiram hissi ilə xatırlayıram. O, sizin milli-azadlıq hərəkatının çeşməsi başında, beşiyi başında dayanmışdı və sizin cəmiyyətinizin ilk prezidenti olmuşdur. Bu cəmiyyətin birinci konfransına göndərdiyi təbrik teleqramında ölməz Rabindranat Taqor Hindistan xalqının böyük azadlıq hərəkatına xeyir-dua vermişdi..."

Dörd dəfə Hindistana səfər etmiş M.İbrahimovu hindlilər yaxşı tanıyırdı. Həmin illərdə Azərbaycanın görkəmli rəssamı Mikayıl Abdullayev Hindistana yaradıcılıq səfəri etmiş, bir müddət bu ölkədə yaşayıb fəaliyyət göstərmiş, Hindistan mövzusunda bir-birindən gözəl əsərlər yaradıb dünya sənətsevərlərinə təqdim etmişdi.

1950-1960-cı illərdə məşhur hind rejissor və aktyorlarından Rac Kapur, Kumari Surayya, Nərgiz, Kamina Kauşal, Abxi Bhataçariya Bakıya gəlmişdilər. Bu səfər xalqımız və ictimaiyyətimiz tərəfindən böyük sevinc və məhəbbətlə qarşılanmışdı. Azərbaycanın mədəni həyatında tarixi hadisə kimi mühüm yer tutan görüşlər yaddaşlarda dərin izlər qoydu. Sonralar Rac Kapur, Nərgizlə Rəşid Behbudov, Şövkət Ələkbərova arasında dostluq və sənət əlaqələri uzun illər davam etdi. Müğənni Elmira Rəhimova Hindistanda musiqi təhsili aldı. Çox keçmədi ki, müğənnimiz Hindistanda və Azərbaycanda hind mahnılarının mahir ifaçısı kimi sevildi.

Görkəmli hind şairəsi və yazıçısı Amrita Pritamin da Bakıya səfəri sevgi ilə qarşılanmışdı. Ölkəsinə qayıdandan sonra o, paytaxtımız, burada ziyalılar, elm və mədəniyyət xadimləri, zəhmətkeşlərlə keçirdiyi görüşləri barədə xatirələrini yazıb, kitabça şəklində nəşr etdirmişdi. Hindistanlı xanım xatirələrində eyni zamanda Azərbaycanın tanınmış şairələri Mirvarid xanım Dilbazi və Nigar xanım Rəfibəyli haqqında məhəbbətlə söz açır, sevimli həmkarları ilə birlikdə çəkirdiyi fotosəhifələri təqdim edirdi.

Hind xalqının mehribanlığından və həyata fəlsəfi tənqidlə yanaşmasından bəhs edərkən bu xalqın milli mədəni dəyərlərinin simvolu olan iki qədim yazılı abidəsi göz önünə gəlir. "Hitopadişa və ya xeyirli öyüdlər", "Kəlilə və Dimnə".

Hindistanın ibtidai insanlardan, ulu babalardan nəvə-nəticələrə söylənmiş əfsanə və təmsillərindən, nağıl və rəvayətlərindən başlamış orta əsrlərin böyük şairlərinin epik poemalarına qədər olan əsərləri min illərdən, əsrlərdən keçə-keçə gəlib bizim zamanımıza çatmışdır. Bu, xalq dühasının tükənməz xəzinəsidir. Guya heyvanların heyvanlara nağıl etdiyi və racənin erköyün oğlanlarına hikmətli nəsihətlər şəklində müdrik Vişnu Şarmanın söylədiyi əyləncəli rəvayətlər məcmuəsi olan "Hitopadişa" bu xəzinənin çox cüzi hissəsidir.

"Hitopadişa və ya xeyirli öyüdlər" məcmuəsi sözün həqiqi mənasında xeyirli öyüdlər verir. Məcmuə uşaqlar üçün nəzərdə tutulsa da, böyüklər üçün də əhəmiyyətli-dir. "Tanış olmadığınla dostluq eləmə", "Dost seçərkən ehtiyatlı ol", "Hər şeylə maraqlanmaq bədbəxtliyə səbəb olur", "Ağıl kimdədir, güc də ondadır", "Axmağa məsləhət vermə", "Hiyləyə qarşı hiylə", "Nə özününkülərdən, nə yadlardan", "Dilində şirin sözlər, əlində isə xəncər", "Vəziyyətə görə hərəkət elə", "Düşünmədən iş görmə" və

s. kimi dəyərli öyüdlər məcmuəsi olan "Hitopadişa" uzun əsrlərdir ki, çoxsaylı xalqlar arasında böyük şöhrət qazanıb. Məcmuə qədim və orta əsr Hindistan dili olan Sanskrit dilində yazılmış və eramızın VI - XIV əsrləri arasında daha qədim və məşhur "Pancatantra" məcmuəsi əsasında tərtib edilmişdir.

Məşhur hind yazılı abidəsi olan "Kəlilə və Dimnə" Azərbaycan dilinə (türk dilinə) 1809-cu ildə Əvəz-Əli Səfiqulu oğlu tərəfindən tərcümə olunub, xeyli sayda miniatürlərlə illüstrasiyalasdırılmışdı.

Epos eramızdan əvvəl I əsrdə yaşadığı düşünülen Bəydaba tərəfindən qələmə alınmış təmsil şəklində hekayələrdən ibarət olan kitabdır. Kitabın Depşelem adlı bir hind hökmdarına ithaf edildiyi, hökmdara məsləhət və nəsihət səciyyəsi daşması fikri mövcuddur.

"Kəlilə və Dimnə"dəki hekayələr siyasətdən tutmuş mərhəmət və xeyirxahlığa qədər bir çox fərqli mövzunu özündə birləşdirir. Əsər adını ilk bölümündəki bir hekayənin qəhrəmanları olan iki çaqqaldan almışdır. Doğrunun və dürüstlüyün simvolu olan Kəlilə ilə yanlış və yalanın simvolu - Dimnə. Kitabda hekayələr "Min bir gecə nağılları"nda olduğu kimi, bir-biri ilə əlaqəli və qarışıq hekayələrdən ibarətdir. Beş fəsli, bir girişi vardır. Hər fəsildə bir əsas hekayə, onun içində də kiçik hekayələr, nəzm şəklində nəsihətlər vardır. "Ağıllı adamlar kin və ədavəti alovlandırmır, onu boğub məhv etməyi üstün tuturlar". "Alicənablığın şərti yaxşılıq etməyə yol tapmaqdır". "Büdrəyib yıxılanda, bədbəxtlik üz verəndə, əqildən başqa heç nə insana kömək edə bilməz". "Düz və təmiz adamlar arasındakı dostluq möhkəm olur". "Hiylə və xəyanət ağacının barı müsibət və fəlakət olar". "Nə qədər çalışsalar da, yenə hünər və istedadı gizli saxlamaq olmaz". "Qəşəng sözlər yalnız işlə möhkəmləndikdə gözəl

nəticə verir". Bu cür müdrik fikirlər bəşəri tərbiyəyə xidmət edən kamil mənəviyyat dərslidir.

Dünyada şahmatın Vətəni kimi də sevilən Hindistanda qədim memarlıq abidələri, tarixi incəsənət nümunələri çoxdur. Bunlardan ikisini - çox sevdiyim Tac - Mahal və Acantanı göz önünə gətirirəm.

Tarixdən məlumdur ki, 1526-cı ildən 1858-ci ilədək Hindistanda baburilər, yəni Böyük moğollar sülaləsi hökmlər etmişlər. 1627-ci ildə Şah Səlim Cahangir öldükdən sonra, onun oğlu Şah Cahan 1658-ci ilə qədər Hindistanda hökmdarlıq edir. Şah Cahanın Banu Bəyim Mümtazi Mahal adlı 14 uşağın anası olan gözəl bir arvadı var imiş. Şahın arvadı zəkası, xeyirxah əməlləri ilə bütün imperatorluğun qəlbini fəth eləmişdi. Cahan şah ona hələ 16 yaşında ikən aşiq olmuş, evlənmək üçün beş il gözləmişdi. Şah çox sevdiyi arvadını getdiyi hər yerə aparır, onun fikirlərini, zövqünü əsas götürürdü.

Bir gün Banu Bəyim ərindən soruşur ki, mən ölsəm, sən nə edərsən? Şah Cahan ona misilsiz bir abidə tikdirəcəyini bildirir.

Doğrudan da şahın sevimli arvadı 1631-cu ildə 39 yaşında ikən vəfat edir. Şah Cahan Banu Bəyim Mümtazi - Mahal üçün türbə tikdirmək məqsədilə Şərqi əsas memarlıq mərkəzlərindən Aqraya sənətkarlar toplayır.

İqor Mojeiko "27 möcüzə" kitabında yazır: "Mümtaz Mahal 1631-ci ildə on dördüncü uşağı dünyaya gətirərkən ölmüşdür. Bu hadisədən kədərlənən Şah Cahan Şərqi aləminin ən yaxşı memarlarını buraya toplamağı arzuladı. Çaparlar məsləhət üçün ustaları istənilən qiymətə almaq əmri ilə qonşu ölkələrə getdilər. Şahın elçiləri Şirazda və Buxarada, Səmərqənddə və Bağdadda, Şamda və İstanbulda qapıları döydülər. Digər çaparlar isə təcili

olaraq (o dövrün imkanları daxilində) Asiyadakı bütün məşhur qurğuların plan və təsvirlərini Aqraya gətirdilər.

Nəhayət, şura toplandı. Bir sıra variantlar müzakirə olundu, yüzrlə cizgi, plan yoxlandı və bəyənilmədi. İmperator dünyada tayı-bərabəri olmayan və gələcəkdə də olmayacaq bir bina tikdirmək istəyirdi.

Nəhayət, Ustad İsa adlı hind memarının layihəsini bəyəndilər. O, həm bütün ustalara, həm də imperatora xoş gələn variant təklif etdi. Şah Cahan gələcək mavzoleyn ağac modelini hazırlamağı əmr etdi. Model bəyənildikdən sonra inşaat işlərinə hazırlığa başladılar.

Ustalar gələcək künbəzlərin cizgilərini çəkir, məmurlar fəhlə toplayır, Racputan karxanalarında mərmərin ən yaxşı parçaları doğranırdı. Baş bənnalar Dehlidən və Kəndəhardan gəlmişdilər. Memarlardan istanbullu Xan Rumi və səmərqəndli Şərif künbəzlərin tikintisinə rəhbərlik edirdilər, onlara Lahor ustaları kömək göstərirdilər. Buxaralılar və Dehli sənətkarları bəzək işlərini görürdülər. Benqaliyadan bağban, Şamdan, Bağdaddan və Şirazdan xəttatlar, rəssamlar çağırtdırmışdılar. Baş memar yerli usta, layihənin müəllifi Ustad İsa idi.

Şərq memarlığının o dövrlərdə qazandığı ən yaxşı nailiyyətləri Mümtaz Mahalın nə üçün özündə cəmləşdirdiyini anlamaq üçün bu siyahını oxumaq kifayətdir: Buxara, Şam, Səmərqənd, Bağdad və Şirazın təcrübəsini ustalar bu tikintiyə gətirmişdilər. Axı həmin şəhərlərin hər biri öz məscidləri, minarələri, mavzoleyləri və sarayları ilə məşhur idi. Mümtaz Mahalın nə üçün təkraredilməz hind məbədi olaraq qaldığı da aydındır- ustaların tən yarısı hindistanlı idi. Baş memar da, rəssamlar, tişə ustaları, fəhlələr da hindli idilər. Tikinti dünya miqyasında aparılsa da, hind məbədi olaraq qalırdı.

...Sanki hər yer – divarlar, döşəmə, kenotaflar başdan-baş xalçalarla bəzədilmişdir. Mümtaz Mahalın baş salonunda yalnız kenotaflar-zəngin bəzədilmiş saxta sərdabələr yerləşir. Şah Cahanın və onun arvadının əbədi uyuduğu əsl sərdabələr isə aşağıda, mavzoleyn zirzəmi-sindədir. Mümtaz Mahalın və onunla yanaşı basdırılmış Şah Cahanın sərdabələri xatəmkarlıqla, az qiymətli daşlarla bəzədilmişdir. Əsrarəngiz ağacların budaqları gül-çiçəklə qovuşur; divarlarda süslənmiş yarpaqlar və ləçəklər füsunkar naxışlar yaratmışdır. Xatəmkarlıq da bütün mavzoleyə yaraşlıq verən ağ mərmər üzərində edilmişdir və qiymətli daşlar qırmızı, yaşıl və mavi qığılcımlar kimi işıq saçır. Seylondan və Pamirdən füzə, Çindən nefrit, İrandan əqiq gətirilmiş, iyirmi min fəhlə, rəssam və tişə ustası on səkkiz il Mümtaz Mahalın yaradılması üzərində işləmişdir.

Aqranın iki kilometrliyində, Camna çayının sahilində, başda aqralı memar Ustad İsa olmaqla, istanbullu, səmərqəndli, şirazlı, lahorlu, təbrizli, bağdadlı, deməşqli usta və sənətkarların çalışdığı tikintinin materialları Tibet, Yəmə, Seylon, Anadolu, İran, Ural, Ərəbistan və digər yerlərdən gətirilmişdi.

Tac-Mahal hündürlüyü 75 metr olan beş qübbəli, dörd həmahəng minarədən ibarətdir. Bina gümüş və qızıldan düzəldilmiş rəngli daş ornamentləri və Quran ayələri ilə bəzədilmişdir.

Abidə tikilib qurtarandan sonra Şah Cahan onun ilahi gözəlliyindən rıqqətə gələrək demişdi: "Tanrı qüdrətinin insanlara görünməsi üçün dövr bu abidəni yaratdı!". Türbə düzgün cizgiləri, daşlarının gözəl düzülüşü, mütənasibliyi ilə memarlıq tarixində təmizlik və incəlik idealına, böyük sevgi simvoluna çevrildi.

Bombeydən səkkiz saatlıq aralıda qədim Auranqabad şəhəri yerləşir. Məşhur məbədlər məskəni Acanta buradan yüz kilometr kənardadır. Acantanın hündür dağlarında, sıldırım qayalarında nəhəng mağara məbədləri qazılıb.

Acanta Buddaya sitayiş edən monaxlar tərəfindən salınıb. Eramızdan əvvəl II əsrdə başlanan iş, düz 300 il sonra başa çatıb. Nəhəng bir qayada 29 məbəd və qəsr tikilib. Bu tikililər heykəltəraşlıq, rəssamlıq nümunələri ilə bəzədilib. Burada yerləşən qədim hind incəsənətinin misilsiz abidələrindən biri də Ellora adlanır. Onun da məbədləri qayada yonulub. Bu məbədlər IV və X əsrlər arası yaranıb. Onların bəziləri hinduların, bəziləri budacıların, bəziləri isə cəynistlərinindir. Ən gözəl məbəd VIII əsrdə tikilmiş Kaylasdır. 40 metr hündürlüyü, 50 metr eni, 80 metr uzunluğu olan nəhəng parça daşdan məbəd, heykəllər, qalereyalar yaradılıb. Bu tarixi yerlər indi minlərlə turistin ziyarətəgahına çevrilib.

Çandraqunta sütunu, Qara Məbəd, qədim Fatehnur - Sekri şəhəri hind mədəniyyətinin əzəmətli abidələri kimi dünya sənətsevərlərinin daimi ziyarətəgahı kimi çox məşhurdur.

Hindistan mətin və etibarlı yol ilə gedərək, həm ölkənin daxilində, həm də xaricində çoxsaylı problemləri aradan qaldırmışdır. Böyük müvəffəqiyyətlər qazanmışdır. Onun beynəlxalq nüfuzu xeyli artmışdır.

Ötən onilliklər ərzində Hindistan böyük iqtisadi tərəqqiyə nail olmuşdur. Hazırda Hindistan polad və prokat, dəzgah və ekskavator, hesablayıcı elektron maşın və reaktiv təyyarələr, müxtəlif sənaye avadanlığı və kənd təsərrüfatı texnikası istehsal edir. Hələ 1980-ci ilin iyulunda Yerin "Rohini-1" süni peykinin Hindistan daşıyıcı

raketi ilə orbitə çıxarılması ölkənin elmi-texniki nailiyyətlərinə parlaq misaldır.

1950-ci ildə Hindistanın həyatında tarixi günə çevrilmiş 26 Yanvar - Respublika günü hind xalqı üçün böyük bayramdır. Bu bayram günündə dost xalqın sevincinə qoşulur, onu ürəkdən təbrik edir, Hindistanda yaşayan bütün insanlara Sülh və əmin-amanlıq arzulayırıq.

Qoy həyatımız boyu xalqınız xoşbəxt və azad yaşasın!

Qoy dövlətlərimizin səmasında daim Sülh və Səadət Güneşi şəfəq saçsın!

Qoy xalqlarımızın, ölkələrimizin dostluq tərəvəti Hindistan çayının ətri kimi bütün dünyaya yayılsın!

"Yeni təfəkkür" qəzeti,
12 yanvar 2006-cı il.

ZƏNGİN MƏDƏNİYYƏTİ OLAN XALQ

Hindistanın himni Şərqi böyük
filosofu Rabindranat Taqorun əsəridir.

Qədim, zəngin mədəniyyəti olan istedadlı hind xalqı tarixin fırtına və qasırğalarına həmişə mərdliklə sinə gərrib, gözəl incəsənət və ədəbiyyat əsərləri yaratmışdır. Bu əsərlərdə xalqın dərin zəkası, əzəmət və qüdrəti, onun ən nəcib hiss və duyğuları, humanizm və xeyirxahlığı, sadəlik və müdrikliyi ifadə olunmuşdur.

Hind mədəniyyəti hələ qədim zamanlardan xalqlara tanış idi. Hind xalqının azadlığı uğrunda böyük mübariz, demokrat və filosof Mahatma Qandinin əsasını qoyduğu "Qandizm" adlı fəlsəfi-siyasi cərəyanın başlıca ideali hind milli təfəkkürü və ənənələri ilə bağlı idi. M.Qandi deyirdi: "Mədəniyyət - elə bir davranışdır ki, o, insana öz insani borcunun nə demək olduğunu aydınlaşdırır. İnsani borcunu ödəmək və əxlaq normalarına riayət etmək oxşar, həmcins anlayışlardır. Əxlaq normalarına sadıq qalmaq - öz hiss və ehtiraslarına hakim olmaq deməkdir. Yalnız belə bir davranış sahəsində biz özümüzü dərk edirik. Təsadüfi deyildir ki, "sivilizasiya" qudcarat dilində "gözəl davranış" deməkdir. Əgər bu məfhum doğrudursa, o zaman Hindistanın kimdənsə nəyisə öyrənməyinə heç bir ehtiyac yoxdur".

Hind musiqisinin məşhur tədqiqatçılarından Silven Levi yazır ki, İrandan Çinə qədər, Sibirin buzlu yerlərindən Yava adasına qədər hind musiqisi hər yerdə tanınmışdır. Hind musiqisindən bəhs edən alimlər, yazıçı və təzkirəçilər göstərmişlər ki, hindlilər musiqiyə çox meyl göstərən xalqdır. Musiqi hind əfsanələrində, milli eposlarında mühüm yer tutur. "Ramayana" və "Məhəbhəram" dastanlarında ən qədim hind musiqisindən də bəhs edilir.

"Sanqitaratnakada" adlı musiqi risaləsində göstərilir ki, musiqi insana ruh verir, ürəkləri həyəcanlandırır, şər qüvvələri uzaqlaşdırır. Hindistanda elə bir məclis olmaz ki, orada oxuyub - oynamasınlar.

Hind musiqisi Azərbaycan xalq musiqisinə çox yaxındır. Hindistanın böyük dövlət xadimi Cəvahirəl Nehru özünün "Hindistanın kəşfi" adlı elmi əsərində müsəlman musiqiçilərinin sənətkarlığından danışır və göstərir ki, onlarla hindli musiqişünaslar arasında yaxın yaradıcılıq, dostluq əlaqəsi olmuşdur.

Hind xalqı öz gözəl musiqisini min illərdən bəri qoruyub inkişaf etdirmişdir. Mütəxəssislər bildirir ki, hind musiqisi öz kökünü raqalardan-muğamlardan alır. Raqalar, yəni köklər hind musiqisinin əsasını təşkil edir. Azərbaycanın milli mədəniyyətinə məxsus "Mahur" muğamının üç min il əvvəl Hindistanda yaradıldığı məlumdur. Müasir hind musiqisini dinləyərkən raqaların, xüsusilə "Mahur" muğamının bütün hind musiqisində nə qədər mühüm yer tutduğunu aydın görmək olar.

Hindistan və Azərbaycan arasında mövcud olan mədəni əlaqələr XIII-XIV əsr Azərbaycan tarixçilərinin əsərlərində də öz əksini tapmışdır. Alimlərimizdən Rəşidəddin 600 il əvvəl yazdığı "Cəme'üt-təvərix" kitabında Hindistan, Çin, Monqolustan və başqa ölkələrin tarixindən ətraflı bəhs etmişdir.

Azərbaycan alimi Zeynalabdin Şirvani Hindistanı gəzmiş, gördükləri barədə üç kitab yazmışdı. O, hind alimləri ilə görüşmüş, Hindistanın əfsanələrini, musiqisini, memarlığını bəyənmiş, təqdir etmişdi. Onun "Cənnət bağı səyahətləri" ("Riyazüs səyahə"), "Səyahət bağları" ("Hədayqus səyahə"), "Səyahət bağı" ("Bustanüs səyahə") əsərlərində hind xalqı, Hindistan haqqında maraqlı fikirləri vardır. O, bu əsərlərində Hindistanı cənnət adlandırır,

gözəl hind sənətindən danışır, hind adət-ənənələri, el şənliklərindən bəhs edirdi. Bütün bunlardan həvəslə söhbət açan Zeynalabdin Şirvani, eyni zamanda hind xalqının başı üstündəki ingilis imperializmini kəskin ifşa edirdi.

XIX əsrin ikinci yarısından başlayaraq hind ədəbiyyatında, habelə hind poeziyasında dönüş dövrü başlanmışdı. Xalq kütlələri fəallaşdıqca, müstəmləkə zülmünə və onun mənfur qanun-qaydalarına qarşı milli istiqlalıyyət uğrunda mübarizələr genişləndikcə, ədəbiyyatda da yeni ideya və formalar yaranırdı. Hind şeirində başlanan yeni istiqamətin görkəmli nümayəndəsi Bxaratend Xarişçandra öz satirik şeirlərində, siyasi yazı və məqalələrində zülm və əsarətə qəzəblə nifrət edirdi. "Hindistanın dərdi" adlı əsərində o, ölkənin bədbəxtliyini qəlbindəki yaraya oxşadır və yadların hökmranlığını ən böyük biabırçılıq və təhqir adlandırırdı. Bütün ölkədə hökm sürən aclığı, talan və ağır vergiləri ürək acısı ilə qələmə alaraq, xalqı qaranlıq gecələri işıqlı gündüzlərə çevirməyə çağırırdı. Onun "Qanqa" adlı şeiri Ana Vətənə, onun füsunkar təbiətinə məftun olan bir şairin könül mahnısı kimi səslənirdi.

Hind şeirinin ən böyük nümayəndələrindən biri Svalen Vivekanandır. Onun ictimai və ədəbi fəaliyyətinə yüksək qiymət verən Rabindranat Taqor yazmışdır ki, Hindistanı başa düşmək istəyənlər, gənc nəsilə Vətənə məhəbbət və sədaqət duyğusu, onun keçmişi üçün iftixar və parlaq gələcəyi üçün ümid hissi oyadan bu böyük sənətkarı oxumalıdır.

XX əsrin böyük şairi Məhəmməd İqbalın adı Hindistanın hər yerində dərin hörmətlə çəkilir. Klassik hind ədəbiyyatının vətənpərvərlik kimi nəcib ənənələrini inkişaf etdirən şairin "Bizim Hindistan" şeiri dillər əzbəri olan bir

xalq mahnısına çevrilmişdi. Bu şeir həcmcə kiçik olsa da, böyük bədii təsir qüvvəsinə malikdir. O, böyük və unudulmaz şairimiz Səməd Vurğunun "Azərbaycan" şeiri kimi xalqın iftixar duyğularını tərənnüm edərək ürəkləri rıqqətə gətirir.

Hind xalqının azadlıq mübarizəsindən danışarkən böyük vətənpərvər Tilakın xatirəsini yad etməmək mümkün deyil. O, xalq arasında "Purna svarac"-ı, yəni İngiltərə müstəmləkə ağalığından tamamilə azad olmaq şüarını irəli sürmüşdü.

Şair Xarindranat Çattopadxayyanın "Yalan" şeiri isə... Böyük öyüddür, çox böyük:

Şairsən, şeirində vəsf eyləyirsən
Sərin kölgələrin şeiriyyətini.
Baxıb qızıl rəngli üfüqlərə sən-
Sevirsən göylərin ülvyyətinə.
Söylə, dinlədinmi barı bir cə an
Bu ac qadınların ahu-zarını?
Axı, bir əl boyda çörək ucundan
Onlar satır cavan vücudlarını.

Belə deyirlər ki, bezib həyatdan,
Ömrünü sürürsən zahid kimi tək:
Zövq alıb göylərdən və kainatdan,
Dağlardan şeirinə alırsan bəzək.
Lakin söylə mənə, baxmısanmı heç
Yorğun baxışlara, qəmli gözlərə?
Dünyadan ümitsiz eləyəndə köç
Payız yarpağı tək solan üzlərə?!

Nadan! Tərif etdin illər uzununu
Sakit gecələrin ulduzlarını.
Lakin söylə mənə, qoy bilim bunu,
Gördünmü yurduğun ac qızlarını?
Bil, aclar sevməyir ulduzu əsla,
Ay da cüzam kimi gəlir onlara;
Aclar həmdəm olub əbədi yasla,
Gözlərdə duman var, qəblərdə yara.

Şair utanmadan təsvir edirsən
Gümüşü çayları bəlkə yüz kərə.
Yoxsa bilmirsənki bu zamanda sən
Şəhərlər çevrilir xərəbələrə?
Milyonlar köməksiz kölələr kimi
Məhv olur altında cəbrin, zəhmətin.
Dünyaya sığmayır insanın qəmi.
Başında od çaxır bəşəriyyətin.
...Lakin en torpağa, əzabkeş yerə,
Onun dərdlərini yaz varaqlara!
Nəzər sal, ey şair, bəri bir kərə
Acından büzüşən bu uşaqlara!

Böyük siyasi xadim, Hindistanda milli-azadlıq hərəkatının görkəmli liderlərindən biri, sülh, demokratiya və sosial tərəqqi uğrunda mübariz, milli əsarətin barışmaz əleyhdarı olan Cəvahirəl Nehru parlaq sima kimi xalqların yaddaşında əbədi yaşayır.

Nehru qədim hind mədəniyyətinin, ölkənin milli azadlıq hərəkatı tarixinin, o, cümlədən qandizm fəlsəfəsi və təcrübəsinin ənənələrini dərinlən mənimsəmişdi.

Cəvahirəl Nehrunun fəaliyyəti tək siyasət dairəsi ilə məhdudlaşmırdı. O, daxilən yüksək mədəniyyətli, hər sahədə erudisiyalı, dərin fəlsəfi zəkaya malik bir şəxsiyyət.

yət idi. Nehru eyni zamanda mütəfəkkir və şair idi. Onun adı onilliklər ərzində Hindistanın müstəmləkə əsarətindən azad edilməsi, ölkənin dirçəlişi və Asiyanın böyük, suveren dövləti kimi təşəkkülü uğrunda mübarizə ilə qırılmaz surətdə bağlı olmuşdur. "Hindistan mənim qanımda - canımda idi və ondakı çox şey məni instinktiv olaraq dərinlən həyəcanlandırırdı"-deyən Cəvahirəl Nehru yazırdı: "Bizim idealımız və məqsədimiz tarixi meyllərə zidd gedə bilməz. Tarixin əsl yaradıcısı xalqdır. Siyasi rəhbərlərin fəaliyyəti isə xalq kütlələrinin arzu və niyyətlərinin ödənilməsi uğrunda mübarizəyə tabe edilməlidir".

Cəvahirəl Nehru 1947-ci il avqustun 15-də Dehli-dəki tarixi Qırmızı qalaca üzərində Hindistanın üçrəngli milli bayrağını qaldırdı. 200 ildən artıq İngiltərənin əsarəti altında qalmış Hindistan müstəqil və suveren dövlət oldu. Şair Şankar Şaylandra "15 avqust" şeirində böyük sevinc və iftixar hissi ilə hind xalqına deyirdi:

Yaşa ey hind eli, salamlar sənə!
Yar olmuş çiçəkli bir bahar sənə.
Çəkir karvanlarını o qatı zülmət,
Yanaşib qapını açır səadət,
Hünərlə, zəfərlə gülür bu bayram
Salam, ey oyanan qədim xalq, salam!

Artıq böyük Vətən çıxmış səfərə,
Alqış haqq yolunda ölənlərə.
Yaşadır onların eşqini torpaq,
Mümkünmü dostları xatırlamamaq?!
Bu gün sıramızda yoxsa da onlar,
Hər vaxt bizimlədir mərd qəhrəmanlar.

İstiqlaliyyəti elan olunduğu gün ölkənin ilk Baş naziri olan Cəvahirəl Nehru demişdi: "İndi hind xalqı yeni, müstəqil və demokratik Hindistan uğrunda mübarizəyə başlayacaqdır. Yeni Hindistan digər xalqlarla sülh və dostluq şəraitində yaşayacaqdır".

Müxtəlif dünyagörüşlərinə, ədəbi cərəyanlara, siyasi və dini baxışlara mənsub olan hind şairləri öz doğma xalqına xidmət edir, ölkənin gələcək rifahı və səadəti naminə qüdrətli əsərlər yaradırdılar. Onlar geniş xalq kütlələrinin arzu və əməlləri ilə yaşayırdılar.

1950-ci il yanvarın 26-da hind xalqının həyatında daha bir əlamətdar hadisə baş verdi. Hindistan Respublika elan olundu. Müasir hind şairlərindən İsrar Ulxan Macaz "Bayrağımız" adlı şeirində azadlığa çıxmış ölkənin üzərində dalğalanan zəfər bayrağını ilhamla tərənnüm edirdi:

Öldü əlimizdə düşmənlərimiz,
Yadların qan izi çölümüzdədir.
Sevirik, sevirik azadlığı biz,
Zəfər bayrağımız əlimizdədir.

Vurur, sevinc ilə vurur qəlbimiz,
Səadət nəğməsi dilimizdədir.
Həyat mahnısını oxuyuruq biz,
Zəfər bayrağımız əlimizdədir.

Şair Mannulal Şarma Şil "Təklidə öz-özümü" şeirində insanları daima mərd olmağa, çətinliklərdən əsla qorxmamağa, ölümün gözüne dik baxmağa, tufan və fırtınalardan, od-alov içərisindən qalib çıxmağa, dost yolunda candan keçməyə hazır olmağa çağırırdı:

Yolun keçilməmiş sıldırımsa - get!
Dəhşətə gəlib, geri dönmə sən!
Əgər mübarizə alovlarında
Ərimək lazımdır - əri, sönmə sən !

Əgər görsən alır göyü buludlar,
Gurlayır qəzəblə qasırğa, tufan –
Tərəddüd eləmə, öz dostlarının
Səsinə cürətlə səs ver hər zaman!

Hindistanın paytaxtı Dehli şəhəridir. Şəhər iki hissədən - köhnə Dehli və Yeni Dehlidən ibarətdir. "Bağlı-bağatlı şəhər" adlandırılan Dehlinin on milyondan çox əhalisi var. Ölkənin əsas sənaye, elm və mədəniyyət mərkəzləri burada yerləşir. Şəhərdə Hindistanın siyasi tarixində böyük xidmətləri olan unudulmaz şəxsiyyətləri - Mahatma Qandi, Cəvahirəl Nehru, Ləl Bahadur Şastri və İndira Qandinin əbədləşdirilmiş xatirə ocaqları hindistanlıların və ölkənin qonaqlarının ziyarətəgahına çevrilmişdir.

Kəlküttə Hindistanın ən böyük ticarət şəhəridir. Benqal körfəzinin sahilində yerləşən bu şəhər Avropasayağı tikilib. Dünyanın ən böyük nəbatat bağlarından olan Kral Nəbatat bağı Kəlküttədədir. Qeyd edim ki, bu bağı Böyük Britaniya nəbatat bağından sonra dünyada ikinci yeri tutur. Bağı çox gözəldir. Burada nəzəri daha çox cəlb edən 1044 ədəd müstəqil sütun kimi ucalan nəhəng ağaqlardır. Deyilənə görə, bir kökdən törəyən bu "sütunların" qol-budaqları altında doqquz min əsgər kölgələne bilərmiş.

Dünya ədəbiyyatının ən görkəmli simalarından biri, böyük ədib, şair, filosof, ictimai xadim və vətənpərvər maarifçi Rabindranat Taqor Kəlküttədə doğulmuşdur.

Ailədə on dördüncü uşaq olan Rabindranatın tərbiyəsində özündən yaşca böyük olan qardaşlarının, xüsusilə beşinci qardaşı Cotirindronathın böyük rolu olmuşdu. 1913-cü ildə Şərq ölkələri yazıçıları arasında birinci olaraq Nobel Mükafatına layiq görülməyi Taqor, eyni zamanda istedadlı rəssam və bəstəkar kimi də şöhrət qazanmışdı.

Rabindranat Taqor 80 il ömür sürmüş, onun ədəbi-elmi və ictimai fəaliyyəti 65 ildən artıq bir dövrü əhatə etmişdir. Ədib 12 roman və povest, yüzdən artıq hekayə və novella, 50 şeir məcmuəsi, üç min mahnı, bir neçə poema və dramatik poema, 30 dram əsəri, bir neçə opera və balet, hind fəlsəfəsi, ədəbiyyat və incəsənəti, musiqi nəzəriyyəsi, hind maarifi, tərbiyə və digər mövzulara aid 200-dən artıq elmi əsərlərin, bir sıra rəsm əsərlərinin və bir neçə dərsliyin müəllifi idi. Onun vətənpərvər şeiri sonralar Hindistan Respublikasının himni oldu.

Taqor nəinki tək-cə Hindistanın, həm də əsrinin və bəşəriyyətin ləyaqətli oğlu olaraq ömrünün böyük mənasını xalqının mədəniyyətinə, maarifinə, mənəvi yüksəlişinə xidmətdə görürdü. Cəvahirıl Nehru deyirdi ki, Taqor Hindistan xalqını məhdud təfəkkür yolundan çıxıb insanlığı məşğul edən böyük problemlər üzərində düşünməyə çağırırdı.

Taqorlar ailəsi XIX əsr boyu Benqaliyada müxtəlif islahatçılıq hərəkatında fəal iştirak etmişlər. Bu ailədə gözəl yazıçılar, sənətkarlar yetişmişdir.

Ədibin babası Dvarkanaxt Taqor və atası Debendranaxt Taqor XIX əsrdə hind ictimai fikrinin inkişafında mühüm rol oynayan və məşhur hind yazıçısı, ictimai xadimi Ram Maxai Roy tərəfindən əsas qoyulmuş "Brəhma Samac" cəmiyyətinin görkəmli xadimlərindən olmuşdur. Bu cəmiyyətin əsas məqsədi kasta sistemini ləğv etmək, büdpərəstlik, qurban vermək, qadın

hüquqsuzluğu, vaxtsız kəbin, dul qadınların özünü yandırması kimi mürəccə feodal adət-ənənələri və köhnə hindçilik qalıqları ilə mübarizə aparmaq, müasirləşməyə yol açmaq idi. Gəncliyində Rabindranat Taqor da bu cəmiyyətin işlərində fəal iştirak etmiş və sonradan 1907-1909-cu illərdə yazdığı "Qora" romanında "Brəhma Samac" hərəkatının çox geniş təsvirini vermiş, bununla bərabər, bu cəmiyyət daxilində olan fikir, siyasi rəy ziddiyyətlərini təhlil etmişdi.

Taqor xalqının dərdi ilə yaşayan bir filosof idi. O deyirdi: "Mənim həmvətənlərimi adam hesab eləmərlər, hər hansı bir imtiyaz sahibi olmağıma utanıram".

"Qora" romanında əsərin qəhrəmanı və Taqorun "ışıq düşüncəli igid" adlandırdığı Qaurmaxon xalqdan uzaq düşmüş ziyalılardan biri olan və daha çox öz şəxsi səadəti haqqında düşünən yoldaşına deyir:

"Qardaşım, mənim Allahım şəxsi səadət deyildir. Mənim Allahım saray xanımları arasında deyildir. Mənim ilahəm, mənim gözəlim gözü ilə odlar görən yoxsulların, kasıbların, dərddilərin, təhqir olunmuşların arasındadır. Bu elə bir ilahədir ki, ona aşiqanə mahnılar oxumurlar. Ona çiçəklər təqdim etmirlər. Ona ruhunu, varlığını verməli-sən. Mənim üçün dünyada ən böyük sevinc, səadət həyatımı xalqın səadəti uğrunda qurban verməkdən ibarətdir".

Lakin Rabindranat Taqoru yalnız hind xalqının taleyi deyil, bütün məhkum xalqların taleyi dərindən düşündürürdü. O, eyni narahatlıqla, eyni həyəcanla o zaman əsarətdə olan böyük Çin xalqını, ağır müstəmləkə şəraitində hüquqları tapdalanan Afrika xalqlarını, Amerika zəncilərini müdafiə edir, onlara hüquq, azadlıq tələb edirdi.

Taqor bütün dünyada sülh və xalqlar dostluğunun fəal müdafiəçilərindən biri olmuşdur. O, yalnız hind ictimai həyatı ilə deyil, bütün dünya hadisələri ilə ciddi maraqlanır, bütün dünya işlərinə qarışır, bütün insanlığın mənafeyini, ləyaqətini və xoşbəxt gələcəyini müdafiə edən dəyərli ümumbəşəri ideyalar irəli sürürdü. Həyatı xüsusiyyətləri ilə Taqora çox yaxın olan fransız yazıçısı, ictimai xadimi, alimi, musiqişünası, Nobel Mükafatı laureatı Romen Rollan "Taqor haqqında etyüd" məqaləsində çox haqlı olaraq yazmışdır ki, Rabindranat Taqor öz əsərlərində ümumdünya əhəmiyyəti olan bir çox problemlər qaldırmışdır.

Taqor bir nasir olaraq dünya miqyasında psixoloji romanın, kiçik hekayə və novellanın nadir ustalarından hesab olunur. Onun "Qora", "Dostlar", "Dördlər", "Biqha sahili", "Fəlakət", "Ev və dünya", "Axırıncı poema", "Qum zərrəsi" romanları dünya ədəbiyyatında şöhrət qazanmışdır.

Xalqın başına gətirilən müsibətlərin əsas səbəbini cəhalətdə və gerilikdə görən Taqorun fəaliyyətində məktəb və maarif məsələləri mühüm yer tuturdu. Hələ 1901-ci ildə o, atasının Bolpur şəhərindəki "Şantiniketan", yəni "Sakit guşə" adlanan malikanəsində uşaqlar üçün bir məktəb açmışdı. Bu məktəbdə Taqor öz üsulu ilə dərs deməyə başlamışdı.

Azərbaycanın əməkdar elm xadimi, pedaqoq, nasir, ədəbiyyatşünas alim, akademik Məmməd Arif yazdığı bir məqaləsində Taqorun pedaqoji fəaliyyətindən danışarkən demişdi ("Ədəbiyyat qəzeti", 11 iyun 1935-ci il): "Tolstoyun "Yasnaya Polyanadakı" məktəbi məşhur olduğu kimi, Taqorun da "Şantiniketan"dakı məktəbi bütün Avropa pedaqoji aləmində məşhurdur. Məfkurəvi cəhətdən Tolstoyla Taqor arasında müəyyən ümumi cizgilər olduğu

kimi, bu iki pedaqoqun pedaqoji prinsipləri arasında da ümumi cizgilər az deyildir".

Azərbaycan poeziyasında Taqor surəti xalqımızla hind xalqı arasındakı tarixi dostluq və qardaşlığın, hind xalqının azadlıq və səadət eşqi ilə çırpıntılarının təcəssümü olan poetik bir surət kimi xüsusi yer tutmuşdur. Taqor S.Vurğun, M.İbrahimov, R.Rza, M.Müşfiq və s. kimi sənətkarlarımızın əsərlərində hörmətlə xatırlanmışdır.

Taqorun "Kxonika" adlı kitabında atalar sözü və zərb-məsəllər kimi ən yığcam aforizmlərdən ibarət olan şeirlərin mühüm bir hissəsi "Gəldi-gedər quşlar" adı altında çap edilib. Bunlardan bəzilərini təqdim etməklə, böyük humanist - vətənpərvər şairin həyat və ölüm, məhəbbət və sədaqət, zəhmət və səadət, azadlıq və əsarət kimi ümumbəşəri mövzu və məsələlərə baxışı haqqında müəyyən təsəvvür almağa kömək edər:

"Ulduzlar əsla qorxmurlar ki, onları işıldayan böcəklərə bənzədən ola bilər".

"İşıq saçdığı üçün alova minnətdar ol, amma daimi dözümlə kölgədə qalan çırağı da unutma!".

"Köklər - yerin dərinliyinə işləmiş eyni budaqlar,

Budaqlar - havaya uçalmış eyni köklərdir".

"Ölüm də doğum kimi həyata aiddir".

"Yerimək - ayaqları qaldırmaq və endirməkdən ibarətdir".

"Quşun qanadlarını qızılla bəzəyib ağırlaşdırsan, o bir daha səmalarda süzə bilməz".

"Çiçək bütün ulduzlarını itirmiş səhər səmasına şikayətlənir ki: "Mən şəh damcımı itirmişəm!".

"Çayın qurumuş yatağı öz keçmişinə minnətdar ola bilməz".

"Ey gənc qız! Sənin sadəliyin gölün şəffaflığı kimidir. O, sənin sədaqətinin dərinliyini göstərir".

“Sərçənin tovuza yazığı gəlir ki, elə ağır quyruğu var”.
“Quşa elə gəlir ki, balığı havaya qaldırmaq, ona yaxşıq etməkdir”.

Kəlküttədə Rabindranat Taqorun gözəl bir ev-muzeyi var. Ev-muzey ikimərtəbəli böyük imarətdə yerləşir. Orada hər şey yazıçının sağlığında olduğu kimi mühafizə edilir. Qeyd etdiyim kimi, Rabindranat Taqor eyni zamanda şair, nasir, rəssam, rejissor, aktyor və musiqişünas kimi tanınmışdı. Yazıçının ev-muzeyində bütün bunları əks etdirən yüzrlərlə şəkil və eksponatlar vardır. Dünyanın hər yerindən buraya yazıçının müxtəlif dillərə tərcümə olunub nəşr edilmiş əsərləri göndərilir.

Caypur Hindistanın təmiz və səfalı şəhərlərindəndir. Bu şəhəri “Asiyanın Parisi” adlandırırlar. Hind memarları burada gözəl saraylar ucaldıb. Caypurda ən gözəl saray Maharacın sarayıdır. Qədim Dağüstü sarayda bir ibadətqah var. Deyilənə görə, bu ziyarətqah dini etiqadından asılı olmayaraq, hamıya xidmət edir. İnsanlar hündür təpənin üstündə yerləşən həmin ocağa fillərin üstündə qalxır.

Benqal körfəzinin sahilində daha bir gözəl şəhər var. Bu, təmtəraqlı Mədrəs şəhəridir. Hindlilər Mədrəsi “Rəqqasların və kino aktyorlarının Vətəni” adlandırırlar. Vaxtilə Asiyadakı ən böyük kinostudiyalar burada yerləşirdi. Hətta digər ştatlardakı studiyalar da kinofilm çəkərkən Mədrəs artistlərini dəvət edirdilər. Hazırda Bombay kinostudiyası ölkənin kino istehsalının mərkəzi sayılır. Bunlardan başqa, Kəlküttə şəhərində də kinofilmlər çəkən studiya fəaliyyət göstərir.

Hind xalqı kinonu çox sevir, ölkədə hələ müstəqilliyindən çox qabaq, 1913-cü ildə kinofilm istehsalına başlanılmışdır. Xatırladım ki, 1980-ci illərdə Hindistan kino istehsalına görə dünyada birinci yeri tuturdu, indi isə

ölkədə hər il 800-dən artıq kinofilm istehsal olunur. Satyadit Ray, Mrinal Sen, Şyam Beneqal və Adur Qopalakrişnan Hindistanda kino yaradıcılığının görkəmli nümayəndələridir.

Hind elində Azərbaycana sevgi dolu şeirlər həsr edən şairlər az deyil. Gözəl, sevimli Xəzərimizə də dünyada xeyli söz inciləri həsr edilib. Amma hər dəfə əsrarəngiz Xəzərin pıçıldaşan mavi suları ilə görüşərkən - sahil ətrafında salınmış füsunkar parkı ziyarət edərkən tanınmış hind şairi Sədhü Sinqh Həmdərdin “Xəzərin sahilində” şeirini təbəssümlə xatırlayıram:

Öz qum beşiyində çalxanır Xəzər -
Nəhəng okeanın körpə yavrusu.
Dəlisov dalğalar baş alıb gəlir,
Sahilə çatmaqmi dalğa arzusu ?!
Çarpıb, geri dönür nəhəng dalğalar,
Dənizin qoynuna baş alıb gedir.
Dəniz ürəyinin öz xisləti var –
Qabarma, çəkilmə dəniz eşqidir.
Ayrılır, qovuşur, coşur dalğalar
Dalaşan, barısan aşıqlar kimi.

Elə bil sahilə ovsunlanmışam,
Arzular aparıb yenə fikrimi.
Ah! Xəzər! Dayanıb sahilində mən
Deyirəm, dünyada xoşbəxtlər də var.
Nəğmə, gülüş səsi alıb sahili,
Qoşa sevgililər, dəcəl uşaqlar...
Fəhlələr bitirib iş növbəsini,
Polad sinələri öpür şəfəqlər.
Gündüz yorğunluğu qalar dənizdə,
Dənizse onlara yüngüllük verər...

Uzaq Ana yurdu anıram bu dem,
Sevincim bir inam yaradır məndə:
Mənim öz yurumdur bu əziz diyar,
Bakı fəhləsiyəm bu gündən mən də...

Uzun illər bundan əvvəl olsa da, həmin illəri xatırlayan bakılıların yaddaşından Hindistanın Qucarat ştatından gələn qonaqlarla görüşü heç bir zaman silinməyəcək. Nümayəndə heyətinə şair Ə.Cəfri başçılıq edirdi. Ə.Cəfri respublikamızdan aldığı təəssüratlardan silsilə şeirlər yazmışdı. Həmin şeirlərdən ikisini yada salaq. "Bakı" və "Bakılılara" şeirlərinin misraları insanın qəlbini rıqqətə gətirir:

Bakı, sən adi şəhər, ya canlı ulduzlarla
Gecə-gündüz alışan kəhkəşan bir şəhərsən?
Ya qızıl nəhrisənki dağlardan baş alaraq,
Mavi gözlü dənizlə görüşüb öpüşərsən?

...Yolların qıvrım-qıvrım, sevgilimin saçı tək,
Qəlbimizin içindən cığır açıb uzanar
Gözəl Qız qalasının sinəsində sayrışan
Mirvaridir elə bil qoynundakı hər fanar.

Sən hər gün büsat quran Divalisənmi Bakı?
Ya Niyazi eşqinin böyük təntənəsisən?
Ya bəstəkar Tofiqin şirin musiqi dolu,
Qaynar nəğmə çeşməsi, üreyinin səsisən?

Ağyelkənli qayıqlar bizim hind qızlarının
Kağızdan düzəltdiyi "qayıqlara" bənzəyər.
Onlar uzağa getməz, qayıdar sənə sarı,
Axı sevgi, səadət məbədisən ey şəhər!

Sən - Nizami dühası, Təbrizinin nəğməsi,
Vurğun kimi şairin qızıltorpaqlı yurdu.
Nəbi Xəzri bəxş edib öz ilhamını sənə
O füsunkar hüsnünə gözəllik nəqşi vurdu.

İstəyirəm torpağın duyğusu deyim sənə,
Yox, dəyişir, çoxalır, azalır o hər saat
Bəlkə yerin günəşi adlandırım səni mən?
O da gah çıxır-batır, yaddır hüsnünə bu ad.

Sən Qafqaz vadisində Xəzəri qucaqlayan,
Ömrü neçə əsrlik odürəkli Anasan.
Arzum budur həmişə xoşbəxt balalarla
Belə çiçəklənəsən, belə işıqlanasan!

Nəzərə çatdırım ki, şeirdə əksini tapan Divali-hər il Hindistanda keçirilən atəşfəşanlıq bayramıdır. "Hind qızlarının kağızdan düzəltdiyi qayıqlar" fikri - ərə getmək istəyən hind qızlarının adaxlı tapmaq niyyəti ilə ildə bir dəfə ağ kağızdan "qayıq" düzəldib çaya buraxması inancına işarələnib.

"Bakılılara" şeirindən:

Mənim Ana yurdum tək nə böyükdür yurdunuz,
Mehriban qəlbiniz tək mehriban eliniz var.
Məhəbbətlə ölçülür ucalığı insanın
Hər Bakı sakininin gözündə bir od yanar.

...Bakılı dost, zülmətin pərdəsini üzündən
Öz əlinlə bilirəm, həmişəlik atmısan.
Keçib nur dənizindən qəlbindəki baharla
Qışbilməz, xəzanbilməz gülüstan yaratmısan.

Çıraq tutub yoluna öz qəlbinin odundan,
Sən süd arxı çəkmişən dağ çapan Fərhad kimi.
İlhamın bir günəşdir-bilməz nədir soyumaq,
Safsan məhəbbət kimi, güclüsən həyat kimi.

Salam deyirəm sizə - haqq, ədalət naminə
Canını qurban verən igidlər, qəhrəmanlar!
Salam deyirəm sizə dünənki arzuları
Bu gün çiçəkləndirib sabaha yol açanlar!

...Qulaqlarımda sanki həzin hind musiqisinin zərif melodiyaları səslənir. Gözəl və ahəngdar hind nəğmələri dünyanın çox yerində olduğu kimi, Azərbaycanın da musiqi həyatında mühüm yer tutur. Dünya şöhrətli sənətkar Rəşid Behbudov, unudulmaz müğənni Şövkət Ələkbərova, istedadlı xanəndə Elmira Rəhimovanın ifalarında hind musiqi və mahnıları özünəməxsus incəliyi ilə ürəkləri həmişə rıqqətə gətirib. Hələ 1956-cı ildə Hindistan Respublikasının Prezident müavini Sarvapallı Radxakrişnan Bakıda olarkən konsert proqramında iştirak edib demişdi: "...Dünənki konsert göstərdi ki, sizin hind xalqlarının mədəniyyətinə olan marağınız nə qədər böyükdür. Əmin ola bilərsiniz ki, bizim ölkənin xalqları da sizin haqqınızda, mədəniyyətiniz haqda çox şey öyrənmək istəyir. Burada, Azərbaycanda olmaq bizdə böyük və dərin təəssüratlar yaratdı".

Və yenidən hind musiqişünaslarının korifey sənətkarımız haqqında dediyi sözlər yada düşür: "...Rəşid Behbudov kamil sənətkardır. O, burada olarkən Azərbaycan musiqisini iliyimizə yeritmişdir".

Əsrlərdən bəri bir-birinə qarşılıqlı ehtiram bəsləyən xalqlarımızın yadigar irsinə xidmət göstərmək isə hər birimizin vətəndaşlıq borcudur.

"Yeni təfəkkür" qəzeti,
26 yanvar 2006-cı il

DÜHALAR DİYARI

25 mart -Yunanistanın müstəqillik günüdür

Bəşər elmi və mədəniyyətinə misilsiz töhfələr bəxş edən Yunanıstanı (İtaliya ilə bərabər) Avropa "sivilizasiyasının beşiyi" adlandırırlar.

Hələ bizim eradan əvvəl III əsrdə ümumyunan birliyi və ümumyunan dili yaranıb. Yunandilli əhali "ellinlər", onların yaşadıkları ərazi "Ellada" adlanıb.

1991-ci ildə bütün dünya ictimaiyyəti Elladada yaranan demokratiyanın 1500 illiyini təntənəli şəkildə qeyd etdi. Həmin dövrdə Yunanıstanın şimalında yaşayan yalnız bir ellin tayfasına "qrekler" deyilirdi. Buna baxmayaraq, romalılar Yunanıstanda yaşayanların hamısını dünyaya qrek adı ilə tanıtdırmışdı.

Tarixdən məlumdur ki, ellinlər Avropa xalqlarının elmi, mədəniyyəti, xüsusilə incəsənəti və ədəbiyyatında özünəməxsus tarixi izlər qoymaqla, güclü sivilizasiya yaratmışlar. Bir çox elmlərin əsası onların dövründə qoyulduğundan, elmi terminlərin əksəriyyəti qədim yunan sözlərinin kökündən əmələ gəlmişdir. Qədim yunan fəlsəfəsi hələ bizim eradan əvvəl VII-VI əsrlərdə quldarlıq cəmiyyətinin inkişaf etdiyi və gücləndiyi dövrdə yaranmışdır. Dünya ictimaiyyətinin böyük ehtiramla yanaşdığı Sokrat, Platon, Aristotel, Herodot və digərlərinin bəşəriyyət qarşısında böyük xidmətləri olmuşdur.

Qədim Yunanıstanın tarixini oxuyanda buradakı tərbiyə sistemləri marağıma səbəb oldu. Attika əyalətində (VII-Vəsrlər) Afina şəhər - dövləti yerləşirdi. Burada yaranmış tərbiyə sistemi - Afina tərbiyəsi qədim Yunanıstanda ən məşhur tərbiyə sistemlərindən biri idi. Afina tərbiyəsi dövrünə görə daha demokratik sistem olub, əqli, əxlaqi, estetik və fiziki tərbiyəni bir vəhdətdə götürürdü.

Eramızdan əvvəl VII-IV əsrlərdə isə Sparta dövlət tərbiyə və təlim sistemi barədə bir qədər ətraflı bəhs etmək istəyirəm.

Spartanın əsasını Lakoniyada (qədim Yunanıstanda Peloponnesin cənub-şərqində vilayət adı idi.Eramızdan əvvəl V-IX əsrlərdə Lakoniya ərazisində ehtimal ki, iki icmanın- dori və axay icmalarının birləşməsi nəticəsində Sparta məskəni yaranmışdı.) hakimiyyəti irsən 1500 il davam etmiş Lakedomon qoymuş və öz sevimli arvadının adını şəhərə vermişdi. Sparta eramızdan əvvəl 431-404-cü illərdə Yunanıstanda hegemonluğa sahib idi. Ellinizm dövründə Sparta zəifləmiş və Romanın təşkil etdiyi Axey əyalətinin tərkibinə daxil edilmişdi.

Spartanın tarixi şöhrəti buradakı polislin özünəməxsus dəyərli xüsusiyyətləri ilə də səciyyələnirdi. Spartanın polisləri heç bir zaman qarışıqlıq, igtışaş törədib, yaxud digər cinayətlər edib məsuliyyətə cəlb olunması vətəndaşla qarşılaşmamışdı. Ordusu düşmən qarşısında heç vaxt geri çəkilməmişdi.

Oğulları vuruşda həlak olan spartalı qadınlar həmin döyüş meydanına gedir, övladlarının hansı yerindən yaralandığına diqqət edirdilər. Sinəsindən yaralanan döyüşçülərin anaları qürurla ətrafdakılara baxır, övladlarını ata - baba məzarlığında şərəf və ehtiramla dəfn edirdilər. Arxadan, küreyindən güllə yarası alan hərbcilərin anaları utandığından hönkür-hönkür ağlayaraq qaçıb gizlənməyə çalışır, ölünü dəfn etməyi başqalarına həvalə edirdilər.

Sonralar hakimiyyətdə olan Likurq spartalıların həyat tərzinin qaydası barədə xüsusi sərəncam vermişdi:- bütün spartalılar, sadə vətəndaşlardan tutmuş çara qədər hamısı eyni şəraitdə yaşamalı idi. Xüsusi əmretmədə evlərin necə tikilməsi, geyimlərin necə olması göstərişi verilirdi. Geyimlər o qədər sadə olmalı idiki, əsla bər-

bəzəyə, dəbdəbəyə yer verilməməli idi. Hətta evdə bişən xörəklər də hamıda eyni olmalı idi.

Belə olan vəziyyətdə spartalılarda var-dövlətə, təmətə olan münasibəti tamamilə soyumuşdu. Onsuzda bunlardan istifadə etməyə imkan yox idi. İnsanlar onlar üçün əlçatmaz olan şeylərə nail olmaq barədə deyil, yalnız öz dövlətləri haqqında düşünürdülər. Spartanın heç bir yerində kasıbçılıq varlığıyla qonşuluq etmirdi. Buna görə də heç kəsdə paxıllıq və həsəd hissi, tamahkarlar arasında rəqabət yox idi. Əgər hər hansı bir gənc çox ucuz qiymətə, yaxud da havayı torpaq sahəsi əldə edəndisə, onu dərhal məhkəməyə verirdilər. İttihamnamədə deyilirdi ki, bu vətəndaşın hələ çox gənc olmasına baxmayaraq, o, öz mənfəəti barədə düşünərək yolunu azıb. O dövrdə fayda, qazanc hər bir Sparta sakininin düşməni idi.

Spartada uşaqların tərbiyəsi vətəndaşın ən ümdə vəzifələrindən biri sayılırdı. Keşikçi kimi xidməti vəzifə daşıyan spartalının üç oğlu vardısı, o, bu xidmətdən azad olunurdu. Beş oğul atası isə bütün xidməti borclarından azad olunurdu. Yeddi yaşından etibarən spartalı uşaqlar artıq ailəsinə mənsub deyildi. Uşaqlar valideynlərindən ayrılaraq ictimai həyata başlayırdılar. 20 yaşadək oğlanlar hərbi sahəli dövlət internatlarında həmvətənləri tərəfindən tərbiyə olunsada, onlara xüsusi təhkim olunmuş senzorlar nəzarət edirdi.

Sparta tərbiyəsi uşaqlarda oxumaq, yazmaq, qısa və dəqiq danışmaq qaydalarının mənimsənilməsindən, fiziki cəldlik, onların hərəkətlərində ahənglik yaradan müxtəlif bədən tərbiyəsi və idman növlərinin, hərbi sənətinin öyrənilməsindən, xorda oxumaq, musiqi alətində ifa etmək bacarığı aşılanmasından və ovçuluq təlimlərindən

ibarət idi. Belə tərbiyə sistemi ailədə böyüyən qızların da fiziki inkişafını nəzərdə tuturdu.

Uşaqları adətən az qidalandırırtdılar. Çünki burada qanunla köklüyə icazə verilmirdi. Əgər hansısa yeniyetmə güclü və möhkəm idi, o, təriflənirdi. Kiminsə bədənində boşluq və bürüşüklük tapılırdı, xarici görkəmi Spartanı, onun qanunlarını rüsvay etdiyinə görə həmin yeniyetmə cəzalandırılırdı.

Spartada nikah da qanunlara tabe idi. Şəxsi hisslər heç bir əhəmiyyət daşıyırdı. Çünki bütün bunlar dövlət işi idi. Nikaha yalnız fiziki cəhətdən bir - birinə uyğun gələn və dünyaya sağlam uşaqlar gətirə biləcək gənclər daxil ola bilərdi. Xarici görkəmləri uyğun olmayan oğlan və qızlara nikaha girməyə icazə verilmirdi.

Uşaqlarda və yeniyetmələrdə dözümlülük, mətinlik, məhrumiyyət və çətinliklərdən qorxmamaq kimi keyfiyyətlər aşılardan tərbiyə sistemində indi də məcazi mənada Sparta tərbiyəsi deyilir.

Yunanıstanın qədim tarixindən danışarkən təbiiki Olimp və Olimpiyadan söz açmamaq mümkün deyil. Olimp qədim yunan mifologiyasında Müqəddəs Dağ, Zevs başda olmaqla, Allahların məskəni hesab olunurdu. Burada bütün Allahlar Zevsə tabe olmuşdur. Onun yüzrlərlə epiteti, ən geniş yayılmış emblemi isə şimşək və qartal idi.

Zevs insanların birliyinə çalışır, köməksizləri, incidilənləri daim müdafiə edirdi. O, həmçinin onun ilahi fikirlərini, xoş məramlarını həyata keçirən çoxsaylı qəhrəman oğulların atası idi. Onun övladları - Herakl, Pepsey, Dioskurlar, Sarpedon Yunanıstanda məşhur hökmdarlar, Minos, Radamanf və Eok isə tanınmış müdrik simalar olmuşlar.

Yunanların qədim əfsanələrinə görə, dövlətçiliyin yaranması, əxlaq normalarının və qaydaların bərqərar olmasında Zevsin böyük xidmətləri var idi. İnsanlara məxsus olan və formalaşan abır, həya, vicdan, səmimi ünsiyyət də onun aşladığı mənəvi prinsiplər kimi təbliğ olunurdu.

Qədim Yunanıstanın ən məşhur, ən cazibədar abidəsi olan Olimpiya Kiparisiakos körfəzinin sahilləri yaxınlığında yerləşir. Bura qədim yunan şəhəri olmaqla, həm də dini mərkəz, qeyd etdiyim kimi, qədim yunanların baş Allahı Zevsə sitayiş və ona həsr edilmiş Olimpiya oyunlarının keçirildiyi yer idi. Olimpiyanın mərkəzində Zevs məbədi, bu məbəddə Zevsin nəhəng heykəli yerləşirdi. Əzəmətli heykəl dünyanın yeddi möcüzəsindən dördüncüsü idi. Böyük heykəltəraş Fidi tərəfindən yaradılmış heykəl qızıldan, fil sümüyündən və qarağacdən düzəldilib qiymətli daş-qaşlarla bəzədilmişdi. 14 metrlik nəhəng heykəl Zevsə taxtda oturmuş vəziyyətdə təsvir edirdi. Başındakı zeytun budaqlarından hazırlanmış çələng xalis qızıldan idi. Bu, zəhmli Allahın sülhsevər olmasına işarə verirdi. Zevsin başı, çiynləri, qolları, sinəsi fil sümüyündən yonulmuşdu. Sol çiyninə saldıqı bürüncəyi, saçları və saqqalı da qızıldan idi. Fidi Zevsə nəcib insan görkəmi vermişdi. Zevsin saqqalı və qıvrım saçlarla haşıyılanmış sifəti insana tək cəddilik deyil, həm də xeyirxahlıq təsiri bağışlayırdı.

Olimpiya şəhəri 426-cı ildə Roma imperatoru II Feodosinin əmri ilə yandırılmışdı. Salamat qalmış tikili və heykəllər sonralar baş vermiş güclü zəlzələlər nəticəsində dağılmışdı. XIX əsrdə fransız və alman arxeoloqlarının apardığı sistematik qazıntıları zamanı Olimpiyanın nümunələri aşkar olunmuşdu.

İlk olimpiya oyunları Yunanıstanda eramızdan əvvəl 776-cı ildə keçirilmişdi. Yunanlar əsas idman növləri üzrə dörd ildən bir keçirilən olimpiya oyunlarında yarışmışdılar. Dörd at qoşulmuş arabada yarış daha təhlükəli idi. 12 dəfə dövrə vurmaq lazım gəlirdi. Hakimler qalibləri xüsusi mərasimdə Zevsin başında təsvir olunan zeytun ağacının budaqlarından hörülmüş çələnglə mükafatlandırırdılar. Olimpiya oyunlarında yalnız varlı təbəqənin nümayəndələri iştirak edə bilirdi. Çünki kasıbların belə yarışlara hazırlaşmağa imkanı olmurdu. Yarışlarda iştirak, yaxud onlara tamaşa etmək qadınlara icazə verilmirdi. Olimpiya oyunlarında on minlərlə adam iştirak edirdi. Beş gün davam edən yarışlar zamanı müharibələr dayandırılırdı. Sonralar Bizans imperatoru I Feodosi Olimpiya oyunlarını qadağan etdi.

Yeri gəlmişkən qeyd edim ki, ilkin dövrlərdə keçirilən Olimp oyunlarına dini və siyasi baxımdan yanaşırdılar. Roma işğalı zamanı olimpiadalar dayandırılarsa da, XIX əsrin sonunda ənənə yenidən canlandı və 1896-cı ildə Afina şəhərində ilk Dünya Olimpiadası keçirildi. Hazırda dörd ildə bir dəfə hansı ölkədə olmasına baxmayaraq, Olimpiya oyunlarının məşəli Yunanıstanda günəş şüalarından odlanmış alovla yandırılır, okeanlardan və materiklərdən keçirilərək, yarış yerinə çatdırılır.

Yunanıstan həm də teatrın vətənidir. Yunanların teatra olan böyük məhəbbət və marağı xeyli tarixi mənbələrdə əksini tapıb. Bunlardan birini təqdim edirəm:

"Miladdan əvvəl, 470-ci il idi. Afina böyük hadisəyə hazırlaşdı. Marafon və Salamin döyüşlərinin qəhrəmanı, 13 dəfə dram əsərləri yarışında qalib gəlmiş və 70-dən artıq faciə müəllifi olan 55 yaşlı Esxilin "Fivaya qarşı yeddilər" faciəsi tamaşaya hazırlanırdı. Nəhayət, tamaşa günü gəlib çatdı və məşhur Afina amfiteatrı ağzına kimi

adamlarla doldu. Afinanın ən böyük siyasi xadimləri, sərkərdələri, şair və dramaturqları, filosof və tarixçiləri-Efialt və Perikl, Anaksaqor və Sofokl, nəhayət, bir-birlərinin amansız siyasi düşmənləri olan Aristid və Femistakl - Afina dövlətinin bu iki nəhəng rəhbəri tribunlarda oturmuşdular.

Tamaşa başlandı. Qüdrətli aktyorların Afina və Elladanın müasir həyatına və adamlarına aid hər kəlməsi tamaşaçılar arasında coşqun əks-səda oyadırdı..."

Bu məqamlarda qeyd etməyə bilmərəm ki, müasir Azərbaycan teatrları da qədim yunan pyeslərinə həvəslə müraciət etməkdədirlər. Bu ondan irəli gəlir ki, Azərbaycan teatrsevərlərini ümumbəşəri problemlər və həyat həqiqətləri mövzusu daim düşündürür. Odur ki, Evripidin "Medeya", Sofoklun "Antiqona" faciələri xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Hər iki əsər Azərbaycan səhnəsində tamaşaya qoyulub uğur qazanmış, tamaşaçılar tərəfindən sevilmiş, hətta "Antiqona" vaxtilə Respublika Dövlət Mükafatına layiq görülmüşdü. Bu ondan irəli gəlir ki, yunan eposu, ədəbiyyatı və incəsənəti əsrlər boyu bəşəriyyətin mənəvi həyatında böyük rol oynamış, müdrikliyi, bədii kamilliyi ilə bu gün də yeni nəsilləri məmnun etməkdədir.

Yunan əlifbası bir çox əlifbaların, o cümlədən rus əlifbasının əsasını təşkil edib. Çoxlu yunan sözləri müasir dillərə keçib. Qədim yunanların ecazkar tikililəri, abidə və heykəlləri sonrakı dövr dünya memarları üçün nümunə olub. Yunanıstanın erkən qədim tarixini öyrənmək üçün Homerə istinad edilən "İlliada" və "Odisseya" poemalarının əhəmiyyəti o qədər böyükdür ki, həmin əsrlərə məhz Homer dövrü deyilir. "İlliada" (əsər 15695 sətirdən ibarətdir) və "Odisseya" uzaq keçmişin dili, qədim tarixin müvafiq xüsusiyyətləri və milli ruhu baxımından çox şeyi özündə əks etdirə bilib. Hər iki eposda zəngin şifahi poe-

ziya ənənələri qorunub saxlanılıb. Miken dövründə yazılı ədəbi mətnlərin olmaması tədqiqatçılar üçün işi nə qədər çətinləşdirsə də, yalnız Homerin poemaları sayəsində Miken dövrü haqqında müəyyən məlumatları əldə etmək mümkündür.

Yunanıstanda tarix elminin əsası eramızdan əvvəl V əsrdə qoyulub. Həmin dövrdə yunan tarixçisi Herodot "Tarix" əsərini yazmış, Plateya vuruşmasına qədər olan dövr haqqında sanballı məlumatlar vermişdi.

Midiya əfsanələrini də ilk dəfə Herodot qələmə almışdı. Kitabda Azərbaycan ərazisində yaşayan xalqlar haqqında da maraqlı faktlar var. Əlavə edirəm ki, yunan müəlliflərindən Strabon, Eratosfen, Mitilenli Feofan, Miletli Hekatey, Ptolomeyin əsərlərində də qədim Azərbaycan haqqında əhəmiyyətli məlumatlar olub. Qədim Roma filosofu, siyasi xadimi, natiqi, şərəf və düzlüyü ədalətin təməli hesab edən ən vicdanlı və ədalətli hakimi Mark Tulli Siseron əbəs yerə Herodotu "tarixin atası" adlandırmamışdı. Herodotla bərabər, Fukidid və Ksenofon da yunanların iki əsr ərzində apardığı müharibələrin tarixini dahiyana şəkildə əks etdirdiklərinə görə, onların kitabları bütün dünya tarixçiləri üçün nümunə olaraq qalmaqdadır.

Məlumdur ki, antik yunan ədəbiyyatının banisi Homer "Odisseya"nı "İlliada"dən xeyli əvvəl qələmə alıb. Hər iki əsər hekzametrlə idi) yazılıb. 12 110 sətirdən ibarət olan "Odisseya" antik yunan nəşirləri tərəfindən 24 kitaba bölünüb. Poema məişət və nağıl materialları üzərində qurulub. Hələ eramızdan əvvəl III əsrdə həmçinin "Odisseya" Roma ədəbiyyatının ən böyük abidələrindən birinə çevrilib. Orta əsrlərdə epos ancaq Bizansda məşhur olub, sonralar XV-XVI əsrlərdə poemanın nağıl - mifologiya ənənələrindən bir sıra sənətkarlar bəhrələnib. Höte, Şiller və başqaları burjua dünyası eposunun nəzə-

riyyəsinə hazırladıqda, bir mənbə kimi bu qüdrətli əsərə də müraciət etmişlər.

“Odisseyə” dünyanın bir çox xalqlarının dilinə tərcümə olunub. Azərbaycan oxucuları əsərin əvvəlcə ayrı-ayrı hissələri ilə tanış olmuş, sonralar epos bütöv şəkildə nəfis tərtibatla, kütləvi tirajla “Azərbaycan” nəşriyyatı tərəfindən çap edilib. Əsəri rus dilindən şair Ələkbər Ziyatay tərcümə edib.

Unudulmaz ədibimiz Mikayıl Rzaquluzadə hələ 1926-1927-ci illərdə “İlliada” əsəri ilə maraqlanıb. Əsərin müxtəlif variantlarını hissə-hissə Ana dilimizə tərcümə edib. Sonra eposun bəzi parçalarını 1948-ci ildə “V. Belinski” kitabında, 1950-ci ildə “Antik ədəbiyyat” müntəxabatında çap etdirən Mikayıl Rzaquluzadə, 1978-ci ildə eposun Azərbaycan dilinə bütöv tərcüməsi və nəşrinə nail olub.

Düşünürəm ki, bu adı xatırlayanda oxucunun çöhrəsinə təbəssüm qonacaq: Hippokrat! Tibbin atası, tibb elminin banisi sayılan qədim yunan həkimi. Bu gün dünya həkimlərinin peşə andı məhz onun adı ilə bağlıdır. Məşhur bir Şərq məsəlində deyilir ki, yaxşı həkim, yalnız yaxşı həkimdirsə, ondan yaxşı həkim olmaz. Elə Homer də vaxtilə “İlliada”da yazırdı: “Məharətlə müalicə edən bir həkim ömrü çox-çox insan ömrünə dəyər”. Eramızdan əvvəl 460-360-cı illərdə yaşamış Hippokrat tərəfindən peşəkar tibbi etikanın əsasını təşkil edən bəzi davranış qaydaları və məənəvi-əxlaqi ehkamlar yazılmışdır ki, bu, bəşəriyyətə “Hippokrat andı” kimi məlumdur.

Hippokrat hesab edirdi ki, həkim pula meylli olmamalı, vicdanlı, alicənab, təmizkar, müxtəlif qüsurlardan uzaq, Allah qarşısında xürafat qorxusunu inkar etmək kimi xüsusiyyətlərə malik olmalıdır.

Hippokratın bütün həyatı öz biliyini dərinləşdirmək və zənginləşdirmək uğrunda yorulmadan işləməklə keçmişdir. “Həyat qısa, elmin yolu uzun, əlverişli hallar keçici, təcrübə aldadıcı, mühakimə yürütmək çətinidir. Ona görə həkimlə bərabər, xəstə özü, onun ətrafındakılar və bütün xarici amillərin hamısı həkimin fəaliyyətinə kömək etmək üçün səfərbər olunmalıdır”- deyən Hippokrat, daim həkimlərin məənəvi aləminin zənginləşməsinə, biliyinin dərinləşməsinə xidmət göstərmiş, həkimlərə xəstənin kimliyindən asılı olmayaraq, ona ləyaqətlə, saf əqidə ilə, məsuliyyətlə, həssaslıqla yanaşmasını tövsiyə etmiş, xəstənin sağlamlığı yolunda bacarıq və zəhmətini əsirgəməməyi əsrləmişdir.

Azərbaycanın arxiv sənədləri ilə tanış oluram. Bunlardan biri diqqətimi daha çox cəlb edir. “Yunan xalqının qəhrəman oğlu azad edilməlidir!” adlı müraciət və tələb xarakterli sənədi Azərbaycanın tanınmış şair və yazıçıları imzalamışlar. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetinin 1959-cu il 4 iyul tarixli nömrəsində dərc olunan İ.Əfəndiyev, M.İbrahimov, S.Rəhimov, Ə.Vəliyev, O.Sarıvəlli, M.Rahim, M.Cəlil, B.Azəroğlu, M.Dilbazi, R.Rza, N.Xəzri, A.Şaiq kimi böyük mədəniyyət xadimlərimizin imzaladığı sənəddə deyilir: “Gənc ömrünün yarısına qədərini həbsxanalarda keçirən, lakin iradəsi bir an da olsun sarsılmayan Manolis Qlezos 1941-ci ildə Afina üzərinə qara bulud kimi kölgə salan faşist bayrağını parçalamışdı. Bu bayraq müharibə günlərində yunan və bəşər incəsənətinin eramızdan əvvəlki ən parlaq nümunəsi olan Akropol abidələrinin zirvəsinə sancılmışdı. Bu işə nəinki yunan xalqının iqtisadi, siyasi hüquqlarına, istiqlaliyyətinə təcavüz idi, eyni zamanda bəşər mədəniyyətinə təhqir idi. Yunan xalqının doğma, həqiqi övladı olan Qlezos, əlbəttə, bu təhqirə heç cür dözə bilməzdi. Faşist işğal-

çıları onu dəfələrlə mühakimə etmiş, 1943-cü ildə Hitlerin şəxsi əmrinə əsasən qiyabi olaraq edam cəzasına məhkum edilmişdi...

Biz, Azərbaycan yazıçıları da səsimizi bütün dünyanın ucaldığı haqq səsinə qoşur və tələb edirik ki, yunan xalqının düşmənlərinin qurduğu rüsvayçılıq toru parçalansın, azadlığın fədakar mübarizi azad edilsin!"

Azərbaycan müəllimi Məmmədəli Əliyevin Manolis Qlezosa həsr etdiyi "Əyilməz vüqarın sənin" şeirində oxuyuruq:

Ey yunan xalqının qəhrəman oğlu,
Bu gün bir zindandır qəlbinə məskən.
Nurludur getdiyin azadlıq yolu,
Böyük arzularla yaşayırsan sən...
Əyilməz heç zaman mətin bir vüqar,
Sağalar qəlbində sənin də yaran.
Səsinə səs verir bizim də dağlar,
Bilki milyonlardır arxanda duran!

Bu gözəl şeirdən yan keçə bilmirəm. Onu məşhur yunan şairi Fotula Yannokopulu yazıb. "Bakı" adlı şeiri isti duyğularla yazan şair, 1960-cı ildə yurdumuza qonaq gəlib və sevimli paytaxtımızı "Dostluq şəhəri" adlandırıb. Şeirdə deyilir:

Burda azadlığın yanır məşəli,
Ürəklər sevincli, üzlər nəşəli,
İgid bakılılar hünər göstərir,
Qartal gözləridir sanki gözləri.

Can Bakı, qoy nəğmənin dağları aşsın,
Günəşi dolaşsın, ayı dolaşsın!
Gəzsin insanların dodaqlarında,
Dinsin gələcəyin qulaqlarında.

Gəzsin qitə-qitə qüdrətli səsin,
O ölkə bilməsin, sərhəd bilməsin.
Kaş bütün şəhərlər nəğməkar olsun,
Qoy dostluq var olsun, həyat var olsun!

Müasir Yunanıstanın tarixi 1453-cü ildə Bizans İmperiyasının torpaqları Osmanlı İmperiyasının tərkibinə qatıldıqdan sonra başlayır. Rusiyanın himayəsi altında 1800-cü ildə İoni adalarında yaradılmış Yeddi Ada Birliyi Respublikası XIX əsrin əvvəllərində Yunanıstanın milli mərkəzinə çevrildi. Yunanların siyasi azadlıq uğrunda mübarizəsi gücləndi.

1821-ci ildə Yunanıstanda baş verən Milli - Azadlıq İnqilabı yunan tarixinə xalqın istiqlaliyyət uğrunda milli-azadlıq mübarizəsinin yüksəlişi kimi daxil oldu. İnqilabın baş verməsində rus ordusunda xidmətdə olan general A. İpsilantin rəhbərlik etdiyi gizli inqilabi təşkilatı – "Filiki eteriya", (yəni "Dostluq cəmiyyəti") təşkilatı da böyük rol oynadı.

Üsyan qısa müddət ərzində əksər yunan ərazilərini bürüdü. 1822-ci ilin yanvarında çağırılmış Milli Məclis Yunanıstanın azadlığını elan etdi və 1821-ci ilin 25 martı ölkə tarixinə Müstəqillik Günü kimi daxil oldu.

Mənsə dost ölkənin bu xoşbəxt günü münasibətilə dünyanın dühalar diyarına əbədi sülh və səadət diləyirəm.

BÖYÜK XALQIN PARLAQ QƏLƏBƏSİ

“Çinin çox zəngin və qədim tarixi var. Bunların hamısı bütün dünyaya, o cümlədən bizə, azərbaycanlılara yaxşı məlumdur. Amma 1949-cu ildə baş vermiş hadisə hər şeyi köklü surətdə dəyişdirmiş və Çin xalqı özünün seçdiyi yol ilə, yəni müstəqil, qeyri-asılı siyasət yeritmək, öz ölkəsinin inkişafı ilə məşğul olmaq, öz xalqı üçün daha yaxşı şəraiti təmin etmək yolu ilə getmişdir. Çin xalqının seçdiyi yol Çinin milli maraqlarına və ənənələrinə tam uyğundur və təbii ki, bütün dünyada, o cümlədən Azərbaycanda hörmət və təqdирə malikdir”.

HEYDƏR ƏLİYEV

Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri

Dünyanın müasir siyasi tarixində özünəməxsus yeri olan Çin bəşəriyyətin həm də qədim mədəniyyət ocaqlarından biri olan məmləkətdir. İstər Şərqdə, istərsə də Qərbdə bir çox xalqların mədəni yüksəliş və inkişafında Çin xalqının zəkası və səyi nəticəsində əldə edilmiş maddi və mənəvi sərvətlər mühüm rol oynamışdır. Çin torpağında böyük mütəfəkkirlər, alimlər, ixtiraçılar, siyasi xadimlər, sərkərdələr, habelə yazıçılar və şairlər yetişmiş, öz kökləri etibarlı ilə çox qədim əsrlərə bağlanan olduqca geniş, əhatəli bir mədəniyyət və tarix yaranmışdır.

Qədim zamanlarda çinlilər öz ölkələrinə “Çjun Qo” (yəni “Orta dövlət”) deyirdilər. Tarix elminin verdiyi məlumata görə bu ad əvvəlcə, hələ quldarlıq zamanındakı ilk Çin sülalələrindən birinin dövründə Lo-i şəhərinə (indi bu şəhər Henan əyalətindədir və Loyan şəhəri adlanır) və onun ətrafındakı yerlərə - Qərbi Çjou ərazisinə verilmişdi. O zaman belə hesab edirdilər ki, Lo-i gu-

ya Yer kürəsinin mərkəzində, günəş ilə yerin birləşdiyi nöqtədə, canlı və cansızlar aləminin, sükunət və hərəkətin qovuşduğu yerdə yerləşir. Çinlilərin özlərinə verdikləri ən çox yayılmış adlardan biri - “Orta dövlət adamları”, yaxud “Çjun Qo Jen” adı da buradan əmələ gəlmişdir.

Rusların bu ölkəyə verdikləri “Çin” adı Orta Asiya xalqlarından götürülmüşdür. Orta Asiya xalqları Orta dövləti, uzun zaman ölkənin şimal hissəsində yaşamış çinlilərin adı ilə adlandırmışlar. Qədim romalılar və yunanlar Çini “Sin” və ya “Sina” adı ilə tanımışlar. Çox güman ki, bu da “Tsin” sözünün (eramızdan əvvəl IV-III əsrlərdə Çindəki ilk sülalələrdən birinin adıdır) başqa şəkildə işlədilməsindən əmələ gəlmişdir. Güman edildiyinə görə, Çin adı romalıların və yunanların işlətdiyi “Sina” sözündən əmələ gəlmişdir ki, buna da Qərbdə oxşar adlarla, məsələn, İngiltərədə “Çayna”, Fransada “Şin”, Almaniya “Xina” deyirdilər.

Qədim Çinin iqtisadiyyatı və mədəniyyəti indi də heyranə doğurur. Kağızın, barıtın, kompasa kəşfi, kitab nəşri, tibb elminə aid ən qədim “Neytszin” və “Farmakologiya” kitablarının çapı, XVI-XVIII əsrə qədər təbabətə dair 62 mindən çox dərmanın tapılması dünya sivilizasiyasının təşəkkülündə əvəzsiz rol oynamışdır.

Qədim Çin ədəbiyyatının ən məşhur abidəsi poetik antologiya olan “Şitszin” (“Nəğmələr kitabı”) hesab edilir. Antologiyada 305 sayda şeir toplanıb.

Çin mədəniyyətində bir çox adət-ənənələr buddizmlə əlaqədardır. Məsələn, çay və çay içmənin təşəkkülü haqqındakı əfsanə buna misaldır. Bu əfsanəyə görə budacılar etiqad zamanı gümrah olmalı, bir neçə saat ərzində hərəkətsiz qalmalıdılar. Bu zaman mürgüləmək və ya yuxuya getmək böyük günah hesab edilirdi.

Bir dəfə görkəmli patriarx Bodxidxarma etiqaq prosesində özü də bimedən yatır. Oyandıqdan sonra hid-dətlənən patriarx öz kipriyini kəsir. Bu zaman yerə düşən qan damlalarından çay kolunun yarpaqları yaranır. On-dan hazırlanan içki isə insana gümrahlıq bəxş edir. Bu, bir əfsanə olsa da, onun mahiyyətində böyük hikmət vardır.

Lao-Tszı və Konfutsi kimi qədim Çin mütəfəkkir-lərinin fəlsəfi təlimləri, XIII əsr Çin ədəbiyyatının istedadlı nümayəndələrindən biri Quan Xantsin və digər ədiblərin yaradıcılığı dünya mədəniyyətinə böyük töhfədir.

Qədim Çin fəlsəfəsinin ən qüdrətli nümayəndəsi Lao Tszıdır. Filosof eramızdan əvvəl VI əsrdə yaşamışdır. Rəvayətlərin birində deyilir ki, guya anası onu bətnində 81 il gəzdirmişdir. Guya doğulanda onun qızıl üzü, ağap-paq saçları varmış. Buna görə də ona Lao Tszı, yəni "qoca uşaq" adını qoymuşlar.

Guya o, bir dəfə Konfutsi ilə görüşmüş və öz müdrikliyi ilə məşhur filosofu heyretə gətirmişdir. Rəvayətə görə, Lao Tszı 200 ilə qədər yaşamış, ömrünün axırında tərkı - dünya olub Qərbə tərəf getmişdir. Lao Tszının fəlsəfəsinə görə, xeyirsiz şər yoxdur, çirkinlik olmasa gözəllik, alçaqlıq olmasa yüksəklik yoxdur. Filo-sofa görə, ziddiyyətlər bir-birinə "qayıdır" və ya çevrilir. "Ey bədbəxtlik, xoşbəxtliyin əsası sənsən. Ey xoşbəxtlik, bədbəxtliyin əsası sənsən". "Kim adamları tanıyırsa - arıfdir, özünü tanıyırsa - ağıllıdır, adamlara qalib gəlirsə - güclüdür, özünə qalib gəlirsə - qüdrətlidir, biliyi çoxsa - dövlətlidir, inadkarsa - iradəsi var, təbiətini dəyişmirsə - uzunömürlüdür, ölüb unudulmayıbsa - ölməzdir". "Doğru sözlər gözəl olmur, gözəl sözlərə etibar etmək olmaz. Xeyirxah - yaxşı danışa bilməz. Yaxşı danışan xeyirxah ola bilməz. Bilən sübut eləməz" və s.

Konfutsinin adamlardan ən çox tələb etdiyi keyfiyyət humanizmdir. Filosofa görə, humanizm bütün yaxşı cəhətlərin məcmusudur. Oğulun ataya hörməti, qardaşın qardaşa məhəbbəti humanizmin köküdür. Oğullar ataya qulaq asmalı, valideynlər də övladlarla iltifatlı olmalıdır.

Böyük dramaturq Quan Xantsinin hələ səkkiz əsr bundan əvvəl yazdığı əsərlər bugünkü müasir dövrlə də çox səsləşir. Ədib yaradıcılığında Çin xalqının mənəvi qüvvəsini, onun istiqlalıyyətə olan meylini, azadlıq uğrun-da hər növ mürtəce qüvvələrə qarşı mübarizə əzmini, həm Çin xalqının özünün, həm də digər sülhsevər xalq-ların yüksək və nəcib dostluq hisslərini, beynəlmiləçilik ənənələrini böyük bir məhəbbətlə tərənnüm etmişdir. Çin filoloqları və bir sıra xarici ölkə alimləri Quan Xantsinin Çin dramaturgiyasındakı rolunu qədim yunan dramaturqu Esxilin antik dramda tutduğu mövqe ilə müqayisə edirlər. Onlar qeyd edirlər ki, Esxil yunan faciəsini yaratdığı kimi, Quan Xantsin də XIII əsrdə Çində yeni formalı dramı yaratmışdır. O, çox məhsuldar bir yazıçı olmuşdur. Ədib 66 pyes, deməli, Şekspirdən iki dəfə artıq əsər yazmışdır. Təəssüf ki, böyük Çin dramaturqunun bu əsərlərinin hamısı qalmamışdır. Onlarının çoxunun yalnız adı mə-lumdur. Quan Xantsinin pyeslərindən on səkkizi, deməli, bütün əsərlərinin yalnız dördə biri bizə gəlib çatmışdır. "Yayın ortasında qar", "Arvadları oğurlayan", "Pərvanənin yuxusu", "Aydın duası", "Ölmüş əsgərlər kralın yuxusuna girir", "Hiyləgər qız" və başqaları Quan Xantsinin pyesləri arasında ən çox məşhur olanlarıdır.

Quan Xantsinin yaradıcılığına Azərbaycanda da məhəbbətlə yanaşılmış və yanaşılır. Belə ki, ötən əsrin 50-ci illərində böyük yazıçı və dramaturqun ədəbi fəaliyyətə başlamasının 700 illiyi respublikamızda geniş miqyasda qeyd edildi. Həmin illərdə Çində qastrolda olan

Rəşid Behbudovu çinlilər həərətlə qarşıladılar. Bu barədə "Suntıyan Jinbao" qəzeti yazırdı: "Çinlilər Behbudovu hələ "Arşın mal alan" filmindən tanıyırlar. Bu dəfə də o, öz zəngin repertuarı ilə Çin xalqının böyük məhəbbətini qazandı. Elə bir konsert olmamışdır ki, Behbudov "Arşın mal alan"dan Azərbaycan, çin dillərində ariyalar oxumasın. Qeyri-adi istedadla malik olan Azərbaycan müğənnisi çin mahnılarını da bir çinli kimi ifadə etdi".

Çin xalqının əsrlər boyu arzuladığı istiqlaliyyətə gedən yolu mübarizələrlə zəngin olub. Eramızdan əvvəl 221-ci ildə hökmdar Sin Şixuan xırda şahlıqları birləşdirərək Çin tarixində ilk mərkəzləşdirilmiş çoxmillətli dövlət – Sin imperiyasını yaradıb və imperiya təqribən iki min il yaşayıb.

1911-ci ildə böyük ictimai - siyasi xadim, Qomindan Partiyasının yaradıcısı, Sun Yatsenin rəhbərliyi altında burjua-demokratik inqilabı baş verib ki, bu inqilab nəticəsində imperatorluğa son qoyularaq tarixdə ilk dəfə Çin Respublikası elan olunub.

Mütləqiyyət devrildikdən sonra Çin rəsmi olaraq "Da Çjun Xua Min Qo", yəni "Çiçəklənən Böyük Orta Respublika" adlanırdı. Xalqın qələbəsinə qədər Çin yalnız sözdə respublika idi. Mülkədar - komprador blokunun hökmranlığı və xarici imperialistlərin ağalığı Çini özünə layiq olan böyük ölkə adından məhrum etmişdi. Keçmiş hökumətlərin rəsmi sənədlərində Çin həm "Böyük", həm də "Çiçəklənən" ölkə adlandırılırdı. Lakin əsarət altında yaşayan xalq kütlələri üçün bu adlar istehzadan başqa bir şey deyildi.

1919-cu ilin 4 may hərəkatı Çin inqilabının köhnə demokratik mərhələdən yeni demokratik mərhələyə keçir-

dini göstərirdi. 1925-ci ildə Sun Yatsenin vəfatından sonra ölkəyə marşal - Prezident Çan Kayşin rəhbərlik etdi.

1949-cu il oktyabrında böyük bir hadisə baş verdi. On illərdən bəri davam edən ağır mübarizələrdən sonra xalq həm daxili, həm də xarici düşmənlər üzərində qələbə çaldı. Ayın 1-də Pekinin Tiananmen meydanında keçirilən izdihamlı mitinqdə Mərkəzi Xalq Hökumətinin sədri Mao Tze-dun təntənəli surətdə Çin Xalq Respublikasının yaradılmasını bildirdi. Çin Xalq Respublikası - "Çjun Xua Jen Min Qun Xe Qo" elan edildi.

Xalqın qələbəsi haqqında Mao-Tsze - dunun sözləri yeni Çinin həyatını təcəssüm etdirirdi: "Biz hamımız dərk edirik ki, bizim işimiz bəşəriyyət tarixinə daxil olacaqdır. Tarix göstərəcəkdir ki, bəşəriyyətin dördüdə bir hissəsini təşkil edən çinlilər bu gündən etibarən xoşbəxt bir həyata qədəm qoymuşlar. Çinlilər həmişə böyük, cəsur və əməksevən millət olmuşdur, onlar yalnız ən yeni dövrdə geridə qalmışlar. Bu gerilik ancaq xarici imperialistlərin və mürtəcə Çin hökumətinin zülm və istismarının nəticəsidir. Yüz ildən artıq bir müddətdə, o cümlədən Çin İnqilabının böyük müjdəçisi olan doktor Sun Yatsenin başçılıq etdiyi 1911-ci il inqilabı dövründə sələflərimiz xarici və daxili zülmkarlara qarşı mübarizəni fədakarlıqla davam etdirmişlər. Bizim sələflərimiz, onların ən səmimi arzularını həyata keçirməyi bizə vəsiyyət etmişlər. Biz də bunu həyata keçirmişik. Biz birləşdik, Xalq - Azadlıq müharibəsinin və böyük xalq inqilabının gedişində xarici və daxili zülmkarları yıxdıq... Bizim millətimiz daha heç bir zaman alçalmayacaqdır... Biz artıq qanad açmışıq..."

Asiyanın şərqində yerləşən Çin Xalq Respublikasının ərazisi 9,6 milyon kvadratkilometrdir. Çinə məxsus olan böyük dəniz akvatoriyasında beş minə yaxın irili-

xırdalı ada var. Onların ən böyükləri Tayvan və Xaynandır. Bu adaların hər biri Çinin əyaləti sayılır.

Əhalisinin sayına görə Çin dünyada birinci yeri tutur. Ölkədə bir milyard dörd yüz milyon nəfərə yaxın əhali var ki, bu da Yer kürəsi əhalisinin 21-22 faizinə bərabərdir. Çində altmışa yaxın millət və xalqın nümayəndəsi yaşayır.

Ölkənin Konstitusiyasında xarici siyasətə, başqa ölkələrə münasibətə dair beş məşhur prinsip əsas götürülür. Bunlar - bir-birinin suverenliyinə və ərazi bütövlüyünə qarşılıqlı hörmət etmək; təcavüz etməmək; daxili işlərinə qarışmamaq; bərabərlik; qarşılıqlı fayda və dinc yanaşı yaşamaq prinsipləridir.

Çinin paytaxtı Pekin şəhərini "Böyük Çin kəndi" adlandırırlar. Pekin sözü "Şimal paytaxtı" mənasını daşıyır. Bu, Cənub paytaxtı olan Nankin şəhərinin mövcud olduğu vaxtdan qalmışdır.

Şəhər iki hissəyə bölünür: daxili şəhər və xarici şəhər. Daxili şəhər də öz növbəsində ustalıqla salınmış daha iki şəhərdən ibarətdir - imperator şəhəri və "qadağan edilən şəhər" sayılan Ququn.

Pekin ölkənin əsas siyasi – iqtisadi və mədəni mərkəzidir. Təqribən 800 yaşı olan bu şəhərdə xeyli tarixi abidə, memarlıq kompleksləri, misilsiz sənət inciləri vardır.

Şanxay - Çinin dəniz qapısıdır, ölkənin ən iri şəhəri və limanıdır. Bu liman vasitəsilə Çin dünyanın yüzdən çox ölkəsi ilə ticarət əlaqələri saxlayır. "Paytaxt olmasa da, ikinci şəhər deyil" – bu, çinlilərin sözüdür.

Qədim Çin məsəlində deyilir: "Allah göydə cənnət, yerdə isə Xançjou yaratmışdır". Bəzi səyahətçilər Xançjou-nu Çinin ən ecazkar və füsunkar şəhəri hesab edirlər.

Azərbaycanla Çin arasındakı əlaqələrin iki min ildən çox tarixi var. Bu tarixin kökləri "İpək yolu" dövrlərinə gedib çıxır. Böyük İpək yolu eramızdan əvvəl 138-126-cı illərdə Çinin qərbindəki ölkələrlə genişlənən ticarət əlaqələri sayəsində yaranmışdır.

Çin xalqının coşqun və mənalı həyatı, bu ölkənin zəngin və füsunkar təbiəti, insanı valeh edən mədəniyyəti Azərbaycan şairlərini ta qədimdən düşündürməyə başlamışdı. Hələ doqquz əsr bundan əvvəl yaşayıb-yaratmış dünya şöhrətli Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvi ilk böyük poeması olan "Xosrov və Şirin"-lə yanaşı, bir çox əsərlərində Çindən, Çin xalqının mədəniyyətindən, sənətindən, sənətkarlığından dönə - dönə bəhs etmişdir. Onun Xosrova qarşı qoyduğu Fərhad, mahir bir rəssam kimi göstərdiyi Şapur sənətkarlığı Çində öyrənmişlər. Bəhrəmin tərəf - müqabili Fitnə də çinlidir.

"İsgəndərnamə"də Çin xalqının qəhrəmanlığından, vətənpərvərliyindən daha geniş danışılır. Şair İsgəndərin at oynatdığı yamyaşıl düzənliklərin, xoş iqlimi, xoş havası olan meşələrin tablosunu ölməz sənətkarlıqla yaradıb oxucuların gözü qarşısında canlandırır. Burada o, eyni zamanda çinli qadınların bacarıqlı, işgüzar olduqlarını tərənnüm edir. Çin rəssamları ilə Rum rəssamlarının müsabiqəsi təsvir olunan yerdə şair Çində rəssamlığın çox inkişaf etdiyini göstərir.

Bütün bunlar Nizami Gəncəvinin Çin xalqına, onun qədim tarixinə, incəsənətinə və mədəniyyətinə yaxından bələd olduğunu və hələ XII əsrdə Çinlə Azərbaycan arasında mədəni əlaqələrin inkişafını təsdiq edir. Əsrlər ötdükcə bu əlaqələr genişlənir, hər iki xalqın ürəyində özünəməxsus layiqli yer tutur.

Çin qızlarının gözəlliyi XVIII əsr Azərbaycan şairi Vəqifin də müqayisə və təsvir vasitələrinə çevrilir. Şair

"Kür qırağı" nın oynayan, çalib-şağıran qızlarını təsvir edərək yazır:

Elə gözəl vardır bunlar içində,
Ələ düşməz hərgiz Çinü- Maçində.

XIX əsr Azərbaycan şairlərinin Çin haqqında çox təbii və qiymətli misralarına rast gəlirik. Sonralar Səməd Vurğun, Süleyman Rüstəm, Mikayıl Müşfiq, Məmməd Rahim, Osman Sarıvəlli, Əhməd Cəmilin və daha çox Rəsul Rzanın yaradıcılığı bu cəhətdən xüsusilə diqqətəlayiqdir. R.Rzanın "Çapey" və "Su-Au" kimi əsərləri İkinci Dünya müharibəsi ərəfəsində Çinə müdaxilə edən imperialistlərin azğın siyasətindən və onlara qarşı mübarizə aparan Çin xalqının möhkəm iradəsindən bəhs edir. Çinin bu savaşlarında həlak olmuş Çapeyin, balaca istedadlı aktyor Su - Aunun taleyindən şair dərin bir kədərlə danışır. Çin xalqını bu qanlı fəlakətləri törədən düşmənlərə qarşı mübarizəyə çağıraraq:

Silah başına!
Ey y y...
Çinin mərd oğulları!
Qaldırın qan rəngli
Bayrağı yuxarı!
Bağırın gur səsle:
"Çindən əlini çək!
Çin öz tarlasını
Özü biçəcək!" - deyir.

Şairin hələ 1932-ci ildə dediyi bu sözlər böyük Çin xalqının rahatlığını pozmaq istəyən imperialistlərə qarşı Azərbaycan xalqının bu gün də əzəmətli marşı kimi səslənir.

Çinli qardaş! Unutma ki,
Dərdin mənim dərdim oldu.
Yaralandın - yaralandım,
Gözün doldu - gözüm doldu.

deyən S. Rüstəmin "Çinli qardaş" şeiri haqqında da eyni sözləri demək olar. Bu şeirində şair xoş günlər uğrunda mübarizəyə qalxan Çin xalqının tarixi nailiyyətlərini böyük ruh yüksəkliyi ilə tərənnüm edib deyir: "Artıq sənin ixtiyarın, səadətin öz əlində".

Çin xalqı öz azadlıq səadətinə qovuşduqdan sonra bütün dünya xalqları, o cümlədən Azərbaycan xalqı ilə daha geniş əlaqələri yarandı. Şairlərimiz Çin haqqında bir – birindən gözəl əsərlər yaratmağa başladılar. R.Rzanın "Dostumuz, qardaşımız", O.Sarıvəllinin "Körpülər", M. Dilbazinin "Çin qızı" kimi şeirləri xalqımızın mədəni ruhuna yeni qüvvət gətirdi. Sülh və azadlıq nəğməkarı S.Vurğun "Qatsın nəfəsimə öz nəfəsini Siyao Çindən" dedi, şair Ə. Cəmil "Qəhrəman Çin xalqının əzmi titrədir səsi" – deyə dünyaya səs saldı. N. Həsənzadə "Şıx düzündə görüş" şeirində vaxtilə bir yerdə qoşa şəkil çəkdiyi çinli şair dostuna iftixarla: "Sinəmə sığmayan sevinc hissilə indi şəklimizə baxıram hərdən, elə bilirəm Çin ölkəsiylə yanaşı durmuşam Şıx düzündə mən" – deyə iki xalqın şairlərinin dostluğundan həvəslə söhbət açdı.

Şair İ.Tapdıq "Çin" şeirində qardaş xalqın yaratdığı xarüqələri tərənnüm etdi. Digər şairlərimiz iki respublikanın məktəblilərinin belə bir - biri ilə sıx dostluq əlaqələri saxlamasından, Çin xalq əfsanələrindən, onun qədim adət - ənənələrindən dönə-dönə bəhs etdilər.

Bütün bunlarla yanaşı, Azərbaycan şairləri məşhur Çin şairlərinin əsərlərini dilimizə tərcümə edib xalqımıza tanıtdılar. Çin şairlərindən Qo Mo-Jon, Yan-Çen, Lyu-

Bon, Soy Şu - Jen, Van Yan, U. Yan - Xen, Den Ujin və başqalarının onlarca əsəri bu gün də ədəbiyyatsevərlərimizin həvəslə oxuduğu mədəniyyət nümunələridir.

Yuymin – Çin dilində Bakı demək deyildir. Ancaq bu şəhəri “Çin Bakısı” adlandırırlar. Yuymin Çinin neft sənayesi mərkəzidir. Bizim Bakı kimi o da ölkədə yeni neft rayonlarının yaradılmasında böyük rol oynayır. Bütün dünyada şöhrət qazanmış Bakı neftçiləri Yuymin mədənlərinə tez-tez qonaq gedirdilər. Onlar öz təcrübələri ilə çinlilərə dayaq olurdular.

Neft Bakısı da öz növbəsində çinli dostları səmimiyyətlə, qardaş kimi qəbul edirdi. Yuymin mədənlərinin bir çox mühəndis və ustaları qürur hissi ilə özlərini Bakı neftçilərinin şagirdləri və ardıcılıarı adlandırırdı. Şair Li - Di “Anırıq Bakını” şeirində bu mehriban dostluğun ürəklərə yol tapan sevincindən danışır:

... Bağçalı Bakıda, bağlı Bakıda
Güllə qarşılandı çinli qonaqlar.
Yuymin şəhərindən gələn hər qonaq,
Min-min çaylar keçmiş, aşmışdır dağlar.

Gəldilər Yuymina bakılılar da,
Alovlu bir istək, odlü ürəklə,
Bu uzun yollarda üz – üzə gəldi
Onlar min boranla, qarla, küləklə.

... Bakılı ayrılıb doğma evindən,
Xoş niyyətlə gəlib bizim ölkəyə,
Yeni neftçıxarma texnikasını
Gəlib ki, öyrətsin çinli fəhləyə.

Oxşasın Bakıya bizim Yuymin da,
Ən dərin qatların olaq hakimi,
Xoşbəxtlik gətirən bu neft selləri
Axsın Yan – Tszi kimi, Sarı çay kimi...

İngilis generalı Vilson XIX əsrin ikinci yarısında demişdir: “O, istehkam elmin qanunlarına sonsuz etinasızlıq hissi ilə tikilməsinə baxmayaraq, o qədər möhkəm və alınmazdır ki, onun bürcləri və darvazaları elə səmərəli yerləşdirilmişdir ki, hətta qalalara hücum etmək üçün əla silahlandırılmış müasir ordu belə onun qarşısında dayanmağa məcbur olar. Ancaq bir şərtlə ki, onun müdafiəsi üçün heç olmazsa kiçik bir cəhd göstərisin”.

General dünyanın ən böyük tikintilərindən və ən böyük möcüzələrindən biri olan Çin səddi barədə danışdı.

Böyük Çin səddi Şərqdə Çili körfəzi sahilində olan Şanxayquan şəhərinin yanından başlayıb Qərbə doğru altı min kilometrdən artıq uzanır və Qansu əyalətinin qumlu səhralarında bitir. Sədd təkcə barbar köçəri qəbilələrin, xüsusilə hunnların Çinə yolunu kəsmək, beləliklə də qərbə və cənub - qərbə gedən yolların təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədilə tikilməmişdi, Çin səddi yalnız hərbi əhəmiyyətə malik deyildi. Böyük sədd əkinçiliyə əsaslanan Çin maddi mədəniyyətinin inkişafına da bilavasitə təsir göstərə bilirdi. Çin səddi Çin tarlalarını səhraların qumlarından da qoruyurmuş. Bəs Səddi kim tikdirmişdi?

Eramızdan əvvəl 246-cı ildə Sin dövlətində Çjen taxta çıxmışdı. O, gənc dövləti möhkəmləndirməyə başlayıb və Çinin son müstəqil knyazlıqlarını məğlubiyyətə uğradaraq, özünü “Sinin ilk imperatoru” elan etmişdi. Belə ki, o, tarixdə Sin Şixuandi adı ilə tanınır.

Böyük enerjiyə malik olan Şixuandinin dövründə çox böyük tikinti işləri həyata keçirilirdi. Həmin tikintilərdən əslində heç bir şey qalmasa da, məlum olmuşdur ki, imperator sarayının ikinci mərtəbəsində on min adam tuta bilən salon varmış. Həmin sarayın alt mərtəbəsi elə

uca imiş ki, orada hündürlüyü 15 qulac (bir qulac 50-70 sm olan qədim uzunluq vahidi) olan dirəklər varmış. Dirəklərin ucundan bayraqlar asılmış.

Çin Şixuandi özünə mavzoley də tikdirmişdi. Onun hündürlüyü 500 qulac, dairəsi isə 5 min qulacdən çox olmuşdur. Mavzoleyin tavanında səma bürcləri təsvir olunmuşdu, döşəmədən isə civə dənizlərinə tökülən civə çayları axırmış. Mavzoleyin tikintisində 700 min adam işləmişdi.

Sin Şixuandi dünyada ən böyük istehkam qurğusu olan Böyük Çin səddinin təməlini tikdirməyə başladı. Tikinti zamanı hər gün minlərlə, on minlərlə adam həlak olurdu. Ölənlərin yerinə ardı-arası kəsilmədən yeniləri gəlirdi.

Səddin hündürlüyü 10 metr, bünövrəsinə yaxın eni 6 metrdir. Səddin üzərində 100-120 metrdən bir kvadratşəkilli bürclər ucalır. Çin tarixçilərinin dediyinə görə, vaxtilə burada 60 min bürç olmuşdur. Onlardan indi 20 minə yaxın bürç qalmışdır. Səddin tikintisində 700 milyon adam çalışmışdır.

Çinlilərin Vanli Çançen adlandırdığı bu heyrətamiz sədd 1987-ci ildən etibarən YUNESKO tərəfindən mühafizə edilir.

Azərbaycan və Çin xalqının dostluğundan danışandan sonra kosmosdan belə aydın görünən əzəmətli Çin səddinə keçməyim heç də təsadüfi olmadı. Arzum vardı. Bu ondan ibarətdir ki, qoy Azərbaycan və dost ölkə arasındakı bütün əlaqələr Çin səddi kimi möhkəm, Çin səddi qədər uzunömürlü, Çin səddi tək əvəzsiz və təkrarsız olsun!

"Strategiya.az"
1 oktyabr 2013

YAPONİYA ŞAİRANƏ DİYARDIR

21 martı yapon xalqı yazda gecə-gündüzün bərabərliyi günü kimi qeyd edir

Dünyanın ən sirli və maraqlı xalqı olan yaponlar çox-çox ölkələrin yazarları, tarixçiləri, etnoqraflarını düşündürüb və bu gün də düşündürməkdə davam edir. Yaponlar Tanrı tərəfindən sanki ayrıca bir məkan üçün yaradılan, çoxlarına müəmmalı görünən, zahirən əkiz xalq kimi oxşadığı çinlilərdən belə xeyli fərqlənən, bən-zərsizliyi ilə məhz özünə məxsus olan sadə və səmimi bir xalqdır. Alimlər tədqiq ediblər ki, yaponların milli xarakterində bu amillər xeyli fərqlənir:

a) ümumi etik cizgilər - əməksevərlik, güclü bir şəkildə inkişaf etmiş estetik hiss, təbiəti sevmək, ənənələrə sadiqlik, iqtibasa meyllilik, etnosentrizm, praktiklik.

b) qrupşəkilli davranış xüsusiyyətləri - nizam-intizamlılıq, nüfuza sadiqlik, borcluluq hissi.

v) gündəlik adi cizgilər - nəzakətlik, səliqəlilik, özünə-özləalma, qənaətcilik, dözümlülük.

Yaponlar ta qədim zamanlardan insanın simasına nəzər yetirməklə həmin adamın niyyəti ilə onun taleyini müəyyən etməyə müvəffəq olurdular. Öz simasını gizlətmək meyli də məhz bununla bağlıdır, məhz bu səbəbdən də yaponlarda daxili ekspresiya və emosiyalardan asılı olmayaraq sakit və dinc üz ifadəsi vardır.

Yaponlar ünsiyyət zamanı özlərini həddindən artıq təmkinli aparırlar. Emosiyaların kütləvi şəkildə nümayiş etdirilməsi yolverilməzliyi onlarda uşaqlıqdan tərbiyə olunur.

Yaponlar həm də qədim adət-ənənələrinə sevgi və sədaqətlə yanaşan xalqdır. Keçmiş sovet məkanının tanınmış alimi N.Konrad uzun illər yapon nağılları, mifi,

nəğmələri, ümumiyyətlə, yapon mədəniyyətini öyrənməklə məşğul olub. O, yazılarında qeyd edir ki, yaponların "Kodziki" adlanan qədim mədəniyyət abidəsi hər bir yaponu yaxın, doğma olan, sevilən bir kitabdır. Yazıçı, diplomat və şərqşünas N.Fedorenko qarşıya maraqlı sual qoyurdu: "Mən hər zaman düşünürəm - gedəni saxlamamaq, gələni qovmamaq - yapon qonaqpərvərliyinin bu qanunu öz qüvvəsini uzun müddət saxlaya biləcəkmi?". Təbii ki, bu sualın cavabını Yaponiyanı ziyarət edənlər daha yaxşı bilər. İndi isə tarixin səhifələrini vərəqləyək.

Ivao Matsukaranın "Yaponiyanın həyatı və təbiəti" kitabında maraqlı qeydlər var: "Zövq məsələlərində yaponlar çox sadədirlər və onların həyat tərzindən görün-düyü kimi, təbiiliyi hər şeydən yüksək qiymətləndirirlər. Çinlilər taxta parçasını hökmən rənglədikləri, bol və müxtəlif xörəklər sevdikləri halda, yaponlar sadə ağacdan tikilmiş evlərdə yaşamağı xoşlayırlar. Yaponların da Çin xörəklərindən xoşları gəlir, lakin bu yalnız müxtəliflik üçündür. Elə bir ailə çətin tapmaq olar ki, var-dövləti sayəsində hər gün öz evində çinli aşpazın bişirdiyi qədər xörək hazırladırsın.

Rəngkarlıqda çinlilər əzəmət, aydın xətlər xoşlayırlar ki, bu, yaponlara bayağılıq, zövqsüzlük kimi görünür. Çinlilər pion, qızılgül, orxideya güllərini - tünd ətri və aydın cizgiləri olan gülləri sevirilər ki, bu da Qərb xalqlarının zövqünə daha çox uyğun gəlir. Yaponlar isə Çində o qədər də qiymətləndirilməyən sakura kimi çiçəkləri (gilənar çiçəkləri), həmçinin çöl çiçəklərini, hətta adsız otları daha üstün qiymətləndirirlər. İncəsənətdən, yaxud təbiətdən həzz almaq məsələsinə gələndə, yaponlar qatı mühafizəkara çevrilirlər, onlar yalnız qədim meyarlara sadıqdırlar. Yosun basmış daşları, çox balaca, əyri

ağacları xoşlayırlar, çünki onlar üçün bütün bunlarda xüsusi gözəllik vardır".

Ölkədə xalqın torpağa olan təlabatı olduqca böyükdür. Şəhərlər genişləndikcə, ətrafdakı kəndli sahələri böyüdükcə, zəhmətkeş yaponlar daha uzaq məsafələr qət etməli olurlar. Onların çoxu işə gedib-gəlmək üçün gündə beş, hətta altı saat vaxt itirirlər. Yaponiya kəndlilərinin beyninə bu fikir təlqin olunmuşdur ki, çəltik becərmək, sənətkar olmaqdan, yaxud alver etməkdən şərəfli işdir. Sələflərin "əkinçilik dövlətin əsasıdır" fikri nəsildən-nəslə keçmişdir. Imperatorun özü birinci əkinçi sayılır və ənənəyə görə, hər il öz sarayının yanındakı kiçik tarlada öz əli ilə çəltik əkir.

Kitablardan oxuyuram ki, yapon mənzilinin içini birinci dəfə görəndə adam ən əvvəl orada qətiyyətlə mebel olmadığına heyran qalır. Orada nə divan, nə kürsü, nə stul, nə masa, nə qab-qacaq düzülmüş bufet, nə paltar dolabı, nə kitab rəfi, nə də çarpayı olur. Tatami - həsirdən sıyrılmış və üç barmaq qalınlığında olan cod döşək yalın ayaqlar altında azacıq yatıb-qalxır. Tatami məhz elə ölçüdədir ki, yaşlı adam onun üstündə əyləşir, işləyir, dincəlir, yatır. Həmin döşəmələrin ölçüsü həmişə eyni - bir kvadratmetr yarımdan azacıq böyük olduğuna görə yapon mənzillərindəki otaqlar da yalnız müəyyən sahədə olur: üç, dörd, altı, yaxud səkkiz tatami.

Yaponlar mənzillərində müəyyən bir şeyi təmir etmək və ya sazlamaq istəyəndə hər xırda iş üçün usta çağırırlar. Bu ustaların hər biri əmindir ki, öz işini sifarişçidən yaxşı bilir. Ona görə də hər cür tövsiyə və məsləhətlərə biganə yanaşır və ya əhəmiyyət vermirlər. Məsələn, yapon dərzisinə kostyumun, yaxud paltarın əyinə bu cür yox, başqa cür durmalı olduğunu sübut etmək mənasızdır. Yapon mehmanxanasının xidmətçisi bayırda

soyuq olsa da, qonaq hələ bir-iki saat yatmaq istəsə də, hava işıqlaşan kimi otağa girib pəncərələrin taylarını açar bilər. Onun fikrincə, oyanmaq vaxtını özü daha yaxşı bilir.

Xeyli müddət Yaponiyada yaşamış rus yazarı V.Ovçinnikov yapon adət-ənənələrini təsvir etdiyi "Sakura budağı"nda müşahidələrinə əsasən yazır ki, yapon ailəsinə qonaq təşrif buyurarkən qapının ağzında onu ancaq ev sahibəsi qarşılayır, qonaq ev sahibi ilə otaqda, ayaq-qabısını çıxarıb tatami üzərində təzim üçün lazım olan vəziyyətdə əyləşəndən sonra salamlaşır. Ev sahibi qonağın qarşısında əyləşib söhbət edir, arvadı dinib-danışmadan xidmətçi vəzifəsini yerinə yetirir, ailənin bütün digər üzvləri isə hörmət əlaməti olaraq ümumiyyətlə, gözə görünmürlər.

Həyatın formaları yeniləşsə də, yaponlarda ailə ocağı köhnə ədəb qaydalarının qalası kimi qalır. Elçilk zamanı bəylə gəlinin ilk görüşünü elə təşkil etmək vacib sayılır ki, tərəflərdən biri rədd cavabı versə, digər tərəf alçalmasın. Buna görə də çox vaxt müəyyən ictimai yerdə, məsələn, xrizantem sərgisində, yaxud hər hansı parkda albalı ağacının baharda çiçək açmasına tamaşa edilərkən gənclərin bir-birini görmələri təşkil olunur. Belə görüş heç kəsin qarşısına tələb qoymadan gənclərin və onların ata-analarının da bir-biriləri ilə tanış olmalarına imkan verir.

Ailənin təntənəli günləri bir tərəfə qalsın, adi günlərdə də masa arxasında pozulmaz qayda ilə əyləşmək tələb olunur. Evdən çıxan, yaxud evə gələn hər kəsə səs-səsə verib – "Yaxşı yol!", yaxud "Xoş gəlmisiniz!" – demək adətdir.

Tokio təyyarə meydanında yaponların uzaq ölkələrə səfərdən qayıdan qohumlarını qarşılamalarını dəfələrlə seyr etmək də maraqlıdır. Ər təyyarədən düşəndə, arvadı

onu dərin təzimlə qarşılayır. Adamlar qarşısında qucaqlaşmaq və ya öpüşmək ağlasığmaz işdir. Ər arvadına başını tərpətməklə cavab verir, oğlunun və ya qızının başını sığallayır, əgər valideynləri lütf edib qarşılamağa gəliblərsə, onlara dərin hörmətlə təzim edir.

Yaponiyada olanların çoxu şübhəsiz müşahidə etmişlər ki, yapon uşaqları demək olar heç vaxt ağlamırlar. Bəziləri də bunu körpələrə xas olan məşhur yapon nəzakətinə aid edirlər. Uşaq adətən yemək və ya içmək istəyəndə, narahat olanda, başsız qalanda, nəhayət, müəyyən bir işə məcbur ediləndə ağlayır. Yaponların tərbiyə sistemi bütün bunlara yol verməməyə çalışır. Çünki bu ölkədə uşaqların həddindən artıq nazını çəkirlər. Onları heç vaxt ağlamağa qoymurlar. Uşaqlara, xüsusən oğlanlara demək olar heç nəyi qadağan etmirlər. Məktəb yaşınadək uşaq istədiyini edə bilər. Uşaqda belə bir inam oyanır ki, valideynləri onun mənliliyinə toxunmazlar.

Yaponiyada həm qızlar günü, həm də oğlanlar günü bayram edilir. Təbii ki, bayram balaca qızlar və balaca oğlanlara aiddir. "Qızlar günü" martın 3-də, "Oğlanlar günü" isə mayın 5-də qeyd olunur. Qızların bayramı həmçinin "Gəlincik bayramı" adlanır (yaponlar buna "Xinamatsuri" deyirlər). Bayram günü balaca qızlara cürbəcür gəlinciklər gətirirlər: samuray paltarında, əyan geyimində, bəy - gəlin və s.

Poeziyanın, şeirin yaponların mənəvi həyatında böyük rolu vardır. Bu xalqın ilk yazılı abidələrindən biri VII əsrdə tərtib edilmiş şeirlər antologiyasıdır. Həmin abidə "Manyösü" - yəni "On min yarpaq" adlanır. Yapon xalqının mənəvi dəyərlərini əks etdirən, tarixini yaşadan ədəbiyyat nümunələrindən biri də məşhur "Kodziki"dır. "Kodziki" təkcə yapon mifologiyasına, dininə, ədəbiyyatına, tarixinə deyil, həmçinin Yaponiyaya və yaponlara aparan

bələdçidir. "Kodziki" sayəsində biz "Allahlar əsrini" və "Temmu" dövrünü dərk edir, həmçinin bu vasitə ilə əsl yapon və müasir Yaponiyaya daha yaxşı yaxınlaşmış oluruq.

Yaponiyada insanlar şeirə, poeziyaya son dərəcə məhəbbətlə yanaşırlar. Əsrlərdən gələn ənənədir ki, ölkədə hər il yanvarın ortalarında poeziya yarışı keçirilir. Bu, milli müsabiqəyə müvafiq mövzu üzrə on minlərlə şeir göndərilir. Şeirlərin ən yaxşıları imperatorun iştirakı ilə keçirilən təntənəli mərasimdə oxunur, qəzetlərdə dərc edilir. İctimaiyyət ən yaxşı xaykuların (bu anlayışa bir qədər sonra aydınlıq gətirəcəyəm) müəlliflərinə təkcə ona görə böyük maraq göstərmir ki, XIV əsrdən bəri hər il bu cür poeziya çempionatı keçirilir, həm də ən əvvəl ona görə ki, həmin yarış müasir həyatın ayrılmaz hissəsi kimi davam etməkdədir.

Yaponiyada şeir yazmaq yalnız şairlərin işi deyil, çox geniş yayılmış işdir, mən deyərdim ki, ümumxalq işidir. Hər ay çıxan və ümumi tirajı milyon nüsxədən çox olan təqribən iyirmi jurnal tamamilə poeziyaya həsr edilir.

Yapon poeziyası bəşər bədii təfəkkürünün əldə etdiyi ən qədim və zəngin mənəvi sərvətlərdəndir. Bu poeziyanı son dərəcə özünəməxsus bir poetika, dərin fəlsəfi mahiyyət, müdrikliklə sadəliyin dialektik vəhdəti, bədii estetik konkretlik, yığcamlıq səciyyələndirir. Yaponiyada milli şeirin iki forması çox məşhurdur: Tanka (beşlik) və xokku (üçlük). Tanka Qərbdə sonet, Şərqdə isə rübai kimi tanınır. Xokku qafiyəsizdir. Onun axıcılığını təmin edən əsas şərt fikrin, əhval-ruhiyyənin zənginliyi, assosiasianın dəqiqliyi, təhkiyənin isə sadəliyidir. İlk baxışda bu bizim oxucularda təəccüb doğursa da, qeyri-adi görünə bilər. Əslində isə xokku ilə xalqımızın el ədəbiyyatı, xüsusən bayatı arasında bir yaxınlıq var.

Yapon poeziyasında xokku janrının böyük yaradıcılarından biri XVII əsrdə yaşayıb - yaratmış Matsyo Basyo-dur. Misralar onun yaradıcılığından nümunələrdir:

Çiçəklər soldu,
Tökülür toxumları,
Sanki göz yaşıdır...

Ah, oyan, tez ol!
Mənim dostum, sirdaşım ol,
Sən ey yatmış pərvanə!

Ağacları əkdilər bağda.
Ahəstə pıçıltıyla payız yağışı
Ürək-dirək verir onlara.

"Uşaq əlindən yoxdu dinclik!"
Belə adamlarçün yaqın
Gilənarın çiçəyi də əziz deyil.

Bu yerdə əlavə etmək istərdim ki, xokku adlanan bu milli şeir üslubunun sonralar Masaoka Zikki tərəfindən "xayku" adlandırılması təklif olunmuşdur. Çünki xokku müstəqil janr olmazdan əvvəl tankanın tərkib hissəsi idi. Masaoka Zikki düşündü ki, tankanın tərkib hissəsi olan üç misra ilə müstəqil qoşulan üç misranı fərqləndirmək lazımdır və odur ki, müstəqil qoşulan üç misra üçün xayku anlayışını təklif etdi.

1811-1813-cü illərdə yaponların əsiri olarkən kapitan V.Qolovin səmimiyyətlə etiraf edib bildirir ki, yaponlara xas olan bütün cəhətlərdən birini, ən əlamətdar cəhəti göstərmək lazım gəlsəydi, aşağıdakıları demək düz olardı: onlar çox kitab oxuyur, çox şeylə maraqlanırlar.

Metronun sıxlığında, kənd evinin açılıb-yığılan divarları arxasında - hər yerdə adamların kitab oxuduqlarını görürsən.

Yaponlar haqqında onu demək olar ki, bu xalq kütləvi surətdə ziyalı xalqdır. Səbəbi yalnız onda deyildir ki, əhalinin hamısı savadlıdır. Yaponun dünyagörüşü yalnız çox kitab oxumaqla deyil, həm də adamların yaşından asılı olmayaraq, hər şeyə əsl uşaq marağı göstərmək bacarığı ilə səciyyələnir. Gənclər də, qocalar da hər cür kurslara, sərgilərə, mühazirələrə axın-axın gedirlər. "Musiqi həvəskarı olan fəhlələr cəmiyyəti" elə kütləvi təşkilatdır ki, bəzi siyasi partiyalar onun üzvlərinin sayına həsəd apara bilirlər.

Yaponiyada xalq maarifinə gəlincə, bütövlükdə bir xalq digər xalqla müqayisə olunanda, zənnimcə, yaponlar yer üzündə ən savadlı xalqdır. Yaponiyada oxuyub yazmağı bacarmayan adam yoxdur...

Yapon xalqının həyat tərzini Azərbaycan ziyalıların da daim marağına səbəb olub. Belə ki, yapon ədəbiyyatının tədqiqatçı və tərcüməçisi Elçinin bu xalqın əfsanələri və inancları haqqında maraqlı qeydləri var. Həmin qeydlərdən biri budur ki, "Kimsəsiz qarılar" dağının (Obasute) adı əfsanə ilə bağlıdır. Qədim zamanlarda arvadının böhtanlarına inanan bir nəfər ona analıq etmiş qoca xalasını kimsəsiz bir dağa aparıb azdırır. Amma sonra tərtəmiz ayın dağların üzərindən necə qalxmasını görüb əməlindən peşman olur və qarını yenə də evə qaytarmaq üçün həmin dağa tələsir.

Yapon xalq poeziyasında qırqovul valideyn məhəbbətinin rəmzidir. Qırqovul heç vaxt, hətta yanğın zamanı belə öz balalarını atıb getmir.

Yaponiyada əhalinin qış geyimindən yay geyiminə keçdikləri xüsusi mərasim günü mövcuddur. Bu, ay təqviminə görə, dördüncü ayın ilk günüdür.

Yaponiyada yağış ən çox may ayında yağır. Yaponlar buna "samidare", yəni "yağışlar çağı" deyirlər.

Yaponların sevdikləri məşğuliyyətdən biri də iyun ayında atəşböcəyi tutmaqdır. Atəşböcəyi tutmaq istəyənlər gölün, yaxud çayın sahilinə gedirlər. Yaponlar tutduqları atəşböcəkləri gətirib öz bağlarına buraxırlar, ya da onları kiçik qəfəsə salıb evlərinin tavanından asırlar.

Yaponiyada da Çindəki kimi ilin axırında borcları qaytarmaq adəti vardır...

Yaponiya möcüzələr diyarıdır. Bunu bizim yazıçılarımız və şairlərimiz də öz əsərlərində dəfələrlə tərənnüm ediblər. 1966-cı ildə Yaponiyada səfərdə olmuş tanınmış Azərbaycan kinorejissoru və yazıçısı mərhum Həsən Seyidbəylinin "On beş gün Yaponiyada" adlı kitabındakı xatirələri olduqca maraqlıdır:

"Yaponiyada yaşadığımız on beş gün ərzində (qeyd etmək lazımdır ki, bütün bu on beş günün çoxunu biz maşınlarda keçirmişik) saysız-hesabsız maşınlarda gəzdik, ancaq bir dəfə də bir sürücünün başqa sürücünü hədələdiyini, kobud bir söz dediyini eşitmədik.

Məndən Sovet İttifaqının hansı güşəsindən gəldiyimi soruşduqda: - Mən Azərbaycandanam, - deyər cavab verirdim. Təəssüf ki, hətta mədəni yaponların çoxu belə Azərbaycanın harada olduğunu bilmirdilər. O vaxt mən daha ümumi bir coğrafi anlayışla öz yerimizə tanışlıq verib "Qafqaz" deyirdim. Bəziləri "Kaukaz" - deyər başlarını tərpədir, bəziləri heç Qafqaz məvhumunu da başa düşmürdülər. O zaman mən "petrol, neft-Baku", "petrol, neft - Baku" - deyər təkrar edirdim. Bunu hamı başa düşürdü. Bütün bunlar ondan irəli gəlirdi ki, Yaponiya biz-

dən çox uzaqdır, ancaq əsas səbəb uzaqlıq deyil, mədəni əlaqələrimizin zəifliyidir".

Yaponiyanın adlı-sanlı kino sənətkarları Kenedo Sindo, Isixara, Yaponiya kinodramaturqlar təşkilatının rəhbəri Noda Can ilə görüşlərindən bəhs edən H.Seyidbəyli yazır: "Söhbət get-gedə daha mənalı, daha dərin məsələlər ətrafında gedirdi: Eyzenşteynin yaradıcılığından, Kurasavanın filmlərindən, yazıçıların həyata münasibətlərindən... Biz deyirdik ki, yazıçı, kinodramaturq, rejissor, ümumiyyətlə, sənətkar - oxucu, tamaşaçı və zaman qarşısında böyük məsuliyyət daşımalıdır. Yaponlar da bizimlə razılışıb dedilər:

- Bizim xalqın gözəl bir məsəli var: "Pələng öləndən sonra da onun qiymətli dərisi qalır". Pələng kimi olmaq lazımdır..."

H.Seyidbəyli daha sonra təsvir edir ki, Kamakura yaşıllığa qərq olmuş yapon şəhərlərinin ən yaşıl güşələrindəndir. Lakin burada da maşın əlindən tərپənmək olmur, hara dönürsənsə, şüşəbənd mağazalar görürsən. Elə zərif, elə ustalıqla yaranmış suvenirlər var ki, saatlarla onlara tamaşa etmək istəyirsən, ancaq vaxt azdır. Yapon xalqına aid olan hər şeyi görmək, hər şeyi bilmək istəyirik. Ən gözəl güşələri fotoya çəkirik.

Kamakuranın qədim ibadətgahlarına səyahət edirik. Əyinlərində kimono olan qadınlar və kişilər ibadətgaha yaxınlaşıb əllərini bir-birinə çırpırlar, üç-dörd dəfə əl çalırlar ki, ibadətgahın içindəki budda onları eşitsin. Dua edirlər, xahiş edirlər, səadət, cansağlığı istəyirlər. Yalvarırlar ki, budda onları ac qoymasın. Ancaq bura tək cə ibadətgah deyil, buradan da pul çıxarırlar. İbadətgahın ətrafını muzey etmişlər. Orada nümayiş etdirilən samuray paltarlarını, qədim yapon cəngavərlərinin qılınclarını, buddaları, cürbəcür tapıntıları seyr etmək üçün gərək pul

verib bilet alasan. Avtomobil sürənlər üçün üstündə budanın duası yazılmış açar zənciri satılır. Bundan da pul qazanırlar. Hətta cürbəcür bəzək şeylərinin üzərində də dua yazılmışdır. Büdpərəstlər və turistlər onları həvəslə alırlar.

Yaponiya gözəl diyardır, çox şairanədir. O dərəcədə şairanədir ki, onu olduğu kimi təsvir etsən, oxucu inanmaz, deyər ki, yazıçı hissə qapılıbdır. Yaponiya elə bil böyük bir dekorasiyadır, elə bil hər şey burada insan əli ilə yaranmışdır. Elə bil Yaponiyanın özünü yox, güzgü kimi sulara əksini görürəm və bu əks titrəyir. Buna görə də əlçatmazdır. Halbuki hər şey gözümün qabağında idi. Mən maşından düşüb əlimi bu otlara, bu daşlara, bu sulara vura bilərdim. Ancaq nədənsə mənə belə gəlirdi ki, bütün bunlar çox-çox uzaqdadır...

Mənbələrdən onu da öyrənirəm ki, yaponlarda ürək genişliyi güclü şəxsi ləyaqət hissi ilə birləşir: bu, adamların pula münasibətində özünü daha çox göstərir. Yapon həmişə nəzərə çarpdırmağa çalışır ki, pula biganədir. Hətta deyingən evdar qadınlar pulun qalığını saymırlar: adət deyil. Əgər beş fəhlə pivə içəndən sonra pulunu biri verirsə, sonradan heç kəs öz payını zorla onun cibinə qoymağa cəhd göstərməyəcək: burada "alman haqq-hesabı" ağılaşıqmaz şeydir. Yaponların təsəvvüründə xırdaçılıq, xüsusən xəsislik qüsurların az qala ən böyüyüdür.

Yaponların gözütoxlugundan Marko Polo da "Səyahət" kitabında bəhs edir: "Çipinqu adası Şərqdə, açıq dənizdədir; qitədən ora min beş yüz mildir. Çox böyük adadır. Sakinlərinin rəngi ağdır, onlar gözəl və nəzakətli dirlər, bütllərə sitayiş edirlər, müstəqildirlər, heç kəsə tabe deyillər. Deməliyəm ki, qızıllarının sayı-hesabı yoxdur; qızıl həddindən artıq çox olsa da, heç yerə aparmırlar.

Qitədən bura tacirlər gəlmirlər, heç kəs gəlmir, buna görə də sizə dediyim kimi, onların qızılı lap çoxdur. Burada mirvari boldur, mirvari dənəsi çəhrayı rəngdədir və çox qəşəngdir, yumrudur, iridir, o da ağ mirvari kimi bahadır. Orada başqa qiymətli daşlar da var. Zəngin adadır, onun sərvətlərini saymaqla qurtarmaz".

Bu günlər Yaponiyada şəhər və kəndlərin küçələri məzarları təmizləmək, orada ətirli maddələr yandırmaq, rəhmətə gedən insanlara ehtiram göstərmək üçün əllərində güllərlə qəbiristanlığa tələsən adamlarla dolu olur. Ölkədə yaz gecə-gündüz bərabərliyi gününün qeyd olunması qədimlərdən gələn ənənə kimi, vəfat edənlərə ehtiramı əks etdirən dini ayinlə əlaqədardır. Bu ənənənin tarixi şahzadə Syotokunun hakimiyyəti dövründən (593-621-ci illər) başlayır. Yaponiyada yaz gecə-gündüz bərabərliyi-Syumbun-no günü martın 21-də qeyd edilir. Bəzən təqvimdəki istisnalarla bayram martın 20-nə keçirilir. Bu bayramı həm də Tyuniti adlandırırlar ki, bu da "adi gün" kimi tərcümə olunur. Syumbun-no həftənin ortasına düşəndə Xiqan, yəni "digər sahil" adlanır. Həmin həftə ərzində imperator ailəsindən başlayaraq, bütün ailələr əcdadlarına hörmətini ifadə etmək üçün məzarlıqlara və məbədgalara gedirlər. Məzarların ətrafı qaydaya salınır, ibadətlər icra edilir. Budda etiqadlarına görə, (bu etiqad qədim Misir, qədim Yunanıstan və digərlərinin etiqadları ilə də çox oxşardır) əzab, qəm, haqsızlıq və xəstəliklə dolu həyat çayı ilə bölünmüş iki dünya mövcuddur. Həyat yolunda bütün nəfslərinə qalib gələn kəs digər sahilə-nəcib insanlar dünyasına keçə bilər. Xiqanda icra edilən ayinlər insanlara narahat və qarışıqlı dünyadan rahat və sevincli dünyaya keçməkdə kömək edə bilər. Yaz gecə-gündüz bərabərliyi günündə Günəş həqiqətən Şərqdən çıxıb Qərbdə batır, gündüz isə gecəyə bərabər olur. Bir

yapon atalar sözündə deyilir ki, isti və soyuq Xiqanda qurtarır. Yaponların ümidinə görə, qışın soyuğu və yayın istisi əcdadların məzarlarına baş çəkən zaman geri çəkiləcəklər. Ölənlərin ruhu naminə dostları və qonşuları xüsusi hazırlanmış yeməyə dəvət etmək də bu bayramın milli adətidir. Hər hansı canlıya zərər verməmək kimi budda ənənəsini yadda saxlayaraq, Xiqan vaxtı ət yemirlər. Qonaqlıqlarda əsas yemək "botamoti", yəni düyü kökələri və ya "O-xaq", "adzuki" kimi şirin paxla məcunu ilə örtülmüş yumşaq düyü kökələri. Bu cür yeməkləri məhz bu bayramda yemək ənənəsi hələ Edo dövründə yaranmışdı. Hesab edilirdi ki, "adzuki"nin qırmızı rəngi ecazkar təsirə malikdir və bədbəxtliyi qovur. Hələ qədim zamanlarda onlardan müalicə məqsədi ilə tətbiq olunur, həmçinin dini ayinlərdə istifadə edilirdi. İndi də Xiqan ərəfəsində rahiblər bu şirniyyatı kilsələrdə ildə iki dəfə olmaqla hazırlayırlar. Qədim reseptlər üzrə hazırlanmış "o-xaq"ların dadına baxmaq istəyənlərin uzun növbələri səhər tezdən qapıya düzülür. Meydzi dövründə Yaz və Payız gecə-gündüz bərabərliyi günləri dövlət bayramı olmuşlar.

Bizim bol ruzi-bərəkətli, yaşıl səmənili, milli şirniyyatlı Novruzumuzla qardaş olan bu bayram dost yapon xalqının milli məfkurəsinin təcəssümüdür. Qoy bayramlarımız mübarək olsun!

"Azad Azərbaycan" qəzeti,
14 fevral 2012-ci il

YAPON XALQI ƏSRİMİZİN TAPMACASIDIR

3 may-Yaponiyanın Konstitusiya Günüdür

Yapon xalqı haqqında müxtəlif mənbələrdəki faktlar həmişə diqqətimi cəlb etməkdədir.

Eliza Skidmorun "Yaponiyada rikşanın günləri" kitabında yazılır: "Yapon xalqı əsrimizin tapmacasıdır, ən dərkolunmaz, ən qəribə xalqdır. Tarix onları təcavüzkar, qəddar, qisasçı adlandırırsa da, təcrübə göstərir ki, onlar üzüyola, mehriban, həlim insanlardır".

1811-1813-cü illərdə yaponlara əsir düşmüş kapitan V.Qolovin isə yazırdı: "Necə vəziyyətdə olurlarsa olsunlar, yaponlar çox nəzakətli idirlər, bir-birilərinə hörmətlə müraciət etmələri bu xalqın əsl nəcibliyini göstərir. Biz o qədər də varlı olmayan yaponlar içində yaşadığ, bir dəfə də olsun, onların öz aralarında söyüşdüklerini, savaşıqlarını görmədik. Qızğın mübahisə etmək yaponlarda mədəniyyətsizlik və kobudluq sayılır. Onlar həmişə öz fikirlərini nəzakətlə, dəfələrlə üzr istəyə-istəyə, etiraz edəndə açıqdan-açığa yox, işarələrlə, əksər hallarda misallarla və müqayisələrlə danışırlar".

Yaiti Xaqanın uzun illərin müşahidələri və tədqiqatı əsasında yazılmış "Milli xüsusiyyət haqqında on oçerk" adlı kitabında yaponların milli xüsusiyyətlərinin məcmuəsi belə xarakterizə olunur: 1) hakimiyyətə sadıqlıq və vətənpərvərlik, 2) valideynlərə hörmət və ailənin şərəfini hiyf etmək, 3) dünyəvilik və praktiki yanaşma, 4) təbiətdən zövq almaq bacarığı, 5) nikbinlik və yumor hissi, 6) zərifiik və incəlik, 7) nəzakətliik və həssaslıq, 8) saflıq və ürəyiaçıqlıq, 9) mərifət və ədəb, 10) sadəlik və mərdlik.

Yaponlar hələ məktəb yaşlarından nəfsini saxlamaq haqqında qaydaları mənimsəyirlər, onlara bunun həyat fəlsəfəsinin əsasını təşkil etdiyini daim təlqin edirlər.

Bununla əlaqədar olaraq Yaponiyada insanlara erkən yaşlarından növbəti həyat qaydalarına da riayət etməyi tövsiyə edirlər: 1) nə cür olmasından asılı olmayaraq, vəziyyətinlə barış, 2) müəyyən olunmuş qaydalara riayət etmək imkanını axtarib tap, 3) əyləncələrini məhdudlaşdır, 4) bədbəxtliyinin səbəbini özündə axtar.

Q.Vostokov da öz tərəfindən yaponların təmkinli olduğunu və hisslərini nümayişkarənə ifadə etmədiklərini qeyd edir. "Kənar şəxslərin yanında böyük sevinc, qəm və ya qorxu hissini nümayiş etdirmək onlarda nəlayiq hərəkət hesab olunur", - deyə müəllif yazır. Bu, bir çoxlarında yaponların başqa xalqlardan fərqli olaraq, saxta davranışa malik olması haqqında təəssürat oyatsa da, əsl həqiqətdə bu, yaponların bəlkə də təkrarolunmaz həqiqi mənəvi keyfiyyətləridir.

Yaponiyada bu ifadə çox məşhurdur: "Samuray (yaponca "xidmət etmək" deməkdir, daha çox yapon hərbiçiləri mənasında işlədilir) bu qılıncın döyüldüyü atəşi unutsa da, öz qılıncı kimi soyuqdur". Onu da əlavə edim ki, dünya şöhrətli yapon samurayları üçün döyüşçünün meyidini düşmənin ərazisində qoymaq dövlətin bayrağını itirməyə bərabərdir. Təkrar edirəm, dövlətin bayrağını itirməyə bərabərdir. Məncə, əsgərə və döyüşçüyə bundan dəyərli qiymət verilə bilməz. Və bir anlıq xəyal məni çox da uzaq olmayan keçmişə aparır.

On beş il əvvəl ilk dəfə İranda, Tehranın "Behişt-Zəhra" məzarlığında saysız-hesabsız şəhid qəbirlərinin hər birinin üstündə ölkənin bayrağının dalğalandığını, məzarlığın sanki bayraq dənizinə döndüyünü görəndə xeyli kövrəlmişdim.

Həqiqətən də yaponlar üçün səbr və özünüəəalma ta qədim zamanlardan cəsaretin əlaməti kimi qiy-mətləndirilib. Milli xarakterin bu cizgiləri bir sıra hallarda

dözümlülük, təmkinlilik və ədəb-ərkanı təbliğ edən budizmin təsirinə əsaslanıb. V.Rantsovun "Yaponiyanın tarixi oçerki" kitabı yaponların etnoqenizinə və onun xarakterinə həsr olunub. Müəllif belə bir qənaətə gəlir ki, yapon milləti adaya nəinki cənub və şimaldan, həm də Asiya qitəsindən gələn qəbilələrin bir-birinə qarışmasından əmələ gəlib.

Yazını hazırlayarkən təbii qiblə notları içimə diqtə edirki, bəs bizim yerli müəlliflərimiz hanı? Onların qeydlərini tap.

Çox axtarıram. Tapıramki 1966-cı ildə Azərbaycanın tanınmış yazıçı və kinorejissoru Həsən Seyidbəyli həmkarı, keçmiş sovet kinodramaturqu Daniil Xrabrovitski ilə birlikdə Yaponiyada yaradıcılıq səfərində olub və səfər təəssürlərini "On beş gün Yaponiyada" adlı kitabında oxucularla paylaşılıb.

Burada maraqlı müşahidələr çoxdur. İlk təəssüratını bölüşən müəllif qeyd edir ki, hər ikimiz adət etmişdik ki, təyyarə vağzalı ilə şəhərin arası ən azı 20-30 kilometr olur. Lakin burada elə birdəfəlik şəhərin küçələri ilə hərəkət etməyə başladım. Mən bir il əvvəl Yaponiyada olmuş bir dostumun sözlərini xatırladım: "Yaponiyada şəhərlər arasında sərhəd yoxdur. Bir şəhər qurtaran kimi, o biri şəhər başlanır".

Bura Tokionun ucqar küçələri idi. Lakin ucqarlığa xas olan heç bir əlamət görünmürdü. Küçələr saysız-hesabsız işgüzar adamlarla dolu idi. Bir-birinin böyrünə qısılmış mağazalar, emalatxanalar, yolun sağında və solunda avtomobil təmiri emalatxanaları, təmiz, səliqəli, meyvə dükanları, maşınlar, maşınlar! Maşınlar elə bil səpa düzülmüşdü, sanki bir-birinə bağlanmışdı. Bir-birindən aralana bilmirdilər, çünki nə irəlidə, nə də arxada yol boş deyildi, buna görə də maşınlar çox ağır hərəkət edirdi. Bu

qədər maşın birdən-birə hərəkət edir, bu qədər mühərrik işləyir, ucqar küçələrdəki bu sakitlik isə bizi təəccübləndirirdi.

Tokionun mərkəzindəki enli küçələrdən hansı tərəfə dönürsənsə, - deyə, yazıçı əlavə edir - Bakının "İçəri şəhər" inin dar dalanları kimi küçələrə düşürsən. Düzdür, Tokionun bu yaşayış rayonlarını heç bir vəchlə "İçəri şəhər"lə müqayisə etmək olmaz. "İçəri şəhər"də üçmərtəbəli, bəzən dördmərtəbəli evlərə də təsadüf edirik. Burada isə evlər əsasən birmərtəbəlidir. Səliqəlidir, təmizdir. Evlərin quruluşunda müəyyən bir tənəsüb var. Həyətlər bağ-bağatdır. Küçələr o qədər dardır ki, iki maşın üz-üzə gələndə az qalır bir-birilə toqquşsun. Sürücülərin ustalığı bizi valeh edirdi. Elə məhəmətlə maşını döngələrdən keçirir, toqquşmamaq üçün vaxtında saxlayır, maşını elə təmkinlə idarə edirdilər ki, lap məəttəl qalırdım.

Biz yenə də qərribə bir mənzərəni seyr etdik. Küçənin hər iki tərəfindəki səkilərdə işıq dirəklərinə xırda bayraqlar sancılmışdı. Məktəblilər, qocalar, evdar qadınlar bir səkidən o biri səkiyə keçmək istəyəndə, bayraqlardan birini əlinə alıb qaldırır, həmin saniyə bütün maşınlar dayanırdı. Qadınlar, yaxud uşaqlar rahatca qarşı səkiyə keçirdilər. Bayraqların üzərində: "Biz gəlirik" sözləri yazılmışdı. Onlar həmin bayraqları o biri səkidəki dirəklərə sancır və yollarına davam edirdilər.

H.Seyidbəyli maraqla davam edir: "Nömrələrimizdə alçaq balaca masadan, bu masanın ətrafında iki alçaq, rahat kürsüdən, üzərində həmin otelin markası olan zərf, kağız qoyulmuş tumbadan və çarpayından başqa heç bir şey yox idi. Otaq elə bil həm boş, həm də dolu idi. Burada lazım olan hər şey var idi, lakin heç bir şey ayağa ilişmir, darısqallıq törətmirdi. Mən hiss edirdim ki, nömrədə paltar dolabını əvəz edən bir yer olmalıdır. Əlimi

divardakı düymələrdən birinə toxundurdum, divar aralandı. İçəridə işıq yandı: paltarasan, paltartəmizləyən. Düyməni basdım, qapı örtülməyə başladı, içəridəki işıq söndü. O biri qapı vanna otağına açılırdı. Vannanın üstündəki dəsmallar ingilis dilində çap olunmuş kağız qaytanla sarınmışdı. Elə bil bu vaxta qədər bu vannada heç kəs çimməmiş, bu otağa heç kəs ayaq basmamışdı. "Hər şey tərtəmdir", "hər şey dezinfeksiya olunmuşdur" - yazısı bütün mehmanxanalarda nömrəyə ilk dəfə qədəm basan qonağın nəzərinə çarpır. Bəli, o qədər də böyük olmayan bu nömrələr adama həm böyük görünür, həm də adamın ruhunu oxşayır. Ümumiyyətlə, yaponlar interyer yaratmaqda, yeni mənzillərin daxili görünüşünü böyük qənaətlə sahmana salmaqda demək olar ki, dünyada birinci yer tuturlar. Yaponlar kimi evin hər metrindən səmərəli istifadə edə bilən az tapılar. Yapon memarları bütün dünyada məşhurdurlar. Lakin zəlzələ, daşqın, tufanlar xırda adalarda özlərinə yuva qurmuş bu zəhmətkeş xalqın evlərini dağıdır, əkinlərini məhv edir".

Sovet dövrü qəzetlərinin birində oxuduğum məqalədəki qeydləri indi də maraqla xatırlayıram. Orada yazılmışdıki xalq deyiminə görə, yaponlar üçün beş fəlakət vardır: zəlzələ, vulkan, yanğın, daşqın və tufan. Tufanı-"kamikadze" adlandırırlar (və yaxud cinlər tərəfindən əsdirilən külək). Guya 1281-ci ildə Çingiz xanın nəvəsi Xabulay "Gün doğan ölkəni" (yəni Yaponiyanı) zəbt etmək istəyir. O, qərara gəlir ki, Koreya körfəzinə on min gəmi düzsün, onları birləşdirsən və süvari qoşunlarını bu gəmilərin üzəri ilə keçirib Yaponiyanı zəbt etsin. Lakin körpü düzəldib süvari keçmək istəyəndə, tufan qopur, gəmilər də, süvari ordusu da batıb dənizin dibinə gedir. Yaponiya xilas olur. Bundan sonra tufanı "cin küləyi" yox, "İlahi külək" adlandırırlar. Ölkə bələdan xilas olub,

sonralar həmişə çiçəklənir. Tokioda məşhur Ueno adlı gilənar xiyabanı var ki, vaxtı ilə Ueno gilənarlarının çiçəklənməsi ümumxalq bayramına çevrilirdi. Gilənar çiçəyi indi də Yaponiyada hərtərəfli çiçəklənmənin rəmzi simvolu kimi əziz tutulur.

H.Seyidbəylinin xatirəsinə qayıdıram: "Mən kapitalist ölkələrindəki reklamlar haqqında çox eşitmişəm, qərribə, parlaq reklamları saysız-hesabsız filmlərdə görmüşəm. Ancaq Tokionun reklamları mənə daha zəngin, daha parlaq görünürdü. Nə isə bir incəlik duyulurdu, reklamlar zövqlə yaradılmışdı. Yenə də firmalar, kampaniyalar öz mallarını tərifləyir, "Soni" radio və televiziya cihazları, içkilər, kosmetika, geyim, əyləncə yerləri, kino-filmlər, qəzet xəbərləri gözələrimizi qamaşırdırdı.

Ən böyük çətinliyə yemək sifariş verəndə rast gəlirdik. Yeməklərin adlarını başa düşmürdük. Yeganə başa düşdüyümüz "amlet" sözü idi. Buna görə də hər səhər "amlet" sifariş edirdik. Yeməkdən qabaq və yeməkdən sonra həmişə buzlu su verirdilər. Bizə xidmət edən qızlar üzrlərindən uşağa oxşayırdılar. Nə deyirdiksə, cəld "hay" - deyə cavab verirdilər. "Hay" həm "baş üstə", həm "bəli", həm də "oldu" deməkdir".

H.Seyidbəylinin xatirələrindəki bu faktlar Vsevolod Ovçinnikovun "Sakura budağı"nı yenidən yada salır: "Öz yerini bil; özünü lazım olan kimi apar; yalnız tapşırılan işi gör-yaponların həyatını və davranışını tənzim edən yazılmamış qaydalar bunlardır".

"Oteldə milli restoran da vardır. Mən ora bir-iki dəfə tək getməli olmuşdum, çünki Xrabrovitski özünü pis hiss edirdi. Orada "tempura" yeməyi mənim çox xoşuma gəlirdi. Xüsusi bitki yağlarında gözümüzün qabağında bişirilən xərçəng və cürbəcür balıqlar, otlar mənə ləzzət verirdi. Kimono geyinmiş qızlar incə səsle "buyurun-

buyurun" - deyə müştərilərə xidmət edir, gah onlar üçün siqaret yandırır, gah da xırdaca badələrə "sake" (möhkəmliyi on dərəcədən artıq olmayan düyü arağı) tökürdülər. Cibimdəki döş nişanlarından onlara da verdim. Burada işləyən xidmətçi oğlanların və qızların sevincinin həddi-hüdudu yox idi. Onlar mənə "domariqatto" - deyə təşəkkür edirdilər. Sonralar həmin milli restorana gedəndə, daha bilmirdilər mənə necə hörmət eləsinlər. Hər dəfə gözləri mənə sataşanda, gülümsünüb təzim edirdilər. Nə qədər hörmətçil, nə qədər incə idilər..."-Seyidbəyli yazırdı.

Yaponiyada olmuş və yaşamış çoxsaylı müəlliflər yaponların həddindən artıq zəhmətkeş, işgüzar olduqlarını, sutkada bəzən fasiləsiz 18, hətta 22 saat işlədiklərindən bəhs edirlər. Bu barədə elə H.Seyidbəyli də yazır: "Tokioda böyük bir işgüzarlıq duyulur. Elə bil bu yüz minlərlə adamın içərisində heç kəs avara, məqsədsiz veyillənmir". Müəllif daha sonra onların xarici və daxili aləmindən söz açır: "Yapon gəncləri müasir geyimdə gəzirilər. Geyimləri o qədər bahalı olmasa da, çox təmiz və səliqəlidir. Orta yaşlı və qoca qadınların çoxu kimono geyinir. Onların çox ağıllı, düşüncəli gözləri var. Üzləri, baxışları qayğılıdır. İki qadın bir-biri ilə görüşəndə elə hal-əhval tutur ki, sanki bir-birindən utanır. Danışanda gülümsəyib yaşlarına yaraşmayan bir tərzdə gözlərini yerə dikirlər. Yaxın tanış olanlar da, qohumlar da ədəblə, həya ilə danışirlər. Xoş təsir bağışlamaq, ürək açmaq üçün tez-tez gülümsünürlər, qocalar da, cavanlar da. Xüsusilə kişilərlə danışan qadınlar həddindən artıq nəzakət göstərilər. Tokioda, Kiotada, Hakone və başqa şəhərlərdə dəfələrlə belə mənzərələri seyr etmişəm. Yapon qızları və qadınları çox məlahətli, çox nəcibdirlər. Onların üz quruluşundakı xüsusiyyətlərdən biri də odur ki, nəcib, məlahətli baxışları onları uşaq kimi məsum göstərirdi".

Deyirlər, yaponlar söhbət zamanı "yox", "bacarmam", "bilmirəm" kəlmələrini qətiyyənlə işlətmirlər. Hətta ikinci stəkan çay içmək istəməyən qonaq "yox, sağ olun" sözləri əvəzinə, hərfi mənada "onsuz da özümü çox gözəl hiss edirəm" anlayışını əks etdirən ifadə işlədir. Bu kiçik dialoqa diqqət yetirək. Siz mehmanxanaya qayıdıb inzibatçıdan soruşursunuz:

- Mənə kimə zəng vurub?
- Hə, - deyər cavab verir.
- Kim zəng vurmuşdu?
- Heç kəs.

Yaponlarda "Mən səni sevirəm" ifadəsi də yoxdur. Qızla oğlanın bir-birlərinə meyl göstərdiklərini hiss edən valideynlər məsələni həll edirlər. Yaxud oğlan qızdan valideynlərinə müraciət etmək üçün icazə alır. "Mənə arvad olmaq istəyirsənmi?" yaxud "Mənimlə ailə qurmaq istəyirsənmi?" ifadələri daha tez-tez işlənir.

Yaponiyada ata-ananın ərə getmiş qızıgildə bir dam altında ömür sürmək də deyildir. Doğulduğu gündən başlayaraq, oğula ona görə taxt-tac vəliəhd kimi ehtiram edirlər ki, sonralar qoca valideynlərinin qeydinə qalmaq vəzifəsi məhz onun üzərinə düşür. Əgər övladların hamısı qızırsa, ata-ana onlardan birinə elə adaxlı axtarır ki, o, oğulluğa götürülməsinə razılıq versin, toy zamanı ər öz arvadının soyadını qəbul etsin, eyni zamanda yeni valideynləri barəsində oğulluq vəzifələrini öz üzərinə götürsün.

Biz öz hərəkətlərimizə ailədəkinə nisbətən kənar adamlar arasında daha çox diqqət yetirməyə adət etmişik. Qızardılmış toyuq parçasını öz evində əli ilə götürən adam qonaqlıqda və ya restoranda bu cür yeməyə çox vaxt utanar. Yapon isə evdə özünü başqa yer-

lərdəkinə nisbətən qat-qat artıq dəbdəbəli nəzakətlə aparır.

Əgər yapon "arvadım bərk xəstələnib" sözlərini təbəssümlə deyirsə, bu təbəssüm qarşı tərəfdəki adamı qəti təəccübləndirməməlidir. O, sadəcə olaraq nəzərə çarpdırmaq istəyir ki, şəxsi dərd-səri ətrafındakıları kədərləndirməməlidir. Nəzakət naminə öz hisslərini cilovlamağı, boğmağı yaponlar məntiqi hal hesab edirlər. Lakin çox vaxt məhz bu cəhət onları məkrli olmaqda təqsirləndirməyə təkan verir.

Əcnəbinin, xüsusən rus təbiətli adamın fikrincə, yaponlar özlərinin ailə büdcəsində pal-paltara həddindən artıq fikir verir, gündəlik yeməyə heyretəmiz dərəcədə laqeyd qalırlar.

Aleksandro Valinyano yazır ki, zənnimcə dünyada elə xalq yoxdur ki, öz şərəfinə yaponlar qədər həssaslıqla yanaşsın. Onlar ən kiçik təhqirə, kobud sözə dözmürlər. Onlar öz davranışlarında çox ehtiyatlıdırlar. Şikayətlənmək və dərd-sərlərini sadalamaqla başqalarına əziyyət vermirlər. Uşaqlıq dövründən başlayaraq, onlara öz hisslərini büruzə verməməyi, bunu mənasız şey hesab etməyi öyrədirlər. Orada qəzəb, etiraz, şübhə doğura bilən mühüm və çətin işləri təkbətək yox, ancaq üçüncü şəxsin köməyi ilə həll etmək adətdir. Bu adət o qədər yayılmışdır ki, atalarla uşaqlar arasında, ağalarla nökrələr arasında, hətta ərlərlə arvadlar arasında vasitəçi olur.

ABŞ-da Yaponiyaya gedən turistlər üçün buraxılan məlumat kitabçasında gənclərə xəbərdarlıq edilir: "Nəzərə alın ki, Doğan günəş ölkəsində gözlənilməz tənişliq baş verməyəcəkdir". Buna əmin olmaq üçün bir-iki dəfə qatarda yol getmək kifayətdir. Başqa ölkələrdə üç kişi olan kupeyə bir qadın düşəndə, kişilər təsadüfi yol yoldaşı olan xanıma mütləq öz reaksiya və münasi-

bətlərini bildirir. Yaponiyada isə çox sürətli ekspresdə Tokiodan Osakaya gedən kişi, yanında əyləşən qadınla danışmağa cəhd də göstərməyəcəkdir. O, ilk replikasının cavabsız qalacağından, "simasını itirmək" mümkün olan vəziyyətə düşə biləcəyindən qorxduğuna görə üç saat susacaqdır.

Q.Vostokovun fikirləri ilə tanış olaq. ("Yaponiya və onun sakinləri" kitabında): "Əgər siz vaxtınızı şən və duzlu söhbətdə keçirmək istəyirsinizsə, qeyşa dəvət edin. Həmişə əla geyinən gözəl, çoxu iyirmi yaşı olan cavan qeyşa mehriban həmsöhbətinizə çevriləcəkdir. Qeyşalar Yaponiyada ən savadlı qadınlardır. Ədəbiyyatı əla bilən şən və hazırcavab, məzəli qeyşalar özlərinin ləfəfatini qarşınızda nümayiş etdirəcəklər. Qeyşa klassik sənətkarlıqla sizin üçün həm ən yaxşı, həm də görkəmli drammatik əsərlərdən parçalar oxuyacaqdır. Həmişə də şən və zarafatçı olacaq, naz satacaq, özünün qadın ləyaqətini itirməyəcəkdir. Yapon dilini bilməyən siz avropalını qeyşa ancaq öz gözəlliyi, cavanlığı, incə naz, daimi şənliyi ilə məftun edəcəkdir, yaponlar isə qeyşaları məclislərdə heç kəsin yerini vermədiyi və sənəti dərinədən bilən həmsöhbət kimi qiymətləndirirlər".

Lafkadio Xeri də "Yaponiya: təfsir etmək cəhdi" kitabında etiraf edir ki, Yaponiyanın ən gözəl estetik əsəri fil sümüyündən, bürüncdən, yaxud keramikadan hazırlanmış məmulat yox, qılınclar yox, bu ölkənin qadınlarıdır... Şəxsi rəyin boğulduğu, özünü qurban verməyin isə ümumi vəzifə elan edildiyi, şəxsiyyətin heç vaxt zahirdən deyil, daxildən inkişaf edə bildiyi bir cəmiyyət - yalnız belə bir cəmiyyət bu cür qadın tipi yetişdirə bilərdi. Yaponiyaya gələn şəxs çox vaxt qeyşalara kənardan, məsələn, onlar çay evindən çıxanda, yaxud rikşanın üstüörtülü kəcəsinə minəndə (Yaponiyada son rikşalar

əsas etibarilə qeyşa daşıyırlar) baxa bilir və ya qeyşaları səhnədə, kinoda, televizorda (onların çoxu bu cür çıxışlarla pul qazanır) görür. Siz geyşanı gecə restoranında öz himayədarını müşayiət edərkən də görə bilərsiniz. Orada siz bu qadının sifətinin ifadəsinə heyran qalacaqsınız: eyni zamanda məsum və cazibədar, çılğın və təvazökar sima. Hər hərəkətində xəfif rəqqasə incəliyi duyulacaqdır. Onun öz müsahibinə hədsiz qayğı göstərməsi əsl qadın incəliyinin zirvəsi kimi görünəcəkdir. Beləliklə, onun haqqında hər şeyi bilsəniz də, qeyşa ekzotik, həsrəti çəkilən əsrarəngiz qadın olaraq qalacaqdır. O, qadındır, lakin bəzən bu sözə verdiyimiz mənadan daha yüksək mənada qadındır.

Yaponlar bir-birlərinə çox hörmət edirlər. Bir-birlərinə çox inanırlar. İnsana hörmət etmək onların ən yüksək tutduqları amallardan biridir. Bu xalqın gözəl xüsusiyyətlərindən biri də budur ki, onlara hədiyyə verəndə bəyənməsələr də, elə sevinir, hədiyyəni elə tərifləyir, elə razılıq edirlər ki, hədiyyə verən özünü xoşbəxt hiss edir. Onlar özləri qonağa çox bahalı suvenir (yadigar) vermirlər. Lakin verdikləri yadigar kiçik və orijinal olur. Deyilənlərə görə, bunu ona görə edirlər ki, qonağı özlərinə borclu salmasınlar.

Digər nümunəvi keyfiyyətlərindən biri də budur ki, yaponlar olduqca dürüst və təmiz mənaəviyyətli xalqdır. Təsədüfən taksidə, avtobusda, parkda və hər hansı bir digər yerdə əşyasını unudan, yaxud itirən istər qonaq, istərsə də yerli sakin əmin ola bilər ki, itirdiyini mütləq tapacaqdır, bir şərtlə ki, itki ilə bağlı olan xüsusi büroya müraciət etsin. İtən əşyanı tapan vətəndaşlar tapdıqlarını qeyd etdiyim idarəyə təhvil verirlər.

Yaponlar qonağı nə səhər yeməyinə, nə nahara, nə də şama evlərinə dəvət etmirlər. Onların milli yeməkləri

yalnız balıq, tərəvəz və düyüdən ibarətdir. Məşhur xörəkləri balıqdan hazırlanan "Tempura" və "Suki-yaki"dır. Milli restoranda qonaqlara verilən xörəklərin miqdarı çox, payları az olur. Ət xörəkləri Avropa restoranlarında bişirilir.

1970-ci ildə görkəmli akademik, Azərbaycan SSR EA Coğrafiya İnstitutunun direktoru, mərhum Həsən Əliyev Yaponiyaya səfərindən sonra "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetində dərc olunmuş "EKSP-70" Ümumdünya sərgisindən qeydlər" məqaləsində yazırdı: "Tokioda bir balıq bazarı var. Ancaq buradakı ticarəti görmək üçün gecə saat 4-də oraya getmək lazımdır. Yaponlar balığı çox yeyirlər. Tokio balıq bazarının xüsusi limanı var. Gecədən çoxlu balıqçı gəmisi buraya yan alır, hər kəs öz məhsulunu tə-təmiz yerə döşəyir. Onu da deyim ki, balıqları gəmidə təmizləyib hazır vəziyyətdə sahilə boşaldırlar. Balıqlar və ya digər su heyvanları cinslərinə görə ayrıca düzülür, hamısı nömrələnir. Həkim onları bir daha müayinə edir. Hər gəmidən boşaldılan balıq və ya başqa su heyvanları (sui, köpək balığı, naqqa balığı, xərçənglər, su ilanları, su kirpisi, meduzalar və s.) bir yerdən satılır. Dənizdən 900 növə qədər balıq tutulur. Balıq bazarı bir neçə məhəllədən ibarətdir. Balıqların bir qismi təzə-təzə restoranlara, yeməxanalara gedir, qalan hissəsi də həmin gün xüsusi sexlərdə duzlanır, buza qoyulur, bükülür, xüsusi qablara yığılıb mağazalara göndərilir".

Ölkəyə gələn qonaqları tez-tez maraqlandıran bir sual olur: Yaponiyada niyə bir fincan qəhvənin qiyməti çox baha, 400 iendən artıqdır? Bu, əsla qəhvənin başqa ölkədən buraya ixrac olunaraq məhsulun qiymətinin üzərinə yüksək kəmiyyətli rüsumların təyin edilməsi ilə izah olunmur. Göstərilən ödəniş bir fincan qəhvəyə görə deyil, kafedəki yerə görə alınır. İçkini sifariş edən şəxs fiziki

yorğunluğunu alıb istirahət edərək, yaxud yağışın kəs-məsini gözləyərək, ola bilsin kitab oxuyaraq bir neçə saat bu rahat yerdə otura bilər. Onu heç kim narahat etmə-yəcək, xidmətçilər ona mütləq mövcud qaydada nəzakətli təbəssümlə əlavə bir stəkan soyuq su da verəcəklər.

Yaponiyada tərəvəz pıştaxtalarını "800 mal mağaza-sı" adlandırırlar. Əvvəllər tərəvəzlə ticarət edən mağaza-lara "aoya" (yəni yaşıl pıştaxta) deyirdilər. Lakin bir müddət keçdikdən sonra göyərtilərin çeşidləri artmağa başladı. Pıştaxtalarda qoz-fındıq, konserv və digər qida məhsulları da satmağa başladılar. Çeşidlər genişləndikcə bu cür ticarət yerləri "800 mal mağazası" adlanmağa başladı. Bununla sahibkarlar mövcud olan malların sonsuz müxtəlifliyini alıcıların diqqətinə yetirməklə nəzər-ləri cəlb edirlər.

Qədim mədəniyyətə sahib, mehriban, əməksevər, mədəni xalq olan yaponlar ürəyiaçıq, üzügülər, zarafatçı, xeyrixah, bəmərə adamlarla çox tez dil tapırlar. Onlar xalq məsəllərini, iti fikirli adamları sevirlər. Yaponlar həmişə özgədən öyrənməyə çalışsalar da, öz bildiklərini başqalarına demək istəmirlər. Onların ümumiyyətlə sir-verməzliyi qeyri-səmimilik deyil, sadəcə davranış nor-masıdır. Maraqlıdır ki, yaponların gülüşünün də bir neçə növü vardır: arxasında qəmin gizləndiyi gülüş, təkəbbürlü gülüş, qeyri-müəyyən gülüş, sosial gülüş, peşəkar gülüş, yaşlı insanın özündən razı gülüşü, iş adamının ziya-fətdəki gülüşü. Yapon gəzinti zamanı, oturarkən, yaxud ayaq üstə durarkən dinc vəziyyətdə olur. Yaponiyada digər insanlar, hətta yaşlı adamlar otağa daxil olarkən, içəridəkilərin ayağa qalxması qayda deyildir.

Yaponlar telefon zənglərinə cavab verərkən "allo" deyil, "mosi-mosi" deyirdilər. Lakin lap öncələr telefon yaponların həyatına daxil olanda, onlar zəngə cavab

verəndə bizim "bəli, bəli" kəlməsini xatırladan "oy,oy" ifadəsini işlədirdilər. Zəng edən şəxs isə deyirdi: "xay e qodzaumasu" (yəni mənim işim var). Zaman keçdikcə, "mosi-mosi"ni "mosimasu, mosimasu" (yəni danışiram, danışiram) yanılımacı əvəz etdi.

Yaponlar və Yaponiya! Dünyanın, elm və texnikanın ən güclü inkişaf etmiş ölkələrindən biri və bəşəriyyətin nümunəvi xalqı! Hərbin törətdiyi, Yer kürəsini təlatümə gətirən dəhşətli fəlakət bu qoşa varlıqdan da yan ötmədi. 1945-ci ilin avqustunda Yaponiyanın Xirosima şəhərində atom bombardmanı nəticəsində rəsmi məlumata görə 270 min nəfər günahsız insan, uşaq, qoca, xəstə həlak oldu. Yerlə yeksan olan şəhərin sağ qalmış 50 min nəfər əhalisi oranı tərk etdi. O zamanlar tanınmış yapon şairi Takanori Simidzu "Xirosima oxuyur..." şeirində (tərcümə edəni xalq şairi Cabir Novruzdur) xalqına və yurdu-na sanki bir elegiya, sanki bir ağı söyləyirdi:

İnsanlar, qulaq asın,
Xirosima oxuyur!
Hər vurğusu, hər xalı
Qüssə, kədər qoxuyur.
Agah edir yadı o,
Səsləyir tanış o,
Öz bədbəxt taleyindən
Söz açıb danışır o.
Oxuyur qırıq-qırıq,
Oxuyur yaslı-yaslı.
Hər nəğməsi, hər sözü
Milyon qəlbə yazılır.
Gahdan səsi tutulur,
Gahdan səsi incəlir,
Oxuyur gözü yaşlı,

Əzablı, işgəncəli
Yanar dodaqlar ilə
Oxuyur Xirosima,
Ölən uşaqlar ilə
Oxuyur Xirosima,
Nakam analarla bir
Oxuyur Xirosima
Uçan binalarla bir
Oxuyur Xirosima.
O, deyir ki, yananı,
Alışanı, uçanı
Məndə nəğmə deməyə
Qüvvə hanı, güc hanı?!
Günəşsiz qalanın da
Nəğməsi olarmı heç?!

... İnsanlar, dinlədizmi?!
Bəşər faciəsini
İnsanlar, dinlədizmi?!
Bildiniz niyə edir
Ah-aman, Xirosima?
Xarabalıqlar üstə
Ucalan Xirosima?
Yolunuzu gözləyir
Hər zaman Xirosima.
Dərdli-qəmli nəğmələr
Oxuyan Xirosima!

Naqasakidə də törədilən atom faciəsi nəinki yapon xalqının, bütün tərəqqipərvər, sülhsevər xalqların və millətlərin yaddaşından heç bir zaman silinməyəcək. Düşünürsən, axı nədir, nədir müvəqqəti ömrü yaşamaq üçün dünyanın qonağı olan, amansız müharibə, qırğın, ölüm,

fəlakətlərə tuş gətirilən bu binəva insanların günahı? Haqlıdır Martin Lüter Kinq, ABŞ-ın insan hüquqları müdafiəçisi, Nobel Sülh Mükafatı laureatı: "Quşlar kimi uçmağı, balıqlar kimi üzməyi öyrəndik. Lakin çox sadə bir işi unutduq - qardaş olaraq yaşamağı".

Bu ağırları dərin qəm, qüssə ilə ürəyindən keçirən yapon şairi Akimi Sukimura "Bir məktəblinin xahişi" şeirində bəşəriyyətə bir daha üzünü tuturdu:

Bütün dünyadakı ata-analar!
Dinləyin döyüntüsünü qəlbimizin.
Övladlarınız sizə əzizdirsə,
Atom sınaqlarına son qoyun,
Müharibə ocağı közərməsin...

Şair Xirosi Nuyama isə dünyanın gələcəyinə -bütün gənclərinə çağırış edirdi:

Gənclər! Bədəninizi bərkidin, yorulmadan.
Sizə qüdrətli ruhunuz dayaq olsun!
Baş verə biləcək dəhşətli günlər üçün
Beyniniz də, qəlbiniz də oyaq olsun!

Ölənlərin siyahısı Xatirə Meydanında saxlanılan xüsusi mücrüyə qoyulmuş, mücrünün üstünə bu sözlər həkk olunmuşdur: "Sakit yatın! Qoy Xirosima faciəsi heç vaxt təkrar olunmasın!" Kövrək hissələrlə yalnız bunu əlavə edə bilərəm: "Amin!"

Bu gün Yaponiya təbiətdən ardı-arası kəsilməyən zərbələr alsa belə, iqtisadiyyatına ciddi ziyanlar dəysə də, zəkasına, gücünə, qüdrətinə görə həmişə zirvələrdədir. Ölkə həm də uzunömürlülər diyarıdır. Yaşı 100-ü ötmüş insanların sayına görə Yaponiya dünyada birinci yeri tutur. Belə ki, ölkədə əksəriyyəti qadınlar olan uzun-

ömürlülərin sayı 36 min nəfərdən çoxdur. Əhalisinin sayı 130 milyon nəfərdən artıq olan gündöğər ölkənin tarix boyu 124 imperatoru olub. Ölkənin indiki rəhbəri Akihito 125-ci imperatordur. Hər bir yapon imperatoru 11 fevral 660-cı ildə ilk imperator olmuş Dzimmunun (Dzimmu-Tennonun) davamçısı hesab olunur. İmperator Akihito imperator Syova (Hirohito) və imperatriçə Naqakonun böyük oğlu və beşinci övladıdır.

Yaponiyada 1873-cü ildən başlayaraq imperatorların doğum günü dövlət bayramı kimi qeyd olunur. Vaxtilə imperatoru yaponlar "Yer üzünün canlı Allahı" adlandırırdılar. 1946-cı ildə imperator Syova imperatorların ilahi simvolu institutunu ləğv etdi. İkinci Dünya müharibəsindən sonra qəbul edilmiş Konstitusiyaya əsasən o, "Dövlətin və yapon xalqının rəmzi" elan olundu. Qeyd edim ki, yapon imperatorlarının sülaləsi soyad daşıyırlar. İmperator ailəsinin üzvlərinə yalnız adları ilə çağırılır. İmperatorun özünə "Tenno xeyka", yeni "İmperator Əlahəzrətləri", yaxud qısaca "xeyka", yeni "Əlahəzrət"- deyə müraciət olunur.

İmperator Akihito 1933-cü il dekabrın 23-də Tokioda anadan olub. O, 1952-ci ildə Qakuşuin litseyini, 1956-cı ildə isə Qakuşuin Universitetini bitirib. 1959-cu ildə hazırda imperatriçə olan xanım Miçiko ilə evlənib. Onların üç övladı: bir qızı (Sayako), iki oğlu (Naruhito və Akisino) var.

7 yanvar 1989-cu ildə atasının ölümündən sonra Akihito Yaponiyanın imperatoru olub. Mövcud şərtlərə görə, hazırda əsilzadə titulu sadəcə imperator ailəsinin üzvləri daşıya bilər. İmperator ailəsinin qadın üzvləri evlənib ailə qurandan sonra imperator ailəsinin üzvü hesab olunurlar.

Mayın 3-də yapon xalqı öz növbəti dövlət bayramını, Konstitusiya Gününü qeyd edəcək. Yaponiyanın Konstitusiya Günü dövlətin bu ali Qanununun qəbul edilməsinin birinci ildönümündən başlayaraq, 1948-ci ildən qeyd edilir. 1947-ci il Konstitusiyasına keçmiş Meydzi Konstitusiyasının bəzi müddəalarının irsən keçməsinə baxmayaraq, yeni Konstitusiya prinsip etibarı ilə ölkədə yaranmış müasir real vəziyyətlə müəyyən olunan xarakter daşıyırdı.

İkinci Dünya müharibəsində uğursuzluqla qarşılaşan, Amerika qoşunları tərəfindən işğal olunan Yaponiya, öz müttəfiqlərinin siyasi sistemin demokratikləşdirilməsinə dair tövsiyələrini qəbul etməyə üstünlük verdi. Xalqın müstəqilliyi, insanın əsas hüquqları, hakimiyyət bölgüsü və yerli özünüidarəetmə prinsiplərinin tanınması dövlətin baş Qanununun əsas müddəalarına çevrildi. Yaponiya parlament demokratiyasının mövcud olduğu bir ölkə kimi inkişaf etmək üçün hüquqi əsas əldə etdi. 1947-ci il Konstitusiyası beynəlxalq mübahisələrin həllində millətin suveren hüququ kimi müharibələrdən imtınanı bəyan etdi ki, (9-cu maddə) bu da onu digər dövlətlərin Konstitusiyasından fərqləndirir.

Müharibədən sonrakı Konstitusiyanın mətnini işğalçı qoşunların qərargahından olan Amerika hüquqşünasları, yapon hüquqşünasları və siyasətçilərinin mülahizə və təklifləri nəzərə alınmaqla hazırlamışdılar. Bu barədə maraqlı bir tarixçə də mövcuddur.

İkinci Dünya müharibəsindən sonra Yaponiya üçün yeni Konstitusiya yazmaq məqsədilə amerikalılardan ibarət bir qrup yaradılır. Qrup üzvləri 1946-cı ilin fevralında general Duqlas Makartur tərəfindən təyin edilir. Lakin onların heç birinin Konstitusiya hazırlamaq təcrübəsi olmur. Qrupda yeganə qadın olan Bit Qordona

Konstitusiyaya qadın hüquqlarının daxil edilməsi işi həvalə edilir. 22 yaşlı ingilis-yapon dilləri tərcüməçisi olan xanım Bit Qordon ən müxtəlif kitabxanalardan ayrı-ayrı ölkələrin Konstitusiya nüsxələrini toplayır. Bundan sonra onun tərtib etdiyi bəndlər ilk dəfə olaraq yapon qadınlarına məhrum edildikləri hüquqları verir. Məsələn, yeni Konstitusiyanın 14-cü maddəsi kişilərlə bərabərlik, 24-cü maddə isə qadınların mülkiyyət vərsəlik, həyat yoldaşını seçmək, boşanmağa təşəbbüs etmək və digər hüquqlarına imkan verirdi.

Proses tam məxfi olduğundan Qordon uzun illər öz rolundan heç yerdə bir kəlmə belə danışmır. O, yaxşı başa düşürdüki Yaponiya ənənəçiləri tərəfindən qadınlara verilmiş hüquqlara görə həyatı təhlükələrə məruz qala bilərdi. Lakin son illərdə Bit Qordonun bu prosesdəki rolu yapon ictimaiyyətinə aşkar olandan sonra Yaponiyada onu qəhrəman kimi qarşılayırlar.

Ötən ilin 30 dekabrında 89 yaşında vəfat edən Bit Qordon 1923-cü ildə Vyanada doğulmuşdu. Ata soyadı Sirota kimi qeyd olunan Bit, Ukrayna yəhudilərindən olan tanınmış pianoçu Leo Sirotanın qızı idi. O, beş yaşında ikən ailəsi ilə birlikdə Yaponiyaya köçmüşdü. Atası imperatorun Musiqi Akademiyasında dərs deməsi üçün Tokioya dəvət edilmişdi. Bit ilk təhsilini şəhərdəki alman məktəbində almağa başlasa da, antisemitizm onu Amerika məktəbinə keçməyə məcbur etmişdi. Bit burada yaponiyalı uşaqlara qarışb dili öyrənmək imkanı əldə etmişdi. Sonralarsa Tokionu tərk edib Kaliforniyada Milli Kollecdə təhsil almağa başlamışdı.

Xanım Bit Sirota yapon dilini sərbəst bildiyi üçün ABŞ hökumətində iş tapmış, yapon verilislərinin monitorinqini aparırdı. 1945-ci ildə ABŞ vətəndaşlığını qəbul edən Bit, Yaponiyaya general Makarturun heyətinin üzvü

kimi qayıtmışdı. Valideynlərindən uzun müddət xəbərsiz olan xanım Bit, onları xarici vətəndaşların saxlandığı həbsxanada tapmış və xilas etmişdi.

Yaponiyada yeni Konstitusiya elan edildikdən bir il sonra, 1948-ci ildə Bit ABŞ hərbi kəşfiyyatının baş tərcüməçisi Con Qordonla evlənmiş və Amerikaya qayıtmışdı.

Yapon Konstitusiyasına görə, imperator yapon xalqının birliyinin və yapon dövlətinin simvoludur. Hegemon güc xalqın əlindədir. Qeyd edildiyi kimi, Yaponiya qəti olaraq müharibə əleyhdarıdır. Siyasi, hərbi gücü digər millətlərlə münaqişədə istifadə edilməsini rədd edir. Yapon xalqı daim diktatura, zülm və əsarətin dünyada aradan qaldırılması, sülhün qorunması üçün mübarizə apararaq, beynəlxalq aləmdə şərəfli yer tutmaq arzusunda olmuşdur. Ölkədə əsas insan hüquqları əbədi və toxunulmaz olaraq zəmanət altına alınmışdır.

Zəhmətkeş, tərəqqipərvər, alicənab, dünyada hər cür yeniliyin, modernliyin, inkişafın əsas iştirakçılarından olan yapon xalqı ən səmimi arzulara layiqdir. Bu xalqın, dövlətin bütün bayramlarında dost təbriklərinə qoşulur, Gündoğan ölkəsinin taleyinə həmişə günəşin doğmasını diləyirik.

“Azad Azərbaycan” qəzeti,
7 dekabr 2011-ci il.

**KEÇMİŞ SSRİ-NİN RƏHBƏRİ M.QORBAÇOVUN
AZƏRBAYCAN XALQINA QARŞI BU XƏYANƏTKAR
TƏCAVÜZÜ ƏSRLƏR BOYU MİLLƏTİMİZİN
YADDAŞINDAN SİLİNMƏYƏCƏKDİR**

Bakı, 20 yanvar (AZƏRTAC). 20 Yanvar tarixi xalqımızın azadlıq şücaəti, mübarizliyi, cəsarəti, özünün milli qürurunun bütün dünyəvi dəyərləri ilə təcəssüm etdirməsi baxımından bizim üçün çox əhəmiyyətli, gələcək nəsillərə yadigar qalan günlərimizdən biridir.

Bu sözləri AZƏRTAC-a müsahibəsində Vətənimizin azadlığı uğrunda canlarını fəda etmiş 20 Yanvar şəhidlərinin xatirəsini yad etmək üçün Şəhidlər Xiyabanına gələn politoloq Reyhan Mirzəzadə demişdir.

R. Mirzəzadə demişdir: "Qan yaddaşımız olan bu tarixin biz canlı şahidləriyik. Keçmiş SSRİ-nin rəhbəri M. Qorbaçovun Azərbaycan xalqına qarşı bu xəyanətkar təcavüzü əsrlər boyu millətimizin yaddaşından silinməyəcəkdir. Bizim mərd oğullarımız, qızlarımız azadlıq təfəkkürümüz, azadlıq dəyərlərimiz uğrunda canlarını fəda etdilər. Bu, həm də bizim üçün milli qürur ənənələrimizi yaşadan, ucaldan, qəhrəmanlıq tariximizdə bir simvolunu əbədi məşəl kimi yandıran bir gündür. Mən bu günə qürur duyuram.

Bilirsiniz ki, Azərbaycan uzun illər sovetlər imperiyasının tərkibində olmuş, heç zaman yaşadığı imperiyaya xəyanət etməmiş, ona sədaqətlə xidmət etmişdir. Böyük Vətən müharibəsində alman faşizmi üzərində qələbə Azərbaycanın nefti, imperiyaya daxil olan digər respublikalardan üstün insan potensialı sayəsində mümkün olmuşdur. Bu qələbənin əldə edilməsində xalqımızın xidmətləri misilsiz olmuşdur. Ancaq buna baxmayaraq 1990-cı illərdə Azərbaycan xalqının haqq səsinə keçmiş SSRİ

rəhbərliyi, başda Qorbaçov olmaqla eşitmək istəmədi. Qəflətən, fəvqəladə vəziyyət barədə heç bir xəbərdarlıq edilmədən yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə günahsız vətəndaşlara təcavüz edildi. Həmin dəhşətli hadisələrdə bizim Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin xidmətlərini xüsusi qiymətləndirmək lazımdır. Həmin çətin zamanda Azərbaycanın haqq səsinə səs verən yox idi. SSRİ rəhbərliyinin əmri ilə respublikamızda informasiya blokadası yaradılmışdı ki, dünyanın heç bir ölkəsi Azərbaycanda baş verən hadisələrdən xəbər tutmasın. Belə bir vaxtda xəstə olmağına baxmayaraq Ulu öndərimiz Heydər Əliyev Moskvadakı daimi nümayəndəliyimizə gələrək kəskin bəyanatla çıxış etdi və dünya jurnalistlərinə bu qanlı hadisə haqqında məlumat verdi. Lakin Ulu öndərimiz bununla kifayətlənmədi, Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev xalqın təkidli tələbi ilə ikinci dəfə hakimiyyətə gəldikdən sonra da qanlı qırğına siyasi-hüquqi qiymət verilməsi və cinayətkarların müəyyən edilməsi istiqamətində məqsədyönlü işlər gördü.

Bizə istər Xocalıda, istərsə də Qarabağda dünyasını dəyişən bütün şəhidlərimizin ruhu əzizdir. Bu gün biz onların ruhu qarşısında baş əyirik. Biz elə bir tarix yaratmalıyıq ki, gələcək nəsillər bundan ibrət götürsünlər və bu tarixi yaşatsınlar. Bizim millətimizin bütün dünyada qüdrətli xalq kimi ucalmasında hər bir azərbaycanlı səylərini birləşdirməlidir, bu bizim vətəndaşlıq borcu-muzdur!

20 yanvar 2013-cü il

QURTULUŞA GEDƏN YOL

Müsahibimiz publisist - politoloq Reyhan Mirzəzadədir.

- Reyhan xanım, qarşıdan tarixi bir gün, 15 iyun - Qurtuluş Günü gəlir. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin Azərbaycanda yenidən hakimiyyətə dəvət olunması gününü bayram kimi qeyd edəcəyik. Siz bu böyük şəxsiyyətin respublikamıza rəhbərlik etdiyi 30 illik dövrün tədqiqatçısısınız. Gəlin Ulu öndərimizin Azərbaycanda gördüyü böyük işləri bir daha xatırlatmaqla, xatirəsini ehtiramla yad edək.

- Cismən bizdən ayrı, mənən isə hər zaman canından artıq sevdiyi xalqı ilə bərabər olan Heydər Əliyevin Azərbaycanın inkişafı, tərəqqisi yolunda çox böyük xidmətləri olub. Respublikamızda hakimiyyətdə olmuş heç bir məmurun Heydər Əliyevin xalqımızın yolunda çəkdiyi zəhməti qədər əməyi olmayıb. Onun şərəfli missiyasını yalnız dünyaya göz açandan, uşaq-lıqdan bəri Heydər Əliyev təcrübəsinin ən yaxın şahidi, ən inanımlı nümayəndəsi, Azərbaycan bayrağını beynəlxalq aləmdə dəfələrlə zirvələrə qaldıran oğlu İlham Əliyev davam etdirə bilərdi. Odur ki, qədərbilən Azərbaycan vətəndaşları ölkəmizə rəhbər seçimində məhz İlham Heydər oğluna üstünlük verdi.

Heydər Əliyevin Azərbaycanda o qədər böyük zəhməti olmuşdur ki, qəzet səhifələrində bunların hamısından bəhs etmək mümkün deyil. Mən onun ömrünün, böyük fəaliyyətinin yalnız bəzi məqamlarına toxunmaq istəyirəm.

Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsində (DTK) sırası ilə operativ işçi kimi əmək fəaliyyətinə davam edən Heydər Əliyev, sonralar həmin orqanda ən böyük vəzifəyə kimi

ucalmışdı. DTK generalı rütbəsinə qədər yüksəlmişdi. Moskvada, Leninqradda, keçmiş Sovet İttifaqının ən yüksək ixtisaslı kadrlarının yetişdirildiyi xüsusi məktəblərdə, kurslarda təhsil almışdı. Hələ heç bir müsəlman, türk oğlu Sovet İttifaqı kimi nəhəng bir ölkədə belə yüksək rütbələrə çatmamışdı.

Bir gün Moskvadan gələn bir əmrə Əliyevdən tapşırığı yerinə yetirməyi tələb edirdilər. O, içində xeyli vərəqələr olan çantanı alıb sənədlərlə tanış olanda, burada 5 min nəfər həmvətəninə adının yazıldığını görmüşdü. Gələn gizli əmrə əlavə olunan siyahıda adları göstərilən şəxslərin Qızıl Ordudan fərarilik etdikləri, çoxunun isə cəbhədən qaçaraq Azərbaycanda gizləndikləri qeyd olunur, onların axtarılıb tapılmaları və cəzalandırılmaları tələb edilirdi.

Əliyev xeyli düşündü. Azərbaycan xalqının övladı olduğu halda, öz millətinin övladlarını bilə-bilə necə ölməyə göndərə bilərdi? O, siyahıda dəyişikliklər etdi. Bəzi adları pozub yerinə başqa adlar yazdı. Stalinin Böyük Vətən müharibəsindən sonrakı qarışıqlıq dövründə rəqiblərini aradan götürərək təmizlik əməliyyatlarına başlaması Əliyevə yaxşı məlum idi. O, son dərəcə iti ağılı, uzaqgörən siyasəti, bacarıqlı təcrübəsi ilə çevik addımlar ataraq siyahıdakı adların bir qismini müharibə itkinləri və ölümlər siyahısına salmağa müvəffəq oldu. Yüzlərlə həmvətəninə Stalinin ölüm əməliyyatı caynağından və düşərgələrdən xilas edə bildi. Onun xilas etdikləri arasında sonralar Azərbaycanda şan-şöhrət sahibi olan sənət adamları, rəssam, şair, bəstəkar və alimlər də vardı.

SSRI-nin o zamankı rəhbəri Leonid Brejnev Heydər Əliyevi dərin ağılı, zəkası, savadı və təcrübəsinə görə hələ 1967-ci ildə Azərbaycan Respublikasının başçısı təyin etmək fikrindəydi.

Bir müddət sonra Moskvaya dəvət olunan Heydər Əlirza oğlu Əliyev, 1969-cu il iyulun 14-də respublikamızda nazirlik səviyyəsində olan Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi sədrliyindən Azərbaycan KP MK-nın Birinci katibi vəzifəsinə təyin edilir. Bu vəzifədə Əliyev düz 14 il çalışır. Azərbaycan üçün çox böyük işlər görür. Bu illər ərzində 250 – dən çox zavod, fabriklər, digər iri sənaye və istehsalat müəssisələri istifadəyə verilir. Xalq və kənd təsərrüfatı, neft sənayesi, meliorasiya, enerji və qaz sənayesi, ağır və yüngül sənaye, kimya sənayesi, səhiyyə, elm, təhsil, mədəniyyət, rabitə sahələrində Əliyev respublikada çoxsaylı işlərin həyata keçirilməsinə rəhbərlik edir.

Tikilən böyük müəssisələrdən Bakı Məişət Kondisionerləri Zavodu, Bakı Soyuducu Zavodu, Ulduz, Elektrik Cihazları Zavodu, "Azon" Zavodu, Bakı Şampan Şərabları Zavodu, Bakı Dərin Dəniz Özülləri Zavodunu misal göstərə bilərəm. Bu müəssisələrin tikilib istifadəyə verilməsi asanlıqla başa gəlməmişdi. Məsələn, Kondisioner Zavodunun tikintisi İttifaqın başqa regionunda, Zaporozje şəhərində, Dərin Dəniz Özülləri Zavodunu isə Həştərxan şəhərində istifadəyə vermək nəzərdə tutulmuşdu. Lakin Heydər Əliyevin gərgin əməyi, nüfuzu sayəsində SSRİ rəhbərləri onunla hesablaşaraq hər iki zavodun Bakıda tikilməsinə qərar verdilər. Kondisioner Zavodu plana görə dörd ilə tikilməli idisə, Əliyev onu iki ilə, həm də yüksək keyfiyyətlə tikdirdi.

Heydər Əliyevin diqqəti sayəsində Azərbaycanda üzümçülük, meyvəçilik, çayçılıq və heyvandarlıq sahələrinin inkişaf etdirilməsi üçün kompleks inkişaf proqramları hazırlandı. Ən başlıcası, respublikamızın ayrı-ayrı regionları üzrə əkinçiliyin və heyvandarlığın ixtisaslaşdırılmış sahələrinin yaradılmasının əsası qoyuldu. Naxçıvan, Gəncə, Qazax, Qarabağ, Mil, Muğan, Salyan və Şirvan

zonalarının bir çox rayonlarında 350-dən çox ixtisaslaşdırılmış üzümçülük təsərrüfatları yaradıldı.

Heydər Əliyevin bilavasitə iştirakı ilə Azərbaycanda nəhəng və mürəkkəb hidrotexniki qurğular, suvarma sistemləri tikilib istifadəyə verildi. Abşeronda da bu işə düşdü. Şamaxıda Zaqolovçay Su Anbarı, Qusarda Cahar-cabi suvarma kanalı, Lənkəranda Yuxarı Xanbulançay Su Anbarı, Tərtərçay Su Anbarı, Naxçıvanda Arpaçay, Sirab Su Anbarları, Şəki və Qax rayonları ərazisində Əyriçay Su Anbarı, Baş Mil Magistral Kanalı, Viləşçay Su Anbarı, Füzulidə Aşağı Göndələnçay Su Anbarının istifadəyə verilməsi əkin sahələrinin suvarılmasını təmin etdi.

- Heydər Əliyev bu günümüz üçün çox əhəmiyyətli olan Xəzər Dəniz Gəmiçiliyinin inkişafında hansı işləri həyata keçirmişdi?

- Bəli, Heydər Əliyev bu sahədə də çox işlər həyata keçirib. Beləki, keçmiş SSRİ – də ölkədaxili yükdaşımanın 90 faizdən çoxu Xəzər Dəniz Gəmiçiliyinin payına düşürdü. Azərbaycanda gəmiçiliyin təhcizat bazası köhnə olduğundan onu dünya standartları səviyyəsində inkişaf etdirmək mümkün deyildi. Əliyev qəti addımlar atdı. SSRİ rəhbərliyi ilə danışıqlar aparıb Azərbaycanda gəmiçilik bazasını təzələmək, onu yeni müəşəkkil surətdə inkişaf etdirmək üçün böyük səylər göstərdi. Yeni plan və layihələr quruldu. Gəmiçilikdə sürətli dönüş yarandı. Gəmiqayırma zavodlarının təhcizatı gücləndirildi. Volqoqrad və Rumıniyada Azərbaycan üçün neftdaşıyan yeni tankerlər sifariş verildi. Yuqoslaviyadan dəniz nəqliyyatı donanması üçün müasir tələblərə cavab verən 8 yeni gəmi-bərə və sifariş verilən 15 tanker respublikamıza gətirildi. Hazırda işləyən "Azərbaycan", "Dağıstan", "Naxçıvan", "Akademik Həsən Əliyev", "Mustafa

Topçubaşov", "Professor Gül" və digər gəmi – bərələr istismara başladı. "İslam Səfəri", "Qəhrəman Hacıyev", "Nigar Rəfibəyli", "Qəhrəman Xəlilbəyli", "General Şixlinski", "Qəhrəman Həsənov", "Lənkəran", "Abşeron" və s. tankerlər isə Qara Dəniz, Aralıq Dənizi və Xəzər Dənizi hövzəsinə aid olan ölkələrə strateji məhsullar daşımaqdadır. Dünyanın məşhur limanlarına yan alan, nəhəng okean sularında üzən gəmilərimiz Azərbaycanı bu gün də yüksək səviyyədə təmsil edir.

Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında Bakıda neçə-neçə qəsəbələr, yaşayış massivləri salındı. 8-ci km, Musabəyov, indiki Bakıxanov, Əhmədli, Günəşli, Mərdəkan, Hövsan, Xırdalan kimi iri qəsəbələri misal göstərə bilərəm.

– Milli mədəniyyətimiz Heydər Əliyevin qayğısı ilə hansı inkişaf yolları keçmişdir? Bu barədə sizi dinləmək maraqlı olardı.

– Milli mədəniyyətimizin inkişafı Heydər Əliyevin son dərəcə diqqət mərkəzində olan məsələlərdən biri idi. Onun köməkliyi sayəsində Azərbaycanda 52 memarlıq abidəsində, bir sıra mərkəzlərdə bərpa işləri aparılmışdı. 700-ə qədər tarixi və mədəniyyət abidələrinin vahid şəkildə pasportu hazırlanmışdı. Qobustan Arxeoloji Qoruğunda, Atəşgah məbəbində, Əmircan məscidində və Təzəpirdə genişmiqyaslı təmir işləri aparılmışdı. Qədim Karvansara və digər tikililər torpağın altından çıxarılıb bərpa olunmuşdu. Bakı şəhərində Qafqaz Müsəlmanlarının Ruhani İdarəsi yaradılmışdı.

Əliyev miniatur sənətini xalqımızın milli ənənəvi incəsənət nümunəsi kimi sevə-sevə dəyərləndirirdi. Milli nailiyyətimiz olan bu təsviri sənətin Sultan Məhəmməd, Sadiq bəy Əfşar, Məhəmmədi, Mirzə Qədir İrəvani, Mir Möhsün Nəvvab, Bəhrüz Kəngərli, Əli bəy Hüseynzadə

kimi ustadlarımızın adını öyünc yeri hesab edirdi. Odur ki, xalçaçılıq simpoziumlarında miniatur bölmələri də işləyirdi. Yeri gəlmişkən, bir qədər də xalçaçılıq barədə danışmaq istəyirəm.

Heydər Əliyev xalçaçılığı bizim milli, mənəvi, eyni zamanda maddi sərvətimiz hesab edirdi. Lakin bu sahəyə göz dikən, xalçaçılığı özünükləşdirmək istəyən məkrli qüvvələr var idi. Heydər Əliyev xalçaçılıq problemləri ilə dərindən məşğul olmağı lazım bildi. Mütəxəssislərdən Lətif Kərimov və Kamil Əliyevin köməkliyi ilə mühüm təşkilati işlər həyata keçirildi. İlk növbədə xalça muzeyi yaradıldı. Muzeyin açılışına keçmiş İttifaqın və dünyanın müxtəlif ölkələrindən gələn qonaqlar xalqımızın ilmələrdə yaşatdığı, ilmələrdə yaratdığı möcüzələrə heyran qaldılar. Dünya ictimaiyyətinin nəzər-diqqəti xalçalarımıza və xalçaçılıq sənətimizə yönəldi. Heydər Əliyevin əməyi sayəsində ümumdünya miqyaslı xalçaçılıq incəsənətinin simpoziumları keçirildi, Gəncə şəhərində xalçaçılıq kombinatı tikildi.

Heydər Əliyevin tarix və mədəniyyətimizə olan yüksək ehtiramın rəmzi kimi şəhərlərimizin ən görkəmli yerlərində Məşədi Əzizbəyov, Qəzənfər Musabəyov, İmadəddin Nəsimi, Cəfər Cəbbarlı, Hüseyn Cavid, Mehdi Hüseynzadə, Səttar Bəhlulzadə və başqalarının əzəmətli heykəlləri ucaldıldı. Şuşada Molla Pənah Vəqifin yaraşıqlı məqbərəsi tikildi. Şuşa şəhərinin sosial-iqtisadi inkişafı haqqında qərar verildi, orada müasir memarlıq üslubunda mehmanxana, sanatoriya kompleksləri, yaşayış evlərinin inşası, tarixi abidələrin bərpa və təmir olunması işləri həyata keçirildi. Nətvəvan xanıma heykəl ucaldıldı. Şairənin ev-muzeyi yaradıldı.

Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə tarix və diyarşünaslıq muzeyləri ilə bərabər, Üzeyir Hacıbəyov, Müslüm Maqo-

mayev, Bülbül, Səməd Vurğun, Cəfər Cabbarlı, Məmməd Səid Ordubadi, Cəlil Məmmədquluzadə, 37-ci ilin rep-ressiya qurbanları- Mikayıl Müşfiq və Hüseyn Cavidin ev-muzeyləri yaradılıb xalqın ziyarətgahına çevrildi.

Respublika rəhbərinin mənəvi dəstəyi ilə səmərəli fəaliyyəti, zəngin yaradıcılıqları olan böyük mədəniyyət və elm xadimlərimiz Süleyman Rəhimov, Süleyman Rüstəm, Rəsul Rza, Mirzə İbrahimov, Fikrət Əmirov, Qara Qarayev, Niyazi, Rəşid Behbudov, Mustafa Topçubaşov, Mikayıl Hüseynov dövrün ən ali mükafatlarından biri – Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adına layiq görüldülər. Mehdi Məmmədov, Müslüm Maqomayev, Sultan Hacıbəyov, İsmayıl Osmanlı, İsmayıl Dağıstanlı, Rauf Hacıyev, Zeynəb Xanlarova, Fidan Qasimova, Fərhad Bədəlbəyli, Lütfiyar İmanov, Arif Məlikov kimi sənət ulduzlarımız SSRİ Xalq Artisti, Tahir Salahov SSRİ Xalq Rəssamı fəxri adlarına layiq görüldü.

Bakıda yaşayan cənublu şair və yazıçılarımızın da yaradıcılığına Heydər Əliyev qayğıkeşliklə yanaşırdı. Onun təklifi ilə Balaş Azəroğlu Yazıçılar Birliyinə katib seçilmiş, Azərbaycanın Xalq Şairi fəxri adına layiq görülmüşdü. Mədinə Gülgün, Əli Tudə, Söhrab Tahir, Hökümə Billuri kimi ziyalıların yaradıcılıqlarının daha geniş təbliğ olunmaları barədə tövsiyələr verilmişdi.

- Bildiyimizə görə, Heydər Əliyev dövlət və mədəniyyət xadimi Nəriman Nərimanovun xatirəsinin əbədləşdirilməsi üçün də xeyli işlər görüb.

- Bəli, haqlısınız. N.Nərimanova bədxah qüvvələr "millətçi" damğası vurmalarına baxmayaraq, Heydər Əliyev bütün maneələri dəf etmişdi. Görkəmli Azərbaycan oğlunun mənəvi hüquqlarının qorunması yolunda çox işlər görmüşdü.

1972-ci ildə Heydər Əliyev N. Nərimanovun 100 illik yubileyinin keçirilməsinə nail oldu. Onun Bakıda nəhəng abidəsini ucaltdı. Abidənin təntənəli açılışında Əliyev çıxış edərək Nərimanovun xidmətlərini belə qiymətləndirdi: "Nəriman Nərimanov bir ziyalı, publisist kimi, öz istedadlı qələmi ilə kütlələrin mübarizəsinin təşkilatçısı və başçısı kimi, öz zəkası və iradəsi ilə xalqına xidmət edirdi. N.Nərimanov bu gün də bizimlədir. O, özünün nəhəng qaməti ilə burada, qocaman Xəzərin dalğaları üzərində ucalmaqdadır".

Bir qədər sonra Heydər Əliyevin "Pravda" qəzetində Nərimanovun həyatına və yubileyinə həsr olunmuş məqaləsi dərc olundu. Xatırladım ki, Xalq Yazıçısı İsa Hüseynovun "Doktor Nəriman" adlı əsəri əsasında çəkilmiş filmin nümayişinə Moskvada məhdudiyyətlik qoyulmuşdu. Heydər Əliyev işə qarışandan dərhal sonra həmin filmin efirə buraxılmasına icazə verildi.

Heydər Əliyevin səyi ilə Ulyanovsk şəhərində Nərimanovun abidəsi qoyuldu. Moskvada Vorovski küçəsində onun xatirə lövhəsinin açılışı oldu.

- Reyhan xanım, söhbətimizdə filmdən söz düşdüyü üçün bu mövzuda daha ətraflı bilmək istəyirik. Ümumiyyətlə, Azərbaycan filminin inkişafında Heydər Əliyevin hansı xidmətləri olub?

- Maraqlı məsələyə toxunursunuz. Deyim ki, hələ Heydər Əliyev respublikamıza başçılıq etməzdən əvvəl kinomatoqrafçılarımız Rüstəm İbrahimbəyov və Eldar Quliyev "Bir cənub şəhərində" adlı film çəkmişdilər. Lakin bu filmin nümayiş etdirilməsinə nə Moskvada, nə də Azərbaycanda icazə vermədilər. Əliyev filmə baxdıqdan sonra dedi ki, bu, gözəl filmidir və onu efirə buraxmaq lazımdır. Həmin film bütün SSRİ – də nümayiş etdirilərək böyük nüfuz qazandı. Mən daha iki filmi də misal göstərə

bilərəm. "İstintaq" filmini də Rüstəm İbrahimbəyov yaratmışdı. Bu filmə Bakıda bir neçə dəfə baxılmışdı və hər dəfə də o, narazılıq doğurmuşdu. Sonralar Əliyev bu filmə kollektiv baxış təşkil etdi. Eyni fikirlər səsləndi ki, film Azərbaycanı nüfuzdan salır. Halbuki bu film respublikada Heydər Əliyevin gördüyü işin, korrupsiyaya və rüşvətxorluğa qarşı apardığı mübarizənin bədii təcəssümü idi. Film ekranlara buraxıldı, böyük şöhrət qazandı. "İstintaq" filmi bir az sonra Düşənbə festivallında mükafata, daha sonra Dövlət Mükafatına layiq görüldü.

Rüstəm İbrahimbəyovla Yuli Qusman "Bir ailə üçün bağ evi" adlı film çəkmişdilər. Problemlərlə qarşılaşan bu film də Heydər Əliyevin gücü ilə necə varsa, heç bir dəyişiklik olmadan ölkə ekranlarında nümayiş etdirildi. Həsən Seyidbəylinin çəkdiyi "Nəsimi", Eldar Quliyevin çəkdiyi "Babək", Rüstəm İbrahimbəyovla Rasim Ocaqovun çəkdiyi "Ad günü" və neçə-neçə Azərbaycan filmləri məhz Heydər Əliyevin rəhbərlik və xeyir-duası ilə milyonların ixtiyarına verilmişdi.

Heydər Əliyev Azərbaycan teatrının inkişafına da xüsusi qayğı ilə yanaşırdı. Teatrın repertuarını diqqət mərkəzində saxlayırdı. O vaxtlar Məşədi Əzizbəyov adına Akademik Dram Teatrının "Qaçaq Nəbi", "Qatır Məmməd", "Cavanşir", "Xanlar", "Şərqi şəhəri", "Dumanlı Təbriz" və digər tamaşaları Azərbaycanın qəhrəmanlıq keçmişinə, inqilabi tarixinə həsr olunmuşdu. Vətəndaşların vətənpərvərlik və beynəlmiləl tərbiyəsində də bu pyes və tamaşalar böyük rol oynayırdı. V. Şekspirin o zaman səhnəyə qoyulmuş əsərləri bu gün teatrın Qızıl Fonduna daxil edilmişdir. "Otello", "Hamlet", "Maqbet", "Kral Lir", "Romeo və Culyetta", "Qış nağılı", "On ikinci gecə", "Fırtına", "Sultan qızın yumşalması" və "İki veronalı" kimi tamaşalarda Heydər Əliyev imkan daxilində şəxsən iş-

tirək edir, aktyorlarla, teatrın digər əməkdaşları ilə görüşür, onlara məsləhət və tövsiyələr verirdi. Azərbaycan teatrının tamaşaları rejissorlardan İsmayıl Hidayət-zadə, Aleksandr Tuqanov, Sergey Mayorov, Rza Təhməsib, Mehdi Məmmədov, Məhərrəm Haşimov, Tofiq Kazimov, Ələsgər Şərifov, Əliheydər Ələkbərov, rəssamlardan Nüsrət Fətullayev, İsmayıl Axundov, Bədurə Əfqanlı, bəstəkarlardan Asəf Zeynallı, Cahangir Cahangirov, Səid Rüstəmov, Tofiq Quliyevin yaradıcılıqları ilə sıx bağlı idi.

Azərbaycan səhnəsinin görkəmli ustalarından Kazım Ziya, Ülvi Rəcəb, Məziyyə Davydova, Fatma Qədiri, Ələsgər Ələkbərov, Mustafa Mərdanov, Hökümə Qurbanova, İsmayıl Dağıstanlı, Ağasadiq Gəraybəyli, İsmayıl Osmanlı, Barat Şekinskaya, Zəroş Həmzəyeva, Əli Zeynalov, Möhsün Sənani və başqalarının müxtəlif tamaşalarda yaratdıqları canlı və dərin obrazlar teatrlarımızın salnamələrinə ömürlük daxil olmuşdur. Təbii ki, Heydər Əliyevin dəstəyi ilə.

Heydər Əliyev xatirələrinin birində qeyd edirdi ki, mən hər dəfə Opera və Balet teatrının tamaşalarına baxanda, rolların ifaçılarının digər xalqların nümayəndələri olduğunu, bu sahədə milli ifaçı qıtlığını görürdüm. Azərbaycan milli baletinin əsasını qoyanlardan biri, SSRİ Xalq Artisti Qəmər Almaszadə ilə dəfələrlə apardığı fikir mübadiləsindən sonra məlum oldu ki, milli sənətkar qıtlığının əsas səbəbi bazanın olmamasıdır. Heydər Əliyev bu problemin aradan qaldırılması üçün balet sənətinin öyrənilməsində bütün şərtlərə cavab verən Xoreoqrafiya məktəbi tikdirdi. Mədəniyyətin həmin sahəsindəki boşluğu aradan qaldırıldı.

Azərbaycanda elm və təhsilin inkişafına, o cümlədən hərbi kadrların hazırlanmasına Heydər Əliyev bir nömrəli məsələ kimi baxırdı. O, Cəmşid Naxçıvanski

adına Hərbi Internat Məktəbini yaratdı. Ümumiyyətlə, respublikada nə qədər hərbi məktəblər var idisə, Heydər Əliyev orada təhsil alan azərbaycanlı tələbələrin sayını sürətlə artırdı, iş başına, vəzifələrə azərbaycanlı generalı dəvət etdi. İttifaqın ən nüfuzlu ali məktəblərinə müxtəlif ixtisaslar, o cümlədən hərbi sahələr üzrə on minlərlə gənc təhsil almağa göndərildi.

1941-1945-ci illərdə Böyük Vətən müharibəsi zamanı doğma Bakımızın qələbə naminə böyük xidmətləri olmuşdu. Bütün SSRİ həm də hərbi texnikanın neft məhsulları, yanacaq təminatına görə Bakıya arxalanırdı. Bakı yeganə ümid yeri idi. Məhz Bakının gücü, Bakının köməyi ilə Sovet İttifaqı müharibədə alman faşizminə qələbə çaldı. Heydər Əliyevin zəhməti hesabına 1977-ci ildə sevimli paytaxtımız - Bakı şəhəri Lenin ordeni ilə təltif olundu.

- Bəs, Heydər Əliyev Moskvaya, SSRİ rəhbərliyinə kimin təşəbbüsü ilə dəvət olundu? Xahiş edirik, bu barədə də danışasınız.

- Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik məharətini Moskva çox bəyəniirdi. Artıq Əliyevin şöhrəti və nüfuzu bütün SSRİ -yə, bütün dünyaya yayılmışdı.

1982-ci ilin noyabrında Brejnev vəfat etdi. SSRİ Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin sədri Yuri Andropov ölkənin başçısı seçildi.

Andropov Əliyevlə 1965-ci ildə tanış olmuşdu. O, Əliyevə böyük hörmət və rəğbət bəsləyirdi. Brejnevindən sonra Andropov Əliyevlə görüşüb demişdi: "Mən artıq sənə ehtiyacım var. Sənin həmişəlik Moskvada qalmağını istəyirəm. Azərbaycan artıq sənə dar gəlir. Bütün SSRİ-də sənə ehtiyac duyulur".

Moskvada SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini vəzifəsində çalışan Heydər Əliyev, istər sovet

məkanı üçün, istərsə də sevimli Azərbaycanı üçün nəhəng işlər gördü. 1983-cü ildə Qara dənizdə 800 nəfərlik turist gəmisi yük gəmisi ilə toqquşmuş, faciə baş vermiş, fəlakət nəticəsində 400 nəfərdən artıq insan dənizdə həlak olmuşdu. Hadisənin araşdırılması üçün məhz Heydər Əliyevin sədrliyi ilə xüsusi bir komissiya yaradılmış, operativ əməliyyatlar nəticəsində qısa bir zamanda Heydər Əliyev faciənin səbəbini açmışdı. Gəmi kapitəninin məsuliyyətsizliyi sübuta yetirilmişdi.

1986-cı ildə Yəmən Xalq Demokratik Respublikasında baş verən qardaş qırğını Əliyev 24 saat içində dayandırdı. Ürək ağrısı ilə deyim ki, qırğında 50 min insan həlak olmuşdu. Liviyada da qardaş qırğını, Bolqarıstanda türklərin qovulması, dünyada baş verən bütün müsəlman-xristian qarşıdurmalarının dəf olunmasında Əliyev misilsiz səylərinə görə dünya nüfuzu qazanmışdı.

Andropovun ölümündən sonra Konstantin Çernenko hakimiyyətə gəlsə də, bir il sonra o da ağır xəstəlikdən dünyasını dəyişdi. SSRİ rəhbərliyinə əsl siması sonralar üzə çıxan riyakar birisi gəldi. Mixail Qorbaçov. O, nəinki Azərbaycan, bütün İslam, Türk aləminə düşmən kəsilən birisi idi. Heydər Əliyevin beynəlxalq nüfuzunu həzm edə bilmirdi.

Qorbaçov SSRİ məkanındakı türk respublikalarına qarşı ikiüzlü siyasət aparırdı. Əliyevlə ilk mübahisəsi də Qazaxıstanla bağlı düşmüşdü. Qorbaçov Dinmühəmməd Kunayevi Qazaxıstan rəhbərliyindən azad edib yerinə rus milliyətli Gennadi Kolbini qoymaq istəyərkən Heydər Əliyev buna etiraz etmişdi: "Nəyə görə Qazaxıstanda, bir türk respublikasında rəhbərliyə bir rus hakimiyyətə gəlməlidir? Qazaxların rəhbəri qazax olmalıdır. Rusların indiyə qədər bir türk rəhbəri olubmu? Kunayev 22 ildir Qaza-

xıstana rəhbərlik edir. Mən sənə namizədin Kolbini yaxşı tanıyıram. O, işə yaramayan, bacarıqsız bir adamdır...”

Qorbaçov Kolbini Qazaxıstana rəhbər təyin etsə də, iki gündən sonra bütün qazax xalqı ayağa qalxmışdı.

Qorbaçovun müsəlman - türk düşmənçiliyi ilə bağlı planına görə 1987-ci ilin sonunda növbə Azərbaycana çatdı. Heydər Əliyev Qorbaçovla işləyə bilməzdi. Oktyabrın 25-də tarixdə ilk dəfə olaraq türk övladı seçildiyi Siyasi Bürodan çıxmaq üçün istefa ərizəsi verdi.

İstefa verdikdən sonra xalqın böyük sevgisinə baxmayaraq, istər Moskvada, istərsə də Bakıda partiya və hökumət rəhbərləri Heydər Əliyevlə amansızcasına rəftar etdilər. Çoxsaylı böhtanlar mətbuata yol tapdı. Heydər Əliyevə ən ağır zərbə vuran onun vaxtı ilə ən yüksək vəzifələrə irəli çəkdiyi, etibar etdiyi, həyatda hər zaman arxa və dayaq olduğu adamların xainliyi oldu. Onların 95 faizi mənəbə naminə Əliyevdən üz çevirdi. Nə var ki, öz isti yerlərində qalsınlar. Halbuki onları bu isti yerlərə məhz Əliyev özü otuzdurmuşdu...

Əvəzində elə sadə insanlar Əliyevi soraqlayıb tapdılar ki, əvvəllər Əliyev heç onları tanımırdı. Bu insanlar güdaza getməkdən qorxmayaraq, Heydər Əliyevin gözdən salınmış nüfuzunun müdafiəsinə qalxdılar. Ona ürək-dirək verməyə çalışdılar. Bu, sadə xalqın öndərimizə böyük məhəbbətinin təzahürü idi.

Heydər Əliyevin vəzifədən uzaqlaşdırılması təbii ki, erməni daşnaklarının da ürəyindən xəbər verirdi. Qorbaçovla "qurduqları iş birliyi" nəticəsini vermişdi. Artıq Qarabağı almaq üçün əlverişli şərait yaranmışdı. Mənfur erməni simasızlarının "Dağlıq Qarabağ Ermənistanı birləşdirilməlidir" arzusuna nail olmaları üçün Qorbaçov sədaqətli nökr kimi xidmət göstərirdi.

Bu məsələ onsuz da ürək xəstəliyi keçirən Heydər Əliyevi daha da həyəcanlandırırdı. "Əlimdə sənədlər, sübutlar var, Qarabağ Azərbaycanın öz torpağıdır!" deyən Heydər Əliyevə SSRİ rəhbərləri belə cavab verirdi: "Biz Qarabağdakı erməni - azərbaycanlı münaqişəsi ilə bağlı problemi özümüz həll edəcəyik".

Bəli, onların Qarabağ problemini necə "həll etməsi" dünya ictimaiyyətinin gözləri önündə baş verdi. Hadisələr sürətlə inkişaf etdi. Moskvanın hazırladığı Qanlı Yanvar hadisəsi, dünyanı lərzəyə gətirən Xocalı faciəsi bu məsələnin "həlli"ndən biri idi.

Azərbaycanda siyasi hakimiyyətə gələn təcrübəsiz və səriştəsiz qüvvələrə xalqı dərin və təhlükəli bir uçurum qarşısına gətirmişdi. Ermənistanla 300 km sərhəddi olan Naxçıvanda da vəziyyət demək olar ki, son dərəcə ağır və mürəkkəb idi. Camaata ərzaq və yanacaq çatmırdı.

Naxçıvan əhalisinin təkidi ilə Heydər Əliyev 1990-cı ildə Naxçıvana gəldi. Naxçıvan ac, Bakı isə hər gün yüzlərlə şəhidi qəbul edir, evlərdə ana-bacıların fəryadı ərşə qalxırdı. Şuşa, Laçın, Kəlbəcər işğal olunmuş, Ağdam, Füzuli, Zəngilan, Cəbrayıl, Qubadlı kimi rayonlarımızda çoxdan hazırlanmış zəbt planının son mərhələləri həyata keçirilirdi. Ordu bərhad vəziyyətdə idi.

Xalqın ürəklərdə yaşayan sevgisi ilə Əliyev Naxçıvanda Ali Məclisin sədri seçildi. Böyük bir mitinqdə çıxış edən Heydər Əliyev, 1918-1920 – ci illərdə ikicə il ömrü olan müstəqil Azərbaycan Demokratik Respublikasının göy, qırmızı, yaşıl rəngli, ay-ulduzlu bayrağını rəsmi dövlət bayrağı kimi qəbul edib onu Naxçıvan Ali Məclisi üzərində dalğalandırdı.

Heydər Əliyevin Bakıya, Azərbaycan rəhbərliyinə qayıtması üçün ümumxalq hərəkatı anbaan güclənirdi.

1992-ci ildə 91 ziyalının imzası ilə "Azərbaycan Sizin sözünüzü gözləyir" adlı respublikada geniş xalq kütləsini əhatə edəcək çox böyük, güclü, nüfuzlu və işlək bir partiya yaratmaq barədə öndərimizə müraciət göndərildi. Həmin ilin noyabrında Naxçıvanda Yeni Azərbaycan Partiyası yaradıldı.

Azərbaycanda siyasi gərginliyin son həddi yaşanırdı. Gəncə hadisələri baş verdi, günahsız insanlar qətlə yetirildi. Respublikanın parçalanması təhlükəsi yarandı. Azərbaycan Xalq Cəbhəsi - Müsavat iqtidarı iflic vəziyyətə düşmüşdü. Cənubda Talış – Muğan Respublikasının elan olunması, şimalda ləzgi, qərbdə kürd problemləri Azərbaycanı müstəqil bir ölkə kimi dünyanın siyasi xəritəsindən silmək təhlükəsi ilə üz – üzə dayandırmışdı. Odur ki, ümumxalq tələbləri qarşısında artıq dayana bilməyən Əbülfəz Əliyevin təkidli dəvəti ilə Heydər Əliyev Bakıya gəldi. Milli Məclisin 15 iyun 1993-cü il tarixli iclasında Əliyev Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin sədri seçildi.

Həmin gün Azərbaycan siyasi tarixinin ən məsul və ən şərəfli günlərindən biri yaşandı: Qurtuluş tarixi! Qurtuluşa gedən yol xalqımız qarşısında yeni bir işıqlı yol açdı. Əliyevin qayıdışı ilə xalqımız rahat bir nəfəs aldı. Ölkədə ictimai-siyasi sabitlik yarandı, Azərbaycan dünyaya pəncərə açdı, dünya birliyində yerini tutdu. "Əsrin müqaviləsi" imzalandı, iqtisadiyyatımıza sərmayələr qoyuldu, yeni müəssisələr işə düşdü, Azərbaycanın haqq səsi dünyada eşidilməyə başlandı.

- Reyhan xanım, Azərbaycan həqiqətlərinin dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasında Heydər Əliyevin ailə üzvlərinin də zəhməti çoxdur. Belə ki, bu yaxınlarda biz Heydər Əliyevin qardaşı, dünya şöhrətli seleksiyaçı alim, Əməkdar Elm Xadimi, Milli Məclisin deputatı, akademik Cəlal Əliyevin Moskvada çapdan çıxmış "Dağlıq Qarabağ

Azərbaycanın qanı, canıdır" kitabının BDU-da keçirilən təqdimat mərasimində Sizin təsirli çıxışınızın şahidi olduq.

- Düz buyurursunuz, Azərbaycanın tərəqqisində Əliyevlər ailəsinin zəhməti çoxdur. Möhtərəm Cəlal müəllim görkəmli alim olmaqla bərabər, ictimai-siyasi xadim kimi də tanınmışdır. Üç il əvvəl hörmətli akademiklərimiz Cəlal Əliyev və Budaq Budaqovun Moskvada rus dilində nəşr olunan "Türklər, azərbaycanlılar, ermənilər: Tarixi həqiqətin "soyqırımı" və bu yaxınlarda Cəlal Əliyevin Moskvada rus dilində nəşr olunan "Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın qanı, canıdır" kitabının ərsəyə gəlməsində iştirakının olması ilə qürur duyuram.

Ermənilər 1988-ci ildən bəri qondarma soyqırımaları, Dağlıq Qarabağın guya tarixən erməni torpağı olması ilə bağlı yalan, böhtan, iftira dolu məlumatlarla 26 mindən çox kitab nəşr etdirmişlər. Cəlal Əliyev və Budaq Budaqov tərəfindən dolğun araşdırmalarla yazılan hər iki kitab saxta erməni kitablarına dürüst və sərt bir cavabdır.

Atasının humanist missiyasını ləyaqətlə, uğurla, inamla davam etdirən hörmətli Prezidentimiz İlham Əliyevə Azərbaycanın bütün vicdanlı, qədirdilən, haqq itirməyən övladları mənəvi dəstək olmalıdırlar. Bizlər onun ətrafında sıx birləşməli, Heydər Əliyevin ideya və arzularını uğurla həyata keçirməliyik.

- Qurtuluş bayramı münasibəti ilə oxuculara nə arzularınız?

- Sağlamlıq, səadət, Azərbaycanı Heydər Əliyev kimi sevmək, onun arzularını əbədi olaraq yaşatmaq, Heydər Əliyev irsini dərinlən öyrənmək...

"Azərbaycan reallığı" qəzeti,
15 iyun 2006-cı il.

AZƏRBAYCANIN SƏDAQƏTLİ OĞLU

1969-cu ilin 14 iyul günündə Azərbaycanda rəhbərliyə başlayan Heydər Əliyevin xalqımızın həyatındakı əhəmiyyətli rolu danılmazdır. Bu tarix rəsmi təqvimdə xüsusi qeyd olunmasa da, hər bir tərəqqipərvər azərbaycanlının ürəyinə həkk olunub. 14 iyul bütün heydərsevərlərin ruhuna yazılıb. Çünki müasir Azərbaycanı bütün dünyada tanıtdıran tarix məhz həmin gündən başlayıb.

Heydər Əliyev hələ Azərbaycana rəhbərliyə gəlməmişdən əvvəl Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi sıralarında çalışarkən xalqının xeyrinə çox böyük işlər görmüşdü. Lakin bu fəaliyyət məxfi olduğundan xalq bu barədə geniş məlumat ala bilməzdi.

Heydər Əliyev Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin Birinci katibi təyin olunan gündən onun öz doğma xalqına bağlılığı, sevgisi, ehtiramı, milyonların qəlbinə yol tapdı. Xalq həmin zamandan öz əziz oğlunu yaxından tanımağa başladı. Artıq Heydər Əliyev və onun gördüyü işlər göz qabağında idi. Çoxsaylı faktlardan birini yada salmaq istəyirəm.

Respublikamız üçün yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanması məsələsi Əliyev üçün ən aktual, ən vacib məsələlərdən biri idi. O, rəhbərliyi dövründə Azərbaycanda altı yeni ali məktəbin açılmasına nail olmuşdu. Keçmiş SSRİ-nin ən nüfuzlu ali məktəblərinə müxtəlif ixtisaslar üzrə on minlərlə gənci təhsil almağa göndərmişdi. Onlar təhsillərini bitirib Vətənə döndükdən sonra Əliyev bu gənclərin əmək fəaliyyətini hər zaman diqqət mərkəzində saxlayırdı. Onları vəzifələrə irəli çəkirdi.

Gəncləri oxumağa yola salarkən, yaxud İttifaqın bir çox şəhərlərində tələbələrle görüşlər keçirərkən Heydər Əliyev onları ruhlandırır, ata kimi öyüd-nəsihət verib

deyirdi: "Siz həyatda pak olmalı, real gerçəkliyin həll edilməmiş problemlərinə ictimai həyat qanunlarını dərinləndirərək etməklə yanaşmalısınız. Yadda saxlamalısınız ki, yorulmaz, fədakar əməklə, yaradıcılıq axtarışı ilə, ideyalar mübarizəsi ilə səciyyəvi olan əsl elmdə asan yollar olmadığı kimi, əsl həyatda da asan yol yoxdur və olmayacaqdır". Gəncləri "Azərbaycanın sabahkı görən gözü, düşünən beyni" adlandıran Heydər Əliyev, respublikamızın nicatını yalnız və yalnız onun övladlarının maariflənməsində görürdü...

Heydər Əliyevin Azərbaycanın yüksəlişi, xalq təsərrüfatı, neft sənayesi, ağır və yüngül sənaye, səhiyyə, elm, təhsil, mədəniyyət, hərbi quruculuq sahəsindəki, eləcə də keçmiş SSRİ kimi nəhəng superdövlətin rəhbərliyində islədiyi zaman misilsiz əməyini qalın-qalın kitablara yazmaq olar. Azərbaycanın, Azərbaycan xalqının ən çətin, ən ağır, ən dəhşətli günlərində Heydər Əliyevin böyük siyasətçi olmasından başqa, onun necə möhkəmiradəli, qorxmaz, mətin, qeyrətli və sədaqətli bir Vətən oğlu kimi atdığı qətiyyətli addımlar azərbaycançılığa və vətənpərvərlik məfkurəsinə əsl nümunədir.

Məgər Heydər Əliyev Moskvada işdən çıxdıqdan sonra dərhal Azərbaycana gələ bilsəydi, xalqımızın başına bu qədər dəhşət və müsibətlər gətirilə bilərdimi? 20 Yanvarın qanlı faciəsi baş verərdimi? Xocalı viran qoyulardı mı? Qocaların, Anaların gözləri qarşısında oğullar, gəlinlər, qızlar, nəvələr misli görünməmiş zülmələr, əzablarla öldürülərdimi? Dörd ay mühasirədə haray çəkib fəryad edən Xocalının köməksiz camaatı vəhşi ermənilərin əlinə keçib saysız-hesabsız işgəncələrə məruz qalardı mı? Qorxu, həyəcan və dəhşətlərdən neçə-neçə insanımızın ürəyi yerindəcə partlayıb bağı yarılardı mı? Canını götürüb qarlı, şaxtalı, havada ayaqyalın meşələrə

pənah gətirən vətəndaşlarımız ağlasığmaz əzablardan tələf olardımı? Körpələrimiz, uşaqlarımız iri çəlləklərə doldurulub ağzı qaynaqlanan "dəmir tabutlar"da havasız vəziyyətdə boğudularaq məhv edilərdimi? Günahsız adamlarımızın üstünə benzin tökülüb diri-diri yandırılardımı? Xocalının inilti və fəryadı, qışqırıq və "Allah, sən bizə kömək et!" nidaları ərsə qalxardımı? Bu qədər torpaqlarımız işğal olunardımı? Bu qədər yurddaşlarımız ev-eşiyindən, dədə-baba məzarlarından ayrı düşərdimi? Min bir əziyyətlə qurub-yaradılan, dünya ədəbiyyatına Nizami, Füzuli, Xaqani, Nəsimi, Vəqif, Mirzə Fətəli Axundov, Cəlil Məmmədquluzadə, Cəfər Cabbarlı kimi dühalar bəxş edən xalqımızın dövləti xəritədən silinmək təhlükəsi ilə üz-üzə dayanardımı? Yox !!! Əsla yox!!! Heydər Əliyev vaxtında Bakıya buraxılısaydı, bu faciələr, bu dərdlər, bu müsibətlər, bu acılar baş verməyəcəkdi!!!

Necə ola bilir ki, Azərbaycana, Bakıya buraxılmayan Heydər Əliyev, 1990-cı ildə xalqımıza qarşı törədilən qanlı faciəni eşidib fiziki çətinliklərə, mənəvi təhlükələrə baxmayaraq, millətin dərindən sarsılıb ayağa qalxır, səsinə ucaldır, dünyanı köməyə çağırır, onsuz da xəstə olan ürəyi xalqına qan ağlayırdı, amma Vəzirov kimiləri isti yerində oturub dincəlirdilər? Məgər bu xalq onların deyildi? Necə ola bilir ki, Moskvada hədələr, təzyiqlər və təqiblər altında yaşayan, hər bir ailə üzvünün, qohum-əqrəbalarının həyatı təhlükələr altına salınan Heydər Əliyev heç bir şeydən qorxmayaq, çəkinməyərək haqq sözünü dünyaya yayır, faciənin səbəbkarlarını ifşa edir, xalqının qeyrətini çəkir, onu müdafiə edir, əsl azərbaycanlı olduğunu nümayiş etdirir, amma Azərbaycanda hakimiyyətdə olan bəzi "xəstələr" sə sanki lal kimi susurdular. Heydər Əliyevin çıxışlarından bəzi məqamları xatırlayım: "Belə qərar qəbul etmiş adamların hərəkətini siyasi

qəbahət sayıram. Bəli, kobud siyasi səhv buraxılmışdır. Onlar sadəcə olaraq, respublikadakı əsl vəziyyəti qiymətləndərə bilməmiş, Azərbaycan xalqının psixologiyasını anlamamış, əhalinin müxtəlif təbəqələri ilə əlaqələri zəiflətmişlər. Bütün bunlar qabaqcadan nəzərə alınmalı və vaxtında vacib, zəruri tədbirlər qəbul edilməli idi. Ordu yeridilmiş, günahsız adamlar həlak olmuşlar. Azərbaycan rəhbərliyi, hamidan əvvəl isə bərk ayaqda Azərbaycanı qoyub qaçmış Vəzirov, öz xalqı qarşısında məsuliyyət daşmalıdır. Ölkənin ali siyasi rəhbərliyinə yanlış məlumat verənlər də məsuliyyət daşmalıdır..."

O zaman xalqından ayrı salınan Heydər Əliyevə mənəvi dəstək verən kim idi? Əlbəttə, ailə üzvləri, övladları, doğmaları, qohum-əqrəbələri və təbii ki, xalqı.

Nəhayət, Ulu öndər xalqın tələbi ilə yenidən hakimiyyətə gəldi. Heydər Əliyev Azərbaycanda Prezident seçildikdən sonra hansı məsələlərin həllini önə çəkdi? Əlbəttə, xarici səfərlər, iqtisadiyyatımızın gücləndirilməsi, diplomatik əlaqələrin yaranması, inkişafı, Azərbaycan həqiqətlərinin dünyaya düzgün olaraq çatdırılması və digər çoxsaylı işlər öz yerində. Heydər Əliyev işə başlayandan dərhal sonra 20 Yanvar faciəsinin dördüncü ildönümü ilə bağlı tədbirlərin hazırlanması və keçirilməsi üzrə dövlət komissiyası yaratdı. Həmin komissiyaanın iclasında çıxışındakı bəzi məqamlara diqqət yetirin: "...Ötən dörd il müddətində Yanvar faciəsinə hüquqi-siyasi qiymət verilməyib. Bilirsiniz ki, mən bu dörd il ərzində burada olmamışam. İndi bu məsələ haqqında fərman hazırlanarkən xahiş etdim ki, Yanvar faciəsi ilə bağlı hansı qərarlar qəbul olunubsa, bu haqda nə kimi işlər görülsə, həmin sənədləri mənə təqdim etsinlər. Mənə Milli Şuranın, indi ona Milli Məclis deyirik, 1992-ci il 19 yanvar tarixli qərarı təqdim edildi... Bu qərarı oxuyanda, doğrusu,

çox həyəcanlandım... Milli Şura belə bir qərar qəbul edib ki, bu məsələnin üstü tamamilə örtülsün, basdırılsın və ləğv olunsun. Necə ola bilər ki, iki il ərzində bu deputat-istintaq komissiyası guya araşdırma-istintaq aparıb, amma heç kimin adını çəkməyib?.. Bunlar məni dəhşətə gətirir..."

Xocalı faciəsinin üçüncü ildönümündə Təzəpir məscidində keçirilən yas mərasimində Heydər Əliyevin necə qəm və kədər hissi ilə, həyəcanla, xalqımızın faciəsini ürəyindən keçirə-keçirə dediyi bu sözlər indi də qulaqlarımda səslənir: "Tarixdə insanın insana qarşı vəhşilik etməsi halları dəfələrlə qeyd olunub. Soyqırımı da dünyanın bir çox yerlərində baş veribdir. Azərbaycana qarşı Ermənistan qəsbkarları, təcavüzkarları tərəfindən edilən soyqırımı bunların ən dəhşətlilərindən biridir. Uzun müddət, demək olar ki, XX əsr ərzində Azərbaycan xalqına, millətinə qarşı Ermənistan təcavüzkarları tərəfindən olunan soyqırımları xalqımıza böyük yaralar vurmuşdur. Onların arasında ən böyük, ən ağır yaralardan biri Xocalı soyqırımıdır..."

Həmin vaxtlar Azərbaycan neftinə də xain əllər uzanmışdı. Heydər Əliyev Azərbaycanda Prezident seçildəndən dərhal sonra keçmiş rəhbərliyin xalqımızın milli sərvətinə - Azərbaycan neftinə də xəyanətkar münasibətini üzə çıxardı. Ulu öndər həmişə qeyd etmişdir ki, neft Azərbaycan xalqına mənsubdur. Bu sərvət tək-cə bizim nəslimizə deyil, 100-200 ildən sonra da gərəkdir.

Heydər Əliyev Azərbaycana rəhbərlik edərkən xalq təsərrüfatı, kənd təsərrüfatı, iqtisadiyyatın bütün sahələrində olduğu kimi, neft sənayesinin qayğıları, onun problemləri və inkişafı ilə bağlı da dərindən məşğul olmuşdu, onlara kifayət qədər geniş diqqət yetirmişdi. Neft və qaz sənayesinin, onun xalq və gələcək nəsillər üçün necə

böyük və dəyərli əmanət olduğunu gözəl bilirdi. Odur ki, o, xarici konsorsiumla bağlanan müqavilələrdəki "əngəlləri" dərhal başa düşdü. Bunun qarşısını almaq üçün Nazirlər Kabinetinə prosesi dayandırmaq əmrini verdi. O dəqiqə hay-küy qopdu. Heydər Əliyev müqavilələrdəki nöqsanları üzə çıxardı. Onun təcrübəsi bu və digər neft xəyanətlərinin qarşısını aldı. Bir qədər sonra, 1994-cü ilin 20 sentyabrında ədalətli bir sənəd - "Əsrin müqaviləsi" imzalandı.

Bu gün məmləkətimizdə mənim üçün ən müqəddəs ziyarətgahlardan biri Heydər Əliyevin məzarıdır. Mən tez-tez buranı ziyarət edirəm. Ürəyimdə onunla "söhbətləşir", abidəsi ilə "danışırım". Amma qüssələnmirəm, əksinə, qürur hissi keçirirəm. Dünyanın neçə-neçə nəhəng dövlətlərinin rəhbərləri, hökumət başçıları, tanınmış şəxsiyyətləri, yüz minlərlə adamların kilometrərlə yolu piyada addım-addım qət etdikləri, Ümummilli liderimizi Allah dərgahına, haqq dünyasına qovuşdurduqları bu yer artıq milyon-milyon insan üçün, azərbaycanlı, türk, müsəlman, hər bir tərəqqipərvər, sülhsevər bəşər övladı üçün əsl ziyarətgahdır. Elə bir ziyarətgah ki, onu nəsillər əsrlər boyu yaşadacaqdır. Yaşadacaq və daim də qoruyacaqdır. Çünki Xalq və Heydər kəlmələri bir-biri üçün yaranmış qoşa qanad kimi əbədi olaraq milli mənliliyimizin, milli məfkurəmizin səmalarına köçübdür.

"Azad Azərbaycan" qəzeti,
14 iyul 2006-cı il.

AZƏRBAYCAN-RUSİYA ƏLAQƏLƏRİNİN İKİ ƏSRLİK TARİXİ

“...Azərbaycan 200 ildir Rusiya ilə bağlıdır. Əlbəttə, öz qədim keçmişimizlə fəxr edirik, öz qədim mədəniyyətimizlə fəxr edirik, öz milli ənənələrimizlə fəxr edirik, ancaq bununla yanaşı, biz heç vaxt unutmamalıyıq ki, XIX–XX əsrlərdə Azərbaycan ümumiyyətlə dəyərlərə, Avropa dəyərlərinə, məhz Rusiya vasitəsilə, Rusiya mədəniyyəti vasitəsilə, rus təhsili vasitəsilə qovuşmuşdur”.

Heydər Əliyev

“Biz Rusiya ilə Azərbaycan arasında qarşılıqlı münasibətlərdə, fəaliyyətimizin bütün istiqamətlərində yeni səhifə açmaqla bilirik”.

Vladimir Putin

Müstəqillik qazanmış Azərbaycan Respublikası Rusiya Federasiyası ilə 1992 – ci ildən diplomatik əlaqələr qurub. Ərazisinə görə dünyada birinci yeri tutan Rusiyada yüzdən artıq xalqın nümayəndəsi yaşayır. Əhalinin əsas hissəsini ruslar təşkil edir.

XII əsrdə Kiyev-Rus dövləti feodal knyazlıqlarına parçalandıqdan sonra qədim rus xalqı əsasən rus, ukrayna və belarus xalqları formalaşmağa başladı. İki – üç əsrdən sonra Novqorodda, Volqa-Oka çayları arasındakı ərazidə rus xalqı təşəkkül tapdı. Bəzi tədqiqatçıların fikrincə, Rusiyanın adı rodilər, rosslar və ya ruslar kimi slavyan tayfalarının birinin adından götürülmüşdür. XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində “velikorus” və “velokoross” terminləri də işlədilmişdir.

Ruslar xalq kimi monqol – tatarlara qarşı mübarizə nəticəsində XIV-XV əsrlərdə Moskva ətrafında mərkəzləşmiş rus dövlətinin yaranması dövründə formalaşmışlar.

Qeyd edim ki, tarixi salnamələrdə Rusiyanın paytaxtı Moskvanın adı ilk dəfə 1147-ci ilə aid edilir və bu, Suzdal knyazı Yuri Dolqorukinin mülkü kimi qeyd olunur. Sonralar Moskva, Böyük Moskva Knyazlığının mərkəzi, Mərkəzləşdirilmiş Rus Dövlətinin paytaxtı olmuşdur. İlk rus salnamələri də həmin əsrlərdə Moskvada yazılmışdır.

Moskva həm də rus kitabçılığının qədim mərkəzidir. Hələ 1553-cü ildə burada ilk mətbəə yaradılmış, “Vedomosti” adlı ilk rus qəzeti 1703-cü ildə bu mətbəədə nəşr olunmuşdur.

Moskvanın ən qədim hissəsi dünyanın ən gözəl, möhtəşəm memarlıq ansambllarından biri olan Kreml ansamblıdır. Hələ 1156-cı ildə Knyaz Yuri Dolqorukinin əmri ilə Borovitsı təpəsində kiçik qala tikilmiş, sonralar onun ətrafına qala divarları çəkilmişdir. Illər ötdükcə ətraf xeyli genişləndirilmiş, Kremlin divarları isə ağ daşdan hörülmüşdür. XV əsrin sonunda bunlar 18 qülləli kərpic divarlarla əvəz edilmişdir. Daha sonrakı əsrlərdə Moskva Kremlində Uspeniye, Blaqovoşeni və Arxangel kilsələri tikilmiş, Kilsə Meydanı ansamblı və Qranovit Palatası formalaşmışdır. Perem sarayı, Arsenal və Senat binaları, Böyük Kreml sarayı, Silah Palatası təkrarsız memarlıq komplekslərinə əzəmətli ahəngdarlıq bəxş etmişdir.

Moskva Kreml böyük rus knyazlarının, XVI əsrin ortalarında isə rus çarlarının iqamətgahı olmuşdur.

Yenidən Rusiya anlayışına qayıtmaq istəyirəm. Xatırladım ki, rus yazılı abidələrində “Rusiya” adına XV əsrin sonundan rast gəlinə də, XVII əsrin sonunadək “Rus dövləti”, “Rus torpaqları”, “Moskva dövləti”, “Rusiya çarlığı” adları daha çox işlənirdi. I Pyotrun dövründə

Rusiyada mühüm islahatlar həyata keçirilmişdi. 1721-ci ildə mərkəzləşdirilmiş rus dövlətinin əsasında Rusiya çoxmillətli monarxist dövlət-imperiya elan edilmişdi. Həmin dövrün yadigarı kimi xatırlatmaq istərdim ki, Azərbaycan dilində "Qanuni-cədid" adlı ilk kitab 1780-ci ildə məhz Peterburqda nəşr olunmuşdu.

1813-cü ildə "Gülüstən" və 1828-ci ildə "Türkmənçay" sülh müqavilələrinə əsasən, Şimali Azərbaycan Rusiyaya birləşdirildikdən sonra 179 illik tarixdə Azərbaycan Rusiya ilə bir ailədə dost və qardaş kimi yaşadı. Azərbaycan və rus xalqları arasında iki əsrə yaxın olan sıx və səmimi əlaqələri bir məqalədə təhlil etmək mümkün olmasa da, hər iki xalqın böyük şəxsiyyət və dühalarını ehtiramla yad etməyi, misilsiz xidmətlərini bir daha sevgi ilə xatırlamağı zəruri hesab edirəm.

Məlum olduğu kimi, 1856-cı ildə Azərbaycan eposu "Şərq şairi-atlısı Koroğlu" adı ilə Pennin tərcüməsində rus dilində ayrıca kitab kimi nəşr edilmişdir. Həmin il böyük rus demokrati N.Çernişevski "Sovremennik" jurnalında epos haqqında resenziya yazmışdır. Dərc edilən resenziyada Koroğlunun tarixi şəxsiyyət olması, "Koroğlu" kəlməsinin mənası, Koroğlunun səfərləri, onun Qafqazda və İranda məşhurluğu, Azərbaycanın Səlməs vadisində Çənlibel qalasının qalıqları haqqında danışılır. Qeyd olunur ki, həmin qəhrəmanın orijinal şəxsiyyəti Azərbaycan xalqının milli xarakterik xüsusiyyətlərini özündə təcəssüm etdirir.

1817-ci ildə M.Lermontov Quba və Şamaxıda olmuş, azərbaycanlıların qədim mədəniyyəti ilə maraqlanmış, xalq nağıllarını və rəvayətlərini dinləmişdir. O, Şamaxı qəzasının Pircan kəndində "Aşıq Qərib" dastanını yazmışdır.

Lermontov məktublarının birində S.Rayevskiyə yazırdı: "Rusiyadan çıxandan bəri dağları keçmişəm, Şuşada, Qubada, Şamaxıda, Kaxetiyada olmuşam. Tatarca (azərbaycanca) öyrənməyə başlamışam. Avropada fransız dilini bilmək nə qədər zəruridirsə, burada, ümumiyyətlə, Asiyada bu dili bilmək bir o qədər vacibdir..."

Xatırladım ki, Azərbaycan dilinin Şərqdəki rolunun fransız dilinin Avropadakı rolu ilə müqayisəsini Lermontovdan əvvəl, hələ 1834-cü ildə A.Bestujev-Marlinski etmişdir. O, Azərbaycan dilini o qədər mükəmməl öyrənmişdi ki, Dərbəndin yerli əhalisi ilə Ana dilimizdə sərbəst danışa bilirdi.

Küxəlbeker, Qriboyedov Azərbaycan dilini Abasqulu ağa Bakıxanovdan öyrənirdilər.

L.Tolstoy 1851-1854-cü illərdə Qafqazda yaşayarkən Azərbaycanda, Nuxada (Şəkidə) olmuş, Mirzə Şəfinin yaradıcılığı ilə maraqlanmış, əsərlərini Azərbaycan dilinə çevirən tərcüməçilərlə və başqaları ilə dostluq əlaqələri yaratmışdır.

1883-1888-ci illərdə A.Pisemski, A.Ostrovski, Q.Uspenski, A.Çexov və V.N.Dançenko Azərbaycanda və Bakının neft mədənlərində olarkən aldıkları təəssüratı öz gündəliklərində, dostlarına yazdıqları məktublarda, yol oçerklərində təsvir etmişlər.

Maksim Qorki Azərbaycan xalqının çox sevdiyi rus yazıçılarından biridir. Azərbaycan, xüsusilə Bakı şəhəri M.Qorkinin diqqətini həmişə cəlb etmişdir. 1892-1928-ci illərdə üç dəfə Azərbaycanda olmuş M.Qorki Azərbaycan xalqının şifahi xalq ədəbiyyatı, xalq içərisindən çıxmış qəhrəmanların həyatı ilə dərinlən maraqlanmışdır. O, Qaçaq Nəbi və Qaçaq Kərəm haqqında məlumat toplayaraq onları tərcümə etmiş və hazırladığı kitabda nəşr etdirmişdir. Neft mədənlərinə, zavodlara Suraxaniya,

Qara şəhərə və Mərdəkana gedən ədib, Azərbaycan zəhmətkeşlərinin həyatı ilə yaxından tanış olmuş, alimlər, yazıçılar, ictimai xadimlərlə görüşmüşdür.

Azərbaycan şairi Süleyman Rüstəm "Mayakovski ilə görüşlərim" adlı xatirəsində böyük şair ilə tanışlığından bəhs edərkən yazırdı: "Mayakovskinin şeirləri ilə 1925-ci ildən tanışdım. Mən həmişə ona böyük hörmət bəslərdim".

S.Rüstəm Azərbaycanı üç dəfə ziyarət etmiş Mayakovskini çox oxuyan və ondan öyrənən şairlərimizdəndir. Moskvada Mayakovski ilə tez-tez görüşən S.Rüstəm, onun ədəbiyyatımızla və doğma Bakı ilə bağlı olduğunu qeyd edərək: "Bu adam Moskvada oturmasına baxmayaraq, bizim ədəbiyyatla, bizim Bakımızla yaxından tanış idi", - deyə yazırdı.

1907-ci ildə Qori Seminariyasının tələbəsi ikən Rusiya və Azərbaycanın qabaqcıl ictimai fikri, ədəbiyyat və incəsənəti ilə təbiylənən Üzeyir Hacıbəyov böyük bəstəkarların yolu ilə gedərək, Azərbaycanın zəngin xalq musiqisi xəzinəsindən istifadə edib beş il ərzində bir-birinin ardınca "Leyli və Məcnun", "Ər və arvad", "Rüstəm və Söhrab", "Şah Abbas və Xurşudbanu", "Harun və Leyla", "Əsli və Kərəm", "Şeyx Sənan", və "O olmasın, bu olsun" kimi demokratik ruhlu opera, operetta və musiqili komediyalarını yazmışdır.

Peterburq Konservatoriyasında oxuduğu zaman böyük bəstəkarların yazdığı "Arşın mal alan" musiqili komediyası tamaşaya qoyulur. Çox çəkmir ki, Azərbaycanda Üzeyirin tutduğu yolun davamçıları yaranır. Qori Seminariyasının ikinci bir istedadlı məzunu-Müslüm Maqomayev Çaykovskinin operalarından və Üzeyirin yaradıcılığından təsirlənərək "Arşın mal alan"ın ilk tamaşasından sonra "Şah İsmayıl" adlı gözəl operasını yazmağa başlayır.

Rus xalqı ilə dostluğun mökəmlənməsində M.F.Axundovun böyük xidmətləri olmuşdur. Onun bir çox əsərlərində rus xalqına rəğbət hissi ifadə olunmuşdur. Puşkinin faciəli ölümünə Qafqazdan birinci olaraq Axundov cavab vermişdir. Onun ürək ağrısı ilə yazdığı "Puşkinin ölümünə Şərq poeması" Lermontovun məşhur poetik pamfletindən sonra böyük rus şairinin ölümünə həsr edilmiş bütün əsərlər içərisində ən güclüsüdür.

1916-cı ildə Bakıda nəşr olunan qəzetlərdən birində məşhur rus alimi, mikrobiologiya eliminin dahi mütəxəssislərindən biri İlya İliç Meçnikovun vəfatı münasibətilə Nəriman Nərimanovun böyük məqaləsi çap olunmuşdu. Məqalədə Meçnikovun nəzəriyyələrindən, xüsusilə böyük rus aliminin insan ömrünün uzadılması haqqında olan nəzəriyyəsindən ətraflı bəhs olunurdu. Meçnikovun ölümünün bütün bəşəriyyət üçün böyük itki olduğu deyilirdi: "İnsan var ölər, yox olar və bunun yoxluğunu ancaq yavuş qohum-əqrabası hiss edər. İnsan var ki, ölər və bunun yoxluğu xüsusi bir milləti heyfisləndirər. İnsan var ki, ölür və onun ölməyi bütün millətlərə təsir edir. İ.İ.Meçnikovun ölümü, yoxluğu, doğrudan da hamı millətləri, bütün insanları qəm dəryasına qərq etsə gərəkdir. Meçnikovun qan barəsində və ömrün uzadılması barəsində nəzəriyyələri çox qiymətdardır. Meçnikovun bu nəzəriyyəsi tibdə mövcud olan fikirlərdə doğrudan da bir inqilab törədir".

1990-cı ili iyunun 12-də Rusiya Federasiyası müstəqil dövlət elan olundu. Çox çəkmədi ki, Azərbaycan da öz suverenliyinə qovuşdu. Lakin iki əsrlik müqəddəs tarixə qulluq edərək, bir-birinə sığınan Azərbaycan və rus xalqları heç bir zaman ayrılmazdır. Bunu Rusiya Federasiyasının Prezidenti cənab Vladimir Putin 2001-ci ilin yanvarında Azərbaycana rəsmi səfəri zamanı belə

ifadə etmişdir: "Bir vaxtlar ölkələrimizin xalqları düzgün tarixi seçim etmişlər və vahid dövlət çərçivəsində olmaq Azərbaycan xalqına da çox şey vermişdir. Rus mədəniyyətinə qiymətə görə Azərbaycan Prezidentinə təşəkkür etmək istəyirəm. Lakin mübaliğəsiz demək olar ki, bu təsir qarşılıqlı olmuşdur və bu gün sadəcə salona baxmaqla bunu yaqın etmiş olarıq. Budur, mən Müslüm Maqomayevi süfrə arxasında görürəm. Onunla kim daha çox fəxr edir?! Görkəmli incəsənət, ədəbiyyat xadimləri ilə hər iki xalqın eyni dərəcədə fəxr etməyə ixtiyarı var. Biz tariximizin yaxşı vaxtlarında da, çox ağır vaxtlarında da həmişə birlikdə olmuşuq. Faşizimə birlikdə qalib gəlmişik. Ötən əsrin çox ağır sınaqlarına birlikdə sinə gərmişik..."

Biz Azərbaycanla münasibətlərin inkişafına ciddi əhəmiyyət veririk. Mənə elə gəlir ki, bunun üçün bütün imkanlarımız var. Azərbaycan Prezidenti ilə razıyam ki, biz Rusiya ilə Azərbaycan arasında qarşılıqlı münasibətlərdə, özü də fəaliyyətimizin bütün istiqamətlərində yeni səhifə açə bilərik..."

"Azad Azərbaycan" qəzeti,
11 iyun 2003-cü il

MİR CƏLAL VƏ LEV TOLSTOY

Dahi rus yazıçısının vəfatından 105 il ötür.

"Böyük mütəfəkkirin qarşısında baş əyirik! Elladaya Homeri yetişdirmək üçün əsrlər lazım idi. Rusiyada isə Tolstoy qayadan çıxan bulaq kimi doğuldu. Əsrlər boyu insanlar bu bulaqdan içəcəklər".

Anatol Frans

Fransız yazıçısı, ədəbi tənqidçisi, Fransa Akademiyasının üzvü, Nobel Mükafatı laureatı.

"Tolstoy!..Bu bir addır ki, insanlıq adı ilə adlanan cəmi məxluqun yanında altmış ildən bəri ehtiram ilə çəkilib. Milyonlarla zəhmətkeşlər, kəndlilər yavan çörəkdən ötrü gecə-gündüz çalışanlar, bu adla özlərinə təsəlli veriblər. Milyonlarla üdəbalar, şüəralar, müsənniflər, mühərrirlər bu ad sahibini vacibül – ehtiram biliblər".

Cəlil Məmmədquluzadə

"Azərbaycan yazıçıları dahi ədibin (Tolstoyun) bütün bəşəriyyətin bədii inkişafında irəliyə doğru bir addım olan əsərlərinə zəngin və tükənməz bir sənət xəzinəsi kimi baxır, sənətkarlıq qaydalarını, cəhanşümül rus realizminin gözəl ənənələrini inadla öyrənir, öz yaradıcılıqlarını kamilləşdirir, ədəbiyyatları yolunda daha sürətli addımlar atmağa səy edirdilər".

Mir Cəlal Paşayev

Lev Nikolayeviç Tolstoy rus xalqının iftixarı, böyük bir sənətkarıdır. Rus torpağının dahi yazıçısının irsi bəşər

bədii təfəkkürü xəzinəsinin çox qiymətli hissəsini təşkil edir. Onun yaratdığı "Hərb və sülh", "Anna Karenina", "Dirilmə" kimi bir çox qiymətli əsərləri təkcə rus ədəbiyyatının deyil, bütün dünya ədəbiyyatının zəngin sərvətidir. Dünyada elə bir mədəni ölkə, elə bir mədəni millət yoxdur ki, Tolstoyu tanımasın və ona dərin hörmət bəsləməsin.

Tolstoy, Maksim Qorkinin dediyi kimi, başdan-başa bir dünya idi. O, hər tərəfə nəzər sala-sala altmış il Rusiyanı dolaşmışdı, xaricdə olmuşdu, həbsxanalara, sürgünlərə, qubernatorların idarəsinə, düşərgələrə, karvansaralara, kəndli daxmalarına, aristokratların bahalı evlərinə nəzər salmışdı. Düz altmış il Rusiyada onun hər şeyi sezmə və bütün mənfilikləri, haqsızlıqları ifşa edən həqiqət səsi eşidilmişdi. Hələ sağlığında ikən dünya şöhrəti qazanan yazıçını bu səviyyəyə yüksəldən onun yaşayış-yaratdığı dövrdə rus cəmiyyətinin həyatı haqqında dediyi həqiqətlər, bədii əsərlərində heyratamiz bir düzgünlüklə əks etdirdiyi rus həyatı idi. 1908-ci ildə Tolstoyun 80 illik yubileyi keçirilərkən rəsmi hökumət və liberal mətbuatı böyük rus ədibinin həyat və yaradıcılığına həsr olunmuş məqalələrlə dolmuşdu. Liberallar Tolstoyu yalnız bir sənətkar kimi deyil, həm də bir müəllim və mütəfəkkir olaraq dəyərləndirir, onu rus xalqının peyğəmbəri elan edirdilər.

Qərbi Avropa ədəbiyyatı uzun illər boyu bu rus dahisinin sənətkarlıq istedadının təsiri ilə yaşamışdı. Fransız yazıçısı Qustav Flober "Hərb və sülh"ü oxuyandan sonra böyük bir heyratla İ.Turgenevə yazırdı: "...Necə bir sənətkar, nə dərin bir psixoloqdur! Bəzən əsəri mütaliə edərkən heyratimdən qışqırırdım, əsərin mütaliəsi isə uzun zaman davam edir. Bəli, bu qüvvətli bir şeydir, çox qüvvətlidir!". Digər fransız yazıçısı Gi de

Mopassan isə yazıçının "İvan İliçin ölümü" adlı əsərini oxuduqdan sonra demişdi: "Mən belə görəəm ki, bütün fəaliyyətim mənasız imiş, mənim on cildlik əsərlərimin qiyməti yox imiş".

Yalnız Flober və Mopassan deyil, fransız yazıçısı Romen Rollan, İrlandiya yazıçı, dramaturq və romanisti, Nobel mükafatçısı Corc Bernard Şou, ingilis yazıçı və dramaturqu, Nobel mükafatçısı Con Qolsuopsi, Avstriya yazıçı və tənqidçisi Stefan Sveyq, eləcə də Tolstoyu "dünya vətəndaşı" adlandıran bir çox Avropa və Amerika yazıçıları heyrat və məftunluqla Tolstoyun dahiliyindən dönə-dönə bəhs etmişlər. Qolsuopsi "Hərb və sülh" haqqında demişdi: "Bu, yazılmış olan bütün əsərlərin ən əzəmətlisidir".

Doğrudan da "Hərb və sülh" rus xalqının dahiyənə bir epopeyası, demək olar ki, rus "İliada"sıdır. Bu əzəmətli əsər rus xalqının öz istiqlaliyyəti uğrunda apardığı qəhrəmanlıq mübarizəsinin epik bir nəğməsi, ölməz bir dastanıdır. Romanı oxuyan zaman məndə belə bir fikir formalaşırdı ki, əsərin əsas qəhrəmanı nə Andrey Bolkonski, nə Pyer Bezuxov, nə də Platon Karatayevdir. Bu həqiqi və böyük qəhrəman öz Vətəninə Napoleon işğalçılarından igidlə qoruyan və düşməni rus torpaqlarından, rus şəhərlərindən qovan, öz vətənpərvərliyi, əzmkarlığı, döyüşkənliyi ilə bütün Avropanı sarsıdan rus xalqı, böyük bir millətdir. Borodino müharibəsi, partizan dəstələrinin fəaliyyəti, rus əsgərlərinin şücaəti, Rusiyanın müdafiəsi uğrunda aparılan böyük mübarizə unudulmaz səhnələrlə son dərəcə istedad və sənətkarlıqla canlandırılmış, əbədləşdirilmişdir. Əsər dərin bir həyat sevgisi, xalqın varlıq, qüvvətinə və qüdrətinə dərin bir inamla yazılmışdır. Flober bu əsəri oxuduğu zaman "Bu Şekspirdir, bu Şekspirdir!" - deyə heyratla qışqırmışdı.

Qərb və Şərq ölkələri, Şimal və Cənub xalqları, müxtəlif millətlərdən olan oxucular hələ yazıçının sağlığında ona güclü maraq göstərirdilər. Tolstoyla Şərq arasında yazıçının lap gənclik illərindən möhkəm ünsiyyət yaranmışdı. Kazan Universitetinin ərəb-türk ədəbiyyatı fakültəsində təhsil alan Tolstoy, ömrünün sonuna qədər Şərq aləminə marağını itirməmiş, Şərq ölkələrində Hindistanda, Ərəbistanda, İranda, Türkiyədə, Qafqazda, o cümlədən Azərbaycanda şöhrət qazanmış, bu yerlərin mədəniyyət xadimləri arasında özünə dərin hörmət, böyük etimad yaratmışdı.

İftixarla yada salmaq istərdim ki, görkəmli azərbaycanəsilli alim, tarixçi, şərqşünas, türkoloq və filoloq, Kazan Universitetinin professoru Mirzə Kazım bəy Lev Nikolayeviçin sevimli müəllimi olmuşdur. Tolstoy ərəb, türk və tatar dillərini onun köməyi ilə öyrənmiş, Azərbaycanın gözəl təbiəti, qonaqpərvər xalqı haqqında onun dilindən maraqlı söhbətlər eşitmişdi. Azərbaycanın Xalq artisti Hacığa Abbasov dostu ədəbiyyat müəllimi Əli Qasımovla birlikdə 1907-ci ildə Lev Nikolayeviç Tolstoyun ömrü boyu yaşayıb-yaratdığı sevimli kəndi Yasnaya Polyanada dahi ilə görüşü zamanı dünya şöhrəti qazanmış qoca yazıçının öz müəllimini necə ehtiramla yad etdiyini xatırlayıb yazırdı: "Şəkillərdə gördüyüm ağ saqqallı yazıçı başını qaldırıb bizə baxdı, gözlərini qıyaraq gülümsündü, köhnə tanış kimi bizim salamımızı aldı. Bu əsnada onun arvadı Sofiya Andreyevna otağa daxil oldu. Tolstoy bizi nişan verərək dedi: "Mənim qafqazlı müsafirlərə artıq dərəcədə ehtiramım var. Sən bilirsen ki, Kazan Universitetində oxuyan vaxt mənə Şərq dillərindən təlim verən qafqazlı şərqşünas professor Mirzə Kazım bəy olmuşdur".

...Ev sahibi Qafqaz xalqlarının həyatı, məişəti ilə maraqlandığı üçün bizə bu barədə tez- tez suallar verirdi. Lev Nikolayeviç Şərq ədəbiyyatından söhbət açdı, Sədi və Hafizin yaradıcılığından danışdı, M.F.Axundovu xatırladı".

Tanrı görkəmli yazıçıya Qafqazı görmək və bir müddət burada yaşamağı nəsib etdi. Tolstoy 1851-ci ilin mayından 1854-cü ilin yanvarına qədər Qafqazda yaşadı, Qafqazın bir çox yerlərində oldu, Xəzər sahilini gəzdirdi, Nuxaya və Tiflisə getdi. "Uşaqıq", "Gənclik", "Rus mülkədarının romanı"nı burada yazdı. Sonralar bir çox əsərlərində Qafqazı vəsf etdi. Yazıçı məktublarının birində Qafqazı "Məhəbbət ölkəsi" adlandırdı.

Daim füsunkar təbiət qoynunda yaşamağa üstünlük verən Lev Nikolayeviç Tolstoy 1828-ci il avqustun 28-də Tula quberniyasının Yasnaya Polyana kəndində varlı zadəgan ailəsində dünyaya gəlmiş, ailənin beş övladından dördüncüsü idi. Hələ uşaq ikən valideynlərini itirmiş Tolstoyun ilk əsəri də "Uşaqıq" adlanır.

1854-cü ildə orduya çağırılıb zabıt kimi Krım müharibəsində iştirak edən yazıçı, həmin il Sevastopola, döyüşən orduya dəyişdirilir. Hərbi qulluq zamanı gənc yazıçının müharibə səhnələrini düzgün, canlı təsvir edən "Sevastopol hekayələri"ni yazır. Onu da deyim ki, orduda xidmət edərkən Tolstoy göstərdiyi şücaətlərə görə orden və medallarla təltif olunmuşdu.

Yazıçı 34 yaşında dostluq etdiyi həkim ailəsinin qızı 18 yaşlı Sofya Andreyevna Berslə ailə qurmuşdu. Onlar 48 il qarşılıqlı hörmət və sevgi ilə ömür sürmüşdülər. Bu evlilikdən ailədə 13 övlad dünyaya gəlsə də, onlardan beşi uşaq ikən vəfat etmişdi. Gənc yaşlarından fransız dilini mükəmməl öyrənən Tolstoy, XVIII əsr fransız filosof, şair və tarixçisi Volterin və filosof-yazıçısı Jan-Jak Russo-

nun əsərlərini geniş mütləq etmiş, bu iki şəxsiyyətin qüvvətli təsiri ilə yaşamışdı. Onun bu barədə gözəl bir fikri vardı: "Yaradıcılığın zəruri şərtlərindən biri bütün böyük yazıçıların təcrübəsini dərinlən mənimsəməkdir. Öz sələflərinin yaratdıqlarını mənimsə və irəli get". Əlbəttə ki, Tolstoy özü də böyük sələf idi. Dahinin yaradıcılığı XX əsrin Mahatma Qandi və Martin Lüter Kinq kimi parlaq şəxsiyyətlərinə ciddi təsir göstərmişdi.

İki əsrdən artıqdır ki, Azərbaycan və rus xalqlarının taleyi qonşu olaraq bir-biri ilə sıx bağlıdır. Bu dövrdə iki xalqın mədəniyyəti bir-birinə güclü şəkildə inteqrasiya etmişdir. Tarixin müəyyən mərhələsində, bir dövlət tərkibində yaşadığı illərdə də bəşəri məqsədlər naminə xalqlarımız heç bir töhfə və zəhmətini bir-birindən əsirgəməmişdir. Rus ədəbiyyatında görkəmli simaların yaradıcılığındakı yeni fikir və inkişaf Azərbaycana da öz təsirini göstərirdi. XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində Rusiyada olduğu kimi, Azərbaycan ədəbiyyatında da demokratik fikirlər güclənməyə başlamışdı. Yazıçılar öz əsərlərində ictimai məsələlərə, kəndlilərin ağır güzəranı, mülkədar zülmündən xilas olması, qadın azadlığı problemlərinə diqqəti artırmışdılar. Kəndli azadlığı mövzusu ilə məşğul olan yazıçılarımız Tolstoyla dərinlən maraqlanırdılar. Onun realist, ifşaçı qələmi Azərbaycan yazıçılarını ruhlandırır, onlara istiqamət verir, ədəbiyyatda kəndlilərin vəziyyətinin real təsvirinə kömək edirdi. Bunu aydın görmək üçün Cəlil Məmmədquluzadənin "Danabaş kəndinin əhvalatları" və Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin "Bəxtsiz cavan" kimi əsərlərini nəzərdən keçirmək kifayətdir. Həmin dövrdə Tolstoy Azərbaycan yazıçılarının qeyd etdiyi kimi, ən çox pərəstiş etdikləri sənətkar idi. O, Azərbaycanın ədəbi-bədii, pedaqoji və fəlsəfi fikrinə qüvvətli təsir göstərirdi. Ziyalılarımızın böyük qismi ondan

pedaqoq və yazıçı kimi çox şey öyrənirdilər. Tolstoyun əsərləri Azərbaycan dilinə sürətlə tərcümə olunurdu. 1881-1920-ci illərdə Bakıda nəşr olunan rus və Azərbaycan mətbuatında Tolstoyun adı həmişə ehtiramla çəkilmiş, onun həyat və yaradıcılığına dair hər bir hadisə Azərbaycan ictimaiyyətinin diqqət mərkəzində olmuşdu.

"Kaspi" qəzeti 1881-1919-cu illərdə Bakıda rus dilində nəşr olunan kütləvi mətbuat idi. Qəzetdə Rusiyanın bir sıra mütərəqqi fikirli yazıçı və ədəbiyyatşünasları fəaliyyət göstərirdi. Azərbaycan ziyalıları "Kaspi"ni müntəzəm oxuyur, Nəriman Nərimanov, Firidun bəy Köçərli, Cəlil Məmmədquluzadə, Nəcəf bəy Vəzirov və başqaları qəzetdə tez-tez çıxış edirdilər. Burada Lev Nikolayeviç Tolstoy haqqında müxtəlif mövzulu yazılar dərc olunurdu. O zaman nəşr olunan "İttifaq", "Səda", "Təzə həyat" qəzetləri yazıçının yaradıcılığına xüsusi yer verirdi. 1894-cü ilin may ayında Bakıda, Hacı Zeynalabdin Tağıyev teatrında ədibin 1886-cı ildə xalq teatrları üçün yazdığı "Əvvəlinci şərabçı" adlı pyesi ilk dəfə Azərbaycanın görkəmli maarif xadimi, yazıçı, bir sıra lüğət və dərsliklərin müəllifi olan Sultan Məcid Qənizadə tərəfindən tərcümə edilib tamaşaya qoyuldu. Pyes hərəkətlə qarşılandı. Müvəffəqiyyətdən ruhlanan Qənizadə, 1896-cı ildə əsəri kitabça şəklində çap etdirib, pulsuz yaydı. Xatırlatmaq istərdim ki, süjeti Belorus nağılından götürülmüş əsərin böyük tərbiyəvi əhəmiyyəti vardı. Pyesdə patriarxal kəndli tənəkkürünə uyğun tərzdə ilk dəfə aranın necə icad edildiyi göstərilirdi. Tolstoy "Rəhmanamı, yoxsa şeytanamı sitayiş etməli?" kimi digər məqalələrində də müstəqim yolla ifadə etdiyi fikirlərini burada həyatı və əfsanəvi obrazlar vasitəsilə yenidən təkrar edirdi: "Spirtili içkilərə meyl etmə, deyirdi. "İçki şeytan əməlidir. O, insan məniyini və heysiyyətini alçaldan bələdir".

Tolstoyun dünyəvi yaradıcılıq istedadı, pedaqoji fəaliyyəti ilə bərabər, insanpərvərliyi, alicənablığı, nəsil-lərə aşılaraq dərin mənəvi keyfiyyətləri, ailə və övlad-sevərliyi, gənclərə öz balası kimi münasibəti, həqiqət və dürüslüyün tərənnümçüsü olması, sülhsevərliyi, xalqların azad, firavan yaşaması naminə daim çalışması baxımından Azərbaycanın tanınmış yazıçısı, pedaqoqu, ədəbiyyatşünas alimi, uzun illər Azərbaycan Dövlət Universitetində (indiki BDU) minlərlə tələbəyə dərs demis, ədəbiyyat sahəsində çoxsaylı alimlər ordusu yaratmış filologiya elmləri doktoru, professor Mir Cəlal Paşayevi daha çox xatırladır. Mir Cəlal Tolstoyu çox sevirdi. Bəlkə də ruhən və qəlbən rus xalqının böyük övladına olan bağlılığı, oxşar xarakterindən idi ki, ədibin yaradıcılığında Tolstoy mövzusu xüsusi yer tuturdu. Mir Cəlalin Tolstoya özəl münasibəti vardı. Bu barədə onun "Dahi sənətkar", "Lev Nikolayeviç Tolstoy", "Böyük rus ədibi", "Dahi söz ustası" və s. adlı genişləndirilmiş, maraqlı faktlarla zəngin olan məqalələri vardır.

Tolstoyun yaradıcılığına mükəmməl bələd olan Mir Cəlal yazırdı: "Tolstoy ilk əsərlərindən başlayaraq insanı və onun taleyini yaradıcılıq işinin mərkəzində qoyur, mövzuların əsası sayırdı. O, sənətin böyüklüyünü də, kiçikliyi də bunda, xalqa münasibətdə görürdü". ("Kommunist" qəzeti, 3 sentyabr 1948-ci il, "Dahi sənətkar" məqaləsi)

"Tolstoy bir çox yazıçılara və sənətkarlara xas olan şagirdlik dövrünü keçirməmişdir. O, həyata dərin müşahidə və diqqətlə yanaşaraq, yazdığı ilk əsərlərindən etibarən böyük yazıçılar sırasında durmuşdur". ("Ədəbiyyat" qəzeti, 12 sentyabr 1948-ci il, "Lev Nikolayeviç Tolstoy" məqaləsi)

"Ədib var ki, müəyyən bir ictimai zümrəni təmsil edir. Ədib var ki, müəyyən bir dövrü, məsələni, ölkəni göstərməklə kifayətlənir. Ədib də var ki, günəş şüası kimi cəmiyyət həyatının, insanın mənəvi aləminin bütün mürəkkəbliyinə nüfuz edir, zaman keçdikcə, nəsillər dəyişdikcə təsirini azaltmır, əksinə, artırır. Tolstoy sənəti zaman, məkan hüdudu bilməyən, həmişə, hər yerdə qüdrət və kəsərini saxlayan bir sənətdir.

L.N.Tolstoy böyük rus xalqının bəşəriyyətə, dünya mədəniyyəti və ədəbiyyatına verdiyi çox mühüm simalardandır. Dahi ədib öz xalqının və zamanının ləyaqətli və xələf oğludur". ("Dahi söz ustası" məqaləsi, 1978-ci il)

Tolstoy doğrudan da sənətin və ədəbiyyatın qarşısında böyük vəzifələr qoyan, sənəti Mir Cəlalin qeyd etdiyi kimi, zaman, məkan hüdudu bilməyən, həmişə hər yerdə qüdrət və kəsərini saxlayan bir sənətkar idi. O, bütün dünya xalqları arasında həmişə dostluğun və dinc həyatın yaradılmasını arzulayırdı. Ədib humanist şəxsiyyət, parlaq ziyalı olaraq, xalqlar arasındakı dostluğu pozan, millətləri bir-birinin üzərinə qızıqdır, qanlı mübarizələrə, kütləvi qırğınlara, insan tələfatlarına sürükləyən adamların xəbis və təhlükəli hərəkətlərinin qarşısını almağı özünə vətəndaşlıq borcu hesab edirdi. Yazıçı bütün sənətkarları xalqa xidmət etməyə, həyatı əks etdirməyə çağırırdı. Sənəti yalnız həyata bağlılıqda görən ədib, ədəbiyyat və sənəti həyatdan uzaqlaşdır, onu mənasız və məzmunuz əyləncəyə çevirən qüvvələrlə heç bir zaman barışa bilmirdi.

Lev Tolstoy bədii düşüncənin ən nəhəng ifadəçisi idi. Dahi sənətkarın ölməz əsərlərində irəli sürülən böyük məsələlər ona nəinki rus xalqı tarixində, hətta bütün dünyada, bütün mədəni xalqların tarixində əbədi bir şöhrət qazandırmışdır. Böyük sənətkar öz bədii zəkası,

müdrük düşüncəsi, insanpərvərlik mövqeyi, dərin sənətkarlıq müşahidəçiliyi, misilsiz həssaslığı ilə bütün dünya oxucularını heyrətdə buraxmış, haqlı olaraq ona "dünya vətəndaşı" adını qazandırmışdır.

Bu bir həqiqətdir ki, dünya ədəbiyyatı tarixində yaradıcılıq vüsəti etibarı ilə Tolstoya bərabər olan bir sənətkar tapmaq çox çətindir. Yazıçı XIX əsr sənətinin ən yüksək zirvəsinə qalxmışdır. Heç bir sənətkar insan qəlbinin sirrlərindən Tolstoy qədər agah olmamışdır. O, sözün həqiqi mənasında insan qəlbinin ustadı idi. Bu barədə Mir Cəlalın qeydlərinə diqqət yetirək: "Sənətə müqəddəs iş kimi baxan Tolstoy deyirdi: "Ancaq o zaman yazmaq lazımdır ki, hər qələmi mürəkkəbə batıranda, orada bir parça ət qoyursan". Doğrudan da Tolstoy sənətə həyatını vermişdi. O, deyirdi: "O adam ki, qayəsi şəxsi səadətdir, axmaqdır, o adam ki, qayəsi başqalarını təqliddir, o, zəifdir. O adam ki, qayəsi başqalarının səadətidir, xoşbəxtidir!".

Tolstoy mənşəyi etibarı ilə zadəganlar nəslinə mənsub olduğu halda, (onun qraf olaraq dvoryan titulu vardı) məhz səmimi və dürüst təsvirləri sayəsində milyonlarla kəndlilərin etiraz səsinə ifadəyə qədər ucala bilmişdi, kütlələri dilənçi kökünə salan ictimai səbəbləri, məzlum kəndlilərin şüurunda əmələ gələn təbəddülatı qüvvətli bir hiss, inandırıcılıq və cəsarətlə ifadə edərək öz tənqidində məsələnin kökünə gedib çıxı bilirdi. Odur ki, Azərbaycanda da Tolstoy çox sevilirdi.

Mir Cəlalın bu barədə yazdıqlarından: "Hələ əsrimizin ilk illərində Azərbaycanda böyük rus xalqının bütün görkəmli yazıçılarına olduğu kimi, Tolstoy yaradıcılığına da artıq maraq duyulmaqda idi. 1903-1904-cü illərdə

"Şərqi-rus" qəzetində ədibin iki hekayəsi ("Buğda dənəsi", "Zəhmət, ölüm və naxoşluq") tərcümə və nəşr

olunmuşdur. Tolstoyun 20-dən çox hekayəsi Azərbaycan dilində kitab şəklində buraxılmışdır. "İnsana çoxmu yer lazımdır?" (1908), "Tanrıyamı, harunamı xidmət etməli?" (1907), "Qafqaz əsiri" (1912), "Fransuaza" (1912) və sairə. Tolstoyun hekayələri oxucular arasında tez yayılır və şöhrət qazanırdı. "Qafqaz əsiri" bir neçə dəfə nəşr olunmuşdur. Həsənbəy Zərdabi Tolstoyla şəxsən yazışırdı... Cəlil Məmmədquluzadə Tolstoyun yaradıcılığındakı xalqçılıq, həqiqətpərəstlik və sənət məharətini, tənqid meyllərini alıb təbliğ edirdi. Təsadüfi deyil ki, o, böyük ədibin ancaq kəndli və torpaq məsələlərinə aid olan hekayələrini o zaman çalışdığı "Şərqi-rus" qəzetində nəşr etmişdir. Bu hekayələrdən birini isə özü sadə xalq dili ilə tərcümə etmişdir. Tolstoyun xalq jurnalı nəşr edənlər üçün yazdığı məsləhətləri (aşağı təbəqələrin anlayacağı sadə bir dildə yazmaq) Cəlil Məmmədquluzadə öz jurnalında əməli olaraq tətbiq edirdi".

Tolstoy kimi sənətkarların məhz Rusiyada yetişməsi təsadüfi deyildi. Tolstoy rus milli şəraitində yaranmış XIX əsr realist sənətkarlarının ən gözəl ənənələrini özündə toplayan rus qüdrətinin böyük ifadəçisi idi. Mütləqiyyət və təhkimçilik sistemə qarşı rus xalqının apardığı azadlıq mübarizəsi ilə ruhlanan Tolstoy, nəinki rus həyatının misilsiz təsvirini, bəlkə də dünya ədəbiyyatının birinci dərəcəli əsərlərini yaratmışdı. O, yorulmaz və fədakar bir zəhmətkeş idi. Onun arxiv, kitabxana və muzeylərdəki əl yazıları hər bir əsər, hər bir cümlə və söz üzərində nə qədər səylə, diqqətlə işlədiyini, özünə qarşı nə qədər tələbkər olduğunu aydın göstərir. İki min səhifədən ibarət böyük "Hərb və sülh" romanını o, yeddi dəfə düzəltdi və yenidən köçürmüşdü.

Mir Cəlal, Tolstoyun öz sənətinə müstəsna dərəcədə tələbkər olduğu, yazdığını dəfələrlə düzəldib köçür-

düyü, hər cümlənin, hər sözün üzərində düşünməkdən yorulmadığı, əksinə, bundan həzz aldığından geniş bəhs edirdi. "Qafqaz təbiətini və dağlıların məişət tərzini hey-rətli bir həqiqət gücü ilə verən "Hacı Murad" kimi bir əsər onu razı salmadığı üçün sağlığında çapa verməmişdi".

"Dahi söz ustası"nda Çernişevskidən sitat gətirərək, Mir Cəlal yazır: "N.Q.Çernişevski "Sovremennik"də çap etdirdiyi "L.İ.Tolstoy. Uşaqlıq və ilk gənclik. Hərbi hekayələr" adlı məqaləsində hələ gənc olan ədibin yaradıcılıq xüsusiyyətlərini aydın görür, onun əsl sənətkar adlandırır, yaradıcılığının ideya və bədii əsaslarını dərin təhlil edərək, əsərlərində "qəlbin dialektikasının" inikası olduğunu yazırdı... Kimki insanı öz şəxsiyyətində öyrən-mədi, heç vaxt insanları dərinədən dərk etməyə nail ola bilməz...Biz qabaqcadan deyirik ki, qraf Tolstoyun indiyə qədər ədəbiyyatımıza verdikləri ancaq onun gələcəkdə görəcəyi işlərin rəhnidir".

1812-ci il müharibəsində Vətənin taleyi həll olunurdu. Xalqın bir məqsədi vardı ki, o da öz torpağını işğalçılardan təmizləmək idi. Bu məqsədin və bu qanlı mübarizənin qəhrəmanlıqla həyata keçirilməsini, rus tari-xinin böyük sınağı qarşısında çardan tutmuş əsgərə, ən sadə kəndliyə qədər hər kəsin öz vəzifəsini necə fədakarlıqla yerinə yetirməsini Tolstoy öz romanında ecazkar bir həqiqət və inandırıcılıq qüdrəti ilə can-landırırmışdı.

Mir Cəlal Paşayevin "Hərb və sülh" haqqındakı maraqlı fikirlərindən nümunələri təqdim etmək istərdim: "Tolstoyun sənətkar dühasının və eləcə də bütün bəşə-riyyət sənət xəzinəsinin ən parlaq əsərlərindən biri məş-hur tarixi-xalq epopeyası - "Hərb və sülh" romanıdır. Ədib göstərir ki, insanların həyatını, onların mühüm maraq-larını - sağlamlığı, xəstəliyi, zəhməti, istirahəti,

fikir, elm, şeir, musiqi, məhəbbət, dostluq, nifrət, ehtiras-ları ilə təsvir etmədən tarixin bədii lövhəsini vermək olmaz. Tolstoy realizmi burada özünü aydın göstərir. Romanda tarixi hadisələrə yalnız onların zahiri, rəsmi tərəfindən yox, bir şairin dediyi kimi "zər tikişli mərasim paltarından yox, iç tərəfdən, cana yaxın olan köynəkdən yanaşmaq "bir üsul kimi qoyulmuşdur".

Romanın baş qəhrəmanlarından biri Kutuzovdur. Əsərdə o, xalq müharibəsinin əsl sərkərdəsi, xalq fikri, iradəsi və hissinin ifadəçisi, rus ruhunun əzəmətli mücəs-səməsi kimi təsvir olunur. Sərkərdə rus əsgərlərinin həyatını qayğıkeşliklə qoruyur, ordusunu və onun hər bir üzvünü ata məhəbbəti ilə sevir. O, sadə, təvazökar, xeyirxah, zahiri parlaqlıqdan və xudpəsəndlikdən uzaq, təbii və cəsur bir insandır. Mixail İllarionoviç Kutuzov siyasi xadim olmaqla bərabər, həm də müdrik sərkər-dədir. Tolstoya görə, onun gücü və qüdrəti xalq ilə möhkəm əlaqəsində, xalqın dərdlərini, istəklərini duyub eşitməsindədir. Romanda general - feldmarşal Kutuzovun siması, vücudu, yerışı, hərəkətləri, davranışı, xoş təbə-sümü dəqiqliklə qələmə alınmışdır.

Mir Cəlal "Hərb və sülh"ü bəşəri sənət nümunəsi kimi dəyərləndirib daha sonra yazır ki, müharibə səh-nələri Tolstoyun əsərində birtərəfli və rəsmi deyil, bütün dəhşəti, həqiqi çılpalığı, qan, iztirab və ölümü ilə əhatəli bir şəkildə təsvir olunur. Bu müharibədə ədib xalqı əsas qüvvə kimi göstərir və müharibənin ruslar üçün ədalətli müharibə olduğunu, buna görə də rus xalqında coşqun vətənpərvərlik hissinin daha da alovlandığını görü-rük...1812-ci il müharibəsində partizanların fəaliyyəti məhz belə bir iftixar hissi ilə Tolstoyun əsərində əks olunur. Ordu da, partizanlar da, əhali də həmin bu vətənpərvərlik duyğusu ilə yaşayır və vuruşurdu. Qabaq-

cıl zabitlərin əhvali-ruhiyyəsini böyük ədib Borodino döyüşü ərəfəsində romanın qəhrəmanlarından Andrey Bolkonski ilə Pyer Bezuxovun söhbətində belə təqdim edir:

“Vuruşmada o tərəf qalib gələcək ki, qalib gəlməyi möhkəm qət etmişdir! Mən sabahı belə təsəvvür edirəm. Yüz minlik rus və yüz minlik fransız ordusu üz-üzə gəlmişdir. Kim daha qəzəblə vuruşsa, canını əsirgəməsə, o qalib gələcəkdir”.

Təbiilik, sadəlik və obyektivlik baxımından Tolstoyun yaradıcılıq xüsusiyyətlərini özündə təcəssüm etdirən və yaşadan Mir Cəlal, haqlı olaraq təsdiq edir ki, yalnız rus ədəbiyyatında deyil, bütün dünya ədəbiyyatında müharibənin xarici effektlərdən, zahiri parlaqlıqdan uzaq, əsl real, həqiqi lövhəsini vermək xidməti və şərəfi Tolstoya məxsusdur. O, Sevastopolda “ölməyə ləzzətlə hazırlaşan” rus adamlarının şücaətini vermişdisə, “Hərb və sülh” romanında müharibə qəhrəmanlarının böyük bir silsiləsini, onların iradə və fəaliyyətini daha geniş epik planda verir. Burada ümumiyyətlə, 559 şəxsiyyət (surət) təsvir olunmuşdur.

Mir Cəlal bildirir ki, Tolstoy əvvəlcə 1825-ci ildə inqilabçı dvoryanların mütləqiyyətə və təhkimçiliyə qarşı üsyanında iştirak edən bir dekabristin tarixini və mübarizəsini yazmaq niyyətində idi. 1850-ci ildə ədib bu işə başlamış və üç fəsil də yazmışdı. Əsərinin ardını düşündə gördü ki, öz qəhrəmanının cavanlığını, onun 1812-ci il Vətən müharibəsindəki iştirakını mütləq təsvir etməli olacaq. Vətən müharibəsinin təsvirinə qayıdanda isə rus xalqının bu məşhur qəhrəmanlıq dastanı ədibi dərindən-dərinə düşündürür və cəlb edir. Onu yeni mövzu çox ilhamlandırır. Ədib göstərir ki, bu əsərdə mən xalqın tarixini yazmaq istəmişəm.

Böyük Vətən müharibəsi dövrü, 1941-1945-ci illərdə Tolstoy əsərlərinə, xüsusilə “Hərb və sülh” romanına olan maraq daha da artmışdı. Bu maraq yalnız Tolstoyun öz Vətəni olan Sovet İttifaqında deyil, xarici ölkələrdə də xeyli çoxalmışdı. 1942-ci ildə İngiltərənin “Tayms” qəzetində maraqlı bir məqalə dərc edilmişdi. Həmin məqalədə deyilirdi: “İndi ingilis oxucularının çoxu “Hərb və sülh” romanını yenidən oxuyur. “Tayms” abunəçilərindən biri redaksiyaya yazır ki, o, son ildə bu əsəri beş dəfə oxumuşdur. Xüsusilə cəbhələrdə vəziyyət gərginləşdikcə o, daha tez- tez romana müraciət etmişdir. O, yazır ki, mən, Lev Nikolayeviçin ölməz əsərində həmişə təmkin və qələbəyə inam tapıram”.

Tolstoyun ikinci dünya şöhrətli ən məşhur əsəri “Anna Karenina”dır. Bu romanında ədib, özünün ailəyə, əxlaq və qadın məsələlərinə münasibətini və yaşadığı dövrdə mövcud problemlərlə bağlı hadisələri parlaq lövhələrlə ifadə etmişdir. Əsərdə ictimai tənqid daha güclüdür. “Anna Karenina” insanların iztirabları, həyəcan və qayğılarını, həyat yollarında bədrəmələrini böyük sənətkarlıqla əks etdirməkdə “Hərb və sülh”dən geri qalmayan bir əsərdir.

Lev Tolstoy gəncliyin cəmiyyətdə böyük qüvvə olduğunu, bütün nəcib vətənpərvərlik və yaradıcılıq hisslərinin ilk növbədə cavanlara xas olduğunu, onun simasında təcəssüm etdiyini dərindən başa düşərək öz qiymətli əsərlərində bir sıra qabaqcıl, tərəqqipərvər gənclərin surətini yaratmışdır. “Hərb və sülh” romanının epiloqunda Tolstoyun ən məşhur gənc qəhrəmanlarından biri Piyer Bezuxov çar mütləqiyyətinin qanlı mürtəce siyasətini ifşa edərək, sonsuz bir qəzəb hissi ilə deyir: “Kimdə gənclik qüvvəsi və namus varsa, onu məhv edirlər”.

Tolstoy gənc və namuslu qüvvələri məhv edən çarizmin əksinə olaraq, cavan nəsle böyük ümidlər bəsləyirdi. Onun məhsuldar pedaqoji fəaliyyəti məhz bu ümidlərlə bağlı idi. Böyük yazıçı xalq kütlələri içərisindən, kəndin uşaqları arasından daha parlaq istedadlar yetişəcəyinə inanır və sevinirdi. O, kəndli uşaqları üçün yeni demokratik məktəb açır, insanpərvərlik hissi ilə dolu olan xüsusi pedaqoji əsərlər yazırdı. Gənc nəslin, xalq övladlarının tərbiyəsi Tolstoyun həyatında böyük yer tutmuşdu. Sadə və yoxsul gənclərin qayğısını çəkərkən Tolstoy, öz xalqının, öz Vətəninin gələcəyini düşünürdü.

Gələcəyə gedən yol isə əlbəttə ki, erkən yaşlardan başlayırdı. Yazıçı, gələcəyin ümidi olan uşaqların ağıllı, təhsilli, bilikli, dünyagörüşlü böyümələrini arzulayır, bu məqsəd naminə əlindən gələni əsirgəməirdi. Həyatlarını məqsəd naminə qurmalarını bütün insanlara tövsiyyə edirdi: "Bütün həyatın boyunca bir məqsədin olsun, müəyyən bir zaman üçün, gün üçün, ay üçün, il üçün, hətta dəqiqə üçün belə, məqsədin olsun". "İnsan öz dəyərini ancaq çalışaraq qoruya bilər"- deyən yazıçı, uşaqlar üçün çox çalışırdı. Odur ki, yazıçının adı rus pedaqoji fikri tarixində "Əlifba" və dörd qiraət kitabının müəllifi kimi də məşhur idi. Qürurla yada salmaq istəyirəm ki, ədib eyni zamanda Azərbaycanın ədəbi – bədii, pedaqoji və fəlsəfi fikrinə qüvvətli təsir göstərmişdi. XIX əsrin 80-90-cı illərində Azərbaycanda milli uşaq bədii nəsrinə yox dərəcəsində idi, yeni tərtibli dərsliklər, sinif-dənkənar müəllim üçün yararlı hekayələr yaradılmamışdı. Buna görə də Azərbaycan məktəbləri üçün dərslik tərtib edən A.Çernyayevski, S.Vəlibəyov, R.Əfəndiyev, M.Seyidov, M.Qəmərlinski, A.Şaiq, M.Mahmudbəyov Tolstoyun hekayələrindən istifadə etmiş, ədibin dərslik

tərtibi prinsiplərindən öyrənmişdilər. Yeni yaradılan dərsliklərdə, "Dəbistan" və "Məktəb" uşaq məcmuələrində Tolstoyun çoxlu hekayələri çap olunmuşdu. Bununla bərabər, yazıçının hekayələri ayrıca kitab şəklində də buraxılırdı. Həmin tərcümə əsərləri milli uşaq bədii nəsrinin yaranmasına təkan verir, azərbaycanlı uşaq nasirləri üçün nümunə olurdu.

Lev Nikolayeviç Tolstoy istər mənəviyyatda, əqidədə, istər həyat tərzində, fəaliyyətdə, istərsə də xalqın taleyində, cəmiyyətdə hər şeydən əvvəl bir həqiqət, saflıq axtaran sənətkar və mütəfəkkir idi. O, həyatın mənasını anlamağa və dərk etməyə, insanın nə üçün yaşadığını özü və oxucuları üçün aydınlaşdırmağa çalışırdı. Yaradıcılığının hələ ilk dövrlərində onu hər şeydən artıq düşündürən məsələ insan şəxsiyyətinin inkişafı və kamilləşməsi ideyası idi. Tolstoy ictimai məsələləri bu ideyaya tabe edir və inanırdı ki, insan şəxsiyyəti kamilləşdikcə, ictimai bərabərsizlik və ədalətsizlik kimi mənfi cizgilər öz-özünə aradan qalxacaqdır. Buna görə də o, bir tərəfdən müasir cəmiyyətin bütün nöqsanlarını ifşa edir, "maskaları açır", digər tərəfdən özünün müsbət ideallarını təbliğ etməyə, mənəvi kamillik ideyalarını təcəssüm etməyə çalışırdı. Beləliklə, Tolstoyun simasında sanki iki adam birləşmişdi: Bunlardan biri amansız tənqidçi, ikincisi insanları kamilləşdirməyə gəlmiş peyğəmbər idi.

Tolstoy cəmiyyətdəki bütün prosesləri aydın görürdü. O, yazıçı kimi realizmi, mütəfəkkir kimi dini təlimi ilə mövcud quruluşun dağılmasını irəli sürür, gec – tez sistemin aradan çıxacağını söyləyirdi. Dvoryan dövləti öz xəfiyyələri, jandarmı, senzurası, rəsmi dövlət kilsəsi, baş ruhani idarəsi vasitəsilə böyük, əməlisaleh sənətkarı addımbaşı təqib edirdi. Bununla belə, dövlət və kilsə Tolstoydan qorxduğu qədər heç bir yazıçıdan qorxmırdı.

Çarizm başda olmaqla, bütün rəsmi dövlət idarələri Tolstoyun istər xalq arasında, istərsə də beynəlxalq nüfuzu qarşısında özlərini çox zəif, gücsüz hesab edirdilər. Çünki Tolstoy amansız tənqidində milyonların dilindən danışır, milyonların ürəyindən xəbər verirdi. Buna görə də Tolstoyun istər bədii, istərsə də dini - fəlsəfi və publisistik əsərləri ciddi senzor müqavimətinə tuş gəlirdi. Xalqın mənafeyini müdafiə edən hər bir sözü, fikri xalqdan gizlədilir, böyük yazıçını xalqın gözündən salmaq üçün tədbirlər düşünüldü.

1892-ci ildə Lev Nikolayeviç Tolstoyun "Məhəbbət haradadır, Allah da orada" və "Nə üçün insanlar bihüş olurlar?" kitablarının çapı qadağan olunmuşdu. Həmin vaxtlar o, dinə deyil, məhz kilsənin amiranəlik üslubuna, kilsə ilə hakimiyyətin əlbir olmasına qarşı çıxırdı. Tolstoya ümumxalq nifrəti yaratmaq üçün onun kilsəyə getməsi rəsmən qadağan edilmiş və dua zamanı ona lənətlər oxunurdu. Müqəddəs Sinodun – Kilsədə Ali İdarəetmə Şurasının bu barədə verdiyi qərar hökumət tərəfindən bəyanılmış və ölkənin bütün ruhani idarələrinə, kilsələrə göndərilmişdi. Tolstoy da Sinoda cavabını vermişdi: "Mənim, özünü pravoslav adlandıran kilsədən ayrılmağım çox ədalətlidir. Ancaq mən Tanrıya qarşı çıxdığıma görə kilsədən ayrılmıram, əksinə, tək buna görə ayrılmıram ki, bütün qəlbimlə Ona (Tanrıya) xidmət etmək istəyirəm".

Buna görə də millətlərin böyük sevgisini qazanmış dahi yazıçıya ümumxalq məhəbbəti azalmaq əvəzinə, günü-gündən çoxalırdı. Baş Mətbuat İdarəsinin qubernatorlara göndərdiyi gizli sərəncamda qeyd olunurdu ki, Müqəddəs Sinodun L.N.Tolstoy haqqında qərarı və rəsmi məktubu elan edildikdən sonra qəzetlər həmin yazıçıya hüsn - rəğbətlerini bildirən çoxlu yazılar və teleqramlar çap edirlər.

Tolstoyun yazıçı və mütəfəkkir kimi mövqeyi çox böyük olduğuna görə, onun milyonlarla sevən oxucularını heç bir sərəncamla müəllifdən uzaqlaşdırmaq olmazdı. Artıq bu mümkün də deyildi. Yaradıcılığının çoxsahəliliyi, hadisələrə obyektiv münasibəti, yalnız həyat hadisələrini, gələcək nəsle ibrət ola biləcək məsələləri qələmə alması böyük yazıçını getdikcə məşhurlaşdırır, dünyəvi hadisələrə təsir göstərən yazıçı-filosof kimi onu bütün xalqlara yaxınlaşdırırdı. Həyat üzü görən hər bir yeni əsəri müəllifinə diqqəti daha da çoxaldırırdı. Qadağan olunan əsərləri daha tez yayılır və müəlliflə həmrəy olanların sayını birəbeş artırır.

Onu da deyim ki, Tolstoyla həm öz sağlığında, həm də özündən sonrakı dövrdə görkəmli şəxsiyyətlər tərəfindən fikir ayrılıqları yarana bilirdi. Tolstoyu dahi və əvəzolunmaz sənətkar kimi dəyərləndirən Mir Cəlalin yanaşmaları bəzən yazıçının subyektiv düşüncələri ilə üst-üstə düşmürdü. Deyirdi ki, Tolstoy bədii yaradıcılıqda böyük cəsarət sahibi idi. Səhv etsə də, Şekspirin əleyhinə yazdığı məqalədə onun şöhrətini "epidemi şöhrət" adlandırması, Balmontu oxuyub "romantizm həqiqətin gözələrinə baxmaqdan doğan qorxudur"- deməsi sənət haqqında tamamilə orijinal fikirləri bu cəsarəti bir daha sübut edir. Tolstoy sərbəst mühakimə və müstəqil düşüncəni sevir, sənətdə və həyatda müəyyən olunmuş, qayda halını almış çox sxemaları rədd edərdi...

İnsan amili və həyatı tərəqqipərvər, genişürəkli, yazdıqları ilə əməlləri vəhdət təşkil edən yazıçını bir an rahat buraxmırdı. Bu faktları mənbələrdən araşdıranda, təsirləndim. 1882-ci ildə Tolstoy Moskvada əhalinin siyahıya alınması tədbirlərində könüllü iştirak etmişdi. İnsanın böyüklüyünə baxın ki, bu işdə onun məqsədi camaatın güzəranı ilə yaxından tanış olmaq, yoxsulları aş-

kara çıxarmaq, onlara yardım göstərmək idi. O, kasıblara kömək etmək, onları işə düzəltmək, uşaqları məktəbə yazdırmaq, yurdsuzlara sığınacaq tapmaq istəyirdi. Yazıçı insanların problemlərilə bağlı mətbuatda və şəhər dumasında məsələlər qaldırırdı. Bütün bu kimi əməllərinə görə Tolstoy sağlığında ikən ölməzlik qazanmış, xalq haqlı olaraq ona Peyğəmbər kimi yanaşırdı.

Tolstoy mənəvi cəhətdən olduğu kimi, fiziki cəhətdən də sağlam adam idi. Ömrü boyu təkcə bir dəfə xəstələnib müalicə üçün Krıma getmişdi. Onun duruşu, oturuşu, davranışı, hər bir hərəkəti bu adamda tükənməz bir həyat enerjisi, həyat eşqi olduğunu göstərirdi. Qışın soyuğunda bədənini buz kimi soyuq su ilə yuyurdu. Yayda saatlarla bağda - bağçada əkin və biçinlə məşğul olurdu. Piyada gəzintiyə xüsusi həvəs göstərirdi. Təsadüfi deyil ki, o, 60 yaşlarında olanda üç dəfə Moskvadan Yasnaya Polyanaya piyada getmişdi. 67 yaşında o, velosiped, xizək sürməyi öyrənmişdi. Göldə məharətlə üzürdü. 70 yaşında olduğu zaman ayağına konki keçirib güzgü kimi hamar buzun üstündə sürüşürdü. 80 yaşında hər gün bədən tərbiyəsi ilə məşğul olurdu. Ahıl vaxtında atını minib çapır, yorulmaq bilmirdi. Dahi işləməyi sevməyən, zəhmətlə yaşamayan adamlar haqqında sərt mövqedə dururdu: "Sağlam adamın özünü əməkdən azad etməsi cinayətdir". O, qocalığında da gənc idi. 82 il ərzində həyatda gördüklərini elə bil dünən görmüşdü. Bir hadisəni xatırlayarkən heç bir təfəssilatı unutmurdu.

Tolstoyun təkcə parlaq, eyni zamanda ülgüc kimi iti gözləri onu görənləri heyretə salar və bu incə vücutda olan tükənməz mənəvi qüvvəti əks etdirirdi. Onun gözləri qarşısındakı adamın gözlərinə ox kimi sancılardı. Onun baxışına davam gətirmək çətin idi. İ. Turgenov xatır-

layırdı ki, heç kim Tolstoyun nüfuzedicisi baxışı altında ürəyindəkini gizlədib yalan danışmağa cürət etmirdi. M. Qorki deyirdi ki, Lev Nikolayeviçin bir cüt gözündə min göz var idi. Tolstoyun dahiliyi onun gözlərindən sezilirdi.

Tolstoyun gözləri doğrudan da çox kəsərli baxışa malik idi. İnsan qəlbinin ən dərin, ən qaranlıq, ən sirli guşələrində onun gördüklərini ondan qabaq görən olmamışdı. Buna görə də yaşadığı dövrü hamıdan geniş və hamıdan dərin qavramaq, hamıdan yaxşı əks etdirmək ona müəssər olmuşdu. Tolstoyda bir də müstəsna fikir paklığı və həqiqilik var idi. O, obyektiv həqiqəti bəzəməz, əksinə, zahirədə zərif və nəcib görünən adamların üzündəki maskanı açıb, onların çirkin daxili simasını oxucuya göstərirdi. Həqiqət nə qədər acı, nə qədər çirkin olsa belə, Tolstoy onu açıq qəlbə söyləməkdən çəkinməz və qorxmazdı. Səmimilik və mübarizlik, təhlildə obyektivlik, yalan satmamaq, fikrini olduqca sadə və aydın söyləmək keyfiyyəti Tolstoyun yaradıcılığına xas olan xüsusiyyətlərdən idi.

Tolstoy Azərbaycan zəhmətkeşlərinə, oxucularına məhz bu simasına görə əziz idi. Tolstoy böyük insanpərvər idi. Onun əsərlərində zəhmətkeş insana hansı millətdən olursa - olsun, böyük bir məhəbbət vardı. Tolstoy öz əlinin qabarı, alnının təri ilə yaşayan namuslu adamları sevir, belə adamları əsarət altında, kölə vəziyyətində saxlamaq istəyənlərə nifrət edirdi. O, hər şeyi açıq-aydın yazan, öz ürəyinin sözünü gizlətməyən bir ədib idi, onun cəmiyyət və, insanlar haqqında fikirləri səmimi idi. Tolstoy dahi bir söz ustası kimi həyatı düzgün, təbii və inandırıcı şəkildə əks etdirən misilsiz bir realist sənətkar kimi milyonlarla oxucuya doğma və əziz idi.

Dünyanın doğma və əziz insanı ömrünün sonuna bir neçə il qalmış Nobel Mükafatından imtina etmişdi. Rusiya

Elmlər Akademiyasının 1906-cı il üçün ədəbiyyat üzrə Nobel Mükafatına onun namizədliyini irəli sürməsinə eşidəndə, Lev Tolstoy tanışi fin yazıçı və tərcüməçisi Arvid Yarnefeltə məktub göndərmişdi. Həmin məktubda yazıçı İsveç həmkarlarından xahiş edirdi: "Elə etməyə çalışın ki, Mükafat mənə təqdim olunmasın. Əgər bu baş verərsə, ondan imtina etmək mənə qətiyyənlə xoş olmazdı". Bundan sonra həmin il Mükafat italyan şairi Cozue Karduççiyə verilmişdi.

Həyatı boyu psixoloji təsirlər altında az əziyyət çəkməyən Tolstoy, ömrünün son illərində tam sakit şəraitdə qalmağa üstünlük vermək niyyətində olur. Odur ki, şəxsi həkimi ilə bərabər, ailəsinə bildirmədən, həyat yoldaşına yalnız vida məktubu yazaraq, 1910-cu il oktyabrın 27-də Yasnaya Polyanayı tərk edir. Qohumuna baş çəkəndən sonra Qafqaza getmək məqsədi olan və Ryazan - Ural istiqamətində işləyən dəmir yolu qatarı ilə yola düşən ədib, sətəlcəm xəstəliyindən əziyyət çəkdiyinə görə, oktyabrın 31-də Lipetsk vilayətinin Astapovo stansiyasında qatardan düşməyə məcbur olur. Stansiyanın rəisi əslən Latviyadan, milliyətçə latış olan İvan İvanoviç Ozolin axşam saat 19 - da yazıçını evinə gətirib dərin ehtiram və məhəbbətlə ona xidmət göstərir. Hadisədən artıq bütün dünya xəbər tutur. Noyabrın 3-də Tolstoy gündəliyində son qeydlərini yazır: "Nə lazımdırsa elə, qoy nə olacaqsın, olsun".

Mir Cəlal bu barədə yazır: "Deyirlər ölümündən bir gün qabaq o, başını qaldıraraq hamını təəccübləndirən bir şəkildə oturmuşdu. Yaxın adamlardan biri soruşmuşdu: "Nə olub? Yastığınızı düzəldimmi?" Tolstoy belə cavab vermişdi: Yox! Sonra uca səslə demişdi: "Bir şeyi yadınızda saxlayın, dünyada Lev Tolstoydan başqa çox adam var, siz isə təkçə Tolstoya baxırsınız".

Altı nəfər təcrübəli həkim Tolstoyun sağlamlığı naminə gecə-gündüz çalışsa da, dahini həyata qaytarmaq mümkün olmur. 1910-cu il noyabrın 7-də, yeni təqvimə görə 20 - də, səhər saat 6.05-də Tolstoy stansiya rəisinin evində əbədi olaraq gözələrini yumur. Böyük oğlu Sergeyə ölümündən bir neçə saat əvvəl yalnız bunları deyər bilir: "Seryoja... Həqiqəti... Çox şeyi sevirem... Mən hamını sevirem..."

Həmin dəqiqələrdə Astapovo teleqrafı bütün Rusiyaya, bəlkə də bütün dünyaya sanki bir ildırım sürətilə xəbər verirdi: "Təcili! Vəfat etdi..."

Tolstoyun sadəliyinə və böyüklüyünə, onun əbədi yaşar ömrünə, bəşəriyyətə nümunə olan yaradıcılığına və mənliyinə yüksək dəyər verən Mir Cəlal Paşayevin rus dahiisi haqqında yazdıqlarından son sitatımı qələmə alıram: "Tolstoy sənətdə dil, ifadə sadəliyini başlıca şərtlərdən sayırdı: "Hər kəs həqiqətə, varlığın idrakına öz xüsusi yolu ilə gedir. Mən də yazı ilə gedirəm. Lakin birçə onu deyər bilərəm ki, mən sadəcə sözlə yazmıram, bununla həm də yaşayıram. Yalnız bununla xoşbəxtəm və bununla da öləcəyəm".

"Həftə içi" qəzeti
4 noyabr, 2015-ci il

MİR CƏLAL VƏ RUS ƏDƏBİYYATI

2015-ci il Rusiyada rəsmi olaraq "Ədəbiyyat ili"
elan olunub

"Məlumdur ki, realist bədii nəsr Azərbaycanda son əsrlərdə yaranmışdır. Bu yaranışda böyük rus ədəbiyyatı, xüsusən rus realist nəsrə həmişə qayğıkeş müəllim olmuşdur. Bizim ədəbiyyatımızda elə görkəmli realist nəsr tapmaq çətindir ki, keçən əsrin böyük rus ədiblərini bu və ya başqa dərəcədə izləməsin, onları sevməsin, onların yaradıcılığından öyrənməsin. Bu yalnız bizim ədiblərə aid bir xüsusiyyət deyildir. Qoqol, Tolstoy, Çexov, Qorki kimi yazıçılardan bütün dünya ədəbiyyatında böyük sənət ustaları kimi, bədii nəsrə həqiqi müəllim kimi bəhs olunur".

Mir Cəlal Paşayev

"Ötüb keçən hər bir il daha istedadlı adamları aşkara çıxarır. Bax, bu fərəhli haldır. Vallah, Rusiya çox istedadlıdır".

Maksim Qorki

Bəşəriyyətin bədii təfəkkür tarixində elə dahilər yetişmişdir ki, onlar öz xalqlarının şan və şöhrətini artırmış, öz istedad və dühasını bütün dünyaya təsdiq etdirmiş, öz millətlərinin yaradıcılıq qüdrətini hamıya bildirmişlər. Rus realizminin atası və banisi, rus milli dilinin yaradıcısı olan Puşkin, rus ədəbiyyatının inkişaf yolunu tam bir əsr, hətta zamanəmizə qədər müəyyən etmişdir. XIX əsrdə və XX əsrin birinci yarısında yaşayıb - yaratmış olan dahi rus yazıçılarının hamısı müəyyən dərəcədə Puşkin əsərlərinin, onun füsunkar və doğru sözlərinin

təsiri altında olmuşlar. Hətta Lev Tolstoy kimi nəhəng dünya yazıçısı özünün məşhur "Anna Karenina" romanını Puşkinin əsərlərini dönə - dönə oxuduqdan sonra yazmağa ruhlandığını etiraf etmişdi. Puşkin isə özünün böyük vəzifəsini iftixarla tərənnüm edib yazmışdı:

Yayılib səsim tutar bu böyük Rusiyyəni,
Hər tayfa öz dilində oxuyacaqdır məni.

Aleksandr Sergeyeviç Puşkinin yaşadığı dövrdə Rusiya ictimai - siyasi hadisələrlə zəngin idi. Oyanan rus xalqının mədəniyyət və mənəviyyatında həmin illərdə olduqca böyük dəyişikliklər meydana gəlmişdi. Bu hadisələr Rusiyanın hüdudundan kənara çıxmış, beynəlxalq aləmə səs salmışdı. O zaman Rusiya bütün Avropaya Napoleon işğalından nicat vermişdi. 1812-ci il müharibəsi Rusiyada həmin dövrə qədər görünməmiş milli iftixar hissi oyatmış, rus vətənpərvərliyini qüvvətləndirmiş və Avropanı zülm altında inlədən Napoleon üzərində cahanşümul tarixi qələbə ilə nəticələnmişdi. Burada kiçik bir haşiyə ilə Puşkindən az qala əsr yarım sonra, İkinci Dünya və Böyük Vətən müharibəsində keçmiş sovet ölkəsinin xalqları ilə bərabər, yenə elə Avropanın özündə yaranmış və Avropanın özünü də darmadağın etmiş alman faşizminə qarşı mübarizə və qələbədə Rusiyanın danılmaz mövqeyini yada salmaq istəyirəm. Yada salınası faktların az olmamasına baxmayaraq, yenidən Puşkin dövrünə qayıdıram. Puşkinin özü bunu aydın ifadə edərək demişdi: "Ruslar öz qanları ilə Avropa üçün azadlıq, şərəf və dinclik qazandılar".

1812-ci il müharibəsi Puşkinin qəlbində böyük vətənpərvərlik duyğusu, öz Vətəni, onun gələcəyi üçün iftixar hissi alovlandırmışdı. Aleksandr Sergeyeviç hələ 14

yaşlı uşaq ikən böyük rus sərkərdəsi Kutuzovun vəfatını eşitdikdə, qəmli duyğuları ilə yazmışdı:

Qələbəylə, şöhrətlə bəzənsə də həyatı,
Vətəninə ağlatdı Kutuzovun vəfatı.
Əbəs ümid bəsləyib, əbəs sevinir canı
Zənn edir yoxdur artıq qarşısında bir mane.
Sıralar üzərində gəzəcək ruhu onun
Xalqın içindən çıxan böyük Vətən oğlunun.
Belə oğul verən xalq zənn etmə ki, xar olar,
Yeni bir rəhbər çıxar, Allah bizə yar olar.

Şair rus torpağı tarixinin bu şanlı dövrünü öz əsərlərində dəfələrlə tərənnüm etmişdi. O, məşhur "Yevgeni Onegin" romanında qədim və möhtəşəm Moskvanın simasında öz xalqının qüdrət və qüvvətini qürur hissi ilə tərənnüm etmişdi:

Artıq, Pyotr qəsri görünür, budur!
Ağaclıq içində qaranlıq və tək
Yaxın keçmişlə fəxr edib durur.
Bir son səadətlə nəşələnerək,
Napoleon elə zənn etdi ki, təkdir...
Önündə Moskva diz çökəcəkdir,
Ona veriləcək Kremlin açarı;
Xeyr! Moskvanın qəhrəmanları
Başını əymədi onun önündə.
Ona bac vermədi mənim Moskvam,
Onun şərəfinə qurmadı bayram,
Yağın hazırladı ona o gündə!
O da fikirlərə daldı heyrətlə,
Qorxunc alovlara baxdı heybətə.

Rus xalqının daxili düşmənlərinə qarşı sonsuz nifrətini gizlətməyən Puşkin, onun xarici düşmənlərini də ifşa edirdi. "Rusiyaya böhtan atanlara" şeirində Puşkin özünü müharibə qızıışdıran ölkələrə tutaraq deyirdi: "Siz sözdə müdhişsiniz. Özünüzü işdə göstərin. Ruslar qalib gəlməyi yadırgamamışlar. Yatağında dinc uzanan cəngavər izmayıl uğrunda döyüşdə qələbəyə yol açmış süngüsünü yenidən taxa bilər. Qəzəbdən titrəyən Kremldən başlamış Çin səddinədək rus torpağı polad süngülərlə parlayıb ayağa qalxar. Əgər tarixin dərsləri sizə bəs deyilsə, öz qudurmuş oğullarınızı üstümüzə göndərin. Rusiyanın çöllərində sizə tanış olan qəbirlər arasında onlara da yer tapılar!".

"Rusiyanın gözləri sənə dikilmişdir. Səni sevirlər, sənə inanırlar, səndən nümunə götürürlər". Bu sözləri 1825-ci ildə dekabrist şair K.Rıleyev Puşkinə yazmışdı. Bu sözlər Puşkin sənətinin yüksək qayə və əzəmətinə işarə idi. Dekabrist A. Bestujev 1833-cü ildə öz dostu N. Polevoya məktubunda Puşkin haqqında yazmışdı: "Mənim adımdan ona deyir ki, sən Rusiyanın ümidisən". Böyük sənətkar haqqında deyilmiş bu sözlər tarixi bir həqiqət idi. Əgər dekabrist Bestujev Puşkini Rusiyanın ümidi hesab etmişdisə, Puşkin isə gələcək nəslə Rusiyanın ümidi adlandırmışdı. Puşkin rus poeziyasının ən yaxşı milli ənənələrini davam və inkişaf etdirməklə bərabər, bu poeziyanı dünya səhnəsinə çıxarmış və yeni tipli poeziya yaratmışdı. Puşkinin poeziyası dünya poeziyası tarixində realizmin qələbəsi idi. Real varlıqdakı, xalqın gündəlik mübarizə və həyatındakı şairənəliyi, gözəlliyi görmək, duymaq bacarığı Puşkinin ən gözəl xüsusiyyətlərindən idi. Şairin realizminə qüvvət verən bu xüsusiyyət ən yaxşı bir ənənə kimi rus ədəbiyyatının inkişafında böyük rol oynamışdı. Bu cəhətinə görə Puşkin bütün dünya

yazıçıları və şairləri içərisində fərqlənirdi. Heç bir yazıçı və şair öz xalqının mənəvi saflığını, gözəlliyini Puşkin kimi məharətli bir şəkildə təsvir edə bilməmişdi. İnsan qəlbini, xüsusilə rus qəlbini çox gözəl bilən, rus ruhunun sirlərinə, incəliklərinə dərinləndən bələd olan Puşkin, eyni zamanda müqtədir bir dil ustası idi. Onun dili sadə, təmiz və ifadəlidir. O, zahiri bəzək və dəbdəbə ardınca qaçmır, hər şeydən əvvəl, mənaya, fikrə və həyat həqiqətinə əhəmiyyət verirdi. Şairin müasiri olan yazıçı N.V. Qoqol yazırdı: "Puşkinin adı çəkiləndə dərhal fikrimizdə rus milli şairi canlanır. Onda sanki bir lüğət kimi dilimizin bütün zənginliyi, qüvvəti və incəliyi toplanmışdır. O, hamıdan artıq dilimizin hüdudunu genişləndirdi, onun bütün vüsətini göstərdi. Puşkin fəvqəladə bir hadisədir və bəlkə də rus ruhunun yeganə bir hadisəsidir: o, rus adamının son inkişaf nəticəsidir, belə bir adam bəlkə iki yüz il sonra yarana bilər".

"Rus şeirinin günəşi" adlandırılan Puşkin rus xalqında tükənməz yaradıcılıq qüvvəti olduğunu hiss etmişdi. Buna görə də şair həmişə xalq yaradıcılığına böyük mənəvi bir sərvət mənbəyi kimi baxırdı. Xalq mahnıları, nağılları, atalar sözlərini həvəslə və diqqətlə toplayıb öyrənən şair, buradakı xalq hikmətinə, dərin mənaya heyran olurdu. Xalq nağıllarının hər birini "bir poema" adlandırırdı. O, yazırdı ki, rus dilinin xüsusiyyətlərini mükəmməl surətdə bilmək üçün qədim mahnıları, nağılları və s. öyrənmək lazımdır. Puşkindən sonra yetişən bütün rus sənətkarlarının, istər şair və yazıçıların, istərsə də bəstəkar və rəssamların əsərlərində biz rus ədəbiyyatının ölməz dahisindən şəfaqlar görür, onun mövzularının yeni üsulda davamı ilə rastlaşır, onu bu gün də müasirimiz hesab edirik. Bu gün Rusiyada elə bir rəssam yoxdur ki, Puşkin əsərlərinə illüstrasiyalar çəkməsin, elə bir bəstə-

kar yoxdur ki, Puşkinin söz sənətini musiqi və balet dilinə çevirməsin, elə bir şair və yazıçı yoxdur ki, onun sənət çeşməsindən su içməsin. Çünki Puşkin mənsub olduğu xalqın ruhunu, mənəviyyatını formalaşdıran elə bir sənət yaratmışdır ki, bu sənət güzgüsündə xalq özünü, öz milli varlığını görmüş, özünü dərk edib tanımışdır. Belinskinin "Yevgeni Onegin" mənzum romanını "Rus həyatının namusu" adlandırması da məhz bununla izah olunurdu. Puşkini yalnız rus xalqı üçün deyil, bütün zəhmətkeş xalqlar üçün sevimli edən hər şeydən əvvəl, onun böyük insanpərvərliyi, dərin humanizmi idi. O, doğrudan da böyük vətənpərvər, azadlıq və sülhsevən bir şair idi. Rus xalqının qabaqcıl fikirlərini ifadə edən Puşkin, hər cür sinfi və milli əsarətə, köhnəliyə düşmən idi. O, insanları hansı millətdən olursa-olsun, azad, rahat görmək istəyirdi. O, başqa xalqları əzən çar mülkəliyyətinə, onun zülmkar siyasətinə düşmən idi. Şair süngülər və dar ağacları üzərində qurulmuş çar mülkəliyyətini "çürümüş bənd" adlandırırdı. "Abidə" adlı şeirində şair öz yaradıcılığının beynəlmiləl, demokratik bir ruhda olmasını fəxrle qeyd edirdi:

Mənim qəddar əsrdə nəğməm hürriyyət oldu,
Rübabımla oyatdım incə-incə duyğular.
İstəyim məzlumlara yalnız mərhəmət oldu,
Onunçun da xalq məni hər zaman əziz tutar...

Puşkin rus ədəbiyyatı üçün bir günəş idi. Bu ürfan günəşinin nuru təkəcə rus xalqına və rus ədəbiyyatına deyil, başqa xalqların mədəniyyətinə də ruh verirdi. Azərbaycan xalqının mütərəqqi düşüncəli övladları, ziyalı və sadə insanları nəinki Puşkini yaxşı tanıyır, hətta onu dərin bir məhəbbətlə sevirtilər. Sənətini və dühasını yüksək qiymətləndirirdilər. Böyük şairin Qafqaz haqqındakı,

azərbaycanlıların qoçaqlığı barədəki şeirlərini də sevə-sevə oxuyurdular. Rus ədəbiyyatını maraqla öyrənən Mirzə Fətəli Axundov Puşkini "şairlər ordusunun başçısı" adlandırmışdı. Təsadüfi deyildir ki, Puşkinin ölüm xəbərinə Lermontovdan sonra Axundov həyəcanlı bir poema ilə münasibət bildirmişdi. "Səbuhi"nin kədərli, eyni zamanda qəzəbli şeirləri ilə ağsaçlı Qafqazın Puşkinə yas tutduğunu bildirmişdi. Hadisəni sevimli oxucularımın bir daha yaddaşında canlandırmaq istəyirəm.

Puşkinin son illərdəki ədəbi və mühərriklilik fəaliyyəti mürtəcə dairələrdə və sarayda böyük narazılıqla qarşılanırdı. Xüsusilə I Nikolay şairin özünü müstəqil aparmasından, açıqfikirli sözləri və şeirləri ilə heç kəsə hesablaşmaq istəməməsindən çox narazı idi. Bu narazılıq böyük şairlə hökmdar arasındakı vəziyyətin getdikcə kəskinləşməsinə səbəb olurdu. Nəhayət, bu gərgin vəziyyət son həddinə çatdı. Çarın satqın nöqərləri gizli, təhqiramiz məktublar vasitəsilə şairi kübar məclislərində tufeyli həyat keçirən Dantes adlı bir gənc ilə duela çıxmağa məcbur etdilər. Bu dueldə Dantes Puşkini ölümcül yaraladı. Üç gün sonra, 1837-ci il fevralın 10-da Puşkin vəfat etdi.

Şairin dörd uşağı var idi: iki oğlu, iki qızı. Aleksandr Sergeyeviç namərd gülləsindən öləndə onun böyük qızı Mariyanın hələ beş yaşı tamam olmamışdı, kiçik qızı Natalya isə doqquz aylığında idi. Rus yazıçısı və filosofu Aleksandr İvanoviç Gertsenin sözləri ilə desək: "Puşkinə açılan tapançanın səsi Lermontovun ruhunu ayıltı". 22 yaşlı gənc Lermontov böyük şairin ölümü münasibətilə yazdığı məşhur "Puşkinin ölümünə" şeirində çarın ətrafında toplanmış "azadlıq, şərəf və düha cəlladlarını" qəzəb və nifrətlə lənətlədi. Puşkinin ölüm xəbərini eşidən Qafqaz isə o zaman öz kədərini 25 yaşlı bayaq qeyd etdiyim kimi, gənc Səbuhinin (Axundovun) məşhur "Şərq

poeması" ilə izhar etdi. Şairin ölümünə həsr edilmiş poeziya nümunələri içərisində ürək ağrısı ilə yazılmış bu iki əsər Puşkinə olan ümumxalq məhəbbətinin ən gözəl ifadəsi idi. M.F. Axundovun poeması rus dilinə tərcümə edildikdən sonra 1837-ci ilin mart ayında "Moskovski nablyudatel" jurnalında dərc edilmiş və rus mətbuatında "Böyük rus şairinin məzarına qoyulmuş gözəl bir çiçək" kimi qiymətləndirilmişdi. Əgər nəzərə alsaq ki, Mixail Yuryeviç Lermontovun "Puşkinin ölümünə" şeiri müəyyən səbəblərə görə hələ o zaman mətbuata yol tapa bilməmişdi, şeir əlyazması halında qorxulu əsər kimi əldən-ələ gəzirdi, deməliyəm ki, Axundovun poeması dahi rus şairinin ölümü haqqında dərc olunan ilk əsər idi. Xalqımızın parlaq məfkurə sahibləri olan ziyalılardan Abbasqulu ağa Bakıxanov, Mirzə Kazım bəy, Həsən bəy Zərdabi, Seyid Əzim Şirvani, Nəcəf bəy Vəzirov, Abbas Səhhət, Cəlil Məmmədquluzadə, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev rus ədəbiyyatının mütərəqqi rolunu başa düşüb, Azərbaycan ədəbiyyatını da bu yol ilə inkişaf etdirməyə çalışmışdılar.

Ədəbiyyatımızda və ədəbiyyatşünaslıq elmində öz sözünü demiş və imzasını təsdiqləmiş simalarımızdan biri də görkəmli yazıçı, pedaqoq, filologiya elmləri doktoru, professor, böyük insan və şəxsiyyət Mir Cəlal Paşayevdir.

Tanınmış ədibin yaradıcılığı rus ədəbiyyatı ilə sıx bağlı idi. Rus xalqının dahi şairi kimi qiymət verdiyi A.S. Puşkinin 150 illik yubileyinə həsr etdiyi "Puşkin və Azərbaycan ədəbiyyatı" məqaləsində ("Azərbaycan gənc-ləri" qəzeti, 5 iyun 1949-cu il) Mir Cəlal yazırdı: "Azərbaycanda Mirzə Fətəli ilə başlayan yeni demokratik ədəbiyyat böyük rus klassiklərinə, onların zəngin sənətinə arxalanırdı... Mirzə Fətəli Axundovdan sonra rus ədəbiyyatının böyük tərəqqipərvər əhəmiyyətini dərk

edən və o yola meyl göstərən şairlərdən biri də Seyid Əzim Şirvanidir. Seyid Əzimin yeni ədəbiyyata doğru meylinin ən qüvvətli nümunəsini "Puşkinə heykəl qoyulması münasibətilə" (1880) yazdığı şeirdə görmək olar. Həcmcə kiçik olan bu şeirdə Seyid Əzim Puşkin şeirinin "fərasətindən, kamillik və şirinliyindən" və şairin məclisləri zinətləndirən şeir və nəsrindən bəhs edir... Məlumdur ki, Seyid Əzim rus dilini və ədəbiyyatını yaxşı bilmirdi. Buna baxmayaraq, o, böyük rus şairinin əsərlərini, romanlarını öyrənməyə, onlar haqqında ətraflı məlumat almağa çalışırdı. Çünki Seyid Əzim də Puşkin yolunu yeni, həqiqi ədəbiyyat yolu sayırdı".

Mir Cəlal Paşayev daha sonra yazır ki, yalnız mərkəzdə, böyük şəhərlərdə deyil, Azərbaycanın rayon mərkəzlərində də Puşkini tanıyır və sevirdilər, onun xatirəsini əziz tuturdular. 1899-cu ildə Puşkinin anadan olmasının 100 illik yubileyi mədəniyyət bayramına çevrilmişdi. Ədib yazırdı: "1899-cu ildə mayın 26-da Naxçıvanda "Məktəbi-tərbiyə" adlı məktəbdə Puşkinin yubileyinə həsr edilmiş xüsusi təntənəli yığıncaq keçirilmişdi. Burada ziyalılardan, məktəblilərdən başqa, şəhər əhəlisinin başqa təbəqələri də iştirak etmişdi. Yığıncaqda qabaqcıl maarifpərvər müəllimlərdən şair Məmməd Tağı Sidqi şairin həyat və yaradıcılığı haqqında məruzə etmişdi. Bu məruzə sonradan "Puşkin" adı ilə kitabça halında çap olunmuşdur".

Məqaləsində rus ədəbiyyatından, xüsusilə Puşkin yaradıcılığından Azərbaycan dilinə edilən tərcümələrdən bəhs edən Mir Cəlal, Abbas Səhhətin adını önə çəkir. Yazır ki, bədii tərcümə sahəsində çox müvəffəqiyyətlə çalışan şair Abbas Səhhət dahi rus şairinin əsərlərindən gözəl, orijinal tərcümələr etmişdir. A.Səhhətin Puşkindən etdiyi tərcümələr içərisində ("Uçqun və ya uçuşum", "Qış

yolu", "Qaraçılar" (bir parça), "Suda boğulmuş", "Gəzəmə-sə" və s.) "Qafqaz" şeirinin xüsusi əhəmiyyəti vardır. Puşkinin bu şeiri o zamandan bəri dərs kitablarında təkrar nəşr olunur. Mir Cəlal məqaləsini bu fikirlərlə bitirir: "Puşkin özünün dahiyənə əsərlərlə yalnız rus xalqının deyil, Azərbaycan xalqının da mədəniyyətinə, ədəbiyyatına böyük xidmət etmişdir və indi də etməkdədir. Puşkinin mədəniyyət və ədəbiyyat adamlarının, Azərbaycan oxucularının və bütün zəhmətkeşlərin qəlbində doğurduğu məhəbbət, iftixar hissi təbii və qanunidir. Puşkin böyük qardaşımız rus xalqına olduğu qədər bizə də doğma və əzizdir. Puşkin bizim də iftixarımızdır".

Sevindirici hal kimi yada salmaq istərdim ki, Mir Cəlalın dediyi kimi, bizim də iftixarımız olan unudulmaz Puşkinin doğum günü, yeni təqvimlə 6 iyun tarixi 2011-ci ildən etibarən Rusiyada dövlət səviyyəsində Rus dili günü kimi qeyd olunur. Şairin vəfatı - 10 fevral tarixi ölkədə hər il Puşkinin anım günüdür.

Tanınmış rus tənqidçisi Vissarion Qriqoryeviç Belinski hələ "Ədəbi düşüncələr" məqaləsindən sonra 1835-ci ildə yazdığı "Rus povesti və s. Qoqolun povestləri haqqında" ikinci məşhur məqaləsində "Xalq yazıçısı kimdir?" sualına cavab olaraq, yalnız N.V.Qoqolu bu böyük ada layiq görürdü. Onun povestlərinin əsasında həyat həqiqətlərinin durduğunu, onların orijinallığını və xəlqiliyini qeyd edirdi. Belinski Qoqolun simasında heç kəsi təkrar etməyən son dərəcə orijinal, realist bir yazıçı görür və onun Rusiya üçün çox qiymətli şəxsiyyət olduğunu göstərirdi. Daha sonra, 1842-ci ildə Belinski yazırdı: "Qoqolun ümumiyyət tərəfindən ləyaqətlə qiymətləndirilməsi və anlaşılması üçün hələ çox zaman keçəcək və çox yeni nəsillər həyat səhnəsinə gəlib - gedəcəklər".

Görkəmli şair, yazıçı, dramaturq, tənqidçi, publisist Nikolay Vasilyeviç Qoqolun bəşəriyyət qarşısında xidmətləri böyükdür. O, rus ədəbiyyatının ən böyük dühalarından, klassiklərindən biridir. Sənət aləmində Puşkinlə yanaşı olan böyük yazıçı, rus ədəbiyyatının qüdrətini qat-qat artırmış, onun şöhrətini bütün dünyaya yaymışdır.

Qoqol vətənpərvər bir yazıçı, öz zamanəsinin açıq-fikirli adamlarının mənəvi silahdaşı, rus xalqının həqiqi oğlu idi. Qoqol üçün rus torpağı, Rusiya hər şeydən əziz idi. O, deyirdi ki, ürəyimdə yalnız Rusiya, təkcə gözəl Rusiya yaşayır...

Qoqol rus xalqının qüdrətinə, Rusiyanın məğlub edilməz olduğuna böyük inam bəsləyirdi. Yazıçının sənətinin gücü onun dərin realizmində idi. Əlbəttə, bu realizm öz-özünə təşəkkül tapmamışdı. Bu realizmi təmin edən sənətkarın yorulmaq bilməyən həyat müşahidələri və malik olduğu zəngin həyat təcrübəsi idi. Xalqın həyatı ilə dərin, daimi və ardıcıl surətdə tanış olmağa can atmaq həmişə Qoqolu düşündürən əsas vəzifələrdən biri idi. Hələ kamil bir sənətkar olduğu zamanlarda belə, Qoqol xalq həyatı haqqında bildikləri ilə kifayətlənmirdi. Qoqol belə hesab edirdi ki, xalqın həyatı ilə qısa müddətə belə, əlaqəsini kəsən yazıçı böyük sənət əsərləri yarada bilməz. 1847-ci ildə Qoqol tanışlarının birinə yazırdı: "Mənə hələ çoxlu bilik toplamaq lazımdır, mənə Rusiyanı yaxşı bilmək lazımdır... Mənim əzizim, incəsənət böyük işdir... Yaradıcılıq qabiliyyəti böyük qabiliyyətdir... Bu qabiliyyətdən bir hissə də məndə var. Mən yaxşı bilirəm ki, bu qabiliyyəti lazım olan yere və tələb olunan qədər işə sərf etməsəm, xilas ola bilmərəm, rahat ola bilmərəm. Lakin bunu da bilirəm ki, mən bu qabiliyyəti düzgün bir yolda işlətmək üçün ancaq o zaman özümdə qüvvət hiss edə bilərəm ki, mənim ağılim iş haqqında tam aydınq

əldə edə bilsin... Mənim obrazlarım canlı çıxmaz, əgər mən onları bizim materialdan, bizim torpaqdan qurmasam. Mən elə obrazlar yaratmalıyam ki, bizlərdən hər kəs dərin, hiss etsin ki, bu, onun ətindən, qanından götürülmüşdür; ancaq belə olduğu halda o, yuxudan ayılar, ancaq bu zaman o, başqa adam ola bilər".

Qoqol haqqında Mir Cəlalın yazdıqları ilə tanış olaq: ("Böyük realist" məqaləsi, "Kommunist" qəzeti, 4 mart 1952-ci il) "Hələ 15-16 yaşlarında məktəbli olduğum zaman həyat və məişətdən, həqiqi ictimai münasibətlərdən, canlı insanlardan danışan hekayələri maraqla oxuyardım. Nədənə o zaman bu hekayələrin müəllifi ilə heç də maraqlanmazdım. "Şinel" hekayəsini məhz bu illərdə (1924-1925) yazıçılıq ilə heç bir əlaqəm olmadığı, yazdığı heç fikrimə də gətirmədiyim zamanlar oxumuşam. Hekayənin qəhrəmanı, ömrü boyu kağızları köçürməkdən nəinki tənə gəlməyən, hətta bu işdən qərribə bir həzz duyan Akaki Akakiyeviç Başmaçkin indi də yadımdadır. O zaman bu tipi mən qərribə, bəlkə də əyləncəli, ələsalmalı adam kimi təsəvvür edirdim. Onun "İnşallah sabah da üzünü köçürməyə kağız tapılar" - deyər, gecələr də keçirdiyi "həsərətə" təəccüb edirdim. Sonralar, məndə yazmaq həvəsi doğandan, əlimə qələm alandan sonra, məhz öyrənmək üçün böyük rus ədəbiyyatının A. Puşkin, A. Çexov, M. Qorki kimi nümayəndələri ilə yanaşı, Qoqol yaradıcılığına da müraciət edəndə, bu hekayəni təkrar oxuyanda, gördüm ki, burada mətləb yalnız bir kargüzarın məsələsi deyil. Yazıçı çox böyük bir məsələni-insanda qeyri-insanilik törədən, insan ləyaqətini alçaldan, adi adamları möhtac, ağır vəziyyətə salan, təhqir edən bir mühiti və münasibəti, əslində isə ictimai bir faciəni göstərmiş, haqsızlıq, zülm və istismar dünyasını satıra atəsinə tutmuşdur".

Mir Cəlal yazıçıya böyük dəyər verərək yazır ki, Qoqolun təsvirindəki həqiqilik, əyanilik, tipiklik, adamları, hadisələri müstəsna həssaslıqla müşahidə edib qələmə almaq, hər bir epizodda böyük bir aləm canlandırmaq qüdrəti məni heyran edirdi. Onun bədii xarakteristika üsulları çox müxtəlif və zəngindir. Akaki Akakiyeviç şikayət və xahiş etməyə "əhəmiyyətli adam" axtarır. "Əhəmiyyətli adam", vəzifə sahibi isə onu qapısında çox gözləməyə məcbur edir. Ona görə yox ki, məşğuldur, yox! O, çoxdan görüşmədiyi uşaqlıq yoldaşı ilə doyunca söhbət edib yorulmuşdur, divana söykəlib papiros çəkir, söz axtarırdı. Buna baxmayaraq, "əhəmiyyətli adam" Başmaçkini qəbul etmir, o, bununla yoldaşına göstərmək istəyir ki, "Gör mənim qapımda çinovniklər nə qədər gözləməli olurlar". Qapıda isə Başmaçkin böyük ümid və intizarla həyəcan keçirməkdədir...

Qoqolun yaradıcılığının inkişafında təbii ki, Puşkinin rolunu da etiraf etmək yerinə düşərdi. Onlar 1831-ci ildə tanış olmuşdular. Puşkin Qoqolun əvvəlki əsərlərini oxuyub bəyəndiyini etiraf edir, yazıçıya məsləhətlər verir, gələcəkdə onun böyük bir ədib olduğuna inandığını bildirir, bunula da Qoqolun ruhuna ilham, qələminə qüvvət aşılایrdı. Məşhur "Müfəttiş" və "Ölü canlar" əsərlərinin mövzusunun da Qoqola Puşkin vermişdi. Rus xalqının milli ədəbiyyatının özülünü qoyan da bu iki parlaq sima - Puşkin və Qoqol olmuşdu. Rus ədəbiyyatını dərinləndirən Mir Cəlal, Belinskiyin sözlərini bir daha təsdiq edərək yazırdı: "Puşkinin şəirdə etdiyi çevrilişi Qoqol nəsrə etmişdir". Bu hökmü əlbəttə ki, yalnız rus ədəbiyyatı çərçivəsində düşünməməliyik. Çünki Rusiyada realizm ədəbi məktəbini yüksək mərhələyə qaldıran Puşkin, Qoqol, Tolstoy və başqa bu kimi böyük yazıçılar keçən əsrdə ümumən dünya ədəbiyyatının parlaq realist

nümunələrini yaratmışlar... M.Qorki böyük rus ədəbiyyatının ümumdünya tarixi əhəmiyyətindən danışanda, bu ədəbiyyatda realizm və romantizmin bir növ birləşdiyini göstərir. Bu xüsusiyyəti Qoqol yaradıcılığında da görürük. Onun ölməz əsərlərində lirika ilə təhkiyə, kəskin sarkazm ilə mülayim yumor, qəhrəmanlıq təntənəsi və romantika ilə öldürücü satira orijinal bir surətdə verilmişdir.

Bir tərəfdən "Şinel", "Köhnə dünya mülkədarları", "Müfəttiş" və s. kimi xalis realist - satirik planda yazılmış əsərlər, digər tərəfdən romantik - qəhrəmanlıq planında, yüksək cəngavərlik xüsusiyyətlərlə yazılmış "Taras Bulba", Qoqol yaradıcılığının zənginliyinin, çoxcəhətliliyinin, mürəkkəbliyinin, öz doğma xalqının həyatı, taleyi ilə möhkəm bağlı olduğunu göstərir.

XX əsr Azərbaycan ədəbi tənqidinin ən çox diqqət yetirdiyi, yaradıcılığına dərin maraq göstərdiyi rus yazıçılarından biri də Lev Nikolayeviç Tolstoy idi. Rus cəmiyyətinin misilsiz bədii təsvirini verən bu dahi söz ustasının əsərləri, ictimai-siyasi və fəlsəfi baxışları ən müxtəlif yazıçıların fikrini özünə cəlb edirdi. Tolstoy haqqında fikir söyləyənlərdən biri də Mir Cəlal idi.

Mir Cəlalin Tolstoy haqqındakı çoxsaylı yazıları özünəməxsus əhəmiyyətə malik olduğuna görə, bu barədə bir müddət əvvəl Tolstoyun vəfatının 105 illiyi münasibəti ilə yazdığım "Mir Cəlal və Lev Tolstoy" adlı məqaləmi ("Həftə içi" qəzeti, 4 noyabr 2015-ci il) oxuculara təqdim etmişəm.

Ədəbiyyatşünas alim, müəllim və yazıçı kimi Mir Cəlal rus ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən biri Anton Pavloviç Çexovun da yaradıcılığına diqqət və maraqla yanaşmışdır. İxtisasca həkim olan, dünyanın məşhur yazıçı, dramaturqlarından biri kimi şöhrət qazanan Çexov, 25 illik yaradıcılıq dövründə 900-dən çox əsər

yaratmışdır. Yeniyetmə yaşlarından çətin həyat yolu keçmiş Çexovun daxili aləmində insanlıq vüqarı, ədalətlik, vicdan və həqiqət meyli getdikcə güclənirdi. Bəzən ailə içərisində də Çexovun "Yalan danışma", "Bu, düz deyil", "İnsafli olmalıdır" və s. sözlərini eşitmək mümkün olurdu. Onun yaradıcılığına xas olan əsas xüsusiyyət namuslu insan olmaq arzusu idi. Namuslu insan isə heç bir zaman yalan, haqsızlıq və zülm ilə razılaşa bilməz. Hələ 16 yaşında ikən kiçik qardaşına yazdığı bir məktubda Çexov deyirdi: "Sənin yaxşı xəttin var və bütün məktubda bir dənə belə qrammatik səhvə rast gəlmədim. Ancaq bir şey mənim xoşuma gəlmir: sən nə üçün öz şəxsiyyətini "heç olan və görkəmsiz qardaşın", - deyə adlandırırsan? Öz heçliyini etiraf edirsən?.. Bilirsənmi heçliyini harada etiraf et? Tanrı qarşısında, bəlkə də ağıl, gözəllik, təbiət qarşısında etiraf et, lakin insanlar qarşısında deyil. İnsanlar qarşısında öz ləyaqətini etiraf etməlisən. Sən ki, fırıldaqqı deyilsən, sən ki, namuslu adamsan? Elə isə, namuslu adam olduğun üçün özünə hörmət et və bunu bil ki, namuslu adam heç demək deyildir".

Bu sözlər sonradan daha da qüvvətlənib Çexovun həyat məramnaməsi oldu. O, artıq öz qarşısında böyük bir məqsəd qoymuşdu: insan özü-özünü tərbiyə etməli, öz təbiətini pislikdən, köləlik ruhundan, meşşanlıqdan, yalandan təmizləməli, namuslu insan olmalı! Çexov özü üçün istədiyini bütün həyat, cəmiyyət, bəşəriyyət üçün arzu edirdi. Odur ki, bütün varlığını, bütün hünər və qabiliyyətini, bütün yaradıcılığını meşşanlıqla mübarizəyə həsr etdi. 1888-ci ildə yazdığı bir məktubunda bildirirdi: "Mən yalan və təcavüzün hər bir növünə nifrət bəsləyirəm. Riyakarlıq, kütbaşlıq və istibdad yalnız tacir evlərində və həbsxanalarda deyil; bunu mən elmdə, ədəbiyyatda, gənclik içərisində də görürəm... Mənim üçün ən

müqəddəs şey-insan vücudu, can sağlığı, ağıl, istedad, ilham, məhəbbət və mütləq bir azadlıqdır, qüvvətdir, yalandan azadolmaqdır. Əgər böyük bir sənətkar olsaydım, tətbiq edəcəyim məramnamə bu olardı..."

Çexovun novellası dünya və rus ədəbiyyatının ən gözəl zینətlərindən biri sayılır. Novella aləmində Çexov həqiqətən xarüqələr yaratmışdır. Tolstoy Çexovu bu xüsusda fransız ədibi Gi-de Mopassanla müqayisə edərək yazırdı: "Fransızların üç yazıçısı var: Stendal, Balzak, Flober, bir də Mopassan. Lakin Çexov ondan yaxşıdır". "Mopassandan yaxşı olan" Çexov haqqında Mir Cəlalin yazdıqlarından: ("Böyük ustad" məqaləsi, "Kommunist" qəzeti, 28 yanvar 1960-cı il) "Mənim Çexovdan oxuduğum və möhkəm yadımda qalan ilk hekayələrdən biri "Vanka" olmuşdur. Bu kiçik hekayəni oxuduğum gün, həmin kitab, səhifələr, hətta ayrı-ayrı cümlələr belə yadımdadır. O zaman mən Vanka Jukovun, böyük bir həsrət və azu ilə babasına məktub yazan yazıq uşağın həyatını oxuyub çox mütləssir olmuşam. Gəncliyimin ilk illərində mənə "Vanka" qədər təsir bağışlayan ikinci bir hekayə xatırlamıram, heç vaxt güman etməzdim ki, balaca bir hekayədə insan taleyini belə dürüst və təsirli vermək, oxucunu bu qədər heyran qoymaq mümkün olar. Vanka nə qədər məhrum, kimsəsiz, ümitsiz bir uşaqdır! Onun acı həyatı bizi yandırır, qəlbimizin bütün rıqqətli tellərini dilləndirir, köhnə dünyaya qəzəbimizi coşdurur..."

Çexov özünə qarşı son dərəcə tələbkər bir sənətkar idi. Antoşa Çexonte imzası ilə nəşr etdirdiyi kiçik parlaq əsərlərinə qarşı son dərəcə tənqidi yanaşardı. O, əvvəlki əsərlərini bəyənməyərək, "Çexonte çox şey yaza bilərdi, fəqət, Çexovun buna haqqı yoxdur" - deyərdi.

Çexovun yaradıcılığı rus həyatının əzəmətli bir simfoniyası idi. Yazıçı ayrı-ayrı insanların deyil, bütün

xalqın, bütün Rusiyanın səadətini arzulayırdı. Onun istedadının əzəmətli qüvvəsi bunda idi ki, o, heç bir zaman heç bir şeyi uydurmaz, dünyada olmayan şeyi təsvir etməzdi. Yazıçı "6 nömrəli palata"nı 1892 - ci ildə yazmışdı. Yazıçının bir-birinin ardınca ərsəyə gəlmiş "Nəməlum şəxsin hekayəsi", "Mənim həyatım", "Kəndlilər", "Qılaflı adam", "İoniç", "Dərədə", "Gəlin", "Cənsixıcı hadisə" və s. kimi əsərləri dünyanın müxtəlif dillərinə tərcümə olunmuşdur. Mir Cəlal deyirdi ki, Çexovu milyon - milyon oxuculara, o cümlədən Azərbaycan oxucularına sevdiren hər şeydən əvvəl onun sadə insanların taleyinə həssas, səmimi və dost münasibəti, köhnə dünyanın acınacaqlı, ibrətli mənzərələrini canlı və əyani surətdə ifadə etməsidir. "Biz Çexovun nəsrindəki bu qüdrətindən daim öyrənməliyik. Böyük rus ədibinin bir və ya bir neçə hekayəsində deyil, onun ümumən yaradıcılıq istiqamətində, yazı manerasında, həyata münasibətində, gülüşündə, bir sözlə, realizmində Azərbaycanın klassik nasirləri ilə səsleşən, həmahəng olan cəhətlər çoxdur" - deyərək Mir Cəlal bildirirdi.

Çexov Qafqaza dəfələrlə ziyarət etmiş, Azərbaycana da gəlmişdi. Qafqaza ilk səyahəti onda dərin izlər qoymuşdu. O, bu barədə şair Pleşşeyevə yazırdı: "Qafqaz mənə o qədər yeni və çox ciddi təsir bağışlamışdır ki, bütün gördüklərim indi mənə yuxu kimi gəlir". Çexov Qafqazdan aldığı təəssüratı daha sonra bir daha etiraf edirdi: "Mənə elə gəlir ki, mən bütün dünyanı gəzmışəm".

Bu ilin yanvarın 29-da bir çox ölkə və şəhərlərdə dünya xalqlarının, o cümlədən Azərbaycan xalqının sevimlisi olan A.P.Çexovun anadan olmasının 155 illiyi təntənə ilə qeyd olundu. Böyük rus ədibinin adı xalqımız üçün bir də ona görə əzizdir ki, Böyük Vətən müharibəsi dövründə Azərbaycanda yaradılmış və əksəriyyəti azər-

baycanlılardan ibarət olan məşhur 416-cı diviziyanın döyüşçüləri Ordunun başqa hərbiçiləri ilə birlikdə 1943-cü il avqustun 30-da Çexovun Vətəninə - Taqanroq şəhərini alman faşist işğalçılarından qəhrəmanlıqla azad etmiş, buna görə də diviziyaya Taqanroq atıcı diviziyası adı verilmişdi.

Mir Cəlalın rus yazıçı və şairlərinin yaradıcılığına həsr etdiyi çoxsaylı məqalələri onun zəngin rus ədəbiyyatı tarixinə dərinləndirən bələd olduğu, bu barədə xeyli əsaslı tədqiqatlar apardığını göstərir. Unudulmaz yazıçımızın nəsilərə yadigar qalan və sevə-sevə bəhs etdiyi növbəti rus ədibi Maksim Qorkidir.

Maksim Qorki Azərbaycan xalqının ən çox sevdiyi, ən çox oxuduğu rus yazıçılarından biridir. Azərbaycan, Azərbaycan xalqı, xüsusilə Bakı şəhəri Qorkinin həmişə diqqətini özünə cəlb etmişdi. Ədib Bakıya ilk dəfə 1892-ci ildə 24 yaşında ikən, ikinci dəfə 1897-ci ildə gəlmiş, Azərbaycan zəhmətkeşlərinin həyatı ilə yaxından tanış olmuşdu. Yazıçı eyni zamanda Azərbaycan xalqının şifahi ədəbiyyatı, xalqın içindən çıxmış qəhrəmanların həyatı ilə dərinləndirən maraqlanmış, Qaçaq Nəbi və Qaçaq Kərəm haqqında məlumat toplamış, bu məlumatları rus dilinə tərcümə etmiş və hazırladığı kitabçada nəşr etdirmişdi.

Qorki Bakıya üçüncü dəfə 1928-ci ildə oğlu ilə birlikdə gəlmişdi. Bu dəfə o, Bakıda cəmi üç gün qalmışdı. Bu müddətdə ədib neft mədənlərinə, bir sıra zavodlara, Mərdəkana getmiş, alimlər, yazıçılar, ictimai xadimlərlə görüşmüşdü. Qorki Bakıya şəhərimizi gördüyü ilk gündən bağlanmışdı. Xalq Şairi Səməd Vurğun Qorkinin Bakıya bəslədiyi məhəbbəti xatirələrinin birində belə təsvir edirdi: "...Arada bir o məndən Bakını soruşdu. Mən ona Bakının bu son illərdə nə qədər dəyişdiyindən,

gözəlliyindən danışdığım zaman onun arıq üzündə təbəssümlər oynayır, gözləri gülür və "Çox gözəl!" deyirdi. O, bizim Bakını çox sevirdi". ("Ədəbiyyat" qəzeti, 30 mart 1938-ci il.)

Qorki həmin vaxtlar təzə yaranmaqda olan Dağüstü parkdan Bakı gecələrini təsvir edərək deyirdi: "Gecə mən Bakıya dağ üzərindən baxırdım. Burada nəbatat bağı salmaq ehtimalı vardır. Buradan baxarkən şəhərdə, mədənlərdə, gecə işin davam etdiyi Bibiheybətdə işıqların çoxluğu və gözəlliyi məni heyrətə salmışdı. Gecələr Vezuvi dağından baxdıqda, Neapol çox gözəl görünür. Bu qədim şəhərdə və onun limanında yanan işıqlar körfəzin sularına əks edərək, zəngin bir rəng oynadı. Əmələ gətirir. O gecəyədək mən bundan gözəl mənzərə təsəvvür etmirdim. Lakin Bakı daha zəngin, daha bol işıqlandırılır. Neapol körfəzində olduğu kimi, burada da sahilin minlərlə işığı Xəzərin qara güzgüsündə əks edir".

Sonuncu dəfə Bakıya gəldiyi zaman Qorkinin sevinc və fərəhinin səbəbi burada tamamilə yeni bir aləmlə, əvvəl gördüklərindən xeyli seçilən yeni bir həyatla qarşılaşması idi. Yazıçı sonralar çıxışlarının birində bu barədə demişdi: "Mən artıq çoxları ilə söhbət etmişəm, çoxlarını görmüşəm, çoxlarına diqqət yetirmişəm. Bu, başqa xalqdır. Bu, o xalq deyildir... O, istədiyi hər şeyi yaratmalıdır və bunu o bacarır, bunu o edəcək də". ("Pravda" qəzeti, 29 may 1928-ci il).

1928-ci ildə Bakıda olduğu zaman Qorkinin Azərbaycan xalqını "qədim istedadlı xalq" adlandırması ("Bakinskiy raboçi" qəzeti, 22 iyul 1928-ci il) onun müəmmadi müşahidələri və qənaətləri ilə bağlı idi. Azərbaycan xalqı Qorki kimi böyük bir insana, böyük bir yazıçıya biganə qala bilməzdi. Xalqın sevgisini qələmləri ilə yaddaşlara köçürən yazıçılarımıza Allah qəni-qəni rəhmət

eləsin ki, onlar bu məhəbbəti mədəni tariximizin səhifələrində əbədi olaraq yaşatdılar. Mir Cəlal Paşayev kimi. Mir Cəlala görə, Maksim Qorki ölməz, əbədi yaşayan, qəlblərə nüfuz edən dahi bir ədib, yeni mədəniyyətin böyük ustası idi. Böyük ədib bədii yaradıcılığa böyük ictimai-siyasi iş, böyük mədəniyyət işi, xalq işi kimi baxırdı. "Yazıçı insan qəlbinin mühəndisidir!" Bu sözləri Qorki hər zaman iftixarla təkrar edirdi.

Qorkinin həyat yolu son dərəcə çətin və mürəkkəb olmuşdur. O, bədii ədəbiyyata məktəb, institut skamyalarından deyil, kənardan, təsadüfdən-təsadüfə əlinə düşən kitablardan, rus xalqının rəngarəng və zəngin folklorundan aldığı qüvvətli bədii təsirə gəlmişdir. Qorkinin ilk müəllimi xalq ədəbiyyatı olmuşdur. Məhz buna görə də bu ədəbiyyatın təsir qüvvəsini bir yazıçı kimi öz təcürbəsində sınaqdan keçirən ədib, folklorun yazılı ədəbiyyatın inkişafında tutduğu mövqeyi əsaslı və inandırıcı misallarla izah edə bilmişdir. Mir Cəlalin Qorki haqqında biri-birindən dəyərli və maraqlı xeyli məqalələri vardır. Lakin yazıçının təkcə 1968 - ci ildə rus ədibinin 100 illik yubileyi münasibəti ilə qələmə aldığı "Bədii söz ustalarının böyük müəllimi" məqaləsi qalın-qalın kitabların mahiyyətinə bərabərdir.

Həmin məqalədə Mir Cəlal yazır: "Mən realist ədəbiyyatın, zəhmət adamlarına, onların ağır həyat, məişətinə dair əsərlərin məftunu kimi, hələ ilk gənclik illərindən böyük ədibin əsərlərinə müraciət edirdim. "Uşaq", "Ana", "Çelkaş", "İnsanın doğulması" kimi sırf realist, canlı həyat lövhələri verən hekayələri döənə - döənə oxuyur, hər dəfə onların sətir və epizodlarında parlaq ictimai mənzərələr görürdüm. Görürdüm ki, bu yazılar yalnız ayıq təxəyyül və iti təsəvvürün məhsulu olmaqdan başqa, canlı həyat lövhələrini şəxsən yaşamış həssas bir qəlbin

həyəcanlı çırpıntılarıdır. Maksim Qorkinin əsərlərində sadə insanın nə qədər qürur, nə qədər qüdrət və vüsətlə təsvir olunması məni heyran etməkdən başqa, məndə iftixar hissi doğururdu. Mən görür, dərk etməyə başlayırdım ki, dünyanın bu əzəmətli kaşanələrini, ecazkar şəhər, kənd mənzərələrini yaradanlar məhz sıravı, sadə insanlardır." Mir Cəlal daha sonra qeyd edir ki, XX əsrdə xalq içində Maksim Qorki qədər oxunan, sevilən, məşhur olan ikinci bir yazıçı təsəvvür etmək çətindir. Adamlar Qorkinin əsərlərindən qüvvət, mətanət, böyük gələcək uğrunda mübarizə ilhamı alırdılar və alırlar... "Böyük ədibin əsərləri oxucuda həmişə ruh yüksəkliyi, həyat, mübarizə eşqi və həvəsi, gələcəyə doğru bir çırpınış oyatmışdır. "İnsanlar və həyat haqqında elə yazmaq lazımdır ki, hər söz mahnı kimi səslənsin və işıq saçsın! Ədəbiyyatın işi daha çox enerji oyatmaqdır! "Bu, böyük söz ustasının yazıçılara verdiyi sadəcə məsləhət deyil, möhkəm inam və etiqad idi...

Elə bu möhkəm inam və etiqadın nəticəsiydi ki, "M. Qorki eyni zamanda alovlu bir publisist, yeni dünya, yeni həyat, yeni mədəniyyət uğrunda yorulmaz bir döyüşçü idi. O, ömrünün axırına qədər faşizmə qarşı mübarizənin bayraqdarlarından idi. O, faşizmi "məhv edilməli olan vəhşi heyvan" adlandırırdı. O, hələ 30-cu illərin əvvəllərində "faşist canavarlar"ın milyonlarla ən sağlam adamları mənasız qırğına, əsrlər boyu yaranmış mədəniyyət abidələrini məhv etməyə hazırlaşdıqlarını görür və bunu uca, nüfuzlu səs ilə bütün dünyaya elan edirdi", - deyər, Mir Cəlal Paşayev yazırdı.

Mir Cəlalin obyektiv yanaşmasına görə, M.Qorkinin gənc yazıçılarla nə qədər ciddi işləməsi, onlara müəllim, usta köməyi, verdiyi məsləhətlər, onları gündəlik qayğı ilə yetişdirməsi ədəbiyyat tarixində nadir nümunədir. M.

Qorki işinin çoxluğuna, mühüm ictimai dövlət vəzifələrinə baxmayaraq, qocalığına, səhhətinin pozulmasına baxmayaraq, gənc yazıçıların əlyazmalarına ən həssas, ən diqqətli bir müəllim kimi baxır, ən sıravı müəlliflərin ümidverən yazılarını şəxsən düzəldir, çapa verir, müəlliflərə məktub yazır, bəzən onları yanına çağırır məsləhətlər verirdi. Qorkinin "Əgər çörək bişirən xəmiri pis yoğurur, xəmirə zibil və çör-çöp düşməyə imkan verirsə, o, bu çörəyi yeyənlərə hörmət etmir. Eləcə də pis əsər yazan yazıçı oxuculara hörmət etmir" kimi fikrini məqaləsində əks etdirən Mir Cəlal bildirir ki, yazıçı işlərkən eyni zamanda işi sözə, sözü işə çevirir. Yeni sənətkar ictimai varlığımızı doğru - düzgün, canlı və parlaq əks etdirməklə, eyni zamanda bu varlıqda fəal iştirak edir, quruculuq işi görür...

Ədəbiyyatşünas alim davam edir: "Qorki təsvirində zahiri təntənə, dəbdəbə, təmtəraq yox, insan həyatı, mədəniyyətinin daxili, mənəvi gücü ilk plana çəkilir, qabarıq verilir".

"Qorkinin əsərlərini diqqətlə nəzərdən keçirəndə möhkəm inanırsan ki, ədəbiyyat doğrudan da insanşünaslıqdır, həyat dərslidir, böyük bir məfkurə silahıdır! Böyük ədibin əsərləri bir neçə nəslin tərbiyə edilib kəməlləşməsində dərin təsir göstərdiyi kimi, bir çox əsrlər boyu tərəvətini saxlayan həyat dərsləri olaraq qalacaqdır", - deyər Mir Cəlal müəllim məqaləsinin son fikirlərində bildirir.

Ədəbiyyat üzrə beynəlxalq Nobel mükafatı laureatı, görkəmli ictimai və dövlət xadimi, keçmiş SSRİ Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü Mixail Aleksandroviç Şoloxov 1905-ci ildə Don vilayətindəki Veşenski stanitsasının (kazaklar yaşayan kənd) Krujilina xutorunda anadan olmuşdur. Yazıçının anası Anastasiya Danilovna təhkimçi kəndli qızı olmuş, ata - anasını tez itirmiş, 12 yaşında ərə

gedənə kimi bir mülkədar qadının qulluqçusu olmuşdur. Şoloxovun anasını yaxşı tanıyan A. S.Serafimoviçin dediklərinə görə, Anastasiya Danilovna tamamilə savadsız olsa da, canlı, obrazlı nitqə malik, anadangəlmə istedadlı, qabiliyyətli bir qadın idi. Bəlkə də böyük sənətkara bu irs anasından keçmişdi. Yeddi yaşında ikən kənd müəllimi Timofey Mıxindən evdə dərs alan, öz fərasəti, bacarığı, istedadı ilə müəllimini heyran qoyan Mixail, cəmi üç aya birinci sinfin proqramını mənimsəmişdi. 1914-1918-ci illərdə müxtəlif gimnaziyalarda oxuyan Mixail Aleksandroviç böyük həvəslə rus və dünya klassik yazıçılarının əsərlərini mütaliə edir, tarix və ədəbiyyat dərslərinə xüsusi həvəs göstərirdi.

1923-cü il sentyabrın 19-da "Yunoşeskaya pravda" qəzetində "İmtahan" adlı maraqlı bir felyeton çıxmışdı. Felyetonun axırında "M. Şolox" imzası qoyulmuşdu. Bu tarixdən etibarən ədəbiyyat və mətbuat aləmində yeni bir şəxsiyyət, yeni bir soyad meydana çıxmışdı. Bu, Şoloxov idi.

Mir Cəlal özü istedadı və zəhməti, yaratdığı əsərləri, kitabları ilə böyük xalq məhəbbəti, oxucu sevgisi qazanmış nüfuzlu qələm sahibi idi. Pedaqoqluq fəaliyyəti ilə bərabər, zəngin təcrübəsinə istinadən haqlı olaraq yazırdı ki, ("Ədəbiyyat" qəzeti, 1955-ci il 21 may) yazıçı üçün qəlbləri fəth etməkdən, oxucu kütlələrinin məhəbbətini qazanmaqdan, ümumxalq şöhrətinə nail olmaqdan böyük hünər və səadət yoxdur. Bunun ardınca, Mir Cəlal müəllim Mixail Aleksandroviç Şoloxovu belə səadətə nail olan ədiblərdən biri, zamanımızın böyük yazıçısı kimi təqdim edir: "1923-cü ildə, hələ 18 yaşında mətbuatda çıxış edən, 20 yaşında isə "Don hekayələri" adlı ilk kitabını nəşr etdirən M.Şoloxovun ədəbiyyata gəlişi mühüm bir hadisə olmuşdur.

Şoloxovun ilk hekayələri böyük bir sənətkarın dərin bədii təfəkkürə malik olduğunu göstərirdi. Kitabın müqəddiməsində göstəriləni kimi, Şoloxovun yaratdığı xarakterlərin hərəsinin öz siması, öz ləhcəsi, öz gülüşü, duruşu, baxışı, hərəkəti, özünəməxsus sevgisi, nifrəti ilk baxışda oxucunu cəlb edir. Həyat həqiqətinə sədaqəti, mövzularının aktuallığı, dilinin əlvanlığı, müşahidəsinin zənginliyi, incə bədii zövqü, qələm qüdrəti, yüksək sənət məharəti Şoloxovu ilk gündən rus ədəbiyyatının ən qabaq cərgələrinə gətirmişdir. "Gənc qartal kimi qanad açıb gələn" bu istedad haqqında ədəbi mühitdə hələ o zaman sevinclə danışıldılar".

Doğrudan da Mixail Şoloxov heç kimə bənzəmir. Əsərlərini oxumağa başlayan kimi blirsən ki, bu, Şoloxovun qələmindən çıxıb. Koloritli dil ilə sadə yazmaq, dərin psixoloji təhlil ilə yanaşı, lirik ricətlərə vurğunluq, kütləvi səhnələrə xüsusi rəvnaq verib xalqın əzəmətini epik lövhələrdə göstərmək, nəsrə şairanəlik Şoloxova məxsus keyfiyyətlərdir.

Rusiyanın məhsuldar torpağı, əvəzsiz gözəlliyi, çalışqan və fədakar əmək adamları olan Rostov vilayəti Mixail Şoloxovun əsərlərində o qədər təbii, o qədər canlı təsvir olunub ki, insanlar o qədər coşqun ilhamla qələmə alınıb ki, bu əsərləri oxuyan, sanki yazıçının qəhrəmanları ilə bərabər yaşayır və duyur, görür və düşünür. "Don hekayələri"ndən sonra Şoloxov "Sakit don" romanının birinci və ikinci kitablarını yazdı. Böyük və gərgin əmək, bədii və psixoloji axtarışlar nəticəsində o, 1933-cü ildə romanın üçüncü, 1940-cı ildə isə dördüncü kitabını yaratdı. 1932-ci ildə "Oyanmış torpaq" romanının birinci hissəsini tamamladı. Bu əsərlər 23 yaşlı Şoloxova ümumdünya şöhrəti, sənət şöhrəti qazandırdı. 27 il sonra keçmiş hadisələri bir daha bədii təfəkkür süzgəcindən

keçirən sənətkar, "Oyanmış torpağ"ın ikinci kitabını tamamladı.

"Sakit don" keçmiş sovet dövründə kazakların yeni həyat uğrunda apardıqları mübarizədən bəhs edən ilk roman idi. Əsər təkcə bir ailənin, bir şəxsin apardığı mübarizənin bədii təsdiqi olmayıb, qədim Don torpağında aparılan azadlıq mübarizələrinin obrazlı tarixidir.

1929-cu ildə "Sakit don" ilk dəfə alman dilinə tərcümə olunandan sonra, yazıçı və dramaturq Frans Karl Vayskopf "Sola dönüş" jurnalında yazırdı: "Sakit Don" öz konsepsiyasının böyüklüyünə, öz həyatının rəngarəngliyinə, öz formasının səmimiyyətinə görə Lev Tolstoyun "Hərb və Sülh" ünü xatırladır".

Bu barədə Mir Cəlal Paşayevin yanaşmaları da olduqca maraqlıdır: "Bu romanı haqlı olaraq kazaklar həyatının epopeyası adlandırırlar. Burada xalq həyat və məişəti, siniflər mübarizəsi geniş, ətraflı və qabarıq bir şəkildə, yüksək bədii formada göstərilmişdir ki, oxucu heç bir zaman bu lövhələri unutmur. Romanın baş qəhrmanı güclü, cəsur, zəngin insani ehtiraslar sahibi Qriqori Melexovdur. Melexovun taleyi bütün əsər boyu təsvirin mərkəzində durur. Melexovun faciəsi ondan ibarətdir ki, xalqından, onun taleyindən və ideallarından ayrı düşmüşdür. Uzun tərəddüdlər, mənəvi iztirablar çəkən, "çöldə boran kimi" dolaşan Melexov, vətəndaş müharibəsi cəbhələrində gah bu tərəfə, gah o tərəfə keçir. Heç bir arzu və məqsəd üzərində möhkəm dayana, qüvvələrini bu yolda axıracan sərf edə bilmir. İradə, mərdlik, cəsarət, döyüş məharəti və bu kimi təbii, insani qabiliyyətləri onun xeyrinə sərf olunmur, ona nicat verə bilmir. Bitib-tükənməyən şübhələr və tərəddüdlərindən sonra o, nəhayət, düşmən cəbhəsinə keçir, mənsub olduğu, içərisindən çıxdığı xalqa xəyanət edir və bunun nəticəsində də

həyatda özünə yer tapa bilmir. Öz günahlarına görə məsuliyyətə çəkiləcəyindən qorxaraq, axırcı düşmən dəstələrindən birinə qoşulur, böyük ictimai hərəkət dövründə olsa da, tək qalır, şəxsi faciə keçirir. Romanda əhvalat Don kazaklarının 10 illik həyatını (1912-1922) əhatə edir. Ancaq bu on il məzmun etibarilə bütün dünyada olduğu kimi, burada da əsrlərə bərabərdir".

Şoloxovun öz sevimli əsəri haqqında təəssüflə yazdığı isə bu olur: "Sakit Don"u 15 ilə yazmışam, buna heyfslənmirəm, yalnız romanı 20 ilə yazmamığıma çox heyfslənirəm".

Romanın taleyi uzun illərin sınağından keçsə də, xoşbəxt əsər kimi tarixin iqiqat yaddaşına həkk olundu: "Sakit Don" qüdrətinə görə 1965-ci ildə Şoloxova Nobel Mükafatı qazandırdı.

Rusiyada Ədəbiyyat ili elan olunmuş 2015 - ci il zəngin ədəbi hadisələri ilə bitməyə doğru istiqamətlənib. Ədəbiyyat ilinin biri-birindən maraqlı və dəyərli tədbirləri arasında mayın 24-də Mixail Şoloxovun 110 illik yubileyinin keçirilməsi olub. Həmin Şoloxovun ki, dünyanın parlaq zəkaları yaradıcılığına böyük dəyər veribdir. Azərbaycanda da belə nurlu zəkalar vardı. Mir Cəlal belə zəkalardan həm də onunla fərqlənirdi ki, ailə üzvləri arasında onun qədər rus ədəbiyyatı və rus dili mütəxəssisləri yetişən ikinci yazıçı və alim ailəsi yox idi. O, bütün rus yazıçı və şairlərinin yaradıcılığına bütün incəliklərinə qədər dəyər verirdi. Şoloxov da onlardan biri idi. Oxucuların diqqətini nəinki onun irihəcmli əsərlərinə, hətta hekayələrinə də cəlb edib, "Bədii nəsrimiz yeni mərhələdə" məqaləsində "Şoloxovun "İnsanın taleyi" hekayəsinin cazibəsi və üstünlüyü hər şeydən əvvəl, həyat həqiqətini dürüst, qabarıq əks etdirməsində deyilmi?" - deyərək sual verirdi.

Mir Cəlal digər yazılarında Şoloxovu Qorki ənənələrinin davamçısı kimi qiymətləndirirdi. Qorkininse bu kəlmələri yadımdan heç bir zaman çıxmıyacaq: "Həyat uzundur-yaxşı da, yaman da olacaq, hər bir şey olacaq! Ana Rusiya böyük ölkədir. Bu ölkədə istedadlar olacaq, bu ölkədə saf, dərin, ürəklər var! Yaxşı şeyin yalnız çox olduğuna deyil, daha çox olacağına inanaq".

"Həftə içi" qəzeti,
20 noyabr, 2015-ci il

**"VURĞUNAM BAKIYA ONA GÖRƏ Kİ,
QOYNUNDA YESENİN İNCİ YARATDI..."**

"Məlumdur ki, Azərbaycan S.Yesenin üçün əsl ilham mənbəyi olmuşdur. Var olsun bu diyar ki, bizim rus şairinin gözəl əsərləri məhz burada yaranmışdır!"

Vasili Dmitriyeviç Fyodorov
Görkəmli rus şairi, ictimai xadim.

"Mən Bakıya çox minnətdaram. Bu füsunkar, gözəl şəhər Yesenin ağır keçən həyatının son aylarında ona qayğısız, xoşbəxt günlər bəxş etmişdir. Mehribançılığınıza və səmimiyyətinizə görə, sizlərə təşəkkür edirəm!"

Juja Rab
Tanınmış macar şairi, bir çox rus şair və yazıçıların xeyli sayda, Yesenin əsərlərinin bütün külliyyatının macar dilinə tərcüməçisi.

"Yesenin dünyanın ən böyük, namuslu şairlərindəndir. O, öz Vətəninini, doğma xalqını, habelə gözəlliyi, insanlığı qiymətləndirən, bütün dünya xalqlarını qəlbən sevən bir sənətkardır".

Nazim Hikmət
Görkəmli türk şairi, yazıçısı,
dramaturqu, rəssamı və ictimai xadimi.

"Bakısız və bakılılırsız yaşaya bilmirəm, baxın, yenə gəldim!.."

Sergey Yesenin, böyük rus şairi,
1925-ci il.

Sergey Aleksandroviç Yeseninindən, o böyük rus şairi və rus insanından söz düşəndə, Azərbaycanın unudulmaz Xalq Şairi Məmməd Arazın bu səmimi fikirlərini yada salmaq mümkün deyil: "Yesenin Ryazandan başlanan cığırı bir Magellan yolu kimi dünyanın belinə dolanır. Bu yolu nə Savanna otluqları, nə tropik cəngəlliklər, nə okean qəzəbi itirib-batıra bilir. Çünki bu yolda "bələdçilik" edən ağaclar da, quşlar da, daşlar da zümzüməlidir, nəğməlidir; bu yolu keçənlər xatirə yüklü, gənclik haraylı, məhəbbət soraqlıdır. Bir sənətkar yolu, axtarış yolu onu Bakıya, qədim Odlar Məbədgahına da gətirib çıxarmışdı. Burada yazılan və bura ilə bağlı xatirələrdən alınan şeirlər Yesenin yaradıcılığında mövzu cəhətdən xüsusi xətlə ayrılır. Şair burada da yenə rus qəlbi ilə oxuyur, öz "Şimal fırçası" ilə Cənub boyalarını rəsm eləyir. Onları ruhuna, qanına hopdurur, öz Şimal boyalarını daha da zənginləşdirir... Yesenin nəğmələri - şeirin, sözün rəngləridir. Rus torpağının mənzərələrini, rus sözünün rənglərini, rus ürəyinin vurğularını Yeseninə qədər uşaq heyreti ilə duyan və uşaq səmimiyyəti ilə ifadə edən ikinci sənətkar tapmaq çətindir".

Rus ürəyi!.. Xalq Şairimiz Nəbi Xəzri "Rus ürəyi" nə necə də vurğundur:

...Burada mənim fikrim aydındır daha,
Bir də şərh etməyi artıq sayıram.
Həmişə ruslarla görüşən zaman,
Mən yaz səmasını xatırlayıram.
...Sevirəm, sevirəm, sevirəm qəlbən
Mən rus ürəyinin yaz səmasını,
Onun qüdrətini, onun eşqini,
Onun tufanını, qasırğasını.

...Faşist gürzəsinin əzdik başını,
Zəfər marşımızla qurtardı dava.
Güldü qəlbimizin döyüntüsündə,
Ürəklər-ürəyi böyük Moskva.

Yesenin gənc yaşlarında, həyatının, yaradıcılığının ən çiçəkli illərində qəfil ölümü onu tanıyan və sevən müxtəlif xalqların ədəbiyyat aləmini, oxucularını son dərəcə kədərləndirmişdi. Bu qara xəbərdən sarsılan Aleksey Tolstoy yazırdı: "...Onun ölüm günü ədəbiyyatda matəm kimi qeyd edilməlidir".

Faciədən olduqca məyus olan böyük Qorki məktublarının birində yazırdı: "Budur, Yesenin şeirlərinin birinci cildini oxudum və qüssədən, qəzəbdən, az qala sarsıldım. Necə də xalis, necə də əsl rus şairidir".

Yesenin xalis, əsl rus şairi olması taleyinə yazılan soyadında da təzahürünü əks etdirmişdi. A.Tolstoy qeyd edirdi ki, Yesenin - əsl köklü rus soyadıdır. Yulaf, payız, görüş mənası ilə bərabər, bolluq, torpağın bəxş etdiyi nemətlər anlamında işlədilən sözdən əmələ gəlmişdir. Bu, bəlkə də adi bir təsadüf idi ki, XX əsr rus poeziyasının qüdrətli nümayəndəsi sayılan Sergey Aleksandroviçin soyadı Tolstoyun dediyi mənada Yesenin idi. Yesenin doğrudan da rus xalqının tarixindən doğulan, rus torpağında rus nəğməsinin təmiz havasını udan və bütün yaradıcılığı boyu onlara qayıdan, onları tamamlayıb şöhrətləndirən bir ürək sahibi idi. Özünün dediyi kimi: "Oxucu mənim şeirimdə hər şeydən əvvəl, hissini kövrəkliyinə və obrazlılığa fikir verməlidir; bunlar neçə-neçə şairə, yazıçıya "bələdçilik" eləyib, yol göstərib. Bu obrazları mən özümdən uydurmamışam; bunlar rus ruhunun, rus baxışının ifadəçisidir... Bunlar mənim içimdə öz hisslərim, duyğularım kimi yaşayır, nəfəs alır. Məndən

birçə bunu öyrənə bilərsiniz, mən də başqalarından nəyi isə öyrənməyə hazıram”.

Maksim Qorkiyə görə, “Yesenin yüz minlərlə insanın fəryad və iniltisi idi; o, köhnəliklə-yeniliyin barışmaz nifaqının parlaq və dramatik simvolu idi”. Sergey Yesenin ilk dövr yaradıcılığı daha çox kənd həyatı, kənd adamları, kənd adət- ənənələri və zəngin rus təbiəti ilə sıx bağlı olmuşdur. Kənd onu bəsləmiş, böyütmüş və böyük sənət yoluna çıxarmış, qüdrətli poeziya aləminə bəxş etmişdir. Buna görə də Yesenin poeziyasında rus kəndi, rus kəndlisi, rus təbiəti motivləri əsas mündərəcəni təşkil edir. Şairin sevinci də, kədəri də bu üç məfhumla bağlıdır. Xüsusilə füsunkar rus təbiətinin təsvirində Yesenin özündən sonra gələn rus şairlərinin müəllimi sayıla bilər. Əliağa Kürçaylının dediyi kimi, onun şeirlərində rus ağcaqayını, rus yasəməni, rus küknarı və şamı elə təsvir olunur ki, sanki bu ağaclar dünyada olan bütün şamlardan, ağcaqayınlardan, yasəmənlərdən fərqlidir. Mübaliğəsiz demək olar ki, Yesenin şeirlərini oxuyan hər kəs rus təbiəti haqqında uzun illər boyu Rusiyada yaşamış adam qədər kamil bir təsəvvür ala bilər:

Sərmiş ağ örpəyini hər yana qar,
Yenə sakit görünür rus meşəsi.
Bürüyüb könlümü gəzmək həvəsi,
“Gəl”, – deyir sanki mənə göy şamlar.

Səsləyir, gəl, – deyə donmuş o çayın
Sahilində ucalan ağcaqayın.
Çökür axşam, yenə də qaş qaralır,
Ay doğur, hər tərəfə nur çiləyir,

Gəl, bu rus torpağını seyr elə bir,
Hər tərəf indi başqa görkəm alır.
Bir gümüş şöləsidir sanki ayın,
Ağ sütüntək ucalan ağcaqayın.

Sergey Yesenin 1895-ci il indiki təqvimlə oktyabrın 3-də Ryazan mahalının Konstantinov kəndində kəndli ailəsində doğulmuşdu. Onun dünyaya göz açdığı kənd Oka çayının sahilində yerləşən, qeyri-adi təbii gözəlliyi ilə fərqlənən bir məkandır. Yaşıllığa, gül-çiçəyə qərq olmuş bu kəndin mərkəzində rus memarlığının ən gözəl nümunəsi olan qədim kilisə yerləşir. Ətraf isə demək olar ki, başdan-başa ağcaqayın, şam və qəndalaş ağacları ilə örtülmüşdür.

Valideynləri Aleksandr Nikitiç Yesenin və Tatyana Fyodorovna sadə, zəhmətkeş insanlar idi. Sergey iki yaşından ana babasının yanında böyümüşdü. Yesenin öz tərcümeyi-halında yazdığı kimi, babasının üç subay oğlu vardı. Sergeyin bütün uşaqlığı, demək olar ki, onlarla keçmişdi. “Dayılarım dəcəl və dələduz uşaqlardı. Üç yaş yarımından onlar məni yəhərsiz at üstə qoyub yortardılar. Yadımdadır, vahimə içərisində atın yalından bərk-bərk yapışardım”, - deyə Yesenin tərcümeyi-halında yazırdı. Dayıları üzməyi də ona bu cür öyrədər və çox vaxt onu özləri ilə ova aparardılar.

1904-cü ildə Sergey doqquz yaşında ikən dördillik ibtidai məktəbə daxil olmuş, 1909-cu ildə həmin məktəbi tərifnamə ilə bitirmişdi. Lakin uşaqlıqdan olduqca nadinc olan Sergey dərslərini yaxşı oxusa da, dəcəl əməllərinə görə üçüncü sinifdə təkrar saxlanılmış, buna baxmayaraq, məktəbi əla qiymətlərlə bitirmişdi. Əmirxan Xəlilovun qeyd etdiyi kimi, şeirə-sənətə həvəs və böyük məhəbbət bəsləməsində onun babası, nənəsi və anasının böyük

təsiri vardı. Sergey həm də sərrast və aydın hafizəyə, dərin düşüncəyə malik idi. Dərs zamanı cəsarətlə cavab verər, özünü böyük şeir həvəskarı kimi göstərirdi. Xüsusilə Nekrasovdan, Kolsovdan şeir əzbərləməyi daha çox sevdi. Gənclik illərində isə o, Puşkin, Qoqol, Turgenev, Tolstoy, Nikitin kimi görkəmli şair və yazıçıların yaradıcılığını dərinlən öyrənirdi. Sergey 1912-ci ildə ikiillik kilsə müəllimliyi məktəbini bitirmişdi. "Məndən tez-tez soruşurlar: yazmağa necə başlamısan? Oxumağa beş yaşımdan, yazmağa doqquz yaşımdan... Əvvəllər mənim yaradıcılığımıza kənd çastuşkalari təsir edib. Təhsil illərimin mənə elə bir faydası olmayıb. O illərdə slavyan dilini, dini adət-ənənələri öyrənmə bilmişəm.

Ədəbiyyatla bağlı ilk maraqlı söhbətləri Klemenovdan eşitmişəm. O, məni yeni ədəbiyyatla, məşhur şairlərlə qiyabi tanış etmiş və klassiklərdən nə üçün qorxmaq lazım gəldiyini başa salmışdır. Şairlərdən ən çox Lermontov və Kolsovdan xoşum gəlir. Andrey Belidan şeirin forma xüsusiyyətlərini, Blok və Klyuyevdən isə həzinliyi öyrənmişəm... İndi məni ən çox Puşkin cəlb edir. Tərcümeyi-halımın başqa tərəflərinə gəlincə, onlar mənim şeirlərimdədir".

Sergeyin ilk şeirləri "Mirok" və "Dobroe utro" adlı məşhur uşaq jurnallarında dərc edilmişdi. 1915-ci ildə Yesenin "Radunisa" adlı ilk şeirlər kitabı çap olunmuşdu. Özünü qürurla "kəndli oğlu", "kənd vətəndaşı" adlandıran Yesenin bütün varlığı ilə kəndə bağlı idi. Lakin bununla bərabər, onun poeziyasının üfəqləri çox geniş idi. Onun yaradıcılıq ilhamı ilk anlardan Əhməd Cəmilin dediyi kimi, rus xalq ədəbiyyatının duru çeşmələrindən su işmişdi. Vaxtilə Yesenin özü İ. Rozanova demişdi: "Bilirsinizmi, hansı əsər mənə qeyri-adi təsir bağışlamışdır?! "İqor polku haqqında dastan". Mən onunla kiçik yaşla-

rımdan tanış olmuşam və o, məni sarsıtmışdır, dəli kimi gəzmışəm. O gözəllik, bədilik! Bax, mənim imajinizmim haradan başlamışdır".

Yesenin şeirlərindəki bədilik, onun özünəməxsus zəngin bədii üslubu "İqor polku haqqında dastan"dan başlamış, bütün rus xalq ədəbiyyatı ornamenti və bütün rus klassik şeirindən gəlirdi. Yesenin lirikası səmimi, hərarətli, zərif və bir qədər də hüznli lirikadır. Nəriman Həsənzadə Yesenin yaradıcılığına hörmətlə yanaşib etiraf edir ki, həqiqətən onun şairlik qisməti, ədəbi taleyi, vətənpərvər ürəyi şeirlərində, misralarında, mən deyərdim, qafiyələrində də duyulur. Bunu adi bir rus oxucusu daha tez müəyyən edərdi və çətinlik çəkmədən deyər ki, bəli, bu, Yesenin ruhudur, onun paklığı və təbiiliyidir. Sergey Yesenin şeirlərində inandırmağa çalışmış, bəlkə heyranə doğurur. O, adi rus kəndlisinin insani hisslərini qələmə almaqla, onu başəri yüksəkliyə qaldırır və sevir. Yesenin doğma anası ilə necə danışarsa, oxucusu ilə də eləcə sadə, aydın dillə, istiqanlı danışır. Oxucu onun nəzərində özgə adam deyil, elə bil çoxdanın tanış, dostu, qohumu, yaxud qonşusudur. O saat dil tapır, ürəyini açır, sevincini-kədərini bölüşməyə can atır. Onun poeziyası insana, Vətən torpağına, sözün əsl mənasında məhəbbət poeziyası, mehribanlıq poeziyasıdır. Bu, qəlbin qəlbə isinişməsidir. Şairin anasına, babasına, bacısına, qadına yazdığı poetik məktublarını misal göstərmək olar.

Yesenini oxuyan hər kəs rus kəndlisinin məişətinə bələd olur, XX əsrin əvvəllərində böyük bir ölkənin ərazisində baş verən ictimai-siyasi hadisələri görür və Rusiyanı sevir. Yesenin oxucusu kimi, mənə elə gəlir ki, o, Rusiyaya Nekrasov məhəbbəti bəsləmiş və Rusiyanı Yesenin ilhamı ilə tərənnüm etmişdir. Şair - səssizdir. Həm öz xalqının, həm də öz əsrinin eşidilən səsi. O, həm öz

əsrində, həm də başqa əsrlərdə yaşayan insanların, ictimai - siyasi quruluşların böyük müasiri olur. Şair, bir növ, canlı, yeriən kürsüdür. O, harada görünürsə, ona qulaq asmaq, onu dinləmək istəyirsən. O, Rusiyada doğulsa da, bütün xalqların oğlu idi. Şair bütün xalqların övladıdır. Əgər belə deyilsə, o, şair olmur.

Yesenin poeziyası tam bir salnamədir. Bu salnamənin səhifələrində şairin gözəl şeirləri yerləşir. Bu şeirlərin gücü və gözəlliyi isə Vətənə, doğma yurda böyük şair məhəbbətinin yüksək sənətkarlıqla ifadəsindədir. Vətən eşqi ilə döyünən ürəkdir ki, Yesenin ilhamlı lirikasını yaşadır, həmişə təzə və tərəvətli saxlayır.

"Bəzən qələm dostlarıma elə gəlir ki, sənət, ancaq sənət olaraq qalır. Guya, həyatın ona heç bir dəxli yoxdur. Məni ona görə təqsirləndirirlər ki, sənətin mahiyyətini müəyyən ideyalara xidmət etməkdə görürəm. Onlar, necə deyirlər, sözün forması, görünüşü haqqında daha çox fikirləşirlər. Bir də elə bilirlər ki, söz, obraz hər şey deməkdir. Qoy onlar məndən inciməsinlər; mənə belə gəlir ki, bu, sənətə ciddi münasibət deyil. Ancaq səthi, dumanlı bir təəssürat əsasında meydana gəlmiş dekorativ sənət nümunələri haqqında belə danışmaq olar. Dönə-dönə yaşanmış fikirlərin, müəyyən daxili inamın ifadəçisi kimi ortaya çıxan əsl sənət nümunələrinə bu ölçü ilə yanaşmaq qətiyyən düzgün deyil". Bunlar Yesenin sözləri idi. O, belə bir həqiqəti tez-tez təkrar etməyi sevirdi: "İncəsənət mənim üçün əyləncəli naxış deyil, fikrin izahı, dilimizin ən zəruri sözüdür".

O, hələ 1912-ci ildə yazdığı "Şair" şeirində əsl sənətkarın cəmiyyətdə rolu haqqında yazırdı: "Düşmənləri məhv edən, həqiqəti özünə doğma ana sayan, insanları öz qardaşı kimi sevən və anaların yolunda əzab çəkməyə hazır olan şair əsl şairdir. O, başqalarının görə bilmədiyi

işləri asanlıqla başa çatdırır. Belə adamlar xalq şairidir. Belə adamlar doğma torpağının şairləridir".

Yesenin "həqiqəti özünə doğma ana" hesab etməyi sənətkarın ən başlıca keyfiyyətlərindən biri hesab edirdi. Bunlar gəlişigözlə sözlər deyildi. Gənc Yesenin imperialist müharibəsi əleyhinə səsinə ucaldanda da, fəhlələr arasında da çarizm əleyhinə gizli vərəqələr yayanda da, siyasi mövzularda fəal çıxışlar edəndə də, hətta fəhlələrin əməyinə ehtiram əlaməti olaraq, ilk şeirlərini "Sergey Molot" imzası ilə çap etdirəndə də qeyd etdiyim həqiqəti axtarırdı. Belə sağlam zəmin üzərində yüksələn Yesenin poeziyası bir müddət yabançı ədəbi-siyasi təsire məruz qalmışdı. 1918-ci ildə şair əvvəlcə proletkultçulara yaxınlaşmış, sonra, 1919-cu ildə imajinist-şairlər qrupuna qoşulmuşdu.

İmajinizm-XX əsrin 20-ci illərində Rusiyada fəaliyyət göstərmiş ədəbi, əsas nümayəndələri Yesenin, İvnev, Mariyenqof, Şerşeneviç, Kusikov, Qruzinov və başqalarından ibarət qrup idi. Yesenin rus dilinin təbii obrazlılığına, xalq yaradıcılığına əsaslanırdısa, Şerşeneviç və Mariyenqof süni obrazlılığı canlı gerçəkliyə qarşı qoyurdular. İmajinizm formalizm və "sənət sənət üçün" nəzəriyyəsinin təzahürlərindən olub, sənəti dövlətə, inqilaba qarşı qoymağa, onun ictimai rolunu inkar etməyə yönəldilmişdi. 1924-cü ildə Yesenin imajinistlər sırasını tərk etməsi, əslində bu qrupun dağılmasına səbəb olmuşdu. Çünki Yesenin ideya-nəzəri və yaradıcılıq mövqeyi etibarilə ümitsizliyi, bədbinliyi, tərkidünyalığı təbliğ edən imajinistlərdən çox uzaqda idi. Bu, bir həqiqətdir ki, parlaq istedadı, rəzalet və çirkəblə dolu bataqlıq da heç bir zaman söndürə bilməzdi. Yesenin öz fikirlərindən: "1919-cu ildə qoşulduğumuz imajinizm axını formal cəhətdən rus poeziyasına müəyyən hava gətirsə də, onun nümayəndələrindən heç biri yüksək şair istedadı ilə

seçilə bilmədi. İndi mən bütün ədəbi məktəbləri inkar edirəm. Məncə, şair hər hansı cərəyandan, ədəbi məktəbdən asılı qalmamalıdır. Bu, onun sərbəstliyini əlindən alır. Ancaq daxilən sərbəstlik hesabına gözəl şeylər yarana bilər”.

Qeyd edirəm ki, Yesenin öz tərcümeyi-halını bir neçə dəfə qələmə almışdı. Onun 1922-1924-cü illərdə yazılmış “Avtobiografiyası”nın üç variantı və tərcümeyi-hal səpki-sində olan “Özüm haqqımda”, “Özüm barədə bəzi şeylər” adlı əlavə iki yazısı məlumdur. Bunların heç biri tam tərcümeyi-hal formasında olmasa da, həmin yazılarında şairin özü haqqında verdiyi bəzi məlumatlar onun həyat və yaradıcılığını öyrənmək üçün maraqlıdır. Bu məlumatlardan biri diqqətimi xüsusilə cəlb edir. Yesenin yazır: “Müharibə və inqilab illərində tale məni müxtəlif yerlərə aparıb çıxarmışdır. Şimal Buzlu okeanından Qara dənizə və Xəzərə qədər. Qərbdən-Çinə, İrana və Hindistana qədər bütün Rusiyanı eninə və uzununa gəzmışəm”.

S. Yesenin Moskvaya ilk dəfə 1912-ci ilin payızında gəlir. Atasını onu idarədə işə düzəldir. Lakin Aleksandr Nikitiç oğlunun şeir-sənətə bağlanmasını istəmirdi, ata öz oğlunu müəllim görmək arzusunda idi. Bir tərəfdən ailə-daxili narazılıqlar, qəriblik, maddi çətinlik, digər tərəfdən Moskva mühitində əsərlərinin çox çətinliklə çap olunması, ən başlıcası, onu əhatə edən insanların laqeydliyi, biganə və soyuqqanlılığı, yeknəsək həyat keçirmələri gənc, təcrübəsiz Yesenini bezdirmiş, ağır və bədbin düşüncələrə gətirib çıxarmışdı. Həmin il Sergey uşaqlıq və məktəb dostu Qrişa Panfilova Moskvadan göndərdiyi məktubunda yazırdı: “Bu usandırıcı həyata baxır və istər-istəməz düşünürsən: yaşayırsan, yoxsa, yox? Özün bir fikirləş, mən heç özümü təsəvvür etmirəm, yaşayasan, lakin özünü hiss etməyəsən, elə yalnız fikirləşəsən...”

1913-cü ildə yazdığı məktubda isə atası ilə yollarının ayrıldığını, yalnız və köməksiz qaldığını qeyd edib, bir daha sualla müraciət edirdi ki, həyat nədir?.. Mən bu mənanı dərk edəmmirəm. Bunun mənasını heç lsa da aç bilməyib. İstər-istəməz Kolsovnun fikirləri yada düşür:

Dünya Allahın sirridir,
Allah – dünyanın sirri.

Əgər doğrudan da bu bir sirrdirsə, qoy elə belə də qalsın. Lakin necə olsa, biz bilməliyik ki, nə üçün yaşayırıq? Bilirəm ki, sən deməzsən: yaşayırıq ki, ölmək üçün. Sən özün bir vaxt demirdinmi öləndən sonra başqa bir həyat da var... Yaşamaq nə üçündür? Görsən doğrudanmı bunu bilmək mümkün deyil?

Kim deyər, kim açar mənə
Həyatın bu sakit gərdsini.
Yaradıcı əl hardadır, kimdir?
Bu müqəddəs, ilahi səslər
Necə, nə vaxt yaranmış?

Yazdığım bu parçalar yeni başladığım “Ölüm” şeirindəndir. Sağlıqla qal, hələlik...”
Yesenin digər məktublarından:

“Şəxsi qənaətimə görə ətdən, balıqdan imtina etmişəm. Qənd işlətmirəm. Şokolad, kakao, kofe kimi şeylərdən də istifadə etmirəm, tütün də çəkmirəm”.

“Hər şeyə yuxarıdan-aşağı baxma, yoxsa aşağıları görüb-duya bilməzsən. İnsanı o vaxt dərk edə bilərsən ki, onun həyatını təhlil edib, özünü onun yerində qoya biləsən, onun mövqeyindən çıxış edəsən. Bütün insanlar eynidir. Həqiqət- həqiqətdir, ona sübut-dəlil gərək deyil, ona sərhəd də yoxdur, belə ki, alfa da, omega da özüdür”.

1913-cü ilin mart ayında o, yenidən Moskvaya gəlir. Mətbəədə işə düzəlir. Bir müddət korrektor müavini, sonralar isə korrektor vəzifəsində işləyir. Hər gün səhər saat 8-dən axşam saat 7-yə qədər mətbəə işi onu yorsa da, inqilabi əhval - ruhiyyəli mətbəə işçilərinin təsiri, Moskva fəhlələri ilə yaxından təmas onda dövrün ictimai hadisələrinə böyük maraq oyadır. Moskvada I. Surikov adına ədəbi - musiqi dərnişini də Yesenin ictimai-mədəni tərbiyəsində böyük rol oynayır. Daha sonra Yesenin Moskvada həmin vaxtlar Rusiyada birinci "Mədəniyyət Universiteti" olan Şanyavski xalq universitetinə daxil olur. Lakin Moskvanın ədəbi mühiti onu qane etmədiyi üçün o, Peterburqa gedir. Şair bu barədə yazır: "On səkkiz yaşında şeirlərimi jurnallara göndərib, onların çap olunmadığını görəndə təəccübləndim və Peterburqa yola düşdüm. Orada məni sevinclə qarşıladılar. İlk gördüyüm Blok, ikincisi - Qorodetski idi. Bloka baxanda məni tərs basdı, çünki ilk dəfə idi ki, canlı şair göürdüm".

Şərq aləmi, o cümlədən, Azərbaycan öz qədim və zəngin mədəniyyəti, ədəbiyyatı, incəsənəti, həmçinin ecazkar təbiəti ilə dünyanın böyük şəxsiyyətlərinin, söz-sənət adamlarının həmişə diqqətini cəlb etmiş, onların qəlbini rəvnəqləndirmişdir. Dahi ingilis şairi Bayronun "Şərq poeması" bu məftunluğun məhsuludur. Fransız yazıçısı Aleksandr Dümanın "Qafqaz səfəri" də eyni duyğuların, məhəbbətin nəticəsində ərsəyə gəlib. Təbii ki, belə nümunələr çoxdur.

Vaxti ilə Aleksandr Sergeyeviç Qriboyedovun Azərbaycanı qarış-qarış gəzdirdi, Abbasqulu ağa Bakıxanovla birlikdə böyük Nizaminin qəbrini ziyarət etdiyi, Ərzuruma səyahəti zamanı Puşkinin Azərbaycan ziyalıları və Qarabağ atlıları ilə tanışlığı, Mixail Yuryeviç Lermontovun Azərbaycanı gəzərkən dilimizə və xalq ədəbiyyatımıza

böyük maraq göstərdiyi, dekabrist şair və yazıçılarla qabaqcıl ziyalılarımızın dostluğu, Maksim Qorki, Vladimir Vladimiroviç Mayakovskinin Bakıya gəlişi, müxtəlif təbəqədən olan insanlar və yaradıcı ziyalılarımızla görüşü mədəni tariximizdən xalqımıza yaxşı məlumdur. Yaradıcılığı Bakı ilə bağlı olan böyük rus şairlərindən biri də "Rusiyanın ağcaqayını" hesab edilən əlbəttə ki, Sergey Yesenindir.

Yesenin şeirlərində xalqlar dostluğu ideyası mühüm yer tutur. O, insan ləyaqətini, xalqların, millətlərin ləyaqətini tərənnüm etməyi şairin vətəndaşlıq borcu hesab edirdi. Ondakı Vətən eşqi dərin humanist arzularla döyünən ürəkdən süzülüb - gəlirdi. Bu isə Yesenin poeziyasının təbiiliyini və vətəndaş səmimiyyətini daha da gücləndirirdi. Lakin Rusiyaya bir oğul məhəbbəti ilə yanaşı, başqa xalqların adət-ənənələri, poeziyası, musiqisi, bir sözlə, mənəvi gözəlliklərinə və sərvətinə dərin ehtiram hissi Yesenin lirikasında ən ümdə yer tutan cəhətlərdəndir. O, Lermontovu, Puşkini, Qoqolu, Kolsovu, Nekrasovu nə qədər sevirsə, Firdovsini, Xəyyamı, Sədini də bir o qədər yüksək qiymətləndirirdi. Yesenin "İran nəğmələri" buna canlı misaldır. Şair məktublarının birində Şərqin musiqi və milli şeir ənənəsinə istinadən yazmışdı: "Müsəlmanlar (azərbaycanlılar) hədəf yerə demirlər ki, əgər o mahnı oxumursa, şuşalı, şeir yazmırsa, şirazlı deyil.

Yesenin 1924-cü ildə ilk dəfə Bakıya gələndə 29 yaşı vardı. Məşhur şair kimi kifayət qədər tanınmışdı. Onun həyatının son iki ili, yəni 1924 -1925-ci illər yaradıcılığının Bakı dövrü hesab olunur.

S. Yesenin yaradıcılığının tədqiqatçıları olan Pyotr Fyodoroviç Yuşin, Yuri Lvoviç Prokuşev, Vladimir Germanoviç Belousov, Sergey Petroviç Koşçekin, Korneliy Lyutsianoviç Zelinski, Pyotr İvanoviç Çagin, Titsian

Yustinoviç Tabidze və başqaları haqlı olaraq şairin yaradıcılığının bu mərhələsini ən məhsuldar dövr – qızıl dövrü adlandırırlar. Vaxtilə Puşkinin yaradıcılığında “Bolidino payızı” necə mühüm rol oynamışdısa, Yesenin yaradıcılığında da Bakı, Mərdəkan payızı xüsusi əhəmiyyət kəsb edirdi.

Bəs necə oldu ki, Yesenin Azərbaycana gəldi, onu Bakıya kim dəvət etmişdi?

Pyotr Çagin “Sergey Yesenin Bakıda” məqaləsində yazır: “1924-cü ilin fevralında mən partiya işləri ilə əlaqədar olaraq Moskvada ezamiyyətdə idim. O vaxtlar mən Azərbaycan KP MK - nin ikinci katibi və “Bakinski raboçi” qəzetinin redaktoru idim. Bakıya yola düşməzdən qabaq, axşam Vasili İvanoviç Kaçalova (böyük rus sovet aktyoru, SSRİ Xalq Artisti - R.Mirzəzadə) qonaq getdim və orada Sergey Yeseninlə tanış oldum. Yesenin Bakı haqqında, hələ də “mürgüləyən qızıl Asiyadan” çoxlu nişanə qalan, ancaq indi neft buruqları məskəni olan şəhər haqqında hekayələrimi acgözlüklə dinlədi.

Ertəsi gün səhər tezdən mehmanxanada qapının hündürdən döyülməsinə oyandım. Belə erkən gələn Sergey Yesenin idi. O, utancaqlıqla gülümsəyərək dedi: “Bağışlayın, deyəsən, biz dünən sizinlə qaloşlarımızı dəyişik salmışıq...”

Doğrudan da belə idi. Yesenin getməyə tələsmirdi, mən isə onu saxlamağa cəhd edirdim. O qaldı, mənə vağzala qədər ötürdü.

Bizim dostluğumuz belə başladı. O, öz tərəfindən bu dostluğu Bakıya gəlmək vədi ilə möhkəmlətdi. Mən isə onun “İranı da göstərərsinizmi?” sualına cavab olaraq vəd etdim ki, İranı da, əgər istəsə, lap Hindistanı da göstərəm.

...Aylar keçirdi. Mən artıq Yesenini Bakıda görmək ümidimi itirmişdim. Ancaq sentyabrın 20-də axşam redaksiyaya gələndə stolumun üstündə kiçik bir məktub gördüm:

“Yoldaş Çagin, mən gəlmişəm. Yanınıza gəldim, lakin sizi görə bilmədim.

“Yeni Avropa” mehmanxanasında 59-cu otağa düşmüşəm. Mehmanxananın direktoruna zəng vurun ki, sizi nə vaxt görə bilərəm.

20/IX-24 S.Yesenin

Elə həmin gün Çagin Yeseninlə görüşür. Bir- birini əvəz edən maraqlı tədbirlər, mərasimlər, görüşlər, söhbətlər Yesenin qəlbində və ruhunda silinməz izlər qoyur. Həmin təəssürlərdən bəhs edən xeyli yazılar mövcud olsa da, P. Çagin həyat yoldaşı Mariya Çagina-nın “Yeseninlə görüşlər” məqaləsini xüsusi qeyd etmək istəyirəm. M.Çagina yazır: (“Sovetskaya kultura” jurnalı, 1980 № 81)

“Sergey Yeseninlə Pyotr Çagin dostluğu haqqında çox yazılıb. Pyotr İvanoviçin Yeseninə böyük təsiri olub, ancaq şair də Çagin həyatında, bizim taleyimizdə mühüm yer tutub, silinməz iz qoyub.

...Bir dəfə Çagin mənə dedi:

- Sergey Yeseninlə tanış olmaq istəyirsiniz? Mən sizə danışmışam, o, bir az əvvəl Moskvadan gəlib. İstedaddır, sadədil şairdir. Onunla hər yeri gəzirəm, şəhərlə tanış edirəm, mədənləri göstərirəm. - Pyotr İvanoviç gülümsündü, - çox həvəslidir, hər şey onu maraqlandırır... Siz görüşməyin əleyhinə deyilsiniz ki?

Mən necə əleyhinə ola bilərdim? Biz hamımız Yesenin haqqında çox eşitmişdik, çıxışlarını izləmişdik, şeirlə-

rini əzbər bilirdik. "Bakinski raboçi"də də onlar demək olar hər nömrə dərc edilirdi.

Tezliklə bu görüş baş tutdu. Əvvəlcə Yesenin mənə qəribə təsir bağışladı. O, nəyə görə həyəcanlanmışdı. Onun sınaıçı nəzərlərini öz üzərimdə hiss elədim. Belə güman etdim ki, onun bu qısqanclıq, nigarançılıq ifadə edən halı mənimlə Pyotr İvanoviç arasında yaranan münasibətlə bağlıdır: dostunu ondan belkə ayıra bilərlər. Odur ki, narahatlıq keçirir.

Amma sonra Yesenin isinişdi. O, Pyotr İvanoviçlə birlikdə mənə demək olar ki, hər gün baş çəkirdi. Mən diqqətlə baxır və təəccüb edirdim ki, bunlar nə qədər də müxtəlif təbiətli adamlardır. Yesenin emosional, coşqun, tez inciyən, tez-tez haldan-hala düşən idi. Çətin isə poetik təbiətli olmasına baxmayaraq, eyni zamanda möhkəm, qətiyyətli xarakterə malik idi, "öz canını qanadları altında saxlaya" bilirdi. Lakin bir-birlərinə münasibətlərinin doğurduğu rəğbət onların qarşılıqlı səmimiyyətlərinə şübhə oyatmırdı...

...Yesenin ad günü xüsusilə yadımda qalıb. Pyotr İvanoviç zəng vurub dedi ki, onlar həmin günü bizdə qeyd etmək fikrindədirlər və məni hədiyyə ilə sevindirmək istəyirlər. Bu hədiyyə iki fotosəkildən ibarət idi. Onlardan biri - Pyotr İvanoviçlə Yesenin yanaşı əyləşdikləri şəkil (indi geniş məlum olan foto) mənim xüsusilə xoşuma gəldi. Pyotr İvanoviç şəkilin üstündə yazmışdı:

" M.A. İki qələm
cəngavərindən
Dost hədiyyəsini qəbul
elə sən:
Coşqun Pyotrdan,
cəncəl Sergeydən".

Onun da yanında Yesenin narin xətt ilə yazmışdı:

" Əzizim Mariya
Antonovna,
Bu, haqq sözüdür,
inanın ona.
And içmək olar
gözlərinizə:
Hərdən bir nəzər
yetirin bizə.

Cəncəl Sergey.
3 oktyabr 1924-cü il.

Pyotr İvanoviç Yesenin yazdığını oxudu, öz redaktor adətincə, gözüne dəyən səhvi düzəltdi və narazı halda dedi:

- Yəni sən Mariya Antonovnaya yaxşı bir şey yazı bilmədin?..

Bir neçə gündən sonra Yesenin mənim yanıma tək gəldi. Tutulmuş, utancaq bir təbəssümlə papiros kağızından kiçik bir zərfi mənə verib dedi: "Bunu sizə Pyotr göndərib". Zərfdə üzərində "P.I." yazılmış bir nişan üzüyü var idi. Sergey Aleksandroviçin dediyinə görə, üzərində mənim inisialım yazılmış ikinci üzüyü Pyotr İvanoviç özündə saxlayıb. Hər iki üzüyü Pyotr İvanoviç sifariş edibmiş. Bu anda mənə hansı hisslərin hakim kəsildiyini, nələ keçirdiyimi demək mümkündürmü?" (Məqələdən digər qeydləri bir qədər sonra təqdim edəcəyəm - R.Mirzəzadə)

İ.İsaxanlı "Şeir gülüstanının təkrarolunmaz çiçəyi - Sergey Yesenin" adlı kitabında yazır ki, 1924-cü ildə məşhur rus şairi Sergey Yesenin Bakıya gəlir. O, dəfələrlə Cabbar Qaryağdıoğlu olan məclislərdə iştirak edir.

Şair Azərbaycan xanəndəsinin gözəl səsinə eşitməkdən doymur.

Bir gün Əliheydər Qarayevin evində Sergey Yeseninin şərəfinə ziyafət verilir. Həmin ziyafətdə Azərbaycan bolşevik fraksiyası Mərkəzi Komitəsinin Birinci Katibi Sergey Mironoviç Kirov, Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin sədri Səməd ağa Ağamalıoğlu və Ruhulla Axundov da iştirak edir. Məclis qızıdır. Qaryağdıoğlu oxumağa başlayır. Yesenin heç cür inana bilmir ki, qocada belə zəngin və məlahətli səs ola bilər. Lakin Qaryağdıoğlunun zil, həm də tərəvətli səsi, xüsusilə uzun və sürəkli zəngülələri şairi vəcdə gətirir, heyran edir.

Qaryağdıoğlu muğamın son guşələrini vurub qavalı yerə qoyur. Salonu alqış səsləri titrədir. Lakin Yesenin sanki ovsunlanır. O, sakit oturub nəyinə xəyalında olur. Heç özü də bilmir ki, Qaryağdıoğlunu necə mükafatlandırır. Doğrudan da çox maraqlıdır. Şair şairi necə mükafatlandırır bilər? Yalnız şeir ilə! Yesenin Cabbarın şərəfinə bədahətən şeir deyir. Onu "Şərq musiqisinin Peyğəmbəri" adlandırır.

Yesenin şeiri oxuyub qurtaranda Qaryağdıoğlu ayağa durur. O, şairə yaxınlaşıb gülümsəyirdi, ata məhəbbəti ilə deyir:

- Oğul, artıq qocalmışam. Düz, 50 ildir ki, xalqımın qədim mahnılarını toplayıb oxuyuram. Dünyada ən çox səcdə etdiyim şair tayfasıdır. Çünki şair çoxlarına məlum olmayan həyat sirrlərindən xəbər verir. Oxuduğun şeirin sözlərinin çoxunu anlamadım. Lakin mən inanıram ki, sən böyük şairsən. Mən də qoca bir sənətkar kimi, sənətin fitri istedadına baş əyirəm!

Qaryağdıoğlu gözləri yaşarmış halda bu sözləri deyib Yeseninə yaxınlaşır və onu qucaqlayıb bağrına basır.

Yesenin təzəcə yazdığı şeirini ona verib bir daha deyir: "Şərq musiqisinin Peyğəmbəri".

Rəssam R. Mehdiyevin gözəl və maraqlı bir rəsm əsərində Sergey Yesenin şair Əli ağa Vahidlə bir qəzəl məclisində təsvir olunub. Yeseninin Mərdəkan yaxınlığındakı Şağan kəndində keçirilən Füzuli, həmçinin aşiq məclislərində iştirak etməsi barədə də məlumatlar mövcuddur. Hüseyn Nəcəfovun "Balaxanı mayı" adlı kitabında Əli ağa Vahidlə Sergey Yeseninin görüşündən maraqla bəhs edilir.

Mənbələrin birində qeyd olunur ki, bir dəfə Yesenin aşiq poeziyası gecəsinə dəvət olunur. Şair ifaçıların son dərəcə məharətli çıxışlarını diqqətlə dinlədikdən sonra deyir: "Burada o qədər müdriklik var ki, bütün Şərqə, bütün Rusiyaya yetər".

Bu, gənc, lakin dahi şairin bizim milli musiqi mədəniyyətimizə verdiyi layiqli qiymət idi.

S. Yeseninin həyatının Bakı dövründə ən əlamətdar günlərdən biri 1925-ci ilin 1 May günü qeyd olunur. Bu bayram günündə şairi əsl dost kimi qarşılayırlar. O, hər yeri partiya rəhbərləri ilə birlikdə gəzir, şeir deyir, çastuşkalar oxuyur, hamı ilə birlikdə şənələnirdi. Yesenin cəld halda, danışa-danışa bir dəstədən o biri dəstənin yanına keçir, fəhlələr önündə sağlıq deyir, poeziya şərəfinə deyilən sağlıqları qəbul edirdi. Üzündəki zərif qırıqlar hamarlanır, solğun dodaqlarına təbəssüm qonurdu. Adama elə gəlirdi ki, öz tənhalığında üşüyən Yesenin insan hərarəti ilə alovlanan bayram tonqalları başında camaat arasında qızınırdı. Kirov dostcasına, ağıllı nəzərlərlə şairin "kütlə içərisinə" bu yaz səfərini seyr edirdi.

Sonra Mərdəkandakı bağ evinə gedirlər. Burada Yesenin S. M. Kirovun yanında təzə çap olunmağa başlayan "İran nəğmələri" silsiləsindən şeirlər oxuyur.

Böyük estetik zövqə malik olan, inqilabdan əvvəlki dövrdə gözəl ədəbiyyatçı və həssas ədəbiyyat tənqidçisi olan Kirov, Yesenin oxuyub qurtardıqdan sonra məzəmmətlə Çaginə deyir: "Sən nə üçün indiyə qədər Yesenin üçün Bakıda İran illüziyası yaratmamısan? Bax, gör necə yazıb, elə bil doğrudan da İranda olub. Biz təhlükələrlə qarşılanacağını nəzərə alaraq, həyatı üçün qorxaraq, onu İrana buraxmadıq. Axı sənə tapşırılmışdı ki, onun üçün Bakıda İran illüziyası yaradasan. Yarat! Hər nə çatmasa, özü təsəvvür edər. O ki şairdir, özü də gör necə şair!.."

1925-ci ilin yayında Çagin Yesenini bağ evinə aparır. Bura doğrudan da əsl İran illüziyası idi. Yekə bağ, fəvvarələr, hər cür Şərq əyləncələri - əsl İran idi! O, burada arvadı Sofiya Andreyevna Tolstoy - Yesenina ilə yaşayır və yaradıcılıqla məşğul idi. Sergey, Puşkinin öz arvadına müraciətlə yazdığı son şeirindən misralar oxuyaraq deyirdi: "Sənin səyin nəticəsində əmək və səmimiyyətə dolu uzaq bir monastra düşdüm".

Xəzərin mavi dalğalarına, Bakının füsunkar gecələrinə məftun olan şair:

Bakının lampaları
Ulduzlardan gözəldir,

- deyə Bakıya olan sevgi dolu duyğularını şeiriyyətə çevirirdi.

Bakıya ürəkdən bağlanan Yesenin, hələ 1925-ci il aprelin 9-da arvadına göndərdiyi məktubunda yazırdı: "Burada mənə müstəsna diqqət və qayğı göstərilir.

Çagin məni bir qardaş kimi qarşıladı. Onun mənzilində qalıram. Fövqəladə münasibət, doğmalığ var burada".

Bütün Şərq dünyasına poetik şair sevgisi ilə yanaşan Yesenin "İran nəğmələri" ilə Şərq klassiklərinə nə dərəcədə bağlı olduğuna yazımın əvvəlində toxunmuşdum. Bir daha bildirmək istədim ki, bu bağlılıq və məhəbbət Yesenin Şərq poetikasına məxsus motivləri, Şərqin ənənəvi milli dəyərləri, gözəl məkanları, sərvətlərinə də münasibətində özünü göstərirdi. Şair öz əsərlərində tez-tez Firdovsinin, Sədinin, Xəyyamın adlarını çəkir və bəzən düşüncələrində onlara istinad edirdi. Məhəmməd Peyğəmbərdən, Qurandan danışır, Lalədən, Şah-nədən, Gülnardan, Həsəndən söhbət açırdı. Bülbülün nəğməsini, qızılgülün ətrini, pərinin gözəlliyini vəsf edir, kamanı dinləyir, tütək səsinə qulaq asırdı. Şairin əsərlərində Bakı, Tiflis, Batumi, Tehran, Təbriz, Xorasan, Bosfor, Bağdad, Şiraz, Fərat, Şuşa, Balaxanı, Mərdəkan dəfələrlə təsvir edilirdi. Çayxana, zurna, tar, çadra, xına, zəfəran, şal və bu qəbildən olan bir çox Azərbaycan kəlmələrindən geniş istifadə olunurdu. Buna görə də bu ilahi məhəbbət çox zərif və incə tellərlə Yesenini tez-tez Azərbaycana, qoca Şərqin qapısı sayılan Odlar Yurduna çəkirdi.

1925-ci ilin iyunun sonunda P. Çagin Moskvadan Bakıya yola düşəndən az sonra, Yesenin ona belə bir məktub göndərmişdi:

"Əziz Pyotr İvanoviç!

Qayğılar içində itib-batmışam və "Bakrob" qapılarına yenidən dönəcəyim günü səbirsizliklə gözləyə-gözləyə qalmışam.

Necəsən? Sənə göydə deyil, yerdəki ulduzları saya bildiyin üçün həsəd aparır, qibtə edirəm. Fəqət, nə qəm! Görüşərik. Hər şey qaydasına düşər. Sənin, sənin və

mənim ailəmizin bütün üzvlərinə salam söylə. Atanı və Peteni bağrına bas. O, Moskvaya gələcək, ya yox?

Sonya salam göndərir, əllərini sıxır.
Öpürəm səni.
Sergey.

6.VII.25, Moskva".

Bu, həmin vaxtlar idi ki, məhz o zaman Pyotr İvanoviç Sergey Yesenini və onun arvadı Sonya (Sofiya) Tolstoyu Qafqaza qonaq çağırırmışdı. Sonya Tolstoy ömür yoldaşı kimi onun taleyinin son qisməti idi.

Şəxsi həyatının uğursuzluqları da şairə az dərd vermirdi. Belə ki, 1914-cü ildə 19 yaşlı Sergey ilk dəfə Moskva mətbəəsində korrektor işləyən Anna Romanovna İzryadnova ilə evlənmiş və ondan Yura adlı oğlu dünyaya gəlmişdi.

1917-ci ildə 22 yaşlı Yesenin Zinaida Nikolayevna Rayxla ailə qurmuş, bu nigahdan Konstantin adlı oğlu və Tatyana adlı qızı doğulmuşdu.

1921-ci ildə Sovet hökumətinin dəvəti ilə məşhur Amerika balerinası Aysedora Dulkan Moskvaya gəlir və bir müddət balet məktəbində dərs deyirdi. Gözəl sənəti ilə bütün dünyada şöhrət qazanan Dulkanın uğursuz, faciəli taleyi vardı. O, Fransada qastrol səfəri zamanı avtomobil qəzasına uğramış və övladları həlak olmuşdu. Aysedora-nın xatirələrində qeyd olunur ki, o, Moskvada Yeseninlə tanış olarkən sanki oğlu Raymondla rastlaşır. Az sonra Sergeylə Aysedora kəbin kəsdirərək xaricə gedirlər. Evlilik müddətində Avropanı və Amerikayı gəzirlər.

Aysedora Dulkan Yesenindən 17 yaş böyük idi və ümumiyyətlə, həyata baxışı ilə şairin yaradıcılığında mühüm rol yox idi. Buna görə də il yarım sonra onların yolları ayrılmışdı.

1925-ci ilin mayında Yesenin Lev Nikolayeviç Tolstoyun nəvəsi Sofiya Andreyevna ilə evlənmişdi. Sonya şairə böyük qayğı və həssaslıqla yanaşır, diqqət və mehribanlığını ondan əsirgəməirdi.

Bədii yaradıcılığa çox tələbkər və həssas olan Yesenin etiraf edirdi: "Mənim lirikam hər şeydən əvvəl böyük məhəbbət, Vətən məhəbbəti ilə canlıdır. Doğma Vətən duyğuları mənim yaradıcılığımın əsasıdır".

Bu, böyük həqiqət idi. Gənc şairin çoxsaylı şeirləri, o cümlədən, "Sevimli diyar...", "Ey Rusiya, mənim mehribanım", "O yerdə ki gicikən sapsarı...", "Sən, ey alın təri ilə islanmış qara torpaq", "Daxmada", "Ah, Rusiya, aç qanadını...", "Əbəs deyil əsən küləklər...", "Çöllərə baxıram, göyə baxıram...", "O yerdə ki, sirlər mürgüləyir əbədi...", "Ah, Rusiya, qızıl moruq çölləri", "Usandım yaşamaqdan", "Yenə doğma Vətəndəyəm mən", "Qürub etdi günəş", "Düşüncələr", "Ah, mənim tarlalarım, doğma şırımlar", "Dəmirçi", "Marfa Posadnitsa", habelə "Yar" povesti kimi sənətkarlıqla və yaradıcılıq qüdrəti ilə yazılan əsərlər buna ən yaxşı nümunədir. Lakin gənc şairin 19 yaşında yazdığı və 1915-ci ildə "Severnıye zapiski" jurnalında çap olunan "Rusiya" şeiri Yeseninə daha böyük şöhrət qazandırmışdı.

Bakıda olarkən Yesenin Rusiyanın parlaq gələcəyini daha aydınlığı ilə dərk etmişdi. Bu barədə şair Qafqaz şeirlərində ruh yüksəkliyi ilə söz açmışdı. Onun məhz Bakıda yazdığı "Zəif ay işığı..." şeirində şairin ürəyinin ən gözəl arzusu misilsiz bir sevgi ilə əks olunmuşdu. Misralara diqqət edək:

Bilmirəm taleyim necə olacaq,
Bəlkə də olmadım bu günə yoldaş.
Amma ki, istərim yoxsul yox, ancaq
Poladlaşan görəəm Rusiyanı kaş...

Bu, onun ən böyük və ən müqəddəs arzusu idi... Bu arzu hər an onun qəlbində, ruhunda və düşüncəsində əks - səda verirdi. O, sevimli Rusiyanı daim xoşbəxt görmək istəyirdi. Həyatdan köçəndə də bu arzular ürəyində çırpınırdı şairin.

Mən ömrümdə çox məmləkət gəzmişəm,
Hamısında bir səadət gəzmişəm.
Bundan dələ xoşa gələn bir qismət
Axtarmıram, aramıram, mən fəqət.
Dəli könlüm, gəl çırpınma bu qədər!

- deyən şairin 30 illik ömrü həmçinin bir nağıl kimi keçdi. Hələ sağlığında bütün dünya onu canlı bir əfsanə kimi sevdi, oxudu, öyrəndi. A.Tolstoyun dedi ki, böyük milli şair öz həyatını çəkinmədən alovlara atdı. O, bizim qarşımızda yanıb külə döndü. Onun poeziyası böyük qəlb xəzinəsidir...

Poeziyası böyük qəlb xəzinəsi olan şairin poetik aləmi və həyatı qanı ilə yazdığı "Əlvida" şeiri ilə bitməli olur :

Nə qoca dünyada ölüm təzədir,
Nə də ömr eləmək təzədir əlbət...

Çağının yazdıqlarında həyəcan notları indi də aydın hiss olunur: "Dekabrın sonunda mən Moskvaya, Partiyanın XIV qurultayına getdim. İclaslararası tənəffüsdə S. M. Kirov məndən soruşdu ki, Yeseninlə Moskvada görüşmüşəmmi, necədir, ona nə olub?

Mironoviçə xəbər verdim ki, aldığım məlumatlara görə, Yesenin Leninqrada (indiki Sankt-Peterburqa-R. Mirzəzadə) gedib.

Kirov dedi: "Hə, nə olar ki, onun üzərində hamiliyimizi Leninqradda davam etdirərik. Bir neçə gündən sonra orada olacağıq".

Sonradan öyrəndim ki, Mərkəzi Komitə qərar çıxarıb: Kirovu Leninqrad quberniyası Partiya Komitəsinin Birinci katibi, İvan İvanoviç Skvartsov - Stepanovu "Leninqradskaya pravda"nın redaktoru, mənə isə "Krasnaya qazeta"nın redaktoru təyin ediblər.

Sonsuz kədər və təəssüflə qeyd edirəm ki, S. Yesenin üzərində hamiliyimizi davam etdirmək bizə müəssər olmadı.

Leninqrada gəldiyimiz günün ertəsi öyrəndik ki, S. Yesenin həyatdan getmişdir".

Bu barədə Mariya Çağınanın yuxarıda qeyd etdiyi məqaləsindəki yazdıqlarının davamını yada salıram:

"1925-ci ilin axırlarında mən Leninqradda Plexanov küçəsində, "Anqleter" mehmanxanasından bir az aralıda yaşayırdım. Pyotr İvanoviç Moskvada idi, Partiya qurultayının işində iştirak edirdi, teleqram göndərərək mənə yanına çağırırdı. Dekabrın 28-də qatara əyləşərkən mən kiminsə "Yesenin vəfat edib" dediyini eşitdim. Bilmirəm, nə üçünsə, ürəyimə dammışdı ki, bu faciə baş verib. Səhər Moskvaya gəlib perronda Pyotr İvanoviçi görərkən onun çöhrəsindən başa düşdüm ki, hissəm mənə aldatmayıb. İnanılması çətin olan bir həqiqəti eşitdim. Mən isə bu qədər yaxında, demək olar ki, yanında olduğum halda, heç nə ilə kömək edə bilmədim... Bunu dərk etmək acı idi, çox acı idi...

Bizim arxivdə Yesenin fotoşəkilləri, əlyazmaları, üstünü yazıb hədiyyə verdiyi kitablar ehtiramla mühafizə olunur. Yesenin xəyalımda və ürəyimdə onu ilk dəfə gördüyüm kimi, poeziyanın vəfalı cəngavəri kimi həmişəlik qalmışdır".

"Qitələr" şeirini şair P. Çaginə həsr etmişdi. Əsərdə Çaginın daim tərəddüdlər, ziddiyyətlər, çarpıntılar içində olan şairə xeyrxah, humanist təsirini, qayğıkeş münasibətini görməmək mümkün deyil. Burada fikirlə hissin, lirika ilə siyasətin möhkəm vəhdəti aydın hiss olunur.

Yesenin yaradıcılığının zirvəsi sayılan "Anna Snegina" məşhur poeması da "Bakının yadigarı" idi və "Bakinski raboçi" qəzetinin 1-3 may 1925-ci il tarixli nömrəsində dərc olunmuşdu.

"Yesenin Bakını çox sevirdi. O, həmişə mənə deyər ki, hər bir şairin Bakıya getməsi zəruridir, çünki şəhər və ətrafı olduqca şairanədir", - bunu tanınmış rus şairi, yazıçısı, dramaturqu Valentin Petroviç Katayev söyləyirdi.

O, "Əlvida, Bakı" şeirində Bakıya "Əlvida!" dedi. Amma Bakının, onun əziz dostlarının, onu dərin bir məhəbbətlə sevənlərin gözləri yenə yollara dikilmişdi. Bu həsrəti Əliağa Kürçaylı necə də səmimiyyətlə qələmə alıb:

Sən indi gəl Bakıya
Əsl şeiriyyətdir o...
Gəl, Sergeyim,
Gəz, dolan bu qardaş torpağında.
Şeiriyyət Xəzər kimi
Qoy çağlasın sinəndə.
Çörək dost süfrəsində,
Nəğmə dost dodağında!
Yerin ürəyimdədir
Gəlsən də, gəlməsən də...

İndi haqlı olaraq Azərbaycanı, doğma Bakımızı Yesenin ikinci Vətəni hesab edirlər. Şairin xatirəsi yurdumuzda əziz tutulur. Hər il oktyabrın 3-ü - Yesenin

doğum günü Rusiyada olduğu kimi, Bakıda da şairin poeziya günü kimi qeyd olunur. Qürurla xatırlatmaq istəyirəm ki, 1995-ci ildə həmin vaxt ölkə Prezidenti olan Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin sərəncamı ilə Sergey Yesenin 100 illik yubileyinin dövlət səviyyəsində təntənəli şəkildə keçirilməsi Azərbaycanda əsl bayrama çevrilmişdi.

Şairin xatirəsinin bir daha yad etmək üçün Mərdəkanda onun ev-muzeyini ziyarət etdim. Yesenin ruhu sanki vaxtı ilə Bakı milyonçusu Murtuza Muxtarova məxsus, başdan – başa yaşıllığa bürünmüş, ən nadir bitkilərin məskəni olan nəhəng dendrardə dolaşırdı. 90 il öncə, 1925-ci ilin 28 dekabr günündə bu ruh əbədiyyətə qovuşmuşdu. Ruhun əbədiyyətə qovuşmasına isə hüzn kimi baxmaq doğru deyil. Çünki o, həmişə bizimlədir. Mənsə ehtiram əlaməti olaraq, Yesenin sevimli və onu heç zaman unutmayan Bakısında ərsəyə gələn bu yazımla unudulmaz şairin, unudulmaz Yesenin poeziyasını bir daha salamlamağı arzuladım.

O, şeiri çox sevirdi. Buna görə də şairin ruhu şad olsun deyə, istəkli oxucularımdan Azərbaycanın xalq şairi, adaşı Sergey Vasilyevin sədaqətli misraları ilə ayrılıram:

...Aşıqəm Bakıya ona görə ki,
Bir zaman Yesenin əziz dost tək
Qoydu qədəmini bu doğma elə.
Qədim Odlar Yurdu məhəbbət ilə
Şairə rahatlıq, dinclik yaratdı.
Vurğunam Bakıya ona görə ki,
Qoynunda Yesenin inci yaratdı...

"Həftə içi" qəzeti,
25 dekabr 2015-ci il.

BƏŞƏRİN ÖLMƏZ DÜHASI, HƏQİQİ İNSAN AŞIĞI

"Cinayət və cəza" romanı nəşrinin 150 illiyi və dahi
rus yazıçısı F.M. Dostoyevskinin vəfatının
135-ci ildönümü münasibətilə

"Mən başqa cür düşünmək və yaşamaq istəmirəm, yalnız bu inamla düşünüb-yaşamaq istəyirəm ki, bizim 90 milyon rusun hamısı (ya da o zaman nə qədər çoxalib-töreyəcəklərsə, onların hamısı) bir vaxt təhsil görmüş, insanlaşmış və xoşbəxt olacaqlar. Mən bilirəm və möhkəm inanıram ki, ümumi maarif bizdə heç kəsə ziyan vura bilməz. Hətta inanıram ki, fikir səltənəti hər hansı başqa bir yerdən daha tez bizdə, bizim Rusiyada qurulacaqdır".

Fyodor Mixayloviç Dostoyevski
1876-cı il.

"Nəhayət, mən Rusiyaya gəlib - çatdım. Gördüklərimin hamısı gözəldir. Başqa ölkələrdəkinə oxşamır. Kökündən gözəldir. Onlar hamını ayağa qaldırmış, hərəkətə gətirmişlər". "...Əgər buraya gəlməsəydim, həyatımın məqsədini tam yerinə yetirilmiş hesab etməzdim... Onların qeyri-adi cəsurluğu gözə çarpır... Məni möcüzələr yarada bilən Avropa elmləri valeh edir, lakin burada gördüyüm nəhəng işlər məni daha çox heyran qoyur... Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Rusiya bir çox illər dəhşətli aclıq çəkmiş, burada çoxlu miqdarda adam ölmüşdür. Lakin xaricdən köməyin olmamasına baxmayaraq, onlar bu zərbəyə davam gətirə bilmişlər...

Bir dəfə mən İngiltərədə olanda, ilk dəfə bir ingilisdən Rusiyada xalqın rifahını yaxşılaşdırmaq üçün necə qeyri-adi işlər görülməkdə olduğunu eşitmişdim...

Gördüklərimin hamısı məni təəccübləndirdi. Səkkiz il ərzində maarif bütün əhalinin mənəvi simasını dəyişmişdir... Onların yaymaqda olduqları maarifin əsas məqsədi insan tərbiyə etmək cəhdindən ibarətdir... Rusiyada insan fikrinin böyük hərəkəti duyulmaqdadır. Mən heç bir ölkədə təhsilin buradakı kimi böyük ölçüdə yayıldığını görməmişəm... Onlar dünya miqyasında xadimdir. Buna görə də onlara böyük zəka lazımdır... Əgər mən öz gözələrlə görməsəydim, heç vaxt inanmazdım ki, onlar cəmiyyəti 10 il ərzində nəinki yüz minlərlə adamı cəhəlt və həqarət zülmətindən çıxarmış, onlara savad öyrətmiş, həm də onlarda insana ləyaqət hissi tərbiyə etmişlər. Onların bütün səyləri öz xalqının xeyrinə yönəldilməklə yanaşı, həm də eyni dərəcədə başqa xalqların xeyrinə yönəldilmişdir.

...Mən Rusiyadan indicə qayıtmışam, ölkənin əzəmət və şöhrətə doğru yolunun necə çətin olduğunu görmüşəm".

Böyük hind mütəfəkkiri, filosofu, yazıçısı, şairi, dramaturqu, rəssamı, Şərqdə ilk Nobel Mükafatı laureatı Rabindranat Taqorun "Rusiya haqqında məktublar"ından.
Sentyabr - oktyabr ayları, 1930-cu il.

Bütün klassiklər kimi həmişə müasir olan, ziddiyyətlər, konfliktlərlə dolu dünyamızın idrakı üçün əsərləri ilə bütün bəşəriyyətə böyük fayda, estetik və mənəvi qida verən Fyodor Mixayloviç Dostoyevski həmişə ürəklərdə yaşayan qüdrətli sənətkardır. Görkəmli filosof, Peterburq Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü olmuş Dostoyevski, XIX əsr rus və dünya ədəbiyyatının bəşəri simalarından, dünyanın ən çox çap olunan, ən çox oxunan və ən çox sevilən dahi yazıçılarından biridir. Kiçik yaşlarından

ətrafında cərəyan edən hadisələrə son dərəcə həssas və qayğıkeş münasibət bəsləyən Fyodoru insanların yoxsul və kədərli həyatı daha çox qüssələndirmiş və sarsıtmışdı. Maksim Qorkinin haqlı olaraq dediyi kimi: "İnsan əzabları haqqında xatirələri öz ürəyində toplayan və bu dəhşətli xatirələri təsvir edən bir insan dünyaya gəlməli idi – bu insan Dostoyevskidir".

F.M.Dostoyevski 1821-ci il oktyabrın 30-da (yeni tarixlə noyabrın 11-də) Moskvada həkim ailəsində dünyaya göz açmışdı. Altıuşaqlı ailənin ikinci övladı idi. O, qədim adət-ənənələrə hörmətlə yanaşan, müqəddəs ayinlərə riayət edən patriarxal bir ailədə tərbiyə alırdı. Ailənin məişət vərdisləri nəticəsində ədib rus memarlığı və xalq nəqqaşlığının dəyərli abidələri ilə erkən yaşlarından maraqlanmağa başlamışdı. Həyatının son illərində də yazıçı bunu ehtiramla xatırlayırdı: "Hər dəfə Kremlə və Moskva kilsələrinə getmək mənim üçün nəsə təntənəli bir mərasim idi".

Ədib 1847-ci ildə yazdığı məqalələrinin birində Moskvanın Arxangel kilsəsi (XVII əsrin memarlıq abidəsi), "Qranovitaya palata" (Kremlə memarlıq abidəsi. 1487-1491-ci illərdə Böyük Moskva knyazı III İvanın göstərişi ilə italyan memarları Marko Ruffo və Petro Antonio Solari tərəfindən tikilib. Moskva Kremlinin 20 qülləsindən biri olan məşhur "Spasskaya Başnya"da Solarinin memarlığı ilə ərsəyə gəlib), Boris Qodunovun qəbri (XVI əsrin sonu, XVII əsrin əvvəlində rus çarı və böyük knyazı) və onun yaddaşına həmişəlik həkk olunmuş digər abidələrdən məhəbbətlə bəhs edirdi.

Anası Mariya Dostoyevskayanın ilkin savad öyrətdiyi Əhdi-Ətiq (Bibliyanın həcmcə daha böyük, birinci bölməsi. 39 kitabdan ibarət olub, eramızdan əvvəl III-II əsrlərdə tamamlanıb. Xristianlar tərəfindən Müqəddəs

Yazılar kimi qəbul olunur) və Əhdi-Cədid (xristian Müqəddəs Yazılarının ikinci bölməsi. Əhdi-Cədidə həmçinin İncil kitabı da deyilir) tarixi məcmuə kitabları ədibə güclü və dərin təsir bağışladı. Dahi yazıçı bu kitablardakı əfsanələrin bədii əhəmiyyətini yüksək qiymətləndirirdi. Onları əsl xalq dastanı hesab edirdi. Bu əfsanələr içərisində onun diqqətini xüsusilə cəlb edən "İovun kitabı" və bu kitabdakı bir hekayət oldu. Hekayətdə deyilir ki, Allahın qəzəbinə düçar olan bir nəfər cəfakəş insan ağır sınaqlara dözməli olur. Qohum - qardaşları həlak olur, iflasa uğrayır, cüzam xəstəliyinə düçar olur, dilənçi kökünə düşür və o, bütün bu işgəncələrə itaətkarlıqla dözür. Buna görə də həmin insan şəfa tapır, əvvəlki həyatı özünə qaydır, yenə böyük ailə başçısı olur və xoşbəxt ömür sürərək, qocalıb ölür.

Hekayətdən təsirlənən Fyodor Mixayloviç 1875-ci ildə arvadına yazır: "İovun kitabı"nı oxuyuram, bu əsər məndə iztirablı fərəh oyadır, kitabı bir tərəfə atıb, az qala göz yaşı axıda-axıda otaqda saatlarla var-gəl edirəm... Bu kitab, Anya, təəccüblüdür ki, məni həyatda sarsıtmış olan ilk kitablardan biridir, mən o zaman hələ, az qala, körpə uşaq idim!".

Dostoyevskini roman yazmaq sənətinə cəlb edən XVIII əsr ingilis yazıçısı xanım Anna Radklif olmuşdur. Yazıçı qadın Avropa ədəbiyyatında məzmunca yeni olan "qotik roman" yaratmışdı. Bu romanın müəlliflərini orta əsr cəngavər rəvayətləri, heykəltəraşlıq və memarlıq qotikası məzmunlarında əksini tapmış rəvayətlər maraqlandırıb cəlb edirdi. Fyodorun atası Mixail Andreyeviç və anası Mariya Fyodorovna uzun qış gecələrində ona Anna Radklifin coxcildli epopeyalarını oxuyardılar. Kiçik yaşlarında ikən hələ oxuyub- yazmağı bilməyən Fyodor, bu romanları məftunluq, bəzən də dəhşət içərisində dinlə-

yərdi. O, rus kəndi ilə, onun rəvayətləri, ayinləri, mərasim və adətləri ilə 10 yaşından sonra tanış olmağa başladı. İllər keçəndən sonra o, "Yay təəssürləri haqqında qış qeydləri"ndə rus xalqının təbiətində, fitrətində olan səmiyyətdən, qardaşlıq, dostluq hisslərindən bir daha bəhs etdi. Rus kəndlisinin hiyləsiz, kələksiz, hər cür fitnə-riyadan uzaq olan bir məxluq olduğunu etiraf edib, bu keyfiyyətlərin cəmiyyətin əsası, dayağı, milli varlığının bünövrəsi olduğunu təsdiqlədi. Fyodor ilk təhsilini evdə almışdı. 1833-cü ildə böyük qardaşı Mixail ilə onun ev təhsili tamamlanmış və hər iki qardaş pansiona qoyulmuşdu. Burada Fyodor ilk dəfə dvoryan pedaqogikasının nədən ibarət olduğunu anlamışdı. Bir il sonra isə qardaşlar internat-məktəbə köçürülmüşdü. Burada Moskva-nın ən yaxşı alimləri, pedaqoqları dərs deyirdilər.

"Yeniyyətə" romanında uşaqlıq və gənclik illərinin təəssürlərindən bəhs edən Dostoyevski yazırdı: "...Məni qardaşımla birlikdə Peterburqa mühəndislik məktəbinə gətirdilər və onunla bizim gəncliyimizi korladılar. Mənə elə gəlir ki, bu, bir səhv idi. Doğrudan da bu, düzələ bilməyən bir səhv idi". Gələcəyin böyük yazıçısı hərbi tikintiyə heç cür həvəs göstərmirdi. Hərbi mühəndislik maddi cəhətdən çoxgəliqli peşə sayıldığından, atasının yanında ədəbiyyat sahəsindən söhbət gedə bilməzdi. Ata oğlanlarının fikri ilə hesablaşmaq istəmirdi. Hərbi məktəbin ciddi rejimi Dostoyevskini sənət haqqındakı düşüncələrindən ayıra bilmədi. Gecələr ilk arzu və duyğularını dəftərçəsinə qeyd edir, həyat və insan haqqında düşünürdü. Hərbi mühəndislik məktəbinin yerləşdiyi Mixaylovski qalası, onu tikdirən Çar I Pavel, Pavelin qatlinə iştirak edən oğlu Çar I Aleksandr Fyodoru dərin fikirlərə qərq edirdi. Yazıçı düz, 40 il ata qatili olan

yüksək mənəb sahibini düşünmüş və Ivan Karamazovun faciəsi ilə həmin tarixi faktı təqdim etməyə çalışmışdı.

Hərbi mühəndislik məktəbində Dostoyevskinin ətrafına toplaşan gənclər klassik ədəbiyyat və sənəti öyrənməklə bərabər, dünya ədəbiyyatında baş verən yenilikləri də diqqətlə izləyirdilər. Yoldaşları yaradıcılıq enerjisi ilə seçilən Fyodru "Alovlu Fedya" adlandırırdılar. "Alovlu Fedya"nı bədii nəsr daha çox maraqlandırır. Dünya ədəbiyyatının yetişdirdiyi ən böyük düha kimi o, Nilkolay Vasilyeviç Qoqolu qəbul edirdi. Ona görə də Qoqolun "Peterburq povestləri", "Şinel", "Dəlinin qeydləri", "Müfəttiş" və "Ölü canlar"ının müəyyən təsiri Dostoyevskinin yaradıcılığında əksini tapmışdı.

1843-cü ildə hərbi mühəndislik məktəbinin yüksək zabit sinfini bitirən Dostoyevskinin mətbuatda ilk tərcümə əsəri - Balzakın "Yevgeni Qrande" romanı çap olundu. Əsər Fyodor Mixayloviçi Peterburqda daha geniş dairədə məşhurlaşdırdı. Dövrünün ziddiyyətlərinə baxmayaraq, Dostoyevski həmişə xalqı düşünən, xalqa doğru can atan, xalq üçün əzab çəkən, öz sözləri ilə desək, gözəl, sadə rus xalqını xoşbəxt görmək istəyən yazıçı idi. Onun gündəliklərinin birində belə bir qeyd vardı: "Bir realist olaraq mən insanda insanlığı axtarıram. Axtardığım bu insan rus "Məni"dir... Bu mənada mən əlbəttə, xalqiyəm, xalqa bağlıyam, çünki mənim istiqamətim öz mənbəyini xalqın xristian ruhundan alır. Ona baxmayaraq ki, mən indiki rus xalqına tanış deyiləm, ancaq gələcəkdə tanınacağam".

Dostoyevskinin yaşayıb-yaratdığı illər rus xalqının ictimai həyatında hər cür çətinliklərlə dolu dövr idi. Təhkimçiliyin ulduzu tədricən sönür, burjuaziyanın təsir dairəsi genişlənirdi. Mütləqiyyət - təhkimçilik sistemi tarixin ağır zərbəsi ilə üz-üzə dayanırdı. Dostoyevskini

yaşadan, onun zəif, nasaz vücuduna əfsanəvi cəngavər gücü verib yaratmağa sövq edən, onun xalqına olan sevgi və bağlılığı idi ki, bu bağlılıq da onu ədibin öz ifadəsi ilə desək, "əsrin övladı" etmişdi. O, bir an da olsa müşahidəçi, seyrçi mövqeyindən ayrı düşməmiş, yaşayıb-yaratdığı zamanın mənasını dərk etməyə çalışmışdı. Xalqın, Vətənin taleyi, müqəddəratı, istiqbalı ilə bağlı şəkildə cərəyan edən ictimai-siyasi hadisələrə, əxlaqi-fəlsəfi məsələlərə münasibətini bildirməkdə cəsarətli səylərini əsirgəməmişdi. Dövrün xüsusiyyətindən, əzablar, sarsıntılar girdabından yaranan mürəkkəb suallara öz cavabını verməyə çalışmışdı. Bunun üçün də təfəkkürünü yeni-yeni xalqlar, ölkələr, ictimai quruluşlar haqqındakı məlumatlarla zənginləşdirmişdi. Müəyyən qədər utopik səciyyə daşıyan sosializm sistemi insanların məcazına uyğun gəlmirsə, bəs cəmiyyət hansı yolla getməlidir? Ədib belə bir qənaətə gəlir ki, bu yol ictimai-siyasi təbəddülatlar içindən keçməlidir. İnsanların mənəvi-əxlaqi aləmində yaranan dəyişikliklər içindən keçməlidir. Adamların qəlbində, ruhunda, hiss və şüur dünyasında yaxşılıq, xeyirxahlıq, şərə, pisiyyə, yamanlığa qalib gəlməlidir. Bu da yaxşı adamların pis adamlara təsir gücü, onların çirkinliklərlə dolu qəlbine xeyirxahlıq məşəli gətirməsi ilə mümkün olardı.

Dostoyevskini ilk dəfə kəşf edən, istedadını yüksək qiymətləndirən inqilabçı demokratlar və onlara rəğbət bəsləyənlər olmuşdu. Yeri gəlmişkən, onu da qeyd etmək istərdim ki, Dostoyevskinin ilk əsərləri - "Mariya Styuart" və "Boris Qodunov" romantik dramları müəyyən səbəblərə görə oxucu kütləsinə çatmadığı üçün 1846-cı ildə nəşr olunan "Zavallı insanlar" onun birinci əsəri qəbul edilirdi. Bu romanı bəyənən, bir gecəyə oxuyub səhəri görkəmli rus ədəbi tənqidçisi Vissarion Qriqoryeviç Belinski

yə çatdıran, mətbuata çıxaran rus ədəbiyyatının klassiklərindən biri, şair və yazıçı Nikolay Alekseyeviç Nekrasov, onun yeni, qeyri-adi istedad sahibi olduğunu duyub haqqında: "Oxucunu eyni zamanda güldürmək, həm də onun ruhunu təlatümə gətirmək, oxucunu göz yaşları içində gülümsəməyə məcbur etmək-heç bilirsinizmi, nə böyük bacarıq, nə böyük istedaddır?!" sözlərini yazan isə Belinski olmuşdu. O, povesti ilk ictimai roman adlandırmışdı. "Biz hamımız Qoqolun "Şinel"indən çıxmışıq" məşhur aforizmi Dostoyevskiye daha çox aid idi. Onun "Zavallı insanlar"ı dünyaya yeni bir Qoqolun gəldiyini xəbər verirdi. Roman, Qoqolun "Şinel"indən sonra kiçik rus çinovnikinin acınacaqlı həyatına həsr edilmiş ikinci güclü əsər idi. Hətta bəzi mühüm xüsusiyyətlərinə görə Dostoyevskinin Qoqoldan da irəli getdiyi söylənilirdi.

"Zavallı insanlar" üzərində işləyərkən Dostoyevski qardaşına yazırdı ki, həyatı və insanları öyrənmək mənim ilk məqsədim və qayğımdır. Bu işdə o, Şekspirdən də nümunə götürdüyünü bildirirdi: "Şekspir ən böyük dahidir. Çünki o, insanları başqalarından çox yaxşı tanıyır". Deyirlər, yazıçı insan qəlbinin mühəndisidir. Fyodor Mixayloviç sözün əsl mənasında, insan qəlbinin cərrahı idi. Dostoyevski sənətinin bu məziyyətini də ilk dəfə Belinski qiymətləndirib, ədibin insan qəlbine yaxınlığını və doğrulğunu nəzərdə tutub: "Dostoyevskinin istedadı özünə-məxsusluğu ilə parlayır",- demişdi. Bu barədə Dostoyevskinin qardaşına yazdıqlarını yada salaq: "Elə güman edirəm ki, mənim şöhrətim heç vaxt indiki kimi, bu cür yüksək bir zirvəyə ucalmayacaqdır. Sən təsəvvürünə gətir ki, bizimkilərin hamısı, hətta Belinski də belə hesab edirlər ki, mən Qoqoldan da xeyli irəli getmişəm... Məndə yeni orijinal bir keyfiyyət tapırlar, bu keyfiyyət ondan ibarətdir ki, mən sintezlə deyil, analizlə hərəkət edirəm,

yeni dərirlərə varıram, özüm də atomları araşdıraraq, bütövü axtarıb tapıram. Qoqol isə bilavasitə bütövü götür-düyü üçün mənim qədər dəriri deyil... Mənim gələcəyim son dərəcə parlaqdır..."

Dostoyevskinin anidən qazandığı şöhrət gənc ədiblər arasında bəzən kinayə ilə qarşılanırdı. Hətta İ.Turgenyev Belinskinin Dostoyevski ədəbi istedadı haqqındakı coşqun rəyi ilə razılaşırmırdı. Nəzərə alsaq ki, dünya ədəbiyyatının korifeylərinə heç də hər zaman standart yanaşma olmayıb, fikir müxtəlifliyinin özü də inkişafa xidmət edə bilib, əlbəttə, bunu təbii hesab etmək olar. Bir şərtlə ki, istedadda olan yanaşmalar ədalətə söykənmiş və humanizmə xidmət etmiş olsun. Haqsız olaraq söylənilib səmimiyyətdən kənar olan rəylər, zərif, həssas duyğulu yaradıcı insana olan soyuq, laqeyd münasibət, istedad sahibinin ruhunda sərt və yaralı izlər qoyur. Dostoyevskiyə də olan bu haqsız yanaşma onun "Netoçka Nezvanova" əsərində görkəmli skripka çalının öz yaradıcılıq yüksəlişində çəkdiyi məşəqqətlər haqqındakı sözlərində əksini tapmışdır:

"İstedada canıyananlıq lazımdır, istedadda lazım olan şey budur ki, onu başa düşsünlər; halbuki sən məqsədinə azca belə nail olanda, səni nə cür sifətlər əhatə edəcəyini görəcəksən. Sənə misilsiz ağır əmək, məhrumiyyətlər, aclıq, yuxusuz gecələr bahasına başa gələn, nəşib olan şeyə onlar heç bir əhəmiyyət verməyəcəklər, ona nifrət və həqarətlə baxacaqlar... Sən tək olacaqsan, onlar isə çox, onlar sənə sancaqlarla işgəncə verəcəklər". Bayaq yazıcının öz təfəkkürünü yeni-yeni xalqlar, ölkələr, ictimai quruluşlar haqqındakı məlumatlarla zənginləşdirdiyini qeyd etdim. Bu baxımdan onun həyatına müstəsna təsir göstərmiş məsələlərdən yan keçmək mümkün deyil. 1846-cı ildə Dostoyevski Petraşevski ilə tanış olur. Petra-

şevskiçilər cəmiyyəti, yaxud dərriyinin rəhbəri olan Mixail Vasilyeviç Butaşeviç -Petraşevski 40-cı illərin azadlıq hərəkatının görkəmli xadimi, furiyist, Rusiyada ilk sosialist dərriyinin təşkilatçısı kimi tanınırdı. Fransua Mari Şarl Furiy fransız utopik sosialisti idi. O, burjua cəmiyyətinin tərriqini vermiş, böyük Fransa inqilabı ideoloqlarının ideyaları ilə gerçəkliyin ziddiyyətlərini, yoxsulluqla zənginliyin antaqonizmini açıb göstərmişdi. İnsanın formalaşmasında ətraf mühitin və tərriyinin həlledici rolu haqqında fransız materialistlərinin müddəalarından çıxış etmişdi. Furiyeyə görə, insan qüsurlu deyil, yaşadığı cəmiyyət qüsurludur. Ona görə də elə ictimai quruluş yaratmaq lazımdır ki, insan ehtiraslarını, onun inkişafını tam təmin etsin. Petraşevski özünü Furiyinin tərəfdarı sayır, Rusiyanın siyasi quruluşunun demokratikləşdirilməsi, kəndlilərin, onlara torpaq verməklə azad olunması ideyalarını irəli sürürdü.

Petraşevskiçilər - həmin dövrdə Peterburqda zadəgan və raznoçin ziyalıları dərriklərinin üzvləri, utopik sosialistlər və demokratlar idi. Petraşevskiçilər cəmiyyəti təşkilat kimi formalaşsalar da, hazır proqramları yox idi. Onlar kəndli üsyanına rəhbərliyin planını hazırlamağa cəhd göstərmişdilər. Anlayırdılar ki, Rusiyada ictimai münasibətləri yalnız siyasi dəyişikliklər yolu ilə kökündən dəyişmək mümkündür. Petraşevskiçilər respublika, yaxud heç olmasa, konstitusiyalı monarxiya tərəfdarı idilər. Dekabristlərdən fərqli olaraq, petraşevskiçilər xalq inqilabın əsas qüvvəsi sayırdılar.

1847-ci ilin yazından Dostoyevski Petraşevskinin dərriyində iştirak etməyə başlayır. Yazıçı Furiyinin təlimi ilə tanış olduqdan sonra vəcdə gəlir. O yazır: "Furiyizm dinc sistemdir, o, insanın ruhunu öz zərifliyi ilə valeh edir, qəlbini bəşəriyyətə məhəbbətlə məftun edir; həmin

məhəbbətlə ki, Furye öz sistemini tərtib edərkən onu ruhlandırır, ona ilham verərdi. Furienin sistemi öz ahəngdarlığı ilə insanı heyretə salır. O, kinli hədə-zorbalarla deyil, bəşəriyyətə məhəbbət hissi ilə ruhlandıraraq zəkaları özünə cəlb edir. Bu sistemdə nifrətlər, qəzəblər yoxdur. Furiyizm siyasi islahatı nəzərdə tutmur, onun islahatı iqtisadidir. O, nə hökumətə, nə də mülkiyyətə qəsd edir..." Lakin Dostoyevski hakimiyyətin zorla qabaqcıl ictimai sinfin əlinə keçməsinə tələsmir və bunu qəbul etmirdi. O, yalnız cəmiyyətin iqtisadi cəhətdən irəliləməsinə istəyirdi. Dahi söz ustası yalnız sözdə azadlıq tərəfdarı olduğunu bildirir, əməli işdə isə hərəkətsizlik göstərirdi. Buna baxmayaraq, yazıçı petraşevskiçilər tərəfindən hörmətlə qarşılanırdı. Onun "Ne-точка Незванова" romanında Furye iqtisadi təliminin ciddi təsiri duyulurdu.

Həmin ilin aprel ayında Petraşevski dərəcəsinin üzvü olan 34 azadlıq mücahidi tutulur, Dostoyevski yatağında həbs olunur və Petropavlov qalasına salınır. Bu siyasi qrupun rəhbərlərindən biri kimi, Fyodor Mixayloviç də ölüm cəzasına məhkum edilir. İstintaq komissiyasının suallarına yazıçının verdiyi cavab-"izahat"ın məqamlarına diqqət edək: "...Belə gərgin vəziyyətdə ədəbiyyatın yaşaması çətindir. İncəsənətin bütün növləri yox olmalıdır: satira, faciə daha yaşaya bilməz. İndiki senzuranın sərtliyi şəraitində Qriboyedov, Fonvizin və hətta Puşkin kimi yazıçılar daha yaşaya bilməzlər. Satira nöqsanı, şəri, pisliyi məsxərəyə qoyur, həm də çox vaxt xeyirxahlıq sifətində təzahür edən pisliyi, şəri. İndiki vəziyyətdə hansı məsxərəyə qoymaqdan söhbət gedə bilər? Senzor hər şeydə bir eyham görür, şübhələnir ki, görəsən, burada bir şəxsiyyət nəzərdə tutulmur ki, kin-küdurət yoxdur ki,

yazıçı hansı bir şəxsə isə və hansı bir qaydaya isə işarə vurmur ki?..

...Mən şikayətlənirdim, yalvarırdım ki, bu kədərli, acı səhv mümkün qədər tez keçib getsin. Ona görə ki, ədəbiyyatı sevirəm və onunla maraqlanmadan yaşamağı təsəvvür etmirəm; ona görə ki, bilirəm – ədəbiyyat xalq həyatının ifadələrindən biridir, cəmiyyətin güzgüsüdür... Ədəbiyyatsız cəmiyyət yaşaya bilməz, mən isə görürdüm ki, həmin bu ədəbiyyat sönür...

...Mənim cavabım budur: mən həqiqəti yazmışam".

Adlar, maddələr, qətnamələr meydana yayılır, amansız hökm sərt ahəngdarlıqla dönə-dönə yenidən səslənirdi. İnsanın qanını dondurub qulaqlarda dəhşətli əks-səda, ürəklərdə həyəcanlı çırpıntılar yaradan hökm onuncu dəfə oxundu:

- İstefada olan 27 yaşlı mühəndis-leytenant Fyodor Dostoyevski cinayətkar niyyətlərdə iştirak etdiyi üçün, pravoslav dininə və ali hakimiyyətə qarşı ədəbsiz və qaba ifadələrlə dolu olan şəxsi məktubu yaydığı üçün, habelə ev litoqrafiyası vasitəsilə hökumətə qarşı əsərlər çap edib yaymaq qəsdində olduğu üçün... Güllələnmə təriqilə ölüm cəzasına məhkum edilsin!

Boğuq təbil səsi gurladı. Birgə vurulan mənhus təbil səslərinin gurultusu altında, qırmızı köynək və qara plis şalvar geyinmiş cəlladlar uzunboğaz çəkmələrini taq-qıldada-taqqıldada edən kürsüsünə qalxdılar. Məhkum edilənləri diz çökdürdülər. Cəlladlar biçqılanmış ovxarlı qılıncları onların başları üzərində iki böldülər. Sındırılan poladların quru və kəskin cingiltisi şaxtalı havanı yardı. Keşiş son xütbəni "Günahın mükafatı ölümdür!" sözlərini ifadə edərək, böyük bir xaçı öpmək üçün hər bir məhbusun dodağına yaxınlaşdırdı. Beləliklə də son mərasim – ölüm qarşısında paltar dəyişdirmə başlandı. Elə

oradaca, edam kürsüsündə onların yay plaşlarını, ucu şiş başlıqları, az qala, yerə toxunan uzunqollu, enli kətan kəfənlə əvəz etdilər. Onları üç-üç yenidən düzdülər. Dostoyevski ikinci cərgədə idi. Edam sərəncamçısının bağirtısı eşidildi:

- Petraşevski!
- Mombelli!
- Qriqoryev!

Onları kəndirlərlə üç boz dirəyə sarıdılar. Ölüm köynəyinin uzun qolları ilə onların əllərini arxalarına bağladılar.

Dostoyevskinin yaxın adamına yazdıqlarından: "...Mən ikinci növbədə idim və bir dəqiqədən artıq yaşamayacaqdım. Səni, qardaş, sənin bütün ailəni yadıma saldım: son dəqiqədə sən, yalnız sən mənim əqlimdə idin və ancaq o zaman bildim ki, səni necə sevirəm, mənim əziz qardaşım! Yanımda olan Pleşşeyevi, Durovu qucaqlayıb, onlarla vidalaşmağa da macal tapdım".

Ölümə məhkum edilən dahi insanın həyəcanlarının adamı heyrətə gətirən bu qeydləri içərisində bəzən sarsıntılı və kədərli nidalar da təzahür edirdi:

"Aman Allah! Mənim yaratmış, yaşatmış olduğum nə qədər surət yenidən məhv olacaq, başımdan sönüb gedəcək, yaxud zəhər kimi qanıma yayılacaqdır!". "...Nəhayət, təbilləri çalıb edamın dayandırıldığını bildirdilər, dirəklərə sarınmışları geri gətirib bizə oxudular ki, Əlahəzrət imperator bizə həyat bəxş edir. Sonra əsl hökmləri elan etdilər". Elə həmin gün Dostoyevskiyə bəyan edilir ki, o, birinci dəstə ilə Sibire göndəriləcəkdir. Lakin bu bəşəri duyğular və əqidə sahibini yaşadan bir amal vardı: "Bəli, yazmaq mümkün olmasa, mən məhv olaram. On beş il həbsdə olum, ancaq qələm əlimdə olsun!".

Yenidən edam cəzasına məruz qalaraq, bir neçə saatdan sonra sürgünə yollanacaq bu insanın yaradıcı şüur və idrak qüvvəsi, onun rəşadət və məniyyəti doğrudan da misilsiz idi:

"Mən kədərlənməmişəm, ruhdan düşməmişəm. Həyat hər yerdə həyatdır, həyat zahiri aləmdə deyil, bizim özümüzdədir... Mənim qəlbimdə indi olduğu qədər heç vaxt belə qaynar, firavan və sağlam mənəvi həyat ehtiyatları olmamışdır..."

Qəhrəman dekabristlərə, petraşevskiçilərə, Rusiyanın Çernişevski kimi böyük vətəndaşlarına, azadlıq qarçılarına, yüzlərlə gənc istedadla divan tutan dvoryan dövləti Dostoyevskini də Sibire, katorqaya, sürgünə göndərdi, illər uzunluğunda azadlıqdan məhrum etdi. Katorqanın, sürgünün dəhşətli əzabları onun "Məhv olmuş xalq haqqında qeydlər"inin səhifələrinə köçürüldü. O, həyatın hər üzünü gördü. Birinci arvadı Mariya Dmitriyevna İsayeva vəfat etdi. Taleyini stenoqrafçısı Anna Qriqoryevna Snitkina ilə bağladı. Onunla bərabər Avropanı dolaşdı. Ömür yollarında övlad itkilərinin sağalmaz yaralarını da yaşadı. Buna görə də Dostoyevski polad kimi bərkidi.

Ölməz düha hər şeyi qeyri-adi etdiyi kimi, səyahəti də özünəməxsus şəkildə edirdi. Avropanın ən məşhur şəhərlərində olarkən nadir hallarda tarixi abidələrə və təbiət mənzərələrinə tamaşa edir, yalnız insanlar, camaat, əhali ilə maraqlanırdı. O, ancaq adamlara göz qoyur, sadə xalqın ürəyi ilə yaşayır və çox oxuyurdu. Rus xalqının dindarlığını Rusiyanın ağıllı adamlarının əksəriyyəti həmişə təsdiq etmişlər. Lakin M.Qorkinin "Təəssüf ki, ruslar başqalarından artıq kilə və ilahiyyət tərbiyyəsi təsiri ilə yaşayırlar", - dedi ki, Dostoyevski bunu müsbət keyfiyyət, xoşbəxtlik hesab edirdi. Rus

dindarlığını çox yerdə "xalq ruhu", "əzabkeş, cümləqayğı ruh", "itaətkar ruh", "dözümlü ruh", "saf ruh" sözləri ilə səciyyələndirirdi. Yazıçı, "Karamazov qardaşları"nda surətlərdən birinin "Yerə də, göyə də çıxsan, kimya inkişaf edib, Allahı inkar edəcəkdir" - sözlərinə qarşı dindar Alyoşa "Allaha məhəbbət olmayan yerdə insana da məhəbbət ola bilməz" - fikrini irəli sürür. XVIII əsrdə yaşayıb-yaratmış fransız filosofu, yazıçısı Volteri də misal gətirib, "Volter Allaha inanır, ancaq az inanır, elə buna görə də insanlığa az inanır", - deyirdi.

Məlumdur ki, rus estetikasında iki cəbhə mövcuddur: utilitaristlər, yəni faydanı, mənfəəti əxlaqın əsası hesab edən və kapitalizm cəmiyyətinin ümumi səadət və ahəng yaratmağa qadir olduğunu sübut etməyə çalışan burjua əxlaq nəzəriyyəsinin tərəfdarları və saf gözəllik tərəfdarları. Rus ədəbi tənqidçisi Nikolay Aleksandroviç Dobrolyubov birincilərin sırasında idi. Almanəsilli rus lirik şairi Afanasi Afanasyeviç Fet ikincilərə mənsubluğu ilə seçilirdi. Dostoyevski özünün üçüncü mövqeyini – müstəqil və genişəhatəli mövqeyi irəli sürdü. O, azad yaradıcılıq, sərbəst poetika, qeyri – məhdud imkanlar və intəhasız məqsədlər sənətinin, bəşəriyyətə yüksək fayda verən sənətin tərəfdarı idi: "Biz məhz bunu arzu edirik ki, sənət həmişə insanın məqsədlərinə uyğun olsun, onun mənafeyindən ayrılmasın..."

L. Qrossman Dostoyevskinin bu mövqeyini gözəl təhlil edib qeyd edir ki, o, yəni Dostoyevski, utilitaristlərlə razıdır ki, şair Borodino vuruşması günündə, Vətənin müqəddəratı həll edilərkən yunan antologiyasının mütləsinə aludə ola bilməz. Yaxud Lissabon zəlzələri baş verən gün "pıçıltı, ürək nəfəs, bülbülün cəh-cəhi..." barədə şeir yazı bilməz. O, eyni zamanda sənətdə utilitarizmin başçısı sayılan Dobrolyubovun ədəbiyyata,

Puşkinin və Turgenyevin üzərinə hücumuna qarşı qəti etiraz edirdi. Dostoyevski fikrini belə tamamlayırdı: "Sənət həmişə insanla, onun müasir həyatı ilə yaşayacaqdır. Ona görə də hər şeydən əvvəl sənəti müxtəlif məqsədlərlə məhdudlaşdırmamalıyıq... Gözəllik ona görə faydalıdır ki, o, gözəllikdir, ona görə ki, bəşəriyyət gözəlliyə və onun ali idealına həmişə olduğu kimi, indi də ehtiyac duyur. Gözəllik, normalıq ideali sağlam cəmiyyətdə məhv ola bilməz".

Dostoyevski realizmi hər cür uydurmadan uzaq, həyatın üzünə dik baxan, sərt, qəzəbli realizm idi. Odu ki, ziddiyyətli yaradıcılıq prinsiplərinə görə, onun dünya ədəbiyyatına təsiri də müxtəlif idi. Rus dekadent və simvolistlərindən tutmuş, Qərb ekzistensialistlərinə, modernistlərinədək bir çox cərəyana və yaradıcılıq üslubuna mənsub olan görkəmli yazıçılar onda ayrı-ayrı xüsusiyyətlər və məziyyətlər axtarmışlar. Ədibin öz sözləridir ki, burnunun ucundan uzağı görə bilməyən realizm ən ağılsız fantastikadan da təhlükəlidir, çünki gözdən şikəstdir.

Ədibin bu yazımda adlarını çəkdiyim roman və povestləri ilə bərabər, "Ölülər evindən qeydlər", "Bir kövrək ürəkli", "Qumarbaz", "Cənab Proxarçin", "Bəyaz gecələr", "Əbədi ər", "Cinlər", "Oxşar" və digər əsərləri ən müxtəlif dillərə tərcümə olunub, yazıçını milyonlarla oxucuya sevdirmişdi.

1944-cü ildə, Böyük Vətən müharibəsinin qızğın dövründə Moskvada "Pravda" qəzetinin baş redaktoru Yemelyan Yaroslavskinin imzası ilə böyük bir məqalə çap olunmuşdu. Məqalənin sərlövhəsi belə idi: "Net, Dostoyevskiy naş" ("Xeyr, Dostoyevski bizimdir".)

Sərlövhənin altından isə bu epigraf yazılmışdı: "Tolstoy velikiy buntar, Dostoyevskiy naşa bolnaya so-

vest" ("Tolstoy böyük qıyamçıdır, Dostoyevski bizim naxoş vicdanımızdır" (M.Qorki.)

Məqalə həyəcanlı idi, misilsiz bir ürək yanğısı, dərin vətənpərvərlik duyğusu, Dostoyevski yaradıcılığına qarşı hörmət və məhəbbət hissi ilə, atəşin qələmlə yazılmışdı. Məqalənin məhz "Pravda"-da çap edilməsi təsadüfi deyildi. İş burasındadır ki, müharibə illərində faşist işğalçıları, onların ideoloqları apardıqları düşmənçilik təbliğatında bütün vasitələrdən istifadə edirdilər. Onlar rus yazıçısı Dostoyevskini də alman yazıçısı kimi qələmə verməyə cəhd etmişdilər. "Pravda" buna sərrast cavab vermişdi.

Həmin vaxtlar azərbaycanlı ziyalılar, qələm sahibləri "Pravda"-nın səsinə səs verdilər. Təbrizdə çıxan "Şəfəq" adlı aylıq məcmuə keçmiş Sovet İttifaqı ilə mədəni rabitə saxlayan İran cəmiyyəti Təbriz şöbəsinin orqanı idi. Jurnalda sovet və İran ədəbiyyatının ən yaxşı əsərlərindən nümunələr verilir, çoxsaylı oxucular bu nümunələrlə tanış edilirdi.

Bakıdan gedənlər və jurnalda çalışanlar arasında Hüseyn Şərif də vardı. Yaroslavskinin məqaləsi yerinə düşmüşdü, ona görə ki, rus ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələri - Tolstoy, Qorki, Qoqol, Dostoyevski kimi yazıçıların yaradıcılığına oxucular böyük maraq göstərirdilər. Dostoyevski yaradıcılığı ziyalıların diqqətini xüsusilə cəlb edirdi. Çünki bu dahi yazıçı haqqındakı ziddiyətli fikirlər orada da müəyyən kök salmışdı. "Pravda"-dan sonra Hüseyn Şərif də "Şəfəq" jurnalında Dostoyevski haqqında məqalə çap etdirmək qərarına gəlir. Jurnalın 1945-ci il 2-ci və 3-cü nömrələrində dərc olunmuş məqalədə H. Şərif qeyd etmişdi ki, rus xalqı Dostoyevskini böyük iftixar hissi ilə yad edir. İnsan xarakterinin incə tellərini, onun dərin həyəcanlarını, kədər və sevinclərini,

arzu və istəklərini, xəyal və düşüncələrini Dostoyevski qədər dərk edən dünya ədəbiyyatı tarixində az təsadüf etmək olar. Dostoyevskinin əsərləri insanın bütün varlığına hakim kəsilir, oxucu günlər və aylarla bu əsərin təsirindən qurtara bilmir, romanların surətləri daim onun gözü qarşısında canlanır, oxucunun zövq və təmayülündən, inkişaf dərəcəsiindən, nəhayət, əhval-ruhiyyəsiindən asılı olaraq, müəyyən dərəcədə onun psixologiyasına da təsir edir, bəzən qəlbi sıxılır, bəzən sevinir, bəzən də dərin düşüncələrə dalır...

Olduqca çətin mərhələlərdən keçmiş, "təlatümlü okeanı" andıran Dostoyevski yaradıcılığı ilə məşğul olmaq, onun əsərlərindən parçalar tərcümə etmək, özü də 1944 - 45-ci illərdə, böyük məsuliyyət hissi tələb edirdi. H. Şərifə bu şərəfli işi mətinliklə yerinə yetirirdi: "Fəaliyyətindəki, düşüncələrindəki məlum ziddiyyətlərə baxmayaraq, F.M.Dostoyevski bəşəriyyət üçün əziz və qiymətli bir simadır. Çünki o, insan və həyat haqqında ürək ağrısı, can yanğısı ilə danışmışdır, həm öz xalqının, həm də bəşəriyyətin işıqlı gələcəyinə böyük inam bəsləmişdir".

H.Şərifin xatirəsi Azərbaycanın görkəmli şairi, dramaturqu Hüseyn Cavidin Dostoyevskiyə olan böyük ehtiramından söz açan bir məqaləni də yadıma salır.

Cavid tanınmış mədəniyyət xadimi Mehdi Məmmədovun onun Dövlət Teatr Texnikumunda oxuduğu illərdə ədəbiyyat müəllimi olmuşdu. M.Məmmədov "Cavid onu sevirdi" məqaləsində qeyd edirdi ki, Cavidin çox sevdiyi, sənətkarlıq qüdrətinə pərəstiş etdiyi yazıçılardan biri F.M.Dostoyevski idi. Çəliyini döşəməyə, barmağını mizə döyəcəylərək onun haqqında hərarətlə, daxili inamla elə danışdı ki, biz böyük rus yazıçısının əsərlərini oxumadığımız halda onu müəllimimizin gözü ilə görür, duyğusu ilə duyur və sevirdik.

Sonralar F.M.Dostoyevskinin əsərlərini oxuduqca, onun yaradıcılığı ilə bilavasitə tanış olduqca mən inandım ki, Cavidin təlqini tamamilə əsaslı imiş. "Zavallı insanlar", "Cinayət və cəza", "Alçaldılmış və təhqir edilmiş insanlar", "Əbləh" və "Karamazov qardaşları" əsərlərinin müəllifi nadir yazıçı, mahir psixoloq, müdrik insan və ən başlıcası, böyük insanpərvərdir, həqiqi insan aşığıdır. O, insana bəslədiyi eşq, ehtiram naminə həyatın bəzi dibsiz görünən qaranlıqlarına, insan qəlbinin dərin guşələrinə baş vurur, cəmiyyəti və zehniyyəti bürüyən qaranlıqları sənətin şüaları ilə kəsir. O, oxucunu dəhşətə gətirən, vahiməyə salan cinayətləri, rəzalətləri, vəhşəti və miskinliyi, dərin ictimai ziddiyyətləri və ədalətsizlikləri işıqlandırmaqdan, durbin və zərrəbin ardında göstərməkdən çəkinmir. M.Məmmədov daha sonra bildirir ki, F.M.Dostoyevski cəmiyyətin və bəşəriyyətin orqanizmini tədqiq və təşrih etməyi gözəl bacarmışdır. Cəmiyyətin dərini görüb, dərmanını tapa bilməyənlərin dərdi-əzabı çox böyük olur. Onların harayı-çağırışı bəzən xəstə adamın, çaşqın qəlbin fəryadı kimi səslənirsə, əgər bu haray tək-cə real hadisələrdə, adi, təbii insan obrazlarında deyil, həm də xəyal, fantastika aləmində ucalırsa, yaxud bəzən ifrat natural, bəzən isə sırf romantik və simvolik boyalarda əks edir, insan və mələk, iblis və peyğəmbər surətlərində təcəssüm tapırsa, bu, dərдин, qubarın böyüklüyündən irəli gəlir. Biz incəsənətdə belə hallara bəsit, bayağı münasibət göstərdiyimiz o vaxtlarda Cavid - o həssas-ürəkli sənətkar bir sıra şəxsiyyətlərə, o cümlədən F.Dostoyevskiyə daha düzgün münasibət bəsləyirdi. O, böyük rus yazıçısını dərinədən duyur, ona görə də onu yüksək qiymətləndirir və haqqında, bayaq dediyim kimi, pərəstış hissi ilə danışır. Avropa yazıçılarına üz tutaq. Vaxtilə məşhur Avstriya yazıçı və tənqidçisi Stefan Tsveyk

yazırdı: "Balzak, Dikens və Dostoyevski XIX əsrin yeganə dahi romançı – yazıçılarıdır, mən bu yazıçılara belə üstünlük verməklə heç də Höte, Hotfrid, Keller, Stendal, Flober, Tolstoy, Viktor Hüqo və başqaları kimi yazıçıların ayrı-ayrı əsərlərinin böyüklüyünü inkar etmək istəmirəm". Tsveykin fikrincə, mütəxəssis romançılar ilə roman yazanlar arasında böyük fərq vardır. Bu istedadlı yazıçıya görə, əsl romançı-yazıçı sözün yüksək mənasında, ensiklopedik bir düha, hər şeyi əhatə etməyi bacaran sənətkar olmalıdır. Tsveyk nəhayət deyirdi ki, Dostoyevski, Balzak və Dikens istisna edilməklə, bu yüksək dərəcəyə çatmış sənətkar nə keçmişdə tapılar, nə də indi var...

Şübhəsiz, S.Tsveykin siyahısına Lev Tolstoy kimi sənətkarı da daxil etmək olar. Dostoyevski məktəbindən bəhrələnən dünya şöhrətli yazıçıları xatırlayanda isə, Alber Kamyu (fransız yazıçı və filosofu, ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatı laureatı, sağlığında "Qərbin vicdanı" adlandırılıb) və Frans Kafkanı (XX əsrin böyük almandilli şairlərindən biri) xüsusi qeyd etmək istəyirəm. Onlar bir çox keyfiyyətlərinə görə özlərini Dostoyevskinin şagirdi adlandırmışdılar. Avropa ədəbiyyatında realizmin banilərindən biri, görkəmli fransız yazıçısı Onore de Balzak öz ölməz romanlarında nəinki yalnız yüksək bədii surətlər, dillər əzbərinə və zərb – məsəllərə çevrilən tiplər yaratmış, bütöv bir dövrün ictimai-siyasi və iqtisadi həyatını əks etdirmiş, böyük iqtisadçı alimlərin belə görə bilmədiyi incəlikləri görmüşdü. Eyni fikirləri Dostoyevski haqqında da demək olar. Dostoyevski öz Ana yurdunu, doğma Vətəninə hədsiz dərəcədə sevdiyi, rus xalqının, rus torpağının ancaq səadəti və firavanlığını görmək istədiyi üçün dövrünün yaralarını amansızlıqla açır, dözülməz dərdləri qamçılıyır, cəmiyyəti fəlakətə sürükləyən çürük

əsasları şiddətli tənqid atəşinə tutur, şəxsi mənfəətini xalqın mənafeyindən yüksək tutan dövlət məmurlarını ifşa edib, hər cür amansızlıqlarla qarşılaşsa da, mübarizə və əqidəsindən dönmürdü: "...Mən yazacaq, yenə də yazacağam; yazdıqlarımla isə ömrüm boyu incidilmiş və təhqir olunmuşları müdafiə edəcəyəm!.."

Katorqa və soldatlıqda 10 il qaldıqdan sonra yalnız 1859-cu ildə Dostoyevskiye paytaxt şəhərlərindən başqa, Rusiyanın hər yerində yaşamağa və ümumi qaydada əsərlərini çap etməyə icazə verildi. Ömrünün ən gözəl çağları olan gənclik illərini sürgündə keçirən yazıçı, "ölüm evi" adlandırdığı katorqadan özü ilə yalnız kiçik qeydlərini gətirdi. Sonralar həmin qeydlər yazıçıya dünya şöhrəti gətirən əsərlərinin yaranmasına kömək etdi.

Sürgündən qayıtdıqdan sonra Dostoyevski ədəbi yaradıcılığı ilə bərabər, jurnalistlik fəaliyyətini də genişləndirdi. "Vremya" adlı jurnal buraxmağa nail oldu. Bu jurnaldan sonra böyük qardaşı Mixail ilə birlikdə "Epoxa" adlı jurnal nəşr etdi. Böyük yazıçı özünün ən gözəl əsərləri olan "Cinayət və cəza", "Alçaldılmış və təhqir olunmuş insanlar", "Əbləh", "Şeytanlar", nəhayət, "Karamazov qardaşları" kimi gərgin və fədakar əməyin nəticəsi olan, onun adını bütün dünyada şöhrətləndirən, imzasına hörmət və məhəbbət gətirən görkəmli əsərlərini yazdı.

Yazıcının 1864-cü ildə yazdığı "Zirzəmidən məktublar" povesti ədibin dünyagörüşü və yaradıcılığında əmələ gələn dönüşün başlanğıcı oldu. Burada o, cəmiyyətdən uzaqlaşaraq tək qalan və öz təkliyi ilə öyünən, özünü insanlara qarşı qoyan fərdiyyəçi, anarxist bir şəxsi təhlil hədəfinə çevirdi. "Zirzəmidən məktublar" povestinin yazıldığı il Dostoyevskinin həyatında ən çətin illərdən idi. Onun maddi vəziyyəti çox ağırlaşmışdı. Qardaşı vəfat etdikdən sonra, onun uşaqlarının qayğılarını öz üzərinə

götürdüyü üçün vəziyyəti çıxılmaz idi. Yazıçı borclara düşməyə məcbur olurdu. Maddi çətinlikləri Dostoyevskinin mənəvi böhranını daha da şiddətləndirirdi. Belə vaxtlarda o, pulun hökmranlığını daha dərin bir qəzəblə hiss edirdi.

Moskvada tanıdığı Kumanina adlı çox varlı, lakin pula heç bir ehtiyacı olmayan qarı vardı. Pulsuzluqdan nə qədər lazımlı, cavan, istedadlı adamlar məhv olduğu halda, bu qarı pulu xərcləməyə yer tapmırdı. Dostoyevski özü bu bivec qaridan borc almağa məcbur olmuşdu. Həyatdakı bu uyğunsuzluq, ədalətsizlik yazıcının son dərəcə sarsıdır, onun daxili aləmində mövcud ictimai-əxlaqi normalara etiraz doğururdu. "Cinayət və cəza" romanını ədib belə bir əhval - ruhiyyənin təsiri altında yazmışdı.

"Cinayət və cəza" hələ 50-ci illərin əvvəlində yaranmağa başlamışdı. Ədib baş surəti təqribən 15 il müddətində düşünmüş, götür-qoy etmişdi. 1859-cu ilin oktyabrında Dostoyevski qardaşına yazırdı: "Mən dekabrda romanı yazmağa başlayacağam...Yadımdadırmı, mən sənə bir tövbə-roman haqqında söyləmişdim, deyirdim ki, hələ özüm bunu yaşayaraq, hamısından sonra yazmaq istəyirəm. Bu günlərdə mən əsəri təcili surətdə yazmağı qəti qərara almışam... Mən bu romanı bütün qəlbimin qanı ilə yazacağam. Mən onu katorqada, taxtın üstündə uzanmış halda, ağır qəm-qüسسə və duyğularımın parçalandığı anlarda düşünmüşdüm..."

Dostoyevskinin məktub və dəftərlərində olan işarə və eyhamlar göstərir ki, "Tövbə" adı altında o, Raskolnikovun macərasını nəzərdə tutmuş. Romanın baş qəhrəmanı Raskolnikov adlı yoxsul bir tələbədir, ali məktəbdən qovulmuşdur. Oxumağa və yaşamağa maddi imkanı olmayan bu tələbə, üstəlik, anasını və bacılarını

da saxlamalıdır. Yoxsulluq və aclıq Raskolnikovu dəhşətli fikirlərə gətirib çıxarır. O, həddindən artıq pulu olan və bu puldan istifadə etməyən qarını öldürüb, pullarına yiyələnmək və rahat yaşamaq fikrinə düşür. Raskolnikov cinayət işlətməyə haqlı olduğu qənaətinə gəlir. O, fikirləşir ki, heç bir şeyə yaramayan vecsiz bir qarını öldürmək cinayət deyildir. Axı bu qarı bu gün və ya sabah özü öləcək, amma mən onu öldürməklə yaşamalı olan bir çox adamı ölümdən qurtararam, bu daha yaxşı deyilmi?

Raskolnikov bu hərəkəti ilə cəmiyyətdəki ədalətsizliyi aradan qaldırmaq, çəkdiyi əziyyətlərin əvəzini çıxmaq, həyatda müvazinet əmələ gətirmək istəyir. O, öz planını yerinə yetirir, qarını öldürüb, pullarına sahib olur. İndi ömrünün axırınadək rahat yaşaya bilər. Lakin heç də elə olmur. Vəcdan əzabı onu rahat buraxmır. O, hiss edir ki, işlətdiyi cinayət onu adamlardan, xalqdan uzaqlaşdırmışdır. Bu cür yaşamaq çətindir.

Raskolnikov Marmeladovlar ailəsi ilə tanış olur. Burada Dostoyevski başqa acınacaqlı bir aləmi qarşımızda işıqlandırır. Yoxsulluğun, dilənçiliyin və sərxoşluğun törətdiyi səfil həyat səhnələri bir-birini əvəz edir. Yazıçı vaxtı ilə geniş yayılmış qadın əxlaqsızlığının ictimai köklərini açıb göstərir. Əyyaşlıq xəstəliyinə tutulmuş Marmeladovun uşaqları ac qalmışdır. Arvadı və böyük qızı vərəm xəstəliyinə tutulmuşdur. Heç kəsdən kömək görməyən, əksinə, təhqir və söyüş eşidən Sonya Marmeladova bacı və qardaşlarını ölümdən xilas etmək üçün küçəyə getməyə, namusunu satmağa məcbur olur...

Ədibin beş böyük romanından birincisi olan "Cinayət və cəza"nın ilk hissəsi 1866-cı il yanvarın 16-da "Russki vestnik" aylıq ədəbi jurnalda çap olundu. 1867-ci il daxil olmaqla 12 ay ərzində əsərin digər hissələri nəşr edildi.

Dünya ədəbiyyatında əsl hadisəyə çevrilən "Cinayət və cəza" hələ 1888-ci ildə Parisdə, 1890-cı ildə Leypsiqdə, 1916-cı ildə Tokioda tamaşaya qoyuldu. 1856-cı ilin əvvəlində tanınmış rus tarixçisi, publisisti və sosioloqu Konstantin Dmitriyeviç Kavelin yazırdı: "İctimai fikir getdikcə daha artıq qanadlanıb vüsət alır, soldatçılıq, dəyənək və cəhalət karvansarası dağılır".

Dostoyevski xalqının, bütün məzlumların taleyinə doğacaq günəşi həsrətlə gözləyirdi. Bu həsrətin içində insanların savadlanıb, maariflənib, azad, xoşbəxt həyata qovuşub, dünyəvi təfəkkür sahibləri olması istəyi xüsusi yer tuturdu. Fyodor Mixayloviç Dostoyevski 1881-ci il yanvarın 28-də (yeni tarixlə fevralın 9-da) məhz bu cür istək və amallarla həyatdan ayrıldı. Lakin qüdrətli Rusiya və məğrur rus xalqı onun arzularının hamısına nail oldu.

Ona görə də epiqrafda dahi Taqorun dediklərini əbəs yerə xatırlamadım. Bu fikirləri Dostoyevskinin vəfatından cəmi 49 il sonra ziyarət edərək, Rusiyadakı mənəvi, zehni, iqtisadi inkisafı hələ az qala bir əsr bundan qabaq gözləri ilə görüb heyrlənən, bu heyreti əsl rus həqiqətləri kimi hamıya bəyan edən Şərqin və dünyanın korifey simalarından biri söyləyirdi. Demək, Dostoyevskilərin arzularını - ən əvvəl rus kimliyi, rus məniyi və rus dəyərlərini böyük rus xalqı əzəmət və şöhrət yolunda şücaətlə yaşadırdı. Rusiyada Dostoyevskinin gözlədiyi möhtəşəm fikir səltənəti qurulurdu.

Bu gün dahi sənətkarın yaradıcılığı zəngin mədəni irs kimi mütərəqqi bəşəriyyət üçün son dərəcə vacib, qiymətli və əzizdir. Dünyanın bütün tərəqqipərvər insanları Dostoyevskini, onun alovlu, mübariz, cəsarətli sənətini sevir və ucaldır. Böyük ingilis-amerikan şairi Uisten Hyu Oden yaxşı demişdir: "Dostoyevskinin ideyalarına əsasən, əlbəttə, əsl insan cəmiyyəti qurmaq olmaz,

lakin Dostoyevskini unudan cəmiyyət də insan cəmiyyəti adlanmağa layiq deyildir".

...Yanvarın 28-də səhər saat 7-də Anna Qriqoryevna oyanıb görür ki, əri ona baxır. O, ərinə tərəf əylirək soruşur:

- Mənim əzizim, de görüm özünü necə hiss edirsən? Fyodor Mixayloviç pıçiltı ilə deyir:

- Anya, bilirsənmi, mən üç saatdır ki, yatmıram, daim düşünürəm, indicə aydın şəkildə dərk etdim ki, mən bu gün öləcəyəm.

- Mənim əzizim, sən niyə belə düşünürsən? Bəs axı indi sənin halın yaxşıdır, daha qan gəlmir (yazıçı ciyərlərindəki xəstəliklə əlaqədar olan qanaxmalardan əziyyət çəkirdi), yəqin Koşlakovun dediyi kimi, "bərkimə" əmələ gəlib. Allah eşqinə, sən özünə şübhələrlə əzab vermə, sən hələ yaşayacaqsan, səni inandırırıram, yaşayacaqsan!

- Yox, mən bilirəm, mən bu gün ölməliyəm!

...Anna Qriqoryevna ağlayırdı. Dostoyevski ona yenidən təşəkkür edir, təsəlli verir, uşaqları ona tapşıırırdı...

Əbədiyaşar irsinə həmişə sadıq qalan rus xalqı və Rusiya yanvarın 16-da 150 yaşı tamam olan "Cinayət və cəza"nın ilk nəşrinin yubiley ildönümünü ehtiramla qeyd etdi. Yanvarın 28-də Fyodor Mixayloviç Dostoyevskinin əbədiyyətə qovuşmasının 135 ili tamam olacaq. Hər iki tarix heç zaman heç birimizin yaddaşından silinməyəcək. Çünki Dostoyevskini unudan cəmiyyət doğrudan da, sözün həqiqi mənasında insan cəmiyyəti adlanmağa layiq deyildir...

"Həftə içi" qəzeti
25 yanvar 2016-cı il

MOABİTDƏ-FAŞİST ZİNDANINDA UCALAN HAQQ SƏSİ

Tatar xalqının qəhrəman övladı Musa Cəlilin anadan olmasının 110 illiyi münasibəti ilə

"Mən ölümdən qorxmuram. Bu, boş söz deyil. "Biz ölümə nifrət edirik"- deyiriksə, bu, bir həqiqətdir. Başımın üstünü təhlükə alanda da ölümdən qorxdığım an yadıma gəlmir. Böyük vətənpərvərlik hissi, ictimai vəzifəni dərindən dərk etmək hissi şəxsi qorxu hissinə qalib gəlir. Ölüm fikri səni məşğul edən zaman düşünürsən ki, ölümdən sonra da bir həyat var... Ölümdən sonrakı əsl həyat xalqın şüurunda, hafizəsində yaşamaqdan ibarətdir. Əgər mən sağlığımda faydalı bir iş görmüşəmsə, deməli, öləndən sonra da yaşamağa haqq qazanmışam. Əgər bu haqqı qazanmışamsa, nə üçün ölümdən qorxum? Həyatın əsl mənası budur: elə yaşa ki, öləndən sonra da yaşa... Ölümdən qorxmamaq o demək deyildir ki, yaşamaq istəmirik və ölmək-qalmaq bizim üçün birdir. Qətiyyətlə belə deyil! Biz həyatı çox sevirik, yaşamaq istəyirik və buna görə də ölümə nifrət edirik. Lakin ölmək mütləq lazımsa, (Vətən uğrunda müharibədə) Vətən yolundakı bu şərəfli ölüm 30-40 il, yəni qocalanadək dinc əməklə yaşamağa bərabərsə, "Mən nə üçün həyatdan köçdüm?" - deyə qorxuya düşmək lazım deyil".

Musa Cəlilin "Biz həyatı sevirik" adlı gündəliyindəki 12 yanvar 1942-ci il tarixli qeydlərindən.

"Musa Cəlil mənim üçün işgəncələr və ölüm qarşısında yazıçı və vətəndaşlıq mərdliyinin bir simvolu olmuş və

belə də olacaqdır. O, yalnız böyük şair deyildi, həm də böyük mənəvi gücə və mərdliyə malik olan böyük insan idi".

Konstantin Simonov

"Musa Cəlil ən əziz insan və sevimli şair kimi mənim qəlbimdə yuva qurmuşdur. Musa Cəlili oxuyanda, yaxud onun haqqında fikirləşəndə belə qərara gəlirəm ki, onun bütün həyatı əsl igidlik həyatıdır! Elə bir həyat ki, onunla müasirləri fəxr edirlər; elə bir həyat ki, ondan gələcək nəsillər nümunə götürəcəklər. Onun "Moabit dəftəri" Pəmirin ən ucqar qışlağına qədər gedib çıxmışdır. Öz ölümü ilə qələbə qazanan adamlar ölməzdirlər!"

Mirzo Tursunzadə

"Mən Musa Cəlilin şeirlərini həyəcan və narahatlıq hissi ilə tərcümə etdim. Bu gözəl insanın və istedadlı şairin şeirlərini onun faciəli taleyini xatırlamadan tərcümə etmək mümkün deyildir".

Anna Axmatova

"Musa Cəlil faşizmin zülmət qaranlıqları içində işıqlı bir sima kimi parladı və Yulius Fuçiklə bir sırada dayandı. Onlar əsl ziyalı və ədəbiyyatçı nümunəsi oldular. Onlar mənəvi gücün kobud fiziki güc üzərindəki tənənəsini nümayiş etdirdilər... Musa Cəlil xalqımızın hitlerizmə qarşı qəhrəmanlıq mübarizəsi tarixində ən görkəmli bir şəxsiyyət kimi mənim hafizəmdə daim qalacaqdır".

Sergey Smirnov

"Musa Cəlil! Bu iki söz poeziya və mərdlik simvolidir. Nə qədər ki, sinəmdə ürəyim döyünür, mən bu sözləri daim təkrar edəcəyəm".

Stepan Şipaçev

Musa Cəlilin adı gələndə, böyük rus yazıçısı Maksim Qorkinin "İzergil qarı" əsərindəki əfsavəvi qəhrəman Danko obrazını xatırlayıram. Danko ürəyini çıxarıb məşəl edərək, qaranlıqda zülmə və ölümə məhkum olan insanların yolunu işıqlandırır. Onları azadlığa çıxarır, özünə isə bu azadlıq nəsib olmur. Böyük tatar şairinin mənalı və şərəfli həyatı da bizə Dankonun taleyini xatırladır...

1954-cü ilin avqust ayı. Qəhrəman şair Musa Cəlilin hitler faşizminə qarşı müharibə cəbhələrində igidliklə həlak olmasının 10 illiyi münasibəti ilə şairin Vətəni Kazanda keçirilən yığıncaqda Azərbaycanın xalq şairi Səməd Vurğun SSRİ Yazıçılar İttifaqı adından nitq söyləyir. Həmin nitqində görkəmli şairimiz deyir:

"Əziz və hörmətli yoldaşlar, bizim ümumi dostumuz, böyük və əsl şair Musa Cəlilin həmyerliləri! Bizim qabaqcıl, böyük poeziyamıza Musa Cəlil kimi ölməz sənətkar verən bir xalq böyük və xoşbəxt xalqdır! Dünya poeziyası tarixində yaxşı, gözəl və böyük şairlər çox olmuşdur, lakin onların hamısı xalqın şərəfi və iftixarı ola bilməmişdir. Musa Cəlil tarixin yetisdirdiyi elə nadir və xoşbəxt şairlər dəstəsinə mənsubdur ki, onlar hər zaman xalqın, yaşadığı zamanın şərəfi və iftixarı olmuş və olmaqdadırlar. Bəzi şairlər özlərinin böyük yaradıcılığı, özlərinin böyük və gözəl poeziyası ilə əsrlərin sınağından çıxmış, öz adlarını əbədləşdirmişlər. Yalnız böyük poeziyası ilə deyil, həm də özünün şəxsi qəhrəmanlığı ilə, tarixin amansız qara qüvvələrinə qarşı döyüşdə özünün

ölümsüz ölümü ilə adını əbədləşdirmək onların çox cüzi bir qisminə nəsib olmuşdur. Böyük ingilis şairi Bayron, məşhur macar şairi Petöfi, çex şairi Fuçik və bizim əziz tatar şairimiz Musa Cəlil belələrindən olmuşlar!

...Mən xoşbəxtəm ki, Musa Cəlilin mərdliklə, gələcəyə inam hissi ilə dolu olan coşqun və gözəl poeziyasını onun öz ana dilində oxuya bilirəm... Biz öz əziz və böyük şairimiz Musa Cəlili ona görə bütün varlığımızla sevirik ki, o da bizi bütün varlığı ilə sevirdi. İllər ötəcək, nəsillər keçəcək, ancaq Musa Cəlilin parlaq siması əfsanəvi bir obraz kimi gələcək nəsillərə yadigar qalacaqdır. Musa Cəlil haqqında simfoniyalar bəstələnəcək, dram əsərləri yaranacaqdır. Onun şərəfinə gözəl mahnılar qoşulacaq, yüzlərlə tərəvətli şeirlər yazılacaqdır. İcazə verin, belə əlamətdar bir gündə dərin kədər və böyük iftixar hissi ilə Musa Cəlilin əziz xatirəsinə həsr etdiyim kiçik bir şeirimi Azərbaycan dilində oxuyum:

O günkü üstünü cəlladlar aldı,
Günahsız töküldü müqəddəs qanın.
Bizim dərdimizdir yarımçıq qaldı,
Sənin söz dastanının, həyat dastanının.

Yarandın, yaşadın şanlı bir gündə
Özün ulduz-ulduz, çiçək-çiçəkdin.
Xatirən daima torpaq üstündə,
Yaşıl bir ot kimi göyərəcəkdir!

Sənin qəlbin kimi safdır, düm ağdır,
Vətən göylərinin ağ ulduzları.
Adına nəğmələr oxuyacaqdır,
Edil yılqasının tatar qızları.

Mənim şair dostum, şair qardaşım,
Vüqarın böyükdür uca dağ kimi.
Sənin hünərinlə mənim də başım,
Ucaldı göylərə bir bayraq kimi.

Neçə sərhəd aşır, el gəzir şeir,
Yurd salır neçə min ürəkdə, canda.
Sənə oğlum deyir, öz balam deyir,
Mənim Ana yurdum Azərbaycan da!

Səməd Vurğun bu təntənəli axşamda rus dilində danışır, öz şeirini azərbaycanca, Musa Cəlilin şeirini isə tatarca oxuyurdu. Həmin vaxtlar Tatarıstanın bir çox qəzet və jurnalları Səmədin şeirinin tatarca tərcüməsini təqdim etmişdi. Ruhlari bir daha şad olsun deyə, Səməd Vurğunun adlarını yad etdiyi, Musa Cəlilin tarixi əqidə və məslək silahdaşlarının ömrünə qısaca da olsa, ziyarət edək.

İki əsr bundan əvvəl yaşamış, Şərqi və Şərq ədəbiyyatını sevən ingilis romantik şairi Corc Qordon Bayronun yaradıcılığı, əsərlərinin dili və poetikası bu gün də dünya ədəbiyyatşünaslığının diqqət mərkəzindədir. Mütərəqqi romantizmin görkəmli nümayəndələrindən biri olan Bayronun əsərləri dünya ədəbiyyatının inkişafına güclü təsir göstərmişdir. Əbəs yerə deyil ki, dünya ədəbiyyatında məhz Bayron "Sevimli şair" ləqəbi ilə tanınır. XIX əsrdə Avropa ədəbiyyatında bayronizm adlanan ictimai əhval-ruhiyyə Bayronun adı ilə bağlıdır. Dünyagörüşündəki ziddiyyətlər-fərdiyyəçilik, ümitsizlik, ekzotikaya aludəçiliklə yanaşı, üsyankar ruh, azadlıqsevərlik, məzlum, əzilən xalqlara rəğbət Bayron yaradıcılığının əsas xüsusiyyətləridir. Şairin Şərq ölkələrinə səyahət etməsinə səbəb onun bu ölkələrin tarixi, ədəbiyyatı,

incəsənəti və digər mədəni həyatı ilə tanışlığı idi. Bayron qeyd edirdi ki, "Türkiyə tarixi" mənə hələ uşaq ikən ləzzət verən ilk kitablardan biri olmuşdur. Əminəm ki, sonradan mənim Levantı (Aralıq dənizinin Şərq hissəsində yerləşən ölkələr və ərazinin ümumi adı. "Günəşin doğuşu" adlanan məkan kimi də qəbul edilir - R.Mirzəzadə) səyahət etmək arzuma bu kitabın müəyyən təsiri olmuş, ola bilsin ki, şeirlərimdə hiss olunan Şərq ruhuna da səbəb budur...

Bayron "Çayld Haroldun səyahətləri", "Şərq poemaları" (bura "Gavur", "Abidos gəlini", "Korsar", "Lara", "Korinfin mühasirəsi" və "Parizina" kimi altı məşhur poema daxildir), "Qabil", "Don Juan", "Manfred" və s. dünya ədəbiyyatı xəzinəsinin nadir nümunələri olan məşhur əsərlərin müəllifidir.

Şair bütün millətlərə eyni gözlə baxırdı. Bayron deyirdi ki, əgər türklər məhkum, yunanlar hakim olsaydı, yəqin ki, mən türklərə qoşulub, yunanların əleyhinə, türk azadlığı uğrunda vuruşardım.

Ədib bütün məhkum xalqların müdafiəçisi idi. İngiltərə cəmiyyətindən üz döndərən, ingilis burjuaziyasının çirkin əməllərindən cana gələn şair, oranı əbədi olaraq tərk etmək məqsədi ilə səyahətə çıxır. Bayron yola düşməzdən əvvəl müasiri Hansona yazdığı məktubunda deyirdi: "Mənə lənətə gəlmiş bu ölkədən çıxıb getməyə icazə verin və mən sizə söz verirəm ki, müsəlmanlığı qəbul edərim, lakin geriye qayıtmaram". Şair ərəb dilini də öyrənmişdi. Bayron 1824-cü ildə yunanların azadlığı uğrunda gedən döyüşdə həlak olmuşdu.

Macar xalqının böyük vətənpərvəri, Xalq Şairi və Milli Qəhrəmanı Şandar Petöfi 1848-1849-cu illərdə Macarıstan inqilabının fəal xadimlərindən biri olub. Onun ilk "Şeirlər" kitabı 1844-cü ildə nəşr edilib. Şairin "Yabanı çiçək", "Saray və koma", "19-cu əsrin şairlərinə" və s. kimi

şeirləri, "Pəhləvan Yanoş" nağıl-poeması əsarət və zülm əleyhinə etiraz duyğuları ifadə etdiyi üçün xalq arasında geniş yayılmışdı. Petöfinin şeirləri insanların dilində xalq nəğmələrinə çevrilmişdi. Ədib 1847-ci ildə "Gənc Macarıstan" təşkilatına başçılıq edib, Peşt və Budada 15 mart 1848-ci il üsyanının rəhbərlərindən biri kimi tanınmışdı. Sonralar zabit kimi inqilabçı ordunun apardığı döyüşlərdə vuruşan Petöfi, yazdığı şeirləri ilə silah yoldaşlarını qələbə uğrunda mübarizəyə ruhlandırırdı. Şair "Apostol" poemasında xalqının mənafeyi naminə canından keçən inqilabçı qəhrəman obrazını yaratmışdı. Şairin əsərləri dünyanın çoxsaylı xalqlarının dilinə olduğu kimi, Azərbaycan dilinə də tərcümə edilib. "Pələng və kaftar" adlı tarixi dramı Azərbaycan səhnəsində tamaşaya qoyulub. Şandar Petöfi 1849-cu ildə çar kazakları ilə toqquşmada mərdliklə həlak olub.

Tanınmış çex yazıçısı, jurnalisti, publisisti, teatr tənqidçisi Yulius Fuçik Musa Cəlildən üç yaş böyük idi. O da fevral ayında doğulmuşdu. 20-ci illərdə "Rude pravo" qəzeti və "Tvorba" jurnalının redaktoru kimi çalışmışdı. Hələ İkinci Dünya müharibəsindən qabaq üç dəfə keçmiş Sovet İttifaqına gəlmiş, Orta Asiya xalqlarının ədəbiyyatı ilə yaxından tanış olmuşdu. Fuçik Müqavimət və Antifaşist Hərəkatının fəal üzvlərindən idi. Ədib 1942-ci ilin aprelində GESTAPO (Hitler Almaniyasında faşizm düşmənlərinə qarşı ən vəhşi üsullar tətbiq edən gizli siyasi polis) tərəfindən həbs edilmiş, 1943-cü ilin sentyabrında edam olunmuşdu. Yulius Fuçikin Praqadakı Pankrats həbsxanasında yazdığı "Edamqabağı reportaj" əsəri 1945-ci ildə çap edilmişdi. Dünyanın 80-dən artıq dilinə çevrilən əsər, Azərbaycan dilinə "Faşist zindanından səslər" adı ilə tərcümə olunmuşdu. Bakı küçələrindən birinə çex xalqının Milli Qəhrəmanı, Beynəlxalq Sülh

Mükafatı laureatı Yulius Fuçikin adı verilmişdir. İndi Bayron, Petöfi, Fuçik, Cəlil kimi mübariz və qəhrəman qələm sahiblərinin adları bütün dünya xalqlarının qəlbində yaşayır. Səməd Vurğunun nitqi Yulius Fuçikin nəsilərə yadigar qalan sözlərini bir daha yadıma saldı: "Biz ölsək belə, sizin böyük səadətinizin bir hissəsi kimi yaşaya-cağıq. Axı bu səadətin yolunda biz həyatımızı vermişik".

Səməd Vurğunun ömrünü, taleyini, bütün varlığını azadlıq və qələbə uğrunda fəda etmiş Musa Cəlil haqqında dedikləri həqiqətə çevrildi. Özü də böyük həqiqətə. B.Zernikin "Kötük üstə mahnı", qazax şairi və xalq yazıçısı Cuban Muldaqaliyevin "Mahnı ölmür", kalmık şairi David Kuqultinovun "Ürəyin gözü ilə", Tatarıstanın xalq şairi və dramaturqu İldar Yuzeyevin "Axırncı sınaq", rus şairi, publisisti, rəssamı və memarı Andrey Voznesenskinin "Ustad", tatar dramaturqu, ictimai və əməkdar incəsənət xadimi Riza İşmuratovun "Əbədi mahnı", Azərbaycanın Xalq Şairi Bəxtiyar Vahabzadənin "Uçun, nəğmələrim!", digər dost və qardaş yurdların söz-sənət ustadlarının əsərləri Musa Cəlili bir daha dünyaya tanıdıb, bütün tərəqqipərvər, sülhsevər bəşəriyyətin sevimlisinə çevirib. Görkəmli fransız yazıçısı Lui Araqon, alman alimi L.Nebensal, italyan yazıçısı Giovanni Cermanetto, rus şairləri Stepan Şipaçyov, Konstantin Simonov, Mixail Lukonin, qardaş xalqların şair və yazıçılarından qazax Muxtar Auezov, qırğız Aalı Tokambayev, başqırd Mustay Kərim, çuvaş Yakov Uxeşay və başqaları Musa Cəlilin qəhrəmanlıqla dolu həyatından və yaradıcılığından həmişə məhəbbət və ehtiramla söz açmışlar.

Musa Cəlil 1906-cı il fevralın 15-də Rusiyada, Uralın cənubunda yerləşən Orenburq quberniyasının Mustafino kəndində zəhmətkeş, sadə bir ailədə anadan olmuşdur. Gələcək şair hələ uşaq yaşlarından yoxsulluq və məhru-

miyyətlərlə üz-üzə gəlmişdi. Onun elmə, biliyə, mütaliyəyə hədsiz marağı və həvəsi vardı. Musa əvvəlcə Orenburqdakı "Hüseyniyyə" mədrəsəsində təhsil almış, sonralar Kazanda "Tatarıstan" qəzeti redaksiyasında işləyə-işləyə fəhlə fakültəsinə daxil olmuş, 1931-ci ildə Moskva Dövlət Universitetinin ədəbiyyat fakültəsini müvəffəqiyyətlə bitirmişdi. Lakin Musa Cəlilin təhsil illəri sakit keçməmişdi. Q.vətəndaş müharibəsi zamanı Orenburqda kazak-ataman, general Aleksandr İliç Dutovun ağqvardiyaçı cinayətkar dəstələri ilə döyüşlərdə iştirak etmişdi. Gənc şair 1920-ci ildə fəal yaşıdları ilə birlikdə aclığa qarşı ümumxalq mübarizəsinə qoşulmuş, ağqvardiyaçıların dağıtdıqları kəndlərin, sənaye müəssisələrinin bərpası və yenidən qurulması uğrunda fəal mübarizə aparmışdı.

Musa Cəlil on yaşından şeir yazmağa başlamışdı. Onun "Xoşbəxtlik" adlı ilk şeiri 1919-cu ildə "Ulduz" qəzetində dərc olunmuşdu. Sonralar mübariz inqilabçılar, gizli təşkilatçılar, çar həbsxanalarının dəhşətini görmüş adamlar, cəbhələrdə vuruşmuş döyüşçülər Musa Cəlilin 1925-ci ildə nəşr olunmuş "Biz gedirik" ilk şeirlər kitabının əsas lirik qəhrəmanlarına çevrildilər. 30-cu illərdə çapdan çıxmış "Ordenli milyonlar", "Şeirlər və poemalar" kitabları Musa Cəlilin hələ müharibədən əvvəl yaradıcılığının xeyli zənginliyini nümayiş etdirirdi. "Gənc yoldaşlar" və "Oktyabr balaları" uşaq jurnallarındakı redaktorluq və jurnalistlik fəaliyyəti onun poetik inkişafında böyük rol oynadı. Həmin illərdə Tatarıstan Dövlət Nəşriyyatı Musa Cəlilin tərcüməsində XII əsr gürcü şairi və dövlət xadimi Şota Rustaveli, rus şairi, dramaturqu Samuil Marşak, rus uşaq şair və yazıçısı Aqniya Barto və başqalarının kitablarını çap etmişdir. Tatar dövrü mətbuatında şairin görkəmli rus şairi və dramaturqu, müasir rus ədəbi dilinin banisi Aleksandr Sergeyeviç Puşkin, rus ədəbiyyatının

klassiki Nikolay Vasilyeviç Nekrasov, tanınmış ukraynalı şair Taras Şevçenko, unudulmaz rus şairləri Vladimir Vladimiroviç Mayakovski, Vasili İvanoviç Lebedyev-Kumaç, fransız inqilabçısı Ejen Potyedən tərcümə etdiyi yüzrlərlə şeir oxucular tərəfindən maraqla qarşılanmışdı.

Alovlı vətənpərvər, azadlıq və səadət nəğməkarı olan Musa Cəlil əsl insana, vətəndaşa, söz-sənət sahibinə məxsus şərəfli, mübarizələrlə dolu ağır bir həyat yolu keçmişdi. Tatar, rus və Avropa ədəbiyyatını dərinlən bilən Musa Cəlil, təkəcə şair və ədəbiyyatçı kimi deyil, həm də istedadlı bəstəkar və rəssam kimi də fəaliyyət göstərirdi. Tatar xalqının mədəni həyatının elə bir sahəsi yoxdur ki, orada Musa Cəlilin xidməti olmasın. Tatar poeziyası, ədəbiyyatşünaslığının inkişafına təkən verən poetik əsərlər, maraqlı uşaq pyeslərinin yaradılması, opera teatrının tərəqqisi sahəsində böyük yaradıcılıq işləri məhz onun adı ilə bağlıdır.

İncəsənət işləri onu həmişə maraqlandırmışdır. Ədibin bir sıra məqalələri opera və balet sənətinə, tatar xalqının estetik mədəniyyətinin inkişafına həsr olunmuşdur. Xalqın dinc həyatını tərənnüm etmək, insanların əməyə, zəhmətə, xalq və Vətən yolunda mübarizəyə misilsiz qəhrəmanlıq nümunələri göstərməyə, bir-birini sevməyə, bir-birinə hörmət etməyə çağırən nəğmələr yaratmaq arzusu ilə yaşayan şairin yaradıcılıq üfqləri də olduqca geniş idi. Təkəcə Tatarıstanda deyil, Vətənindən kənarda belə, baş verən hər bir mühüm hadisə, yaranan yenilik Musa Cəlilin ilhamına qanad verirdi. Az müddət ərzində onlarca şeirlə yanaşı, onun ilhamla yazdığı "Poçtalyon", "Direktor və günəş" kimi irihəcmli poemaları da oxucularını sevindirdi. Musa Cəlil "Altınçeç" ("Qızıl saçlı") adlı tatar milli operasını yaratdı. Onun ardınca "Eldar" poema-librettosu tatar mədəniyyətinə şəfəq saçdı. Zəngin

təcrübəyə malik olan Musa Cəlil gənc rəssam, bəstəkar, aktyor, ümumiyyətlə, incəsənətlə məşğul olan adamların püxtələşməsi yolunda öz zəhmət və səylərini əsirgəməirdi. O, istedadlıları lazımınca qiymətləndirir, onlara dəyər verir, öz üzərində daha mükəmməl işləməyə ruhlandırırdı. Tatar xalqının adlı-sanlı bəstəkarları Salix Saydaşev, Aleksandr Klyuçarev, Nazib Jiqanov və başqalarına böyük incəsənət yoluna məhz Musa Cəlil həyat vəsiqəsi vermişdi.

1939-cu ildən 1941-ci ilin iyununa - Ordu sıralarına çağırılana qədər Musa Cəlil Tatarıstan Yazıçılar İttifaqına rəhbərlik edirdi.

1945-ci ilin mayı idi. Berlində Böyük Vətən müharibəsinin son döyüşləri gedirdi. Keçmiş Sovet İttifaqına məxsus ordunun əsgərləri vuruşa-vuruşa Moabit həbsxanasının həyətinə girdi. Həbsxanada heç kim- nə gözetçilər, nə də məhbuslar vardı. Həyətə tökülmüş qovluqlar yanırdı. Külək zibili, kağız qırıntılarını bütün həyət boyu qovurdu. Döyüşçülərdən birinin gözü rus dilində yazılmış bir kağız parçasına sataşdı. Əsgər vərəqi qaldırdı, əli ilə hamarladı, Vətəndən uzaqlarda, doğma ana dilində yazılmış bu kağız parçasını maraqla oxudu. Məktubda yazılmışdı: "Mən tatar şairi Musa Cəliləm. Moabit həbsxanasında yatıram. Yəqin ki, faşistlər məni güllələyəcəklər. Xahişim budur ki, bu qeydləri oxuyan şəxs ruslar Berlini azad etdikdən sonra bu barədə Moskvaya və Kazana xəbər versin. Həm də Fadeyevə, Qladkova, Korneyçuka və başqa yazıçılara mənim salamımı yetirsin..."

Sonra şair bu barədə ailəsinə xəbər verməyi xahiş edir və ev ünvanını göstərirdi. Bu kiçik məktub görünür, çox əllərdən keçmişdi. Kənarlarında müxtəlif vaxtlarda, müxtəlif xətlə yazılmış iki qeyd vardı. Qeydlərdən birinin müəllifi Cəlilin hələ sağ olduğuna ümid etdiyini bildirirdi.

Savadsız və antisovet xarakterli ikinci qeyddə isə qəlbi-qaralı sevincə xəbər verilirdi ki, "Sizin Cambul (qeydi yazan avamlığı ucbatından Cəlili Cambulla dolaşmaq salmışdı) artıq çoxdan o biri dünyadadır".

Döyüşçülər bir yerə toplaşmış məkətbu oxudular. Cəlili şair kimi tanıyan tatar döyüşçüləri də tapıldı. Hərbçilər elə buradaca faşist cəlladlarından şairin qisasını almağı qətdədilər. Hissə yenidən döyüşə atıldı. Cəlilin məktubunu Yazıçılar İttifaqına, Fədayevə göndərdilər. Bu, tatar xalqının qəhrəman oğlu, şair Musa Cəlil haqqında 1942-ci ildən sonra ölkəsinə gələn ilk məlumat idi. Təəssüf ki, həmin qiymətli sənəd Yazıçılar İttifaqının aparatında naməlum səbəb özündən itmiş və tapılmamışdı. Bu xəbərdən yalnız bir şey məlum olurdu: Musa Cəlil Moabit həbsxanasında öldürülmüşdü...

...Qaranlıq zindan... Gecənin yarısı... Kiçik bir kameranın qarşısında əliləhli bir gözətçi gəzişir, hərdən dayanır, kameranın balaca pəncərəsini açıb içəri baxır. İçəridə gecə köynəyində əyləşən cavan məhbus, gözətçinin anlamadığı bir dildə əl-qolunu ata-ata öz-özünə danışır. Bütün gözətçilər bu kameradan gələn qəribə səslərə çoxdan adət etmişdilər. Cavan məhbus haqqında həbsxanada gedən maraqlı söhbətlər artdıqca, o, hamının diqqətini özünə cəlb edir, öz qeyri-adi hərəkətləri ilə hamının heyretinə səbəb olurdu. Cavan məhbus tatar şairi Musa Cəlil, zindan isə Moabit həbsxanası idi.

1943-cü ilə qədər yalnız Berlində məşhur olan Moabit, sonralar bütün dünyada tanındı. Onun divarları arasında odlu-alovlu bir şairin əli ilə qara günlərin tarixi yazıldı. Musa Cəlili çox sevən Bəxtiyar Vahabzadə şairə həsr etdiyi "Uçun, nəğmələrim!" adlı poemasında yazırdı:

Gözətçi əlində zağlı avtomat,
Cəlili güdüdü, qaça bilməsin.
Gözətçi bilmədi, çətindir heyhat,
Fikrinə sədd çəkmək düşünən kəsin.
Gözətçi bilmədi, cəhdi əbədsir,
Burda keşik çəkir o nahaq yerə,
Onun qoruduğu bir quru sədir,
Cəlil çoxdan qaçıb uzaq ellərə...

Tarix boyu belə olmuşdu: hakim sinif söz sahibi olan məhkumları yalnız cismən tabe edə bilmiş, fikirləri, düşüncələri dustaq etmək mümkün olmamışdı. Vaxtilə məşhur alman şairi, publisisti, tənqidçisi Xristian İohann Henrix Heyne Fransadan Almaniya gedərkən polislər sərhəddə onun çamadanlarını açmış, orada qorxulu ola biləcək yazılar axtarmışdı, lakin heç nə tapa bilməmişdilər. Bu zaman Heyne onlara demişdi ki, siz nahaq yerə əziyyət çəkdiniz. Qorxulu fikirləri mən çamadanda deyil, başımda aparıram. Onu isə tapmaq, məhv etmək çox çətindir.

İşgəncə və zülm divarları arasında, olduqca çətin şəraitdə başa gələn, bəzən divara kömürlə, tabaşirle cızılan, bəzən qırıq karandaşla marqarın kağızına yazılan "Moabit dəftəri"nin misralarında yanmağa başlayan əbədi məşəli heç bir faşist qasırgası, ölüm tufanları söndürə bilmədi. Çünki Azərbaycanın Musa Cəlil məfkurəli görkəmli şairi Xəlil Rzanın dediyi kimi, bu şeirlər tamamilə qeyri-insani şəraitdə ən insani duyğularla nəfəs alan, özü dustaq olduğu halda, qəlbinin və idrakının dustaq edil-məsinə imkan verməyən, təfəkkür və ilham azadlığını qoruyub saxlamış böyük bir şairin ildırım kəsərli qələmindən saçılmışdı. Mübariz nəğməkarın azadlıq səsi qa-

lanın daş divarları arasından da eşidilirdi. Şair burada yazdığı "Azadlıq" adlı şeirində böyük həsrət və yanğı ilə deyirdi:

Atasız-anasız boy atdımsa da,
Ancaq üzməmişdir yetimlik məni.
Ən əziz nədirsə mənə dünyada,
İtirmişəm onu: doğma Vətəni!

İstintaq zamanı onun əzişdirilmiş bədəni sızıldayı, barmaqları sözüne baxmırdı, gestapoçu xrom çəkmələrinin dabanı ilə neçə dəfə bu barmaqların üstünə çıxmışdı. Hələ Varşavada, düşərgədə müstətiqlə ilk görüşdəcə sındırılmış sol qolu əyri bitmişdi. Unudub, ehtiyatsız təpənəndə, dözülməz ağırları başlanırdı... Böyrəklərini zədələmişdilər... Öldürüləcəyini sezmışdi. Dəhşətli zindan həyatı, faşist cəlladları tərəfindən verilən zülm, əzab və işgəncələr, yağıdırılan təhqirlər əlləri, ayaqları qandallı şairin vüqarını pozub səsinə susdura bilmirdi. O, üzünü Almaniyaya tutub deyirdi:

Budurmu Vətəni böyük Marksın?
O coşqun Şillerin budurmu yurdu?
Məni qabağına qatarıq faşist,
Adıma qul deyib, buramı sürdü?
Hanı al bayraqlı spartakçılar?
Niyə "Rot front"la titrəmir hər yer?
Niyə dönə-dönə vurdun məni sən?
Cavab ver, ey alman gənci, cavab ver!..

Onlara "Folkişer bsobaxter" adlı faşist qəzeti verməyə başlamışdılar. Qəzet qaytarılmalı idi. Buna ciddi fikir verilirdi. Lakin nəzarətçilərin ağılına da gəlmirdi ki, hər

dəfə qəzetin nisbətən geniş kənarı bir azca daralır: Musa qəzetin qırağını səliqə ilə kəsib götürür və şeirlərinin yazılması üçün istifadə edirdi. Beləcə necə davam etmişdisə, birdən göz açıb görmüşdü ki, əsirlikdə və zindanda yüz iyirmidən çox şeir və bir poema yazmışdır! Böyük ideallar uğrunda çarpışan möhkəm iradəli mübariz olmaq, həmişə azad, başıuca, alnıaçıq yaşamaq, şairin lirik qəhrəmanının vacib həyat prinsipi idi, onun yaradıcılığının əsas ideya-bədii istiqamətini təyin etmişdi. Musa Cəlilin bizə məlum olan ilk şeirindən bir parçanı xatırlatmaq istərdim:

Ölüm-dirim cəngi
getdiyin yerdə,
Səum da, tufan da
bizi saxlamaz.
Assalar,
kəssələr,
öldürsələr də,
Bizi heç bir zaman
qul etmək olmaz!

"Müqəddəs diləklər" adlı bu əsərini yazarkən Musanın cəmi on beş yaşı vardı. "Ölərik, qul olmaıq!" sözlərini epıqraf kimi gətirdiyi həmin şeir əslində Musa Cəlilin bütün sonrakı əsərlərində, xüsusən "Moabit dəftərləri"ndəki məşhur şeirlərində özünü göstərən vətənpərvərlik, zorakılığa-faşizmə qarşı bəşəri mübarizlik, milli əqidəyə sadiqliq, tatar övladı və böyük vətəndaş kimi yenilməz xarakterinin açılmasına doğru gedən cığırın başlanğıcı idi.

Tatarıstanın Menzelinski şəhərində siyasi işçilərin kursunda hərbi təlimlərə yorulmadan yiyələnən şairin qələmi qəzəbli bir silah kimi düşməni lərzəyə salırdı.

Cəbhədə vuruşanlar, arxada çalışanlar şairin alovlu çağırışla dolu şeirlərindən ruhlanır, düşməne amansız nifrət bəsləyirdilər. Musa Cəlilin qələbəyə inamla dolu sözləri insanların qəlbinə yol tapırdı.

Ailəsi ilə vidalaşmaq anı gəlib çatmışdı. Qızından ayrılmaq şair üçün xüsusilə çətin idi. O, yatmışdı. Musa ilə Əminə uzun müddət tərəddüd etdilər-oyatsınlar, oyatmasınlar? Oyatsalar, işin nə yerdə olduğunu başa düşəcək, ağlayacaq, onu da vağzala aparmağı xahiş edəcəkdilər. Oyatmamağa da ürəkləri gəlmirdi. Yuxudan duracaq, atasını soruşacaqdı. Sonralar atasını yola salmadığını, onun üzünə gülümsəmədiyini, bəlkə də sonuncu dəfə gözlərinə baxmadığını bilmək qız üçün ağır və əzablı olacaqdı.

Musa arvadının qəmli gözlərinə baxdı. Uşaq çarpayısına yaxınlaşdı:

- Çulpancığım, mənəm, atandır. Eşidirsən, qızım? Mən gedirəm. Salamət qal!

Çulpan yuxuda şirin-şirin gərnəşdi, dodaqlarını marçıldatdı, sonra gözlərini açmadan əllərini uzadıb atasının boynunu qucaqladı. Musa ehtiyatla onu qucağına götürdü. Qızcığazın balaca, isti bədəninin necə mehribanlıq və səmimiliklə ona tərəf dartındığını hiss etdi.

- Mən gedirəm, qızım. Olar gedim?

Çulpan gözlərini açmadan yanağını şinelin kobud mahuduna sürtdü, təsdiqləyici ahənglə başını tərpətdi. Deməli, olar...

Musa boğazını tutan qəhəri uddu, uşağı sinəsinə daha bərk sıxdı. Tələsmək lazım idi. Vağzalda yoldaşları gözləyirdilər. Musa üzünü bir də qızının ariq, sümükləri çıxmış çiyninə sıxdı. Sanki onun bədəninin doğma, insanı rıqqətə gətirən munis ətrini özü ilə aparmaq istəyirdi.

Artıq həmin anların kövrək, nisgilli duyğuları Musanın beynindəki deyil, qəlbindəki misralarına hopurdu:

...Qızım, neçin mənə həsrətlə baxdın,
O ayrılıq çağı, vida anında?
Bəlkə hiss etdin ki, atanın canı
Həsrətdən üzülüb qaldı yanında?

Gülüm, sezdinmi ki, səndən ayrılmaq
Əcəldən acıdır, ölümdən betər.
Dolmuş bir buluddur atanın könlü,
Bircə mehə bənddir dolmuş könüllər.

...Mənim həyatımın kimlədi süsü?
Anan, gözəl anan, gülüm, bir də sən.
Məgər bu əbədilik bu ağ gündüzü
Bizə verməmişdir bu böyük Vətən?!

Əlləri baltalı, dişləri qanlı
Vəhşilər soxuldu bu gülşən yurda.
Qala bilərdimmi bir kənarda mən,
Ölüm-dirim adlı bu vurhəvurda?!

Gedirəm, yadların ovum burnunu,
Çəkim keşiyini bizim baharın.
Yıxılısam, canımla, qalsam, köksümlə,
Kəsim qollarını qəsbkarların!

...Qanıma verərəm, sönməz heç zaman
Ərzə ayna tutan Çulpanım mənim.
Nəbzimi, canımı verərəm sənə,
Məzarda dinc yatar ruhum, bədənəm.

...Əlvida, göyçəyim, dan söküləndə
Daim o ulduzu görməkdir əhdim.
Dönərəm yanına qalib gələndə,
Çiynimdə avtomat-
zəfər şöhrətim...

1942-ci ilin yanvarında Leninqrad ərazisində Volxov cəbhəsinə göndərilən şair hərbi müxbir və siyasi işçi kimi gərgin və çətin işlər aparmağa başladı. Musa Cəlilin o dövrdəki hərbi lirikası cəbhə həyatının və əsgər taleyinin bütün cizgiləri ilə zəngin idi. "Dil", "Qələbə", "Hücumdan qabaq", "İz", "Yuxu" və digər şeirlərində sərt qəhrəmanlıq motivləri ilə sadə insani duyğular, sevinclər bir-birinə qarışmışdı.

Şairin cəbhə şeirləri 1942-ci ildə Kazanda "Topçunun andı" adı altında nəşr edildi. Bu, Cəlilin sağlığında onun ana dilində buraxılmış son kitabı idi. O, bir müddət "İgidlik" adlı cəbhə qəzetində əməkdaşlıq etdi. Tez-tez atəş xəttində, qaynar nöqtələrdə oldu. Əsgər döyüşçülərin igidlikləri, şücaəti, hitlerçilərin törətdikləri qanlı cinayətlər barədə həyəcanlı yazılar yazdı. Cəbhə həyatı Musa Cəlili daha da möhkəmləndirdi, mətinləşdirdi. Sərt döyüşlər sanki onu həyatının dəhşətli, faciəli finalına hazırladı.

1942-ci il iyunun 25-26-da Novqorodun Kerest çayı sahilində vuruşma zamanı ağır yaralanan şair faşistlərə əsir düşdü. Onu əvvəlcə Qərbi Dvina (Dauqava) çayı yanındakı həbs düşərgəsinə, sonralar Polşa ərazisində yerləşən Demblin qala-düşərgəsinə, ordan da hərbi əsirlərin Berlin ətrafındakı Vustrau düşərgəsinə apardılar. Əsirlik şairi sıxsa da, o, hər cür əzaba dözdü, lakin təslim olmadı. Şair faşist hökmranlığının bütün fitnələrinə qarşı mübarizə aparan gizli qrupa qoşuldu. Almanlar özlərinin

mühacirlərdən təşkil etdikləri "Udil-Ural" adlı tatar millətçi komitəsinə xüsusilə ümid bəsləyirdi. Bu komitə tatar, başqırd, özbək və başqa millətlərdən olan hərbi əsirlər arasında təbliğat aparmalı və onları faşistlər tərəfində vuruşmağa cəlb etməli idi. Onlar bu çirkin niyyəti üçün Musa Cəlilin nüfuzundan istifadə etmək istəyirdilər. Müdrik və uzaqgörən şair hərbi əsirlər arasında fəal gizli iş aparmaq üçün komitə ilə "əməkdaşlıq" etməyi "qərara aldı". Əslində bu qərarın özü əsl mərdlik idi. Şair hər gün, hər an ölümə üz-üzə gəlməkdən qorxmırdı. Düşmənlərlə "əlbir" olduğuna görə keçmiş sovet adamlarının onu Vətən xaini adlandıracaqlarını bilə-bilə bu yoldan çəkinmədi.

Musa Cəlil düşərgədə Bryansk yaxınlığındakı gərgin vuruşlarda əsir düşmüş digər tatar yazıçısı, şairi, dram əsərləri, uşaq şeir və nağıllarının müəllifi kimi sevilən Abdulla Əlişlə rastlaşdı. Onunla bərabər, Abdulla Əliş də "Udil-Ural legionu tərkibində (böyük qoşun birləşməsində) faşistlərə zərbələr vuran tədbirlərin həyata keçirilməsi əməliyyatlarında yaxından iştirak etdi. Yaradılmış gizli qrup müvəffəqiyyətlə antifaşist vərəqələr yayır, hərbi əsirlərin qaçmasını təşkil edirdi. "Milli legion"dan bir batalyona qədər adam qaçıb partizanlara qoşuldu. Lakin bir satqın dəstəni ələ verdi. Faşistlər başda Musa Cəlil olmaqla, bütün qrupu həbs etdilər. Dustaqları Berlinin Moabit hərbi-siyasi həbsxanasına göndərdilər. Drezdendəki imperiya məhkəməsi onları ölümə məhkum etdi. Musa Cəlil "Məhkum" şeirində haqqında verilən amansız hökmə cavabsız qalmadı:

Onun məhkəməsi olmuşdur bu gün,
Gərək öldürülsün, kəsilsin başı.
O isə ağlamır, çünki ağlayıb
Çoxdan qurumuşdur gözünün yaşı.

Hamı yuxulamışdır məhbəsdə budur,
Düşmüş pəncərədən ayın kölgəsi.
Bircə o yatmayı, hey düşünür ki,
Yetim böyüyəcək əziz körpəsi.

Qəribə işlər var, bəzi vaxt ölüm
Gəlir tufan ilə, gəlir el ilə.
Təəccüb etmirsən qəlbində sən
Hətta bir yarpaq da titrəmir belə.

Üzündə təbəssüm məğrur durursan,
"Di qalx, öləcəksən, gedək!" deyirlər.
Amma nədəndirsə, daha çox indi
Yazmaq istəyirəm odlu şeirlər.

Sizə çətin deyil öldürmək məni,
Bunu istəyirsiniz - aydındır mətləb.
Ancaq siz şairə ölümdən əvvəl
Bircə qələm verin, bir də mürekkəb.

Qorxu deyilən hiss şair-qəhrəmanın ruhuna tamamilə yad idi. Musa Cəlil heç vaxt, heç bir yerdə ölümdən qorxmamışdı. Əgər belə olmasaydı, özünə ölüm hökmü oxunandan sonra "Azadlıq", "Nəğmə", "Meşə", "Quşcu-ğaz", "Qılınç", "Pul", "Məhkum", "Döyüşdən sonra", "Yaza köməyimiz", "Ölümə", "Vəhşilik", "Alman ölkəsində", "Dostuma", "Cəllada", "İnanma" və s. insan qanına susamış faşist cəlladlarını nifrətlə, azadlıq carçılarına məhəbbətlə, gələcəyə böyük inamla dolu şeirlərini yaza bilməzdi. Ana itkisinin acısını bir an unuda bilməyən şair, hətə 1938-ci ildə "Ana" adlı şeir-andında bütün mərhum anaların övladı kimi səsinə ucaltmışdı:

...Anamın uzanıb yatdığı tabut
Əbədi zülmətdir mənim gözümdə.
O çağdan qayğılar aldı könülmü,
Tabutun kölgəsi qaldı üzümdə

...Mərhum Anaların göz yaşlarına,
Ürək ağrısına and içirəm mən,
Vətən sevgisinin nəbzimdə çarpan
Hər bir vurğusuna and içirəm mən.

Dibindən kəsərəm biləklərini,
Düşməni əl uzatsa azadlığımıza.
Onun dırnağı da toxuna bilməz
Ana Vətənimə, doğma xalqımıza.

Filologiya elmləri doktoru Pənah Xəlilovun yazdığılarından: "...Musa Cəlilin və dostlarının başını balta ilə vurub bədənə ayırmışlar. Bu vəhşi cəza tədbiri elə qurulubmuş ki, ölümünə hökm verilmiş on iki nəfər tatar üçün (bunların içində Abdulla Əliş də vardı – R.Mirzəzadə) 33 dəqiqə - hər nəfərə üç dəqiqə vaxt lazım gəlirmiş. Pletsenzeye həbsxanasındakı eşefotda gilyotini (gilyotin - Fransada 1792-ci il Böyük Fransa İnqilabı dövründə məhkumların başının kəsilməsi üçün tətbiq edilmiş edam dəzgahıdır. Həkim J.Gilyotenin təklifi ilə yaradılmışdır. Hitler də edam cəzası üçün xeyli sayda gilyotin dəzgahı hazırlatdırmışdı. 1981-ci ildə Fransa Milli Məclisi gilyotin vasitəsi ilə edamın ləvgi barədə qanun qəbul etmişdir – R.Mirzəzadə) görənlərdən biri onu belə təsvir edir: "Məhkum olunmuş adam hündür taxtanın üstünə qalxmaldır, taxtanın axırında baş üçün oyuq vardır. Məhkum özünə gələndə kimi cəllad köməkçiləri onu bu taxtaya elə atırlar ki, şarnirə birləşdirilmiş taxta 90°

enir. Əyilmiş taxta məhkumu atıb lazım olan vəziyyətə salır. Məhkumun başı düz gilyotinin altına enir... Elə həmin anda cəllad düyməni basır. Gilyotinin tiyəsi qijiltıyla aşağı enir və edam olunanın başı xüsusi hazırlanmış hörmə səbətə düşür".

Musa Cəlil 1944-cü il avqust ayının 25-də saat 12.21 dəqiqədə edam olundu. Adətən eşefota sürüklənən məhkumlar özlərini itirərdilər. Lakin hökmdən əvvəl Musa Cəlil və onun dostları ilə söhbət edən məhbəs ruhanisinin etirafına görə, ölüm ərəfəsində tatarların üzündə təbəssüm vardı".

Həbsxananın keşişi Yuritko Musa Cəlillə tez-tez görüşürmüş və hətta ona ömrünün son günlərində oxumaq üçün dahi alman şairi Yohann Volfqanq Hötenin "Faust" əsərini gətiribmiş. Musa bir italyalı hərbi əsirlə də dostluq edirmiş. Bu italyalı çox dindar adam imiş. Reniero Lanfredini adlı həmin italyan Musa Cəlil və onun yoldaşları haqqında aşağıdakı məlumatı vermişdi: "Bu on iki dost müxtəlif kameralarda yatırdı. Onlar həmişə şən və nikbin idilər.

1944-cü il avqustun 25-də şəhər saat 6-da kameraların qapısı açıldı. Mən o zaman Musa Cəlillə bir kamerada qalırdım. Gözətçi onların familiyalarını oxudu və çölə çıxmağı əmr etdi. Biz məsələnin nə yerdə olduğunu başa düşdük...

Mən dəhşətə gəldim. Onlar gülə-gülə mənə dedilər: "Sən ölümdən qorxdun, bax, biz ölümə gedirik". Sonradan eşitdim ki, tatarlar öləndə də vüqarla və əzəmətlə ölmüşlər".

Vüqar və əzəmətə gedən yol isə şairin misralarından keçirdi:

Sənin həbsxananda dustaq olsam da əgər,
Dizim bükülməyəcək sənin önündə qatil!
Mənim ölüm saatım gələcəkdir bir şəhər
Başımı kəsəcəksən, mən ancaq ayaq üstə
Öləcəyəm, onu bil!

Yaxud:

Öldür! Diz çökməyəm qarşıda qatil!
Dustağam. Qəlbimlə dustağın deyil.
Başımı baltanla üzə bilərsən,
Fəqət, baş əymədən öləcəyəm bil!
Heyif ki, sizlərdən min qulduru yox,
Yüzünü silmişəm dünya üzündən.
Elə buna görə gerek xalqımın
Önündə diz çöküb üzr istəyəm mən.

P. Xəlilovun qeyd etdiyi, müxtəlif əsrlərdə yaşayan iki qardaş xalqın mübariz şairlərinin taleyindəki bir-birinə bənzəyən acı məqamları yada salmaq yerinə düşərdi: "Azərbaycanın filosof şairi İmadəddin Nəsiminin vəhşicəsinə edamından 600 il keçəndən sonra, aqlın, elmin, demokratik ideyaların misilsiz inkişaf etdiyi XX əsrin ortalarında təxminən bu edama bənzər yeni bir cinayət baş verdi. Öz Vətəninə, xalqını, azadlığını qoruduğuna görə bir tatar şairini Almaniyanın mərkəzində vəhşicəsinə edam etdilər. Nəsiminin dərisini soymaq hökmü çıxarılmışdı. XX əsrin şairinin başını Hitlerin 30-cu illərdə hazırladığı iyirmi gilyotindən birinin ağzına vermək haqqında hökm imzalanmışdı. Hər iki sənətkar hökmün icrasını gözləyə-gözləyə yeganə şilaha - onları əbədi yaşada bilən qələmə əl atmışdı. İkisi də zindanda oturub şəhər düşmənlərlə necə üz-üzə duracaqlarını, cəllad qarşısında

necə dayanacaqlarını düşünmüş, düşündüklerini də kağıza köçürüb nəsilərə vermişlər".

Görkəmli alimimiz P.Xəlilovun iki qardaş xalqın əzablarla öldürülən şairlərinin faciəli taleyini müqayisə etməsi Nəsiminin ölüm anında saralmış bənizini yenidən gözlərim önündə canlandırırdı. Qardaş Özbəkistanın tanınmış şairi Nəsrəddin Məhəmmədəliyevin "Nəsiminin son sözü" şeirini xatırladım. Qoy bu kövrək misralar Nəsimi ilə Musa Cəlilin doğma ruhlarını bir-birinə qovuşdursun:

...Cəllad çəkir qılıncını,
Ulduz – ulduz qızdır yer.
Qışqırmıram, yalvarmıram,
Mənim andım və inamım
Ölümdən də qüvvətlidir.

Döyüşlərdə keçdi ömrüm
Qanım axdı çiçək-çiçək.
Həmişəlik yanacağam üföqlərdə
Əbədiyyət Günəşitək.

...Ağlatmışam əzabı mən, zülümü mən,
Mənim ruhum uçur-uçur gələcəyə,
Torpaq kimi tanımıram ölümü mən.

Musa Cəlilə birlikdə faşistlərin ölüm düşərgəsində olmuş Niqmət Terequlov 1946-cı ildə doğma Vətəninə qayıtmış və qəhrəman-şair Musa Cəlilin birinci "Moabit dəftəri"ni Kazanda Yazıçılar İttifaqına vermişdi. Ərəb əlifbası ilə yazılmış həmin dəftərin axırında Musa, öz ürək sözlərini demiş, əməl dostlarına xahişini bildirmişdi:

"Ey tatar dilini bilib bu dəftəri oxuyan dost, bu dəftər məşhur tatar şairi Musa Cəlilindir. Onun həyat yolu

belədir...O, 1942-ci ildə cəbhədə vuruşan zaman yaralı halda əsir alınmışdır. Əsirlikdə dəhşətlər görmüş, dəfələrlə ölümdən qurtarmışdır. Sonra onu Berlində gətirmişlər. Burada onu sovet təbliğatı yayan gizli təşkilatda iştirak etməkdə günahlandırmış və həbs etmişlər. Onu ölüm hökmü gözləyir. O, öləcəkdir. Ancaq onun həbsxanada və əsirlikdə olan zaman yazdığı 115 şeir qalacaqdır. O, şeirlərindən nigarandır. Əgər bu dəftər sənəlinə keçsə, diqqətlə, səliqə ilə şeirlərin üzünü köçür, saxla və müharibədən sonra Kazana xəbər ver. Həmin şeirləri tatar xalqının mərhum şairi Musa Cəlilin adı altında nəşr etdir. Mənim vəsiyyətim belədir. Musa Cəlil, 1943, dekabr".

Həmin hadisədən bir il sonra Belçika vətənpərvəri Andre Timmermans Brüsseldəki keçmiş sovet səfirliyinə Musa Cəlilin ikinci "Moabit dəftəri"ni təhvil vermiş, səfirlik həmin dəftəri Tatarıstana göndərmişdi. Latin hərfləri ilə yazılmış həmin dəftərdə maraqlı bir məlumat vardı: "Burada 33 şeir vardır. Bunlar hamısı əsirlikdə və həbsxanada yazılmışdır. 1942-ci ilin sentyabrından 1943-cü ilin noyabrına qədər mən 125 şeir və poema yazmışam. Ancaq bunların hamısını hara köçürə bilərdim? Bu şeirlər mənimlə birlikdə torpağa gömüləcəkdir".

1955-ci ilin yayında Almaniyada çap olunan "Sovet İttifaqının mətbuatı" jurnalının redaktoru, jurnalist və tərcüməçi Leon Nebentsal sovet nəşrlərini nəzərdən keçirərkən ilk dəfə Musa Cəlilin Moabit şeirləri ilə tanış oldu. Şeirlər çox xoşuna gəldi. Faşist zindanlarında hər cür izzətə məruz qalan şairin alman xalqına nifrət bəsləməməsi Nebentsalı xüsusilə heyretləndirdi. Bir müddət sonra alman jurnalisti Musa Cəlilin qəhrəman mübarizəsi və faciəli taleyi haqqında Yuri Korolkovun "Sovet İttifaqı" jurnalındakı məqaləsindən xəbər tutdu. Məqalədə deyilirdi ki, şairin son günləri haqqında az şey məlumdur,

hətta Cəlilin dəftərçəsini Vətənə göndərən adam- belçikalı Andre Timmermans bu vaxta qədər axtarılıb tapılmamışdır.

Nebentsal da axtarışa qoşulmağı qərara alır. Lakin onun müxtəlif təşkilatlara müraciəti ilə aşkara çıxara bildiyi, dəlillərinin müəyyən qədər uyğun gəldiyi Timmermans soyadlı adam "Cəlilin Timmermansı" olmur.

1956-cı ilin sentyabrında yazıçı Konstantin Simonov Knokkedə adlı kiçik Belçika şəhərində keçirilən poeziya festivalında iştirak edir. Belçikaya yola düşməmişdən əvvəl Musa Cəlilin həyat yoldaşı Əminə xanım onun yanına gəlir və ərinin belçikalı dostunu axtarmağı ondan xahiş edir.

Konstantin Simonov Əminə Cəlilin məktubunu festivalın tribunasından oxuyur. Belçika şairlərinə isə Musanın şeirlər məcmuəsini bağışlayır.

Festival başa çatandan iki gün sonra o, tanınmış şair, Belçika Elmlər Akademiyasının üzvü Roje Bodarla görüşür və Andre Timmermansın axtarılıb tapılması üçün tədbirlər görməsini ondan rica edir.

İki gündən sonra Simonov artıq axtardığı adamın dəqiq ünvanını bilir. O, dərhal Tirləmon şəhərinə yola düşür, Timmermansı tapır və maraqlandığı məsələlər barəsində onu geniş sorğu-suala tutur. Simonovun Timmermansla söhbətindən:

Simonov:

- Qoruyub saxladığınız dəftəri Cəlil sizə nə vaxt vermişdi?

Timmermans:

-Drezdenə, məhkəməyə göndərilməmişdən təxminən bir ay əvvəl. O, həbsxana mağazasında satılan poçt kağızından düzəldilmiş dəftərçəsini mənə verdi.

Simonov:

-Niyə dəftərçəni sizə məhz o vaxt verdi? Məgər onda artıq edam ediləcəyini bilirdi?

Timmermans:

-Bəli, o, məhkəmədən çox əvvəl də edam olunacağına əmin idi. Bir neçə dəfə çox sakit şəkildə buna zərrəcə şübhə etmədiyini mənə demişdi...

Cəlili həbsxana rəisinin yanına çağırıbmışdılar. Nə üçün çağırıdqlarını dəqiq bilmirəm. Deyəsən hansısa kağızı imzalamağı tələb edirdilər. Kameraya qayıdanda o, mənə yaxınlaşdı, dəftərçəni verdi və xahiş elədi ki, sağ qalıb evə qayıtsam, müharibədən sonra onu düşdüyüm ölkədəki sovet konsulluğuna verim.

Simonov:

-Siz dəftərçəni necə saxlaya bildiniz? Necə göndərdiniz?

Timmermans:

-Məni Şpandau həbsxanasına keçirəndə dəftərçəni özümlə götürmüşdüm. Paltarımın içərisində gizlətmişdim. Məhkəmənin hökmü bildirilən günün səhəri mənə beş il katorqa cəzası kəsmişdilər. Mən həbsxana idarəsinə getməli və artıq şeyləri təhvil verməli idim. Biz daha istintaq altında olan adamlar deyildik, ona görə də artıq şey saxlamağa icazə vermirdilər. Məsələn, mənim iki cüt corabım var idi, bir cütünü saxlaya bilərdim, iki köynəyim var idi, birini götürə bilərdim. Başqa bütün xırda-xuruş şeyləri də təhvil verməli idik. Mən təhvil verəcəyim şeyləri yığışdırdım, Cəlilin dəftərçəsini onların arasına qoydum. Həm də bunu elə elədim ki, dəftərçə ilk baxışdan gözə dəyməsin, eyni zamanda xüsusi olaraq gizlədilməsi barəsində də təsəvvür yaranmasın. Dəftərçə ilə birlikdə Berlin həbsxanasında alman keşişinin mənə verdiyi dua kitabını da şeylərin arasına qoymuşdum. Bu dua kitabının ilk iki

səhifəsində Cəlil mənə ithaf etdiyi şeirləri öz xətti ilə yazmışdı.

Almanlar göndərilən şeylərin siyahısını tutmağa başladılar. Dua kitabı və dəftərçə də gözlərindən yayınmadı. "Bu nədir?"- deyə soruşdular. Dedim ki, gündəliyimdir. Onlar ya öz axmaqlıqlarından, ya da mənim xoşbəxtliyimdən dəftərçədəki qeydlərin nə alman, nə də fransız deyil, tamamilə başqa bir dildə yazıldığına fikir vermədilər. Bir də ki, almanlar bərk tələsirdilər, həmin gün xeyli adamı cəza yerinə yola salmalı idilər.

Mənim bağlamamda dəftərçə ilə dua kitabından başqa ülgüc və digər xırım-xırda şeylər də vardı. Almanlar onların hamısını siyahı ilə birlikdə Belçikaya, anama göndərdilər. Bu inventar siyahısı məndə qalmalıdır, bəlkə də indi onu tapa bildim (Timmermans içərisində müxtəlif saralmış vərəqələr olan bir qovluq gətirir, uzun müddət həmin kağızları araşdırır, lakin dediyi siyahını tapa bilmir). İçərisində mənim şeylərim, dua kitabı və Cəlilin dəftərçəsi olan bağlama anama çatmış və o da mən qayıdıb gələne qədər hamısını saxlamışdı. Məni həbsxanadan düşərgəyə göndərəndə anama məktub yazmağa icazə verdilər. Mən açıq yazı bilməzdim, lakin işarə ilə başa salmağa çalışdım ki, nəyin bahasına olursa-olsun, dəftərçəni və dua kitabını qoruyub saxlasın. Qayıdanda məlum oldu ki, dua kitabı itib. Bilmirəm, bu necə olmuşdu. Dəftərçə isə dururdu. Mən onu sovet səfirliyinə verdim. Bunu özüm edə bilmədim, çünki həbs düşərgəsindən qayıdandan sonra uzun müddət xəstə yatdım. Ona görə də Brüsselə gedən bir yoldaşımdan dəftərçəni sovet səfirliyinə çatdırmasını xahiş etdim. O, dəftərçəni götürdü və qayıdıb gələndə mənim tapşırığımı yerinə yetirdiyini dedi...

...İllər keçəndən sonra kimsə Timmermansa vaxtı ilə Musa Cəlilin qəhrəmanlığına şübhə ilə yanaşan, az qala

onu satqın sayan adamlar olduğunu demişdi. Timmermans elə qəzəblənmişdi ki, şairin anadan olmasının 60 illiyi ilə bağlı yubiley təntənələrindəki çıxışlarını bu dəhşətli şübhənin rədd edilməsi ilə başlayırdı: "Musa Cəlil kimi təvazökar, mərd, savadlı, Vətəni ürəkdən sevən və onun uğrunda ölümə gedən bir adam heç vaxt satqın ola bilməzdi"- deyə, söylədiyi hər bir nitqində dənə-dənə təkrarlayırdı.

Təəssüf ki, Musa Cəlilin ikinci kamera qonşusunu - polyak Yani Kotsuru tapmaq mümkün olmadı. Leon Nebentsal Polşa Müharibə Veteranları Komitəsinə müraciət etdi, alman və polyak mətbuatına məqalələr yazdı, lakin axtarışlar heç bir nəticə vermədi.

1953-cü ilin martında Stalinin vəfatından sonra onun bir çox haqsız və amansız qərarlarını tarix özü "əritdi". Stalinin ölümündən iki ay ötməmiş, aprelin 25-də "Literaturnaya gazeta" on illik sükutdan sonra ilk dəfə Musa Cəlilin silsilə şeirlərini dərc etdi. Bunlar, "Moabit dəftərləri"ndən götürülmüş şeirlər idi. Şeirlər tezliklə böyük əks-səda doğurdu. Onları dünyanın çoxsaylı xalqlarının dilinə tərcümə etdilər. "Tatar Fuçiki"nin qəhrəmanlığı haqqında bütün dünya danışmağa başladı. Düz 60 il bundan əvvəl, fevral ayında SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin fərmanı ilə Böyük Vətən müharibəsində, alman-faşist işğalçılara qarşı mübarizədə müstəsna dözümlü və mərdlik nümunəsi göstərdiyinə görə Musa Cəlilə ölümündən sonra Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adı verildi. Bir il sonra "Moabit dəftərləri" Lenin Mükafatına layiq görüldü.

"Moabit dəftərləri"ndə toplanan və bəzən şifrəli eyhamlarla yazılan şeirlər yüksək vətənpərvərlik və humanizm duyğuları ilə zəngin idi. Həmin şeirlər, "Vətən yolunda ölmək, xalq yolunda həlak olmaq böyük səa-

dətdir!" deyən əsl insanın ürək sözləri idi.Bu barədə Azərbaycanın tanınmış şairi Əhməd Cəmil yazırdı:

...Musa Cəlil,
Moabitdə narin-narin,
Sarı-solğun vərəqlərə yazdıqların
çatdı bizə,

Misraların həkk olundu qəlbimizə.
O nəğmələr

Qələbəyə inamındı,
Musa Cəlil!

Vətənə son salamındı,
Musa Cəlil!

Addımladın edam günü
vüqarlı, mərd!

Baxışların
qılınc kimi
qəzəbli, sərt!

Üreyində
Vətən adlı tək bir cə dərd!
Bir de, Vətən həsrətindən
Moabidə saçlarına düşdümü dən,
Musa Cəlil?

Vətən necə şirin imiş hər nemətdən,
Musa Cəlil!

Musa Cəlil özü cismən olmasa da, onun əsirlikdə yazdığı nəğmələri Vətənə mənən zəfərlə, özü də böyük zəfərlə qayıtdı. Şairin şeirləri əllərdən-əllərə keçdi, dillərdən-dillərə düşdü. Ölməz nəğmələrin müəllifi öləndən sonra yaşamaq haqqı qazandı, elə özünün dediyi kimi:

**Mən ölməyəcəyəm, yox, nəğmələrim
Bu dünya durduqca məşəl tək yanar.
Zəfərlərlə ölən bir qəhrəmana
Öldü söyləməyə kimin haqqı var?!**

Şair haqlı idi. Ona öldü deməyə heç kimin haqqı yox idi. Hətta deyənlər də bilirdi ki, Bəxtiyar Vahabzadənin söylədiyi tək:

Öldü...
Ölümüylə qoca dünyaya
Əlvida demədi,
o, salam,- dedi.

-Dönərəm ulduza, dönərəm aya,
Dönərəm yurduma hər axşam,- dedi.

Musa Cəlil haqqında Azərbaycan mətbuatında yazılar, məqalələr dərc edildikcə, şeir və kitabları dilimizə tərcümə olunduqca, geniş ictimaiyyətdə onun pərəstişkarlarının sayı sürətlə artır, xalqımız onu daha dərin-dən tanıyır, sevir, ona böyük məhəbbət və ehtiramla yanaşırdı. Tərcümə işində, irsinin öyrənilməsində Böyük-ağa Qasımzadə, Ələkbər Ziyatay, sonralar Xəlil Rza Ulutürk, başqa şair və alimlərimizin böyük əməyi vardı. Söz adamlarımızın böyük əksəriyyəti öz yaradıcılığında Musa Cəlilə xüsusi yer ayırırdılar, öz sevgi dolu misra-larında, fikir və düşüncələrində qardaş xalqın mərd övladını qürur və fəxrlə yad edirdilər. Xalq şairimiz Hüseyn Arif "Qəhrəman şairə" adlı şeirində deyirdi:

...Yüksəlmək eşqilə vurdu min ürək,
Yaşar sənətkarın şöhrəti, adı.
Döyüş meydanında hünərle ölmək
Hər seir yazana qismət olmadı.

Şair! Müqəddəsdir torpağın, daşın,
O doğma evini mən də görədim!
Dayanıb yanında yarın, yoldaşın
Kazanlı dostlara salam verəydim!..

Deyəydim:-Söz açın Musa Cəlildən,
O necə boy atıb kamala doldu?
İgidin tərifi düşərmə dildən,
Cəsarət həyatla əkiz doğuldu.

Faşist zindanına salınsan da sən
Vuruşdun ən cəsur bir əsgər kimi.
İtirdi özünü önündə düşmən,
Yağdı kəlmələrin mərmilər kimi.

Sevindi belorus, sevindi kazak
Sən qələm götürüb şeir yazanda.
Tək sən ucalmadın, o zaman ancaq,
Ucaldı Bakı da, doğma Kazan da.

Zəfərlə dolandı gecən, gündüzün,
Qüdrətin ölməyən əsərindədir.
Nə qədər söhbətin, nə qədər sözün
Hələ tapılmamış dəftərindədir...

Hüseyn Arif həqiqəti söyləyirdi, Musa Cəlilin qüdrəti onun ölməyən əsərlərində idi. Heyif ki, faşizmin əsl simasını bəşəriyyətə təqdim edən Moabit kimi zindanların canlı və qanlı yaddaşı olan dəftərlərdən biri itkin düşdü. Moabitin qara günlərinin ağ inciləri sayılan, vəhşicəsinə həyata keçəcək ölümün birçə addımlığında və birçə anlığında yazılan "Məhəbbət və zökəm", "Sevimli qız", "İnek və aşiq oğlan", "Saat", "Bədbəxtlik", "Moruq", "Duzlu

balıq", "Qonşular", "Tabut" kimi mükəmməl sənət nümunələri ölümün özünü çoxdan öldürmüşdü. Odur ki, Musa Cəlil zindan və edam dostu, ömrünün son dəqiqə, son saniyə və son akkordlarını bölüşdüüyü "gilyotin qar-daşı" Abdulla Əlişə həsr etdiyi şeirində yazırdı:

Ömrün uzunluğunu
illərin sayı ilə,
Çəkilən zəhmət ilə
ölçmək düz deyil əsla!
Bəlkə də düşmənlərin
bu son ölüm qərarı
Bizə əbədi həyat
gətirdi bu dünyada...

Tatar ədəbiyyatşünas alimi, tənqidçisi və Musa Cəlilin tədqiqatçısı Rafael Mustafin Almaniyaya səfərə gedəndə Əminə xanım ondan xahiş edir ki, Musa Cəlilin məzarından bir ovuc torpaq gətirsin. Bu torpaq Musanın övladı, ailəsi, doğmaları, əzizləri üçün təsəlli olmalıymış. Təssüf ki, çox təəssüf ki, məzar tapılmır. Doğrudan da düşmənlərin bu son ölüm qərarı özünün yazdığı kimi ona əbədi həyat gətirdi. Şairin qəbri olmasa da, neçə-neçə ölkədə abidələri, büstləri, kitabları, şeirləri, söz sənəti yaşayır. Onun milyonların qəlbində əbədi şölənənən məhəbbət adlı müqəddəs bir ünvanı vardır. Bu ünvan həm də qardaş Azərbaycandır, Musa Cəlili heç zaman unutmayan Azərbaycan xalqının ürəyidir...

"Həftə içi" qəzeti,
10 fevral 2010-cu il

XALQIN ƏZİZ OĞLU

1 yanvar - Əziz Əliyevin doğum günüdür

İnsan həyata bir dəfə gəlir. Yalnız bircə dəfə. Kimisi sakit və sadə, kimisi təlatümlü və qayğılı, kimisi mənalı, kimisi mənasız, kimisi dəyərli, kimisi dəyərsiz, kimisi işıqlı, kimisi də qaranlıq bir ömür yaşayır. Elə insanlar da var ki, bir ömürdə sanki yüzlərlə, minlərlə adamın mənalı, dəyərli, parlaq, zəhmət və xidmət dolu taleyini yaşayır. Bu insanlar artıq bioloji varlıqdan zamanın heç də tez-tez yetişdirmədiyi şəxsiyyətə, dühaya, fenomenə çevrilir. Öz ağılı, zəkası, istedadı, bacarığı, təcrübəsi, insanpərvərliyi, əməksevərliyi, yurdsevərliyi ilə. Belə şəxsiyyət, düha və fenomenlərimizdən biri də xalqımızın unudulmaz övladı Əziz Məmmədkərim oğlu Əliyevdir.

Əziz Əliyev 1897-ci il yanvarın 1-də İrəvan quberniyasının Hamamlı kəndində anadan olub. Bu kənd İrəvan xanlığının Abaran mahalında ta qədimdən azərbaycanlıların yaşadığı məkan idi. Hamamlı Abaran çayı sahilində, yamyaşıl, çox səfali, füsunkar mənzərəli bir bölgədə yerləşirdi. Əziz Əliyevin atası Məmmədkərim Kərbəlayi Qurbanəli oğlu dövrünün ziyalı düşüncəli, müdrik, uzaqgörən, el arasında böyük ehtirama malik olan ağsaqqalı idi. Anası Zəhra xanım isə İrəvan mahalının ən hörmətli insanların biri olan İbrahim bəy Süleymanbəyovun qızı idi. Əzizin əmisi övladlarından biri, vaxtilə İrəvan quberniyasının Əştərək rayonundakı Uşi kəndində yaşayan Oruc kişinin söylədiklərinə görə, Məmmədkərim kişinin Hamamlıda 20 hektardan artıq torpaq sahəsi, İrəvanın Dəlmə bağları adlanan yerində üzüm, tut, ərik bağları var idi.

Ailə 1905-ci ildə İrəvan şəhərinə köçür. 1918-ci ildə Əzizin atası vəfat edir. Nəinki Rusiyanın, hətta dünyanın

ən mötəbər təhsil ocaqlarının birində - Peterburq Hərbi Tibb Akademiyasında təhsil alan Əziz Əliyev İrəvana gələndə, burada dəhşətli hadisələrin şahidi olur. Ermənilər azərbaycanlı əhaliyə qarşı genişmiqyaslı soyqırımı siyasəti həyata keçirir. Həmin il Əziz Əliyevin özü və ailəsi də soyqırımına, deportasiyaya məruz qalır. Belə bir şəraitdə daşnakların qırğınından qurtarmaq üçün o, ailəsini İrəvan şəhərindən Naxçıvanın Şərur rayonuna, bir müddət sonra isə Şaxtaxtı kəndinə köçürür.

Sonralar Bakıya köçən Əziz Əliyev, burada yarımçıq qalmış Peterburq təhsilini davam etdirir. 1927-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin tibb fakültəsini bitirir və çoxdan arzuladığı həkim ixtisasına yiyələnir. 1930-cu ildə Azərbaycan Dövlət Universiteti tibb fakültəsinin bazasında Tibb İnstitutu yaradılır və bu təhsil ocağına rəhbərlik etmək Əziz Məmmədkərim oğluna etibar olunur.

İnstituta rəhbərlik etdiyi üç il ərzində Azərbaycan dilində 45 dərslik nəşr edilir. Yüksək ixtisaslı tibb kadrlarının hazırlanmasına diqqət artırılır. 1934-cü ildə Bakı şəhər Səhiyyə Şöbəsinin müdiri təyin olunan Əziz Əliyev yenidən Tibb İnstitutuna rektor vəzifəsinə qaytarılır.

Akademik Mirqasımov adına Respublika Klinik Xəstəxanasının həkimi, tibb elmləri doktoru, professor Nurəddin Hübətov söhbətində Əziz müəllimi ehtiramla, səmimi duyğularla, bir az da kövrək hisslərlə yad edib dedi ki, bu gözəl şəxsiyyətin, böyük alimin, nüfuzlu dövlət xadiminin xatirəsi minlərlə insan kimi, mənim üçün də əvəz olunmaz və unudulmazdır. Aspiranturaya qəbulum zamanı Əziz Əliyevin mənə göstərdiyi mənəvi dəstəyi, qayğını ömrüm boyu yadımdan çıxarmayacağam.

- O zaman Əziz Əliyev institutun rektoru idi. Çox alicənab, səmimi və təvazökar bir adam idi. Onu da deyim ki, mən sadə bir zəhmətkeş ailədə böyüyüb tərbiyə

almışdım. Bakıya gəlib tibb təhsili almağım heç də asan başa gəlməmişdi. Sənədlərimi aspiranturaya təqdim edəndə, məndən başqa beş nəfər də var idi, altı nəfər sənəd vermişdik. "Daxili xəstəliklər" bölməsinə bir yer ayrılmışdı, müsabiqə ciddi idi. Mən isə gecə-gündüz oxuyur, çalışır, imtahanlara həvəslə hazırlaşırdım. İmtahanlara 4-5 gün qalmış kadrlar şöbəsinin müdiri məni yanına çağırdı. Soruşdu ki, sən Gəncədən gəlmisən? Dedim, bəli. Şöbə müdiri cavabında "Sənədlərimi götür get, vaxtını boş yerə burda keçirmə. Çünki sən keçməyəcəksən" - dedi.

Mən narahatlıqla maraqlandım ki, niyə keçməyəcəyəm? Bildirdi ki, həmin yerə bir nazirin bacısı oğlu sənəd verib, o keçəcək. Çox pərişan oldum. Fikirləşdim ki, nə edim? Düşünüb, dərdimi rektora deməyi qərara aldım. Əziz Əliyev gəldi və məni qəbul etdi. Sənədlərimi geri götürmək istədiyimi deyəndə səbəbini soruşdu. Hansısa nazirin bacısı oğlunun imtahanlardan keçiriləcəyinin öncədən mənə deyildiyini və buna görə də imtahanlara girməkdən imtina edib Gəncəyə qayıtmaq istədiyimi ona bildirdim. Əziz Əliyev cavab verdi ki, sən heç kimə qulaq asma, get, imtahanlara yaxşı hazırlaş, yüksək bilik nümayiş etdirsən, keçəcəksən. İmtahanlara heç bir nazir - filan təsir göstərə bilməz.

Mən əvvəlki imtahanlardan "5" qiymət aldım. Bir az ehtiyat etdiyim fənn fəlsəfə idi. Bilet çəkib oturdum. Suallar ətrafında düşünür, onları cavablandırmağa hazırlaşırdım. Birdən imtahanın gedişinə nəzarət etmək üçün Əziz Əliyev içəri daxil oldu. İmtahan komissiyasının sədrinə sənədlər verib geri dönərkən təsadüfən gözləri mənə sataşdı. Üzünü müəllimlərə tutub "Bu gəncəli balası yaxşı oğlana oxşayır" - deyib, getdi.

Biletin suallarına cavab verdikdən sonra müəllimlər əlavə suallar vermədən mənə "5" yazdılar. Nazir qohumunun imtahanlarda zəif cavab verib "3" qiymət aldığını görəndə, bir daha anladım ki, doğrudan da Əziz Əliyevin rəhbərlik etdiyi institutda ən yüksək meyar bilik, düzgünlük, saflıq, zəhmət və ədalətdir.

İstər İkinci Dünya müharibəsindən əvvəl, istərsə də müharibədən sonrakı illərdə Əziz Əliyev milli tibb elmimizin, səhiyyəimizin inkişafında misilsiz xidmətlər göstərüb. İnsanların, xalqın sağlamlığının qayğısına qalıb. Minlərlə vətəndaşı sağaldıb, onları yenidən işıqlı həyata qaytarıb. Xalq Səhiyyə Komissarlığı müalicə şöbəsinin müdiri, Bakı Səhiyyə şöbəsinin müdiri, Xalq Səhiyyə Komissarının müavini, Xalq Səhiyyə Komissarı, Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin katibi vəzifələrində çalışarkən məmləkətimizi qarış-qarış, rayonbarayon, kəndbəkənd gəzib, səhiyyəimizin problemlərinin aradan qaldırılması ilə yaxından məşğul olub.

Akademik Mustafa bəy Topçubaşov Əziz Əliyevin fədakar əməyi ilə bağlı xatirələrinin birində yazır:

"Səhiyyə Komissarlığının növbəti kollegiyası keçirildi. Qoyulan məsələlərdən biri ucqar kənd rayonlarında işləyən bir cərrah barəsində idi. Həmin cərrahın apardığı tibbi əməliyyat zamanı artıq qan itirən hamilə qadın vəfat etmişdi. Cərrah qadının ölümünün əsas səbəbini xəstəxanada qanəvəzedicisinin olmaması ilə izah edirdi. Əziz Əliyev etiraf etdi ki, doğrudan da respublikada bir çox dərmanlar və o cümlədən, qanəvəzedicisi çatışmır. Birdən o, cərrahdan soruşdu: "Bəs özünüz necə, qanınız normaldır?" Cərrah cavab verdi ki, deyə bilmərəm, ancaq narazı deyiləm. Əziz Əliyev bildirdi ki, mənse narazıyam. "Narazısınız?" - deyə cərrah soruşdu. Əziz Əliyevin "Bəli. Deyin görüm, indiyə qədər qanköçürmə məntəqəsi-

nə nə qədər qan vermisiniz?" sualına "Nə qədər qan vermişəm?..." - deyə cərrah duruxdu, söz tapmadı. Əziz Əliyev dilləndi: "Siz də soruşa bilərsiniz mən nə qədər qan vermişəm? İndi gedərik mərkəzə, öyrənərsiniz..."

Kollegiya qurtarandan sonra qanköçürmə mərkəzinə getdik. Əziz mərkəzin girəcəyində bizi qarşılaşdığı ağxalatlı adama göstərib dedi:

- Sizə bir qrup donor gətirmişəm. Əməliyyata başlayın!..

Özü isə bizdən 100 qram artıq qan verdi. Öyrəndik ki, həqiqətən, o, donor idi. İldə azı 1 litr qan verirdi. Bunu isə mən də bilmirdim..."

Görkəmli alimin tibb elmimizə bəxş etdiyi böyük nailiyyətlər bu gün də öz səmərəsini verməkdədir. Əziz Əliyev bütövlükdə 87 elmi əsərin müəllifi olub ki, onlardan 70-i təbabətin müxtəlif sahələrinə, 17-si isə tarixi və siyasi məsələlərə həsr edilib.

Tarixçi alim Zakir Sərdarov yazır ki, 1941-ci ilin avqustunda Zaqafqaziya Hərbi Dairəsinin qoşun hissəsi Sovet - İran razılığına əsasən İranda faşist agenturasının qarşısını almaq və özünümüdafiə məqsədi ilə İran sərhədini keçib Təbrizə daxil olur. Ordu Hərbi Şurasının üzvü polkovnik Əziz Əliyev orduya siyasi rəhbər təyin olunur.

İranda almanların təsiri güclü idi. Görüləsi tədbirlərdən biri faşistlərin təsiri altında olan doqquz min nəfərlik kürd qoşunlarının sovet ordusuna olan mənfi münasibətini dəyişdirib, onları zərərsizləşdirmək idi. Bu məsələ Əziz Əliyevə həvalə olunmuşdu.

O, məlumat alır ki, yaxın vaxtlarda kürd qoşun başçısının qardaşının toyu olacaq. Toyun vaxtını, yerini dəqiq öyrənən Əziz Əliyev, bəy və gəlinə, onların kişi və qadın qohumlarının yaşına, kürd xalqının milli adət-

ənənə, qayda-qanunlarına uyğun hədiyyələr hazırlatdırır. Hədiyyələri toyun, mərasimin hansı prosesində, necə təqdim etmək lazım olduğunu müəyyənləşdirir. El şənliyində iştirak edərək, bütün şərtlərə dəqiq və vaxtına uyğun əməl edir. Əziz Əliyevin düşünülmüş, ağıllı hərəkəti böyük siyasi səmərə verir. Kürd qoşununun sovet ordusuna qarşı münasibəti yaxşılaşır.

1942-ci ilin sentyabr ayında Dövlət Müdafiə Komitəsinin sədri İ. Stalinin əmri ilə Əziz Əliyev Dağıstan Vilayət Partiya Komitəsinin Birinci katibi təyin olunur. Həmin vaxt faşist qoşunları Sovet İttifaqına hücumu keçdikdən sonra qısa bir vaxtda xeyli irəliləmiş, bütün Şimali Qafqazı işğal etmişdilər. Onlar Bakıya can atır, Bakı neftini ələ keçirmək istəyirdilər. Yeganə maneə isə Dağıstan idi. Neft Bakısına yol məhz Dağıstandan keçirdi.

Əziz Əliyev Dağıstanın, Azərbaycanın faşist işğalçılarından qorunması üçün misilsiz işlər gördü. Gecəni gündüzə qataraq iki mindən çox kəndə gedib insanlarla görüşdü, onlarla söhbətlər apardı, dağlara, meşələrə çəkilən gənclərin yaşayış yerlərinə qayıtmasına, onların ön və arxa cəbhədə şücaətlər nümayiş etdirməsinə nail oldu. Tez-tez əsgər istehkamlarına baş çəkdi, əsgərlərlə birlikdə gecələdi. Dəfələrlə qara-çovğuna düşdü, qara yapıncısına bürünərək gecələri maşında keçirdi. Beləliklə, böyük qəhrəmanlıqlar hesabına Dağıstan və Azərbaycan işğalçı faşist qoşunlarından mərdliklə qorundu. Bu anlarda Dağıstanın Xalq Şairi Rəsul Həmzətovun sözləri yada düşür: "Mərim Dağıstanımın və mənim Azərbaycanımın şərəfli oğluna ömrüm boyu minnətdaram".

Böyük insanların böyüklüyü onların adi, sadə vətəndaşlarla rəftarından bəlli olur. Dağıstanlı zəhmətkeş bir əmək adamı gördüyü hadisəni təsvir edib danışır ki,

Mahaçqaladan xeyli aralı olan bir kəndə piyada gedirdik. Xalam və uşaqları yanımda idi. Yolda bizi qəflətən bərk yağış tutdu. Uşaqları birtəhər qucağımıza alıb güclü yağışdan qorunmağa çalışırdıq. Bir qədər keçməmiş bir maşın gəlib yanımda saxladı. Sürücü bizdən soruşdu:

- Hara gedirsiniz?

Mən getdiyimiz kəndin adını dedim. Maşından bir kişi düşüb "Gəlin oturun maşına"-dedi. Sonra sürücüyə tapşırırdı: "Apar bunları o kəndə qoy, qayıt".

Yolda mən soruşdum ki, bu kişi kim idi? Sürücü cavab verdi:

"Dağıstan Vilayət Partiya Komitəsinin Birinci katibi Əziz Əliyev".

Müharibə illərində Müdafiə Fonduna və hərbi texnika üçün vəsait toplanışındakı xidmətlərinə görə SSRİ Ali Baş Komandanlığı tərəfindən Dağıstan rəhbərliyinə 75 dəfə təşəkkürnamə göndərilir. Əsgəri xidmətdə olanların ailələrinə nümunəvi qayğı göstərdiyinə görə Dağıstan təkcə 1944-cü ildə Ali Baş Komandanlıq tərəfindən 25 dəfə təşəkkür alır.

Dağıstan həyatından sonra Əziz Əliyevin parlaq ömür salnaməsi Moskvada davam edir. 1949-1950-ci illərdə o, Moskvada İctimai Elmlər Akademiyasında təhsil almaqla bərabər, Ümumittifaq Kommunist Partiyasının Mərkəzi Komitəsində işləyir. 1950-ci ildə Əziz Məmməd-kərim oğlu Əliyev Bakıya dəvət olunur və Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti Sədrinin birinci müavini vəzifəsinə təyin edilir.

Azərbaycan KP MK-nın Birinci katibi Mircəfər Bağirov və onun məsləkdaşı L.Beriyanın "istəyi" ilə böyük nüfuz sahibi olan Əziz Əliyev vəzifəsindən uzaqlaşdırılaraq Sabunçu xəstəxanasına işə göndərilir.

Bir dəfə növbəti iş günü qapıda dayananlarla salamlayıb otağına keçəndə, qoca bir kişi həyəcanla Əziz Əliyevə yaxınlaşıb deyir: "Doxtur, başına dönüm, səni deyib gəlmişəm..."

Doktor Əziz qocanın yanındakı yeniyetməyə diqqətlə nəzər salıb, onun vəziyyətini bir baxışla qiymətləndirir. Şöbə müdirini yanına çağırmaq istəyəndə, qoca onun əllərindən tutur: "Məni ora-bura salma, qadan alım. Mən kimin yanına gəldiyimi yaxşı bilərəm".

Daha dillənməyən Əziz doktor xəstəni müayinə edib palataya yerləşdirir.

Axşama yaxın oğlanın vəziyyəti xeyli yaxşılaşanda, doktor bir də onun yanına gəlir. Üz-gözü sevinc içində olan qoca, həkimə görüb irəli yeriyir:

- Səni bura atan küləklərə qurban olum, a doxtur, balamı sən qaytardın mənə...

Əziz həkimin belə ürəkdən güldüyünü Sabunçu xəstəxanasında hələ görən olmamışdı...

Zəngin və parlaq, vicdanlı və sədaqətli, zəhmət və xidmət dolu bir ömür yolu keçən Əziz Əliyevin müqəddəs xatirəsi bax, beləcə hər zaman ürəklərdə yaşayacaq.

"Yeni Azərbaycan" qəzeti,
30 dekabr 2009-cu il

DAĞISTANDA ONU DOĞMA BİR İNSAN KİMİ SEVİRDİLƏR

“Əziz Əliyev bizim üçün müəmma idi. Çoxlu suallar doğurdu: Əziz Əliyev kimdir, haralıdır? Ancaq o, cəmi yarım il işləmişdi ki, hər şey məlum oldu. Sualları heyrət əvəz etdi. Bu insanın simi nədədir, istedadı, hünəri nədədir? Bu insan ömrünün 45 ilində öz Vətəninə təcrübə, cəsarət, müdriklik əldə etmiş və bütün bunları ürək genişliyi ilə, sədaqətlə digər xalqa, Dağıstana vermişdir”.

Rəsul Həmzətov
Dağıstanın Xalq Şairi

Əziz Əliyev dağıstanlılar üçün istedadlı rəhbər, səmimi və xeyirxah yoldaş, beynəlmiləlçi, respublikamızın rifahı naminə çoxlu qüvvə və enerji sərf etmiş yüksək mənəvi keyfiyyətlərə malik insan olmuşdur və onların qəlbində bu cür də yaşayacaqdır.

Məhəmmədəli Məhəmmədov
Dağıstanın dövlət xadimi

Böyük Vətən müharibəsinin ilk illərində Dağıstanın müdafiəsi ilə bağlı ağır problemlər Moskvanı ciddi narahat edirdi. Stalin həyəcan içində hey düşünürdü. Almanlar Şimali Qafqazı darmadağın və zəbt etmiş, Dağıstanın girəcəyinə yaxınlaşmışdılar. 1942-ci ildə alman qoşunları Qafqaz torpağında, Mineralniye Vodıda azğınlıq edirdilər. Reyxin alpinistləri Elbrus dağının zirvəsinə üzərində faşist nişanı olan bayraq sanc-

mışdılar. Bütün dünya Orconikidze yaxınlığında baş vermiş tank döyüşünün şahidi olmuşdu.

Qroznı bombalanır, Xasavyurd od tutub yanırdı, Mahaçqalanın müdafiə xətlərinə alman təyyarələri amansız hücumlar edirdi. Həmin təyyarələrin üzərində bu sözlər yazılmışdı: “Fünerin məğlubedilməz qoşunu tezliklə Mahaçqalada olacaq. Alman qoşunları sizə çörək və iş verəcəklər”.

Vahiməyə düşənlər, fərarilər və quldurlar var idi. Belə bir vaxtda Dağıstanın ən yaxşı qüvvələri, vətənpərvərləri, ləyaqətli adamları, müdrik yaşlıları, yurdsever gənclərini öz ətrafında birləşdirib vahid yumruğa çevirə biləcək, otuzdan artıq xalqın və etnik qrupun yaşadığı respublikaya rəhbərlik etmək üçün təcrübəli, canıyanan bir insan lazım idi.

Dağıstan bomboş idi. Evlərini tərk etmiş kişilər, qadınlar, yaşlılar, qocalar, cavanlar canlarını faşist işgəncələrindən qurtarmaq üçün dağlara pənah aparmışdılar. Dağıstan sükut içində idi. Məmurların Dağıstanı xilas etmək gücü tükənmişdi. Bir yandan da aclıq və xəstəlik insanlara ağır zərbələr vurmaqda idi. Əslində, Dağıstan alman faşizmi üçün elə bir güclü hədəf deyildi. Məqsəd Bakı idi. Dünyanı heyretə gətirən neft Bakısı və Bakı nefti.

Üzərində xəritə təsvir olunan tortun Bakı hissəsini kəsib asanlıqla həzm edən Hitler düşünmürdü ki, Azərbaycanın paytaxtını zəbt etmək ona nəsib olmayacaq, bu şirin arzusu “boğazında qalacaq”.

Stalin həyəcan içində idi. Nə etməli? Vəziyyətdən necə çıxış yolu tapmalı? Yol verdiyi ciddi nöqsanlara görə Dağıstan rəhbərliyindən uzaqlaşdırılan Nikolay Linkundan sonra kimə etibar etməli? Bu sualların cavabını axtararkən Moskvada Əziz Əliyevin namizədliyi üzərində

dayanmışdılar. Yalnız ona inanmaq olardı. Lakin Əziz Əliyev heç zaman Dağıstanda yaşamayıb, respublikanın ab-havasına bələd deyil...

Yox, yalnız o, Əziz Məmmədkərim oğlu Əliyev!..

Stalin haqlı qərar vermişdi. Bu seçimdə və təyinatda əsla yanılmamışdı. Əslində, Dağıstan Vilayət Partiya Komitəsinin birinci katibi təyin olunmaqla, "olum və ya ölüm" səddi ilə üz-üzə dayanan Əziz Əliyevinə üzərinə müsəlman, türk, azərbaycanlı övladı olaraq iki məsuliyyət düşürdü: Dağıstanı, eləcə də Bakını qorumaq, Azərbaycan xalqının adını, şərəf və ləyaqətini bir daha ucaltmaq.

Faşistlərin niyyətinə görə, nə olursa-olsun, Bakı və Bakı nefti xətər yetirilmədən ələ keçirilməli idi. Stalinin də sərtliyi bəlli idi. Belə çıxırdı ki, Bakı ələ keçsəydi onu da Stalinqradin aqibəti, Azərbaycanı isə əsl faciə gözləyirdi. Əlbəttə, Əziz Əliyev olmasaydı...

Əziz Məmmədkərim oğlu Əliyevin qarşısında çox ağır, çətin, məsuliyyətli, qayğı, zəhmət və həyəcan dolu yol uzanırdı. Bu yola isə onun üzündəki nur, ziya işıq saçırdı. Müxtəlif xarakteri, fərqli adət-ənənələri olan xalq və etnik qrupları, o cümlədən avar, ləzgi, dargin, qumuq, lak, azərbaycanlı, noqay, rutul, tabasaran, tatarları və s. bir ailədə birləşdirib Dağıstanın müdafiəsinə səfərbər etmək ən vacib məsələ idi. Birinci katib həm də müsəlman övladı kimi yaxşı bilirdi ki, dağlı xalqların Allahdan sonra səcdə etdiyi ikinci varlıq varsa, o da ağsaqqallar, müdrik qocalardır. Onların sözü xalq üçün yazılmamış bir qanun idi.

Hər bir ləyaqətli adam yaxşı anlayır ki, xalq ölkənin ürəyidir. Dağıstan xalqları üçün milli şərəf ən yüksək mənəvi dəyər idi. Əziz Əliyev konstruktiv addım ataraq ilk öncə qocaları, hörmətli kişiləri, din xadimlərini toplayıb

onlarla məsləhətləşdi, onların köməyinə və tövsiyələrinə arxalanmaqla əhalini yaşayış yerlərinə qaytara bildi. Camaat tədricən kəndlərə, evlərinə qayıtdı. Respublikanın ərazisində hərbi hissələr yaradıldı. 15 min nəfərdən çox könüllü ordu sıralarına yazıldı. Dağıstanın 840 min nəfər əhalisindən könüllülər də daxil olmaqla, 130 min nəfəri cəbhəyə yollandı.

Dağıstanda özünümüdafiə dəstələri təşkil edildi. Dağ çığırları müəyyənləşdirildi. Respublikada yerləşən hərbi qoşun hissələrinə yerli bələdçilər təhkim olundu. Düşmənin paraşütçüləri, casusları və təxribatçıları aşkara çıxarıb zərərsizləşdirmək üçün qırıcı dəstələri yaradıldı. Mübarizəyə mərdliyi və cəsarətinə görə kişilərdən heç də geri qalmayan qızlar və qadınlar da qoşuldu. Bir çox qadın əsgər şineli geyinərək dağlarda mühüm strateji obyektləri qoruyub, rabitə sahələrində növbə çəkdi.

1942-ci ildə Dağıstanda 91-ci atıcı diviziyası yaradıldı və sonralar ona "Melitopol" adı verildi. Diviziyanın keçdiyi bütün döyüş yolu ilə Əziz Əliyev yaxından maraqlandı. Əsgərlər məktubların birində Əliyevə yazırdılar: "Biz Dağıstan zəhmətkeşlərinin gündəlik qayğısını hiss edirik. Bu qayğı düşmənlə vuruşmaq üçün bizə yeni qüvvə verir. Dağıstan zəhmətkeşlərinin diviziyamızla yaxın əlaqəsi bizi qüvvətli və yenilməz etmişdir".

Əziz Əliyevin təşəbbüsü ilə Dağıstanda vətəndaş müharibəsi qəhrəmanı Qara Qarayevin komandanlığı altında milli süvari eskadronu da yaradıldı. Eskadron cəbhəyə yola salınan zaman birinci katib əsgərlərə "Əlahiddə Dağıstan könüllü süvari eskadronu" sözləri yazılmış qırmızı bayraq təqdim etdi. Dağıstanlı döyüşçülər dağlı xalqlarının etimadını doğruldaraq verilən tapşırığı şərəflə yerinə yetirəcəklərinə, al bayrağı məğlub olmuş Berlinin

üzərinə sancacaqlarına söz verdilər və bu andlarına sadıq qaldılar. Öz döyüş yolunu cənubi Mozdokun İşşer stansiyasından başlayan eskadron onu Berlində başa vurdu.

416-cı Taqanroq diviziyasının tərkibində zərbə bölməsi kimi fəaliyyət göstərən Dağıstan süvariləri ən mühüm döyüş tapşırıqlarını yerinə yetirirdilər. Diviziya komandiri Vilayət Partiya Komitəsinin Birinci katibi Əziz Əliyevin adına göndərtdiyi məktubda yazırdı: "Dağıstanlı əsgərlər bizim sıralarımızda mətanətlə, mərdliklə döyüşərək Vətənimizin düşmənlərinə güclü zərbə vurmuşlar. Diviziyanın bütün şərəfli döyüş yolunda dağıstanlı süvarilər gözlənilməz zərbələri ilə, düşmən arxasında sürətli reydləri ilə fərqlənmişlər".

Əziz Əliyevin rəhbərliyi ilə Dağıstanda təşkil olunmuş azərbaycanlılardan ibarət diviziya, Dağıstan alayları və digər ordu birləşmələri öz vətənpərvərlik və insanpərvərlik borclarını şərəflə yerinə yetirdilər. Düşmənin Dağıstan ərazisinə, oradan da Azərbaycan torpağına girməsinə heç cür imkan yaratmadılar. Onlar digər ordu hissələri ilə birlikdə hücum keçərək Şimali Qafqazın, Rostov vilayətinin, Taqanroqun azad olunmasında şücaət və qəhrəmanlıqla döyüşdülər, Berlinə qədər şərəfli döyüş yolu keçdilər.

Dağıstan zəhmətkeşləri düşməndən azad edilmiş respublikalara, diyar və vilayətlərə 28 min baş qoyun, 1100 at, 1200 baş qaramal göndərdilər. Mühəribə illərində Dağıstan cəbhəyə 150 vaqondan çox isti palpaltar və 140 vaqon hədiyyə yolladı. 1944-cü ildə Sevastopolun bərpası üçün respublikada fond təşkil edildi. Dağıstanlılar sevastopollulara 12 vaqon tikinti materialı və xeyli miqdarda pulla kömək etdilər. Təkcə Stalinqrad traktor za-

vodunun bərpasında 250 nəfər dağıstanlı oğlan və qız iştirak etdi.

Azərbaycanda səhiyyənin böyük təşkilatçısı kimi zəngin təcrübə qazanmış Əziz Əliyev Dağıstanda yeni hospitalların yaradılmasına nail olmuşdu. Bütün hospitalların dəqiq, rəvan işinə böyük diqqət yetirirdi. Onun tövsiyəsi ilə hospitallarda həkimlər və tibb bacıları ilə bərabər, məsul işçilər də daim növbə çəkir, xəstəxanaları ərzaq məhsulları, dava-dərman, yanacaq ilə təchiz edirdilər. Mühəribə illərində hospitallara 130 mindən çox yaralı gətirilmiş, onlardan 100 min nəfərə qədəri sağalmışdı.

Əziz Əliyev hərbi qulluqçuların və cəbhədə olanların ailələrinə daim diqqət göstərirdi. Onlara kömək etmək üçün respublikada böyük işlər görülmüşdü. Hərbçilərin ailələrinin beş min nəfərdən çox üzvü işlə təmin olunmuşdu. İki minədək ailəyə fərdi bostan yeri verilmiş, otuz min ailəyə maddi köməklik göstərilmişdi.

Dağıstanlılar həmişə qədirdilənliklə qeyd edirlər ki, Əziz Məmmədkarim oğlu Əliyev uzaqgörən, parlaq zəkaya malik insan idi. Qeyriləri üçün təhlükəli, Dağıstan xalqı üçün isə müqəddəs sayılan Şeyx Şamil hərəkətinə düzgün qiymət verərək ona müdrikcəsinə yanaşırdı. Bu cəmərd qafqazlıya müsbət münasibətini kimsədən gizlətmirdi. Rəsul Məhəmmədov o vaxtlar Şamil hərəkəti haqqında əsər yazmışdı. Bu əsəri müəyyən qüvvələr pis qarşılamışdı. Əziz Əliyev kitabı oxuyandan sonra onu müdafiə etdi, dəyərləndirdi. Beləliklə, söz-söhbətlərə son qoyuldu.

O, Rəsul Məhəmmədovun cəbhədən qaytarılmasına nail oldu və onu maarif naziri təyin etdi. Rəsul Məhəmmədov qayıtdı və həmin illərdə Dağıstan üçün çox işlər gördü. Əziz Əliyev Abdulla Süleymanovu da cəbhədən

geri çağırırdı, o, Dağıstan Yazıçılar İttifaqının sədri oldu. Əziz Əliyev 22 yaşlı Abilovu da nəzərdən qaçırmadı, onu Vilayət Komsomol Komitəsinin Birinci katibi təyin etdi. Yerlərdə milli kadrların yerləşdirilməsi işini uğurla davam etdirdi.

Əziz Əliyev bütün Dağıstan xalqlarının adət-ənənələri, milli dəyərləri və xüsusiyyətlərini yüksək qiymətləndirir, onları çox sevirdi. Dağıstanlılara daim ehtiramla yanaşırdı. Dağılıların milli dirçəlişinə sevinir, bu yolda köməyini əsirgəmirdi. Bütün sahələrdə olduğu kimi, respublikada milli kadrların yetişməsinə ən vacib və ən əhəmiyyətli məsələlərdən biri kimi baxırdı. Bu baxımdan "Dağıstanın yerli xalqlarından kadrların hazırlanması, yetişdirilməsi və irəli çəkilməsi" barədə qərar müstəsna rol oynadı. Bu qərarın yerinə yetirilməsi sonralar Dağıstanın gələcək taleyini məhz dağılılara həvalə etdi. Heyrətamiz dərəcədə incəqəlbli insan olan Əziz Əliyev Dağıstan Muxtar Respublikasının 25 illiyi zamanında bir qrup dağıstanlını — Əbilovu, Şamxalovu, Kaçkayevi və başqalarını Ali Partiya Məktəbinə oxumağa göndərirdi. Bir qədər sonra isə Əziz Əliyevin təşəbbüsü ilə Mahaçqalada Vilayət Partiya Məktəbi açıldı.

Dağıstanın Xalq Şairi Rəsul Həmzətov qeyd edir ki, Əziz Əliyev Vətənimizin böyük vətəndaşı idi. O, insanlara qarşı çox həssas və qayğıkeş bir adam kimi yüksək nüfuz qazanmışdı. Mən öz ailəmədən danışmıram. Hərçənd atam oğlunu müharibədə itirən kimi Əliyev dərhal bizə gəlib başsağlığı, anama təskinlik və ürək-dirək verdi. Mənim, qardaşımın və bacımın başını sığalladı. Demək olar o, hər gün gəlirdi - gah büro üzvləri ilə birlikdə, gah da təkə özü. O, hər bir evə baş çəkirdi.

Dağılılar həmçinin qeyd edirlər ki, Əliyevin Dağıstan üçün gördüyü bütün işləri lazımcına qiymətləndirmək

çətindir. O, özü ilə Azərbaycanın və azərbaycanlıların ən yaxşı cəhətlərini gətirmişdi. Həmin vaxtlar Azərbaycandan Səməd Vurğun, Bülbül Dağıstanı ziyarət etdilər. Dağıstanlılar Rəşid Behbudovu ilk dəfə olaraq səhnədə gördülər, Niyazini alqışladılar.

Əziz Əliyev Mahaçqalanı mədəniyyət mərkəzinə çevirdi. Qumuq teatri, Avar teatri buraya gəldi. O, Dağıstan yazıçılarına, rəssamlarına çox qayğı ilə yanaşırdı. Onun icazəsi ilə görkəmli rəssamların, yazıçıların çörək kartoçkalarındakı pay artırılırdı. Əliyevin dövründə Dargin teatri yaradıldı, Lak teatri təzələndi. Dağıstan Dövlət Filarmoniyası işə başladı. Məhz onun dövründə Dövlət tədris – pedaqoji nəşriyyatının bünövrəsi qoyuldu. Dağıstanın ədəbiyyat və incəsənət xadimlərinə fəxri adlar verilməsi haqqında qərar qəbul edildi. Tahir Xürüklü Dağıstanın Xalq Şairi, Patimat Daniyalova Əməkdar Artist, Qotfrid Həsənov, Əsgər Sarıca və başqaları Əməkdar İncəsənət Xadimi fəxri adlarına layiq görüldülər. O, "Dağıstanın görkəmli adamlarının həyatı" silsiləsindən kitablar buraxılmasını təklif etdi.

Elmin müxtəlif sahələrinə, xüsusən, Dağıstan tarixinə, dillərinə, etnoqrafiyasına dair ciddi elmi tədqiqatlara başlandı. Mahmudun, Yetim Eminin, Süleyman Stallının, Abutalıbın və başqa yazıçıların əsərləri, folklor topluları nəşr olundu. Həmin illərdə çox gənc və istedadlı şair olan Rəsul Həmzətovun ilk kitabı işıq üzü gördü. Əziz Əliyev onu Moskvaya, Qorki adına Ədəbiyyat İnstitutuna oxumağa göndərirdi.

1944-cü ildə Birinci katib Dağıstanın tanınmış şairi, Lenin ordeni ilə təltif olunmuş Həmzət Sadasanın yubileyinin - ədəbi fəaliyyətinin 50 illiyi keçirilməsini təşkil etdi. Beləliklə, Əliyev dağıstanlıları daha da yüksəldib ucaldır və Dağıstanın şan-şöhrətini daha da qaldırırdı.

Əziz Əliyevin dərin təfəkkürü, rəhbərlik məharəti Dağıstan xalqlarını bəlalardan qorudu. Dağıllar Krim tatarları, Mesxeti türkləri, çeçenlər, inquşlar, kalmıqların acı taleyini yaşamadılar. O, Dağıstan xalqlarını Stalin repressiyalarından, deportasiyalarından qurtardı. Onlara yəni, işıqlı həyat bəxş etdi.

Cəmi altı il ərzində Əziz Məmmədkərim oğlu Əliyevin Dağıstanda iqtisadiyyatın, mədəniyyətin, elm və təhsilin inkişafına verdiyi böyük töhfəni dağılı xalqları minnətdarlıqla xatırlayırlar. O, Mahaçqalada Akademik Mərkəzin yaradılmasına böyük səy göstərdi ki, sonralar həmin mərkəzin əsasında SSRİ Elmlər Akademiyasının Dağıstan filialı, indi isə Rusiya Elmlər Akademiyasının Elmi Mərkəzi təşkil edilmişdir. Onun bilavasitə iştirakı ilə Dağıstanda Elmi-Tədqiqat İnstitutu, Qadın Müəllimlər İnstitutu, Pedaqoji məktəb açılmışdır.

Ciddi həyat və zəngin bacarığı Əziz Əliyevi Dağıstanın ləyaqətli rəhbəri etdi. Onunla işləyən və görüşən bir çox dağıllar Əziz Əliyevin ilk növbədə özünə qarşı hədsiz tələbkərliyini, mühüm məsələlərin həllində son dərəcə səriştəli olmasını və hər cür problemin aradan qaldırılmasında böyük məsuliyyət hiss etməsini indi də yaxşı xatırlayırlar. O, respublikanın spesifik şəraitini dərinədən başa düşürdü. Bu, təbii ki, Azərbaycan və Dağıstan xalqlarının dostluğunun, qardaşlığının daha da möhkəmlənməsində böyük rol oynadı.

Əziz Əliyevin xidmətlərini yüksək qiymətləndirən Dağıstan zəhmətkeşləri onu 1946-cı ildə SSRİ Ali Sovetinə, 1947-ci ildə isə Dağıstan Ali Sovetinə deputat seçdilər. Təltif olunduğu çoxsaylı mükafatlar onun həyat səhifələrini bəzədi.

1948-ci ildə Dağıstandan əvvəlcə Moskvaya, sonra isə Bakıya gələn Əziz Məmmədkərim oğlu qardaş

respublika ilə əlaqələrini kəsmir, onun həyatı ilə əvvəlki kimi dərinədən maraqlanır, ömrünün sonunadək mün-təzəm olaraq "Daqestanskaya pravda" qəzetinə abunə yazılırdı. Dağıstanlı professor Abutalıb Əbilovun xatirəsindən:

"Mənim üçün yaddaqalan və Əziz Məmmədkərimoviçi yüksək mədəniyyətə, nəcibliyə və mənəviyyətə malik insan kimi səciyyələndirən hadisə haqqında danışmaya bilmərəm. Mən 1960-cı ildə Azərbaycan Dövlət Universitetində dissertasiya müdafiə etməli idim. O vaxtkı qaydalara uyğun olaraq, "Bakı" axşam qəzetində bu barədə kiçik bir elan dərc edilmişdi. Müdafiə günü salona Elmi Şuranın bütün üzvlərindən əvvəl əlində böyük bir gül dəstəsi ilə Əziz Məmmədkərimoviç gəlmişdi. Şuranın üzvləri məni əvvəlcədən müdafiə münasibətilə təbrik etdilər. Çünki belə mötəbər, son dərəcə hörmətli bir adam Şuranın iclasına hamıdan əvvəl gəlmişdi. Müdafiə, həqiqətən, çox gözəl keçdi və bu münasibətlə məni birinci olaraq Əziz Məmmədkərimoviç təbrik etdi".

Azərbaycan və Dağıstan vətəndaşları hər iki xalqın sevimlisi və xilaskarı olan Əziz Məmmədkərim oğlu Əliyevi daim hörmətlə xatırlayır və nəsillər dəyişdikcə də hər zaman ehtiramla xatırlayacaqlar. Əziz Əliyevin Dağıstanda keçirilən 100 illik yubileyi mərasimində Rəsul Həmzətovun çıxışındakı bu məqamlar çox ibrətlidir: "Dünyaya Nizami, Füzuli, Mirzə Fətəli Axundov, Şəhriyar, Səməd Vurğun, Rəsul Rza, Mehdi Hüseyn, Məmməd Rahim kimi görkəmli xadimlər və qədir-qiyməti hələ axıradək lazımcına dəyərləndirilməmiş, əziz xatirəsi qarşısında borclu qaldığımız Əziz Məmmədkərimoviç Əliyev kimi görkəmli şəxsiyyət verdiyinə görə, Azərbaycan xalqına böyük minnətdarlığımızı bildiririk".

İnanırıq ki, yaxın gələcəkdə xalqımızın şərəfli övladının istər Azərbaycandakı, istərsə də qardaş Dağıstandakı fəaliyyət və xidmətləri daha dərinləndirəcək, araşdırılacaq, lazımcı dəyərləndiriləcəkdir.

"Xalq qəzeti"
6 yanvar 2010-cu il

"ZƏFƏRƏ APARAN YOLLAR"

Faşizm üzərində qələbənin 65 illiyinə

Dünya tarixi sübut edir ki, bəşəriyyət heç də gözlənilən və gözlənilməyən müharibələrdən sığortalanmayıb. Faşizmin yüzrlə xalqa gətirdiyi fəlakətlər və bəlalər kimi. Bunların içində qərinələr, yüzilliklər boyu qəhrəmanlıq, hünər məktəbi keçmiş Azərbaycan xalqı da ölüm-dirim savaşında və mübariz qələbədə öz qətiyyətli sözünü dedi. Ön və arxa cəbhədə həyatlarını vəhşi faşizmi məhv etmək yolunda fəda etmiş minlərlə cəsarətli, fədakar övladlarının misilsiz şücaəti ilə.

Xalqımızın qürur mənbəyi olan övladları içində böyük alim və nüfuzlu dövlət xadimi kimi tanınan Əziz Məmmədkərim oğlu Əliyev haqqında xatirələri bir daha yad etmək, onun ruhuna rəhmətlər diləmək bu günlərdə xüsusilə yerinə düşür. Azərbaycanın görkəmli yazıçısı Mirzə İbrahimov 1930-cu illərdə, Əziz Əliyev respublikamızda bir sıra məsul vəzifələrdə çalışdığı zaman hələ onunla şəxsən tanış olmamışdan əvvəl, haqqında xalq arasında yayılan yüksək fikirlər eşidir. Onun bacarıqlı, mədəni, işgüzar, insanlara qarşı həssas və diqqətli olduğu barədə danışırlar.

30-cu illərin axırlarında yazıçının "Həyat" pyesi Azərbaycan teatrının səhnəsində müvəffəqiyyətlə oynanıldığı və daha sonra ədib respublika incəsənət işləri idarəsinin rəisi işlədiyi zaman Əziz Əliyevlə ara-sıra görüşməli olur.

M.İbrahimov nəinki Əziz Əliyev haqqında eşitdiklərinin tam doğru olduğu qənaətinə gəlir, eyni zamanda Əziz müəllimdə yeni dəyərli keyfiyyətlər də müşahidə edir. Hər şeydən əvvəl, onun davranış mədəniyyəti, sadəliyi, mehribanlığı yazıçıda ona qarşı dərin hörmət

oyadır. Tanışlığı və müşahidələri dərinləşdikcə, yazıçı bu qənaətə gəlir: "Onun qəlbində qərribə bir həyat eşqi vardı. Xəfif yumor hissi bu həyat eşqinə xüsusi təravət və sirayətedici bir qüvvət verirdi".

Böyük Vətən müharibəsinin qızgın çağlarında həyat onları daha da yaxınlaşdırır. Bakıdan Cənubi Azərbaycana sovet əsgərləri sırasında böyük bir ziyalı dəstəsi göndərilir. Orada Əziz Əliyevlə bir yerdə işləmək və gündəlik işgüzar əlaqələr saxlamaq sayəsində M.İbrahimov onun şəxsiyyətini, işə və insanlara münasibətini, xarakterinin incə cizgilərini lap yaxından müşahidə etmək imkanı qazanır.

1941-ci ilin avqustunda SSRİ-nin cənub sərhədlərində yaranmış təhlükəni aradan qaldırmaq üçün məlum Sovet-İran müqaviləsinə əsasən sovet qoşunları İrana daxil olur. Təqribən ay yarımından sonra Əziz Əliyev və Mehbalı Əmiraslanovun başçılığı ilə dəstə Təbrizə - sovet qoşunları qərargahının sərəncamına göndərilir. Təbriz, Urmiya, Ərdəbil, Mərənd, Zəncan və digər şəhərlərdə ilk dövrlərdə aparılan geniş mədəni-maarif işində, həmçinin "Vətən yolunda" qəzetinin redaksiyasında Azərbaycan mədəniyyəti jurnalistikası və ədəbiyyatının Süleyman Rüstəm, Osman Sarıvəlli, Qılman Musayev, Ənvər Məmmədخانlı, İsrafil Nəzərov, Əhəd Bağırzadə, Qulam Məmmədli, Mehdixan Vəkilov, Cabbar Məcnunbəyov kimi görkəmli nümayəndələri fəal surətdə, qüvvə və bacarığını əsirgəmədən iştirak edir və Əziz Əliyev onların bu fəaliyyətini yüksək qiymətləndirir. Əziz Əliyevin təşəbbüsü ilə şəhərdə əhaliyə pulsuz xidmət göstərən xəstəxana və məktəb açılır. Gülüstan bağında teatr və çalğı dərnəkləri yaradılır. 41-ci ilin noyabr-dekabr aylarında Təbrizdə M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Opera və Balet Teatrının qastrol

tamaşaları təşkil olunur. Bu gözəl tədbirlər Cənubi Azərbaycan zəhmətkeşləri və ziyalıları arasında böyük ruh yüksəkliyi, sevinc və iftixar hissi oyadır.

Ali insani keyfiyyətlər, işə ciddi münasibət, geniş məlumat və bilik, irəli sürülən məsələdən məharətlə baş açmaq qabiliyyəti Əziz Əliyevə işlədiyi bütün sahələrdə kollektivin, geniş kütlələrin hörmət və məhəbbətini qazandırır.

Əziz Əliyevin təşkilatçılığı ilə İran əhəlisinə "Azərbaycanfilm"-in çəkdiyi filmləri göstərmək qərara alınır. Bakıdan "Kəndlilər", "İsmət" və digər filmlər gətirilib nümayiş etdirilir. İran camaatına Azərbaycandan gələn artistlərin iştirakı ilə "Koroğlu" və "Arşın mal alan" tamaşaları da təqdim olunur. Xalq çalğı alətləri ansamblının və xorun dirijoru, bəstəkar Niyazini və müğənni Bülbülü İranda daha yaxından tanıyır və sevirlər.

General-polkovnik N.İ.Trufanov həmin vaxtlar İranda qərargah rəisi işləyir. Ordu qərargahının hərbi komissarı polkovnik Şmakov Əziz Məmmədkərim oğlunu onunla tanış edir. Əziz Əliyev xoş siması və təbəssümü ilə onda xoş təsir yaradır.

İranda vəziyyətin mürəkkəb olduğu vaxtlarda taxıl, şəkər, tərəvəz məhsulları ticarətdən yoxa çıxmağa başlayır. Ərzaq məhsulları xalqdan gizlədilir. Üstəlik də kəndlərdən şəhərə göndərilən gündəlik tələbat mallarının da arası kəsilir.

Trufanov Əziz Əliyevlə məsləhətləşir. Ciddi tədbirlər görmək qərara alınır: "Biz onların toxunulmazlığına və inzibati-təsərrüfat işi azadlığına təminat veririk. Elan edilsin ki, bütün möminlər öz ibadətləri və oruc-namazı ilə sərbəst məşğul ola bilərlər. Alış-verişçilərə təklif olunsun ki, ticarəti, xüsusilə də gündəlik tələbat və ərzaq malları alverini tezliklə inkişaf etdirdinsinlər. Bu məqsəd üçün

müvəqqəti olaraq müəyyən miqdarda yük maşınları ayrılısın. Külli miqdarda taxıla, ətə, tərəvəzə malik olan sahibkarlara təklif olunsun ki, biz gələndən əvvəl qüvvədə olan satış qiymətləri əsasında həmin ərzaq məhsulları ilə şəhəri təchiz etsinlər".

Aradan bir müddət keçəndən sonra, 1941-ci ilin oktyabr-noyabr aylarında qoşunun bir hissəsi İrandan çıxarılıb Şimali Qafqaza göndərilir. Beləliklə, Əziz Məmmədkərim oğlu ilə Trufanovun yolları ayrılır: Trufanov ordu ilə bərabər gedəsi olur, Əziz Əliyev isə qoşun hissələrinin müəyyən qismi ilə bir müddət İranda qalır.

1945-ci ildə Əziz Məmmədkərim oğlu Dağıstanda işləyəndə Trufanov qatarla Bakıdan Moskvaya gedir. Mahaçqaladan keçəndə, onunla yolüstü görüşmək məqsədi ilə teleqram vurur. Qatar Mahaçqala vağzalına çatanda Trufanovun gözləri perronda dostunu axtarır. Lakin Əziz Məmmədkərim oğlu görünmür.

Qatar tərpənib yoluna davam edir. Xasavyurt ərazisindən keçəndə, qəflətən vaqonun qapısı açılır və Əziz Əliyev içəri girir. Sən demə, o, Xasavyurtda imiş, teleqram barədə ona məlumat verilir, o da maşına əyləşib təcili qatarın arxasınca tələsir. Trufanov İrandan qayıdandan sonra orada baş verən bütün hadisələr barədə ətraflı söhbət edirlər. Növbəti stansiyyaya qədər Əziz Əliyev Trufanovu yola salır, ayrılanda, Əziz Məmmədkərim oğlu dostuna yapıncı, dostu isə ona öz qızıl saatını yadigar bağışlayır.

Dağıstanın Xalq Şairi Rəsul Həməzətov ibrətamiz bir əhvalatı ömrünün sonunadək unutmayıb. O, ucqar Qunibdə ezamiyyətdə olanda Mahaçqalaya qayıtmaq vaxtı çatır. Həmin səfərdə onunla birgə bir dağlı qadın da xidməti ezamiyyətdən qayıdır. Çətin illərin sərt qış günü olur. Yük maşınının kuzovuna xeyli adam doluşur. Bir-

birilərinə sığınib maşının tərpənməsini gözləyirlər. Dağlı qadını isə kabinəyə mindirirlər.

Bu vaxt məsul vəzifəli bir şəxs də onlarla Mahaçqalaya gedir. Həmin şəxs məmura yaraşmayan kobud ədə ilə qadına kabinədən düşməyi tələb edir. Qadın bunu inkar edib, düşməyəcəyini bildirir. Məmur maşını saxlatdırıb, gözlənilmədən qadının paltosunu və çamadanını kənara atır. Kuzovda getmək onun arına gəlir. Hamı bu vəziyyətdən pərt olur.

Maşın artıq yola düşür. Rəsul öz paltosunu çıxarıb qadına verir. Onlar Mahaçqalaya çatır.

Qadının yazdığı məktub əsasında Əziz Əliyev əhvalatdan xəbər tutur. O, Rəsul Həməzətovu yanına çağırtdırıb, bərk danlayır: "Öz paltonu qadına verdiyinə görə çox sağ ol! Amma bir şair və dağlı kimi nə üçün o şəxsin qabalığının qarşısını vaxtında almamısan!. Eyibdir, biabırçılıqdır!".

Rəsul özünə bəraət qazandırmağa çalışır ki, gəncəm, üstəlik də... O, məsul vəzifəli şəxsdir...

Əziz Əliyev zəng edib prokuroru yanına çağırtdıraraq əmr edir:

-Cəzalandırmaq!!!

- Axı, o... – prokuror kəkələyir...

- Onun üçün daha pis! Bu, lovğalıq və vicdansızlıqdır! Əgər məsul vəzifəli dağlı qadınlara bu cür yanaşsalar, işimiz irəli getməz!".

Bu əhvalat Rəsul Həməzətovun yaddaşına həmişəlik həkk olunur: Həyatında aldığı ilk töhmət də bu əhvalatla bağlı olur. Həmin təşəkkür üçün də, töhmət üçün də onun Dağıstanının dəyərli rəhbərinə və Azərbaycanın şərəfli oğluna ömrü boyu minnətdar olur.

Dağıstan Respublikası Lak Rayon keçmiş Partiya Komitəsinin Birinci katibi, fərdi təqaüddü Əhməd Musayev

qeyd edir ki, Əziz Əliyev təkcə müdrik rəhbər yox, həm də həssas və diqqətçil yoldaş idi. Öz iş yoldaşlarına göstərdiyi müstəsna həssaslıq, qayğıkeşlik, insanpərvərlik Dağıstan camaatına yaxşı məlum idi. Ə. Musayev etiraf edir ki, o, həyat yolunda Əziz Əliyev kimi ikinci nurlu adama rast gəlməyib. Bir dəfə Əziz Məmmədkerim oğlu söhbət əsnasında Ə. Musayevə diqqət yetirib soruşur:

- Üz-gözündən xəstəyə oxşayırsan, həkimə müraciət etmişənmə?

- Bronxitim var.

- Maliyyə-təsərrüfat bölməsindən putyovka götür, get kurorta.

- İndi putyovka olmur.

Əziz Məmmədkerim oğlu qələm götürüb masaüstü təqvimində nəse qeyd edib deyir:

- Putyovka üçün mən MK-ya zəng vuraram, sən isə məzuniyyətə hazırlaş.

İki həftədən sonra Ə. Musayev Kislovodsk müalicəyə gedir.

1944-cü ilin axırlarında Dövlət Müdafiə Komitəsinin Keçici Qırmızı Bayrağını Dağıstana təntənəli surətdə təqdim etmək üçün kənd təsərrüfatı qabaqcıllarının geniş müşavirəsi çağırılır. Həmin müşavirəyə Lak və Kulin rayonlarından otuz nəfər nümayəndə gətirən avtomashın yolda qəzaya uğrayır. İki çoban, bir sağıcı həlak olur. Ciddi xəsarət almış digər nümayəndələr isə Buynaksk xəstəxanasına yerləşdirilir.

Bu xəbər Əziz Əliyevi həddindən artıq sarsıdır. O, dərhal, yaralıların yemək və ən vacib dərmanlarla təmin olunması barədə sərəncam verir. Qospitallardan təcili cərrahlar yığıb, Buynaksk xəstəxanasına göndərir. Zərər çəkənlərin hamısı vaxtında həyata qaytarılır.

Dağıstanlılar qeyd edir ki, alicənab bir insan, yüksək mədəniyyət sahibi olan Əziz Əliyevə səsini qaldırmaq və yaxud hökmranlıq ədası ilə rəhbərlik etmək üsulları yad idi. Ayrı-ayrılıqda hər işçiye qarşı onun özünəməxsus fərdi yanaşma metodu vardı, kimini ürəkləndirir, kimiyə qol-qanad verir, kimini də düşünməyə, baş işlətməyə məcbur edirdi.

Müharibənin şüddətli vaxtında Əhməd Musayevin ailəsində gərgin vəziyyət yaranır. Kiçik qardaşı müharibədə həlak olduğundan anası gecə-gündüz aravermədən göz yaşı axıdır. O, hər dəfə işdən evə qayıdanda, gecələr anasını inildəyən görür. O, çox pis yatır, yeməkdən kəsilir, tez-tez xəstələnir.

Bütün bunlar Əhmədin də yuxularını və əsəblərini pozur. O, bu əzabverici vəziyyətdən canını qurtarmaq üçün cəbhəyə getməyi qərara alır. Bu niyyətlə işdən azad olunması barədə Vilayət Partiya Komitəsinə üç dəfə müraciət edir. Üçüncü ərizədən sonra onu Mərkəzi Komitəyə çağırırlar. Əhməd Musayev ön cəbhədə Vətənə arxa cəbhədə işlədiyindən daha çox fayda verə biləcəyini söyləyir. Əziz Əliyev isə bununla razılaşmır:

- Siz çox səhv edirsiniz, - deyir və sözünə davam edir - Möhkəm arxa cəbhə olmadan biz düşməni məğlub edə bilmərik. Siz rayon rəhbəri kimi bütöv bir diviziyanı ən vacib ləvazimatlarla təmin edirsiniz. Amma cəbhəçi kimi faydanız ola bilməz, çünki döyüşçü səriştəniz yoxdur, orduda xidmət etməmişsiniz... Əziz Əliyev Musayevi başdan-ayağa süzüb mənalı-mənalı gülümsünür: "Əminəm ki, bu cür ərizəni zəhin yorğunluğu və əsəb gərginliyində yazmaq olar. Belə əsəbləşmək nə üçün?" Musayev onunla səmimi və açıq danışmağı qərara alır. Əhvalatı olduğu kimi söyləyir. Lakin Əziz Əliyev onun bütün

dəlillərini alt-üst edib başa salır ki, o, sadəcə çətinlikdən qaçır:

- Sən həтта orasını düşünməmişən ki, bu hərəkətin ananı daha da sarsılda bilər!-deyir. Bu sözlər Musayevi elə təsirləndirir ki, ərizəni alıb elə oradaca cırır. Əziz Əliyevin müdrik nəsihətlərinin ona necə mənəvi kömək göstərdiyini çox-çox sonralar anlayır.

Artıq dünya ictimaiyyəti faşizm üzərində Qələbənin 65 illiyini qeyd edir. Ağır, çətin, məsuliyyətli, əzablı, son dərəcə cəsarət və səbr tələb edən müharibə illəri bir daha sübut etdi ki, doğrudan da heç bir zəfərə çiçəkli yollarla gedilmir. Milyonlarla oğulun, qızın qanı, canı bahasına, iki qüdrətli xalqın mərd və ləyaqətli oğlu Əziz Əliyev kimi güclü rəhbərlik qabiliyyətinə malik olan şəxsiyyətlərin bacarığı və zəkası hesabına bəşəriyyət faşizmi diz çökdürdü.

Böyük elm və dövlət xadimi, ön ali mənəvi dəyərlərin və humanizmin qarçısı olan Əziz Əliyevin isə adı Azərbaycan və Dağıstan xalqlarının ürəyində yaşayır, əbədi olaraq da yaşayacaqlar.

"525-ci qəzet"
30 aprel 2010-cu il.

FƏDAİ

Böyük Vətən müharibəsində alman faşizminə qarşı qanlı mübarizə zamanı keçmiş sovet marşalı Qeorgi Jukov Moskvanın müdafiəsindəki xidmətlərinə görə Stalin haqqında belə bir fikir söyləmişdi: "O, həlli mümkün olmayan işləri həyata keçirdi".

Təcrübəli hərbcinin bu sözlərini inkar etmək istəməzdim. Lakin umduğum odur ki, Jukov kimi marşallar qısqanclığını içində boğub düşmənin az qala ikicə addımlığına yetişdiyi, el dilində desək, taleyi tükədən asılı olan Dağıstanın və həmin o Stalinin, eləcə də Sovet Hakimiyyəti və hərbisinin üzünü ağ eləyən Bakı neftinin mətin müdafiəsində Əziz Əliyevin xidmət və fədakarlığının əzəmətinə də haqq-ədalət naminə dillərinə gətirməkdə özlərində güc tapaydılar. Unutmayaydılar ki, Azərbaycan xalqı qələbənin qazanılmasında özünəməxsus əzmkarlıqla çalışmış, dünyanı lərzəyə gətirən faşizmin məhv edilməsində saysız-hesabsız şücaətlər göstərmişdi.

Həmin vaxtlar on minlərlə oğullarımız döyüşə getdi. Cavan gəlinlərimiz körpə uşaqlarını, balalarını dəmir və taxta çarpayılarda əlverişsiz şəraitdə yatızdırıb öz cəhiz yorğan-döşəklərinin yununu boşaldaraq cəbhə üçün lazımi məhsullar istehsal etməyə göndərirdi. Ağbirçək analarımız səhərlərə qədər əsgərlər üçün isti corab, əlcək toxuyub döyüş meydanlarına yolladı. İnsanlarımız aclığa, kasıbçılığa, hər cür dərdlərə dözdü, ilk növbədə cəbhəni düşündü. Paytaxtımız istirahət bilmədi. Azərbaycanın alim övladı Yusif Məmmədəliyevin elmdə kəşf etdiyi yeni icadları ilə Sovetin qırıcı təyyarələri düşməne aramsız zərbələr endirdi. Bakı yanacaq məhsulları, elmə yeni gətirilən donmayan benzini ilə gecə-gündüz sovet hərbi-

sini təmin etdi. SSRİ-nin tankları, BTR-ləri, bütün ağır texnikası güvəndiyi Bakıdan və Bakı neftindən güc alıb qüdrətləndi.

Bakıya layiq olduğu "Qəhrəman şəhər" adı verilməməsində keçmiş SSRİ rəhbərliyindəki ermənipərəst qüvvələrin əqidəsinə qısqanclıq və gözlügdötməməzlik kimi cılız hisslər hakim kəsilə də, xalqımızın və respublikamızın 9 May qələbəsidəki misilsiz qəhrəmanlıqlarını bütün dünya dərk etdi. Mikoyan və hakimiyyətin digər mikoyansifətləri Yusif Məmmədəliyevə nəzərdə tutulan Nobel Mükafatı, Sovet İttifaqı Qəhrəmanı, yaxud Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adı verilməsinə maneçilik törətsələr də, xalqımızın müharibədəki əvəzolunmaz iştirakı tarixin şanlı səhifələrinə yazıldı. Sovet Ordusunun yanacaq, digər neft məhsulları ilə aramsız təminatı, nəfəs dərmədən istehsal edilən sənaye, kənd təsərrüfatı malları ilə təchizatı bir yana, o ağır müharibə illərində Azərbaycan xalqı 300 mindən çox oğul və qızını qurban verdi ki, bu, ərazisi bütövlükdə işğal olunmuş Belarusun itkiləri qədər idi.

Bütün Azərbaycan xalqı kimi Əziz Əliyev də ölümün, itkinin milyonlarla insana gətirdiyi acıları, müsibətləri gözləri ilə görmüşdü. Hələ müharibədən 4-5 il əvvəl canından artıq sevdiyi xalqı buna bənzər başqa fəlakətlə üzləşmişdi. Xalqımızın 50 min nəfərdən artıq övladı güllələndi, 100 min nəfərdən çoxu Sibirə və Qazaxıstana sürgün edildi. Lakin fərq onda idi ki, həmin vaxt millətimizin balaları alman faşizmi deyil, erməni faşizminin əli ilə Kremlin məhz özü tərəfindən güdazə verilmişdi.

O zaman Əziz Məmmədkərim oğlu respublikamızda səhiyyə sahəsinə rəhbərlik etdiyi üçün onun fədakarlığı həkimləri demək olar ki, bu repressiyalardan qoruya bil-

di. Kim bilir, bəlkə də bu görkəmli fədai Azərbaycan-da birinci sima olsaydı, heç xalqımızın başına bu qədər bəlalər gəlməzdi. Çünki Moskva ilə dil tapmaq hər oğulun işi deyildi. Kremldə məsul vəzifədə olan daşnaksüt-yunçu Anastas Mikoyan Stalinə müharibənin qızğın vaxtında belə, azərbaycanlıları Orta Asiyaya yenidən sürgün etməyin vacibliyini inandırma bilmişdi.

Azərbaycan KP MK-in Birinci katibi Mir Cəfər Bağirov o zamankı Nazirlər Sovetinin sədri Teymur Quliyevi yanına çağıraraq demişdi: "Onlar erməni fitvasına əsasən bu xalqı köçürməklə respublikamızı yox etmək istəyirlər. Bununla bağlı Stalin məni çağırır. Əgər bu planın səhv addım olduğunu ona inandıraraq, fikrindən daşındırmasam, elə kabinetində öldürəcəyəm. Özümlə ikinci tapança götürmüşəm. Bunu ona görə sənə deyirəm ki, geri qayıtmısam, əsl həqiqəti biləsən, sonralar nə yolla isə xalqa, gələcək nəsillərə çatdırasan..." (F. Güney. "Qara qan" romanı II hissə, səh. 264).

Xalqı qoruyan qüvvə onun ilahi sərvəti-neft oldu. İndi isə neftin özünü qorumaq lazım idi. Odur ki, həyəcanlı baxışlar Hitlerin və faşist ordusunun dişlərini qıcadığı Dağıstana zillənmişdi.

Dağlılar da çox qurbanlar verdi. Amma bu iki qardaş xalqı və respublikanı – Azərbaycanı və Dağıstanı işğal edərək, əzmini qıra, qürurunu sındıra bilmədilər. Faşizm bəlkə də təcrübəsində ən ağır zərbələrindən birinə tuş gəlib, burnu oyula-oyula, başılovlu geri çəkilərək öz vayına oturmağa məcbur oldu. Jukovlar isə belə qələbələrini yalnız Stalinin adına yazmaqla kifayətləndilər. Buna əsla təəccüblənmək və təəssüflənmək lazım deyil. Çünki zaman çalxalandıqca onsuz da çox şeylər üzə çıxmaqdadır...

Azərbaycanın fədakar oğlu Əziz Əliyevin uşaqlıq və yeniyetməlik dövrü doğma İrəvanla bağlı olmuşdur. İ.Məmmədov, S.Əsədov "Ermənistan azərbaycanlılarının acı taleyi" adlı kitabında 1410-cu ildən 1828-ci ilədək İrəvan xanlığını idarə edən hökmdarların adlarını Hovhanes Şahxatunyanın tərtib etdiyi siyahıya əsasən göstərmişlər ki, həmin dövrdə Əmir Səddən tutmuş Hüseyn xan, Həsən xan Qacar qardaşlarındanək ardıcıl olaraq nə az, nə çox, düz 50 nəfər azərbaycanlı, müsəlman hökmdar İrəvan xanlığına rəhbərlik etmişdir. Bu dövrdə İrəvan Qafqazda elmin, maarifin, mədəniyyətin ən çox inkişaf etdiyi mərkəzlərdən biri idi. Burada 1881-ci ildən Müəllimlər seminariyası, o cümlədən üç gimnaziya, bir qadın gimnaziyası, rus-tatar məktəbləri, iki pansionat, mədrəsələr fəaliyyət göstərirdi. "Leylək" satirik jurnalı, "Həqiqət" bədii jurnalı nəşr olunur, teatr tamaşaları nümayiş etdirilirdi. Təsadüfi deyildir ki, onlarla azərbaycanlı övladı Rusiyanın və Avropanın məşhur universitetlərinə məhz belə zəngin mədəni – mənəvi mühitdən pərvazlanmışdı.

XIX əsrin ortalarında İrəvanın məşhur Gedərçay məhəlləsində Qurbanəli adında bir vətəndaş yaşayırdı. Onun iki övladı dünyaya gəlmişdi: Məmmədkərim və Ələkbər. Məmmədkərim İrəvanın bəy nəslindən olan Zəhra xanım Süleymanbəyova ilə ailə qurmuşdu. Zəhra xanımın anası Bilqeyis Qaziyeva İrəvan Quberniyasının zadəganlarından olan Mirzə Cabbar Qaziyev nəslinin nümayəndəsi, atası isə İrəvanın sanballı şəcərələrindən biri, kökündə məşhur rəssam Mirzə Qədim İrəvani olan Qədimbəyovlardan idi. Məmmədkərimin beş övladı vardı: Tərlan, Göyçək, Əziz, Şamama, Ziyad.

Əziz ilk təhsilini İbadulla bəy Muğanlının pansionatında alıb. Pansionatda ona Fars Abbasın oğlu,

gələcəyin tanınmış dilçi-alimi Cabbar Məmmədzadə dərs deyib. Burada şagirdlər ərəb, fars, rus dili ilə yanaşı, fransız dilini də öyrənirdilər. Görkəmli tədqiqatçı-alim Əziz Şərif yazır ki, o zaman azərbaycanlı uşaqları gimnaziya hazırlaşdırmaq üçün iki pansionat var idi. Bunlardan birini müəllim Cəfər bəy Cəfərov, ikincisini İbadulla bəy Muğanlinski ilə Cabbar bəy Məmmədov saxlayırdı.

Əziz Əliyev pansionatı bitirdikdən sonra İrəvan Gimnaziyasında təhsilini davam etdirir. Sonralar aldığı mükəmməl təhsili onun fitri istedadından rəvnəqlənib Əzizi tibb elminin də fədaisi zirvəsinə ucaldır. O, neçə-neçə elmi əsərin, dərsliklərin, yeni kəşflərin müəllifinə çevrilir. Minlərlə insanın sağlamlığının qorunması, düçar olduğu xəstəlikdən qurtulub yenidən həyata qaytarılması yolunda ürəklə, vicdanla çalışır.

Həmin dövrdə Sovet hakimiyyəti rəhbərlərindən əksəriyyətinin mənəviyyatsız siyasəti insanlara psixoloji və cismani zərbələr vururdu. Bütün imperiya daxilindəki müsəlman xalqlarına münasibət heç də yaxşı deyildi. Erməni mənəbpərəstləri xüsusən azərbaycanlılar haqqında mənfi fikir yaymaqla məşğul olub, xalqımızın gəlmə xalq kimi qələmə verilməsində dəridən-qabıqdan çıxırdılar. Azərbaycan ikitərəfli ağrılar yaşamaqda idi. Bir tərəfdən ağır müharibə, ikinci tərəfdən erməni fitnələri dayanmaq, səngimək bilmir, hər sahədə qarşıya maneələr çıxarırdı. Belə bir ağır vaxtda gizli şəkildə azərbaycanlıları və dağıstanlıları köçürmək kimi çirkin planlar da cızılırdı. Bu planlar Stalin-Beriya-Mikoyan üçlüyü tərəfindən dikte olunurdu. Onların işbirliyi təkcə Azərbaycanda yox, keçmiş İttifaqın hər yerində türkdilli xalqların bəlasına, faciəsinə çevrildi. Şimali Qafqaz xalqlarının köçürülmələri də bu siyasətin, bu hiylələrin

düşünülmüş nəticəsi idi. Qaraçayların, balkarların, çeçenlərin və başqa xalqların uzaq Sibir çöllərinə sürgünü, Krım tatarlarının deportasiyası, o cümlədən Sibirde, Volqaboyunda yaşayan türkdilli xalqların çoxsaylı bəlaları vəhşi bir siyasətin həyata keçirdiyi yırtıcı planlar idi. Belə bir qəliz dövrdən baş çıxarıb, öz xalqının adını doğrultmaq Əziz Əliyev kimi oğulun taleyinə yazılmışdı. O, həm elm xadimi, həm dövlət xadimi, həm siyasi xadim, həm də zamanın tələbinə uyğun bir hərbiçi kimi mətinləşməkdə idi.

Azərbaycanın Xalq Yazıçısı İmran Qasimov xatirələrində yazdığına görə, Sovet İttifaqı mövcud müqavilənaməyə müvafiq olaraq, 1941-ci ildə öz qoşunlarını İrana gətirir. Əziz Əliyev alay polkovniki rütbəsində həmin qoşun hissələrinin siyasi rəhbəri təyin olunur. O illər İran Azərbaycanında demokratik hökumət yaradılır, muxtariyyət tələbləri və bəzi islahatlar irəli sürülür. Təbrizdə xeyli yazıçı çalışır, vacib ədəbiyyat nəşr edilir. Onun daşınması bakılı Ağamirzə Əhmədovun başçılıq etdiyi Təbriz dəmiryolunun öhdəsinə düşür. Bütün fəaliyyətini cəbhə üçün döyüş kinoçerkləri hazırlamağa həsr etmiş kinostudiyanın bazası əsasında Rəsul Rza Bakıda "Azərbaycan" jurnalı nəşr etdirir. Rəngli jurnal buraxmaq üçün yeganə əlac Yeyinti Sənayesi Nazirliyi nəzdində "sırsıra-konfet" kağızını hazırlayan maşın olur. Elə həmin maşın çap dəzgahını əvəz edir. Poliqrəfik keyfiyyəti yüksək olmasa da, jurnal müntəzəm çıxır. Rəsul Rza onu tez-tez Təbrizə aparır.

Bir dəfə jurnalı Təbrizə İmran müəllim aparmalı olur. Onun Əziz Əliyevlə ilk görüşü də elə o zaman, Əhmədovun yük vaqonunu dəyişib, əsgər çarpayıları qoyduğu "salon-vaqon" da olur. Çarpayıların üstündə oturub söhbət edirlər. Əziz Əliyev jurnalı əlində tutaraq,

İmran Qasimovun faşizmə qarşı döyüşlərdə kinematoqrafın rolundan bəhs edən məqaləsinə diqqət yetirir. Sonra da müdrik uzaqgörənliklə həmin nömrəni gələcək günlər üçün bütövlükdə saxlamağını məsləhət görür. İ. Qasimov söz yox ki, bu təklifi qəbul edir. Qərər, onun Əziz Əliyevlə Təbrizdəki yeganə görüşü - vaqondakı görüş olur.

1942-ci ilin 16 sentyabrında Əziz Əliyev Dağıstana rəhbər təyin olunanda almanların məxfi planına görə 9 gün sonra, yəni sentyabrın 25-də Bakı zəbt olunmalı idi. Amma oluna bildimi? Vətənin Əziz övladı işə başlayan kimi dərhal dağlılara müraciətində onu da bildirirdi ki, bizim işimizin uğurlu olmasını şərtləndirən səbəblərdən biri də sözdə yox, işdə bütün fəaliyyətimizi əsl hərbi qaydada yenidən qurmağımız, işimizin bütün sistemini müharibə və cəbhə qayda-qanunları ilə həyata keçirməyimizdir. İndi bütün istirahət günlərini ləğv edərək, vaxtı nəzərə almadan bütün gücümüzün yetdiyi qədər gərginliklə işləməliyik. Hər yerdə ciddi hərbi intizam yaradılmalı, başsızlıq və nəzarətsizlik ləğv edilməli, özünə və başqalarına qarşı tələbkər olmalı, dəqiq və konkret göstərişlər verilərək onların yerinə yetirilməsi müddəti qəti şəkildə müəyyənləşdirilməli, işin icrasına nəzarət lazımı səviyyəyə qaldırılmalıdır...

Əziz Əliyev xalqa nümunə olaraq bir an istirahət etmir, həm Dağıstanın müdafiəsinə, həm respublikanın dağıdılmış iqtisadiyyatının dirçəldilməsinə, həm də ucqar aullarda yaşayan dağlı xalqların milli-mənəvi dəyərlərinin, mədəniyyətinin daha da yüksəldilməsinə ciddi nəzarət edirdi.

İ. Qasimovun xatirələri davam edir: "... İndi isə yatmaq lazımdır, o başdan durmalıyıq, - deyər Əziz Məmmədkerim oğlu ayağa qalxdı, Mahaçqalada qonaq

olan böyük qızını çağırıb tapşırıdı: - Bizi tezdən oyat, uçmalıyıq!

Ertəsi gün havada bərk çalxalanan, uçuş yolunda tozu dumana qatan balaca sanitar təyyarəsində Kubaçıya gəlib çıxdıq. Yol üstündəki kiçik, şüşəbənd pavilyonun yanında xeyli adam yığılmışdı. Əziz Əliyev onların hər biri ilə ayrı-ayrılıqda salamlaşır, əl tutur, iltifatla hal-əhval soruşub gülümsəyirdi. Çox çəkmədi ki, hərbi maşın bizi Kubaçının özünə çatdırdı. Bura son dərəcə mənzərəli bir aul idi. Evlər elə bil bir-birinin belinə çıxmışdı, uzaqdan pillə-pillə görünürdü.

Biz yerdə, döşəkcələr üstündə oturmuşduq. Əziz Məmmədkərim oğlu təbəssümlə, gülümsər baxışlarla söhbət edirdi; kubaçılıların ölməz sənətinin Dağıstana böyük şöhrət qazandırdığından danışdı. O, heç nə gizlətməməyə çalışır, açıq deyirdi ki, cavanların çoxu cəbhədən qayıtmır, bəlkə heç qayıtmayacaqlar, lakin xalqın ulu sənəti isə yaşamalıdır.

Kubaçılılar söhbətin axırında Əziz Əliyevdən çox şey xahiş etdilər, müxtəlif tələblər irəli sürdülər. Amma onların arasında elə bir adam olmadı ki, Dağıstanın bu hörmətli rəhbərini başa düşməsin, ona havadar çıxmasın. Hətta qocalardan biri qalxıb qonşu otaqdan bəzək-zinət şeyləri gətirdi. Bu bəzək şeyləri o qədər qənirsiz və elə zərif idi ki, dünya görmüş Əziz Əliyev heyranlığını gizlədə bilmədi:

- Çox gözəldir! Nəvənizi evləndirin ki, bunları qoruyub saxlasın. Yaxşımı? – deyə Əziz Məmmədkərim oğlu qocadan soruşdu. O, ən ciddi söhbət əsnasında da işin xeyrinə zarafatından, gülüşündən qalmırdı.

İ.Qasimovun yazdığına görə, onlar harada olduqlarına əhəmiyyət verməyərək söhbətlərinə davam edirlər. Hətta Kubaçıda təyyarənin lyukları bağlanan anlarda

belə onlar öz xatirələri ilə məşğul olurlar. Təyyarəni cəbhədən təzəcə qayıtmış məşhur pilot Nurəddin Əliyev idarə edir. Əziz Məmmədkərim oğlu yenə zarafatsız keçinə bilmir: "Bu fırfıra maşın bizi dağlara çıxır, qərq etməsə yaxşıdır! Amma sənət xatirinə bir aula da gerek uçaq, orada bir dəliqanlı avar balası peyda olub. Çox maraqlı oğlandır..."

Sağ-salamat həmin aulda yerə endik. Çox çəkmədi həmin avar balasını gördüm, biğ yeri təzəcə tərləyirdi.

Əziz Əliyev dedi:

- Hə, sizin ağsaqqallarla söhbət etmişəm, onlar səni tərifləyirlər.

- Məni atam Həmzə Sadasa da tərifləyir, - deyə gələcək şair ötkəm-ötkəm bildirdi.

Sizin qocalardan soruşuram ki, bu necə olan işdir, balaca oğlan şeir yazır, axı avar dilinin də lüğət tərkibi kasaddır? Onlar mənə deyirlər ki, balacılığına baxma, o, çox kamallı oğlandır, ağıl dəryasıdır. Şeirləri ürəyə yatır. Nə isə, məktəbi yaxşı bitir, sonra səni Moskva-yə göndərəm, təhsilini orda davam etdirərsən...

Əziz Məmmədkərim oğlunun bir neçə ildən sonra Moskva-yə oxumağa göndərdiyi "balaca oğlan", sonralar Dağıstanın məşhur Rəsul Həmzətovuna çevrildi.

Qeyd edirəm ki, 1937-ci ildə Dağıstanda da güclü repressiyalar başlamışdı. Stalin rejimi illərin əziyyəti ilə yetişdirilmiş yerli kadrları məhv etdi. Dağıstanda bir nəfər də olsun dağlı kadr qalmadı. Əziz Əliyevin ən böyük xidmətlərindən biri dağıstanlı yerli kadrları ərşəyə gətirmək oldu. Əziz Əliyevin məhz bu sahədə - yerli əhali arasında ixtisaslı kadrlar, mütəxəssislər hazırlayıb, irəli çəkmək sahəsində Dağıstanda cəmi altı il ərzində gördüyü işlər bütün dağlı xalqların həyatında,

taleyində və tarixində o dərəcədə yüksək rol oynamışdır ki, Dağıstanın son dövrə qədərki rəhbər işçilərinin çoxu "Əziz Əliyev məktəbindən çıxmışdır" demək daha düzgün olardı. Sözün əsl mənasında Əziz Əliyev bu sahədə bir məktəb, nümunəvi bir məktəb yaratmışdı.

Əziz Məmmədkerim oğlu kadrları heç özlərinin xəbəri olmadan ən ucqar yerlərdən belə axtarır tapır, onlar üçün normal iş şəraiti yaradır, onların sosial, məişət şəraitindən tutmuş fiziki sağlamlılıqlarına qədər hər şeylə maraqlanır, qayğısına qalırdı. Vaxtı ilə Əziz Əliyevin kömək edib irəli çəkdiyi neçə-neçə adamlar onu böyük qəlbə malik, qayğıkeş, səmimi bir insan kimi dərin minnətdarlıqla xatırlayırlar.

Müharibənin odlu-alovlu illərində Dağıstan Respublikasını partiya yox, məhz Əziz Əliyevin zəkası, bacarığı, təcrübəsi idarə etdi, xalqın min bir zillətə düşər olmasının qarşısını aldı. Əziz Əliyev 30-dan çox xalq və etnik qrup yaşayan Dağıstan əhalisinin birliyini, bərabərliyini yaradıb möhkəmləndirdi, milli çəkişmələrin, xəyanətin, fərariliyin, qayğısızlığın, biganəliyin qarşısını aldı. Özü də gecə və gündüz rahatlıq nə olduğunu bilmədən işlədi, xalqı da işlətdi, əsgərlərlə bərabər şaxtalı havalarda səngərlərdə gecələdi, Vətən torpağını düşmənlərdən, insanları aclıqdan, talanlardan qorudu. Məhz bu zəhmətləri ilə Dağıstan xalqlarını Stalin-Beriya-Mikoyan fəlakətindən qurtardı. Onları uzaq Qazaxıstan, Sibir çöllərinə sürgün olunmasından xilas etdi. Əziz Əliyevin uzaqqörən siyasəti, milli azərbaycançılıq məfkurəsi qoymadı ki, Dağıstan xalqlarının taleyi Kırım tatarları, Məxseti türkləri, çeçenlər, inqışların acı taleyinə bənzəsin. Əlbəttə, söz yox ki, onlarda da partiya var idi, amma nə etsinlər ki, Əziz Əliyev kimi sima, güclü

şəxsiyyət yox idi. Tanrı onu məhz Azərbaycan xalqına bəxş etmiş, Dağıstanın imdadına yetişdirmişdi.

Qocaman cəbhəçi-jurnalist İbrahim Novruzovun "Müharibə ilə üz-üzə" adlı xatirəsindəki qeydlərdən:

"Şimali Qafqazda havalar getdikcə soyuyurdu. Günəş az-az görünürdü. Tez-tez yağın payız yağışından torpaq qurumağa macal tapmırdı. Yuxarıdan, Xəzərin şimalından əsən soyuq küləklər palçıqın ancaq üzünü qaysaqlandırırırdı. Qara torpaqlar üzərində insanların, heyvanların, maşınların hərəkəti çətin olmuşdu. Burada palçıq o qədər qalın, o qədər dərin idi ki, uzunboğaz çəkmələri az qala ayaqdan üzüb çıxarırdı. Şimal qrupunun qoşunları belə bir şəraitdə həm hücumla hazırlaşır, həm də düşmənin Stalinqrada gedən ordularına həmlələr edirdi. Canlı qüvvəsini və texnikasını tələfata uğradır, kommunikasiyaları dağıdırdı.

Bizə də burada qəzet çıxarmaq o qədər asan deyildi. İkinci nömrəni buraxmağa imkanımız yox idi. Şrift çatmırdı. Bir səhifəni yığıb çap etməmiş, ikinci səhifəni yığmaq imkanımız yox idi. Kağız və mətbəə avadanlığı üçün Bakıya getmək lazım idi. Buna da cəsarətimiz çatmırdı. Güman edirdik ki, Bakıda bizi düzgün başa düşməzlər. Həmin günlərdə cəbhəyə gəlmiş Səməd Vurğundan və Məmməd Rahimdən Dağıstan Vilayət Partiya Komitəsinin Birinci katibi Əziz Əliyevin Xasavayırda olduğunu eşitdim, rayon partiya komitəsinə, Əzizin görüşünə getdim. Əzizi Bakıdan, Azərbaycan KP MK katibi olduğu vaxtdan tanıyırdım. Müharibənin ilk aylarında o, İranda ordu Hərbi Şurasının üzvü olanda yarınlı qulluq etmişdim. Xasiyyətinə yaxşı bələd idim. Bilirdim ki, mümkün olan köməyi əsirgəməyəcəkdir. Axı o, eyni zamanda Zaqafqaziya cəbhəsinin şimal qrupu Hərbi

Şurasının və Dağıstanda olan 58-ci ordunun Hərbi Şurasının üzvü idi.

Gözlədiyim kimi də oldu. Axırncı dəfə biz keçən ilin dekabr günlərində Təbrizdə görüşüb ayrılmışdıq. O, Sovet İttifaqına qayıdan bir qrup yoldaşı yola salmaq üçün vağzala gəlmişdi. Yerdə qalın qar var idi. Bağlarda ağacların çılpaq budaqları şaxtadan sanki gümüşə tutulmuşdu. Şəhəri qucaqlayan şiş dağlar nəhəng kəllə qəndləri xatırladırdı. Ərk qalası, Göy məscid də qar altında mürgü döyürdü. Əziz ötürməyə gəlidiyi adamların bir-bir əlini sıxaraq onlara uğurlu yol arzulayır, vətənə salam yetirməyi ismarlayırdı. Şinelinin yaxalığında vurulmuş əsgəri nişanını qar zərreləri yavaş-yavaş örtürdü.

O vaxtdan təxminən on bir ay keçmişdi. Bu müddətdə nə qədər dəyişmişdi: alnında çoxlu qırıqlar yığılmış, yuxusuz gecələrin əlaməti olaraq gözlərinin altı şişmişdi. Onu əhatə edən adamlar arasında hamıdan yorğun görünürdü.

Əziz Əliyev həkim idi. Amma heç birimiz ona "doktor" deyə müraciət etmirdik. Onu soyadı və rütbəsi ilə də çağırırdıq. Hamımız ona ehtiram əlaməti olaraq, sadəcə "Əziz yoldaş" deyirdik. Təvazökarlıq, alicənablıq, açıq ürək ona daxili bir gözəllik verirdi.

Əziz məni görəndə kimi tanıdı və dərhal yanına dəvət etdi, hal-əhval tutdu. İrandan sonra Krimdə olduğumu bilib, bir-bir yoldaşları soruşdu. Mən də redaksiyamızın ehtiyaclarını sadaladım. Məni diqqətlə dinlədi və "Bizdə Azərbaycan şriffləri yoxdur"-deyə mətbəə avadanlığı verə bilməyəcəyinə təəssüfləndi. Sonra "Daqestanskaya pravda" qəzetinin ehtiyatından bir qədər kağız buraxılmasına sərəncam verdi".

Əziz Məmmədkərim oğlunun diqqət mərkəzində olan əsas məsələlərdən biri də xalq qisasçıları alayı ya-

ratmaq idi. Onun bilavasitə rəhbərliyi altında Mahaçqala Müdafiə Komitəsi xüsusi təlimat işləyib hazırladı. 1942-ci ilin payızında minlərlə kişi və qadın xalq alayı sıralarına daxil oldu. Şəhər və rayon partiya komitələri bu alayların təşkilat qərargahına çevrildi. Bir sıra şəhər və rayonlarda xalq alayları batalyonlarının tərkibində bölüklər təşkil edildi. Respublika üzrə bütövlükdə sıralarında 12 minə yaxın adam olan 700-ə qədər xalq alayı fəaliyyət göstərirdi. Düşmən paraşütçüləri, casusları və xəfiyyələri ilə vuruşmaq üçün 2100 nəfərlik qırıcı tağımlar yaradılmışdı. Xalqın sevgisi ilə "Dağ-qartalları" adlandırılan bu cəsurlar qarşısında çıxış edərkən Əziz Əliyev qeyd etmişdi ki, hər cür gözlənilməz hadisələrə və hər cür şəraitdə düşmənin burnunu ovmağa həmişə hazır olmaq lazımdır.

Dağıstanda hərbi hava hücumundan və hərbi hava kimyəvi hücumundan müdafiə təşkilatlarının yaradılması, ümumxalq hərbi təlimi, respublika ərazisində müdafiə istehkamlarının düzəldilməsi və bu kimi bir çox başqa məsələlər Əziz Məmmədkərim oğlu Əliyevin ciddi maraq göstərdiyi məsələlərdən idi. Bütün idarələrdə, müəssisələrdə, kolxozlarda, əhəlinin yaşayış yerlərində hava və kimyəvi hücumdan müdafiə hazırlığı aparılır, özünüqoruma qrupları təşkil edilir. OSOAVIAXİM təşkilatı 30 hərbi ixtisas üzrə kadrlar hazırlayırdı ki, müharibə illərində bu müəssisə respublikada 7 minə yaxın pulemyotçu, 3200 minamyotçu, 20 mindən çox avtomatçı, 1580 radist, 550 snayperçi, 2 min süvari hazırlamışdı.

Döyüşçülərin şücaəti nəticəsində 30 mindən çox vətəndaş şöhrət ordeni və medallara layiq görülmüşdü ki, bunlardan 7 nəfəri şöhrət ordeninin hər üç dərəcəsi ilə təltif edilmiş, 49 nəfəri isə Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adı al-

mışdı. Sovet İttifaqı Qəhrəmanları arasında Dağıstanın Q. Əliyev, Y. Akayev, L. Qalçenko, V. Əmirov kimi yetirmələri də var idi.

Əziz Əliyevin qarşısında duran ən ağır problemlərdən biri arxaya köçürülən əhalini, sənaye və tədris müəssisələrini yerləşdirmək idi. Zaqafqaziya və Orta Asiya respublikalarına köçürülən əhali axını Mahaçqaladan keçirdi. Ayrı-ayrı vaxtlarda Dağıstan paytaxtına 200 min adam köçürülmüşdü. Bu isə yerli şəhər əhalisinin sayını xeyli artırmışdı. Təzə köçüb gələnlərin işlə, müavinətlə, ərzaqla və tibbi xidmətlə təmin olunmasını Əziz Məmmədkarim oğlu daim öz şəxsi nəzarəti altında saxlayırdı.

1942-ci ildə Dağıstanda keçən quraqlıq nəticəsində dənli bitkilər və meyvə-tərəvəz məhsullarının qıtlığına, dağlıların çox şeyə möhtac qalmasına baxmayaraq, ərzaq malları ilə ilk növbədə təxliyyə olunan əhali təmin edirdi. 5 mindən çox əsgər ailəsi işə götürülmüş, 2 minə qədər fərdi həyətyanı torpaq sahəsi almış, 30 min ailəyə isə maddi yardım göstərilmişdi. 1944-cü ildə tək-cə əsgər ailələrinə göstərdiyi böyük köməyə görə Dağıstana SSRİ Silahlı Qüvvələrinin Ali Baş Komandanı İ. Stalindən 25 təşəkkürnamə gəlmişdi.

... Təəssüf ki, Moskvanın müdafiəsi çətinliyindən heç də geri qalmayan Dağıstanın müdafiəsinin şücaətini sovetin hərbi ailəsində nəinki Jukov kimi marşallar, heç generallar da dilinə gətirmədi. Qoy gətirməsinlər! Məgər jukovkimilərin aqibətini xalq görmədimi? Əziz Əliyev kimi fədainin qazancı milyonların sevgisi, o dövrlük hakimiyyətin isə xəyanəti oldu. Doğrudur, o, sonralar qondarma iradlara, böhtanlara qarşı haqlı bəraətlərini aldı, lakin kimin uduzduğunu, kimin udduğunu zaman özü sübut etdi, xalqlar, millətlərdə gördü. Həmin o xəyanətkar

hakimiyyət həyatın dibinə yuvarlansada, Əziz Əliyev kimi görkəmli şəxsiyyət zirvələrə ucaldı. Çünki məhz o, mümkün olmayan işləri həyata keçirmişdi. Görün tarix necə də ədalətli imiş...

“Azad Azərbaycan” qəzeti,
24 aprel 2011-ci il

BÖYÜK ƏDİBƏ MƏHƏBBƏTLƏ

Böyük vətəndaş kimi sevdiyim Mir Cəlal Paşayevin əsərlərinin xeyli hissəsini mütaliə etmişəm. Bunlardan çox şey öyrənmişəm. İndi də öyrənməkdə davam edirəm. Ədibin mənəvi tariximizdə əbədi yaşayan məqalələrini, xalqımızın istedadlı, bacarıqlı, zəhmətkeş, qəhrəman övladlarına, gənclərin həyat yoluna, bəşəri simalara həsr etdiyi yazılarını bu gün də dönə-dönə oxumaqdan zövq alıram. Çünki Mir Cəlal yaradıcılığının gücü həm də ondadır ki, bu ədəbi sərvətimizdə əsl azərbaycançılıq, əsl xəlqilik, dünyəvilik və təbiilik var. Alim-yazıçı, vətənpərvər ictimai xadimin - Mir Cəlal Paşayevin əziz ruhunu bir daha yad etmək üçün bu məqalələrdən və həzin xatirələrdən bəzi məqamlara bir daha ziyarət etmək istəyirəm.

Mir Cəlal unudulmaz dövlət və mədəniyyət xadimi Nəriman Nərimanova hörmətlə yanaşırdı. Onun xüsusilə ədəbiyyatımız sahəsindəki xidmətlərini mütəmadi nəzərdən keçirirdi. Ədib bu barədə 1956-cı il, aprelin 15-də N. Nərimanovun anadan olmasının 85 illiyi münasibəti ilə qələmə aldığı "Görkəmli realist ədib" məqaləsində ("Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti) yazırdı: "...İnsan və onun yaradıcı zəhməti, mənəvi qüdrəti Nərimanovun əsərlərində həmişə yüksək tutulur. Şəxsiyyət azadlığı, vicdan və fikir azadlığı, insani heysiyyət və şərəf ucalığı Nərimanovun əsərlərində də, şəxsi həyatında da böyük ideal və zəruri tələb olmuşdur... Nərimanovun ədəbi irsində publisist məqalə və çıxışları mühüm yer tutur. O, usta bir dramaturq, mahir bir nasir olduğu kimi, alovlu bir publisist idi. Mədəniyyət, maarif, sənət, ədəbiyyat, dil, əlifba və imla məsələlərinə aid onun bir sıra

maraqlı əsərləri və fikirləri var ki, bunlar vaxtilə mühüm rol oynamış, indi öz əhəmiyyəti və tərəvətini itirməmişdir.

N. Nərimanov ədəbiyyata məhz mübarizə silahı, tərbiyə vasitəsi, xitabət kürsüsü, "insanşünaslıq" kimi baxırdı. Buna görə də onun əsərlərinin məzmununu həmişə demokratik, inqilabi ideyalar təşkil edir. O, teatrı tərbiyə məktəbi sayırdı.

...1922-ci ildə Bakıda fəqərə şairi M. Ə. Sabirə ilk heykəl qoyulmuşdur. O zaman bəzi ziyalılar, hətta məsul işçilər Sabiri yaxşı tanımır, onun ədəbiyyatımızda böyük inqilabi xidmətlərini qiymətləndirə bilmirdilər. Nəriman Nərimanov belə adamlara cavab verərək, "Bəzi yoldaşlara cavab" adlı məqaləsində yazırdı: "Azərbaycan uşaqlarının həqiqi fəqərə şairi doğma Sabirin mübariz və döyüşkən şeirlərini və xalq şairləri Vaqif, Zakir və Vidadinin əsarını öyrənib bilmələri, eləcə də nəinki Puşkinin, hətta Şekspirin və Şillerin də şeirlərini öyrənib bilmələri lazımdır..."

N. Nərimanov həm bədii əsərləri, həm məqalə və çıxışları ilə Azərbaycan dilinin inkişafı, tərəqqisi, təmizliyi, saflığı uğrunda ən fəal mübarizə aparan ədiblərdəndir. Onun dili ərəb-fars, osmanlı tərkiblərindən təmiz, sadə, aydın xalq dilidir... Ana dilinə xor baxan, firəngcəni ana dilindən üstün tutan mənsebpərəst, xalqa yad ziyalılara Nərimanov nifrət bəsləyirdi... XX əsr ədəbiyyat tariximizi, mədəniyyət tariximizi Nərimansız təsəvvür etmək çox çətindir. Onun bədii əsərləri ədəbiyyatımızın ən qiymətli incilərindəndir..."

Mir Cəlal Paşayev Azərbaycanın böyük bəstəkarı, dramaturqu, ictimai xadimi Üzeyir Hacıbəyovun fəaliyyətini yüksək dəyərləndirirdi. Bəstəkarın ölüm xəbərindən son dərəcə məyus olan yazıçı, özünün "Ürəklər fatehi" məqaləsində kövrək duyğularını oxucuları ilə pay-

laşırıdı: ("Ədəbiyyat" qəzeti, 28 noyabr 1948-ci il) "...Üzeyir öz sənəti ilə qəlbləri fəth etməyi bacaran, dərin və həqiqi demokratik fikirləri, saf və yüksək insani hissləri zərif, təbii, mənalı səs dalğalarında gözəl, bədii ifadə edən bir sənətkardır... Qırx il əvvəl yazdığı ilk Azərbaycan operası olan "Leyli və Məcnun"da böyük bəstəkar, zülm və zorakılıq dünyasında alovlu bir eşqin qüssəli sərgüzəştini dərin lirika ilə bəstələyir. Üzeyir Hacıbəyov musiqinin mənasında ancaq kədər və məhzunluq axtaran köhnə, mürtece Şərq ənənəsinə qarşı çıxaraq, "Arşın mal alan" əsərində hər bir kəsə aydın olan sadə dil ilə nikbin xalq yumorunu, gülüşünü ifadə etmişdir... Coşqun ilhamın parlaq məhsulu olan "Koroğlu" operasında isə Azərbaycan xalqının zülmə, əsarətə qarşı tarixi mübarizə ənənələri, hünər və qəhrəmanlıq dastanı bütün əzəməti ilə əks olunmuşdur... Azərbaycan musiqisi dedikdə, nəzərimizə hər kəsdən əvvəl Üzeyir Hacıbəyov canlanır. Üzeyir Azərbaycanda birinci dəfə olaraq musiqi, şeir, dram sənətinin ahəngdar sintezini yaratmışdır...

Mərhum ilə vidalaşmağa gələnlərin sayı-hesabı yox idi və arası kəsilmirdi. Ən gec vaxtda işdən çıxan fəhlələr də yorğunluqlarına baxmayaraq, gecə vaxtı evlərinə getməzdən qabaq böyük sənətkar ilə vidalaşmağa, öz vətəndaşlıq borclarını verməyə gəlirdilər... Belə ümumxalq sevgisi hər sənətkara müəssər olmur... Bu səadətə nail olanlara heç bir zaman ölüm yoxdur. Onların şöhrəti əbədidir. Üzeyir Hacıbəyov da belə xoşbəxt sənətkarlardandır."

1961-ci il 6 may tarixli "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti. Bu nömrədə də Mir Cəlalın parlaq imzası görünür. "Qoca Şərqin qocaman filosofu" məqaləsini birnəfəse oxuyuram. Ədib yazır:

"Taqor Bakıya gəlir!

Hələ sağlığında şöhrəti dünyaya yayılan hind filosofunun Azərbaycana səfəri, eşidənlər üçün çox maraqlı bir xəbər idi. Bu, həmin illər idi ki, Qərb müstəmləkəçiləri Çini, Hindistanı və bütün Şərqi inqilab işığından məhrum etmək üçün hiylə qalmırdı işlətməsinlər... Hələ 1905-ci ildə ingilis lordu Gerzonun Benqaliyanı parçalamaq tədbiri Hindistanda Svadəşi deyilən azadlıq hərəkatını alovlandırmışdı. Paytaxtda nümayişə çıxan kütlələr Taqorun şeirini oxuyaraq addımlayırdılar.

Taqor ədəbiyyatın rəsmi tənəne stilini pozan, yazını danışiq dilinə yaxınlaşdıran qüdrətli bir ədib idi. Onun əsərlərində müasir cəmiyyət, xüsusən hind ictimai, ailə münasibətləri başlıca mövzu idi... "Fəlakət" romanında məzlum Şərq qadın və qızlarının hüquqsuz həyatı təsirli və inandırıcı lövhələrlə göstərilir. Ən adi insani hüquqlardan məhrum, qapılarda bir tikə çörək üçün əsir kimi yaşayan Kumula dəhşətli işgəncələrə məruz qalır. Azərbaycan oxucusu bu nisgilli qız ilə tanış olanda gülbəharları, seylləri, sonaları nəzərinə gətirir, bu məzlum, məhrum, həm də məsum insanların düşməni olan köhnə həyata, çürük ənənələrə, istismar və bərabərsizliyə daha artıq nifrət edir..."

Mir Cəlalın nəinki Hindistanda, bu gün də bütün dünyada əbədi şöhrət qazanan Rabindranat Taqora, onun şəxsiyyətinə və yaradıcılığına olan ehtiramı öz səmimiyyəti ilə məqalədə əksini tapır.

Mir Cəlal Azərbaycanın böyük şairi Səməd Vurğunu, onun yaradıcılığını çox sevirdi, şairlə dost idi. Yazıçının şair dostu haqqında yazdığı məqalələrdən birini ayırıb təkrarən oxuyuram. ("Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti, 12 may 1956-cı il.) Yazıdan bəzi qeydləri təqdim edirəm: "...Səməd Vurğun şeirinin qüdrəti onun xalqa, müasir həyata, böyük ictimai ideallara möhkəm bağlı

olmasındadır. Şairin elə bir şeiri yoxdur ki, orada xalqımızın, Vətənimizin həyatı bu və ya başqa dərəcədə görünməsin. Onun əsərlərində milli kolorit, Azərbaycan xalqının həyatı, məişəti, tarixi, ruhu, xüsusiyyəti bariz bir şəkildə özünü göstərir. Səməd Vurğunun şeir stili elə orijinal, müəyyən və billurlaşmışdır ki, oxucu onun əsərlərini imzasından tanıyır... Qəzet və jurnallarda, natiqlərin dilində, ya mahnılarda imzasız gətirilən şeir parçalarını biz dərhal tanıyıyıq. "Bu - Səməddir" - deyirik. Səməd şeirində xalq zəkası və idrakının gözəl və səlis bir şəkildə, şirin və aydın bir dildə, xoş və saf bir musiqidə daimi, təmkinli ifadəsi vardır... Böyük Sabirdən sonra xalq arasında ən çox oxunan, dillər əzbəri olan şair Səməd Vurğundur. Bu isə yazıçı üçün ən böyük səadətdir".

Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafında kinomuz kimi teatrımızın da yeri və xidmətləri danılmazdır. Güclü əsərlərin öz əzəməti ilə milyonlara çatdırılmasında teatrın şübhəsizki daim istedadlı, bacarıqlı və yaradıcı rejissorlara ehtiyacı olub və bu gün də ehtiyacı var. Adil İsgəndərovun adı gələndə onu tanıyanların demək olar hamısından xoş sözlər eşitmişəm. Bu böyük sənətkarın ərsəyə gətirdiyi dəyərli işlər barədə az oxumamışam. Lakin Mir Cəlal müəllimin həm də bir teatr bilicisi kimi yazdığı rejissora ehtiram dolu səmimi fikirləri mənə nəcib hisslər bəxş etdi. ("Ədəbiyyat" qəzeti, 1 may 1948-ci il) "...Bizdə 340 dəfə oynanmış "Vaqif"-in ən gözəl klassik quruluşunu Əzizbəyov adına Dövlət Dram Teatrı və rejissor Adil İsgəndərov yaratmışdır. "Teatr" məcmuəsində P. Altman bu quruluş haqqında çox həyəcanlı bir məqalə çap etdirmişdi. O, yazırdı: "Şair, quruluşçu rejissor və bəstəkar incəsənətin qədim və sınaqdan keçmiş ənənələrindən bacarıqla istifadə etmişlər. Mən başqaları ilə birlikdə elektrik vurmuş kimi tamaşa salonunda oturub

səhnədə gedən hadisələrə gərgin tamaşa edirdim. Mən bu tamaşaya bir də, dəfələrlə baxmaq istəyirdim. Ayrı-ayrı şəkillər heykəltəraşın mücəssəm əsəri kimi yadda qalır..."

Adil İsgəndərov mənalı mizanlar ustasıdır. Onun tamaşalarında aktyorun hər addımı, hər baxışı surətin öz vəziyyətinə, tamaşanın və dramatik hadisənin məzmununa tabe edilmişdir. Yüksək bədiiilik, siyasi kəskinlik bu mizanların əsas xüsusiyyətidir...

Adil İsgəndərov hər tamaşada siyasi məfkurəvi məzmunun mümkün qədər qabarıq və yüksək bədii səviyyədə açılmasına nail olur. Quruluşda mənə dərinliyi, reallıq və inandırıcılığı onun əsas tələbidir.

Adil İsgəndərov xalq mübarizəsini təsvir edən əzəmətli epik səhnələri, lirik məqamları, adi məişət səhnələrini, yaxud psixoloji təfərrüatı eyni dərəcədə ustalıqla canlandıra bilir. O, gərgin dramatik vəziyyətləri, faciəyə əsərləri inandırıcı yaratdığı kimi, komediya əsərlərinin quruluşunda da müvəffəqiyyət qazanır".

Mir Cəlal Paşayev elə bir yazar-şəxsiyyət idi ki, o, əsərlərinin mövzusunda bütün peşə sahiblərinə eyni dərəcədə maraq göstərərək həssaslıq nümayiş etdirirdi. Onun yaradıcılığı sanki hər sahədə seçilən insanların həyatı ilə dost idi. Böyük Vətən müharibəsi dövründə xüsusi diqqət göstərdiyi əmək və müharibə cəbhəsi qəhrəmanlarının zəhmətini tez-tez işıqlandırır. Öz yazılarında onların işlərinə yüksək qiymət verir, bu şərəfli, ləyaqətli yolu bütün insanlara, bütün cəmiyyətə aşılayırdı. Qəhrəmanlıq mövzusunda onun xeyli əsərləri, povest və hekayələri vardı. Mən bu mövzuda ədibin yalnız ikicə məqaləsindən bəhs etmək istəyirəm.

"Kommunist" qəzetinin 1941-ci il 28 sentyabr tarixli nömrəsində "Vətən oğlu" məqaləsində Mir Cəlal yazırdı:

"Rüstəm 1933-cü ildə qazma kontoruna gələndə, lap cavan idi. Neçə illər adi fəhlə işlədi. Üzüyola, zirək, işini sevən bu gənc bir çox ustaların diqqətini özünə cəlb etmişdi. Buruq ustası Nazarov hətta Rüstəm ilə fəxr edərdi: "Bu, sabah hamımızdan yaxşı usta olacaqdır!"- deyərdi. Elə də oldu. Rüstəmi ləyaqətinə görə buruq ustası təyin etdilər.

Vətən müharibəsi günlərində Rüstəmin işi, qayğısı, ciddiyyəti qat-qat artmışdır. Molotov yoldaşın radio ilə çıxışını dinləyən kimi o, briqada üzvlərini başına yığib söhbət aparmışdı:

- Yoldaşlar, buranı görürsünüzmü, bu quyunun başı da bir səngərdir, cəbhədir! Niyə cəbhədir, çünki neft məsələsi var!..Bizim neft quyusu qazmağımız, faşistlərə qəbir qazmaq kimi şeydir. Nə qədər çox qazsaq, tez qazsaq, yaxşı qazısaq, düşməni o qədər tez məhv edə biləcəyik...

Rüstəmin izahatından sonra fəhlələr müzakirəni uzatmaq istəmədilər. Hamı işdən daha möhkəm yapışmağı qərara aldı.

Briqada o gündən işə daha ciddi girişərək çox mühüm bir buruğu vaxtından 41 gün qabaq qazdı. Vətəni müdafiə üçün qaynayan neft bulaqlarından biri də artdı...

Rüstəmdən soruşsan ki, işdəki müvəffəqiyyətlərinizə səbəb nədir? O, üzünü yuxarı tutaraq, Bakının, sahil boyu uzanan bu nəhəng şəhərin mənzərəsini göstərər: "Bakının adına layiq işimiz olmasa, bizə bakılı deməzlər!"

Ön cəbhə döyüşçü və qəhrəmanlarının fədakarlığını bir an unutmayan Mir Cəlal, bu mərdlikləri qələmə almaqla həm oxucuları ilə paylaşır, həm də qəhrəmanlıq irsini gələcək nəsillərə yadigar qoyurdu: ("Ədəbiyyat" qəzeti, 3 fevral 1945-ci il) "Ölüm var bir ailə üçün itki olur,

ölüm var bir şəhər üçün müsibət olur, ölüm də var ki, bütün bir xalq üçün, bütün Vətən üçün ağır olur. Sovet İttifaqı Qəhrəmanı, qvardiya general-mayoru Həzi Aslanovun ölümü belə ölümdür... Müharibə adamına lazım olan silahdan, təlimdən, sürsətdən başqa, hər şeydən başqa, Həzidə əlavə bir üstünlük var idi: o da həqiqi və böyük vətəndaşlara məxsus olan bir ehtiras, alovlu bir hiss idi... Aslanovun vuruşmalarda göstərdiyi hərbi məharət döyüşçüləri heyran edirdi... Bütün müharibə dövründə, bütün döyüşlərdə Həzi həmişə düşməni döymüş, həmişə alman imperialistlərindən xalqımızın intiqamını almışdır... Biz belə bir qəhrəmanı itirmişik. Əlbəttəki bu itki bizim üçün ağır və çox kədərliyədir. Lakin bu kədər bizi, bizim komandir və əsgərlərimizi daha da şiddətli döyüşlərə, son qələbəmiz üçün qəti hücumlara çağırır, bu kədər bizi qəhrəmanımızın qanını almağa, intiqama çağırır. Həzi Aslanov döyüşlərdə minlərlə qəhrəmanlar tərbiyə etmişdir. Bu qəhrəmanlar Həzinin müqəddəs işini davam etdirəcəklər. Hitlerçiləri onların öz torpaqlarında qırıb məhv edəcək, qələbə bayrağımızı Berlinin kəlləsinə sancacaqlar!.."

Elə də oldu! Mir Cəlalin qətiyyətli uzaqqörənliyi öz sözünü dedi!

"Azərbaycan gəncləri" qəzeti, 25 aprel 1958-ci il tarixli nömrəsini vərəqləyirəm. Zəmanəmizin hər bir dövrində yeniyetmələrin, gənclərin hərtərəfli tərbiyəsinə, əxlaqi keyfiyyətlərinin zənginləşməsinə, ölkəsi üçün yetkin vətəndaş kimi yetişməsinə, doğru və haqq yolu ilə kamilləşməsinə xidmət edən ağsaqqal sözünə ehtiyac olub. Gəlin "Gənclərə sözüm" məqaləsində Mir Cəlal Paşayevin bu müqəddəs məfkurəyə köklənən ibrətamiz fikirlərinə diqqət yetirək: "Gənclik elə bir zəruri yoldur ki, hamı onu keçməlidir. Ömrün baharı! Bəzən gənclik

həyatına belə ad verirlər. Gənclik bahardır, ancaq hər bahara bənzəməz. Bahar hər il təkrar olunur. Gənclik isə insanlara bir dəfə, yalnız birçə dəfə verilir. Ona görə verilir ki, həyata yol açasan, gələcəyi görəsən, ömrün məqsədini təyin edəsən... Müvəffəqiyyət heç bir zaman çağırışla, arzu ilə gəlmir, mübarizə, zəhmət, səylə əldə edilir. Əngin fəzalara yol açan, zəngin torpaqları kəşf edən, günəşi də, havanı da, suyu da insanın səadətində xidmət üçün səfərbər edən yalnız arzu deyil, ağır, şərəfli, ardıcıl, aydın məqsədli zəhmətdir. Zehnin, aqlın, əlin tükənməz inadla işləməyidir. Dünyada zəhmətdən kənar səadət yoxdur... Əkdinin ağacın meyvəsini, oxutduğun uşağın kamilləşdiyini, tikdiyin mənzilə insanların köçdü-yünü, yaratdığın əsərin zehinlərə işıq verdiyini görməkdən ləzzətli nə var? Ömür ötüb keçəndir, yaranan isə qalandır. Gənclərimizin amalı həmişə yarışmaq, yaratmaq olmalıdır. Heç vaxt mən gücsüzəm, mənim yaratdığım vecsizdir deməyin!.. Bu gün bir ağac bəsləyən uşaqla gələcəyin bağbanı olmaq meyli güclənəcəkdir.

Ən qorxulusu budur ki, vaxtı hədəf keçirəsən, vaxtından əvvəl "ləzzətlər, keflər" eşqinə düşəsən. Aydın gənclik fəzasını tüstü-duman ilə örtənlər itirdikləri günləri, illəri çətin qaytara bilərlər. Vaxt qızıldır! Bu müdrik xalq sözü əsrlərin imtahanından keçmişdir. Mən istərdim ki, gənclərimiz yaradıcı əmək, mütaliə və təhsil vaxtlarını ömürlərinin ən məzmunlu saatları saysınlar..."

Mir Cəlal Paşayevin tərbiyə mövzusunda, əsl ağsaqqal, ata öyüd-nəsihəti ilə qələmə aldığı ("Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti, 19 sentyabr 1964-cü il) "Gəncliyin qədrini bilək" məqaləsini həyəcənsiz oxuya bilmədim. Oxudum və kövrəldim. Düşündüm ki, doğrudan da Mir Cəlal kimi həyatın hər cür enişini-yoxuşunu, hər cür sınaqlarını görmüş əsl söz, fikir sahibinin, adı böyük

hərflə yazılan Ziyalının bütün nəsihətləri, vəsiyyətləri, tövsiyələri günü bu gün də, sabah da, qərinələr keçsə də, son dərəcə əhəmiyyətli, son dərəcə vacibdir və vacib də olacaqdır. Görün, elimizin mənəvi atası olan Mir Cəlal nə yazır: "Ailə və gənclik" məzmunlu və əbədi sözlərdir. Dünyada elə bir normal adam tapılmaz ki, bu məfhumlar ilə bağlı olmasın... Hər bir xoş arzu və ideal yolunda olduğu kimi, sağlam ailə uğrunda zəruri mübarizənin də çətinlikləri var... Ailə qurmağa yüngül, ötəri əyləncə kimi baxanlar həmişə yanılır və bu səhvin ağrısını çəkir, peşimançılığa, hətta fəlakətə düşür, ömür boyu həsrətlə köks ötürürlər.

Cavanlar arasında yəqin ki, yad təsirlər nəticəsində müəyyən bir zümrə əmələ gəlib ki, evlənmək işinə kostyum almaq kimi asan, anı baxırlar... Başlıca səbəblərdən biri budur ki, bəzi gənclər bu işə şüur, məsuliyyət hissi ilə yanaşmırlar. Oğlan, ya qız sevdiyinin simasında ömür yoldaşını, həyat qardaşını, gələcək ailə səadətini, balalarının əziz ata, ya anasını yox, bir neçə saatlıq, ya günlük əyləncə, öpüşmə, qucaqlaşmaları görür, əylənirlər. Buna görə də "sevgilim" dedikləri adamın xasiyyəti, məniliyi, əxlaqı, insani keyfiyyətləri ilə maraqlanmağa ehtiyac duymur, qaşdan, gözdən, zahiri yar-yarışıqdan nəticə çıxarır, hökm verirlər.

Adətən şirin sevimə günləri uzun sürmür. Gənclər bir-birinə qovuşandan, bir neçə ay yaşayandan sonra alovlu hisslər sönmür, qəlblər soyuyur, sevənlərin bir-birinə əsl ayıq, obyektiv, tənqidi münasibəti ön plana keçir... Ən xırda, adi, mənasız şey ailənin pozulmağına səbəb olur... Sevgi, insan xarakterinin ən pak və gözəl xüsusiyyətlərindən olan məhəbbət həyatında yalnız ləzzəti, təminatı görmək düz olmaz. Əsl məhəbbət yolunda məc-

buriyyət, hətta məhrumiyyət də var, onu görmək, qəbul etmək lazımdır.

Sevdiyin bir qız bəzən ağır naxoşluğa tutulur, ya valideyni ilə əlaqədar fəlakətə düşür. Belə məqamda geri çəkilmək, peşman olmaq, əhdindən dönmək əclafıq olar. Məşhur inqilabçı demokrat qadınların könüllü olaraq öz ərləri ilə Sibir sürgünlərinə getdikləri məlumdur. Bütün ömrü boyu şikəst, xəstə yoldaşını uşaq kimi gəzdirib bəsləyən vəfalı yoldaşlar az deyildir. Sevgiyə əyləncə kimi yox, məsuliyyətli, fədakar iş kimi, əsl mərdlik kimi baxmaq lazımdır... Bəzən belə də eləyirlər: cavanlar var ki, ildə neçə arvad dəyişir. Ailə səadəti, ailə sədaqəti olmayanların cəmiyyətdə, xalq arasında hörmət qazana-çağına inanmaq çətindir... Yeni həyat, məhəbbət, məişət yoluna çıxan bütün gənclərə sağlam yolda ictimai şüur, vətəndaşlıq borcu və məsuliyyətilə möhkəm addımla-malarını, hər bir hərəkətlərini böyük gələcəyə və xoşbəxt günlərə layiq etmələrini, yalnız ani, qızğın və kor hissləri ilə yox, düşüncəli, tədbirli, uzaqgörənliklə, qarşılıqlı razılıq və əsl sevgi ilə ailə qurmalarını arzu edərdik".

Vaxtilə Mir Cəlal müəllimlə bir yerdə işləmiş professor Firidun Hüseynovun xatirələrində maraqlı mə-qamlar çoxdur. Müəllif qeyd edir ki, Mir Cəlal bir insan, ədib, müəllim, alim, kafedra müdiri kimi həmişə, yaşının bütün çağlarında və hər yerdə bu cür görünən adam idi. O, sadəlik, səmimilik, təvazökarlıq timsalı bir adam idi. Ahıllığında da bir yazıçı məsumluğu, paklığı, kövrəkliyi duyulurdu. Əslində böyük yazıçı, böyük alim, ustad mü-əllim olan, onu şəxsən tanıyanların dilində "yaxşı kişi" kimi ad qazanmış Mir Cəlalin ağzından "mən yazıçıyam", "mən aliməm" sözlərini ömründə eşidən olmadı. O, bütün hallarda asta yeriş, yavaş danışar, səsinin tonunu qaldırmazdı. Ancaq addımını sərrast atar, sözü mənalı,

təsirli olardı. Onun sadəliyi, təmkini, dözümlü, zahirən loru danışığı, fitrətən xəlqiliyi, bütün bunlarla yanaşı, dərinliyi, ciddiliyi, səmimiyyəti, suyuşirin adam olması haqqında çox şey demək olar. İncə təbəssümü, mənalı baxışları, duzlu yumoru, sümüyə işləyən kəsərli sözü, aydın məntiqi vardı. Obrazlı danışar, obrazlı yazar, az sözlə dərin fikir ifadə etməyə çalışdı. Yazıçılıqdan gələn bir həssaslığı, dəqiqliyi, ən başlıcası isə incə və dərin müşahidə qabiliyyəti vardı. Müşahidəçiliyi lap heyrət doğururdu. Tanış küçələrdən keçib gedəndə ayrı-ayrı məşhur bina-ların divarlarında, qapılarında olan xırda detallara işarə edər, diqqəti yönəldərdi ki, adamın matı-mutu quruyardı.

Mir Cəlal üçün ədəbiyyat hava və su idi. Həmişə, hər yerdə, bütün söhbətlərində ədəbiyyatdan, sənətdən, bunların elmi təhlilindən uzağa getməzdi. Nizami, Füzuli, Mirzə Fətəli, Mirzə Cəlil, Sabir, Cavid, Səməd Vurğun kimi sənətkarlar haqqında danışmaqdan usanmaz, doymaq bilməzdi. "Ədəbiyyat tarixi yazılanların tarixi deyil, oxunanların tarixidir" deyərdi. Və öz sözləri ilə desək, "kiflənmiş ədəbiyyatı" üzə çıxarıb mübaliğəli şəkildə tərif edənləri sevməzdi. Ədəbiyyatda ən çox qiymətləndirdiyi həqiqət, müasirlik, xəlqilik, sadəlik və yığcamlıq kimi məziyyətlər, aydın dil və üslub idi. Bütün əsərlərindən ən çox istədiyi, övladları qədər sevdiyi "Bir gəncin manifesti" romanından tez-tez söhbət açsa da, bunu öz yazıçılığını gözə soxmaq üçün eləmədi, roman janrında yığcamlığa əməl etmək baxımından nümunə göstərirdi.

Ədəbiyyatdan canlı həyat qədər zövq alan, şeir və sənətdən danışmaqdan doymaq bilməyən, bədii əsər-lərin, klassik irsin nəşri və ardıcıl təbliğini bir an belə unutmayan, həssas, tələbkər, qayğıkeş bir vətəndaş olan Mir Cəlal, ədəbiyyatşünaslara ədəbiyyatımızın və dilimi-zin qeyrətini çəkməyi həmişə tövsiyə edərdi. Sabirdən

daha çox misallar çəkər, xüsusilə "Fəhlə" şeirindən misralar deməyi xoşlardı. Mirzə Cəlildən nə vaxt söhbət düşsəydi: "XX əsrdə Yaxın Şərqdə heç bir xalqın belə böyük adamı olmayıb" - deyər və bu böyük həqiqəti dərk etməyənləri dünyadan xəbərsiz sayardı. Odur ki, Mirzə Cəlil yaradıcılığından dissertasiya mövzuları verməkdə səxavətini əsirgəmirdi. "Cəlil Məmmədquluzadə filosof yazıçıdır" fikrinə qarşı çıxıb "onun sistemi yoxdur" söyləyənlərə Mir Cəlil müəllim istehza ilə deyirdi: "Bəs sizin fəlsəfi sisteminiz var ki, diplomunuzda "filosof" yazdırırsınız?"

Bədii yaradıcılıqda istedadın gücünə üstünlük verən ədib, hər yazıçını bəyənməzdi. Füzuli, Mirzə Cəlil, Sabir, Lev Tolstoy, Çexov onun üçün sənətkarlıq meyarı idi. "Biz Mirzə Cəlilin "Poçt qutusu"ndan çıxmışıq" fikri məşhur idi. Yazıçılar siyahısında adamların çoxluğu, əsl qələm sahiblərinin, yaxşı yazanların azlığı onu daim narahat edirdi. Ona görədir ki, tez-tez deyirdi: "Qardaş, küçədə kimi görürsən, qoltuğunda papka, deyir yazıçıyam, heç oxucuyam deyən yoxdur".

Həm görkəmli bir ədib kimi çıxış və söhbətlərində, həm də ədəbiyyatşünas alim kimi qiymətli monoqrafiyalarında, məqalələrində tarixi və ədəbi şəxsiyyətlərə düzgün, obyektiv qiymət verən, ağı qaradan, yaxşısını pisdən, güclünü zəifdən seçməyi bacaran Mir Cəlil, başqalarından da bunu tələb edərmiş. Yaradıcılığını başa vurmuş hər hansı bir qələm sahibi haqqında mübaliğəli fikrə, məqalə və kitabçaya rast gələndə bunu ümumən ədəbiyyat və elm üçün zərərli hal kimi pisləyirmiş. Yazılı bir cavaba imkan tapa bilməyəndə, həmkarlarına, cavan ədəbiyyatçılara öz fikrini şifahi olaraq, maraqlı bir ədəbi tövrlə çatdırmaq fərsətini əldən buraxmazmış: "Vallah, bu

vəfat eləyən bəzi yazıçıları o qədər tərifləyirlər, adam lap peşman olur ki, niyə mən indiyəcən sağ qalmışam".

Nizamidən tutmuş keçən əsrin 70-ci illərinə qədər Azərbaycan ədəbiyyatının elə klassiki yoxdur ki, Mir Cəlil onun ədəbi irsi haqqında sanballı yazılar yazmasın. Hüseyn Cavid, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Nəriman Nərimanov, Məmməd Səid Ordubadi, Səməd Vurğun, Mehdi Hüseyn, Sabit Rəhman, Süleyman Rəhimov, Rəsul Rza və başqalarının şəxsiyyəti, yaradıcılığı, hikmətli sözləri haqqında maraqlı fikirlər Mir Cəlilin söhbətlərini daha da şirinləşdirər, yapışıqlı edərdi. Ədib həmişə öz müəllimi saydığı böyük şair və dramaturq Hüseyn Cavidlə yaxınlığını, görüş və söhbətlərini vaxtaşırı yada salar və deyirdi: "Cavid peyğəmbər kimi adam idi". Sonra sözüne davam edərdi: "İçəri şəhərdə mənim mənzilimə tez-tez gələrdi. Bir dəfə gəlib mənim yazı-pozu ilə məşğul olduğumu görüb soruşdu:

-Komsomol, nə yazırsan?

-Dissertasiya.

-Nədən?

-Azərbaycan qadın şairlərinin yaradıcılığından.

-Komsomol, heç çənil-kağıza heyfin gəlmir? Füzulidən yaz ki, sən də adın Füzuli ilə bərabər tarixdə yaşasın.

Bu söhbətdən mən ayıldım. "Füzuli poetikası" kitabı belə yarandı".

Azərbaycan Dövlət Universitetini Mir Cəlil müəllim öz doğma evindən, ocağından artıq sevirdi. Yeri gəldikcə deyirdi ki, universitet bizə təhsil verib, elmi dərəcə verib, iş verib, ad-sana çatdırıb, indi də uşaqlarımızı, nəvələrimizi qoynuna alıb, ona görə də bizim üçün ən müqəddəs yerdir. Dövlət Universiteti abırlı yerdir, onun qeyrətini biz çəkməsək, kim çəkəcək? Hər yerindən duranın

yaradıcılığından diplom işi, dissertasiya mövzusu verib, universiteti hörmətdən salmayın. Özünüzü həmişə, hər yerdə Dövlət Universitetinə layiq adam kimi aparın.

Elmdə heç səriştəsi olmayan, bir təsadüf üzündən elm yoluna gəlib düşən başiboş, təkəbbürlü adamlara, əyilə-əyilə qalxıb ucalmaq istəyənlərə, bütün uşaqlarını, qohum-əqrəbasını "alimlik kürsüsü"nə qaldırmaq niyyətinə olanlara qarşı da adamın yeddi qatından keçən kəskin sözləri vardı. Ancaq bu sözlər şəkərə qatılmış acı dərman kimi, şirin, dadlı-duzlu gülüşlə ifadə olunardı. Özünü həddən artıq dartan, elmi yığıncaqlarda yekə-yekə danışan bir adam haqqında necə deyirlər, yağlı bir sual verərdi: "Bu kimin kəmərbəstəsidir?" Yaxud: "Qardaş, uşaq anadan olanda, şəhadətnaməsinə yazsınlar "kandidat-nauk", vəssəlam, onsuz da gec-tez hamısı müdafiə edəcək". Bu sözlər Mir Cəlal müəllimin elmə yersiz axına qarşı etirazının ifadəsi idi.

Mir Cəlal Paşayev mənəvi cəhətdən saf, təmiz bir insan idi. Tamah hissindən uzaq, aza-çoxa qane olan, gözü-könlü tox, ləyaqətli bir ziyalı idi. Səməd Vurğun da onu dost kimi sevirdi. Onun dərinliyini, paklığını, humanistliyini, insanpərvərliyini tərifləyəndən sonra zarafatla deyərdi: "Mir Cəlal, sənin bir böyük eybin var, sən "slişkom poryadoçni adamsan".

Səməd Vurğun haqlı idi. Məzarı nurla dolsun! Mir Cəlal həqiqətən "slişkom poryadoçni adam" idi. Elə buna görə də onun savadı və mənliyi, qüruru və şəxsiyyəti, alimliyi və ziyalılığı xarici ölkələrin elm adamlarına, tələbə və dissertantlarına da yaxşı məlum idi. O zamanlar Çexoslovakiyadan gəlmiş Tomaş Lane yazırdı:

("Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti, 18 may 1968-ci il.)

"Mən 30-cu illər Azərbaycan romanının inkişafını öyrənirəm. Elmi rəhbərim professor Mir Cəlal Paşayevdir.

Mir Cəlal mənim üçün həm müəllim, həm alim, həm də yazıçıdır... Mir Cəlal Paşayevin bu işdə elmi rəhbərim olması mənim üçün çox qiymətli dir.

Azərbaycanda yaşadığım müddətdə bu gözəl ölkənin həyatına yaxından bələd olmağım da Vətənin böyük məhəbbətlə sevən və sevdiren, orijinal yaradıcılıq simasına malik olan Mir Cəlal müəllimin məsləhətləri mənə həmişə kömək edir".

Mir Cəlal müəllimin məsləhətləri vaxtilə yüzlərlə adamlara kömək olub. Bu gün də onun əziz ruhu pak mənəviyyat sahiblərinə dayaqla olur. Belə mənəviyyat sahibləri nə qədər dürüst əqidəli, yüksək əxlaqi, böyük vicdani keyfiyyətlər yaşadırsa, Allaha bir o qədər yaxın olurlar.. Mir Cəlal Allah adamı idi. Allah ona rəhmət eləsin!

"Strategiya.az"
27 sentyabr 2014-cü il

ÜRƏKLƏRDƏ ƏBƏDİ MƏHƏBBƏT MƏŞƏLİ YANDIRAN İNSAN

"Faydalı vətəndaş olmaq üçün əvvəlcə insan olmağı öyrənməli".

Nikolay İvanoviç Piroqov
Rus alimi və ictimai xadimi

"... Zərifə xanımı xatırlamaq, bəlkə mənim üçün daha da təsirlidir. Çünki Zərifə xanım mənim həyat yoldaşım idi. Bəlkə də mənim qədər onu tanıyan, onu mənim qədər hiss edən adam olmayıbdir. Hətta onun valideynləri də. Təbiidir ki, valideynləri onu bəsləyiblər, böyüdüblər, təhsil veriblər, ona həyat veriblər. Ancaq mən onunla həyat qurandan sonra birgə yaşadığımız dövrdə, təbiidir ki, mənim fikirlərim onun haqqında bütün deyilənlərdən daha genişdir. Ancaq təbii, mən burada heç bir şey demək istəmirəm. Bunlar hamısı insanın qəlbində yaşayır və hər bir insanın, dünyasını dəyişmiş insanı tanıyanların qəlbində yaşayır.

Siz isə əziz incəsənət ustalarımız, xadimlərimiz, bununla Zərifə xanım haqqında qəlbimdə yenidən hisslər oyatdınız. Güman edirəm ki, bu xatirə gecəsinə zəhmət çəkib gəlmiş insanları da təsirləndirdiniz və Zərifə xanımın nə qədər gözəl insan olduğunu burada bir daha nümayiş etdirdiniz. Onun haqqında çox sözlər dediniz və çox sözlər də demək olar. Ancaq mənim üçün o, birinci növbədə böyük bir insan idi. Zərifə xanım sədaqətli həyat yoldaşı, çox mehriban, sədaqətli Ana, mənim ailəmi, mənim uşaqlarımı, mənim nəvələrimi yaşadan, böyüdən bir fədakar insan kimi qəlbimdə yaşayır".

Ulu öndər Heydər Əliyevin 28 aprel 2001-ci ildə Zərifə xanımın xatirə gecəsinə həsr olunmuş mərasimdəki çıxışından.

"Bizimlə keçirdiyi son günlərdə Zərifə xanım bilirdi ki, ömrü sona çatır, özü də, bütün həkimlər də tam açıq danışdılar, üstüörtülü danışılardan uzaq idilər. Onun ürəyi elə işıqlı qalırdı. Ölüm fikri onu qorxutmurdu. Onu narahat edən onsuz qalacaq adamlar idi. Gücdən, qüvvədən düşmüşdü. Bütün ömrü boyu olduğu kimi, səssiz bir məğrurluqla əriyirdi. Ölümü də ona həyatı kimi dərin hörmət gətirdi. O, çox gözəl başa düşürdü ki, əbədiyyət qarşısında hər şey kiçikdir, müvəqqətidir, qalan ancaq yaxşılıqdır. Onu sakitləşdirən məhz bu idi..."

İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

İstedadlı alim. Görkəmli pedaqoq. Parlaq zəka sahibi. Bacarıqlı həkim. Tanınmış ictimai xadim. Bu titulları xalqı verib ona. Canından artıq sevdiyi Azərbaycan xalqı. Lakin onun elmi bioqrafiyasından başqa, daha bir zəngin irsi də mövcuddur: Böyük insan. Vətənpərvər şəxsiyyət. Sədaqətli ömür-gün yoldaşı. Gözəl Ana. Bunlardan, məhz bunlardan söhbət açmaq istəyirəm.

Zərifə xanım Əliyevanın tək elm və peşə sahəsində deyil, mənaviyyətin bir nömrəli meyarı olan insanlıq tarixində də böyük xidmətləri olub. Bu xidmətlərin sevinci yüzlərlə adamın ömür səhifəsinə yazılıb. Bu xidmətlər neçə-neçə ailəyə səadət bəxş edib, insanlara həyat eşqi verib, onların qəlbində işıqlı sabaha inam yaradıb. Zərifə xanım zülmətə qərq olan gözlərə nur verib, köməksizlərə həmdəm, qəlbinişgillilərə sirdaş olub. Təbii ki, onun etdiyi bütün yaxşılıqlardan bəhs etmək qalın kitablara sığmaz. Elə buna görə də böyük alim olmaqla bərabər, böyük insan kimi də hər zaman sevilən Zərifə xanım Əliyevanın

bu günkü ünvanı on minlərlə azərbaycanlının, minlərlə dostun ürəyi və ruhuna köçüb.

Atası - böyük siyasi və elm xadimi, Azərbaycanın fəxri olan Əziz Məmmədkərim oğlu Əliyevin təbabət yolunu sevə-sevə davam edirdi Zərifə xanım. Yiyələndiyi həkimlik ixtisasının vurğunu idi. O, deyirdi ki, həkim hansı ölkədə yaşayırsa, yaşasın, "Hippokrat andı"na sadıq qalmalıdır. Qanunauyğun olaraq, bu and həkimlərin həyatında və iş fəaliyyətində ali qanuna çevrilməlidir.

Zərifə xanım Əliyeva ömrü boyu səmərəli və zəhmətsevər fəaliyyətində həkimlik ixtisasının parlaq mənəvi dəyəri olan "Hippokrat andı"na böyük sədaqətini nümayiş etdirdi. Bütün bilik və gücünü, istedad və bacarığını insanın sağlamlığının qorunmasına və yaxşılaşmasına sərf etdi, saysız-hesabsız müalicələri ilə göz xəstəliklərinin qarşısını almağa səy göstərdi. Harada olursa-olsun, cəmiyyətin xeyrinə ləyaqətlə, vicdanla çalışdı. Vətəndaşlara tibbi yardım göstərmək üçün hər zaman hazır, sağlamlığını itirmiş insanlara qarşı diqqətli, qayğıkeş oldu. Daima öz tibbi biliklərini təkmilləşdirdi. Həkimlik məharətini genişləndirərək, tibb elmini və təcrübəsini inkişaf etdirdi. Xəstənin mənafeyi tələb edəndə sənət yoldaşlarına məsləhət üçün müraciət etdi. Özünü də yoldaşlarına həmişə tövsiyə və köməyini əsirgəmədi. Dünya təbabətinin xeyirxah ənənəsini qoruyub daha da zənginləşdirdi. Xalqının qarşısında məsuliyyət daşıyaraq həkimin yüksək adını həyatı boyu mətanətlə qorudu.

Zərifə xanım Əliyevanın hər bir insana, vətəndaşa, həkimə, qadına, anaya, həyat yoldaşına nümunə olan nəcib mənəvi keyfiyyətləri silinməz ülvı meyarlar kimi ürəklərdə əbədi məhəbbət məşəli yandırır. Bu məşəlin nuru, şəfəqləri olan sözlər də onundur:

"Vicdan bizim əsas hakimimizdir. Çətin dəqiqələrdə də, xoşbəxt saatlarda da onunla baş-başa qalanda, o, soruşur: Ağ xalat geyinməyə haqqın varmı? Sənin əllərin, xəstəlikdən əziyyət çəkənə yalnız biliyini deyil, həm də qəlbinin həyəcanını, ürəyinin yanğını çatdırı bildimi? Düzünü desək, vicdanın şəxsi mühakiməsindən şərəflə keçmək böyük xoşbəxtlikdir. Yaxşı həkim həmişə xəstə ilə birlikdə həyəcan keçirir, xəstənin ağrısı elə həkimin şəxsi ağrısıdır. Əgər sağlamlığını itirən şəxs yenidən ona malik olursa, demək, həkim də yenidən həyata qayıdır, doğulur. Bizim sənətimizin mənəvi təməli də elə bundadır. N.A.Semaşko "Həkimlikdən gözəl sənət yoxdur: xəstə bizə yalnız öz sağlamlığını yox, bütün həyatını etibar edir," - deyə yazırdı.

Qədim kəlamları tez-tez xatırlayan Zərifə xanım deyirdi: "Sağlam bədəndə sağlam ruh olar". O, söyləyirdi ki, bizim hər birimiz öz həyatımızda bu və ya başqa şəkildə səhiyyə işçiləri ilə qarşılaşırıq. Həkim körpənin - gələcək vətəndaşın dünyaya gəlməsini gözləyir, ilk addımlarını atmaqda ona kömək edir, onun baxışları qarşısında dünyanı bütün rəngarəngliyi ilə açır, qayğısı və şəfqəti ilə onun fiziki və mənəvi sağlamlığını möhkəmləndirir. Milyonlarla adamın səhhəti və fəaliyyətinin məhsuldarlığı əhəmiyyətli dərəcədə tibbi xidmətin vəziyyətindən və effektivliyindən asılıdır. O, tez-tez böyük rus yazıçısı və həkimi Anton Pavloviç Çexova istinad edirdi. "Həkimin peşəsi - mücahidlikdir. O, əsl fədakarlıq, geniş ürək və təmiz niyyət tələb edir. Heç də hamı buna qadir deyil".

Zərifə Əziz qızı dəfələrlə təkrar edirdi: "Həkim üçün xəstənin mənafeyi hər şeydən yüksəkdir". Mükəmməl psixoloq olan Zərifə xanım başa düşürdü ki, xəstəylə etibarlı ünsiyyət həkimin ən yaxşı köməkçisidir. Həkimlə

xəstə arasındakı qarşılıqlı ünsiyyət, səmimi dialog xəstənin orqanizminin müqavimətinin artmasına, onun gizli resurslarını sağlamlıq üçün səfərbər etməyə təsir göstərir. Əksinə, ehtiyatsız söz, kəskin jest, yol verilmiş nəzakətsizlik, kobudluq, ədəbsiz rəftar xəstənin vəziyyətinin pisləşməsinə gətirib çıxarır.

Müdrək Hippokratın, həkimin mütləq təmənnəsiz xidmət göstərməsi haqqında dediyi sözləri xatırlamaq yerinə düşər. Təəssüf ki, bəzi təbiblər xəstəni ancaq qazanc mənbəyi olaraq görürlər. Rüşvətxor həkimlə həqiqi həkim arasında yerdən göyə qədər fərq var. "Daha çox qopartmaq üçün nə etmək lazımdır?" düşüncəsi əsl həkimə yaddır. Əsl həkim xəstəyə qarşı mərhəmətlidir, sağalmanın, şəfatapmanın sevincini xəstə ilə bölüşür. Əsl həkim hər şeydən əvvəl həyat uğrunda mübarizə aparır, qazanc, fayda uğrunda yox. Bəli, həkimin əməyi də hər cür əmək fəaliyyəti kimi qiymətə, o cümlədən maddi qiymətə də layiqdir. İndi pullu tibbi xidmət var. Ola bilər yaşlı nəsil, pulsuz tibbi xidməti görənlər buna çətin öyrəşsinsinlər. Sosial dəyişikliklər bir tərəfə, ancaq həqiqət köhnəlməyib: İnsanlar tək-cə çörəklə yaşamırlar və heç kim, "İnsanın ən birinci vəzifəsi yaxşılıq etməkdir" kimi əbədi vəsiyyəti ləğv etməyib.

Əlbəttə, "Elm ancaq xoşniyyətli insanların əlində olanda fayda verir" deyənlər yanılmayıblar. Akademik Zərifə xanım Əliyevanın müəllifi olduğu "Yüksək əqidə: həkimlik etikası, həkimin ürəyinin və fikirlərinin paklığı" kitabında dərin tənəkkürlü düşüncə və tövsiyələri nəinki həkimlər, can sahibi olan hər bir insan üçün həyat dərslidir. Zərifə xanım yazır: "Həkimin fəaliyyətinin əsasını xəstənin həkimə inamı, onların arasında sıx əlaqənin yaranması, bir-birini yaxşı başa düşməsi təşkil edir. Həkim çox səbirli olmalıdır. O, xəstənin daxili aləminə

girib, onu başa düşməsi üçün "Şəhrizadın uzun-uzadı nağılını" dinləməyi bacarmalıdır. Həkimin ehtiyatsızlıqla söylədiyi fikir xəstəyə olduqca zərərli təsir göstərir.

Zərifə xanım tövsiyə edirdi ki, həkim xəstə ilə hörmətlə, ehtiyatla, mehribanlıqla, hər sözü fikirləşə-fikirləşə davranmalıdır.

Görkəmli alim N. Puçkovskaya xatirələrində yazır ki, həmkarları və dostları Zərifə xanımın insanlara necə xeyirxahlıqla yanaşdığının dəfələrlə şahidi olmuşdular. Onlar Zərifə Əliyevanın fəal təşkilatçısı olduğu oftalmoloqların qurultaylarının birində nümayəndələrdən birinin ayağı sındığını və onun müalicəsinə Zərifə xanımın necə can yandırıdığını yaxşı xatırlayırlar. O, hər gün xəstəxanaya gəlir, xəstənin halına qəlbən yanır, hətta lazım olan şeyləri öz evindən gətirirdi ki, müalicəyə xeyri dəysin. Zərifə xanımın xəstəyə baş çəkməsinin bir, iki gün deyil, bütün müalicə müddətində davam etdiyini görən həmkarları indi də o hadisəni kövrəkliklə xatırlayırlar.

Bu cür xeyirxahlığı o, digər oftalmoloqun ailə üzvünə də göstərmişdi. Belə ki, yol qəza hadisəsi baş vermiş, maşınlar toqquşmuş və nəticədə sənişinlərdən biri beyin nahiyəsindən zədə almışdı. Zərifə xanım o zaman da uzun müddət xəstəni nəzarətsiz qoymamışdı.

Zərifə xanımın insanlara xeyirxah münasibətini əks etdirən bir fakt da onu tanıyanlara yaxşı məlumdur. Belə ki, Zərifə Əliyeva təsadüfən kiçik bir şəhərdən gələn qızla tanış olur və aydınlaşır ki, o, instituta daxil ola bilməyib. Zərifə xanım onu inandırır ki, heç də hər şey itirilməyib və imtahanlara yaxşı hazırlaşsa, bir il sonra o, ali məktəbə qəbul oluna bilər.

Zərifə xanım həmin qızı yataqxanaya düzəldir, işlə təmin edir, imtahanlara hazırlaşmasına nəzarət edir. Doğrudan da, bir il sonra Zərifə xanımın göstərdiyi səylər

uğurla nəticələnir. Həyatda ilk addımlarını atan insanlara vaxtında kömək əli uzatmaq olduqca qiymətli və unudulmazdır. Təmənnasız xeyirxahlıq Zərifə xanımın həyat təzi idi. O, insanlara inam, nikbinlik təlqin edir, səmimi bir müdrikliklə faydalı məsləhətlər verir, böyük nəzakət və nəvazişlə onları yanlış yoldan çəkindirir, pis fikirlərdən daşındıra bilirdi. İşinin həddindən artıq olmasına baxmayaraq, məsələləri ən xırda təfərrüatlarına qədər yadda saxlayır, hadisələrin gedişinə düzgün proqnoz verməyi bacarırdı. Zərifə xanım həmişə insanlara təmənnasız olaraq kömək etməyə hazır idi.

Fransız yazıçısı Onore de Balzak fəlsəfi kəlamlarının birində dəyərli sualına özü cavab verir: "Ən böyük zinət nədir? Mən deyərdim ki, gözəl qəlbli olmaq".

Zərifə xanımın qəlbi sözün əsl mənasında gözəlliklər kainatı idi. Uzun illər akademik Mirqasımov adına Respublika Klinik Xəstəxanasında xadimə işləmiş, yeddi uşaqla həyat yoldaşını itirib taleyin ağır çətinliklərinə tuş gəlmiş Məleykə Sadıqova Zərifə xanımla bağlı söhbətində bu görkəmli şəxsiyyət-xanımın əsl bacı doğmalığı ilə yanaşaraq ona, balalarına etdiyi yaxşılıqlardan, ailəsinə dəfələrlə öz əmək haqları, geyim, məişət tələbatları ilə maddi və mənəvi dəstəyindən, ərə getmiş qızının mənzillə təmin olunmasından, o biri övladlarının problemlərinə necə köməkliklər göstərməsindən həsrət və sevgi ilə bəhs edir.

Akademik Mirqasımov adına Respublika Klinik Xəstəxanasının həkimi, Zərifə xanımın uşaqlıq rəfiqəsi Alimə Əliyeva danışır: "Sentyabr ayının 1-i mənim doğum günüm olduğu üçün hər il həmin tarixdə evimiz çox qonaqlı-qaralı olardı. Bütün ziyafətlərdə Zərifə xanım və bacıları da iştirak edərdilər. Hamımız pianoda çalib-oxuyar, rəqs edərək ailədə şənlik yaradardıq. Biz də

onların mərasimlərində iştirak edərdik. Ailəvi o qədər yaxın və mehriban idik ki, məclis gec qurtaranda bir-birimizin evində qalardıq. İyul, avqust aylarında dincəlmək üçün ailəvi kurortlara gedər və çox maraqlı yay istirahəti keçirərdik.

Zərifə xanım görüşlərimizin birində mənə kiçik bir qutu verib dedi: "Alimə, mən orta məktəbi bitirəndə anam mənə qədim bir qol saati bağışlamışdı. Gör səni nə qədər çox istəyirəm ki, bu saati məndən yadigar saxlamaq üçün sənə verirəm". Mən həmin saati indi də əziz bir əmanət kimi saxlayır və qoruyuram.

O vaxtlar Zərifə xanımla sevənlər, onunla evlənmək istəyənlər çox idi. Ancaq o, heç kimə, heç nəyə əhəmiyyət vermirdi. Gələcək taleyinə Heydər Əliyevi seçdi və yanılmadı. Böyük şəxsiyyət olan Heydər Əliyev Zərifə xanımla evlənməyə qadağa qoyulan bir dövrdə onun polad iradəsi hər şeyə qalib gəldi. Sözündən, istəyindən dönmədi. Onların sevgisi çox saf, qarşılıqlı və müqəddəs bir sevgi idi. Zərifə xanım ömrünün axırına qədər həyat yoldaşına ləyaqətli ömür-gün yoldaşı, arxa-dayaq oldu. Bu nəcib, xanım-xatın qadın ailəsini, balalarını çox sevirdi. Heydər Əliyevin adı çəkiləndə, həmişə "Ona qurban olum" - deyirdi. Zərifə və Heydər in ülvə, pak məhəbbətindən, qarşılıqlı hörmət və ehtiramından yaranan isti ailə ocağı əslində dünyanın bütün ailələrinə nümunə idi.

1955-ci ildə Zərifə xanımın ilk övladı - qızı Sevil, 1961-ci ildə oğlu İlham dünyaya gəldi. Zərifə xanım qeyri-adi dərəcədə qayğıkeş, gözəl Ana idi. Övladlarını qeyd etdiyim kimi, ilahi bir məhəbbətlə sevir, onlardan ötrü az qalırdı canından keçsin, xüsusilə də uşaqlar xəstələyəndə, özünə yer tapmırdı.

İlham balacılıqda çox sakit, mehriban, saf, adama tez isinişən uşaq idi. Çox ağıllı davranırdı. Baxmayaraq

ki, evdə, ailədə ona sərbəstlik verilmişdi, ancaq o, dəcəliyi, şitliyi sevmirdi. Öz yaşadlarından ağıllı, ölçülü-biçilmiş davranışı ilə çox fərqlənirdi. Uşaqlar gözümüzün önündə böyüyürdü.

Övladlarının xeyir işinə çox tələsirdi. Sevilin övladı, Zərifə xanımın ilk nəvəsi dünyaya gələndə sevinci yerə-göyə sığmırdı. Körpəyə Zərifə xanımın adını verdilər.

Bir gün mənə dedi ki, İlhamı evləndirmək istəyirik. Qız bizim Tibb İnstitutunun tələbəsidir. Ağıllı, tərbiyəli bir qızıdır, dərs əlaçısıdır. Yazıçı Mir Cəlal Paşayevin nəvəsidir. Ürəyimə yatıb.

Çox sevindim. Xeyir-dua verib, qurulan yeni ailəyə xoşbəxtlik, səadət dolu arzularımı bildirdim. Zərifə xanımın oğul toyu görməkdə fərəhinin həddi-hüdudu yox idi. Onun mələk simasına sevinc hissi necə də yaraşırdı.

Sonralar Sevilin iki oğlu, İlhamın isə iki qızı dünyaya gəldi. İlhamın ilk övladına anasının adını verdi - Leyla. O biri qızının adını Arzu qoydular. Nəvələrini çox sevir, onlarla fəxr edirdi, sözü-söhbəti uşaqlardan olardı həmişə. Yeganə arzusu İlhamın oğlu olması idi. Çox təəssüf ki, fəlakət ona Heydər nəvəsini görməyə imkan vermədi. Leyla və Arzunun toy günündə süzmək, onları gəlin paltarında nənə sevinci ilə qurduqları ailə ocağına yola salmaq ona nəsib olmadı. Çox təəssüf...

Zərifə xanım həddindən artıq alicənab insan idi. Tərifli sözləri heç xoşlamazdı, şan-şöhrəti özünə yaxın qoymazdı. O qədər mədəni idi ki, bir dəfə də olsun, mən onun kiməsə səsinə ucaldığını görmədim. Çox şirindil, xoşrəftar, açıqürəkli, güləruz, çox sadə və diqqətcildi. Əlbəttə, dahilər deyib ki, hər şeydə - xasiyyətdə də, davranışda da, üslubda da ən böyük gözəllik sadəlikdir. Zərifə xanım bütün bu gözəlliklərə malik insan idi. Hətta xoşuna gəlməyən adam olduqda belə, ona hiss etdirməz,

həssaslıqla yanaşardı. Onda insanlara məhəbbət vardı ki, bu da onun böyüklüyündən, genişürəkli, səxavətli olmasından irəli gəlirdi. Allah onu o qədər sadə, təvazökar yaratmışdı ki, respublikanın birinci xanımı olduğunu heç vaxt büruzə verməzdi. Dəb-dəbəyə yad bir qadın idi.

Zərifə xanım Azərbaycan tibb elminin tarixində, onun şöhrətlənməsində ləyaqətli yer tutmuş görkəmli alim və mütəxəssislərdən biri idi. Dünya tibb elminə yeni nailiyyətlər bəxş edib akademik adına yüksələn Zərifə xanım Əliyeva dəyərli ziyalı və alim kimi respublikamızın hüdudlarından kənarda da yaxşı tanınmışdı. Onunla birlikdə elmi iş aparənlər onun nailiyyətlərindən, yüksək mədəniyyətindən, nəcib xüsusiyyətlərindən iftixarla danışdırlar".

Tibb elmləri doktoru, professor Nürəddin Hübətov Zərifə xanımın adı gələndə çox kövrəlir: "Zərifə xanımla mən uzun illər bir yerdə işləmişik. O, göz xəstəlikləri-oftalmologiya kafedrasında, mən isə daxili xəstəliklər kafedrasında. O, bir alim, bir xanım, bir həkim, bir peşəqar kimi hamı tərəfindən sevilirdi. Mən yalnız onun insani keyfiyyətləri, sadəliyi barədə danışmaq istəyirəm. Baxmayaraq, Zərifə xanım böyük alim, respublika rəhbərinin həyat yoldaşı idi, o, özünü işdə, cəmiyyətdə çox sadə aparırdı. İstər böyük, istər kiçik davranışında çox səmimi idi. Bir həmkar, iş yoldaşı kimi mənim xətrimi çox istəyirdi. Biz eyni ildə doktorluq müdafiəsi etmiş, eyni ildə də professor adı almışıq. İnstitutun böyük elmi şurasında doktorluq işimiz müzakirə olunandan sonra sənədləri Moskvaya göndərmək lazım idi. O vaxt Bakıda Ali Attestasiya komissiyası yox idi. İclasdan sonra məni yanına çağıraraq dedi ki, Nürəddin, sən sənədlərini hazırla, ver mənə, mən sənənin də elmi işini öz sənədlərimlə bərabər göndərim. Moskvada elmi işlərimizi birlikdə gö-

rəndə, fikirləşəcəklər ki, sən Heydər Əliyevin ya qohumu, ya da yaxın adamısan. O zaman doktorluq işinin təsdiqi tezləşər.

Bunu heç kim etməzdi. Mən adi bir insan, adi bir həkim idim. Arxamda heç bir vəzifəli adamım, dayağım yox idi. Birinci katibin ömür - gün yoldaşının mənə qardaşlıq qayğısı göstərməsi ürəyimi dağa döndərdi. Tez sənədlərimi hazırlayıb, Zərifə xanıma təqdim etdim. Heç ay yarım keçməmiş, Moskvadan xəbər gəldi ki, sənədlər təsdiq olunub.

Milli Elmlər Akademiyasındakı mötəbər mərasimdə akademik Topçubaşov doktorluq diplomlarını Zərifə xanıma və mənə təqdim etdi.

Kondisioner zavodunda da Zərifə xanımla bərabər çalışmışıq. Yaratdığı laboratoriyada o, oftalmologiya, mən isə daxili xəstəliklər üzrə elmi iş aparırıdım. Zavodun işçiləri, fəhlələri ilə elə mülayim, elə məlahətli davranırdı ki, çox adam bilmirdi Zərifə xanım kimin qızı, kimin həyat yoldaşıdır.

Zavodda vəzifəsindən, işindən asılı olmayaraq, hamı ilə birinci o salamlaşar, hal - əhval tutardı. Problemləri, ehtiyacı olanlara heç zaman biganə qalmazdı. Onları məmnuniyyətlə qəbul edərdi, dinləyərdi, məsləhətlər verərdi, imkan daxilində kömək edərdi".

Keçmiş SSRİ-nin tanınmış oftalmoloqlarından biri M.Krasnov Zərifə xanımın hətta fiziki nasazlığı zamanı necə qüvvətli ruha malik olmasından yazır: "1984-cü ildə tibb işçiləri günü qeyd olunurdu. Zərifə xanım həmin dövrdə dəhşətli xəstəliyi ilə mübarizə aparırdı və onun müalicəsi mümkün olmayan xəstəliyə tutulduğunu az adam bilirdi. Mən Rəyasət heyətində əyləşmişdim. Birdən onun zalda ən çox sevdiyi bir professor həmkarı ilə (o da istedadlı bir qadın idi) yanaşı oturduğunu gördüm. Hər

ikisi deyib-gülür, bir-birilə ünsiyyətdən zövq alırdılar. Zərifə xanımda bu güc, həyat eşqi hardan idi?! Ölümünə iki həftə qalmış o, uzaq bir ezamiyyətə hazırlaşdı: "Aspirantlarıma kömək etmək lazımdır!".

15 aprel, 1985-ci il. Vətənimizə qürbətdən gələn son dərəcə kədərli xəbər yüz minlərlə ürəkləri göynətdi, acı göz yaşları yanaqlara və qüssəli qəlblərə axdı. Kədər dolu baxışlar Moskvaya zilləndi.

Türk dünyasının ləyaqətli övladı, Azərbaycan xalqının sevimli alim qızı Zərifə Əliyeva həyatla vidalaşib əbədiyyətə qovuşdu. SSRİ paytaxtı, tanınmış Novodeviçye məzarlığı hələ belə bir izdihamlı dəfn mərasimi görməmişdi.

İndi müstəqil yurdunun azad torpagında əbədləşən mərhəmətli Zərifə xanımın məzarı və möhtəşəm abidəsi önünə hər gün neçə-neçə gənc, ziyalı, sadə insan, ahıl və xarici qonaqlar ziyarətə gəlir. Onu salamlayır, ruhuna dualar oxuyur. Zərifə xanım da onları xəfif təbəssümlə qarşılayır. İnsanlara sevgi dolu həyat eşqi, nəciblik və xeyirxahlıq səadəti aşılayır. Yeni ailə quranlara xeyir-dua verir.

Paklıq simvolu olan Zərifə xanım uzun ömür yaşamasada da, "Həyat illərin sayı ilə deyil, insanın fəaliyyəti ilə ölçülür" - deyiblər.

Zərifə xanımın yaşadığı hər bir gün - kiçik həyat qədər dəyərlidir.

Görə bilmədiyi hər bir uğurlu hadisə - onun ruhuna sevinc dolu bir töhfə verməkdə davam edir.

İnsan mənəviyyətinin təhlili ilə bağlı bir mütəfəkkirin fikirləri çox dəyərlidir. Alman filosofu Georq Vilhelm Fridrix Hegel qeyd edir ki, insanın vəzifə borcu dörd növə bölünür: özü qarşısında, ailəsi qarşısında, dövlət qarşısında, başqa insanlar qarşısında.

Zərifə xanım Əliyeva özü qarşısında, mənəviyyəti qarşısında, dövlət qarşısında, xalq qarşısında, başqa insanlar qarşısında, yüzlərlə vətəndaş qarşısında unudulmaz, nümunəvi bir şəxsiyyət ömrü yaşadı. Yaşadı və bundan sonra da yaşayacaq.

Zaman sürətlə ötüb keçir. Odur ki, həyatımızın hər bir anının dəyərini ilahi töhfə kimi dərinləndirib düşünməyi və qiymətləndirməyi bacarmalıyıq. Bacarmalıyıq həm də ona görə ki, insan və zaman məkanında müvəqqəti ömrü yaşamaq üçün bu gün hər birimiz "Tanrı qonağı"yıq. Görün, böyük rus yazarı Vissarion Belinskiyin sözləri dünyanın hər bir "qonağı" üçün nə qədər düşündürücüdür: "Dülgər olacağıq, çilingər olacağıq, fabriki sahibi olacağıq, ancaq insan ola biləcəyikmi? - Bax, budur məsələ!".

"Strategiya.az"
15 aprel 2013-cü il

OFTALMOLOGİYADA MÜHÜM ELMI YENİLİKLƏRƏ İMZA ATMIŞ BÖYÜK ALİM

Akademik Zərifə Əliyeva SSRİ səhiyyəsində
Averbax mükafatını alan ilk xanım idi

Tanınmış ingilis şairi Tomas Strenz Edisonun etirafına görə, uğur qazanmağın bir faizi istedadla, doxsan doqquz faizi isə zəhmət və ağılla bağlıdır. Məhz istedad, zəhmət və ağılla qazanılan bir uğurun illər keçdikdə öz-özünə zənginləşib qüdrətli bir sərmayəyə çevrilən, dünya mədəniyyətinin qiymətli abidələri qədər dəyərli olan bir xatirədən və xatirələrdən bəhs etmək istəyirəm.

"Bakı" qəzetinin tarixə dönmüş 1982-ci il 27 yanvar tarixli nömrəsini oxuyuram. Əsrlər boyu yetişdirdiyi böyük elm xadimləri ilə qürur duyan xalqımıza və respublikamızın ictimaiyyətinə "Azərbaycan aliminə mükafat" başlığı altında xoş bir xəbər yayılıb. Həmin xəbərdən sətirilər: "SSRİ Tibb Elmləri Akademiyası Rəyasət Heyətinin iclası olmuşdur. Akademiyanın rəyasət heyəti 1981-ci ildə ölkəmizin alimlərindən böyük bir qrupuna adlı mükafatlar və diplomlar vermişdir. Mükafat alanlar arasında Azərbaycandan professor Z.Ə.Əliyeva da vardır.

Professor Z.Ə.Əliyeva SSRİ Tibb Elmləri Akademiyasının M.İ.Averbax adına mükafatını almışdır..."

Daha sonra Moskva İkinci Tibb İnstitutu göz xəstəlikləri kafedrasının müdiri, SSRİ Dövlət mükafatı laureatı, RSFSR əməkdar elm xadimi, SSRİ Tibb Elmləri Akademiyasının müxbir üzvü, professor A.Nesterovun "Elm və həyat" jurnalının 1982-ci il tarixli 5-ci nömrəsində dərc olunan "Akademiyanın mükafatı Azərbaycan aliminə verilmişdir" məqaləsində qeyd edilir ki, SSRİ Tibb Elmləri Akademiyası tərəfindən görkəmli sovet alimi, akademik Mixail İosifoviç Averbaxın şərəfinə təsis edilmiş mükafat

dörd ildə bir dəfə oftalmologiya sahəsində ən yaxşı elmi tədqiqatlara görə verilir. Mükafata layiq görülmüş əsərlər silsiləsinə "Şin sənayesində gözlərin peşə patologiyası" kitabı, "Rezin sənayesi fəhlələrində gözlərin zədələnməsinin profilaktikası" və "Yod sənayesi fəhlələrində gözlərin zədələnməsinin profilaktikası" adlı metodiki göstərişlər, habelə mərkəzi oftalmoloji jurnallarda və elmi konfransların əsərlərində dərc olunmuş bir sıra elmi məqalə və məruzələr daxildir. Z.Ə.Əliyevanın tədqiqatlarında müəllifin öyrənilən problemə dərin və hərtərəfli münasibəti diqqəti cəlb edir. Eksperimental və laboratoriya tədqiqatları uzun illər aparılmış klinik müşahidələrlə sıx birləşir.

Z.Ə.Əliyeva şin və yod sənayesi fəhlələrində gözlərin peşə xəstəliklərini tədqiq etməyə xüsusi diqqət yetirmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, şin istehsalı ölkəmizin kimya sənayesində getdikcə daha böyük yer tutsa da, Z.Ə.Əliyevanın tədqiqatlarına qədər nə ölkəmizin, nə də xarici ölkələrin tibb ədəbiyyatında şin istehsalının insan orqanizminə və görmə orqanlarına zərərli kimyəvi təsirinə dair müfəssəl əsərlər yox idi. Yodla uzunmüddətli iş prosesində gözlərin zədələnməsinin xüsusiyyətləri də kifayət qədər öyrənilməmişdi...

Sovet mətbuatı onu da yazırdı ki, Zərifə Əziz qızı Əliyeva SSRİ-nin bu ali mükafatına layiq görülmən ilk qadın alimdir.

Professor Zərifə xanım Əliyeva məqalələrində qeyd edirdi ki, Azərbaycanda kimya sənayesi sürətlə inkişaf etdiyi üçün peşə xəstəliklərinə qarşı mübarizə ən vacib tibbi-bioloji problemlərdən biri idi. Geniş miqyasda aparılan profilaktik və müalicə tədbirləri nəticəsində indi kimya sənayesində görmə orqanının peşə xəstəliyinə tutulması hallarına az-az rast gəlinir və özünü intoksikasiyanın yüngül, subklinik forması şəklində büruzə verir.

Zərifə Əliyevanın apardığı fundamental tədqiqatların yeni olduğu məlum idi. Sonralar həmin tədqiqatlar müəllifin 1980-ci ildə Bakıda çap olunan orijinal "Şin istehsalında gözün peşə patologiyası" monoqrafiyasının əsasını təşkil etdi.

Zərifə xanımın tədqiqatlarının miqyası geniş idi. Yaşından və iş stajından asılı olmayaraq, şin istehsalında çalışan 1281 işçinin üzərində klinik müşahidə aparılmışdı. Üstəlik bu araşdırmalar uzun illər ərzində müəyyən istehsal şəraitində kimyəvi intoksikasiyaya məruz qalan heyvanlar üzərindəki eksperimentlərlə elmi şəkildə uzlaşdırılmışdı. Göz xəstəliyinin morfoloji və histokimyəvi tədqiqatları bu xəstələrin patogenetik mahiyyətini aşkara çıxarmağa kömək etdi və göstərdi ki, gözün qabaq hissəsində əmələ gələn dəyişikliklər şin zavodunda istehsal amillərinin birbaşa təsiri ilə, gözün daxili hissəsinin zədələnməsi isə bütövlükdə həmin amillərin ümumtoksik təsiri ilə əlaqədardır.

Zərifə xanımın iş günü kabinetdən yox, zəhmətkeş fəhlə əllərinin çalışdığı istehsalatdan başlanırdı. Bakı yod zavodunda istehsal prosesinin, sanitariya-gigiyenik xüsusiyyətlərinin, fəhlələrin iş şəraitinin, müxtəlif təcrübə və iş stajına malik peşə sahiblərinin sağlamlığının hərtərəfli vəziyyətini ciddi şəkildə araşdırmaq lazım gəlirdi. Eksperimental tədqiqatlar nəticəsində Zərifə xanım müəyyən etdi ki, yod istehsalında kimyəvi maddələrin buxarının toksik təsirindən görmə orqanı daha çox zərər çəkir. Klinik-eksperimental tədqiqatların nəticələri görmə orqanına toksik maddələrin təsirini daha düzgün qiymətləndirməyə və rəşional müalicə üsulları işləyib hazırlamağa imkan yaratdı. Zərifə xanım Əliyevanın "Xronik yod intoksikasiyasında oftalmopatologiya" mövzusunda yazdığı ikinci monoqrafiya 1981-ci ildə çap olundu. Həmin monoqrafiya

orijinal elmi tədqiqat əsəri kimi oftalmologiya elminin inkişafında əhəmiyyətli rol oynadı.

Tibb elmləri doktoru, Ə.Əliyev adına Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutu göz xəstəlikləri kafedrasının professoru Z.Ə.Əliyeva "Kommunist" qəzetinin 1982-ci il, 13 iyun tarixli nömrəsində dərc olunmuş "Fəlakətin qarşısını almaq olar!" məqaləsində gözün bəzi irsi xəstəlikləri haqqında məlumat verərək kataraktadan bəhs edib yazırdı: "Gözün anadangəlmə dəyişiklikləri arasında ən tez-tez təsadüf edilən xəstəlik büllurun tutqunlaşması, yəni katarakta xəstəliyidir. Katarakta gözün anadangəlmə dəyişikliklərinin 60 faizini təşkil edir. Valideynlər uşağın bəbəkələrinin rənginə fikir verməlidirlər. Bəbək adi halda qara görünür, kataraktada isə boz olur. Katarakta görmə qabiliyyətinin xeyli azalmasına, bəzən isə tamamilə itirilməsinə gətirib çıxarır ki, bu da ətraf aləmin predmetlərini qavramaq qabiliyyətindən məhrum olan uşağın ümumi hərəkət və əqli inkişafına mənfi təsir göstərir. Buna görə də valideynlər öz oğlunu və ya qızını cərrahi müdaxilə yolu ilə kataraktadan xilas etmək üçün mütəxəssisə tez müraciət etməlidirlər. Qlaukoması olan uşaqlar müalicə edilmədikdə, onların 55 faizə qədəri adətən məktəb yaşına çatanaqədər görmə qabiliyyətini tamamilə itirib kor olurlar. Ömrün ilk aylarında uşaqlarda qlaukoma olduğunu onun işıqdan qorxmasından, gözlərinin yaşarmasından, iştahı olmamasından və narahat yatmasından bilmək olar. Bu hallar göz almasının böyüməsi ilə müşayiət edilə bilər.

Oftalmoloq belə uşaqlarda xeyli yüksək olan gözdaxili təzyiqi ölçmək yolu ilə diaqnoz qoyur. Vaxtında aparılan dərman müalicəsi və ya cərrahiyyə əməliyyatı anadangəlmə qlaukoması olan uşağın görmə qabiliyyətini hifz edə bilər".

Zərifə Əziz qızı Əliyevanın namizədlik dissertasiyası o dövrdə oftalmologiya üçün sosial baxımdan aktual sayılan traxoma xəstəliyi ilə mübarizəyə həsr edilmişdi. Traxoma korluq hallarının ən geniş yayılan səbəblərindən biri kimi dəhşətli ictimai bəlaya çevrilmişdi. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının məlumatlarına əsasən, dünyada 400 milyon nəfər traxoma xəstəliyinə tutulmuş, 80 milyon nəfər bu səbəbdən kor olmuşdu. O, həmin namizədlik işi üzərində işləyərkən, yüzlərlə, minlərlə xəstəyə şəfa vermiş, uşaq evlərində yaşayan, ata-anasız neçə-neçə uşağı bələlərdən xilas edərək, onların gözlərinə nur, talelərinə həyat işığı bəxş etmişdi.

Zərifə xanımın atası Əziz Məmmədkərim oğlu Əliyev böyük alim, tibb elmləri doktoru, professor olmaqla bərabər, tanınmış dövlət xadimi idi. O, Azərbaycanda səhiyyənin və tibb elminin inkişafındakı xidmətləri ilə xalq arasında nüfuz və ehtiram qazanmışdı. Çoxsaylı elmi əsərləri ilə səhiyyəmizə böyük nailiyyətlər bəxş edən Əziz Əliyev öz şərəfli yolunu övladlarına da aşılarmışdı. Zərifə xanım atasının yolunu davam etdirməklə fəxr edirdi. "Mən bununla atamın ruhunu yaşadıram" deyən Zərifə Əziz qızının elm aləmini heyretə salan, bir-birinin ardınca yüzlərlə məqaləsi, ixtira və səmərələşdirici təklifləri, neçə-neçə monoqrafiyası işıq üzü görməklə milli təbabətimizin üstünə işıq saldı. O, bu əsərlərinə "Atamın ömrü" deyirdi. Öz həyatını bu yolla atasına həsr edirdi.

Həyat yoldaşı, Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin Birinci katibi Heydər Əliyevin böyük zəhmətlə tikdirib ərsəyə gətirdiyi Bakı Məişət Kondisionerləri Zavodunun elmi laboratoriyasındakı fəaliyyəti Zərifə xanımın həyatında, əlbəttə ki, əvəzolunmaz izlər qoydu. Həmin illərdə zavodun istehsalat üzrə direktor müa-

vini vəzifəsində çalışmış Məhərrəm Baxşəliyevin dediklərindən:

- Zavodun direktoru Sənan Axundov Moskvada səfərdə idi. Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Komitəsindən Həsən Seyidov mənə zəng edib bildirdi ki, Zərifə xanım Əliyevanın göz xəstəliklərinin müvafiq sahələri ilə bağlı müdafiə etdiyi doktorluq işi SSRİ miqyasında böyük rezonans doğurub və o, aparıcı sənaye müəssisəsi kimi kondisioner zavodunda elmi laboratoriya açmaqla, istehsalat zəhmətkeşlərinin görmə orqanına təsirinə dair tədqiqatları davam etdirmək fikrindədir.

Ertəsi gün səhər saat 8.45-də Zərifə xanım zavodun qarşısında maşından düşdü. Gəlib mənə çatanda müləyim səslə: "Siz yoldaş Baxşəliyevsiniz?" - deyər soruşdu.

- Bəli, Zərifə xanım, - deyər cavab verdim.

- Laboratoriya üçün hansı mərtəbədə otaqlar seçə bilərik?

Üçüncü mərtəbəyədək zavodun idarəsi yerləşdiyini bildirib dördüncü, beşinci və altıncı mərtəbələrə baxdıq. Hər mərtəbəyə diqqət yetirəndən sonra altıncı mərtəbəni bəyəndi. 3-4 otaq seçərək təkliflərini bildirib dedi ki, sabah gəlib sizə deyəcəklər hansı otaq hansı rəngdə boyanacaq. Ancaq sizdən xahiş edirəm, dəm-dəstgahlı təmir olmasın. Artıq xərc çəkməyə ehtiyac yoxdur.

Professor Zəhra Quliyeva məhəbbətlə yazırdı ki, biz Zərifə xanımın Averbax adına ali mükafata layiq görülməsi xəbərini eşidəndə Azərbaycan Oftalmoloqlar Cəmiyyətinin iclasında qərara aldığımız ki, əlamətdar hadisəni təntənəli şəkildə qeyd edək. Zərifə xanıma soruşdum ki, bərk həyəcanlanaraq sıxıla-sıxıla həmkarlarını bu fikirdən çəkəndirməyə çalışdın. Cəmiyyətin nümayəndəsi kimi mən min bir əzab-əziyyətdən sonra onu, nəhayət, inandırıb bildim ki, bu fakt bütün Azərbaycan oftalmolo-

giyasının şərafət və qüruru deməkdir. Buna görə də Zərifə xanımın öz həmkarlarını bu əlamətdar hadisəni qeyd etmək imkanından məhrum etməsi düzgün deyildir. Təbii təvazökarlığı, yüksək mədəniyyəti, öz uğurlarını çox da nəzərə çarpdirmamaq, təntənə və dəbdəbədən uzaq qaçmaq kimi xüsusiyyətləri Zərifə xanıma bizə daha da sevdirdi və doğmalaşdırırdı. Cəmiyyətin dediyim iclası çox xahişlərdən sonra baş tutanda, o, heyranlıq dolu təriflərə imkan vermədən apardığı işdən söz açdı. Biz sidq-ürəkdən təbriklər hazırlamışdıq ki, onun könlü xoş olsun. Zərifə xanım isə təbriklərimizi təqdim etməyə imkan vermirdi. Bu epizod onun böyüklüyünü və sadəliyini təcəssüm etdirirdi.

Biz onu sevirdik, onunla fəxr edirdik. Zərifə xanım Azərbaycan xalqının, Azərbaycan elminin, Azərbaycan oftalmologiyasının iftixarı idi. Bununla bərabər, Zərifə xanım qeyri-adi dərəcədə təvazökar və ciddi insan idi. Bütün ömrü boyu meşşanlığa, mənəviyyatsızlığa, əxlaqi ideyaların itirilməsinə qarşı barışmaz mübarizə aparmışdı. Kristal dərəcədə təmiz, doğruçu və təmənnəsiz bir insan kimi o, yüksək keyfiyyətlərin carçısı idi.

Rusiya Tibb Elmləri Akademiyasının həqiqi üzvü, Göz Xəstəlikləri Elmi-Tədqiqat İnstitutunun direktoru, Dövlət mükafatı laureatı M.M.Krasnov Zərifə xanımdan bəhs edərkən qeyd edir ki, o, böyük zəhmət və gərgin axtarışlar hesabına tibb aləminə yeni bir töhfə - "İridodiagnostics" kimi nəhəng elmi monoqrafiya bəxş etdi ki, həmin dəyərli kitab mağazaların rəflərində görünən kimi dərhal "yoxa çıxırdı". Zərifə xanımın elmi cəsarəti ilə elmi təvazökarlığı çox təbii və səmimi idi. Hər iki insani keyfiyyət bir-birilə təzadlı olsa da, bunlar Zərifə xanımın xarakterində vəhdət təşkil edirdi. Elmi nailiyyətlərinə görə o, SSRİ Tibb Elmləri Akademiyasının M.İ.Averbax adına

mükafatına layiq görüləndə bütün səmimiyyəti ilə təəccüblənmişdi: "Nə üçün məhz mənə?.."

Zərifə xanım tək elm aləmində deyil, həyatda da insanlığa şərəf gətirən sadə və təvazökar duyğulara malik idi. Yenə dahilərin sözləri yada düşür: "Güclü adamlar həmişə sadə olur". "Xarakterdə, davranışda və ümumiyyətlə, hər bir işdə ən gözəl şey sadəlikdir. Sadəlik həm də nəcabət əlamətidir". "Sadəlik mənəvi gözəlliyin başlıca şərtidir". "Ən dəyərli insanlar təvazökar insanlardır". "İnsanı gözəlləşdirən, ona zinət verən ən mühüm cəhətlərdən biri də onun təvazökar və sadə olmasıdır".

Əlli ildən artıq Göz Xəstəlikləri Elmi-Tədqiqat İnstitutunda həkim, şöbə müdiri işləmiş Suğra Babayeva Zərifə xanımı yad etdiyi zaman həm kövrəlir, həm də gözlərində işıq dolu sevinc parlayırdı. Söhbət edirdi ki, Zərifə xanım sanki hər an insanlara kömək, yaxşılıq etmək üçün dünyaya gəlmişdi. Biz o zaman təcrübəsiz idik, xəstəlik tarixini yazanda çətinlik çəkirdik. Xüsusi ilə rus dilində qeydlər etdikdə Zərifə xanım bizə kömək edir, cümlələrimizdəki ifadələrin, sözlərdəki şəkilçilərin düzgün işləməsinə diqqət yetirir, redaktələr edirdi. İşə gələndə hamı ilə səmimi salamlaşib görüşürdü.

Zərifə xanım iş yoldaşlarının xeyrindən – şərindən qalmırdı. Slutski soyadlı bir işçimiz var idi, yeni mənzil almışdı. Hamımız yığışb onu təbrik etməyə getdik. Slutskinin arvadı musiqi müəlliməsi idi, pianodan dərs deyirdi, odur ki, evdəki piano diqqətini cəlb etdi. Zərifə xanım piano arxasına keçdi. Gözəl musiqi nömrələri, milli operettalarımızdan, musiqili komediyalarımızdan nümunələr ifa etdi. Həkimlərimiz şən əhval - ruhiyyədə qol götürüb rəqs etdilər.

Nəhayət, qədim yunan filosofu Platonun müdrik kəlamlarını xatırlamaq zənnimcə son fikirlərimi söyləməyə

körpü yaradar: "Həkimlərin etdikləri ən böyük xəta ruhu düşünmədən yalnız bədəni müalicə etməyə təşəbbüs göstərmələridir".

Filosofun bu yanaşması akademik Zərifə xanım Əliyevanın 2003-cü ildə "Azərbaycan" nəşriyyatında çap olunmuş "Yüksək əqidə: həkimlik etikası, həkimin ürəyinin və fikirlərinin paklığı" kitabındakı yüksək təfəkkürlü düşüncəsi və tövsiyələri ilə üst-üstə düşür: "Xəstəyə düzgün münasibət həkim sənətinin əsas mahiyyətlərindəndir. Bəzən həkim xəstəyə yardım göstərərək xəstəliyin xüsusiyyətlərindən asılı olaraq, həkim xəstənin və onun qohumlarının yersiz məzəmmətlərini, acı sözlərini, hətta hədələrini dinləməyə məcbur olur. Başqa sənət sahibi olanlar bundan inciyərək onu təhqir edəndən imtina edərdi, üstünə qışqırıb onu qovardı. Lakin həkim belə hərəkəti özünə rəva bilmir, özünün təhqir olunmuş hissiyyatını və həyəcanını bürüzə verməyə ixtiyarı yoxdur... Həkim xəstənin mənafeyini hər şeydən üstün tutmalıdır, öz iş gününün qurtarmasına baxmayaraq, o, xəstəxanada qalaraq xəstəsinə yardım edir, hətta onun çarpayısı yanında bir neçə sutka qalır, bunun cavabı isə xəstənin təşəkkürlü gülümsəmələri olur...

Həkim xeyirxah olmalıdır... Həkimlik fəaliyyətinin xüsusiyyəti xəstə ilə həkim arasında həqiqi hörmət, həkimin xəstənin əziyyətini yüngülləşdirmək üzərində qurulmalıdır... İnsan xəstələnib yorğan-döşəyə düşəndə həkim ona gəlir mənbəyi kimi baxmamalıdır. Bundan biabırçı halı ağla gətirmək olmaz. Biz bununla barışa bilmərik... Ancaq həqiqi həkim odur ki, o, xəstənin əzabını öz şəxsi əzabı kimi qəbul etsin; sağalmış, dirilmiş insanın gülər üzü, şadlığı həkim üçün ən böyük mükafat, şərəfdir... Həkimin ehtiyatsız söylədiyi söz xəstəliyə gətirib çıxara bilər... Ən təhlükəlisi və dəhşətlisi odur ki, əyninə ağ xalat

geymiş həkim laqeyd olsun. Həkim insanlardan özünü ayırmamalı, özünü sevən, laqeyd olmamalıdır”.

Bunlar Zərifə xanımın tövsiyələri idi. Tibb aləmində zəngin bir təcrübə keçmiş həkim-akademikin son dərəcə vacib tövsiyələri.

Alicənab insan, mehriban həyat yoldaşı, qəlbi daim Vətən və övlad sevgisi ilə döyünən qayğıkeş xanım, vətənpərvər və fədakar bir azərbaycanlı qızı olan Zərifə xanım dünyadan tez köçsə də, onun ünvanı milyonlarla insanın məhəbbət dolu qəlbi, əbədi yaşayan müqəddəs bir məkan oldu.

“Xalq qəzeti”,
26 yanvar 2010-cu il

ONLAR HƏMİŞƏ BİZİMLƏDİR

Görkəmli elm və dövlət xadimi Əziz Əliyev, qızı - tanınmış mədəniyyət işçisi, bəstəkar Gülarə xanım Əliyeva və onun övladı Nuridə Adilova 27 iyul günündə əbədiyyətə qovuşublar.

İngilis sənətsünası və publisisti Con Ryöskinin sözüdür: “Hər sübh şəfəqinə həyatının başlanğıcı kimi və hər qüruba bu həyatın sonu kimi bax. Qoy bu qısa ömürlərin hər biri hansısa xeyirxah əməllə yadda qalsın”. Azərbaycanın görkəmli alimi, siyasi və dövlət xadimi, respublikamızda səhiyyə işinin bacarıqlı təşkilatçısı, zəkası və insanpərvərliyi ilə xatirələrdə əbədi izlər qoyan Əziz Məmməd-kərim oğlu Əliyevin zəngin həyat yolu qədim Oğuz diyarı olan Çuxur Səd-İrəvan xanlığının Abaran mahalındakı Hamamlı kəndindən başlayaraq, İrəvan, Bakı, Naxçıvan, Mahaçqala, Moskva və yenidən Bakıdan keçmişdir.

O vaxtlar Ermənistanda Hamamlı adını daşıyan iki yaşayış məntəqəsi vardı. Digər Hamamlı isə hal-hazırda Spitak adlanır. Əştərək rayonundakı Hamamlı kəndi qədim dövrlərdə Ayvazlı adını da daşımışdır. Abaran çayı zaman dəyişdikcə Kasax, Karpi adlanmışdır.

Hamamlı mövcud olduğu uzun dövr ərzində çoxlu təcavüzlər, dağıntılarla üzləşmiş, 1930-cu illərin sonunda məkrli erməni xəyanətinin qurbanı olmuş, həyatını qoruyub saxlaya bilməmişdir.

Hamamlı ilk dəfə 1827-ci ildə, ikinci dəfə 1905-ci ildə, üçüncü dəfə 1918-ci ildə, dördüncü dəfə isə sovet dövründə dağıdılıb məhv edilmiş, adı xəritədən silinmişdir. Buna görə də Sovet mənbələrində Əziz Əliyevin dünyaya göz açdığı məkan Hamamlı kəndi deyil, Yerevan (İrəvan) şəhəri qeyd olunmuşdur.

XX əsrin sonlarında İrəvan Müəllimlər Seminariyasında dərs demiş Azərbaycanın ədəbiyyatşünas alimi Firidun bəy Köçərli yazır ki, şəhri - İrəvan keçmişdə mərkəzi-üləma, füzəla və şüəra olubdur".

XIX əsrin ortalarından başlayaraq, İrəvan bir sıra güclü ziyalı nəsillər yetişdirmiş və XX əsrdə də onların bu nəsil ənənəsi ləyaqətlə davam etmişdir: Mirbabayevlər, Qaziyevlər, Qədimbəyovlar, Məmmədzadələr və s. İrəvanın qoynunda yaşayıb-yaratmış, doğma yurdu çiçəkləndirmişlər.

Tarixi araşdırmalar sübut edir ki, minilliklərdən üzü bəri indiki Ermənistan ərazisinin aborigen sakinləri qədim türk tayfaları olmuşlar. Orada bu qədim tayfaların varlığını indi də qoruyub saxlayan xeyli tarixi izlər qalmaqdadır. Tahir Talıblının yazdığına görə, azman oğuz qəbirləri, kurqanlar, Hun əlifbaları ilə yazılı daşlar, qayaüstü təsvir, tarixi qala, pir, ocaq, məscid, alban kilsə, şəhər və kəndlərin xarabalıqları, qazıntılar zamanı aşkarlanmış qədim mədəniyyət və məişət əşyaları, digər milli varlığımızın və şərəfli keçmişimizin Ermənistanda əbədi yaşayan izləri, tarixə həkk olunmuş yaddaşdır. Əski qaynaqlar və araşdırmalar göstərir ki, indiki Ermənistan ərazisində qədim türk tayfalarından sayılan kimmer, sak, quqar, peçeneq, bulqar, şirak, qarqar, xəzər, kəngər, aran, sadaklar və soy-kökümüzün digər nəsilləri yaşamışlar. Rusiya və keçmiş Sovet tarixçisi, etnoqrafı, arxeoloqu, filoloqu, şərqşünası və qafqazşünası akademik Nikolay Yakovloviç Marr yazırdı ki, Ermənistanın şərq əyalətlərinin ən qədim əhalisi saklardır. Bu fikri elə erməni tarixçisi, akademiki Yakov Manandyan da söyləmişdir: "İndiki Ermənistanın qədim əhalisinin bir hissəsi kimmerlər və saklar idi".

Əziz Əliyevin doğulub boya-başa çatdığı Hamamlı kəndi də islam, türk mədəniyyəti və məfkurəsinin izlərini özündə yaşadıb təcəssüm etdirən obalarımızdan idi. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan, Ermənistan və Gürcüstanda Hamamlı adlı bir neçə kənd mövcuddur. Gürcüstanın dağlıq Borçalı ərazisində yerləşən Başkeçid (Dmanisi) rayonunda azərbaycanlılar yaşayan böyük bir yaşayış məskəninin adı da Hamamlıdır. Hazırda bura Hamamlı kənd inzibati-ərazi dairəsinin mərkəzidir.

Yamyaşıl təbiətin qoynunda, şırıltı ilə axan dumduru çayın yaxınlığında yerləşən Hamamlımızın millətimizə bəxş etdiyi Əziz oğlunun ömür səhifələrini vərəqlədikcə, sevilen yazıçımız Mehdi Hüseyni anıram. Ədib yazırdı:

"Xalqımıza böyük qüdrət verən nədir? Hər şeydən əvvəl, əlbəttə, Vətən məhəbbətidir. Qəsbkarda, istilaçıda və quldurda bu məhəbbət yoxdur və ola bilməz. O, başqalarının zəhməti hesabına yaşamaq istəyir, başqalarını özünə möhtac etmək istəyir, hər cəhətdən rəzil olduğu halda, özünü başqalarından üstün hesab edir. Lakin ona müqavimət göstərən xalq isə həm maddi, həm də mənəvi cəhətdən qat-qat güclüdür. O, Vətən üçün, namus və şərəf üçün canından keçən qəhrəmanlar tərbiyə edib böyütmüşdür".

Qanında, canında, ruhunda əcdadının rəşadətini, millətinin qeyrətini, Vətənin sevgisini gəzdirən və qanı bu məhəbbətlə coşub-daşan Əziz, məhz bu əqidə ilə, Vətən və Xalq amalı ilə yaşadı. Vətən və Xalq naminə ağır zəhmətlər hesabına böyük hüner və qəhrəmanlıqlar göstərdi. Həyatının gözəllik və xoşbəxtliyini xalqa sədaqətdə və xidmətdə axtardı. Vətənə olan borcunu qismən qaytarmaq üçün canını, ürəyini hər cür məşəqqətlərə fəda etməyə hazır olmağı həyatının əsas meyarı hesab

etdi. Çünki canından artıq sevdiyi Vətən doğma xalqının müqəddəs evi idi.

Professor F. Abdullazadə yazır ki, harada olmasından, hansı vəzifədə işləməsindən asılı olmayaraq, Əziz Əliyev bütün ömrü boyu onu əhatə edənlərin dərin hörmətini qazanmışdı. O, rektor, nazir, Mərkəzi Komitənin katibi, Baş nazirin müavini olmuş və həmişə ağıllı, təşkilatçılıq bacarığı ilə böyük nüfuz qazanmışdı. Dövrünün partiya və dövlət xadimləri arasında o, özünəməxsus geniş siyasi və mədəni dünyagörüşü ilə seçilmişdi. Başqalarının aciz qaldığı bir çox çıxılmaz hallardan Əziz Əliyev rahatlıqla çıxış yolu tapırdı. Məsələn, Böyük Vətən müharibəsi veteranı, əfsanəvi təyyarəçi-qəhrəman Məzahir Abbasov cəbhə hospitalından Bakıya gələndə həkimlər təşvişə düşmüşdülər; onun yaralarının sarğılarını açmaq mümkün deyildi. Xəstəyə bircə dəfə nəzər salan Əziz Əliyev, çox qeyri-adi bir çıxış yolu tapmışdı.

Əziz Əliyev tez-tez övladlarına öz uşaqlıq illərindən danışardı. Onun söhbətlərində İrəvan, bütün Qərbi Azərbaycan əsrarəngiz bir diyar kimi canlanardı. Bu, əslində çox dəyərli tarix dərsləri, əsl vətənpərvərlik dərsləri idi və təbii ki, o dövrdə bu dərslər məktəbdə keçilmirdi. Əziz Əliyev İrəvan gimnaziyasında və Peterburqun Hərbi-Tibbi Akademiyasında qazandığı bilikləri ömrü boyu artırmış və bir çox sahələrdə məharətlə tətbiq etmişdi.

Azərbaycan xalqına qarşı yürüdülmən soyqırımı siyasəti nəticəsində Əziz Əliyevin ailəsi İrəvandan köçüb gəldiyi Şaxtaxtı kəndindən də İrana köçmək məcburiyyəti qarşısında qaldı. Böyük çətinliklərdən sonra ailə Bakıda qərar tutdu. Cənubi Azərbaycanda, Dağıstanda, Azərbaycan Ali Sovetində, Nazirlər Sovetində müxtəlif yüksək vəzifələrdə çalışarkən o, günün tələbləri ilə bərabər, xalqının sabahına da xidmət edirdi.

Əziz Əliyevin böyüklüyü onun sadəliyində idi. O, həm ailədə, həm də işdə, vəzifədə beləcə sadə, səmimi davranırdı. Bütün rəftarında o qədər xoş ünsiyyətli idi ki, onun bu xüsusiyyəti ətrafa da sirayət edirdi. Əziz Əliyevin xasiyyətindəki zarafatçılıq onun xarakterini daha da bütövləşdirirdi. Bütün həyatı, məişəti sadəlik və böyüklük üzərində qurulmuşdu.

Azərbaycan Tibb İnstitutunun rektoru işləyərkən Əziz Əliyevə daha bir məsul vəzifə tapşırıldı. Azərbaycan Xalq Səhiyyə Komissarlığının əmri ilə Əziz Əliyev həkimləri təkmilləşdirmə kursunun müdiri təyin edildi. Bütün bu işlərin öhdəsindən gəlmək üçün böyük enerji, yorulmazlıq, gecəni gündüzə qataraq işləmək tələb olunurdu. Əziz Əliyev bu keyfiyyətlərə malik, həmişə dinamik fəaliyyətdə olan bir şəxs idi. Həkimlik peşəsinə vurğunluq, elmi-pedaqoji sahədə dönməzlik Əziz Əliyevə həmişə uğur gətirirdi.

Əziz Əliyev 1941-ci ilin oktyabrından 1942-ci ilin martına qədər sovet qoşunları tərkibində İrana göndərildi. O vaxtlar Böyük Vətən müharibəsinin qızgın çağları idi. Faşist Almaniyası bütün Avropanı ələ keçirəndən sonra keçmiş Sovet İttifaqının üzərinə genişplanlı və çox böyük qüvvə ilə hücum etmişdi. Müharibənin ilk günlərindən faşistlər mühüm qələbələr qazanmış, Rusiyanın, Ukraynanın, Belorusiyanın (indiki Belarus) mərkəzi hissələrini ələ keçirə bilmişdilər. İran Şərqdə hitlerçilərin qərargahına çevrilmişdi. Almaniyanın böyük bir hərbi qüvvəsi burada saxlanılırdı. Bu, cənub tərəfdən SSRİ-nin sərhədləri üçün böyük təhlükə yaradırdı. İran demək olar ki, alman casusları ilə dolu idi. Hələ Rza şah istibdadı zamanı İran Almaniyanın müttəfiqinə çevrilmişdi.

1941-ci ilin avqust ayında Sovet-İran müqaviləsi imzalandı. Bu müqaviləyə əsasən sovet qoşunları İrana daxil olmaq hüququ qazandı.

Almanların İrandakı şübhəli fəaliyyətinə son qoyulması üçün Azərbaycan k(b)PMK-da Cənuba göndəriləcək qrupun rəhbərliyinə Mərkəzi Komitənin üçüncü katibi Əziz Məmməkərim oğlu Əliyevin namizədliyi təsdiq edildi. Dövlət Müdafiə Komitəsinin göstərişinə və Zaqafqaziya cəbhəsinin komandanı general-leytenant D.Kozlovun 16 sentyabr 1941-ci il tarixli əmrinə əsasən polkovnik-komissar Əziz Əliyev Təbrizdə yerləşmiş 47-ci ordunun hərbi şurasının üzvü vəzifəsinə təyin edildi. Əmrdə göstərilirdi:

"Əzam olunan yoldaşlar bütün işlərində Azərbaycan K(b)P MK-nın katibi və hərbi şura üzvü Əziz Əliyevin göstərişlərini rəhbər tutmalıdırlar. Komissarlar və hərbi-siyasi orqanlar "Əziz Əliyev qrupu"nın işinə qarışa və bilavsiyə onlara rəhbərlik edə bilməzlər. Eyni zamanda əzam olunanlar hərbi işlərə müdaxilə edə, hərbi xarakterli hər hansı göstərişlər verə bilməzlər".

Qərara alındı ki, sentyabrın ikinci yarısında "Əziz Əliyev missiyası" Təbrizdə fəaliyyətə başlasın. Süleyman Rəhimov təbliğat, Mehbalı Əmiraslanov inzibati-təsərrüfat, Ağasəlim Atakişiyev xüsusi əməliyyat, Mustafa Quliyev tibbi-sanitar qruplarının, Mirzə İbrahimov türk dilində çıxacaq ordu qəzetinin redaktoru təyin olundu. Cənubi Azərbaycanda sovet təsirini yaymaq, ədəbiyyat, sənət, mədəniyyət, iqtisadiyyat və digər sahələrdə Sovet Azərbaycanı uğurlarını nümayiş etdirmək məqsədi ilə "missiya" vasitəsi ilə Təbriz, Pəhləvi, Ərdəbil, Rəşt, Astara və digər yerlərə taxıl, qənd, kerosin, manufaktura və s. göndərməli idi. Cənubi Azərbaycanın iri şəhərlərində opera teatrının ifasında "Koroğlu", "Leyli və Məcnun", "Şah

İsmayıl", "Arşın mal alan", "O olmasın, bu olsun" tamaşaları göstərməli idi.

Moskvadan razılıq alındı ki, iki-üç ay ərzində "Əziz Əliyev missiyası" üzvlərinin sayı 2-2,5 min nəfərə çatdırılsın. Ən yaxın günlərdə 500 nəfərdən ibarət əsas hissə təcili yola düşməli idi.

Əziz Əliyev Təbrizə gəldiyi günün səhəri, sentyabrın 22-də Cənuba göndərilənlərlə söhbətdən sonra, onlar ayrı-ayrı şəhərlərdə yerləşən hərbi hissələrə getdilər. Birbaşa təyinat almayanların çoxu Təbrizdə saxlanıldı. Süleyman Rəhimov başda olmaqla təbliğatçılar qrupu, Mehbalı Əmiraslanov başda olmaqla təsərrüfat qrupu, Ağasəlim Atakişiyev başda olmaqla xüsusi qrup, Mustafa Quliyev başda olmaqla səhiyyə qrupu, Mirzə İbrahimov başda olmaqla redaksiya qrupu, Yunis Hacıyev başda olmaqla 1-ci Qafqaz diviziyasına düşənlər Təbrizdə işləməli idilər. Bundan əlavə, ilk göndərilən dəstədən 16 nəfər Makuya, 22 nəfər Urmiyəyə, 15 nəfər Zəncana, 27 nəfər Pəhləviyə, 16 nəfər Xoya, 15 nəfər Ərdəbilə, 14 nəfər Marağaya, 15 nəfər Dilməna, 16 nəfər Uşnuya, 16 nəfər Qəzvinə, 16 nəfər Mianəyə, 16 nəfər Rudəsərə, 15 nəfər Noşəhrə göndərilmişdi. Təbrizə gələcək opera teatrı truppası üçün şəhərdə yer ayrılmışdı.

Əziz Əliyev Təbrizə qayıdan gün şəhərdə qənd ticarətinə nəzarət edən erməni Budaryan narazılıq yaratmaq məqsədilə əhaliyə qənd buraxılmasını qadağan etmişdi. Anbarlarda olan qənd və şəkər tozu gizli yolla İranın cənubuna göndərilirdi. Şəhərin normal həyatının pozulmaq təhlükəsi olduğundan Təbrizdə olan ingilis və türk konsulluğu Əziz Əliyevdən xahiş etdilər ki, şəhərdə normal həyatı bərpa etmək üçün tədbirlər görsün.

Baş vermiş təxribatı aradan qaldırmaq üçün şəhər fərmandarı və polis reisi Təbrizdəki ordu qərargahına də-

vət edildi və onlara bildirildi ki, bu oyunlara son qoyulsun. Bundan əlavə, Sovet Azərbaycanından Təbrizə göndərilən ərzaq məhsullarının ilk hissəsi sentyabrın 24-də axşam gəlib ünvana yetişdi. Bakıdan, Respublika Fondundan yardım olaraq 800 ton qənd, 360 ton un, 105 ton buğda, 300 min metr parça və s. göndərilmişdi. Ümumiyyətlə, 1941-ci ilin axırına qədər Bakıdan Cənubi Azərbaycana 1.494.053 metr parça, 2.548 ton qənd, 1.371 ton un, 1.814 ton buğda və ümumi dəyəri 2 milyon manat olan digər mallar daxil olmuşdu.

Əziz Əliyev qrupu sentyabrın sonu, oktyabrın əvvəllərində Cənubi Azərbaycan şəhərlərində fəaliyyət göstərmiş alman firmalarının əmlakını müsadirə etdi. "İran ekspress", "Veberbauer transport", "Hes və Ko", "AEQ" firmalarına məxsus ümumi dəyəri 1.247.000 İran rialı həcmində olan müxtəlif növ mallar müsadirə edildikdən sonra Sovetlər Birliyinə göndərildi. İran Milli Bankının Cənubi Azərbaycanda olan şöbələrində alman təbəələrinə aid 11 hesab müəyyənləşdirildi. Bu hesablarda olan 923305.85 rial pul vəsaiti 47-ci ordunun hesabına keçirildi. Avqustun 25-nə qədər İran tacirlərinin Almaniyadan aldığı mallar zəbt olundu.

Əziz Əliyevin ayıq-sayıqlığı, cəld və operativ tədbirlər görmək bacarığı Moskvanın, Kremlin diqqətindən yayınmırdı. Odur ki, Stalinin ən həyəcanlı anlarında, müharibəni udurmaq təhlükəsi məqamlarında Əziz Məmmədkerim oğlu Dağıstana rəhbər göndərildi. Bakını, Bakı neftini zəbt etməklə, Sovetlər İttifaqına qələbə çalmaq niyyətinin bir cə addımlığında olan almanların arzusunu ürəyində qoyan Əziz Əliyev, faşizm üzərində 9 may qələbəsini qazandıran əsas simalardan biri oldu.

1982-ci ildə Azərbaycanda Əziz Əliyevin 85 illik yubileyi geniş şəkildə qeyd olundu. Uzun illər rektoru ol-

duğu, inkişafında, yüksək ixtisaslı tibbi kadrlar yetişdirilməsində, respublikada tibb elminin potensialının zənginləşdirilməsində böyük zəhməti olan Tibb İnstitutunda Əziz Əliyevin yubileyi xüsusi təşkil edildi. Yubiley gecəsində Əziz Əliyevin qızı, tibb elmləri doktoru, professor Zərifə xanım Əliyeva çıxış edib sevimli atasını məhəbbətlə xatırladı:

"...Ə.M.Əliyev istər öz ailə üzvləri üçün, istərsə də Vətəni, xalqı üçün necib ideallarla dolu zəngin bir irs qoyub getmişdir. Bu gün biz hədsiz dərəcədə fəxr edirik ki, vaxtilə onunla birlikdə işləmiş həmkarları, yetirmələri və gəncliyimizin indiki nəslı bu irsi layiqincə öyrənir, onun arzu və tövsiyyələrinə şərəflə əməl edirlər.

Atam ömrünün əvvəlindən ta sonunadək insanlarda yalnız nəciblik, xeyirxahlıq, humanistlik, beynəlmilətçilik, prinsiplilik hisslərinin bərqərar olunması uğrunda çalışmış, adamları daim xoşbəxt görmək arzusu ilə yaşamışdır".

Qocaman jurnalist Aydın Vəlixanov Əziz Əliyevin dünyasını dəyişdiyi 1962-ci ilin o ağır 27 iyul gününü belə xatırlayır:

"Əziz dayıgilin evlərində bir xidmətçi vardı. Tək, heç kimi olmayan rus qadını idi. Səhv eləmirəmsə, adı Nı-naydı.

Bu qadın qohumlarının yanına Rusiyaya getməli oldu. Əziz dayı qadını yola salmaq üçün özü getdi. Əlbəttə, kimisə yollaya bilərdi. Ancaq onda olan böyüklük və insana hörmət hissi buna yol vermədiyi üçün vağzala məhz özü getmişdi. Bir maşını vardı - "Volqa". Çox yaxşı insan olan bir sürücüsü də vardı. Adı yadımdan çıxıb. Nə isə, qadının bütün yükünü, çamadanlarını, barxanasını özü vaqona qaldırır, özü də vaxt tələsikmiş, odur ki, həm tələskənlik, həm də ağır çamadanların daşınıb vaqona

qaldırılması kişini tənginəfəs edir, bu ara qatar yola düşür.

Əziz dayı əl edib vidalaşmağa başlayır. Elə bu vaxt ürəyi bərk tutur. Əlini ürəyinin üstünə qoyub yavaş-yavaş yerə çökür. Bu mənzərəni arvad vaqondan görür və hiss eləyir ki, Əziz Məmedmoviçə nəse oldu. Görün, bu qadındakı etibarı, şübhələndiyi üçün Biləcəridə vaqondan düşüb geri qayıdır. Gəlib Əziz dayının cənazəsini görür.

Əziz Əliyevin oğlu, tibb alimi, professor Tamerlan Əziz oğlu o günlərdən danışdıqca kövrəlirdi. Qəmli-qəmli sevimli, daim ailənin ürəyində yaşayan atasını xatırlayırdı:

"1962-ci ilin iyulunda Leninqradda idik. Tomanın (Tamerlan müəllimin həyat yoldaşı Tamella xanımın) elmi işi ilə bağlı getmişdik. Atamın ölüm xəbərini aldım. Ağır günlər idi. Güclə atamın dəfninə çatdım".

O illəri Tamella xanım da kədərlə yada salırdı:

"Əziz müəllim məni öz qızı kimi sevirdi. Öz doğma övladlarından seçmirdi. O vaxtlar kimya elmləri doktoru, uzun müddət Azərbaycan Dövlət Universitetinin (ADU) kimya fakültəsinin dekanı işləmiş atam Səttar Həmid oğlu Əbilov təzə rəhmətə getmişdi. Diqqətçilliyi ilə məni fikir çəkməyə, dərd eləməyə qoymurdu.

Mən Leninqradda aspirant olanda, elmi işim ilə maraqlanırdı, məni ruhlandırır. Sonralar fizika üzrə elmi iş müdafiə etdim, ADU-nun molekulyar fizika kafedrasında 30 ildən çox bir müddətdə işlədim. Alim kimi yetişməyimdə şəxsən qayınatama minnətdaram".

Əsgər Zeynalov yazır:

"...1990-cı ilin sentyabr ayında Azərbaycan Ali Sovetinə seçkilər keçirilirdi. Komissiyanın üzvü kimi əhəlini siyahıya alırdım. Azadlıq prospekti 41-dəki mənzillərin birində ilk baxışdan üzdən tanış gələn ortaboylu qadın-

dan adı - soyadını soruşduqda, cavab verdi: "Gülərə Əziz qızı Əliyeva". Cəld soruşdum:

- Siz Əziz müəllimin qızısınız?

- Bəli - dedi.

Azərbaycanlıların dədə-baba yurdlarından kütləvi surətdə son nəfərinədək qovulması ona çox pis təsir etmişdi. Bəzən gözləri bir nöqtəyə dikilib baxan Gülərə xanım, bəlkə də öz ulularını, ata ocağını xatırlayırdı. Ona söylədim ki, əgər görüşəcəyimizi bilsəydim, yenicə nəşr olunmuş "İrəvanda nə qaldı ki?.." məqaləmi sizə gətirərdim. Cavab verdi ki, sağlıq olsun, bir də görüşəndə gətirərsən.

Təəssüf ki, bu bizim Gülərə xanımla ilk və son görüşümüz oldu..."

Axi Əsgər müəllim nə biləydi ki, cəmi on aydan sonra, 1991-ci ilin 27 iyul günündə zərif barmaqları ilə Azərbaycan mədəniyyətinə neçə-neçə dəyərli əsərlər bəxş edən Gülərə xanımın taleyində həyatın son akkordları səslənəcək. Baş verən müdhiş hadisənin ildırımsürətli qara xəbəri qızmar yay günündə yüz minlərlə insanın qanını damarında "donduracaq".

Sənətsünaslıq elmləri namizədi Gülərə xanım Əliyeva Azərbaycanın tanınmış musiqiçisi, pianoçusu, əməkdar incəsənət xadimi, "Dan ulduzu" instrumental ansamblının rəhbəri idi. Azərbaycan Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin musiqi nəzəriyyəsi kafedrasının müdiri vəzifəsində çalışmışdı. Xalq arasında eyniadlı muğamlar əsasında "Şüştər" rapsodiyası, "Humayun" süitəsi, "Bayatı-kürd", "Şur" fantaziyalarının müəllifi kimi də hörmətlə qarşılanırdı.

Gülərə xanım istəkli ömür-gün yoldaşı, mədəniyyət-sünas alim Adil Adilovu Moskvaya müalicəyə yola salarkən, sonuncu dəfə eyvandan əlini yelləyib onunla sa-

ğollaşan zaman qədim tikilinin eyvanının qəfil uçulması nəticəsində qızı Nuridə Adilova və musiqiçi həmkarı Mini-rə xanım ilə bərabər, həyatla vidalaşdı.

1962-ci ilin 27 iyul günü və 1991-ci ilin 27 iyul günü. Bir görkəmli şəcərənin üç övladının ruhlarının bir-birinə qovuşduğu gün. Hər üçü məsafəcə uzaqlara yaxın insanları yola salarkən özləri haqqın dərgahına yola düşdülər.

Doğrudan da düz deyirmişlər, həyatın yazılmamış qanunları yazılmış qanunlarından güclüdür. Dahi Cəlaləddin Ruminin unudulmaz sözləri kövrəlmiş qəlbimə təsəkinlik verir: "Öləndən sonra mənə torpaqda deyil, ariflərin qəlbində axtarın".

Bu gün xalqımızın Əzizini, Gülarəsini, Nuridəsini minlərlə ariflərin, ədalətliyərin, vətənpərvərlərin, insanpərvərlərin, zəhmətkeşlərin, ləyaqətliyərin, qeyrətliyərin, cəsə-rətliyərin, mərdlərin qəlbində axtarmağa haqqımız var. Çünki bu "doğma məkanlar" Əliyevlərin və onların övlad-larının əbədi və möhtəşəm ünvanıdır. Bu ünvana salamlar olsun!

"Azad Azərbaycan" qəzeti,
26 iyul 2011-ci il.

BABALARIN VƏTƏNPƏRVƏRLİK MƏFKURƏSİ

Alman faşizmi üzərində qələbənin 70-ci
ildönümü münasibəti ilə

*"... Vətən! Namus da, vicdan da yaranmış şanlı
hüsündən,
Vətən qoynunda bəslənmiş əməllər, arzular,
şəxsiz,
Vətənsiz, yurdsuz insanlar yaşar aləmdə
məsləksiz".*

*"Unutmaz tarixin böyük günləri –
Dünyaya mərd gəlib, mərd gedənləri!"*

Səməd Vurğun

Bəşəriyyətin fəlakətinə çevrilmiş qəsbkar faşist Almaniyası üzərində tarixi qələbənin 70-ci ildönümü yaxınlaşmaqdadır. Böyük qanlar və itkilər hesabına qazanılan bu qələbə təbii ki, adi qələbə deyildi. Bu, dün-yanın yüzlərlə xalqının, Yer kürəsinin milyonlarla insanı-nın eyni arzularını, eyni məqsədini birləşdirib onu bəşəri həmrəyliyə çevirən bir amal idi. Bu qələbə irqindən, dinindən, dərisinin rəngindən, şimalda, cənubda, qərbdə, şərqdə, istidə, soyuqda yaşamasından asılı olmayaraq, neçə-neçə millət övladının babalarının, nənələrinin bu-günkü nəvələrə, gələcək nəsillərə yadigar qoyduğu əsl səadət qələbəsi idi.

Bu səadət qələbəsi naminə bizim babalarımız da həyatından, canından, qanından keçdi. Azərbaycan cəb-həyə etibarlı arxa, hər an ən gərgin mübarizəyə, ən qanlı döyüşlərə hazır olan əzəmətli varlıq oldu. Gecə-gündüz işlədi, çalışdı. Ölüm-dirim savaşında cəbhədən heç bir

sərvətini əsirgəmədi. Bakı nefti Qələbənin qarantına çevrildi.

Xalqları qul etmək planlarını həyata keçirməyə həzırlaşarkən faşistlər bu çirkin planı irq nəzəriyyəsi ilə pərdələyirdilər. Alman mətbuatı, radio və televiziyası, Hitlerin bütün çıxışları geniş kütləni bəşəriyyətin "yüksək" və "alçaq" irqlərdən əmələ gəlməsinə inandırmağa çalışırdı. Faşist ideoloqlarından Quonter və Leptsin yazdıqlarına görə, guya alman faşistləri insanın bütün kamil ruhi və fiziki xüsusiyyətlərini özündə birləşdirən tam qiymətli insanlar idi, buna görə də bütün digər xalqlar onlara tabe və onların hüquqsuz qulu olmalıydı. Hitlerin və onun qanıçənlərinin az qala qanun kitabına çevrilən "Mənim mübarizəm" adlı kitabında yazılmışdı: "Hər bir vasitə ilə almanların bütün dünyanı fəth etmələrinə nail olmaq lazımdır".

Hitlerçi Eybl də "Müasir düşüncə" kitabında etiraf edirdi ki, faşist istilasının yolu Yaxın Şərqdən keçir. Faşist siyasəti məqsədyönlü vəzifələri ilə buna yaxınlaşır."

Özlərini ən yüksək irqin nümayəndələri hesab edən hitlerçilər açıq-aydın və qətiyyətlə bildirirdilər ki, zəbt edilmiş ölkələrin əhalisini qırmaq lazımdır. Tələb edirdilər ki, faşistlərə ilk əvvəl Ukrayna və Qafqaz verilməlidir. Faşist Paulun dediyi kimi, burada yeni tipli müstəmləkə insanı yaradılmalı idi. Odur ki, bütün canlı və texniki qüvvələr, ordu bu məqsəd yolunda səfərbər edilib təlimatlanmışdı.

Faşizm və militarizm üzərində qələbə naminə Azərbaycan öz xidmətini hələ İkinci Dünya müharibəsində əsirgəməmişdi. Yurdumuzun igid oğul və qızları 1939-cu ilin payızında sovet-fin müharibəsi cəbhəsinə yola düşüb əzmkarlıqla vuruşmuşdular. Əsrlər boyu olduğu kimi, Azərbaycan bu dəfə də iri dövlətlərin strateji planlarında mühüm yer tuturdu.

Qafqaza xüsusi maraq göstərən ABŞ və Böyük Britaniyanın "Velvet" planında Azərbaycanı öz nüfuz dairələrinə çevirmələri göstərilirdi. Almaniya Bakı neftini ələ keçirməklə,şərqə - İran körfəzinə və Hind okeanına hərəkət etmək niyyətində idi. Adolf Hitlerin tapşırığına əsasən Bakının sənaye və hərbi əhəmiyyətli obyektlərinin dəqiq xəritəsi hazırlanmışdı."Edelveys " adlanan Qafqaza hücum planında Bakının zəbt edilməsinin konkret vaxtı qeyd olunmuşdu.

1941-ci il iyunun 22-də Sovet İttifaqının alman faşizminə qarşı Böyük Vətən müharibəsi başlandı. Bir gün sonra, Amerika Hərbi Dəniz Donanmasının Katibi Frenk Noks ABŞ Prezidenti Franklin Ruzveltə yazmışdı: "Rusiyanın (yəni keçmiş SSRİ-nin) işini bitirmək üçün Hitlerə cəmi altı həftədən iki aya qədər vaxt tələb olunacaq".

Əlbəttə, həmin vaxtlar kənardan müşahidəçi kimi baxanlara siyasi proqnozlar vermək, irəli gedib canını, qanını verənlərdən qat-qat asan idi. Lakin onu da unutmamaq olmazdı ki, bu vuruş və mübarizə faşizm və faşist Almaniyası kimi kifayət qədər əhəmiyyətli və qəddar düşməyə qarşı idi.

Azərbaycan bu mübarizəyə də fədakarcasına qoşuldu. Bütün ziyalıların, o cümlədən yaradıcı insanların fəaliyyəti faşizm üzərində qələbəyə yönəldi. Cəbhəyə,döyüş meydanlarına 700 min nəfərə yaxın vətəndaşımız yola düşdü.

Fəhlə və qulluqçular üçün iş günü 11-12 saata qaldırıldı. Məzuniyyətlər ləğv olundu. Orduya səfərbər edilmiş işçilərin yerinə qadınlar və yeniyetmələr cəlb edildi. Azərbaycanlılardan ibarət 77-ci, 223-cü, 271-ci, 402-ci, 416-cı diviziyalar yaradılıb formalaşdırıldı. 227-ci və

396-cı diviziyaların tərkibində azərbaycanlılar çoxluq təşkil etdi.

Azərbaycan oğulları faşizmə və nasizmə qarşı partizan və müqavimət hərəkatında canlarını əsirgəmədilər. Respublikamızı təmsil edən cəsurlar müharibədə şücaətlə döyüşdülər, ad-san qazandılar. Qələbəyə gedən yollarsa uzun və dəhşətli idi. Müharibə fəlakətlərinə mərdliklə qatlaşmaq xüsusilə Azərbaycan övladlarından son dərəcə məsuliyyət və ayıq-sayıqlıq tələb edirdi. Çünki... Çünki hədəf Bakı idi. Bizim əziz, doğma Bakımız.

Böyük Vətən müharibəsinin 70 yaşı tamam olacaq bu möhtəşəm qələbəsi yolunda Azərbaycan saysız-hesabsız işlər gördü, xidmətlər göstərdi. Respublikamız bütün cahana əsl nümunə oldu. Azad, müstəqil yurdumuz elə bir məsələdə də bu gün qürurverici nümunədir.

İndi dünyanın müasir xəritəsində elə bir məmləkət, diyar, ölkə yoxdur ki, onun Birinci Vətəndaşı və Birinci xanımının babaları qədər bu ümumbəşəri savaş meydanında milyonları faşizmin qanlı caynaqlarından xilas etmək yolunda, Azadlıq, Qələbə və Sülh naminə əvəz olunmaz töhfələrini bəxş etsin. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin babası Əziz Məmmədkerim oğlu Əliyev və Prezidentimizin sevimli ömür-gün yoldaşı Mehriban xanım Əliyevanın babası Mir Cəlal Paşayev qədər.

Hər iki Babanın vətənpərvərlik məfkurəsi zəngin irs olaraq müasir nəsillər üçün də çox qiymətlidir. Bu, şanlı tarixdir, bu faktdır, bu reallıqdır və gəlin üzümüzü bir daha bu ədalətli tarixdə yaşayan həqiqətlərə çevirək.

Böyük ərəb filosofu Əbu Turxan deyirdi ki, fəlsəfə-ümumbəşəri ruhun milli ifadəsidir. Həyat fəlsəfəsinə gedən ən geniş yol ədəbiyyatdan keçir. İspanəsilli Amerika yazıçı və filosofu Corc Santayana ədəbiyyatın

vəzifəsindən bəhs edəndə yazırdı: "Ədəbiyyatın vəzifəsi hadisələri ideyaya çevirməkdir". Doğru fikirdir. Hər kəsə məlumdur ki, dünya tarixində ən böyük hünər və qəhrəmanlıqlar Vətən naminə edilib. Ədəbiyyat adamlarının qələmi bu hünər və qəhrəmanlıqlar meydanında güclü meyara çevrilib. Çünki həyatın ən böyük silahı olan Söz, insan qüdrətinin hər zaman nəhəng sərkərdəsi olub. Elə buna görə də ədəbiyyatı insanşünaslıq elmi adlandıranlar yanılırlar.

Müharibə başlananda Azərbaycanda böyük söz sahiblərindən, insanşünaslığı yaradanlardan biri olan Mir Cəlal Paşayevin də qələmi məğrur və döyüşkən bir silaha çevrildi. Yaradıcılığında yeni səhifələr açıldı. Həmin illərdə onun yazdığı bütün əsərləri xalqı alman faşizminə qarşı səfərbər edən və qələbəyə ruhlandıran əsil vətənpərvərlik nümunələri idi. Yazıçı müharibə illərində ana və bacıların iztirablı günlərini, onların sədaqət və səbrini öz əsərlərində məharətlə təcəssüm etdirirdi. Deyirlər, yazıçının ürəyi Vətən üçün, xalq üçün alışıb yanmasa, o, həmvətənlərinə haqq və həqiqət yolunu göstərə bilməz. Doğrudan da yazıçı dünyaya yaşamaq üçün deyil, özünü yandıraraq başqalarını yaşatmaq üçün gəlir, cəmiyyətin dərini, xalqının yaşadığı ağır vəziyyəti öz şəxsi dərdi kimi qəlbində daşıyır. Məhz Mir Cəlal Paşayev kimi.

Böyük fikri adi, sadə və hədəfə toxunan sözlərlə ifadə etmək əsl siyasi lirikanın ədəbi qaydalarıdır. Aydın, səmimi və təbii yazmaq Mir Cəlalin əsas yaradıcılıq prinsipləri idi. O, həmişə xalqın mənafeyinə xidmət edən ədəbiyyatdan, yazıçıdan yazır, ədəbiyyatımızın böyük ənənələrinə sadıq olan sənətə maraq göstərir, müasir ideyalı ədəbiyyat uğrunda mübarizə aparırdı. Onun

əsərlərində xalqımızın nəcib ruhu indi də duyulmaqdadır. Mir Cəlalın qəhrəmanları həyatın müxtəlif sahələrindən götürülmüş sadə insanlar idi. O, bu adamların sevincini, kədərini, arzu və xəyallarını həmişə həssas bir sənətkar ürəyi ilə duyub əks etdirirdi. O, heç bir zaman oxucunu heyrləndirən mürəkkəb süjetlər qurmağa cəhd etmir, fəvqəladə əhvalatlar quraşdırmır, həyatın müəyyən bir parçasını qələmə alaraq, canlı və aydın bir dil ilə təsvir edirdi. Onu da deyim ki, insanın kədərini, sevincini yalnız həqiqi istedad sahibi olan yazıçı düzgün duyub təsvir edə bilərdi.

Mir Cəlal Paşayev əsərlərində daha çox böyük siyasi əhəmiyyəti olan gündəlik aktual məsələlərdən bəhs edirdi. Yaradıcılığının bir xüsusiyyəti də günün zahirədə xırda görünən hadisələrində böyük həqiqətləri görə bilməsi idi. O, xalqının qurub-yaratmaq qabiliyyətindən bəhs etdiyi zaman öz qəhrəmanlarından birinin dili ilə deyirdi: "Yaratmaq azdır. Yaratmaqla Vətən vəzifəsi bitməyir. Bu müqəddəs Vətənin hər bir qarış torpağını qorumağı bacarmalıyam".

Mir Cəlal həmişə müstəsnaılıqdan, təmtəraq və uydurmadan sağınaraq, mümkün olduqca təbii, adi hadisələri qələmə alırdı. Bu da onun əsərlərinin həyatla yaxından səsleşməsinə təmin edən bir keyfiyyət kimi üzə çıxırdı. Ədib özü bir dəfə belə bir maraqlı əhvalat danışmışdı: "Müharibənin ağır günlərində respublikamızın kəndlərindən bir nəfər qoca kişi yanıma gələrək mənə dedi ki, sən mənim oğlumu yaxşı tanıyırsan, çox təvəqqe edirəm, onun indi harada olduğunu, nə etdiyini öz dilinlə mənə danışasan. Mən çox and-aman elədim ki, əmi, sizin oğlunuzu mən haradan tanıya bilərəm, mən birdən-ikidən sizi, yaxud oğlunuzu görmüşəmmi? Onda qoca qoltuq cibindən qat kəsilmiş, oxunmaqdan sürtülmüş, bəzi

yerlərinin yazısı getmiş bir qəzet çıxararaq dedi: Budur, burada yazıbsan ki!

Mən işin nə yerdə olduğunu anlayaraq, qocaya ürək-dirək verib yola saldım. Doğrudan da həmin qəzetdə mənim cəbhə həyatından bəhs edən bir hekayəm dərc olunmuşdu. Orada təsvir olunan gənc döyüşçünü qoca öz oğlu bilmişdi".

1941-ci ilin avqustunda Zaqafqaziya Hərbi Dairəsinin qoşun hissəsi Sovet-İran razılığına əsasən İranda faşist agenturasının qarşısını almaq və özünümüdəfiə məqsədi ilə İran sərhəddini keçib Təbrizə daxil olmuşdu. Ordu Hərbi Şurasının üzvü polkovnik Əziz Əliyev orduya siyasi rəhbər təyin olunmuşdu. Onun bilavasitə iştirakı ilə Cənubi Azərbaycanda strateji planların məqsədyönlü şəkildə həyata keçirilməsi yolunda xeyli işlərdə uğurlar qazanılmışdı.

Həmin vaxtlar Təbrizdə, Urmiyada, Ərdəbildə, Mə-rənddə, Zəncanda və digər şəhərlərdə geniş mədəni-maarif işləri aparılırdı. "Vətən uğrunda" qəzetinin redaksiyasında Azərbaycan mədəniyyəti, ədəbiyyatı və jurnalistikasının Süleyman Rüstəm, Osman Sarıvəlli, Qılman Musayev, Ənvər Məmmədخانlı, İsrail Nəzərov, Əhəd Bağırzadə, Qulam Məmmədli, Mehdiqan Vəkilov, Cəbbar Məcnunbəyov kimi görkəmli nümayəndələri səylə çalışırdı. Özü böyük mədəniyyət sahibi, 45-ə qədər dərslilik və elmi kitabların müəllifi olmuş, eyni vaxtda iki ali məktəbə - Azərbaycan Dövlət Universiteti və Tibb İnstitutuna rəhbərlik etmiş, nəhəng kadr və mütəxəssislər ordusu yaratmış Əziz Əliyev, bu əzmkar yaradıcı insanların fəaliyyətini, çoxmilyonluların mübarizəsində ədəbiyyatın rolunu yüksək qiymətləndirirdi.

O illərdə böyük zəhmətə qatlaşan Mir Cəlal Paşayev də tez-tez "Vətən uğrunda" da çıxışlar edir,

müharibə mövzusunda, insanları böyük qələbəyə hazırlamaq istiqamətində aravermədən sanballı əsərlər yazırdı. Bir-birinə hörmətlə yanaşan və səmimi münasibətləri olan iki məsləkdaş insan - Əziz Əliyev və Mir Cəlal Paşayevsə haradan biləydilər ki, uzun illərdən sonra onların nəvələri İlham və Mehriban bir-birini sevib xoşbəxt ailə quracaq, Vətən, onun azadlığı, işıqlı sabahı naminə böyük zəhmətləri olan hər iki Babanın arzuları bu nəvələrin əməllərində çiçəklənib əbədi yaşayacaqdır...

Əziz Əliyevin həyatında ən ağır, ən çətin, ən məsuliyyətli, bəşəriyyət üçünə ən həlledici məqamlar başlanırdı. Bəli, məhz məqamlar! Çünki doğrudan da bəşəriyyətin taleyi anlardan, saniyələrdən, dəqiqələrdən və necə deyərlər, bir tükəndən asılı idi. Hitlerin Bakını zəbt etmə planındakı 25 sentyabr, 1942-ci il tarixinə cəmi doqquzca gün qalmışdı. Əziz Əliyev həmin ilin 16 sentyabrında dərdlər və bəlalar məkanı olan Dağıstanın Birinci şəxsi təyin olunmuşdu.

Hərbi tarixdən məlumdur ki, İkinci Dünya müharibəsi dövründə Qara dənizlə Xəzər dənizi arasında baş verən döyüş əməliyyatları 15 aya qədər davam etmiş, bu döyüşlər müdafiə və hücum əməliyyatlarından ibarət mürəkkəb bir kompleks yaratmışdı.

Qafqaz uğrunda döyüşlərdə quru qoşunları, Qara dəniz donanmasının qüvvələri, Azov və Xəzər dənizinin hərbi gəmi dəstələri, aviasiyaçıları və partizanları iştirak edirdilər.

1942-ci il iyul ayının 1-də "Cənub" ordusunun qərargahında keçirilən müşavirədə Hitler bəyan etmişdi: "Mənim əsas niyyətim - rus qüvvələrini əsaslı surətdə darmadağın etməklə, Qafqaz vilayətini ələ keçirməkdir".

Bir neçə gün sonra Münhendə keçirilən zabit müşavirəsində Gebbels də bildirmişdi: "Biz Şərqdəki ölkəni

təkcə ona sahib olmaq üçün deyil, həmçinin onu özümüz üçün təşkil etməkdən ötrü tutmuşuq. Biz kömür, dəmir və neft uğrunda mübarizə aparırıq. Əgər Qafqazdakı döyüşlər bizim komandanlıq tərəfindən təyin olunmuş müddətə qədər sona çatarsa, o halda biz Avropanın ən zəngin neft vilayətlərini öz əllərimizə almış oluruq. Kim buğda, neft, almaz və kömürə sahib olarsa, o da müharibəni udmuş olacaq".

Hitler komandanlığının Qafqazı ələ keçirməsi planı 1942-ci il 23 iyul tarixli, kod adı "Edelveys" olan 45 sayılı direktivdə ətraflı şəkildə şərh olunmuşdu:

1. Qafqazın neftverən rayonları ilə birlikdə ələ keçirilməsi - Bakı, Qroznı, Mahaçqala.

2. Sovet İttifaqının Qafqazın neft rayonlarının itirilməsi hesabına zəifləməsi.

3. SSRİ-nin Qafqaz və İranı itirməsi nəticəsində xarici aləmdən təcrid olunması.

4. Vermaxt tərəfindən sənaye üçün nəzərdə tutulmuş xammal mənbələrinin əldə olunması.

5. Türkiyənin SSRİ-yə qarşı müharibəyə cəlb olunması.

6. Qara dəniz donanmasının tam məhvi, onun bazalarının ləğv edilməsi və Qara dənizdə alman donanması hökumranlığının bərqərar olunması.

7. Alman qoşunlarının Zaqafqaziyadan Yaxın Şərqə daxil olması üçün əlverişli şəraitin yaradılması.

İşğalçılıq planlarında vermaxt komandanlığı Xəzər dənizi ilə Baş Qafqaz sıra dağları arasında mühüm strateji mövqeyə malik olan Dağıstana da xüsusi diqqət ayırmışdı. Hitlerçilər Mahaçqalanı özlərinin Xəzər dənizindəki ən başlıca hərbi-dəniz bazasına çevirməyi planlaşdırmışdılar. Bu barədə Əziz Əliyevin yaxın adamlarından biri Həbib Həsənov yazırdı:

"1941-1945-ci illərin qanlı-qadalı hadisələri, İkinci Dünya müharibəsi... Hitler Almaniyaşının dişlərinə qədər silahlanmış hərbi qüvvələri Sovet İttifaqının həyat əhəmiyyətli ərazilərini zəbt edərək, Şimali Qafqaza, Zaqafqaziya doğru irəliləyir. Qroznı neft mədənləri hitlerçi faşistlər tərəfindən zəbt olunur... Bakını ələ keçirmək arzusunu reallaşdırmaq üçün tədbirlər görür, yeni həmləyə hazırlaşırlar. Daha bir həmlə, Dağıstan zəbt olunacaq, Azərbaycana doğru yol açılacaq, Bakı nefti alman faşistlərinin əlinə keçəcək, Sovet Ordusunun mühərrikləri dayanacaq, faşistlər qələbə çalacaqlar.

Bələ bir gərgin dövrdə Dağıstanın müdafiəsini möhkəmləndirmək, bir nəfər də olsun, faşist əsgərinin Azərbaycana keçməsinə yol verməmək üçün qəti tədbirlər görmək tələb olunurdu..."

Əziz Əliyev vilayət partiya komitəsinin IV plenumunda "Dövlət Müdafiə Komitəsinin 16 sentyabr 1942-ci il tarixli qərarı ilə əlaqədar Dağıstan qarşısında duran vəzifələr barədə məruzə edərkən son dərəcə ciddi məsələlərə toxundu. Həmin məruzədən bəzi sətirler: "...Bu gün düşmən Dağıstanın bir addımlığında ikən, respublika cəbhə zolağına çevrilərkən hərbi-müdafiə məsələsi, hər yaşayış məntəqəsinin bir qala kimi möhkəmləndirilməsi vəzifəsi olduqca kəskin xarakter alır.

Bakı neftinin qapısı olan Dağıstanı düşmən üçün alınmaz bir qalaya çevirmək!..- Dağıstan partiya təşkilatının qarşısında duran vəzifə bax, budur!

...İndi əsas məsələ hərbi-müdafiə işini kəskin şəkildə yaxşılaşdırmaqdan, bütün rayonlarda və aullarda müharibə dövrünün sərt rejimini bərqərar etməkdən ibarətdir. Elə etmək lazımdır ki, düşmən haradan gəlsin, özünü hansı formaya salır-salsın, hər yerdə bizimkilər onların qarşısına çıxmalı, onları məhv edib zərərsiz

hala gətirməlidirlər. Bunun üçün bütün əhalinin mübariz əhval-ruhiyyəsini səfərbər edib onu düşmən casuslarına, paraşütçülərə, düşmənin dəyirmanına su tökən təxribatçılara qarşı mübarizəyə qaldırmaq lazımdır..."

Dağıstan Vilayət Partiya Komitəsinin Birinci katibi və Mahaçqala Müdafiə Komitəsinin sədri Əziz Əliyev Dağıstanda yaşayan xalqların həyat tərzinə, xarakterinə, adət-ənənələrinə, milli məfkurəsinə, spesifik xüsusiyyətlərinə mütaliələrindən bələd idi. Odur ki, ən ucqar dağ aullarına qədər gedib çıxır, camaatı, kəndliləri yığıb vəziyyəti onlara başa salırdı. Onun tapşırığı ilə mövcud durumu aydın dərk edən ağsaqqallar, əhali arasında sözükeçən nüfuzlu adamlar ayrı-ayrı yaşayış məntəqələrində olur, insanlarla görüşür, işin nə yerdə olduğunu şərh edir, adamlara ciddi tövsiyələr və məsləhətlər verirdilər.

1942-ci ilin oktyabrın 28-də Əziz Əliyevin rəhbərliyi ilə keçirilən toplantıda "Bütün qocalara, Dağıstanın qadın və kişilərinə" müraciət qəbul olundu. Həmin müraciətlə Əziz Əliyev toplantı iştirakçalarına üzünü tutub dedi: "...Qafqazın başı qarlı zirvələrinin üstünü ağır, qara buludlar almışdır. Azgın və amansız düşmənlərimiz olan alman faşistləri çiçəklənən vadilərimizə və dağlarımıza soxulmuşlar. Kuban və Terek çayları qana boyanmışdır. Çərkəzin, Kabarda - Balkarın, Çeçen - İnquşun təhqir olunmuş qızlarının acı nələsi dağlarda əks-səda verir. Biz almanlara əsir düşmüş dağlı qardaşlarımızın ürək parçalayan fəryadını eşidirik. Hitler bütün Qafqazı ələ keçirmək, azadlıqsevər dağlıları öz quluna çevirmək, bizi sevinc və xoşbəxtlikdən məhrum etmək istəyir. Hiyləgər tülkü kimi Hitler qafqazlıları aldatmaq istəyir. Qocalar da, qadınlar da, uşaqlar da əsgər olmalıdır, əgər xalq bir-birinə qovuşaraq mehriban olarsa, onu məğlub etmək

olmaz. Dədə-babalarımızdan qalma əski adətlərin tələbinə görə, belə ağır saatlarda biz Vətənə sədaqət andı içməliyik! Doğma Qafqazı müdafiə etmək, düşməni dağlarımıza buraxmamaq vəzifəsi bizim boynumuza düşür, başqa cür olsa, əbədi nifrinlər bizim çal başımızda qalacaqdır! Bizim doğma torpaqlarımızda bir alman əsgəri qalsa belə, atalarımız öz qəbirlərində rahat uyumayacaqlar!!!".

Əziz Əliyevin bu həyəcanlı və təsirli çıxışı düşüncələrimi bircə anlıq Mir Cəlalın sevimli müəllimi olmuş Hüseyn Cavidin sanki ölməz Üzeyirin "Koroğlu" üvertürası sədaları altında səslənən misralarına pərvazlandırdı:

İştə Qafqaz!.. Səfəli bir mənə!
Allah-Allah, nədir bu abü-həvə?!
Nə qədər şairənə bir xilqət!
Yerə enmişdir adətən cənnət!

Həmin vaxtlar Qafqaz dünyanın hərbi və siyasi xəritəsində öz strateji mövqeyi ilə nəzərlərə hakim kəsilmişdi. Şeirin səmimi və doğma misraları müharibə illərində məsafəcə uzaqlara düşən Vətən övladlarının Qafqaz nigarançılığını yaddaşımda yenidən duyğulandırdı.

1942-ci ilin yazında Mir Cəlal Uzaq Şərqə yola düşmüşdü. Gördüklərini "Qafqaza məktub" adlı məqaləsində ("Ədəbiyyat" qəzeti, 16 iyun 1942-ci il) mükəmməl canlandırmışdı. Ədib yazırdı: "Biz çox uzaqda, Azərbaycandan on minlərlə kilometr aralı bir məsafədəyik. Ancaq Vətəndəyik. Uzaq Şərq döyüşçüləri arasındayıq. Bakı nefti ilə, Donbas kömürü, Ukrayna çörəyi ilə tanındığı kimi, Sovet Şərqi də öz şanlı döyüş tarixi ilə məşhurdur. Bu ucsuz-bucaqsız meşələri qılinc kimi kəsib ötən düz yollar, Komsomolsk kimi gənc şəhərlər, Amur üzərində

qartal kimi qanad gərib duran nəhəng körpülər, Voloçaev günlərinin şanlı abidəsi Xasan gölü, Xanka gölü, Xalxın Qol döyüşləri Uzaq Şərq igidlərinin Vətənə layiqli xidmətini göstərir. Buranın hər addımında mübarizə, qəhrəmanlıq, insan əməyinin ecazkar qüdrəti görünür. Ona görə də burada hərbi təlim görmək, ixtisas almaq əyani məktəb keçmək kimidir".

Göyçaydan gəlmiş aqronom Həmid Həmidov, Naxçıvandan gəlmiş müəllim Bektaş, tələbə Nadir Əliyev, Kirovabaddan (indiki Gəncədən - R. Mirzəzadə) gəlmiş sürücü Məmməd Səmədov, Ağdamdan gəlmiş, ürəkaçan şeirlər yazan zirək tankçı, "Qafqaza məktub" adlı şeiri ilə arzularını Vətənə çatdırmağı yazıçıdan xahiş edən Əziz Əzizov, hava topçusu Səməd Paşayev, radist Səməd Ağamirov, Qubadan gəlmiş əsgər Mövlud Qurbanovdan, döyüşçülərin Vətənə göndəriləsi xəbərlərindən maraqla bəhs edən Mir Cəlal daha sonra yazır: "...Məmmədov İdris sərhəd keşiyində durur. Tunc rəngli sifətində kəskin cizgilər vardır. Baxışında, duruşunda gələcəyə etimad, qalib olmaq etiqadı duyulur. Yaşıl təpələr, sıx meşələr, tayqalardan keçən sərhəd xəttində o, özünü Azərbaycanda, doğma kəndlərində duyur. Onun da anasına, ailəsinə deməli sözü var: "Mənim adımdan - deyir, - Vətənə salam yetirin. Deyin xatircəm olsunlar. Bir aylıq yol gəlmişik, gəzməyə, kefə yox, döyüşə gəlmişik. Silahı öyrənirik. Uzaq Şərq qəhrəmanlarından dərs alırıq. Nə qədər ki, canımız sağdır, bu yerlərdən arxayın ola bilərsiniz. Əlimizdə silah, gecəli-gündüzlü sərhəd boyunda dayanmaq bizə ləzzət verir. Çünki biz zəhmətimizlə vətəndaşlarımızın istirahətini qoruyuruq. Yuxusuz qalaraq ailələrimizin rahat yatmasını təmin edirik. Mən sənətimlə fəxr edirəm".

Mir Cəlal Paşayev "Qafqaza məktub"unu bu sətirlərlə bitirir: "...Onlar öz gündəlik hərbi-siyasi hazırlıq işlərində, gələcək döyüşlərdə öz babalarına - babəklərə, koroğlulara layiq olmaq istəyirlər. Onlar istəyirlər ki, Koroğlu dedikdə, Azərbaycan əsgəri xatırlandığı kimi, Azərbaycan əsgəri dedikdə Koroğlu yada düşsün. Əsgərlərdən Qafqaza gələn məktubların qısa məzmunu budur. Minlərlə məktubun xətti, stili başqa-başqa olsa da, mənası, məqsədi birdir".

Cəbhədən gələn məktublardan bir daha aydın olurdu ki, insanların mütəmadi olaraq hərtərəfli maariflənməyə ehtiyacı vardı. Bu bərdə ədəbiyyat, kitab və qəzet adamların həyatı, həqiqətləri öyrənməsinə, dünyagörüşünün artırılmasına xeyli köməklik edirdi. Vaxtilə rus şairi Puşkin deyirdi ki, mütaliə ən yaxşı təlimdir. Tam razıyam. Həqiqətən böyük adamın fikirləri ilə məşğul olmaq özü ən maraqlı elmdir. Mir Cəlalin həmin dövrdə yazdığı "Kitab mədəniyyətimiz haqqında" adlı məqaləsini xatırlayaq. Həmin məqalədə ədib kitabı xalqın mənəvi sərvətlərindən biri kimi uca tutaraq yazırdı: "...Kitab bizim həyat və məişətimizin vacib bir amili olmuşdur. Şəhər yox, uzaq və kiçik bir kəndə sırayı bir kolxozçunun evinə gedin, orada yalnız xalça, yalnız samovar, yalnız kasa yox, kitab da görərsiniz... Kitab bizim adamlarımıza yalnız zərurət vaxtında (imtahanda, nitq söyləmək, bir məsələ haqqında fikir demək üçün) deyil, hər bir vaxtda lazım olur. Onlar, həqiqi bir dost, gözəl ünsiyyət vasitəsi, vacib mənəvi qida kimi kitabdan ayrılmaq istəmirlər. Ən ağır zamanlarda belə, kitab öz işini görür. Cəbhədə, ara verən qızğın vuruşmalardan sonra döyüşçü qoltuğundakı kitablara müraciət edir, əsgərlər yazıçılara yazdıqları məktubda kitab, maraqlı hekayə, şeir istəyirlər. Kapitan Nəsimov "Vətən uğ-

runda" jurnalının bir nömrəsini itirdiyini yazaraq əlavə edir ki, cəbhədə ən əziz bir şey itirmiş kimi heyfslənirəm..."

Mir Cəlal müharibə dövründə yazdığı əsərlərində böyük həyəcanların, ciddi və təsirli hadisələrin ifadəsinə xüsusi fikir verirdi. Mövzuya dair ilk hekayəsi olan "Yollar" da, "Anaların üsyanı" da bu səpkidə yazılmış əsərlərinə parlaq bir misaldır. Belə əsərlərin bəzi parçalarını mənsur şeir də adlandırmaq olar. "Anaların üsyanı"na qıqqət yetirək: "...Dünyanın bütün qadınları, bəşəriyyəti bəsləyib böyüdənlər, insanlığın dayələri, dahilərin, alimlərin, filosofların, şairlərin anaları, köksü saf, təmiz hissələr yatağı olan qadınlar böyükdən kiçiyə, şərqdən qərbə, cənubdan şimala hamısı ayağa qalxmışdı. Dünyada birinci və axırncı dəfə olaraq anaların müqəddəs qiyamı başlanırdı. Dənizlər çəkilir, dağlar baş əyir, üfüqlər açılır, hər şey bu həyəcan seline yol verirdi. Analar indi müsəlləh və qəzəbli bir ordu kimi əl-ələ, səs-səsə verirdilər. Ağsaçlı nəvə sahibləri bütün nəsilərini vuruşa çağırırdı. Kəndli qadın əlində alakeş, kürek, toxa gəlirdi. Fəhlə qadın yumruğunu düynləyərək bayraq kimi qaldırırdı. Müəllimə kitabını silahla dəyişir, yazarlar qələmini süngüyə çevirirdi. Dəniz kimi dalğalanan, vulkan kimi coşan bu hərəkət getdikcə böyüyür, böyüdükcə sürətlə yeriyirdi. Əliyənlər yerdən daş götürür, ağac alır, ümumi düşməne, insanlığın düşməninə, faşist başkəsənlərə qarşı yüyürdü..."

Vəziyyət son dərəcə gərgin idi. Mir Cəlal Paşayev Azərbaycanda, Əziz Əliyev isə Dağıstanda silahdaşları ilə bərabər faşizmə, onun çirkin ideologiyası, xəbis niyyətləri ilə gecəli - gündüzlü mübarizədə idilər.

Əziz Əliyev Qızıl Ordunun və Hərbi Dəniz Donanmasının hissə və birləşmələrinə, o cümlədən 416-cı Taqanroq və 169-cu Vitebsk diviziyaları, Qara Dəniz

Donanmasının hərbi gəmiləri, Əziz Əliyevin özünün də hərbi şuralarının üzvü olduğu 47-ci və 58-ci ordular, 747-ci zenit - artilleriya diviziyası, Q.Qarayevin komandiri olduğu 1-ci Dağıstan könüllü süvari eskadronuna və s. hamilik edirdi.

Maxaç Daxadəyev adına Dağıstan partizan dəstəsinin komissarı öz xatirələrində yazırdı ki, işğalçılarla mübarizədə vilayətin partizanları düşmənin 3300 əsgər və zabiti məhv etmiş, çoxlu tankını yandırmış, 8 topunu, 25 pulemyotunu, 66 avtomaşını, döyüş sürsəti və ərzaqla dolu 9 anbarını ələ keçirmiş, 349 traktoru, 82 min baş mal-qaranı, 5880 atı düşmənin əlindən geri almışlar. Onlar 47 kəndi və yaşayış məntəqəsini azad etmişlər".

Mir Cəlalın qələmi susmaq bilmirdi. Vətənpərvər yazıçının ürəyindən və ruhundan keçən ağrı-acılar, od-alov, qan içində olan döyüş meydanlarındakı qəhrəmanlıq şücaətləri tarixin səhifələrinə yazılmaqda davam edirdi. O əsərləri oxuyan hər bir oxucu düşmənlə son damla qanına qədər vuruşmağa daha da ruhlanırdı. O illərdən çox-çox sonralar Mir Cəlalın iki dəfə Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adına layiq görülmüş azərbaycanlı general-mayor Həzi Aslanovun cəsurluqlarından bəhs etdiyi "Vətən qəhrəmanı" adlı hekayəsini dəfələrlə oxumuşdum. Hər dəfə də əsərdə yeni çalarlar kəşf etmişdim. İndi də ədibin təsvirlərini oxuyanda özümü sanki bu müharibə od-alovunun, dəhşətlərinin içində hiss edirəm:

"...Düşmən məhv edildi. Kənd təmizləndi. Hərəkətdə olan qüvvələrimiz təpələrdən yağan atəşdən xilas oldular. Günü qələbə ilə tamamlayan ulduz nişanlı maşınlar nəre çəkib cəbhə xəttində düşməne meydan oxuyanda, Aslanov qabaqda gedən və atəşi ilə havanı titrədən tankın içində idi. Döyüşün hər dəqiqəsində o, vəziyyəti diqqətlə öyrənir, hissənin hərəkətinə istiqamət verirdi.

Həzi düşməni məğlub etməyi kifayət saymırdı; onu məhv etməyə çalışırdı. Bu gün, - deyirdi, - daş, divar dibinə təpilib qorunan və qabağımızdan qaçan faşist, sabah silahını işə salmağa fürsət axtaracaqdır. Murdar həşəratın kökünü kəsməliyik!

...Aslanov bilirdi ki, yaralı canavar daha da quduzlaşacaqdır; bu saat dişini itiləyib haradansa irəli soxulmağa cəhd edəcəkdir. Komandir tankların buradan, düşməne məlum olan bu mövqelərdən çıxarılmasına əmr verdi. Düşməne cinahdan ani bir yara vurmaq üçün fənd işlətdi.

Bu dəfə də komandirin niyyəti doğru çıxdı. Hitlerçilər uzaqdan tanklarımızın arxasına keçməyə çalışırdılar. İgid tankçılarımızın düşməne nəgihani hücumu burada da düşmənin planını puça çıxartdı. Almanlar, gözləmədikləri yerdən dolu kimi yağın top və mina atəşinə məruz qalıb qırıldılar".

Bu cür hadisələrlə üz-üzə gələn bizim döyüşçülərin də içində yaralanıb sağlamlığını itirənlər, şikəst olanlar az deyildi. Azərbaycanda tibbin və tibb elminin inkişafı sahəsində zəngin təcrübə qazanmış doktor Əziz Əliyev Dağıstanda yeni hospitalların yaradılmasına nail olmuşdu. Bütün səhiyyə ocaqlarının dəqiq, rəvan işinə diqqət yetirilirdi. Onun tövsiyyəsi ilə hospitallarda həkim və tibb bacıları ilə bərabər, məsul işçilər də daim növbə çəkir, müəssisələr ərzaq məhsulları, dava-dərman, yanacaqda fasiləsiz təchiz edilirdilər. Müharibə illərində hərbi xəstəxanalara 130 min nəfərdən çox yaralı gətirilmiş, onlardan 100 min nəfərə qədəri sağalmış, əksəriyyəti yenidən cəbhəyə qayıtmışdı.

Amerikanın dövlət xadimi, azadlıq uğrunda fəal mübariz Patrik Henrinin bu sözləri bir daha təsdiqini tapır

ki, döyüşdə yalnız qüvvətli olanlar qələbə qazanmırlar. Onu ayıq, fəal və cəsarətli olanlar udurlar.

Beləliklə, bir qəzet səhifəsinə qeydləri sığışmayan misilsiz qəhrəmanlıqlar hesabına Dağıstan və Azərbaycan işğalçı faşist qoşunlarından mərdliklə qorundu.

Dağıstanın tanınmış dövlət məmuru olan Səid Qurbanov əslində bütün dağlıların fikrini ifadə edirdi: "Əziz Məmmədkərimoviç Əliyev milliyyətçə azərbaycanlıdır, lakin tarixi xidmətlərinə və Dağıstanın bir respublika kimi qorunub saxlanması, onun iqtisadiyyatının, mədəniyyətinin möhkəmləndirilməsi və inkişafı, milli dirçəliş işinə verdiyi çox böyük töhfəyə görə haqlı olaraq həm də dağıstanlı hesab edilir".

Faşist qəsbkarlarının Qafqazı, xüsusilə doğma Azərbaycanı və Bakını işğal etmək planlarının puça çıxdığını və onların ümitsiz bir halda geri qaçdıqlarını Mir Cəlalın "Çəkmə" hekayəsindəki kimi müvəffəqiyyətlə göstərən bir əsər Azərbaycan sovet nəsrində yaradılmışdı.

Artıq hitlerizm qara kabus kimi millətlərin başı üstündən geri çəkilmək rüsvayçılığı ilə üz-üzə qalmışdı. Mir Cəlal Paşayev bunu "Hitlerizmə ölüm hökmü" məqaləsində tarixi hadisələrin dili ilə də açıqlayırdı: ("Ədəbiyyat" qəzeti 24 fevral 1945-ci il.) "Üç böyük dövlət rəhbərlərinin Krim Konfransı zamanəmizin ən böyük hadisələrindəndir. Bu konfrans bəşəriyyətin gələcəyi, taleyi və səadəti üçün çağırılmışdı. Hitlerizmin qəbri qazılmış, Hitler Almaniya ölümə məhkum edilmişdir. Bu, mədəniyyət, səadət yolunda duran xalqları əsarətə məhkum edib qul halına salmaq, dünyanı Hitlerin murdar və qaranlıq dustaqxanasına döndərmək istəyən təhlükəli, ən qorxulu bir qüvvənin, ən quduz və yırtıcı bir vəhşinin məhv edilməsi deməkdir.

...Krim konfransı və onun qərarları faşist quldurlarının kəlləsinə son və öldürücü zərbə oldu. Ədalət qalib gəlir. Birləşmiş millətlərin rəhbərləri faşizmə qarşı düşü-nüb tökdükləri tədbirlərdə mütərəqqi bəşəriyyətin iradə-sini təmsil etmişlər. Krim Konfransı insanlığı, mədəniyyəti və səadəti sevmə hər bir kəsi sevindirir, ilhamlandırır..."

Mir Cəlal "Cəhənnəmin uçurulması"nı isə belə təsvir edirdi: "...Düşmənin yolu bağlanan kimi başına odlar, qurğuşunlar yağdı. Pəncəsini səadət bağının lap içərilə-rinə uzadan, murdar bədəni ilə Şərqə doğru can atan sarı əjdahanın başına ədalət qılıncı endi. Cəhənnəm vəhşisi yaralı gövdəsilə sürünərək yuvasına soxuldu. Daldalanıb ufuldadı, sağalmaq, daha müdhiş bir sıçrayışla insanların üstünə cummaq istədi..."

Bütün xalqlar, bütün səadət əhli günəşlə silahlana-raq zülmət üstünə hücum getdilər. XX əsrin cəhənnəmi, faşizmin təcavüz yuvası, qara və qanlı əsarət sarayı, qan və sümükdən tikilən zülm və zülmət qalası milyon əllərin zərbəsi ilə kökündən dağıldı. Cəhənnəm belə uçuruldu!

İllər boyu faşizmin zülm və təcavüzünə düşər olan Avropa bu gün, min doqquz yüz qırx beşinci il mayın doq-quzundan etibarən rahat və arxayın nəfəs alacaqdır. Ra-diolar XX əsrin və bəlkə də bütün bəşər tarixinin ən böyük sevincli hadisəsini xəbər verdilər... Bu zəfər, kainat durduqca yaşayacaqdır... Bütün təcavüzkarların axırı belə olacaqdır!"

Deyirlər, mənəviyyat - ürəyin ağıdır. 70-ci baharını yola salacaq füsunkar qələbə naminə qanlı mübarizələr-də qoca Qafqazın və Ana Azərbaycanın keşiyində məğ-rurluqla dayanan Əziz Əliyev və Mir Cəlal Paşayev həm böyük mənəviyyat, həm də böyük ürək sahibləri idilər. Onlar özlərindən çox, mənsub olduğu xalqı və xalqları düşündülər. Talelərini millətinin və millətlərin taleyi ilə

bağladılar. Xalqların, millətlərin xoşbəxtliyi yolunda hünər və bacarığını əsirgəmədilər. Əsl azərbaycançılıq və vətənpərvərlik məfkurəsi nümayiş etdirdilər.

Onlar böyük adamlar idi. Taleyini millətin taleyi ilə bağlayan insanların ömrü isə elə millətin də ömrü qədər olur.

"Həftə içi" qəzeti,
8 aprel 2015-ci il

BİRİNCİ XANIMIN AZƏRBAYCANÇILIQ MƏFKURƏSİ

"Məktəblərini xalqın düşünən beyni, alimlərini görən gözü, müəllimlərini əbədi sərvəti, qadınlarını əxlaq abidələri, gənclərini şah damarı, şəhidlərini şəfaətçiləri, bayrağını ürəyi, Vətəninə anasının ləyaqəti kimi görən millət var olub yaşayacaqdır".

"Füyuzat" jurnalından

O, kifayət qədər formalaşmış xadimdir; ictimai və siyasi xadim. İki nüfuzlu beynəlxalq təşkilatın xoşməramlı səfiri olmaq da onun zəngin fəaliyyətini xeyli rəvənləndirib. Mehriban xanım Əliyeva bu istiqamətdə neçə-neçə irimiqyaslı layihələr həyata keçirib. Təkcə "Yeniləşən Azərbaycana yeni məktəb"i qeyd etsəm, zənnimcə şərhe ehtiyac qalmayacaq. Onun ölkə daxilində balalarımızın mükəmməl təhsili üçün gördüyü işlər göz qabağındadır. Xarici ölkələrin nüfuzlu ali məktəblərində isə Azərbaycan övladlarının təhsil alması ilə bağlı Mehriban xanım deyir: "Heydər Əliyev Fondu ümummilli liderin kursunu davam etdirir və tələbələrimizin xaricdə təhsil almalarını mən elbəttə ki, ölkəmiz üçün vacib və lazımı bir proses kimi qiymətləndirirəm. Lakin bizim üçün bu da vacibdir ki, müvafiq təhsil aldıqdan sonra istedadlı gənclər Azərbaycanda qalaraq, əldə etdikləri bilikləri Vətən naminə istifadə etsinlər. Bu gün bir neçə tələbə Fondun xətti ilə xarici ölkələrin müxtəlif ali məktəblərində təhsil alır. Biz əminik ki, dünyanın aparıcı universitetlərində əldə olunmuş biliklər ölkəmizin tərəqqi işinə böyük xeyir verəcək".

Bəşəriyyəti sarsıdan alman faşizmi üzərində qələbədə xalqımızın böyük haqqı və şücaəti oldu. "İzvestiya" qəzetinin müxbiri Oleq Siqanovun (2005-ci il) "Böyük

Vətən müharibəsində Qələbənin 60 illiyidir. Siz Moskvada keçirilən bayramda iştirak etmişiniz. Şəxsən Sizin üçün 9 may nə deməkdir?" sualına Mehriban xanım cavab verərək bildirir ki, Moskvada keçirilən bayram olduqca nadir hadisə idi və məncə, onun iştirakçılarının heç biri buna biganə qalmamışdır. Mənim üçün Qələbə bayramı ilk növbədə, şərin cəzalandırılacağı və xeyirin qalib gələcəyi mövzusunda daha bir tarix dərslidir. 600 mindən çox azərbaycanlı cəbhəyə getmiş və onların yarısından çoxu geri qayıtmamışdır. O illərdə cəbhəyə lazım olan neftin 90 faizdən çoxunu Bakı verirdi. Məşhur "Molotov kokteyli" də Azərbaycan neftçilərinin məhsulu, daha dəqiq desək, 100 yaşı YUNESKO tərəfindən bu il qeyd olunan akademik Yusif Məmmədəliyevin kəşfidir.

Ölkəmizin Birinci xanımı Azərbaycan-YUNESKO əlaqələrindən söz açır: "Uğurlu inkişafın mühüm amillərindən biri də ondan ibarətdir ki, Azərbaycan dünyəvi dövlət, yüksək dözümlülüyü ilə seçilən bir ölkədir. Azərbaycan ilə YUNESKO arasında əməkdaşlığın tarixi müstəqilliyimiz dövründən başlayır. Ötən illər ərzində təhsil, elm və mədəniyyət sahələrində bir çox birgə layihələr həyata keçirilib. Azərbaycanın maddi və qeyri-maddi mədəni abidələri artıq YUNESKO-nun Dünya İrsi siyahısındadır. Məsələn, YUNESKO tərəfindən İçərişəhər dünyanın ən gözəl abidələri siyahısına, Azərbaycan muğamı isə Qeyri-Maddi Mədəni İrs siyahısına salınıb. Eyni zamanda biz YUNESKO ilə birlikdə qaçqın və məcburi köçkən uşaqlar üçün mühüm təhsil layihələri həyata keçiririk. YUNESKO ilə əməkdaşlığımız "Atəşgah" məbədinin bərpası, Qobustanın Dünya Mədəni İrs siyahısına salınması kimi layihələri də əhatə edir".

Mehriban Əliyeva bütün dünyanın baxışlarının zilləndiyi ən yüksək beynəlxalq tribunallarda bəlamıza

çevrilən məsələdən də həyəcanla danışır: (2006-cı il) "Bu gün Azərbaycanın ən böyük, ən ağır problemi Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllidir. Min il öncə olduğu kimi, bu gün də hər bir millətin qarşılaşa biləcəyi ən böyük haqsızlıq, ən böyük faciə təcavüz və torpağının işğalıdır. Azərbaycan xalqı artıq 17 ildir ki, belə bir haqsızlıqla üzləşmişdir. Ermənistanın hərbi təcavüzü nəticəsində torpaqlarımızın 20 faizi işğal altındadır. 20 mindən artıq insan həlak olmuş, 50 mindən çox adam yaralanmış və əlil olmuşdur. Bir milyondan artıq insan 10 ildən çoxdur ki, öz doğma torpağından didərgin düşərək, qaçqın və məcburi köçkün vəziyyətində yaşayır. Azərbaycanlılar ermənilər tərəfindən soyqırımına və etnik təmizləmə siyasətinə məruz qalmışlar. Bir milyondan çox soydaşımızın insan hüquqları tapdanmışdır. Bütün bəşəriyyətə qarşı tarixi bir cinayət olan Xocalı soyqırımını Azərbaycanın XX əsr tarixinin ən ağır faciəsidir".

Azərbaycanın Birinci xanımı işğal olunmuş ərazilərdə qalan abidələrimizin taleyini də əsla unutmur (2005-ci il): "YUNESKO xətti ilə keçirilən tədbirlər çərçivəsində mənim bu məsələyə toxunmadığım bir dənə də olsun çıxışımı yada salmaq çətindir. Bütün mədəniyyət abidələrini sadalamaq, onların hamısının adını çəkmək qeyri-mümkündür. Bu böyük bir siyahıdır - münaqişə zonasında qalmış və talan olunmuş, məhv edilmiş muzeylər, arxeoloji, təbii abidələr. Erməni təcavüzkarlarının Azərbaycan torpaqlarının zəbt etdiyi beşdə bir hissəsində Azərbaycan mədəniyyətinin korifeyləri Üzeyir Hacıbəyovun, Bülbülün ev-muzeyinin, Xocalı-Gədəbəy və digər Azərbaycan mədəniyyətinə aid abidələrin, Azıx mağarasının və s. abidələrin qaldığını qeyd etmək kifayətdir. Lakin abidələr məsələsinə münaqişənin həlli

məsələsinin hüdudundan kənarda baxıla bilməz. Bilirsiniz ki, bu münaqişə artıq 17 ildir davam edən böyükmiqyaslı humanitar fəlakətə gətirib çıxarıb. Qeyd etmək istərdim ki, YUNESKO siyasi təşkilat, xüsusən də böhran vəziyyətində olan konkret abidələrin taleyi ilə məşğul ola bilən təşkilat deyil. YUNESKO-nun vəzifələri bir qədər başqadır, belə fikirləşirəm ki, bu beynəlxalq təşkilatın fəaliyyəti artıq münaqişə sonrası dövrdə xeyirli ola bilər".

Mehriban xanım bu barədə digər müsahibəsində bildirir: "Həm YUNESKO, həm də İSESCO qeyri-siyasi təsisatlardır. Ona görə də mənim hər iki təşkilatda fəaliyyətimin əsas tərkib hissəsi humanitar layihələrdir. Bu fəaliyyət mənim ölkə daxilində görməyə çalışdığım işlərə çox yaxındır. Eyni zamanda bu, beynəlxalq arenadır və mən orada öz ölkəmi təmsil edə bilərəm. Bu, müasir Azərbaycanı, onun çox dərin tarixi və mədəni köklərə malik olan xalqını göstərmək, bizim incəsənətin, musiqinin, ədəbiyyatın nailiyyətlərini bütün dünyaya çatdırmaq imkanındır".

Azərbaycanın tanınmış siyasi xadimi və ədibi N. Nərimanov vaxtı ilə yazırdı ki, tarixə nəzər salsanız, yeni millətlərin barəsində oxusanız, yəqin edərsiniz ki, heç bir millət qılınc və tüfənglə qabağa getməyibdir. Hansı millət ki, qabağa gedib tərəqqi edibdir, ancaq elmin gücünə xoşbəxt olubdur.

Bu məntiqli fikri sanki öz sözləri ilə təsdiq edən və əsaslandıran Mehriban xanım deyir: "Azərbaycanda saxlanılan tibbə dair üç nadir əlyazma 2005-ci ilin iyulunda YUNESKO-nun Dünya Yaddaşı Proqramının Beynəlxalq registrinə daxil edilmişdir. Mən fərəh hissi ilə qeyd etmək istərdim ki, Dünya Yaddaşı Proqramına yalnız ayrı-ayrı dövlətlər və xalqlar üçün deyil, ümumilikdə bəşəriyyət üçün əhəmiyyət daşıyan yazılı abidələr daxil edilir və cə-

mi 120 nadir əlyazmanın daxil edildiyi bu proqramda artıq Azərbaycana məxsus üç əlyazma da var... Tibb elminə aid olan üç nadir əlyazmamıza YUNESKO tərəfindən bu cür yüksək qiymət verilməsi, onların qədim yazılı abidə olması ilə yanaşı, həm də orta əsrlərdə Azərbaycanda tibb elminin yüksək inkişaf səviyyəsinə çatmasının göstəricisidir".

2007-ci ildə BMT-nin Cenevrədəki bölməsinin iqamətgahında "Azərbaycan otağı"nın açılışı zamanı xanım Əliyeva bildirmişdir ki, bu otağı yaratmaqla biz Vətənimizin kiçik bir hissəsini Millətlər Sarayına gətirməyə, öz zəngin mədəni və tarixi irsimizi, eləcə də ənənəvi incəsənətimizi nümayiş etdirməyə çalışdıq. Qədim vaxtlardan Azərbaycan Qərblə Şərqi nəinki coğrafi, həm də mənəvi baxımdan birləşdirmişdir. Arzu edirəm bu otaqda müzakirə olunacaq bütün məsələlər və problemlər dözümlülük və qarşılıqlı hörmət əsasında öz həllini tapsın və əminəm ki, tapacaqdır. Bu gün biz sülh və təhlükəsizliklə bağlı bir çox problemlər və çağırışlarla üzləşən dünyada yaşayırıq. Münaqişələr, beynəlxalq terrorçuluq, yoxsulluq, xəstəliklər insanların həyatına və daha yaxşı gələcəyə bəslənən ümidlərinə təhlükə olaraq qalır. Biz həmin çağırışlara birgə cavab verməliyəm və gələn nəsillər üçün daha yaxşı gələcəyi qorumalıyıq.

Azərbaycan - ABŞ parlamentlərarası əlaqələr üzrə işçi qrupunun rəhbəri kimi iki ölkə arasındakı münasibətləri yüksək dəyərləndirən Mehriban xanım Əliyeva deyir: (Vaşinqton, 2006-cı il) "Birləşmiş Ştatlar Azərbaycanın müstəqilliyini tanıyan ilk ölkələrdən biri olmuşdur. Müstəqilliyimizin bərpasından sonra Azərbaycan ilə Birləşmiş Ştatlar arasındakı münasibətlər müxtəlif sahələrdə uğurla inkişaf etmişdir. ABŞ enerji layihələrimizdə bizim böyük tərəfdaşımızdır. Biz bir çox çətinliklərlə üzləşmişdik, lakin

dünyada ən böyük enerji layihəsi hesab edilən Bakı-Tbilisi-Ceyhan boru kəmərinin çəkilməsinə birlikdə nail olduq.

Azərbaycan antiterror koalisiyasının üzvüdür və əsgərlərimiz amerikalı həmkarları ilə çiyin-çiyinə sülhün bərqərar olması naminə İraq, Əfqanıstan və Kosovoda qulluq edirlər. Biz eyni zamanda siyasi islahatlar, demokratiyanın inkişafı və insan hüquqlarının qorunması sahəsində də Birləşmiş Ştatlarla əməkdaşlıq edirik".

2007-ci ildə Mehriban Əliyevanın təsis etdiyi Azərbaycan Mədəniyyətinin Dostları Fondunun ərəşə gətirdiyi "Muğam" jurnalının ilk nömrəsinin və "Muğam – Antologiya" layihəsi çərçivəsində çap olunmuş Səfiyyəddin Urməvinin "Şərəfiyyə risaləsi" və "Kitabül-ədvar", habelə Fətullah Şirvaninin "Musiqi məcəlləsi" əsərlərinin təqdimat mərasimində Birinci xanım ilk öncə tədbir iştirakçılarını təbrik edib məlumatlandırdı ki, həmin vaxtlar paytaxtımızda bədii gimnastika üzrə 23-cü Avropa çempionatı uğurla keçmiş və Azərbaycan idmançıları bu yarışlarda çox yüksək nailiyyətlər əldə etmiş, yığma komandamız Bürünc medal qazanmış, gimnastımız Aliyə Qarayeva isə Qızıl medala layiq görülərək, Avropa çempionu olmuşdur. Bu gün bizim ölkəmiz bədii gimnastika üzrə dünyanın artıq beş aparıcı dövləti arasındadır.

Mehriban xanım onu da əlavə etdi ki, Qobustan dövlət tarixi-bədii qoruğu YUNESKO-nun Dünya Mədəni İrs siyahısına salınmışdır. Bu o deməkdir ki, Qobustan təkcə Azərbaycan üçün yox, bütün bəşəriyyət üçün çox əhəmiyyətli, çox dəyərli tarixi və mədəni abidədir.

Digər müsahibəsində Birinci xanım dönə-dönə qeyd edir ki, kökünü qədim əsrlərdən, Qobustanın qayaüstü rəsmlərindən götürən Azərbaycan təsviri sənəti bu gün öz professional dəyəri və bədii tutumu baxımından müa-

sir dünyada ən yüksək yerə layiqdir. Bu da öz növbəsində Azərbaycanın zəngin tarixinin, mədəni-mənəvi köklərinin, ənənələrinin dərinliyinin, Azərbaycanın odlar yurdu, nur və işıq diyarı olmasının ən gözəl sübutudur.

"Bizim ölkədə - Azərbaycanda ailə dəyərlərinə ta qədimdən çox böyük ehtiramla yanaşırlar. Yaşlılara hörmət, kiçiklərə qayğı nəsildən-nəslə keçən gözəl ənənələrdir.

Düşünürəm ki, bütövlükdə xalqın və ayrı-ayrı insanların xoşbəxtliyi və firavanlığı kimi məqsədləri rəhbər tutmaq ictimai xadimin fəaliyyətini daha da zənginləşdirir. Məni vətəndaşlarımızın rifahı naminə fəal işləməyə ruhlandıran məhz bu məqsədlərdir. Xeyrixah işlər görəndə nə vaxtını, nə də qüvvəni əsirgəmirsen. Hesab edirəm ki, siyasətlə və ictimai fəaliyyətlə məşğul olan insanlar üçün humanist dəyərlər və ideallar birinci yerdə dayanmalıdır. Biz təşəbbüs və qərarlarımızı ən yüksək insanpərvərlik meyarları ilə ölçməliyik, xalqın firavanlığına, insanların həyat şəraitinin yaxşılaşdırılmasına çalışmalıyıq" deyən ölkə başçımızın ömür-gün yoldaşının bu alicənab mövqeyi onu tək öz xalqına deyil, milyonlarla vətəndaşlara sevdilir.

"Xeyriyyəçiliyin çox ehtimal ki, zərdüştülük dövrünə gedib çıxan təzahürləri əsrlər boyu müqəddəs sayılaraq, ehtiram bəslənən bir mənəvi-əxlaqi kodekslə bağlıdır: "Xoş söz, xoş niyyət, xeyrixah əməl". Şəfqət, başqasının halına yanmaq, xeyrixah işlər görməyə çalışmaq, qonaqpərvərlik və səxavət kimi keyfiyyətlər həmişə Azərbaycan xalqının ən mühüm həyatı dəyərləri olmuş və indi də belədir" - bunları da Mehriban xanım deyir və əlavə edir: "XIX əsrin axırları, XX əsrin əvvəllərində bu tarixi - mədəni və mənəvi təməl üzərində Azərbaycanda filantopiyanın bir növü olan mesenatlıq geniş vüsət almağa

başlamışdı. (Müxbirlə söhbət zamanı Hacı Zeynalabdin Tağıyevin, Musa Nağıyevin adı hörmətlə çəkilir). Olduqca qənaətcil sahibkarlar kimi tanınmış bu insanlar cəmiyyətin rifahı naminə - maarif və təhsilə, mədəniyyət və incəsənətin inkişafına, mülki tikinti işlərinə küllü məbləğdə vəsait sərf etmişlər. Gövhər xanım Qacar, Həmidə xanım Cavanşir, Nigar xanım Şıxlinskaya və digərlərinin yaratdığı çoxsaylı qadın xeyriyyə cəmiyyətləri çox böyük işlər görmüşdür".

Mehriban xanım Azərbaycan Mədəniyyətinin Dostları və Heydər Əliyev Fondunun rəhbəri kimi işə başladığı andan Azərbaycan xalqının milli musiqisi, xüsusilə muğamının dünyada geniş tanıtılması məsələsi həmişə onun diqqət mərkəzində olmuşdur.

2009-cu ildə "Muğam aləmi" beynəlxalq festivalı çərçivəsində beynəlxalq elmi simpoziumunu yada salaq. xanım Əliyeva çıxışında demişdir ki, biz azərbaycanlılar hamımız haqlı olaraq öz doğma muğamlarımızla fəxr edirik. Qərblə Şərq arasında, Böyük İpək yolu üstündə yerləşən Azərbaycan, sivilizasiyaların qovuşduğu bir məkanda əsrlər boyu öz mədəniyyətini formalaşdırmışdır. Bəzi dövrlərdə biz müxtəlif imperiyaların daxilində yaşasaq da, dinimiz, milli dəyərlərimiz, dilimiz, mədəniyyətimiz bizi bir xalq kimi, millət kimi qoruyub saxlamışdır.

Muğam Azərbaycan xalqına xas olan ən gözəl xüsusiyyətlərin daşıyıcısıdır. Torpağa, köklərə bağlılıq, vətənpərvərlik, milli ləyaqət hissi, qonaqpərvərlik, xeyirxahlıq, mərhəmət, emosional zənginlik - bütün bu hissələr muğam fəlsəfəsinin əsasında. Odur ki, desəm, muğam gözəlliyin və məhəbbətin rəmzidir, səhv etməm. Bu gün biz tarixə nəzər salsaq görərik ki, Azərbaycanın musiqi mədəniyyətində elə bir janr yoxdur ki, orada muğamın təsirini görməyək. Balet, opera, estrada, mahnı janrı, caz

- hamısında biz muğamla sintezi, muğamın təsirini hiss edə bilirik.

"Bizim ən böyük sərvətimiz bizim mədəni irsimizdir. Bizim ədəbiyyatımız, poeziyamız, musiqimiz, təkrarsız, nadir xalçaçılıq məktəbimiz, təsviri sənətimiz, memarlıq abidələrimizdir. Bu mədəni irs bizi millət kimi qoruyub saxlayır. Bu gün bu mədəniyyəti qorumaq, saxlamaq, təbliğ etmək hər birimizin mənəvi borcudur" deyən Azərbaycanın Birinci xanımının bu nəsihətamiz sözləri hər bir ləyaqətli soydaşımızın milli məfkurəsinin əsasını təşkil edir və etməlidir.

Mehriban xanım Əliyeva xarici ölkələrə səfəri zamanı müstəqilliyimizin bərpasına uzanan çətin, lakin şərəfli yollardan bəhs edir:

"Azərbaycan uğrunda əsrlər boyu mübarizələr aparılmışdır. Baxmayaraq ki, müxtəlif dövrlərdə Azərbaycan müxtəlif imperiyaların tərkib hissəsi olub, xalqımız öz tarixini, mədəniyyətini, dilini qoruyub saxlayaraq milli mənliliyini itirməmişdir... 1918-ci ildə yaradılmış Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Şərqin ilk demokratik parlament respublikası olmuşdur. Həmin il, həmin dövr Azərbaycan müsəlman dünyası, müsəlman Şərqi üçün əsl mayaka çevrilmişdir. Müsəlman qızları üçün ilk dünyəvi məktəb açılmışdır, Azərbaycan qadınları səsvərmə hüququnu qazanmışdır, Şərqin ilk operası və baleti yazılmışdır. Lakin əfsuslar olsun ki, Xalq Cümhuriyyətinin ömrü cəmi 23 ay çəkdi. Respublika çox ciddi geosiyasi problem və amillərlə üzləşdi. Bu amillərin sırasında Bakı neftinə olan marağın artması da çox böyük rol oynayırdı. Nəticədə ölkəmiz müstəqilliyini itirdi və hərbi intervensiya yolu ilə Azərbaycanda Sovet Hakimiyyəti quruldu. 70 ildən çox sürən bu dövrdə xalqımız sovet rejiminin sərt qanunları ilə üzləşdi. Lakin buna baxmayaraq, həmin illərdə Azər-

baycanın iqtisadi potensialı formalaşdı, savadsızlıq tamamilə ləğv olundu, təhsil şəbəkəsi yarandı, universitetlər açıldı, Milli Elmlər Akademiyası fəaliyyətə başladı. Bütün bu illərdə Azərbaycan xalqı müstəqillik arzusu ilə yaşayırdı. Nəhayət, 1991-ci ildə Azərbaycan xalqı öz taleyinin, öz torpağının, öz ölkəsinin sahibinə çevrildi".

Mehriban xanım Əliyeva sevimli xalqının həyat və tarixi yolunun məqamlarını təqdim etdikdən sonra böyük şairimiz Bəxtiyar Vahabzadənin "Bayraq" şeirinin əzəmətli misraları bu çıxışın sanki yekun şüarı kimi səslənir:

Üçrəngli bayrağın kölgəsində mən,
Qaraca torpağı Vətən görmüşəm.
Zəfər güllərini dövrü - qədimdən
Bayraq işığında bitən görmüşəm.
Bayraq mənliyimdir, bayraq kimliyim,
Bayraq - öz yurdumda öz hakimliyim.

Ötən il ölkəmizin zəngin və bənzərsiz təbiətini əks etdirən "Azərbaycan" nəşrinin təqdimatı oldu. Çıxış edən xanım Əliyeva ürəklərimizin dərinliklərində məskən salan həssas və zərif duyğulara toxunub dedi: "Mən dəhi Heydər Əliyevin bir kəlamını xatırlamaq istərdim "Mən fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam". Çox sadə, adi bir kəlmədir. Lakin doğma torpağına sonsuz qədər bağlı olan, Vətən yolunda ömrünü və canını qurban verən, bu yolda bir an da olsun belə əyilməyən insanın, böyük şəxsiyyətin dilindən çıxmış bu kəlmə artıq tarixə yazılıb. Mənim arzum odur ki, bu kitabı vərəqləyən hər bir azərbaycanlı ürəyində məhz bu kəlamı söyləsin: "Mən fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam".

Mehriban xanımın azərbaycançılıq məfkurəsinə xidmət edən bütün fəaliyyəti və çıxışları öz doğma xalqının böyük ehtiramını qazanıb. Onun həyata keçirdiyi çoxsaylı

işlər istər öz dövlətimiz, istərsə də xarici ölkələr tərəfindən ən ali mükafatlarla qiymətləndirilib. Bu qədər zəhmət və əməyin müqabilində həm zahirən, həm də daxilən gözəl olan Mehriban xanım barədə bir sual məni tez-tez düşündürür: Ondakı bu fədakarlıq, insanpərvərlik, qayğıkeşlik haradan qaynaqlanır? Və sualıma xanım Əliyeva müsaibələrində cavab verir:

"Mənim anam ağlasığmaz dərəcədə gözəl qadın olub. O, istənilən yerə daxil olan zaman hamı qeyri-ixtiyari dönüb ona baxardı. O hədsiz dərəcədə mehriban və kifayət qədər qapalı qadın idi. Anam Azərbaycanda ilk qadın - professor, şərqşünaslıq üzrə elmlər namizədi idi. Görünür o, məndə yüksək məsuliyyət hissini formalaşdırmağı bacarıb...

Aida xanım unudulmaz bir şəxsiyyət idi. O, qısa, amma çox parlaq və xoşbəxt həyat yaşamışdır. Azərbaycan qadınına xas olan ən gözəl xüsusiyyətləri özündə cəmləşdirmişdi. Yüksək savadlı, ziyalı, vətənpərvər, prinsipial bir alim, eyni zamanda çox zərif, çox gözəl, bütün sevgisini ailəsinə bağışlayan, hər zaman ürəkdən kömək göstərməyə hazır olan bir qadın idi".

Bu munis xatirələrdəki bir cümləni yenidən təkrarlayıram: "Görünür o, məndə yüksək məsuliyyət hissini formalaşdırmağı bacarıb".

Artıq bu məqaləmdə əlavə heç nə yazmaq istəmirəm. Düşüncələrimi isə böyük qürur hissi ilə türk dünyasının unudulmaz övladı Mustafa Kamal Atatürkün sözləri ilə bitirirəm: "Buna inanmaq lazımdır ki, dünya üzərində gördüyümüz hər şey qadının əsəridir. Böyük uğurlar qiymətli Anaların böyütdükləri övladların əməllərinin bəhrəsidir".

"Azad Azərbaycan" qəzeti,
5 oktyabr 2011-ci il

HƏYATIN MÜQƏDDƏS AMALI

26 avqust - Azərbaycanın Birinci xanımı
Mehriban Əliyevanın doğum günüdür.

Onun ad günüdür. Əllicə yaşı tamam olur. Bu əllicə ildə taleh ona hər şeyin ən gəncini nəsib etdi. Gənc ikən tələbə oldu. Gənc ikən ömür yoldaşı oldu. Gənc ikən ana oldu. Gənc ikən peşəkar həkim oldu. Gənc ikən Birinci xanım oldu. Gənc ikən böyük bir quruma rəhbərlik etdi. Gənc ikən dünyəvi layihələr həyata keçirdi. Gənc ikən iki nüfuzlu beynəlxalq təşkilatın xoşməramlı səfiri oldu. Gənc ikən Vətəninə ən ali tribunallarda, ən ali məclislərdə təmsil etdi. Xalqının adına hörmət gətirdi. Gənc ikən ən böyük dövlətlərin ən ali mükafatlarını aldı. Gənc ikən qayınana oldu. Gənc ikən nənə oldu. Nəhayət, gənc ikən əllicə yaşın özünü gəncləşdirdi. Lakin bu yaş özü gəncləşsə də, ingilis filosofu sözlərində haqlıdır. Con Lokk deyib ki, qadın öz yaşını doğum tarixindən deyil, evləndikdən sonra hesablamalıdır. Doğru fikirdir. Odur ki, Mehriban xanımı otuz yaşlı gənc kimi qəbul etmək halalca haqqımızdır.

İspan dilşünası Tomas Navarro etiraf edib ki, qadınların ən yaxşısı ərinə xoşbəxt edən qadındır. Mehriban xanım bu cəhətdən də ölkəmizdə elə Birinci xanımdır. Bu birincilik əsl xanımlıq xəzinəsi, xanımlıq fəlsəfəsidir. Ondən nümünə götürən hər bir qadın bu xəzinənin mənəvi sərvətindən faydalanmaqla ən zəngin qadına, fəlsəfəsindən faydalanmaqla ən zəkali qadınlardan birinə çevrilə bilər. Bununla yanaşı, Mehriban xanımın bəşəri cəmiyyətdəki xidmətlərini görəndə, qadınlığın nə qədər zərif və nə qədər güclü varlıq olduğu bir daha təsdiqini tapır. Hindistan və Pakistanın böyük şairi Məhəmməd İqbalın dediyi kimi:

Qadın cüvərlərilə işıqlanır bu cahan,
Bu nəfəssiz aləmə odur verən nəfəs, can.
Qadın qədəmi dəyən torpağın tozu belə
İşıqlıdır göylərin bütün çıraqlarından.

Mehriban xanım olduqca, dedikcə böyük işlər görür. Bu böyük işlərin içində ən çətinini, ən məsuliyyətli və ən şərəfli ölkə rəhbərinin həyat yoldaşı kimi ərinə stimül verməkdir. Dost kimi həyat yollarında ona arxa-dayaq, dar günlərdə həyan olmaqdır. Qəlbinin dərinliklərindəkini paylaşmaq, gərgin anlarda çıxış yollarını bölüşməkdir. Xoşbəxtliyin səadətini bərabər yaşamaqdır. Məhz bu bərabərlikdən xalqımızın və ölkəmizin taleyinə böyük inkişaf, uğurlar, qələbələr yazılır. Bu bərabərlikdən millətimiz ucalır. Bu bərabərlikdən çoxları nümünə götürüb haqq yolunu seçir. Səadət yoluna tapınır. Bu bərabərliyə qürurla baxanlar da olur, qibtə ilə baxanlar da. Bu bərabərlik yalnız qətiyyətli və humanist addımlarla onlara yadigar qoyulan zəngin bir irsin ədalətli yolu ilə addımlayır.

İndi bu bərabərlik bəşəriyyətin baxışları önündə canlı bir abidəyə dönüb. Elə bir canlı abidəyə ki, dilindən və dinindən asılı olmayaraq, dünyanın milyonlarla insanı onları görməyəndə, darıxır. Ali məclislərdə, beynəlxalq tədbirlərdə baxışlar maraqla onları arayır. Ən müxtəlif irqlərin övladları onları sevir.

İngilis filosofu Con Lebbok düz deyib: "Xoşbəxtlik yaxşı dost və yoldaş seçə bilməkdən asılıdır". Bu, bir daha sübut edir ki, ölkəmizin başçısı, hörmətli Prezidentimiz İlham Əliyev peşə baxımından mahir diplomat olduğu kimi, özünə dost - həyat yoldaşı seçməkdə də əsl diplomat olub. Şair sözləri ilə desək :

Ömrünə əbədi həmdəm seçibsən,
Yaratmaq eşqilə od tək yananı.
Qəlbinin gözüylə görə bilmisən,
Əsl məhəbbətə layiq olanı.

Mehriban xanım əsl məhəbbətə layiq olan xanımdır. Bu məhəbbətin içində ümumxalq məhəbbətinin öz yeri var. Onun özünəməxsus istedadı bu məhəbbəti bir az da artırır. Belə ki, Mehriban xanımın nitqinə, çıxışlarına və müsahibələrinə diqqət yetirəndə əsl yaradıcılıq xüsusiyyətlərini aydın müşahidə etmək olur. Cümlələrdəki bir-birinə bağlılıq, söz və ifadələrin düzgün seçilməsi, şəkilçilərin yerində işlədilməsi, yığcamlıq, az sözlə böyük fikirlər ifadə etmək, səlistlik, məntiqdə birbaşa hədəfə toxunmaq, fəlsəfi dərinlik kimi əsl dilçilərə layiq keyfiyyətlərlə Mehriban xanım mənim ələmdə daha çox babası Mir Cəlal Paşayevi xatırladır. Böyük şəxsiyyət, istedadlı yazıçı, dəyərli alim, tanınmış ictimai xadim, unudulmaz Mir Cəlal Paşayevi...

Danılmaz həqiqətdir ki, Azərbaycan dili dünyanın qədim tarixə malik, inkişaf etmiş dillərindən biridir. Zəngin Azərbaycan ədəbi dili ilə ən mürəkkəb və ən dərin mənalı fikirləri ifadə etmək mümkündür. Şifahi və yazılı nitqimizin aydınlığı, hamı üçün anlaşılıqlı olması vacib məsələdir. Çünki səlist nitq mədəniyyəti hər bir xalqın mənəvi səviyyəsini müəyyən edir. Bu mənəvi səviyyədə konkretlik, lakoniklik böyük rol oynayır.

XIX əsr görkəmli Avropa yazıçısı, fransalı Qüstav Flobber vaxtilə yazırdı: "Əgər cümləni qısaltmaq mümkünə, qısalt. Bunu həmişə etmək olar. Ən yaxşı cümlə? - Ən qısa cümlədir". Buna görə də sözdən yerli yerində, qədərində, mahiyyətinin gücündən ağılla istifadə etmək az bacarıq tələb etmir. Sözə həm həssaslıqla, həm

də ustalıqla yanaşmaq kifayət qədər təcrübə, savad, və yaradıcı qabiliyyətini zəruriləşdirir.

Söz və onun qüdrəti barədə çox yazmaq olar. Lakin rus şairi A.Tvardovskinin "Söz haqqında" adlanan şeirindən misraları yada salıb, mövzumun simaları barədə fikirlərimi davam etmək istəyindəyəm:

...Dünyada hər fikri deməyə söz var,
Sözlə ordular da qalxar döyüşə.
Çeynənmiş kəlmələr, hazır kəlamlar
Milçək uçuşuna bənzər həmişə.
Söz var atəşindən yanır bədənlər,
Ən dərin ümmanı üzüb qət edir.
Sözü sözcülüklə əvəz edənlər
Sözün qarşısında xəyanət edir.
Bəlkə buna görə, ey ana Vətən,
Korluq çəkməsə də sözdən bu sinə,
Çox vaxt əsə-əsə, qənaətlə mən
Şeir həsr edirəm sənə eşqinə.

Mehriban xanım babası kimi sözə və onun qüdrətinə sədaqətlə xidmət edir. Doğrudur, onun istər ata, istər ana tərəfdən mənsub olduğu ailələr böyük ziyalılar, alimləri, dilçiləri, ictimai - siyasi xadimləri təmsil edib və indi də təmsil etməkdədir, - bu insanların hamısı sözə, onun hüquqi və məntiqi çəkisinə hörmətlə yanaşıb, lakin mən nədənsə bu barədə Mehriban xanımın genlərində daha çox Mir Cəlal özəlliyini duyuram. Nəvə öz sevimli babasının genetik xüsusiyyətlərini şərəflə, məhəbbətlə yaşadır. Mehriban xanımın çıxışını dinləyəndə, yaxud məqalələrini oxuyanda Mir Cəlal üslubu, Mir Cəlal qaydası bir daha yaddaşımda canlanır. Babadan nəvəyə keçən genetik ənənə necə də təbii və səmimi görünür. Çünki bu səmimilik və bu təbiilik Mehriban xanımın üzvü

olduğu ailələrin insanlıq fəlsəfəsinin bir nümunəsidir. Burda alman filosofu Lüdviq Feyerbaxın sözü yadıma düşür: "Əsl yazıçılar insanlığın vicdanıdır".

Mir Cəlal əsl yazıçı idi, insanlığın vicdanı idi. İnsanlığa, məhz böyük hərfə yazılan İnsanlığa xidmət edirdi. Xeyirxah idi, kimsədən kömək əlini, məsləhətlərini, tövsiyələrini əsirgəmirdi. Böyük kimi, ağsaqqal kimi çoxlarının onun məsləhətlərinə ehtiyacı vardı. Çoxlarına yol göstərirdi. Onun məsləhətinə qulaq asanların hamısı həyatda xeyir tapırdı. O, işləməkdən yorulmurdu. Həm ədəbiyyatçı, həm alim, həm də yazıçı idi. "Füzulinin poetik xüsusiyyətləri", "Azərbaycan ədəbiyyatında ədəbi məktəblər" adlı böyük elmi əsərlərin, Cəlil Məmmədquluzadə və digər ədəbiyyat korifeylərimiz haqqında onlarla elmi məqalələrin, üç yüzdən artıq hekayənin, bir-birindən maraqlı roman və povestlərin müəllifi idi. Gecəli-gündüzlü zəhmətə qatlaşmasına baxmayaraq, uzun illər ailəsi ilə birlikdə darısqal mənzildə əziyyətlər çəkmişdi.

1937-ci ildə repressiyalara məruz qalan, həbs edilən ədiblərin evlərini ona təklif edəndə, o, həmin mənzillərdə yaşamaqdan qətiyyətlə imtina etmişdi.

Mir Cəlal müəllim bayağı restoran məclislərini sevmirdi. Bütün övladlarının toy şənliklərini sonralar halal zəhməti ilə aldığı mənzilində keçirmişdi. Onun evinə tez-tez alimlər, yazıçılar gəlirdi. Hər adamı öz məclisinə dəvət etməzdi. Bir dəfə irihəcmli əsərlər yazan bir yazıçıya əmək qəhrəmanı adı vermişdilər. Mir Cəlal bunu eşidəndə demişdi: "Gərək onun oxucusuna da əmək qəhrəmanı adı verəydilər". Ondan soruşanda ki, nə əcəb sizə Xalq yazıçısı adı vermirlər? - cavab verirdi ki, mən antixalq deyiləm ki?..

Qırx ildən artıq işlədiyi Azərbaycan Dövlət Universitetində onun kafedrası qədər elmi kadr hazırlayan

ikinci kafedra yox idi. Heç zaman rəqibindən qorxmurdu. Rəhbərlik etdiyi kafedrada qəddar bir müəllim tələbəni imtahandan loru dildə desək, kəsmişdi. Mir Cəlal müəllim imtahan təşkil edib həmin müəllimlə bərabər tələbənin biliyini yoxlamışdı. Müəllim qiymət vermək istəməyəndə Mir Cəlal müəllim tələbəyə demişdi ki, sovet şairlərindən birinin adını desin. Tələbə Səməd Vurğunun adını çəkmişdi. Götürüb tələbəyə qiymət yazmışdı.

Yaxşı tələbələrə həmişə atalıq edirdi. Onları ruhlandırır, daha yaxşı çalışmağa, həyatda öz yerini tapmağa istiqamət verirdi. Yəqinki sevimli oxucularım Əziz Mirəhmədov, Kamal Talıbzadə, Bəxtiyar Vahabzadə, Bəkir Nəbiyev, Kamran Dadaşoğlu, Məsud Əlioğlu, Təhsin Mütəllibov, Xalid Əlimirzəyev, Firidun Hüseynov və başqalarının adını yaxşı xatırlayırlar. Mir Cəlal Paşayevin tələbələri olmuş bu tanınmışlar həyatda və cəmiyyətdə öz yerini məhz bu böyük insanın köməyi ilə tapmışdılar.

Mir Cəlalın əsərlərini oxuyanda onun bədii dilinin sadəliyindən həmişə zövq almışam. Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə həmin vaxtlar yazırdı ki, Mir Cəlal cümləni qurmamışdan əvvəl "Bu fikri, bu mətləbi xalq necə deyər?" sualını özü-özünə verib sonra yazır. Bədii əsərləri bir yana, hətta elmi-tədqiqat əsərlərində də Mir Cəlal süni kitab dilindən qaçır. Ədibin Səməd Vurğun haqqında yazdığı bir məqaləsi belə başlayır: "Səməd Vurğun əlinə qələm alan gündən şairdir. O, kağız-kuğuz korlamamışdır".

Mənəviyyatını və yaradıcılığını çox sevdiyim Mir Cəlal Paşayevin "İnسانlıq fəlsəfəsi" kitabını hələ yeniyetmə ikən sayını itirdiyim qədər təkrar-təkrar oxumuşdum. Kitab, içindəki əsərlər əsl insanlığı açıb göstərən və nəcibliyi adamlara aşılayan sənət nümunəsi idi. Mir Cəlal Paşayev bu sənət nümunəsini ustad bir zərgərliklə yaratmışdı. Sadə və təmiz bir dillə. Son dərəcə maraqlı və dəyərli ob-

razlarla. Oxuduqca, oxumaq istəyirdim. Hadisələri izlədikcə, insanların daxili aləmlərinə baş vurduqca, həyata məhəbbətim artırdı. Mir Cəlal müəllim böyük insanlığın böyük təbliğatçısı idi. İnsanlıq fəlsəfəsinin böyük alimi idi. Bir daha anlayırdım ki, oxucu ilə səmimi ülfət yaradan Mir Cəlal Paşayev əsl söz bayraqdarı idi. Sözü yerində və qədərində işlətməyin mahiyyətinə dəqiqliklə varan söz memarı idi. Düşünürdüm ki, Latın Amerikası yazıçısı Varqas Lyosa "Özünü yalnız ədəbiyyatın ixtiyarına verən, bütün vaxtını, enerjisini bu işə sərf etməyi qərara alan kəslər əsl yazıçı olmağa və özünə şöhrət gətirən əsərlər yazmağa qadirdir"- deməklə heç də yanılmamışdı.

Mir Cəlal Paşayev bədii yaradıcılığa 1928-ci ildən başlamışdı. İlk hekayə və öçerkləri "Qızıl Gəncə", "Ədəbiyyat cəbhəsində", "Hücum" jurnallarında və "Gənc işçi" jurnallarında dərc olunmuşdu. Bu barədə yumoru sevən yazıçı zarafatla deyirdi: "Gördüm hamı hekayə yazır, oxuyuram. Bir gün də mən başladım yazmağa, oxucular bəyəndilər, oldum yazıçı".

Ədibin əsərlərini sevən oxucu kimi qeyd etmək istəyirəm ki, onun yaradıcılığında yumorla lirika, realizmlə romantika vəhdətdədir. Məsələn, Mir Cəlal "Kəmtərovlar ailəsi", "Anket Anketov", "İclas qurusu" kimi sırf realist, yumorist hekayələri ilə yanaşı, "Söyüd kölgəsi", "İmtahan", "Kəhərin son günləri" kimi lirik fəlsəfi hekayələr, "Bir gəncin manifesti" kimi ciddi, lirik povest də yazmışdır. "Dirilən adam", "Açıq kitab", "Yaşlılarım", "Təzə şəhər", "Yolumuz hayandır?" və s. kimi irihəcmli bədii əsərləri də, yazıçının elmi yaradıcılığı da ədəbiyyatımızın inkişafında böyük rol oynamışdır.

Böyük Vətən müharibəsi illərində Azərbaycan yazıçıları tarixdə ilk dəfə olaraq müharibə ədəbiyyatı yaratmışdı. Bu barədə Səməd Vurğun yazırdı: "Aldığımız cəbhə

məktubları göstərir ki, döyüşçülər bizim şeirlərimizi və hekayələrimizi oxuyaraq and içib hücum keçirlər. Aldığım bir məktubda bir döyüşçü yazır ki, Mir Cəlalin "Vətən yaraları" hekayəsini oxuduqdan sonra mən düşməne qarşı daha kinli və amansız oldum".

Bu bir həqiqətdir ki, Mir Cəlal Paşayevin hər bir əsəri elə bil həyatın özüdür. Elə bil biz əsər oxumuruq, həyatın bir parçasını görür, özümüzü təsvir olunan əhvalatın iştirakçısı kimi hiss edirik. Onun 1941-ci ildə öz doğma Azərbaycan xalqı barədə qələmə aldığı "Xalqın ürək sözü" adlı məqaləsindəki fikirlər bu günün həqiqətləri ilə tamamilə üst-üstə düşür. Yazıçı yazır:

"Azərbaycan xalqının tarixi həmişə həqiqət, ədalət uğrunda mübarizə tarixi olmuşdur. Gənclər və qocalar, qadınlar və kişilər öz ömürlərini, yaşayışlarının mənə və məzmununu istilaçılara, zalımlara, zorakılara, xalq əmək və səadətinin qəsbkarlarına qarşı döyüşlərdə görmüşlər... İstilaçı nə qədər güclü, nə qədər qüvvətli olur-olsun, onun ən zəif və ən xəstə bir cəhəti vardır. O da istilaçı, qəsbkar olmasıdır. O, nə qədər qəddar, nə qədər qansız, amansız olur-olsun, xalq onunla mübarizədə yeni-yeni qüvvələr tapır... Bu gün azadlığımızı, yurdumuzu, qələbələrimizi qorumaq, düşməni məhv etmək uğrunda hər bir fədakarlıq sənətə və əbədiyyətə layiqdir. Düşmən əzildikdən, Vətən təhlükədən qurtardıqdan sonra bu fədakar oğulların, qızların hər birinin adına yeni-yeni dastanlar yaradılacaqdır. Vətən qəhrəmanları haqqında mahnılar isə həmişə xalqın ürək mahnısı olmuşdur".

Ədib 73 il bundan əvvəl yazdığı bu cümlələrini sanki həyatımızın bugünkü reallığına həsr etmişdi. Və onun ürək sözləri, qəlbinin həyəcanları ilə bu gün nəvəsi Mehriban xanım Əliyeva dünyanın ən böyük tribunalarından bəşəriyyətə səslənir. Görün Mehriban xanımın dedik-

ləri ilə babasının yazdıqlarında nə qədər oxşar hisslər, oxşar duyğular var:

"...Təəssüf ki, xalqımız tarix boyu bu kimi ədalət-sizliklərlə üzləşmişdir. Erməni millətçilərinin Azərbaycana qarşı ərazi iddialarını və təcavüz siyasətini, qanlı cinayətlərini dünya ictimaiyyətinə çatdırmaq, gələcək nəsillərin milli yaddaşını qorumaq və soyqırımı qurbanlarının xatirəsini əbədləşdirmək məqsədilə Heydər Əliyev Fondu tərəfindən Quba şəhərində Soyqırım Memorial Kompleksi yaradılmışdır... Azərbaycanın tarixi həqiqətlərinin, o cümlədən Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin, XX əsrin ən dəhşətli soyqırımı hadisəsi və beynəlxalq cinayət kimi təsdiq olunmuş Xocalı faciəsinin, münaqişə nəticəsində ölkəmizə vurulan zərərin, işğal olunmuş ərazilərdə törədilən vandalizmin əsl mahiyyətinin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması Heydər Əliyev Fondunun əsas hədəflərindən biridir.

Torpaqlarımızın 20 faizinin işğalı, ölkədə bir milyondan çox qaçqının və məcburi köçkünün olması faktlara əsaslanan acı həqiqətdir. Heydər Əliyev Fondu bu münaqişə, azərbaycanlılara qarşı həyata keçirilmiş soyqırım siyasəti haqqında həqiqətlərin və faktların dünya parlamentlərinə, beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılması üçün ardıcıl və davamlı fəaliyyət göstərir... Bizim məqsədimiz Azərbaycan həqiqətlərini bütün dünyaya çatdırmaq və məkrli erməni təbliğatını ifşa etməkdir". "Xocalıya ədalət" kampaniyasının bir çox ölkələrdə uğurla həyata keçməsinin başlıca bir səbəbi vardır. Bu, tarixi həqiqətlərin dünya ictimaiyyəti tərəfindən qəbul olunmasıdır".

Mehriban xanımın Azərbaycan həqiqətləri barədə bütün çıxışlarında düşməne nifrət, torpaqlarımızın işğaldan azad olunması naminə qəsbkarlara qarşı amansız

mübarizə çırpıntıları, eyni zamanda Vətən məhəbbəti, yurd sevgisi özünü aydın büruzə verir.

Yenə Mir Cəlal dünyasına qayıtmaq istəyirəm. İnsanlıq fəlsəfəsinə. Bu insanlıq fəlsəfəsi qanla bərabər Mir Cəlal müəllimin övladlarının ruhuna keçib. Bu insanlıq fəlsəfəsindən doğan insanpərvərlik, zəhmətkeşlik, qayğıkeşlik bu gün onun övladlarının, başda Mehriban xanım olmaqla, nəvələrinin, nəticələrinin daxili aləmində yaşayır. Sədaqət rəmzi kimi yaşayır. Bir məqalədə oxumuşdum ki, Mir Cəlal müəllim yaxşı adamlar irəli çəkildə, onlara ad, mükafat verildə deyərmiş: "Anasının südü kimi halaldır". Onun yolu ilə gedənlərə, onun qoyduğu ənənələrə sadıq qalanların hamısına anasının südü halal olsun!

O, qız-qadınlara çox hörmətlə yanaşmış, Azərbaycan qızlarının daim maariflənməsinə, təhsilli olmalarına, xalqın ictimai-siyasi həyatında fəallıq göstərmələrinə çalışmış. Dərs dediği universitetdə tələbə qızların güman yeri imiş. Dilçi-alim Raifə Həsənovanı başa salırmış ki, sən bu qızların yolunu kəsmə, onlara əziyyət vermə! Azərbaycanlı qızı gəlib oxuyur, savadını artırır, yüksəlir. Onlara yol açmaq lazımdır!

Mehriban xanım Azərbaycan qadınına münasibətdə babasının ruhunu nə qədər şad edir. Qadınların vəzifələrə çəkilmələrinə, idarəçilikdə, Parlamentdə, məhkəmə sisteminə daha çox təmsil olunmalarına, siyasət aləmində daha fəal çalışmalarına imkanlar yaradır. Onlara istiqamət verir. Qadınları, nəinki Azərbaycan qadınlarını, dünyanın bütün qadınlarını, analarını, onların hüquqlarını daim müdafiə edir:

"Milyonlarla qadının fundamental azadlığı hər gün-həftə III minillikdə də pozulur. Ayrı - seçkilik dünyanın çox yerlərində - həm Şərqdə, həm də Qərbdə müxtəlif formalarda mövcuddur... Bizi narahat edən digər problem

məişət zorakılığıdır. Hətta ən inkişaf etmiş cəmiyyətlərdə qadınlar müxtəlif növ zorakılığa məruz qalırlar. Azərbaycan da istisna deyildir... Ənənələrimiz və mentalitetimizdən istifadə edərək, bu cür davranışa rəvac vermək məənəviyyatsızlıqdır. Azərbaycan xalqının adət-ənənələrində qadına çox böyük hörmət və qayğı ilə yanaşılır. Azərbaycanlılar üçün Ana müqəddəs simadır. Əgər müasir cəmiyyətdə qadının vəziyyətini və taleyini əsasən onun ətrafında olan kişiler müəyyən edirsə, bilmək lazımdır ki, həmin kişiler qadınlardan tərbiyə alıblar..."

Mehriban xanım Əliyeva uşaqlıq illərini yada salarkən qeyd edir ki, ailədə bizə dəqiq və düzgün həyat yolunu göstərirdilər. Yaşlı həyatımızın bütün təməli məhz o vaxt, uşaqlıq dövründə, bu ailə mühitində qoyulmuşdu. Bütün bunlar bizim ailənin yaşlı nəslinin çox böyük xidmətidir...

Doğrudur. Babalarının, nənələrinin nəsihət və vəsiyyətləri Mehriban xanımın həyatının müqəddəs amalıdır. Bu amal naminə yaşamaq və yaratmaq onu yalnız haqq-ədalət yolu ilə zirvələrə ucaldır. O, ailə ənənələrini bir an belə unutmur, Mir Cəlal bütövlüyünü hər kəsə aşılayır. YUNESCO tərəfindən keçirilən Mir Cəlal Paşayevin 100 illik yubilyində həmin təşkilatın xoşməramlı səfiri kimi çıxış edən Mehriban xanım deyir:

"Görkəmli müəllim və maarifçi kimi Mir Cəlal Paşayev vurğulayırdı ki, dil və ədəbiyyat nəinki tarix və mədəniyyətin bir hissəsidir, o cümlədən bunlar hər bir insanın ürəyində və qəlbindədir. Bu şəxsiyyətin çoxşaxəliliyini sözlərlə təsvir etmək çətindir, çünki o, özündə yazıçı istedadını, alimin intellektual səviyyəsini və müəllim həssaslığını cəmləşdirirdi... Bu gün mən onun ailə üzvü, nəvəsi kimi həmin böyük insanı burada, belə bir nüfuzlu təşkilatda təmsil etməkdən böyük şərəf hissi duyuram... Son də-

rəcə təvazökar insan olan Mir Cəlal heç vaxt şöhrət və fəxri adlar haqqında düşünmürdü. O, tez-tez təkrarlayırdı: "Mənim yazılarıım və tələbələrım var. Bu, mənim üçün kifayətdir!". Bu gün isə biz əlavə edə bilərik: O, Azərbaycan xalqının böyük hörmətini qazanmışdır və onun əbədi xatirəsindədir".

Mir Cəlal müəllimin daxili saflığı, əqidəsinin təmizliyi, məənəviyyatının zənginliyi övladlarının hamısında əksini tapmışdır. Müsahibələrinin birində Mehriban xanıma sual verirlər ki, insanlarda hansı keyfiyyətlərə qiymət verirsiniz? Mehriban xanım cavab verir: "Saflığı və mənliyi, səmimiyyəti və xeyirxahlığı, ağılı və peşəkarlığı. Heç bir ifadədə süniliyi qəbul etmirəm. Təəssüf ki, müasir həyat quruluşu çox şeyi yox edir. İnsana yeni-yeni bilik, bacarıq, imkan verərək bəzən onun məəvi təmliğini tapdalayır. Uğurun, firavanlığın arxasınca qaçmaq, bunlara nəyin bahasına olursa-olsun, nail olmaq istəyi insanları tanımaz dərəcədə dəyişir, bu da məyusluq gətirir. Düzdür, illər ötdükcə, mən insanların zəifliklərinə və bir çox şeylərə daha dözümlü yanaşmağa başlamışam. Lakin özüm üçün yolverilməz saydığım şeylərə görə başqalarını da bağışlaya bilmərəm. Xoşbəxtlikdən məni həm ailəmdə, həm də peşəkar fəaliyyətimdə yalnız parlaq, pozitiv, səmimi və xeyirxah insanlar əhatə edir. Onlarla ünsiyyət həmişə sevinc gətirir..."

...Onun doğum günü yaxınlaşır. Bu gün ən əziz adamları - Aida xanım İmanquliyeva, Mir Cəlal Paşayev, Nəsir İmanquliyev kimi sevimliləri cismən yanında olmasalar da, qəlbən, ruhən onunla bərabərdirlər. Soyadını sevē-sevē, sədaqətlə daşıdığı, ikinci əvəzsiz həyat məktəbi olan Əliyevlər ocağının hər bir üzvü onunla birlikdədirlər. İstəkli qayınatası, Ulu öndərimiz Heydər Əliyev, anası qədər sevdidiyi qayınanası Zərifə xanım Əliyeva həmişə

ona xeyir-duaçıdır. Bütün xalqımız, elimiz-obamız ona xeyir-duaçıdır.

Dünya şöhrətli Vilyam Şekspir şeirlərinin birində bütün analara üz tutub deyirdi:

Versən öz ömrünü övladına sən,
Onun varlığında ömür eyləyəsən.

Bu gün əziz Aida xanım İmanquliyeva Mehriban xanım kimi, Nərgiz xanım kimi övladlarının varlığında ömür eyləyir. Onların hər bir uğuruna sevinir, ruhu şad olur. Onlarla qürur duyur, fəxr edir. Atalar məsəlidir, qardaş dost olmaya bilər, amma dost həmişə qardaş olmalıdır.

Nərgiz xanım Mehriban xanıma sədaqətli bacı olmaqla bərabər, həm də dost olan qardaşdır. Görkəmli alim, insanpərvər ziyalı, humanist şəxsiyyət olaraq atası Mir Cəlal Paşayev kimi böyük nüfuz sahibi olan və onun vəsiyyətlərinə sadıq olub arzularını, irsini yaşadan Arif Paşayev ailədə ağsaqqal kimi yeri seçilən və seviləndir. Dünyada heç bir ev ağsaqqalsız olmasın! Leyla, Arzu, Heydər, Mikayıl, Əli, Aydın Mehriban xanımın taleyinin ulduzlarıdır.

Qoy bu ulduzlar onun taleyini daim rəvnəqləndirsin!

Qoy İlham Əliyev və Mehriban Əliyeva cütlüyü daim könuülləri şad etsin! Qoy bu cütlüyün, bu bərabərliyin səadəti hər zaman, hər an Anamız Azərbaycana xoş günlər, xoşbəxt gələcək nəşib etsin!

"Azad Azərbaycan" qəzeti,
24 avqust 2015-ci il

"AZƏRBAYCANI MÜASİR DÖVLƏT KİMİ GÖRMƏK İSTƏYİRƏM"

İlham Əliyev: "Məni bu yoldan heç kim və heç nə döndərə bilməz!"

Onun 50 yaşı tamam olur. Sevimli, hörmətli ölkə başçımız, möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin. Onun şərəfli həyatının, fəaliyyətinin müxtəlif məqamlarına Əliyevlər ailəsinin üzvləri haqqında yazdığım əvvəlki məqalələrimdə də imkan daxilində toxunmuşam. Lakin indi başqa bir ruh, başqa bir xürrəm duyğu məni bir daha həzin xatirələri ehtiramla yada salmağa sövq edir. Çünki onun 50 yaşı tamam olur. Əlbəttə, kəmiyyət baxımından bu 50 il o qədər də böyük rəqəm deyil. Lakin ölkəyə rəhbər seçilən andan indiyə qədərki bu qısa zamanda o, gördüyü irimiqyaslı və ağılasığmaz işlərlə bir çox yaşlı Prezident, Kral və İmperatorları üstələdi. Azərbaycan iqtisadiyyatının heyrətamiz inkişafı sayəsində ölkəmizin zahiri görünüşünün parlaq və hər cür dünya rəqabətinə hazır olan müasir mənzərəsi ilə xalqımızın köhnə dostları və yeni qonaqlarını təəccübləndirməyi davam etdirdi. Çünki o, zəhməti, zəkası, azərbaycançılıq və vətənpərvərlik məfkurəsi ilə dünyanüfuzlu bəşəri bir dövlət xadimi - Heydər Əliyev ailəsinin və siyasətinin övladıdır.

İlham Heydər oğlu təkrarolunmaz, qüdrətli məktəblər keçib: həyat və dövlətçilik məktəbləri. Bu məktəblər onu sınaq dolu ömür yollarında çox yetkinləşdirib, çox mətinləşdirib. O, səniyəbəsanıyyə, anbaan, saatbasaat, günbəgün müdrikləşib. Mədəniyyət, siyasət və iqtisadiyyatın vəhdətini təşkil edən dövlətçilik zirvələrinə ucalıb. Zəngin azərbaycançılıq irsi doğrudan da etibarlı, çalışqan, qədərbilən və uzaqqören bir varisə - Əziz Əliyev, Heydər Əliyev və Zərifə xanım Əliyeva kimi şöhrətli dövlət və elm xadim-

lərinin genlərini daşıyan, onların vəsiyyətlərinə və tutduğu müqəddəs yola sadıq qalan, idarəçiliyə və liderliyə hərtərəfli hazır olan şəxsiyyətə təhvil verilib.

Yada salaq ki, 2003-cü ilin seçkilərində artıq xalqımızın etimadını neçə illər öncə qazanmış İlham Əliyev səs çoxluğu ilə Prezident seçildikdən sonra jurnalistlərə ilk müsahibəsi zamanı "Sizcə Sizi asan işlər gözləyir, yoxsa çətin?" sualına cavab verib demişdir: "Həm asan, həm də çətin. Asan o mənada ki, artıq Azərbaycanda ölkəmizi hərtərəfli inkişaf etdirmək üçün gözəl zəmin yaranıb. On il ərzində Heydər Əliyevin siyasəti Azərbaycanda çox güclü bir təməl qoyubdur. Bu təməlin üzərində gözəl bir binanın inşa edilməsi asan görünə bilər. Amma eyni zamanda həyat yerində durmur. Yeni tələblər çıxır, qarşımıza yeni vəzifələr çıxır. Əlbəttə, yəqin çətinliklər də olacaq. Amma mən bu çətinliklərə hazıram. Əminəm ki, Azərbaycan xalqının dəstəyi ilə qarşıda duran bütün vəzifələri ləyaqətlə yerinə yetirəcəyəm. Demişəm, Azərbaycan xalqı görəcək ki, mən Azərbaycan üçün, xalqımız üçün yaxşı Prezident olacağam".

İlham Əliyev xalqımız üçün həqiqətən yaxşı Prezident oldu, olmaqda davam edir və ürəkdən inanırıq ki, olmaqda da davam edəcək. Ən qüdrətli faktlara rəğmən, sadə bir misal çəkəcəyəm.

Tanınmış yaxın ziyalı, əvvəllər dəfələrlə Yevlax rayonunda olmuş xanımlardan biri yayda bu rayona mötəbər tədbirə getmişdi. Bir neçə saatdan sonra onun telefonda həyəcanlı səsi məni diksindirdi: "Canım, mən gözlərimə heç cür inana bilmirəm, çaşıb qalmışam! Mən doğrudanmı Yevlaxdayam? Bura sanki Fransanın füsunkar əyaletlərindən biridir. Bu qədər dəyişiklikmi olar? Hər yan necə də müasir, necə də gözəldir! Mən elə bilirdim təkçə

Bakı çiçəklənib. Rayonlarımız gülüstan imiş ki. Halal olsun bizim İlham!

Məşhur xanımın bu sözləri ürəyimi rıqqətə gətirdi. O, Bakının da çiçəklənməsini qeyd etməkdə haqlı idi. Çünki Prezidentimizin paytaxtımıza olan məhəbbəti onun hər addımında özünü büruzə verir.

Bu barədə ölkə başçımızın ömür-gün yoldaşı, Heydər Əliyev Fondunun Prezidenti, YUNESKO və ISESKO - nun xoşməramlı səfiri, millət vəkili Mehriban xanım Əliyeva danışır:

"Bakı orijinallığı və bənzərsizliyi ilə fərqlənir. Onun bugünkü görünüşü isə böyük peşəkar komandanın əməyinin nəticəsidir. Bakıda baş verən dəyişikliklərin təşəbbüsçüsü Azərbaycan Prezidentidir. Mənə elə gəlir ki, İlham kimi Bakıya olduqca vurğun olan insan tapmaq çətin məsələdir. İş rejiminin olduqca gərgin olmasına baxmayaraq, o, Bakıdakı dəyişikliklərdə iştirak etməyə vaxt tapır. Bakı həmişə gözəl şəhər olub, özündə qədimliyi və müasirliyi təcəssüm etdirib. Lakin bu gün gördüyümüz yeniliklər bəkililərin iftixar mənbəyidir".

Mehriban xanımın bu kəlmələri kövrək xatirələri yada salaraq məni yaxın keçmişə "qanadlandırır". İlk öncə ehtiram dolu duyğularla səmimi, qayğıkeş, alicənab, həssas, güləruz, göyçəkçöhrəli bir ananı xatırlayıram. Gözəl şəxsiyyət və böyük alim olan Zərifə Ananı. Balalarının təbiyyətində və hərtərəfli inkişafında onun çox böyük rolu olub. İsti nəfəsi və xoş nəvazişi ilə onları daim isindirib. Nailiyyətləri ilə qürur duyub. Lakin çox təəssüflər olsun ki... Ömür vəfa etmədi!.. Çox, çox təəssüf!..

Övladlarının intellektual səviyyəsinə, mənəviyyatına, təfəkkürünə bəxş etdiyi mükəmməl töhfələri sonralar həmkar rəfiqələri öz yazılarında əbədi yaddaşlara həkk etdi.

Helmqolts adına Moskva Elmi - Tədqiqat Göz Xəstəlikləri İnstitutunun direktoru K.Trutneva yazırdı:

"Mən xobəxtəm ki, uzun müddət Zərifə Əziz qızı ilə işgüzar, habelə ailəvi dostluq şəraitində görüşmək səadəti mənə nəsib olub. Mənim mərhum ərim İvan İvanoviç Şerbatov Əliyevlər ailəsi ilə məndən qabaq tanış olmuşdu. İlk dəfə ondan Zərifə xanımın, Heydər Əliyevin, övladları-İlham və Sevilin haqqında səmimi sözlər eşitmişəm".

Professor O.Dobromislova ailənin qonağı olarkən gördüklərini qələmə alır: "... Artıq gec idi və şam yeməyindən sonra getməyə hazırlaşırıdım. Bu zaman Zərifə xanımın əri işdən qayıtdı. Hündürboylu, şuxqamətli bir kişi iti addımlarla otağa daxil oldu. Sifətindən yorğun olduğu sezilirdi. Biz çıxıb getməyə tələsdik. Zərifə xanım isə üzündə təbəssüm ərini qarşılayırdı.

Zərifə xanım ona yaxınlaşıb, barmaqlarının ucunda qalxaraq, - belə ki, əri ondan xeyli hündür idi, -ərini öpdükdən sonra astadan nəsə pıçıldadı. Görünür, evdəki qonaqların kim olduğunu xəbər verirdi. Ev sahibi ədəb-ərkanla salamladıqdan sonra təkidlə bir qədər ayaq saxlamağı və birlikdə çay içməyi təklif etdi. Ailənin bütün üzvləri masa ətrafına toplaşdı və ev sahibəsinin sanki bir dirijor kimi ailədə necə böyük rol oynadığı üzə çıxdı. Zərifə xanım ailədə xüsusi mehribançılıq əhval-ruhiyyəsi yaradır, sanki ailənin yeni üzvləri arasına səmimilik körpüsü salırdı. Bu ailədə əsl səmimiyyətin hökm sürdüyünə ikinci gelişimdə bir daha yəqinlik hasil etdim. Hələlik isə ev sahibi ilə birlikdə armudu stəkanda Azərbaycan çayı içirdik...

Onların övladları xüsusi ilə xoş təsir bağışladılar. Belə ki, Sevil xanım da, İlham da özünü sərbəst aparır, artıq boya-başa çatsalar da, dərin hörmətlə analarının üzünə baxırdılar. Bizim söhbətlərimiz onların maraq

dairəsindən kənarda olsa da, onlar özlərini əsl tərbiyə almış övlad kimi aparır, söhbətə yerli-yersiz qarışmır, eyni zamanda diqqətlə qulaq asır, lazım gəldikdə isə verilən sualları cavablandırmaqla kifayətlənirdilər".

Ülvi ana sevgisini həmişə ürəyində yaşadan İlham Əliyevin 1995-ci ildə "Günay" qəzetinə verdiyi müsahibədə həssas duyğularla Zərifə xanımı yad edən həsrətli məqamları qeyd edirəm.

Müxbir :

- Dediniz ki, məktəbə altı yaşında getmisiniz. O vaxt Sizi məktəbə kim apardı, kim Sizi geyindirdi və əlinizdən tutdu?

İlham Əliyev:

- Anam.

Müxbir:

- Zərifə xanım yadınızda necə qalıb?

İlham Əliyev:

- Ən əziz adam kimi qalıb. O, rəhmətə gedəndən sonra mənim, bütün ailənin həyatı bütövlükdə dəyişib. Yəni mən daha o vaxtlar güldüyüm kimi gülə bilmirəm. Onun vəfatından 10 ildən artıq vaxt keçsə də, həyatımda könülaçan bir hadisə baş verəndə, fikirləşirəm ki, kaş, o da bunu görəydi...

İlham Əliyev sevimli Zərifə xanımı başqa bir müsahibəsində də sonsuz məhəbbətlə yada salır: "Anamın həyat fəlsəfəsinin köklərini hər şeydən əvvəl onun uşaqlığında axtarmaq lazımdır. O, tez-tez bizə deyirdi ki, uşaqlıq insanın özünüdərk etməsində fəvqəladə dərəcədə vacib dövrdür və heç bir şey uşaqlıq mərhələsini əvəz edə bilməz. Uşaqlıq insanın bütün həyatı boyu müraciət etdiyi aləmdir. İnsan xeyirxahlığın və canıyananlığın nə demək olduğunu uşaqlıqda dərk edir.

“Xoşbəxlik odur ki, səni anlasınlar”- bu ifadə hər bir uşağın xoşbəxliyi üçün onun müddəası idi. Bu mənada o, çox xoşbəxt uşaq olmuşdur, uşaqılıq onun yaddaşında məhəbbətlə dolu bir atmosfer kimi, ən əziz xatirələrin mənbəyi kimi qalmışdır...

Anam həqiqi elm adamı idi. O, təbabətin bütün incəliklərinə vafiq olmağa çalışırdı. Həm də bu zaman mənimlə və qızı Sevilə məşğul olmağa, bizi Azərbaycanın layiqli vətəndaşları kimi böyütməyə macal tapırdı. O, həmişə mənim qəlbimdədir”.

Anasının xeyirxah ruhu onu həmişə hifz edir, yollarına nur çiləyir, xalqını və dövlətini xoşbəxt gələcəklərə aparmaqda ona xeyir-dua verir. Allah Zərifə xanıma qəni-qəni rəhmət eləsin!

Onu qarşıda zəhmət və işgüzarlıq dolu yeni həyat, vərəqləri Azərbaycanımızın şanlı səhifələri kimi çevrilən əzəmətli tarix gözləyirdi. Çətin və şərəfli Prezidentlik yollarında ilk addımlarını atan cənab İlham Əliyev, 2004-cü ildə “La Politique Internationale” jurnalına verdiyi müsahibədə əslində tək bir jurnalisti deyil, milyonları düşündürən suala peşəkarcasına cavab verdi.

Müxbir:

- Beləliklə, Azərbaycan hansı istiqamətdə gedəcək: Birləşmiş Ştatlar, Avropa, yoxsa Asiya?

İlham Əliyev:

-Bizim xarici siyasət yalnız Azərbaycanın maraqları və onun tarixi əlaqələri əsasında müəyyən edilir. Ümumiyyətlə, biz əməkdaşlıq və dostluğa üstünlük veririk. Kimlər ki, hər yerdə qarşıdurma üçün yer axtarırlar, onlar bunu burada yox, digər yerdə axtarırlar. Məsələn, bizim həm İranla, həm də Birləşmiş Ştatlar ilə münasibətlərimiz var. Bunlar o iki ölkədir ki, əgər belə demək olarsa, aralarında heç də yaxşı münasibətlər yoxdur.

Bizim Gürcüstanla tarixi münasibətimiz var. İranla - mən bunu təkrar edərim - qədim tariximiz var, orada çoxlu azərbaycanlı yaşayır. Rusiya ilə çoxdankı münasibətlərimiz mövcuddur. Biz elə bir alternativ qarşısında deyilik ki, kiminlə əməkdaşlıq etməliyik? Biz, sadəcə öz mövqeyimizi müdafiə edirik, vəssalam.

Rusiyaya münasibətindəki özəllikləri məqam düşdükə sədaqətlə qeyd edən möhtərəm İlham Əliyev deyir: “Mənim həyatım Moskva ilə bağlı olmuşdur - 15 il orada oxumuş, işləmişəm. O illər pis illər deyildi, məhz gənclik, formalaşma illəri idi. Ona görə də Rusiyada baş verən hadisələr təbii ki, qonşu dövlətin Prezidenti kimi, habelə şəxsi nöqtəyi-nəzərdən mənim üçün əhəmiyyətlidir. Mən Rusiyanın uğurlarına sevinirəm. Sevinirəm ki, Rusiya yenidən dünya miqyasında sanballı dövlətə çevrilir”.

Sanballı ölkələrə çevrilən məmləkətlərdən biri kimi Azərbaycanın da aparılan uğurlu iqtisadi və sosial siyasəti nəticəsində maddi imkanları xeyli artdı, iqtisadiyyatımız liberallaşdırıldı. Bunu etmək üçün müxtəlif qərarlar qəbul edildi, proqramlar indi də icra olunmaqdadır. İstər ölkə daxilində, istərsə də beynəlxalq maliyyə qurumları ilə aparılan islahatlar respublikamızın iqtisadi potensialını gücləndirdi. Dövlət Neft Fondunda toplanmış neft gəlirlərinin bir qisminin Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəməri, Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu xətti, Oğuz-Qəbələ-Bakı su kəməri kimi böyük perspektiv vəd edən layihələrin maliyyələşdirilməsinə nail olundu.

Neftdən gələn gəlirlər eyni zamanda Azərbaycanda insan potensialının dünya inkişaf proseslərinə inteqrasiya edilməsinə, yüksək keyfiyyətli təhsillə təmin olunmasına xərclənərək, “qara qızıl” “intellektual qızıl” a çevrildi. Bu məqsədlə “2007-2015- ci illərdə Azərbaycan gənclərinin

xarici ölkələrdə təhsili üzrə Dövlət Proqramı" qəbul edildi və beş min nəfər gəncin xaricdə təhsil alması üçün şərait yaradıldı.

Dünyanın aparıcı maliyyə təsisatı olan Dünya Bankı 2008-ci ildə Azərbaycanı bir nömrəli islahatçı ölkə elan etdi ki, bu, ölkə rəhbərinin həyata keçirdiyi iqtisadi kursa verilən çox yüksək qiymət idi.

"Nezavisimaya Qazeta"-nın müxbiri Viktoriya Panfilova müsahibəsi zamanı möhtərəm İlham Əliyevdən əldə olunan nailiyyətlər, xüsusilə təhsillə bağlı soruşur: "Növbəti sualım qeyri-adi olacaq. Sizin fikrinizcə, insanlar və xalqlar arasında sülhün bərqərar olunması üçün nə lazımdır? Dünyada əmin-amanlığı təmin etmək üçün hansı sirri bilmək lazımdır? Bunun üçün siz nəyi seçərdiniz: məhəbbəti, təhsili, yoxsa tanışlığı?"

İlham Əliyev cavab verir:

"Şübhəsiz, bunların hamısı vacibdir. Lakin bu sualı daha sistemləşdirilmiş formada vermək lazımdır. Məncə, təhsili mən birinci vacib element kimi hesab edərdim. Çünki təhsil olmadan, savadlı nəsil olmadan, heç bir nailiyyət əldə etmək mümkün deyil. Hazırda biz ölkəmizdə bir sıra təhsil proqramlarını sürətlə həyata keçiririk. Çünki indi ölkəmizdə böyüyən gənclər tamamilə başqa mühitdə formalaşırlar. Yeni mənim həmyaşıdlarımla müqayisədə, indiki vəziyyət tamamilə fərqlidir. Misal üçün mən Sovet İttifaqında təhsil almışam. Yaxşı təhsil idi, lakin mənim elə imkanım olmayıb ki, gedim Avropanın və ya Amerikanın təhsil ocaqlarında təhsilimi davam etdirim. O vaxt bu mümkün deyildi. Hər şey qadağan idi. Əksinə, indi gənc nəsil tam azaddır. Müstəqil ölkədə yaşayır. Gənclər asanlıqla istədiyi fakültəni və yaxud istədiyi təhsil ölkəsini seçir. Onlar özləri yaşayış yerlərini müəyyən edirlər. Zənnimcə, bu, üstün cəhətdir

və xoşbəxtlikdir. Bəlkə də gənc nəsil özü bunu anlamır. Ona görə anlamır ki, heç vaxt totalitar rejimdə yaşamaıblar. Yeni gənc nəsil azad bir ölkədə, bazar iqtisadiyyatı şəraitində böyüyür. Buna görə də təhsil məsələsi öncül xarakter daşımalıdır. Əgər tarixdə ən böyük nailiyyətləri əldə etmiş ölkələrə nəzər salsaq görərik ki, həmin ölkələrdə təhsilin inkişafına böyük diqqət yetirilirdi. Biz də istəyirik ki, bu istiqamətdə atdığımız addımları davam etdirək və bu modeldən istifadə edək".

Prezident İlham Əliyevin dəstəyi ilə xarici ölkələrdəki Azərbaycan diasporunun təşkilatlanması, onların yaşadıqları ölkələrin ictimai-siyasi həyatında fəal iştirakı, eləcə də türk diaspor təşkilatları ilə birgə, əlaqələndirilmiş fəaliyyəti təşkil olundu və onların lobbiçilik imkanları genişləndirildi. Lakin qeyd olunan uğurlarla bərabər, həllinin zamana ehtiyacı olan məsələlər də mövcuddur. Məsələn, ölkəmizin Avropa Birliyinə daxil olması ilə bağlı ölkə başçısının dediyi kimi: "Biz bu məsələdə realist olmalıyıq. Bu gün Azərbaycanın reallıqları var ki, onlar Avropa Birliyinin tələblərinə cavab vermir. Lakin bütün bizim siyasətimiz Avropaya tam integrasiya olunmaq məqsədi daşıyır. Biz Avropa ilə daha sıx əlaqələr qurmaq istəyirik. Təbii ki, bir neçə il keçdikdən sonra bəlkə bizim üçün də belə bir imkan yaranacaq və bu məsələni nəzərdən keçirəcəyik. Azərbaycan da öz növbəsində Avropa Birliyinə və ümumiyyətlə Avropaya öz töhfəsini verə bilər. Ölkəmizin zəngin tarixində bir çox mühüm faktlar mövcuddur. Bizim böyük potensialımız var. Məhz buna görə də biz həqiqətən istəyirik ki, Azərbaycan ilə Avropa Birliyi arasında daha geniş əməkdaşlıq aparaq. Bu əməkdaşlıq eyni zamanda bizim Avropa ölkələri ilə olan sıx münasibətlərimizə arxalanır".

Cənab İlham Əliyev çoxlarını düşündürən bir məsələyə - Azərbaycanın NATO-ya qoşulması işinə aydınlıq gətirərək deyir: "NATO ilə "Sülh naminə tərəfdaşlıq" proqramından başlamış "Fərdi tərəfdaşlığa dair fəaliyyət planı"na qədər çox illərdir ki, əməkdaşlıq edirik. Biz bu qurumun müxtəlif proqramlarında iştirak edirik. Ümid edirik ki, bu tərəfdaşlıq və əməkdaşlıq davam edəcəkdir. Lakin bu və ya digər beynəlxalq təşkilatda iştirak qarşılıqlı surətdə razılaşdırılmalıdır. Bu gün həm NATO, həm də bizim üçün aydındır ki, ölkəmiz buna hazır deyildir. Buna görə də biz tərəfdaşlar kimi çalışmaqda davam etməliyik. Azərbaycan NATO tərəfindən dünyanın müxtəlif yerlərində həyata keçirilən sülhməramlı əməliyyatlarda iştirak edir və biz etibarlı tərəfdaşlıq. Bu tərəfdaşlıq və əməkdaşlığın sonunun nə olacağını zaman göstərəcəkdir. Mən hər şeyi qabaqcadan demək və ya bu gün real olmayan bir hədəfi qarşıya qoymaq istəməzdim".

Azərbaycanın işğal olunmuş torpaqlarının, qaçqın və köçkünlərinin taleyi Prezident İlham Əliyevin qarşısında bir nömrəli məsələdir. Respublika rəhbəri bu barədə qətiyyətlə bildirir:

"Ermənilər Dağlıq Qarbağ üçün müstəqillik istəyirlər. Bu, mümkün deyildir. Azərbaycan bunu heç vaxt qəbul etməyəcəkdir. Biz onlara öz hüddurlarımız çərçivəsində muxtariyyət verə bilərik... Biz danışıqları 15-30 ilə qədər davam etdirə bilmərik. Yəni biz baxacağıq, əgər danışıqlar bir fayda verməsə, Ermənistan bizim torpaqlarımızı azad etməsə, onda Azərbaycan müxtəlif variantları nəzərdən keçirə bilər".

"Mən bütün Azərbaycan xalqının, hər bir Azərbaycan vətəndaşının Prezidentiyəm. Mənim borcumdur ki, imkan daxilində hər bir vətəndaş inkişafa, yaxşılığa doğru irəliləyişi görsün və onu hiss eləsin" - deyən cənab İlham

Əliyev, eyni zamanda vəzifəli adamlar, məmurlar qarşısında da ciddi tələblər qoyur: "Əsas tələb ondan ibarətdir ki, hər bir vəzifəli şəxs, hər bir məmur öz vəzifə borcunu ləyaqətlə yerinə yetirsin, öz əməyi ilə, zəhməti ilə ümumi işimizə öz töhfəsini versin, insanlara diqqət, qayğı göstərsin və beləliklə, öz məsuliyyətini dərk etsin".

... Onun 50 yaşı tamam olur. Uşaqlıqda general olmaq istəyirdi. Amma olmadı. Tanrı öz humanist hökmünü diqqətə etdi: O, ölkəsinin Silahlı Qüvvələrinin Ali Baş Komandanı oldu. Uşaqlıq arzusu yalnız yaddaşının səhifələrində qaldı:

"Uşaqlıqda mən general olmaq istəyirdim. Atam Heydər Əliyev general olanda, mənim altı yaşı vardı. Əlbəttə, hərbi forma, general poqonları bütün uşaqlar üçün xüsusi ehtiram predmetidir. Uşaqlıqda biz hamımız müharibə oyunları oynayırdıq, hamımız özümüzü sərkədələr kimi təsəvvür edirdik. Mənə gəldikdə isə, hər gün generalı evimizdə görürdüm. Buna görə də təbii ki, mən də atam kimi general olmaq arzusunda idim. Mən general olmadım, lakin bütün başqa məsələlərdə atam kimi olmağa çalışıram".

Atasının yolunu ləyaqətlə davam etdirən 50 yaşlı Prezidentimizin bu sözləri isə hər bir vətənpərvər Azərbaycan vətəndaşı qarşısında bir şüara çevrilib:

"Bir daha demək istəyirəm ki, mənim dünyagörüşüm belədir, mənim fəlsəfəm belədir:

Mən Azərbaycanı müasir dövlət kimi görmək istəyirəm. Zəngin, iqtisadi cəhətdən möhkəm, siyasi cəhətdən azad, müasir, dünyaya açıq, əməkdaşlığa hazır, öz mövqeyini müdafiə edən, qüdrətli ordu potensialına malik olan, öz ərazi bütövlüyünü bərpa

edən ölkə kimi görmək istəyirəm və bu yolda əlimdən gələni edəcəyəm. Məni bu yoldan heç kim və heç nə döndərə bilməz!”.

“Azad Azərbaycan” qəzeti,
16 dekabr 2011-ci il

Kitabın içindəkilər

Naxçıvanda yeni kitabın təqdimatı	4
Azərbaycan Prezidenti haqqında kitaba Türkiyədə böyük maraq	6
Məkrli xəyanətin xronikası.....	7
Saxta soyqırımına tutarlı cavab.....	10
Müstəqil Ermənistan haqqında düşünməyə dəyməz... 12	
Yalançı erməni təbliğatı ilə mübarizəyə xidmət edən fundamental əsər	15
Moskvada nəşr olunan “Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın qanı, canıdır” kitabının təqdimatı olmuşdur.....	17
Moskvada nəşr olunan “Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın qanı, canıdır” kitabının təqdimatı olmuşdur.....	19
“Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın qanı, canıdır”.....	22
Bakıda “Qadınlar və dövlət quruculuğu” mövzusunda beynəlxalq konfrans keçirildi.....	26
“Bütün cahan sənə heyran”.....	31
Millətin milliliyini saxlayan onun dilidir	58
İslam-paklıq, ədalət, namus, bərabərlik, doğruluq dinidir	67
Dünyanı maarifləndirən din	81
Uşaqların gələcəyi aldıkları tərbiyədən asılıdır	96
Uşaqlar dünyanın ən böyük səadətidir	111
“Poeziya hər şeydən əvvəl həyat, sonra isə incəsənətdir”	132
Azadlıq cərgisi	143
Qardaş xalqın Cümhuriyyət bayramı	150
“Hər bir Səudiyyə insanının ürəyində Azərbaycanın xüsusi yeri var”	156
“Azərbaycanın səsidir öz səsim”	168
Gözəl insan, qeyrətli qadın, böyük sənətkar	182

Ərəb xalqının unudulmaz oğlu	189
Abidəyə dönən məhəbbət	195
Merdeka İndoneziya dilində "azadlıq" deməkdir	203
Kordova igidlərinin Vətəni	218
İrandakı mədəniyyət abidələri haqqında nə bilirik	231
ABŞ-ın ilk Prezidenti	238
Polşa Konstitusiyası Avropanın ən qədim, dünyanın isə	
ABŞ-dan sonra ikinci Konstitusiyasıdır	243
Bizə yaxın və doğma Hindistan	257
Zəngin mədəniyyəti olan xalq	270
Dühalar diyarı	288
Böyük xalqın parlaq qələbəsi	300
Yaponiya şairinə diyardır	313
Yapon xalqı əsrimizin tapmacasıdır	326
Keçmiş SSRİ-nin rəhbəri M.Qorbaçovun Azərbaycan	
xalqına qarşı bu xəyanətkar təcavüzü əsrlər	
boyu millətimizin yaddaşından silinməyəcək	346
Qurtuluşa gedən yol	348
Azərbaycanın sədaqətli oğlu	364
Azərbaycan-Rusiya əlaqələrinin iki əsrlik tarixi	370
Mir Cəlal və Lev Tolstoy	377
Mir Cəlal və rus ədəbiyyatı	400
"Vurğunam Bakıya ona görə ki, qoynunda Yesenin	
inci yaratdı"	427
Bəşərin ölməz dühası, həqiqi insan aşiqi	454
Moabitdə-faşist zindanında ucalan haqq səsi	479
Xalqın Əziz oğlu	512
Dağıstanda onu doğma bir insan kimi sevirdilər	520
Zəfərə aparan yollar	531
Fədai	539
Böyük ədibə məhəbbətlə	554

Ürəklərdə əbədi məhəbbət məşəli yandıran insan	570
Oftalmologiyada mühüm elmi yeniliklərə imza	
atmış böyük alim	583
Onlar həmişə bizimlədir	593
Babaların vətənpərvərlik məfkurəsi	605
Birinci xanımın azərbaycançılıq məfkurəsi	625
Həyatın müqəddəs amalı	636
Azərbaycanı müasir dövlət kimi görmək istəyirəm	649

Qeyd: Kitaba daxil olan materiallar tarixi ardıcılıq baxımından deyil, mahiyyət etibarı ilə sıralanmışdır.

REYHAN MİRZƏZADƏ
(Reyhan Sabir qızı Mirzəzadə)

AZƏRBAYCANÇILIQ VƏ
VƏTƏNPƏRVƏRLİK MƏFKURƏSİ

Kompüter tərtibatçısı: *Gültac Ələkbərli*

Çapa imzalanmışdır: 15.04.2015

Formatı: 60x84 1/16

Həcmi: 41,5 ç.v.

Sayı: 100

“Zərdabi LTD” MMC
Nəşriyyat Poliqrafiya müəssisəsi
Tel.: (012) 984-79-62
Mob.: (050,055) 344-76-01
e-poçtu: zerdabi_em@mail.ru